पद्मपुराणे भूमिखण्डम् १
३ १८६ अध्याय ९०

प॰ म॰ १ श्रीगणेशाय नमः॥ नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमं देवीं सरस्वतीं चैव ततो जयमुदीरयेत्॥ १॥ ऋषय
ऊचुः॥ श्रुते सत्तम महाभाग सर्वेन्त्वार्थकोविद। संदेहमागतं विद्वन् हार्दं तं छिन्धि नाशनं॥ २॥ केचित्वदंति सूत्र
दं पुराणे पुद्दिजोत्तमाः। पंचवर्णान्वितं नापि वेदव्यासपारितोषितः॥ ३॥ देवानामसुराणां च हरिणा सह युध्यते निहतो
वानरेन्द्रेण प्रविष्टो वै सवीतनं॥ ४॥ सूत उवाच॥ कश्यपेन पुरा ज्ञातं सूते व्यासेधीमता ब्रह्मणा कथितं पूर्वं व्या
सस्याग्रे स्वयं प्रभो॥ ४॥ तमेवं हि प्रवक्ष्यामि भवतामग्रतो द्विजाः। संदेहकारणं जातं छिन्नं देनवेधमा॥ ५॥ व्यास उ
वाच॥ शृणु सूत महाभाग ब्रह्मणा परिभाषितं। ब्रह्मादस्य वयाजनसपुराणं व्यस्यया श्रुतं॥ ६॥ जातमात्रस्सर्वे
नुसर्वैस्सर्वं भागमाविताः। महाभागवतः श्रेष्ठः प्रह्लादो देवपूजितः॥ ७॥ विष्णुना सह युध्यमानस्तु संग्रामतः निह
तो नाम देवेन प्रविष्टो वै सवीतनं॥ ८॥ मयि भागवतः स्वत्वं पूर्वं वचमहात्मनः। संग्रामं प्राप्य युद्धे वा विस्मना
महावीर्यवान्॥ ९॥ प्रविष्टो वै स्वर्वं तेजः संप्राप्य स्वेन तेजसा। उत्कल्पे महाभाग यथा जातस्तवीर्यवान्॥ १०॥ वर्ती
तं तस्य वीरस्य प्रवक्ष्यामि समासतः। पश्चिमे भागस्थापं तेद्वारिका नाम वै पुरी॥ ११॥ सर्वे मासद्विसमाकुला सर्वे वासिद्वि नाग १

प० म० २ श्रुतवानहं २८ समादिष्टा न मान्यच्च कार्यं कारणमेव च ॥ नन्दुस्सर्वेक विप्र्यामि उर्जयं डुलन्मे १ अपि २९ न माता नापि महाभाग पितृ भ्रातृ
समं द्विजः निष्फलं परमं ज्ञात्वा द्वितीयं पस्य विचिंतयत् ३० वेदशर्मा गणमाहूय गच्छ त्वं मम शासनात् ॥ किं त्या विना न पुत्रो मे किंस्यात् वेदर्य
मोहितः ३१ वामपादं त्रितानां सर्वं सौभाग्य संपदो ॥ एनामानय वेगेन त्वं मम नाथ वक्तुं निश्चयः ३० ॥ एवमुक्तस्तया प्राह कांदिग्ये न वसु
प्रिये पितरं तं न नरस्य तां मवाचगतः ३१ त्वामेव याचते देवि स्नाम वाण प्रयीतः ३२ ॥ त्वं जयवाद्गतं प्रसाद सुन्दरी भव ३३
मनस्वं चारु सर्वाशि पितरं मम सुंदरि ॥ एवमाकर्णितं तस्य माया पापा वेदशर्मणः ३३ स्त्र्युवाच ॥ जरया पीडितस्यापि न विस्ता निकदा
चन ॥ सश्लेष्म पुरुषकोरस्याधि ग्रस्तस्य सांप्रतं ३४ शिथिलस्यापि गात्रस्य वृद्धस्य प्रस्तुतं प्रति ॥ भवेत् रते न मिच्छामि कांदिग्ये तव प्री
णं ३५ भवेते न पक्ता भाग्येनेगण देवो देहेक्तं ॥ दिव्यलक्षणसंपन्नं दिव्यरूपं महौजसं ३६ किं करिष्यामि चाने न देहेन क्षणं मानद ॥ ममाग
मो गमावेन सर्वं प्राप्स्यसि दुर्लभे ३७ यत् त्वमिच्छसि विप्र ते ददामि न संशयः ॥ एते हृष्टा महच्छत्वा १ अप्रियं पापसंकुलं ३८ वेदशर्मोवा
२ च ॥ भ्रमेष्वङ्गं नेवाभ्यसमपूर्णं पापविनिश्चितं ॥ ते रशर्मा मां वदेहे विचिन्त्य मनसागतं ३९ पितुर्दर्शनमायाता त्वामहं प्रार्थये शुभे १ अन्यदेव
न वक्तव्यमन्यत्वं पितरं मम ४० यत् त्वमिच्छसि देवि त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ तत्तद्दामि न संदेहो देवनागाधिकं शुभे ४१ स्त्र्युवाच ॥ एवं
सर्वाशान्मे पितुर्देवो वराभवान् ॥ नरामेदर्शयाशेव संद्रां त्वं समिच्छसि तात् ४२ तानुमेवं समयो सिद्धुलभं सांप्रतं किल ॥ किं ते बलं महात्मा
गरश्चो वस्त्वमालनः ४३ वेदशर्मोवाच ॥ पश्य पश्य न लेदेवि प्रभावं तपसो मम ॥ अपाहूताः समायाताः इंद्राद्याः सुरसत्तमाः ४४
देवशर्माणमाहुस्तेकिं कुर्मो हि द्विजोत्तम ॥ यद्यत् त्वमिच्छसे विप्र तेदशामो न संशयः ४५ वेदशर्मोवाच ॥ यदि देवाः प्रसन्नाः मे प्रसाद राम २

समन्विता तस्यामासीत्सदा देवो योगज्ञो योगसंरतः ॥ १२ ॥ शिवशर्मेति विख्यातो वेदशास्त्रार्थकोविदः तस्यापि पंच
पुत्रास्तु बभूवुः शास्त्रकोविदाः ॥ १३ ॥ यज्ञशर्मा वेदशर्मा तथा धर्मशर्मा तथैव च ॥ विष्णुशर्मा महाभागस्तथैव तत्वमे कोविदः ॥ १४ ॥
पंच मे ते सोमशर्मान्ता पितृभक्तिपरायणाः पितृभक्तिं विना चैव धर्ममन्यं द्विजोत्तमाः ॥ १५ ॥ न विंदंति महात्मानस्तद्भावेन
भाविताः तेषां तु भक्तिं संपश्यन् शिवशर्मा द्विजोत्तमः ॥ १६ ॥ चिंतयामास मेधावी नित्यं हृदि सुतोत्तमान् ॥ पितृभक्तेः सुप्र-
भावो नैते गुणमत्र स्थितः ॥ १७ ॥ यथा जानाम्यहं चापि कस्मिन्कुर्वन्ति भक्तिं ॥ विनोदमेव प्रमादाः … सर्वसिद्धि-
देम्मृत्यु ॥ १८ ॥ सद्भावं चिंतयामास … जनान्मुद्द्विजोत्तमाः ॥ उपायं ब्राह्मणश्रेष्ठः स्वतपसा तेजसः किल ॥ १९ ॥ चकार सोऽपु-
पायज्ञो मायया वृद्धविग्रहः तेषामग्रतस्तो व्याजं शिवशर्मा व्यदर्शयत् ॥ २० ॥ महाज्वररोगेण मृता माता विदर्शिता तै-
स्तु रूपान्मातरं तातपितरं वाक्यमब्रवीत् ॥ २१ ॥ यथार्थं महाभागा गर्भाद्देवु दर्शिताः कलेवरं परित्यज्य स्वयमेव गता
त्वयं ॥ २२ ॥ अवहाय गता सेयं स्वर्गे ता तात किं कुर्यामहे ॥ शिवशर्मा परिभाव्य पुत्रं भक्तिपरायणं ॥ २३ ॥ यज्ञशर्माणमाहूय च
सुवाच द्विजोत्तमः ॥ अनेनातिकृतो हे … निशितेन वै ॥ २४ ॥ विकृत्य भागानि सर्वाणि … क्षिप सत्वरं ॥ तथेत्यु-
क्त्वा तेन … पितुः ॥ २५ ॥ सोमा … वाक्यमब्रवीत् … सर्वं

सोजीवनं वलभिष्यति । तपसानेन तुष्टोस्मि पितृभक्त्या महामते ८ वरं वरय भद्रं ते दुर्लभं धर्मविग्रहेः एवमाकर्णितेन ऽ
वाक्यं धर्मशर्मणा देवस्यतां महात्मानं तमुवाच महायशाः देहि मे त्वं चलां भक्तिं पितुः पादे सदा पुनः १० यमेन तेन तथा सो वेदं सु
प्रसन्नो यदा मम तमुवाच ततो धर्मो पितृप्रसादाद्भविष्यति ११ एवमुक्तो महावाक्ये वेदशर्मा तदोत्थितः प्रसन्नवन्महाप्राज्ञो
धर्मशर्माणमब्रवीत् १२ कस्मादेवीं गतां मातः कस्मान्नो भवेदिति समास तस्मात्स्वाहि पथ्यावित्तानि योजितः १३ समाज्ञा
पनतो हृष्टो धर्मशर्मा तमब्रवीत् ममाचैव महाभागा पितृमाजीवितेन च १४ संमुखो भवव भागः कोन्यो मे तारको भवि
मातरं चैव नामाभाष्य उक्तं पितरं प्रतिगम्यतां यमर्तिं च त्वं भ्राता च धर्मशर्मणा दावेतो तु गतो तत्र पितरं हृष्टमानसं १५ दृ
ष्ट्वां तत्र समागत्य पद्मिवेश्वामीं तामुत्तमं धर्मशर्मा तदोवाच पितरं दीप्तितेजसं १६ ममाचैव महाभागाश्रितं चता जीवो
3 तेन च वेदशर्मा णमानीतं तपश्चैव गृहीतां १७ शिवशर्मा ततो हृष्टो भक्तिं विज्ञाय तं तस्य वा नवै चिरस्थवीतं तपन श्विता
म पेपिवान् १८ पुत्रं तो विनयेना पवत्सेमानं महामति वेदशर्मा मैत्रीभावं व त्समेवचनं कुरु २० इंद्रलोकं व्रजस्वायतमा
दारायशाश्वतं अनेन पंचपासांशु पातु निच्छामि सांप्रतं २१ सागरा चामृतान्तं अमृतं व्यापि नासनं साधुनेव
तिमा मे धावयेतां तुल्य भामह हं २२ तथाकुरु त्वं शशी प्रत्वं मन्यधात्म प्रभावास्यतो वडुज्ञात्वोवमन्यो तत्र पंवा त्मा
रूपणी अप्युदेव्यानपासांशु प्रियपाभुवनत्रये निर्दोषो व्यापि निर्गुणो पध्याता नामवास्यहं २४ तथा कुरु त्वं
वत्स मेद्य ज्ञोसि पथ्याभवि एवमाकर्णितं हृष्टं वाक्यं पितुस्तस्य महात्मनः २५ वेदशर्मा तदोवाच पितरं दीप्ततेजसं
सर्वमेतत्करिष्यामि भवतः सुखमुत्तमं २६ एवमाभाष्य धर्मात्मा वेदशर्मा महामतिः पितरं तं नमस्कृत्य पुनः कृत्वा

गुरवश्चापरे इमां तु विपुलां भक्तिं पार्थिवोः पितृदेवमे ४८ एवमुक्त्वा स राजर्षिर्वै यथा आगतास्तथा गताः तमुवाच तथा दृष्ट्वा
दृष्ट्वा तेन तपसा तोबलं ४९ देवैस्तु नास्ति मे कार्यं यदि दातुमिहेच्छसि यन्मां न यस्ति वै यत् न त्वं कुरु त्वं च मम प्रियं ४८ देहि त्वं स्वं शिरो
विप्र स्वहस्तेन निकृत्य वै वेदशर्मोवाच यन्मोह मयोक्तं जातो हन्तास्मै न … ४८ स्वशिरो देहि विदास्याभि गृहस्थतो
गृह्यतां … शिरो तेन नीतं … हिजसत्तमः ५० निकृत्य तस्यैव … रुधिरेण प्लुतं सा च परि
मे गृह्य गता … ५१ तदा … विप्रपुत्रे … वोधितो … ५२ मतानो धर्मस्याधिका
ने माता सत्यसमाधिना … एवं महात्मा … ५३ … पितृदेवैः कृत एवं संभाविता …
… ५४ … ५५ निकृत्य च शि
… इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे प्रथमोध्यायः १ सूत उवाच
… धर्मशर्मा … तथा … विजीयतो न
… धर्मशर्मा … २
… ३ इदं वचनमब्रवीत् ४ … धर्मशर्मा महायशाः
… धर्म …
प … ५ धर्मशर्मोवाच … वेदशर्मा
… ६ धर्म उवाच … वेदशर्मा महाभुजः ७ पुनरेव महात्मा

एवमुक्त्वा जगामाथ त्वरितो द्विजसत्तमः १५ योगसिद्धिं गतस्यापि तपःसिद्धस्य च बले कामादयो महादोषा आदा
वेव विनिर्जिताः १६ निष्फला मे न का पापा स्पर्द्धा देवेन वर्जिता विभीषां दर्शयामास नानारूपां पुनः पुनः १७ ॥
यथानलेन संदग्धा तृणानां संचया द्विजः भस्मीभूता भवंत्येव तथा नाम्ना विभीषिका १८ विप्रस्य तेजसा तस्य
पितृभक्तस्य संततं प्रलयं गता सद्योमरुत्ता दारुणा भीषिका द्विजाः १९ स विघ्नान् दर्शयामास सहस्राणि पुनः पुनः
तेजसा नाशयद्विप्रः स्वकीयेन महायशाः २० एवं विघ्नान् वृद्धिं स्तस्य इंद्रस्य महात्मनः नाशयामास मेधावी तप
सस्तेजसा पिवा २१ नष्टेषु तेषु विघ्नेषु दारुणेषु महत्सु च ज्ञात्वा तस्य कृतान्विघ्नान् दारुणान् भीषणाकृतीन् २२
अथ क्रुद्धो महातेजा वेदशर्मा द्विजोत्तमः इंद्रलोकादिंद्रं चेंद्रं पातयिष्यामि नान्यथा २३ अन्यधर्मे रतस्याथ यो विघ्नं
4 तु समाचरेत् तस्य दंडं प्रदास्यामि यो वै हन्यात्स हन्यते २४ एवमन्यं करिष्यामि देवानां पालनं पुनः एवं समुद्यतो
विप्र इंद्रनाशाय सत्तमः २५ तावद्देवः समायातो देवेंद्रः पाकशासनः भो भो विप्र महाप्राज्ञ तपसा नियमेन च २६ दमे
न सत्यशौचाभ्यां त्वत्समो नास्ति चापरः अनया पितृभक्त्या ते जितोहं देव तेसह २७ ममापराधं तं सर्वं क्षंतुमर्हसि
सत्तमः वरं वरय भद्रं ते दुर्लभं च ददाम्यहं २८ विष्णुशर्मा ततो वाच देवराजं तथागतं विप्रतेजो महेंद्रं इंद्र असह
देवदैवतैः २९ पितृभक्तस्य देवेंद्र शृणु दूसहं सर्वथा विभो तेजोभंगो न कर्तव्यो ब्राह्मणानां महात्मनां ३० पुत्रपौत्रैः सम
स्तैस्तु ब्रह्मविष्णुहरैर्नु नः नाशयंते न संदेहो यदि रुष्टा द्विजोत्तमाः ३१ नागच्छ यः देवानां घ तदा राज्यमनु तं म
मा आत्मतपप्रभावेन अन्यस्मै तु महात्मने ३२ दातुकामस्तु संजातो रोषेण च त्वं यथा भवानघ स्समापातो वरं दातु

प्रदक्षिणं २७ बलेन महता सोपि तपसा नियमेन च । अंतरिक्षगता चासौ गच्छमानः पुनः पुनः महावायुवेगेन परं
संप्रति गच्छति २८ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे शिवशर्मचरिते द्वितीयोऽध्यायः २ सूत उवाच प्रस्थिते तु ततो मार्गे
ण प्रविष्टो यज्ञगर्तालते तं दृष्ट्वा देवदेवेन सहस्राक्षेण धीमता १ उद्यमं तस्य वै ज्ञात्वा चोक्तवान् [illegible] मेनिकां ताम्प्र
यो चेदं गच्छ त्वं मम शासनात् २ समाचर त्वं तस्य शीघ्रं गत्वा विघ्नं समाचर ३ प्रस्थैव विप्रवर्यस्य पुत्रस्य शिवशर्मणः
३ तथा कुरुष्व भद्रं ते यथा नायाति मे गृहे एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं मेनका गृहमागता ४ सूत उवाच रूपोदार्यगुणोपेता
सर्वालंकारविभूषिता मेनका तस्य वनस्थाने दिव्यां समुपस्थिता ५ सुस्वरेण प्रगायंती गीतं वाणीसुशोभना तेन दृष्टा
विशालाक्षी चन्द्रवक्त्रा सुलोचना ६ व्यवसायं ततो ज्ञात्वा तस्या वाक्यमनुत्तमं इंद्रेण प्रेषिता ज्ञात्वा तेन च मद्रकरा भवेत्
७ एवं ज्ञात्वा जगामाथ सत्वरेण द्विजोत्तमः तथा दृष्ट्वा तु तां नारी पृष्ट्वा वाक्यमिति महामते वेदशर्मा तदोवाच मेनि
कां कामचारिणी इंद्रलोके प्रयास्यामि पितृदर्शनसमन्वितः ८ मेनिका वेदशर्माणं प्रत्युवाच प्रिये पुनः का
मबाणैः प्रभिन्नाहं त्वामयं प्रार्थयाम्यहं ९ दृष्ट्वा द्विजसत्तम [illegible] त्वं मम [illegible] समाकु
लितचेतसा १० [illegible] तावद्देवं नमस्क्रियः ११ वेदशर्मो
वाच चरित्रं देवदेवस्य [illegible] भवत्याश्च प्रजानामि नाहं त्वेतां दृष्टिं [illegible] १२ भवत्याः [illegible] तेजसा कुबेर
न्येषु तांति शोभने विश्वामित्रादयो देवि विप्रो हं शिवशर्मणः १४ अहं [illegible] विशालाक्षि इंद्रलोकं व्रजाम्यहं

प० म०
५

संप्राप्नोति सुरोत्तमं ५० न जाने कीदृशैः पुण्यैः देवभक्तीः सुपुत्रभाक् स जातो धर्मवीर्योपि धर्मात्मा धर्मवत्सलः ५१ ।।
यस्य वीर्यो नया प्राप्ताः पंच पुत्रास्ततोधिकाः सर्वे पुण्यप्रभावोयं भवंतः पुण्यवत्सलाः ५२ मम पुत्रास्तु संजाता पितृभ
क्तिपरायणाः अहो लोकेषु पुत्रेषु सुपुत्रः परिलभ्यते ५३ एकैकश्चाधिकाः पंच मया प्राप्ता महाप्रभूः पञ्चानः पुण्यशी
लाश्च तपस्तेजपराक्रमाः ५४ एवं संवर्द्धितास्तेन तया मात्रा पुनः पुनः हर्षेण महताविष्टाः अरोम्मुमीतरं सुताः ५५
पुत्रा ऊचुः ।। सुपुत्रैः प्राप्यते माता सन्माता सुपिता किल भवंती पुण्यकृन्माता तातो भाग्ये न सुप्रकीर्तिता ५६ यस्याग
र्भेदिरं प्राप्य सुपुत्रैश्च प्रवर्तिता जन्मे जन्मनि त्वं माता पिता चैव भविष्यति ५७ पितोवाच शृणुध्वं मामकाः पुत्राः
सर्वं पुण्यदायकं मपितुश्च सुता भोगाननुभुंजंतु जाज्ञया नु ५८ पुत्रा ऊचुर्यदि तात प्रसन्नोसि वरं दातुमिहे
च्छसि अस्मान्प्रेषय भो लोके वै स्त्रवं दाहवर्जितं ५९ पितोवाच गच्छध्वं वैष्णवं लोकं पश्य विगतकल्मषाः
मत्प्रसादात्तपोभिश्च पित्रा भक्त्यानया स्वया ६० एवमुक्ते तु तेनापि सुवाक्ये ऋषिणा तनः पूर्णः सुचक्रगदा
पाणिर्गरुडारूढ आगतः ६१ स पुत्रैः विष्णुप्रणम्य मिष्टुवा च पुनः पुनः सपुत्रैस्तत्वयाद्यैव भक्त्या जितोस्मि
ब्राह्मणाद्य पुत्रैः सार्द्धं समागच्छ चतुर्भिः पुण्यकारिभिः अनया भार्यया सार्द्धं पुण्यं यास्यति कामदा
६३ विष्णुप्रामेवोच अमी गच्छंतु पुत्रा मे वैष्णवं लोकमुत्तमं किंचित्कालं तु नेष्यामि अमौ वै भार्यया सह ६४

राम
५

मिहेह्य सि ३३ अमृतं देहि देवेंद्र पितृभक्तिं तथाचलां एवं विधं वरं देहि यदि तुष्टोसि पाञ्जुहन् ३४ एवं ददामि पुत्रं
ते वरं चामृत संयुतं एवमाभाष्यतं विप्रममृतं दत्तवान्स्वयं ३५ सकुंभं दत्तवान स्मै प्रीयमानेन चात्मना अचलां ते
भविष्यति भक्तिः पितरि सर्वदा ३६ एवमाभाष्यतं विप्रं विसृज्य च सहस्रदृक प्रसन्नोभूच्च तद्दृष्ट्वा विप्रस्तेजस्तु द
सहं ३७ विष्णुशर्मा ततो गत्वा पितरं वाक्यमब्रवीत् तात इंद्रात्समानीतं ममृतं व्याधिनाशनं ३८ अनेनापि महा
भाग निरुजो भव सर्वदा अमृतेन त्वमद्यैव परं तातमिमं वामुहि ३९ एतद्वाक्यं महच्छ्रुत्वा शिवशर्मा सुतस्य हि ॥
सुतान्सर्वान्समाहूय प्रीयमानेन चेतसा ४० पितृभक्ताः सुताः पुण्यं यद्भुक्त्वा परिपालकाः वरं हे प्रार्थे समीताः पुत्रकाः दुर्ल
भं भुवि ४१ एवमाभाषितं तस्य शुश्रुवुः सर्वे संमताः ते सर्वे तु समालोच्य पितरं प्रत्यथाब्रुवन् ४२ अस्माकं जीवनात् माता गता
पापमंदिरं नीरुजा भवतात् देवीप्रसादात्तेव सुव्रता ४३ भवान्पिता इयं माता जन्मजन्मांतरे पितः एवं सुता भवेमेति स
र्वे पुण्यकृतात्मना ४४ शिवशर्मोवाच अद्यैवापि सुता माता भवतां पुत्रवत्सला जीवमाना सह हात्मा एष्य
ते नात्र संशयः ४५ एवमुक्ते शुभे वाक्ये ऋषिणा शिवशर्मणा तेषां माता समायाता प्रहृष्टा वाक्यमब्रवीत् ४६
एतद्दृष्टं समुत्पन्नाः सुवीर्यास्तेन याः सुताः नराः सत्पुत्रमिच्छंति कुलवंशप्रभावकं ४७ स्त्रियो लोके महाभागाः
सुपुत्रं पुण्यवत्सलाः सुतमिच्छंति सर्वत्र पुण्यगं पुण्यसाधकं ४८ कुक्षौ यस्यागतो गर्भः सुपुत्रः परिवर्तते ॥
पुण्यान्सुत्रान्प्रसूयेत सा नारी पुण्यभागिनी ४९ कुलाचारं कुलाधारं पितृमातृप्रतारकं विना पुत्रैः कथं नारी

स्प० म२०

ग्रं प्राप्य विप्रेंद्र आकृष्य स्नेन स्नातव ते बां गेके न पापेन गच्छेयं वेदनान्वितः १० संजातो ब्राह्मणश्रेष्ठ तन्मे कथय कारणं
दृष्टं पुण्यवती माता महापुण्या पतिव्रता ११ पाहि भत प्रसादेन त्रैलोक्यं कर्तुमिच्छति साकथं दुःखमाप्नोति किं नास्ति तप
सः फलं १२ सा गेहे सोपरि त्यज्य विविधे नापि कर्मणा या च सुश्रूषते कांतं देववद्गुरुवत्सला साकथं दुःखमाप्नोति कुष्ठरो
गसदुःखदं १३ शिवशर्मोवाच मामुचेः त्वं महाप्राज्ञ भुज्यते कर्मजं फलं १४ नरेणाकर्मयुक्तेन पापपुण्येन येन हि स्व
अन्यमेव कुरुष्व त्वमुभयो रोगयुक्तयोः १५ मया पापेन दुःखेन कर्पणानहि जोतमः किं कर्तव्यमिहाद्यैव योग्यरूं नहि
मजपेत १६ एवमाभाष्य दुःखाद्धृत्तेयोर्दुःखेन दुःखितः श्लेष्म मूत्रपुरीषं च उभयोः पर्यशोधयत् १७ पादप्रक्षालनं चक्रे
पादसंवाहनं तया स्नानस्थानादिकं सोपि तयोः मत्यान्वितः स्वयं १८ ह्रुवे तौहि स्वहस्तेन स्नापयित्वा तु गरुविप्रसाम
6 प्रामी महायशाः। तीर्थं नयति धर्मात्मा स्कंधमारोप्य सत्तमः १९ ह्रुवे तौहि स्वहस्तेन स्नापयित्वा तु मंगलैः सुमंत्रैर्वेद
विद्यैव स्नानस्य विधिपूर्वकं २० तर्पणं च पितॄणां तु देवतानां तु पूजनं तुभ्यामीप सुधर्मात्मा स कारयति नित्यसः २१
स्वयं होमं ददत्यग्नौ पंचयज्ञमनुत्तमं स कारयति सप्रीतो ह्रुवेतौ च महागुरू २२ प्राप्यासने चतौ विप्र प्रस्वापय
ति नित्यसः वस्त्रपुष्पादिकं सर्वं ताभ्यां नित्यं प्रयच्छति २३ तांबूलं बहुमूल्याढ्य मुभयोस्य विनिवेदिते सोमशर्मा
महाभाग स्नाम्यामीप च परस्येत २४ मूलंपयः सुभ आद्यं नित्यमेव ददात्यसौ तयोः स्तु वांछितं नित्यं सोमशर्मा

श्रीराम

अनेनापि सपुत्रेण अनेन सोमशर्मणा रावमुखेऽम्भसि वाक्यं ऋषिणा सत्यभाषिणा ॥६५॥ तान्वा चापदेवदूताः सपुत्रान् शि-
वशर्मणः । गच्छंतु मोक्षदं लोकं दाहप्रलयवर्जितं ॥६६॥ रावमुखे ततो विप्राश्चत्वारः सत्यचेतसः विष्णुरूपधराः सर्वे वम्हवुस-
अग्रणीः पि ॥६७॥ रावं नीलसमा वर्णाः शंखचक्रगदाधराः सर्वालंकारसौभाग्या विष्णुरूपमहौजसः ॥६८॥ हार कंकणशोभा-
ढ्यारत्नमालाभिशोभिताः प्रविष्टाः वैष्णवं कायं पपुपतः शिवशर्मणः ॥६९॥ दीपं दीपायथा यांति तद्वल्लीनाः महात्मने गला-
न्ते वैष्णवं धाम पितमन्यादि जोलमाः ॥७०॥ प्रभावं तु प्रवक्ष्यामि सुसत्यं ब्रह्मदर्शनं ॥७१॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमि-
खंडे शिवशर्मोपाख्यानं नाम तृतीयोऽध्यायः ॥३॥ ब्राह्मण उवाच सोमशर्मा महाप्राज्ञः सुपुत्रभक्तितत्परः अमृतस्य म-
हाकुंभं रक्षितव्यं त्वयाधुना ॥१॥ तीर्थयात्रां प्रयास्यामि अनया भार्यया सह रावमस्तु महाभाग करिष्येऽशुभं कुंभं
तस्य दत्वा समे धावी तस्य महात्मनः दश वर्षप्रमाणं तु तपस्तेपे निरंतरं ॥२॥ कुंभं अतिधर्मात्मा दिवारात्रमतंद्रितः पुनः समाहि
समापातः शिवशर्मा महायशाः ॥३॥ मायां कृत्वा महाप्राज्ञो भार्यया सह तं सुतं कुष्ठरोगातुरं नित्यं तस्य भार्या च तादृशी ॥४॥
मांसपिंडोपमो जातो द्वावेतौ मायया कृतौ सन्निधिं तस्य विप्रस्य पुत्रस्य सोमशर्मणः समागतौ हि तौ दृष्ट्वा सर्वतो दिस्स
दुःखितौ कृपयापरयाविष्टः सोमशर्मा महायशाः ॥६॥ तयोः पादौ नमस्कृत्य भक्त्या नमितकंधरः भवादृशौ न पुण्या-
मि तपसा वै समन्वितः ॥७॥ गुणाभावैस्तु पुण्यैश्च किमिदं विदितं त्वयि दासवद्देवताः सर्वा वर्तंते सर्वदा तव ॥८॥ भद्रे

को यं प्रपास्यलः गुरु मे व्याधिपीडितः स्वच्छिदं चिंतयित्वा तु सोमशर्मा महामतिः यदि मे सत्यमस्तीति गुरुशुश्रूषणं यदि तपस्तप्तं मया
पूर्वं निर्व्यलीकेन चेतसा दमशौचादिभिः सत्यं धर्मं मम प्रपालिते तदा घटो मृतपूतो भवेत्यपन संशयः यावदेवं महाभागश्चिंतयि
त्वा विलोकयेत् तावच्चामृतपूर्णस्तु पुनरेवाभवद्घटः तं दृष्ट्वा हर्षसंयुक्तः सोमशर्मा महायशाः गत्वा गुरुं नमस्कृत्य कुंभ
मादाय सत्वरं गृहाणत्वं पित स्वचामृतमयं कुंभं समागतं हर्षेणामहताविष्टः इदं वचनमब्रवीत् इतिश्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे
शिवशर्मोपाख्याने चतुर्थोध्यायः ४ सूत उवाच तपसा दमशौचाभ्यां गुरुशुश्रूषया तथा भक्त्या भावेन तुष्टोस्मि नलवाघच
स्सुपुत्रकः १ त्यज वै कृतं रूपं मत्तः सुखमवाप्नुहि एवमुक्त्वा सुतं विप्रो दर्शयामास तं तनुं २ यथापूर्वं स्थितौ तौ तु तथा स
दृष्टवान् गुरू दीप्तिमंतौ महात्मानौ सूर्यवच्चापि मावुभौ ३ ननाम पादौ सद्भक्त्या उभयोस्तु महात्मनोः ततः सुतं समा
मंत्र्य हर्षेणामहता किल विष्णोः प्रसादतः भूमिच्छा भार्यया सह केपूर्वं जगाम निजपुण्येन स्वयोगाभ्यासेन सत्तमः ५
प्रविष्टौ वै स्ववं धाम सत्तमं निर्दुर्लभं पदं नच केः प्राप्यते पुण्यैस्तपोभिर्मखैः संपदं ६ विष्णोस्तु चिंतनेनैव सध्यानज्ञा
नैस्तथैवस्तथा तथैव तीर्थयात्राभिर्दृश्यते मधुसूदनः ७ समाधिज्ञानयोगेन दृश्यते परमं पदं महायोगे यथाविप्रः प्र
विष्टौ वै सवौ तनुं ८ सूत उवाच ततस्तत्र तपस्तेपे सोमशर्मा महाद्युतिः अश्मलोष्टसमं मेने कांचनं भूषणं
पुनः ९ जिताहारं संयमात्मा निद्रया परिवर्जितः स सर्वान् विषयांस्त्यक्त्वा एकांतमपि सेवति १० योगासनसमा

मनसाय चसाचेकक मे णाविनिजनच

महायशाः २५ अनेन क्रमयोगेन नित्यमेवप्रसादयेत् सोमशर्मा सुधर्मात्मा पितरो[परि]पूजयेत् २६ सोमशर्माणमाहूय
पिता कुत्सति निष्ठुरः निंदिते निष्ठुरैर्वाक्यैस्ताडयेन्मुनिसन्निधौ २७ कृतकार्यं कृतपुण्यं नित्यमेव सुते पुनः न कृतं श्रम
मनेन मह्यं त्वयैव कुलपांसन २८ एवं नानाविधैर्वाक्यैर्निष्ठुरैर्दुःखदायकैः अताडयद्दृढघातैः शिवशर्मा सदा तु सः २९ एवं कृ
तेपि धर्मात्मा नैव कुप्यति कर्हिचित् ३० संतुष्टः स वेदा सोपि पितरं परिपूजते तद्दृष्ट्वा सोमशर्मा च मातरं पितरं दिने ३१ अमृतं मत्कृते
तेन आनीतं वेदशर्मीणा तत्कालिक महं मन्ये यथा संज्वलते तथा ३२ निमिषमात्रेण वापि साहसं कारयेत्पुनः अपरं सत्यसंपन्नं प्रभा
वं तपसः पुनः ३३ न त्यं समाराधनेपि अधिकं चास्य दृश्यते तस्मादस्यापरीक्षा च समये तपसः कृता ३४ भक्तिभावं तथा सत्यं नैवं पुत्रे प्रण
श्यति मायया वै निजांगेपि कुष्ठरोगान्निदर्शिते ३५ श्लेष्ममूत्रमलानां च घृणां नैव चकार पितुः ब्राह्मणान् विशेषाच्च येन्वि सं स्वहस्ते
न महायशाः ३६ पादसंवाहनं कृत्वा दधा चैव महामतिः दुःसहं मूत्रवचनं महं दारुणं सहते सदा भर्त्सनं ताडनं विप्रः सर्वमेव प्रभावकः
एवं दुःखं समायुक्त मम पुत्रो महामतिः दुःखानां सागरं मे च बहुलं पुत्र सत्वयं अपनेष्यामहे दुःखं विशेषाच्चैव प्रसादतः विचार्य
मनसा विप्रः शिवशर्मा महामतिः पुनर्मायां चकारस्य कुंभादमृतं हृतं यथा पश्चात्तं च समाहूय सोमशर्माणमब्रवीत् तव हस्ते
मया दत्तममृतं व्याधिनाशनं तन्मे शीघ्रं प्रयच्छस्व पयापानं करोम्यहं येन नीरुजमेवाप्य प्रसादाद्वेदशर्मणः एवमुक्ते तद
वाक्ये ऋषिणा शिवशर्मणा समुत्थाय त्वरायुक्तैः समालोक्य कमंडलुं तेन रिक्तं ततो दृष्ट्वा ममृतेन विनाघटं कस्यपाप
स्यैवैकर्म केनमेवि प्रियं कृतं इति चिंतापरो भूत्वा सोमशर्मा सुदुःखितः पितुरग्रे च वृत्तांतं कथयिष्याम्यहं यथा ततः

भोक्ता समयवच तस्याः पुरा स्मि संन्यस्य स्वर्षे सत्तां वशिष्ठो जातमः तपश्चचार तेजस्वी विश्वलोके वशेत्सदा तस्य पुत्रप्रभये
जाते विश्वलोके वशिष्ठो जातमः पुण्यगर्भे गतो ब्रह्मिसोस्तु मसातयाः इंद्रे त्वं भोक्तु कामार्थे सत्यपुत्रेण न कर्मणा गर्भं दधा
र सा देवी पुण्येन तपसा किल तपस्तेपे निरालस्या वनवासं गता सती दिव्यं वर्षसहस्रं तेन स्पात तपस्यां देवमातरि
तपं स्यप तपस्तोत्रं दुःकरं देवतासुरैः ततः स्नातपसा तेन तेजसा च प्रभान्विता सर्पतेजः प्रतीकाशा द्वितीय इव
भास्करः एक स्मिन् सा यथा दीप्ता परमं ध्यान मास्थिता स्वरूपेणाधिकं तां पातां तपस्तेजसा तदा तपोध्यानपरा
सा च वायुभक्षा तपस्विनी अधिकं कश्यपं भेदे देवं अस्यतन पातेदा सिद्धाश्च ऋषयः सर्वे देवाश्चापि हि ओजसः स्तुवं
तीं तां महाभागां रक्षंति स्म तस्मयाः परो वर्षशते तस्या विश्वकर्मा समागतः तामुवाच महाभागा महिति तपसान्वि
तां देवि गर्भः ससंपूर्णः सति कालः प्रवर्तते तवैव तपसा पुष्टस्तेजसा च प्रबोधितः अघेव गर्भमेतत्वं ते च
गवयप्रस्विनी रावना माघ्य देवेघ्नः स जगाम स्वकं गृहं ॥ २८ ॥ अस्त तपुत्रे सा देवी काले प्राप्ते महोदये सा पुत्रं दीप्तिसं
पुत्रं द्वितीयमिव भास्करं परमांगे चारु सर्वांगं सर्वलक्षणसंयुते चतुर्बाहुं महाकायं लोकपालं नरेश्वरं
तेजोज्वाला समाकीर्णं चक्रपद्मं सहस्रकं चंद्र विंवान कारेण वदनेन महामतिः राजमाने महाप्रासं ते तेज
सा वैसवेनच अन्यैर्लक्षणैः दिव्यैर्दिव्याभावे रलंकृतं सर्वलक्षणसंपूर्णं चंद्रस्यं कमललक्षणं आजगमुस्त
त्रपो देवा ऋषयो वेदपारगाः गंधर्वाश्च ततो नागाः सिद्धा विद्याधरास्तथा ऋषयः सप्तते दिव्याप वीपरमहोजसः

सर्वतो भवेत स्तु देवत्वं चाभयं पदं वरमेवं ददाम्येषा वहुप्रीतिसमान्विता अमरा निर्जराश्चैव अभयाश्च भविष्यथ
सर्वकामसमृद्धार्थाः सर्वसिद्धिसमन्विताः देवा नागाश्च गंधर्वा मत्प्रसादान्महासुराः विष्णुरुवाच वरं वरय भद्रे
ते देवमातर्यत्प्रार्थ्यसि निमनसा चेप्सितं सर्वं ते ददामि सुनिश्चितं अदितिरुवाच पूर्वं पुत्रवती भूता प्रसादात्तव माध
व अमरा निर्जराः सर्वे अभयाः पुण्यवत्सलाः अमी पुत्रमया लब्धाः स्वपतां मधुसूदन सततं त्वं च गोविंद स
र्वकामसमृद्धिदः मम गर्भे वसं चैव मा वं च मम नंदन स्वपा पुत्रेण निस्पेन यथा नं दामि केशव राघवं महोदयं नाथ
परयस्व मनोरथं श्रीवासुदेव उवाच न्यवत्या देवि कार्या चिं गंतव्या मानुषी तनुः तदा तु तव गर्भे वै वासं यास्यामि निश्चितं ?
युगे ह्यष्टपाकेप्राप्ते भूभार हरणाय वै जमदग्निसुतो देवि रामो नामोद्भिजोत्तमः प्रतापसजसा युक्तः सर्वअस्त्र वधाय च
तव पुत्रो भविष्यामि सर्वधर्मस्तु भृतांवरः ससविंशाति केप्राप्ते त्रेतायां तु तथा युगे रामो नाम भविष्यामि तव पुत्रः पतिव्रते॥
अष्टाविंशतिके प्राप्ते द्वापरांते युगे तदा सर्वदैत्यविनाशार्थं भूभारहरणाय च वासुदेवाख्यकः पुत्रो भविष्यामि नसंशयः
इदानीं कुरु कल्याणि महाक्यं धर्मसंयुतं सर्वलक्षणसंपन्नं सत्यधर्मसमन्वितं सर्वेसंसर्वदं देविपुत्र मुत्या घसं
दरं इंद्र त्वं तमसदा स्यामि इंद्रेतोपि भविष्यति एवं भाषितं श्रुत्वा महाहर्षसमन्विता देवदेवप्रसादेन इंद्र पुत्रो भविष्यति
एवमस्तु महाभाग तव वाक्यं करोम्यहं ततस्ता देवताः सर्वा जग्मुः स्वस्थानमेव हि हरिणा सह ते सर्वे निरातंका
मुदान्विता सूत उवाच अदितिः कश्यपं प्राह सुतं प्राप्यम नुस्मितानि भगवन्दीयतां पुत्रः सुरेंद्र पदभोजक चिंतयित्वा
ध्यानं विप्र स्तामुवाच मनस्विनी (भगवन्दीयतां पुत्रः) एवमस्तु महाभागे तव पुत्रो भविष्यति त्रैलोक्यस्याधिकर्ता सपदि

८

बालभावं गतो विप्राः कस्मिन्नेव विचिंतति नरसिंहप्रसादेन देवराजो भविष्यति देवत्वं लभते चैवाप्सो चेंद्रपदमनुत्तमं मोक्षं
यास्यति ज्ञानात्मा वैष्णवं धाम चोत्तमं श्रुत्वाख्यातां महाभागाः स एव भीवाह्नेनेकसः मोहमुत्वं नकृतेयो ज्ञानवद्भिर्महात्म
भिः एतद्धः सर्वमाख्यातं यथा वच्चैर्हि जोत्तमाः प्राप्तराज्यं महाभागो यथा पुण्येन तेन च हृत्तेषु तेषु देशेषु समस्तेषु महाहवे
शांतिनष्टेषु पापेषु गोविंदेन महात्मना ततो देवाः सगंधर्वाः नागविद्याधरास्तथा संप्रोचुर्माधवं सर्वे वद्धांजलय
स्ततः भगवन्देवदेवेश हृषीकेश नमोस्तु ते विज्ञापयामहे त्वां वैतत्सर्वं भवधार्यतां प्राप्ता गोमहाचपुण्येनामाप
९ न्नवास्माकं तु केशव राजानं पुण्यधर्मीयं त्वामिन्द्रं लोकवासनं त्रैलोक्यस्य प्रजादेवमुपाश्रित्य सुखं लभेत
श्रीवासुदेव उवाच मम लोकं महाभाग वैष्णवेन समन्वितः तेन सार्द्धं ब्राह्मणश्रेष्ठः चिरकालं निवासिनः तस्य
कालः प्रपूर्णोऽस्य मम लोके महात्मनः वसतस्तस्यापि प्रस्य मद्भक्तस्य सुरोत्तमाः ते जन्मा वैष्णवेनैव भवतां पालकोहि
सः भविष्यति स धर्मात्मा स च धर्मानुरंजकः पालको धारकश्चैव स च ब्राह्मणासत्तमः जायते चाति धर्मात्मा भव
तां त्राणकारणात् आदित्यास्तनयश्चैव सुव्रताख्यो महामनाः महाबलो महावीर्यः सवैं इंद्रो भविष्यति सूत
उवाच एवं राज्यं च देवेभ्यो दत्त्वा देवमुत्तमं देवाविजयिनः सर्वे विष्णुना सहसत्तमाः कश्यपं पितरं दृष्टुं मातरं च
ततो गताः प्रणेमुस्ते महात्मन उभावेतौ सुखासनौ उचुः प्रांजलयः सर्वे हर्षेण महतान्विताः पुत्रयोस्य प्रसादेन देव
त्वं हि गता वयं कश्यप उवाच यूयं वै सत्यधर्मेण वर्तमाना सदैव हि आवयोस्य प्रसादेन तपसस्य प्रभावतः प्रा

२ राम

रुष्ठो नित्यशो नित्यं परिग्रहः तस्यचैव लास्तुसंप्राप्तामृत्युकालस्यवैतदा आगतादानवा विप्रे... सोमशर्माणमंतिके मृत्यु
कालेतु संप्राप्ते प्राणयात्राप्रवर्तिनः शालिग्राममहाक्षेत्रे अश्वीयमानबुद्धिने केचिद्वदंतिवैदैत्याः केचिद्वदंतिमानवाः
एवंविधो महाप्राज्ञ कर्णरंध्रगतस्तदा तस्यैवविप्रवर्यस्य सुचिरात्सोमशर्मणः ज्ञानध्यानविलग्नस्य प्रविष्टं दैत्यजं
भयं तेनध्यानेन तस्यापि दैत्यभीत्यैव वै तदा सत्वरं चैव तत्प्राणागतास्तस्य महात्मनः दैत्यभयेन संयुक्तः सहिमृत्युवशं
गतः तस्माद्दैत्यगृहे जातो हिरण्यकशिपोः सुतः देवासुरे महायुद्धे निहतश्चक्रपाणिना युध्यमानेन तेनापि प्रह्लादेन महात्मना
सुदृष्टं वासुदेवस्य विश्वरूपसमन्वितं १८ योगाभ्यासेन पर्वेण ज्ञानमासीन्महात्मनः सस्मार पूर्विकं सर्वं चरितं शिववश्म
र्मणः १९ आसाहं सोमशर्मा स्याः प्रविष्टो दानवीं तनुं अस्मात्कायात्कदापुण्यं केवलं धामउत्तमं २० प्रयास्यामि महापुण्यं स्त्री
नारब्धेमोक्षदायकं समरे प्रियमाणेन प्रह्लादेन महात्मना एवं चिंता कृता एवं श्रूयतां द्विजसत्तमाः प्रह्लादस्यतु
यामातातुहिरण्यकशिपोः प्रियाः प्रह्लादस्य महाभागा कैदिवारव्योप्रयुक्ताचेति पतिव्रता महाभागा कमलानाम त
स्त्वया रोदमानादिवारणेत्रो नारदस्तां उवाच माशुच त्वं महाभागे पुत्रार्थी पुण्यभागिनी हितो वासुदेवेन तव ति
पुत्रः स भविष्यति भूपः स्वल्पश्रमेण पतेः स्वसुतश्चमहामतिः प्रह्लादेति च वै नाम पुनरस्य भविष्यति विहीनश्चासुरै
र्भावैर्वर्त्तेत्वेन समान्वितः इंद्र त्वमोदत्वं भद्रे सर्वदैवै र्नमस्कृतः सुखीभव महाभागे तेन पुत्रेण वैसदा एवमुक्त्वा
गतो विप्रो नारदो मुनिसत्तमः कमलापाश्वरात्तु जन्मस्पाद नुतमं पुनः प्रह्लादेति चवैनाम तस्य ख्यातं महात्मनः

इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे इन्द्राभिषेको नामाध्यायः ५ ॥ सूत उवाच कश्यपस्य च भार्या न्या दनुर्नाम तपस्विनी
पुत्रशोकेन संतप्ता संप्राप्ता दितिमंदिरं १ रोदमाना प्रणम्यैव पादपद्मयुगं तदा दुःखेन महता प्राप्ता वीतलज्जा व्य
लापयत् २ दितिरुवाच तवैव हि महाभागे किमिदं रोदि कारणं पुत्रि एष क्षेत्र कपुत्रेण लोके नायो भवंति वै ३ भवती प्र
तपुत्राणां ज्येष्ठानामपि भामिनी माता त्वमसि कल्याणि शुंभादीनां महात्मनां कस्माद्दुःखं त्वया प्राप्तमेतन्मे कारणं वद
हिरण्यकशिपू राजा हिरण्याक्षो महाबलः यस्याः पुत्रौ महात्मनौ महाबलपराक्रमौ कस्माद्दुःखं महज्जातं तस्मा
च्चैव सखे वद श्रोतव्यं हि कारणं सर्वं यस्माद्रोदिषि सांप्रतं एवमाभाष्य तां देवी विरराम मनस्विनी दनुरुवाच पश्य
पश्य महाभाग सपत्न्याश्च मनोरथं परिपूर्णं कृतं तेन देवदेवेन चक्रिणा ८ यथा पूर्वं वरं दत्तं मादित्ये देवि ... तां
तथैदानीं स्वपुत्राभ्यां यथा देवेन सांप्रतं ९ कश्यपाद्धि समुत्पन्नं जातं त्रैलोक्यपालकं सुतं इंद्रत्वं तत्सर्वं तत्तव पुत्रा
हि हत्याश्च १० मनोरथास्तु संपूर्णाः अदितिः सुखवर्द्धिनी कनीयान्वसतस्तस्यास्तस्याः पुत्रः प्रसंजाति ११ ... दुःप्रा
प्यं देवैः सार्द्धं हि सांप्रतं दितिरुवाच तस्मात्पदास्त्यरिजातो मम पुत्रो महामतिः १२ अन्ये च दानवा दैत्याः ... जो ...
कथं स रवे तस्यात्वं कारणं ब्रूहि विस्तरेण यशस्विनी १३ तामाभाष्य दितिर्वीक्ष्य विरराम सुदुःखिता दनुरुवाच दे
वाश्च दानवाः सर्वे सक्रोधाः संगरं गताः १४ तत्र युद्धं महज्जातं दैत्यसंक्षयकारकं देवैश्च विष्णुना ... मम पुत्रा निपाति
ताः १५ तथैव तव पुत्राणां देवदेवेन चक्रिणा वने गता यथा सिंहो ... तेजसा १६ ... ममकाः पुत्राः निह
ताः ... कालनेमिमुखाः सर्वे ... समरांगणे १७ नाशितं मर्दितं सर्वं ... विकलीकृतं स्वैरचारिभि यथाव

श्री

अन्ये च मुनयः पुण्याः पुण्यमंगलदायिनः आजग्मुस्ते महात्मनो हर्षनिर्भरमानसाः तस्मिन् जाते महाभागे भार्गवे तेमहौ
जसि आजग्मुर्देवताः सर्वे पर्वतास्तु तपस्विनः नद्यो ह्रदाः सागराः सर्वे नद्यश्चैव तपोमलाः प्रीतिमंतस्ततः सर्वेपि चा
न्येपि चराचराः मंगले स्तु महात्मनो हि चक्रुः सर्वे सुरेश्वराः ननृतुश्चाप्सरसः गंधर्वा ललिते जगुः वेदमंत्रैस्ततो
देवा ब्राह्मणा वेदपारगाः स्तुवंति महात्मानं स्ततैव कश्यपं प्रभुं च ब्रह्माविष्णुर्महेशद्य वेदाश्चैव समागताः सांगोपांगाश्च
सेतिहासाश्च सति महौजसि मंगलं चक्रिरे सर्वे गीतपुष्पैर्महास्तवैः हर्षनिर्भराः सर्वे पूजयंतो महौजसः ब्रह्मा
द्याश्च तथा देवाः कश्यपोऽथ बृहस्पतिः चक्रिरे नामकर्मास्य तस्य देहि महात्मनः इंद्र वासुदेवेति विख्यातो वसु
दोऽहि पुनस्तव अखंडलेति तन्नाम मरुत्वान्नाम ते पुनः मघवाश्च विडौजास्त्वं पाकशासन इत्यपि शक्रश्चै
व विख्यात इंद्रश्चैवेति ते सुतः इत्येतानि च नामानि तस्यैव च महात्मनः चक्रुश्च देवताः सर्वाः संतुष्टा इव मान
साः स्नानं तु कारयामासुः संस्काराणि महासुराः विश्वकर्माणमाहूय दद्दुराभरणानि च तानि पुण्यानि दिव्यानि
तस्मै ते तु महात्मने जाते तस्मिन् महाभागे देवराजे महात्मनि रावं कृत्वे ततः प्राप्तः सर्वे देवा महौजसः पुरंदरेति प्रो
लया अभ्यर्थे स्तुति ततो महात्मनि इंद्रत्वे स्थापितो देवैरभिषिक्तः स्वमंगलैः प्राप्तमैंद्रपदं तेन प्रसादात्तस्य चक्रिणः
तपश्चकार तेजस्वी वसुदत्तस्तरेश्वरः उग्रं गातेजसा युक्तो वज्रपाणिः कुशायुधः सूत उवाच उग्रं समस्तं
तपसः प्रभावं विलोक्य च क्रोनि जगादृगाश्चां लोकेषु कोन्यो न भविष्यतीति यथा हि वायं वसुदर्शनीयः विहीनः
प्रसादात्तपसो महात्मा संप्राप्तमैश्वर्यमिहैव दिव्यं अनेन तुल्यो न भविष्यतीति लोकेषु चान्यस्तपसा गरीयः॥

प० ५०
११

सत्येन नाशं याति तथा धूवेद ऋ..र योनिं प्रयात्येवं नरो देवि न संशयः कर्मणा सत्यहीनेन महापातेन मोहितः ८ विप्र
त्वं वर्तते मर्त्ये प्राणिनां सत्य मा..ग्यतः सत्येन वर्तते मर्त्ये पि ह्यलोके प्रियप्रभे ८ तदा तस्य भवत्येव यात्रा सर्वत्र
ह्रि० ५ भाविनी कृषिकारो यथा देवि छन्नं बीजं संस्थितं ९ पादपं तु भवेत्येव तादृशं फलमश्नुते तथा तव च पुत्रे स्वसा
धुभिः सहस्य..तं १० कर्मणा स्वस्य तस्मात्त्वं फलं भुंक्ष्व संस्थितं तव पुत्रा महाभागे तपः प्रांति विवर्जिताः ११
तेन पापेन ते सर्वे पातिता वै महास्पदात् एवं ज्ञात्वा याहि मार्गं गच्छ सुखं च दुःखं सुखं तथा १२ कस्य पुत्राश्च मित्राणि क
स्य स्वजन बांधवाः आत्मकर्माणि ज्ञात्वा सुखं जीवंति जंतवः १३ परार्थ चिंतनं देवि तत्त्वज्ञानेन पंडिताः न कुर्वं
ति महात्मानो व्यर्थमेव न संशयः १४ यदुन्नतात्मकं कामं केवलं सत्त्व जर्जरं आलभित्रं कृतं तेन सर्वं देवि सुखा
22 पाया १५ आत्मता महापुंसः सर्वगः सर्वदर्शीकः सर्वसिद्धिस्तु सर्वात्मा सात्त्विकः सर्वसिद्धिदः १६ एवं सर्वं महादेवि त्व
मप्येको निरंजनः भ्रमता निर्जनेयेन मतिमतो हि जातमाः १७ चत्वारो दर्शिताः पुण्य मतिमंतो महौजसः पंचमः स्व
सनप्येव वक्तुर्वीणामंत्रमेव च १८ अथोऽज्ञात्मा समायातो ज्ञानसाहाय्यमेव वा सतानुदृष्ट्वा महात्मा वै ज्ञानमात्मा
तथा ब्रवीत् १९ ज्ञानं यथा पूर्व समीपस्था मंत्र परस्परं एतान् गत्वा ब्रवीहि त्वं यथा पंकं दूति पृच्छ हेतवः ज्ञानं वाक्यं परं श्रुत्वा सोपि
स्तस्य महात्मनः तदाहात्मानमाराध्य मे तैः किं प्रयोजनं २१ तत्त्वतो ब्रूहि मे देव सदा स्थितोसि सर्वदा आत्मा वाच एते
पंचमहाभागा रूपवंतो मनस्विनः २२ गत्वा संदर्शयाम्येतानाभाष्य ज्ञानपूर्वतः भवान्तानप्रवक्ष्यामि पंचमीगति

राम
॥

ह्नि सत्पुत्रशोकाग्नि ज्वालये दहने। तथा दैत्यगणाः सर्वा न्निर्दहत्येव केशव १८ ममपुत्रा मृता देवि वहुशास्तव नंदनाः वह्निप्राप्य यथा सर्वे प्र
लभा यांति संक्षयं १९ तथा ते दानवाः सर्वे हरिं प्राप्य दिवं गताः एवमेव हि वर्त्तांते दितिः शुश्राव दारुणां २० दितिरुवाच वज्रपातोपमं
भेद वदस्यैवे कथं मम एवमाभाषिता देवी मूर्छिता न्यपतद्द हा हा कष्टमिदं जातं वहु दुःखप्रदायकं २२ रुरोद करुणं साथ पुत्रशोक
प्रपीडिता तां दृष्ट्वा स मुनिश्रेष्ठ उवाच वचनं शुभे २३ मारोदसि च भद्रं ते नैवं शोचंति तद्विधाः सत्यं वे लोम महाभागे लोभमोहेन वर्जि
ताः २४ कस्य पुत्रा हि संसारे कस्य देवि सुबांधवाः नास्ति कस्य हि केनापि तत्सर्वं श्रूयतां प्रिये २५ दक्षस्यापि सुता पूर्वं सोदर्यैर्गोवमामकाः
भवतीनामहं भर्ता कामनापूरकः शुभे २६ योजकः पालकः श्रेष्ठः रक्षको स्मि वरानने कस्माद्वैरं कृतं क्रूरैः रसतैर्गर्जितात्मभिः २७ तव पुत्रा
महाभागे सत्यधर्मविवर्जिताः तेन दोषेण मे सर्वे तव दोषेण वै शुभे २८ निहता वासुदेवेन देवेन सन्निपातिताः तस्माच्छोको न कर्त्तव्यः
सत्यमो भाविना पुनः २९ शोकोऽहि नाशयेत्पुण्यं पापात्पुण्यं प्रवर्द्धति तस्माच्छोकं परित्याज्य विघ्नरूपं वरानने आत्मदोषप्रभावेन
दानवा मरणं गताः देवानिमित्तमेतास्त्वनापिताः स्वेन कर्मणा एवं ज्ञात्वा महाभागे समागच्छ स्वकंप्रति एवमुक्त्वा महायोगि तां प्रियां
दुःखभागिनी विषादमुद्विग्ना निवर्तां सविधिरमा मम हा मतिः ३० इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे दितिविलापो नाम षष्टोध्यायः ६
दितिरुवाच सत्यमुक्तं त्वया नाथ सर्वमेव न संशयः॥ भर्त्तस्नेहं परित्यज्य गता सा पत्युकं द्विज १ अभिमानेन दुःखेन मानभंगेन
सत्तम महादुःखेन संतप्ता करिष्ये प्राणमोचनं २ कश्यप उवाच अपत्यतामभिधा व्याशिरया प्राप्ति भविष्यति नकस्य भवेत्सु
त्रो न माता न पिता शुभे ३ न भ्राता बांधवः कस्य न च स्वजनबांधवाः एवं संसारसंबंधो मायामोहसमन्वितः ४ स्वयमेव पि
ता देवि स्वयं माता च बांधवाः स्वयं स्वजनवर्गश्च स्वयं सर्वमिनातनः ५ आचारेण नरो देवि सुविस्त्वमपजायते अनाचारेण सुत

प०१५
१२

समाचष्टे समग्रं तत्कथनं स्नानध्यानयोः ततस्ते पंचकाः सर्वे आत्मानं प्रति जग्मिरे मैत्रीमेव प्रतीधाम्नो भवतो नित्यमे
वहि यस्माद्बुद्धासि लोके यतस्मात्त्वां समुपागताः स्वयमेव विचार्यैवं उत्तरं नः प्रदीयतां आत्मोवाच एवं पंचैव संप्राप्ता
ममैते समिधय स्त्रीपंचकं प्रसादं च कथयंतु समागताः अग्निरुवाच सर्वे कायस्य संस्थानं चर्ममांससमन्वितं
अस्थिमल्लं दृढत्वं मे नखलोमसमन्वितं प्रभावो हि महाप्राप्ते कायमध्ये ममैव हि नास्ति कानामगंधार्थे ममामात्यो
महात्मनः आकाश उवाच अहमाकाश संप्राप्ति मम काये प्रभावकं शून्यतामभिधा स्वामिपरं ब्रह्म स्वरूपियं
वासं तराकाशात्र शून्यस्थाने वसाम्यहं तत्रामात्यो तु कर्णौ मे श्रवणार्थे प्रतिष्ठितौ वायुरुवाच पंचरूपेणा
तिष्ठामि करोम्येवं कुम्भाकुम्भं चर्मे काये स्थितो मात्यः स्पर्शो से [illegible] पतेगणं तेज उवाच कायेसंस्थः सदा नित्य
१२ पाकयोगं करोम्यहं सवाह्याभ्यंतरं सर्वं दृश्यादृश्यं प्रदर्शयन् तत्र नेत्रे त्वमात्यो मे मम राज्यप्रसाधकौ राष
मे तत्र व्यापारस्तु वागेन्द्रकथितो मया आप उवाचुः शुक्रं मज्जा तथा लाला लामस्वेदं त्वकं संधिसंस्थितं रुधिरं प्रेष
पाम्येव कायमध्ये स्थितो स्म्यहं सपोषयाम्यहं नित्यं अमृतेन कलेवरं एवमेव तत्र व्यापारः कायपतने प्रोषे कौ
आमात्यं रसनां विद्धि रसास्वादकरो परं नास्ति कोवाच सुगंधेन परं पुष्टिः कायस्यापि करोम्यहं दुर्गंधं
तु परित्यज्य कायेगंधं प्रदर्शयन् वुद्धि पृक्तो महाभाग तस्याभावेन भाविता स्वामिकार्ये कार्यासि नाष्ठि वि
धं यत्प्रवर्तितं श्रवणाश्चतुः कार्याकार्यादिकं [illegible] लोके [illegible] कुम्भाकुम्भं [illegible] एव तु स्वकायस्थो सत्या

१२ राम

मागतान् इति त्वं गच्छ भगवन् कृपालो दूतकर्मणि । ज्ञान उवाच त्वमात्मन् अप्रपतां वाक्यं सत्यं सत्यं वदाम्यहं एतेषां संगति
स्तात मैत्रीमेव त्वया कदापि चानामपि कुर्वात्मन् प्रकार्यमभिधत्ता भवतः संगतिं मोहदुःखस्येवं महामते आत्मोवाच त्वमो
एतेषां संगतिं ज्ञान कस्माद्धारयते भवान् तन्मे त्वं कारणं ब्रूहि यथा तेन पंडितः ज्ञान उवाच एतेषां संगमात्रेण महद्दुः
खं भविष्यति दुःखमूलाहि पंचैव शोकसंतापकारकाः एवमस्तु महाभाग करिष्ये वचनं तव ज्ञानमोक्षसहायका
नेन सह संगतः ब्रूपप उवाच ततः पंचैव ते तत्र ह्यागुरात्मानमेव तं बुद्धिमूचुः समाहूय संगध्यात्मनमेव हि इत
त्वं कुरु कल्याणि अस्माकमात्मना सह पंच तत्त्वा महात्मानो विपक्षस्य धारकाः अमी भवतो मैत्रीमिच्छन्ति दूत्याभा
ष्य महामति गत्वा बुद्धे त्वया कार्यं भवत्या नो हितो व्रज एवमस्तु महाभागा करिष्ये कार्यमुत्तमं एवमाभाषितं तस्या गत्वा
मात्मानमेव तं अहं बुद्धिर्महाभाग भवेतं समुपागता दूतत्वेन महत्तां पार्श्वे तेषां च वचनेन वा भगवन्मैत्रीं समिच्छ
ति अस्मायां पंच आत्मकाः कुरु मैत्रीं महाभाग तं जहि ध्यानं सुदूरतः ध्यान उवाच न कर्तव्यं त्वया त्वात्मन् न ते
न तेषां वै समागमं एषां संसर्गमात्रेण महद्दुःखं भविष्यति मया ज्ञानेन वै हीनस्त्वं कर्माणि करिष्यसि एवमेव
न कर्तव्यं तेषां चैव समागमं गर्भवासं न यास्यति भवतं नान्यथा विभो ज्ञानेनैव मया हीनो अस्मानं यास्यसि ध्रु
वं एवमाज्ञात मात्मानं विरराम महामतिः ततस्तामागतां बुद्धिं आत्मा प्रोवाच निश्चितः ज्ञानध्यानौ महात्मानौ
मीत्रिरो मम शोभनौ तत्र पानेन मे युक्तं तद्बुद्धे किं करोम्यहं एवं श्रुत्वा ततो बुद्धिः स्तत्रोपार्श्वे ययौ स्विवमी ॥

प० पु० ममागेन्नस्वीमेवमत् पंचात्मकाऊचुः अस्माकंसंगप्रसंगेन पिंडमेवप्रजायते तस्मिन्पिंडे महावृद्धे भवान् वसति सद्रा
१२ तः तिष्ठामोहि वयं सर्वे प्रसादात्तव तत्रहि यतस्मात्कारणात्मे त्वमि धाम स्तव नित्यशः आत्मोवाच एवम
स्तु महाभागा भवतांप्रियमेवच करिष्येनात्र संदेहोमे त्रेहि प्रीतिकारणात् वार्यमाणो महाभागे ज्ञानेना
पिमहात्मनाध्यानेन च महात्मा सो तेषां संगतिमागतः सतैः प्रमोहितस्तत्र रागद्वेष्यादिभिस्तदा पंचतां
त्वमसमायुतैः कापि त्वंगतवान् प्रभः यदागर्भे समायातो विष्ठामूत्रसमाकुले दुर्गंधे पिच्छलावर्ते पतितस्तैः
संसंयुतः अंगेनवा कुलिभूतः पंचात्मकं उवाच सः भोभोपंचात्मकाः सर्वे कुरुध्वं वचनं मम भवतां
23 संप्रसंगेन महादुःखेन मोहितः तत्रास्मिन् पिच्छले घोरे पतितोहि महाभये पंचात्मकाउचुः तो
वत्सस्थीयतां राजन्यावद्गर्भं प्रपूरयेत् पश्चान्निर्गमनं तेवै भविष्यति न संशयः अस्माकं हि भवा
न्स्वामी कायदेशे व्यवस्थितः राज्यमेवं प्रकर्तव्यं सुखभोक्ता भविष्यति तेषां तद्वचनं श्रुत्वा
आत्मादुःखेन पीडितः गंतुमिच्छन्नसौ तस्मात् पलायन्नू पराभवेत् इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे श्रा पाप
वीरः कथानं नामोध्यायः ७॥ १२

सत्यं प्रियाप्रियं प्रोक्तं हि मे गुणाः श्रोत्रे मम व्यापारमेव हि यो जयामि न संदेहो यदा बुद्धिः प्रपश्यत् त्वग्वाच पंचमा
त्मको वायुः शरीरेस्मिन् व्यवस्थितः स वा स्पर्शं तनेरं चेष्टां तेषां जानामि तत्त्वतः शीतोष्णमातपं वर्षं वायोः स्फूर
णमेव च सर्वं जानामि संस्पर्शं संग श्लेषादिकं नृणां स्पर्शमेवगणां महामते तस्य त्वं वदाम्यहं एवं हि तेस
मास्याता मया व्यापार एव हि नेत्रे उच्चतुः संसारे यानि रूपाणि भव्याभव्यानि सत्तमः यदा प्रेरयते बुद्धिस्तदा
पश्यावनान्यथा वसावः कायमध्ये वे रूपं गृणाभि महावयोः एवं व्यापारसंबंध कायमध्ये महामते जिह्वा
च बुद्धियुक्तोस्म्यहं तात रसानेतान् विचारये क्षारमम्लादिकं सर्वं नीरसं स्वादु चिंतये व्यापारेण अन्ने
नापि नित्ययुक्ता वसाम्यहं एवं पंच समायाता नीन्द्रियाणि प्रियंवदे स्त्री यानि यानि कर्माणि कथयंति
पुनः पुनः अन्य बुद्धिः समायाता तातमवाच महामते महिष्ठो नीयदा कायस्तदा न प्रपतिनान्यथा त
स्मात्त्वं मां समाश्रित्य वर्तय स्व महामते अन्यक मीं समायात मात्मानमिदमब्रवीत् अहं कर्म महाप्राज्ञ
तव पार्श्वे समागतं त्वां प्रेषयाम्यहं तेन यथा पापेन हि गच्छसि एवमाकर्ण्य तत्सर्वं मात्माभोवाच तान्प्रति
प्रत्येकं चात्मकायुक्ताः सर्वसाधारणाः किल कस्मान्मे त्वं समिच्छति तत्र पंचात्मकं प्रति ब्रुवंतु कारणं सर्वं

१० म एवमादि प्रपंचेन व्यापितो व्यापके न हि। ज्ञानविज्ञानविभ्रष्टो रागद्वेषादिभिर्हतः कामेन पीड्यमानस्तु क्रोधेनैव तथैव
१५ च प्रकृत्या कर्मणा बद्धो महामूढो विजायते एवं मूढो यदात्मासौ काम-क्रोधवशं गतः लोभरागादिभिः सर्वैः व्यावृतस्तैर्दु
रात्मभिः दुःखं भार्या ह्ययं पुत्रः दुःखैश्च मित्रं स्वगृहं। एवं संसारजालेन महामोहेन वेष्टितः पुत्रशोकादिभिः दुःखैर्विविधै
राकुलस्तदा जरया व्याधिभिश्चैव संग्रस्तः व्याधिभिस्तथा एवमात्मा संप्रतप्तो दुःखमोहैः सुदारुणैः अभिमाने
मंगे: मीनगंधे मीनाद् दुःखैश्च खेदितः। दुःखं चिंतयते नित्यं हा हा मृतो विचिंतनः रात्रौ स्वप्नान् प्रपश्यति दिवा चैतन्य
वर्जितः कैवल्येन तपो योगानां व्यासो देवि दिने दिने संसारे भ्रममाणेन वैराग्यं तत्र दर्शितं। निग्रहं केवं धुहीनं च
अप्राप्तं तु एवमेव च। तमुवाच तदात्मा वै कामक्रोधविवर्जितं। कोऽभवान् अग्ररूपेण कथं भिक्षेन लज्जसे। यत्र लो
24 के क्रियाबहुशायुवैत्यस्य क्रियस्तथा। एतो सांहि गतो मध्ये नवि भेषि अनावृतः वीतवैराग्यपुंगवाच कोऽह्यत्र नग्नो वैरा
दृश्यते न नग्नो हीति वै कदा सुसंवृतस्त्वमेवापि परिधानसमन्वितः न नग्नोऽस्मि कदाचापि भवान् अग्र प्रदृश्यते
त्वं इंद्रियार्थवशावर्ती भिक्षैर्योदार्ष्य विवर्जितः आत्मोवाच पुरुषस्य कामपदिदामांतां चक्षुच शुभ्रा विस्तरेण महाप्राज्ञ यदि
जानासि निष्फलं वीतरागो महाभागस्तमुवाच महामतिः प्रत्यक्षे भजते चित्तं सुखदुःखे तु नित्यदा विशिष्टं सर्वभावेषु तं श्म
तु नैव परित्यजेत् अपलज्जाप्रवेशाभिमतोयानि विश्रात्यलं यथा चैवं न कर्तव्यं नग्नास्थान विवर्जितः एष्मात्तापेषु कं ॐ
लोनां ऽलज्जापरिकल्पते यस्य लज्जाप्रकर्तव्या द्वितीयो नास्ति सर्वदा एकस्य पुरुषो ह्येवः कस्याविंचिन्तमाश्रयेत् नाम ५

कश्यप उवाच स गर्भे व्याकुलो जातः दिवसमानो दिने दिने दुःखाक्रान्तो हि धर्मात्मा सर्वपीडाभिः पीडितः ॥ १ ॥ आत्मोवाच
त्वद्वाक्यं महाप्राज्ञ न कृतं तु मया तदा ध्याने न वार्यमाणोऽपि पतितोऽस्मि संकटे ॥ २ ॥ तस्मादहं महाप्राज्ञ गर्भवासात्सु
दारुणात् ज्ञान उवाच मया त्वं वारितो ह्यात्मन् कृतं वाक्यं न चैव मे पंचात्मकैर्महाक्रूरैः पातितोऽसि संकटे दुःखदानीग
[illegible] त्वं ध्यानेन तस्मात्त्वं संप्राप्स्यसे सुखं गर्भवासाद्विमुक्तो मोक्ष एव न संशयः तत्तद्वचनं श्रुत्वा ज्ञात्वा तस्य च तत्त्व
तो ध्यानमाह यत्नेनोवाच श्रुणुतो वचनं मम त्वामहं प्रापयिष्ये(?) प्राप्तो ध्यानमार्गं [illegible] एवमस्तु महाप्राज्ञ ध्यानमा
हमहामते एतद्वाक्यं ततः श्रुत्वा आत्मा वै ध्यानमागतः ध्यानेन हि सम गर्भे संस्थितो मोहवर्जितः यदा ध्यानं गतो ह्या
त्मा विस्मृतं गर्भजं भयं सहायैः सहितस्तत्र आत्मा मोहविनाकृतः चिंतयन्नेव वै नित्यं वसन् ध्यानस्य वमेव हि
[illegible] तो निःक्रान्तमात्रस्तु त्यजेत् पंचात्मकं वपुः एवं चिंतयते नित्यं गर्भवासगतः प्रभुः सूतिकाले तु संप्राप्ते प्राजापत्ये
वरानने वायुना चालितो गर्भः प्राप्तो नाभिवल्लीपरा योनिमार्गमायाति च तस्मिन् पीडा(?) गले तदा पंचविधं गलो गर्भः
ते न पीडा विजायते एवं संपीड्यमानस्तु मूर्छया मूर्छितः प्रीव(?) पतितो भूमिभागे तु ज्ञानध्याने तु विस्मृते संसारबंध
संदिग्धे आत्मा निपतता स्थितः ग्रयादोषसमाक्रान्तो महामोहसमन्वितः स्तनपानादिकं सर्वं मिच्छत्येव दिने दिने
एवं संपुष्यमानस्तु आत्मा पंचात्मकैः सह व्याधिनो ह्यादिदैवैः सर्वैः विषयैः पापकारिभिः बोधवानां स मोहेन मायी दी
नां तथैव च आकुलो व्याकुलो देवि जायते च दिने दिने महामोहेन संदिग्धो मोहजालं गतः प्रभुः केवर्तन यथा वद्धः
सकुलो जालबंधनैः चालितं नैव शक्नोति यथा चासौ सुवेष्टितः मोहजाले स्थितैः सर्वैर्दृढं बंधैस्तु बोधितः

मन्यत्किं ते वदाम्यहं आत्मोवाच भवान्को हि समायातो मम संतापनाशकः विरक्तो ऽस्मान्समायाहि स्वरूपमात्मनः स्वयं॥
वीतराग उवाच यस्मात्कामनिवर्तते निराशाः सर्व एव ते एतेंद्रिया अपपूर्यंति कर्माण्येतानि नान्यथा यत्समीपं हि नाया
ति आशा चैव कदाचन क्रोधो लोभस्तथा मोहो यदूपान्यलयं गताः वीतरागो ऽस्मि भद्रं ते विवेको मम बांधवः आत्मो
वाच कीदृशो ऽसौ तव भ्राता विवेको नाम नामतः॥ तस्य त्वं लक्षणं ब्रूहि भ्रातृरूपमनराव च वीतराग उवाच तस्यैव लक्षणं
रूपं न वक्तुमितरो वा ऽस्ति ततः भ्रातृस्तस्य महाभाग आह्वानं च करोम्यहं भो भो विवेक मे भ्रात रात्वपोक्तं च वचः स्मरणः एहि हि स
महाभाग मम स्नेहान्महामते कपूषपउवाच अस्मा प्रांत्या भ्रम पुत्रो भार्यया च समागतः सर्वदृक् सर्वज्ञो ऽथ पी सर्वतत्व
परायणः संदेहानां च सर्वेषां योरिपुज्ञानं वत्सलः धारणाधी यहं पुत्र्या तस्यैव हिमात्मनः तस्य योगः सुतो ज्येष्ठो मो
क्षो यस्य महाग्रहः निर्ममो निरहंकारो निराशो निःपरिग्रहः सर्वविलासप्रसन्नात्मागतद्वंद्वो महामतिः स विवेकः समायातो
गणान्नैव विभूषितः यस्यामात्यो महात्मानो धर्मस्तथो महामती अनुमापूर्णाति समायुक्तः स विवेकः समागतः वीतरागमु
वाचेदं आहूतो ऽसमागतः तं भ्रातः कारणं सर्वं कथ्यतां हि समागतः यमाश्रित्य त्वयाद्यैव कृतमाह्वानमेव ते वी
तराग उवाच पुमान् स्थितो यः पुरतो महापापैर्निबंधितः मोहस्य वाक्यैः संभ्रांतः संसारबंधनैः सर्वस्य व्यापकः ह्यात्मा नाच
अयमात्मा ममैव च पंचतत्वैः समाविष्टो प्रधानान्यां विवर्जितः एवं तामेन मात्मानं भवांस्तत्वेषु पंडितः वीत
राग वचः श्रुत्वा विवेको वाक्यमब्रवीत् विवेक उवाच सखे न स्थीयते देव भवता बिम्बनायकः आ राम

१५

अथ लोकान्प्रवक्ष्यामि ये त्वया परिकीर्तिताः ॥ यथा कुलालकश्चक्रे मृत्पिंडं च निधापयेत् भ्रामयित्वा तु सूत्रेण नानाभेदान्प्रकाश
त येद् भांडानां तु सहस्राणि स्वेच्छया मतिसंस्थितः तथायं सृजते धाता नानारूपाणि नान्यथा पश्चाद्भिर्नाभ्रमापांतिये न केनापि
हेतुना तेषां लज्जा प्रकृतेर्या नहि वर्जयते भवः आकाशो वायुस्तेजोंभि पृथ्वी चापश्च पंचमः अतो लोकाः प्रकाशंते ये च सर्वत्र
संस्थिताः सर्वत्रैव च वर्तंते कस्य लज्जा विधीयते स्त्रीणां रूपं प्रवक्ष्यामि शृणु यत्तातात सांप्रतं यथा घटसहस्रेषु सोदकेषु विरा
जते एकश्चंद्रो हि सर्वत्र भवो स्त्रक्तु हि राजते जंतोर्जंतु सहस्रेषु मोहचक्रे महात्मवान् स्थावरेषु च सर्वेषु जंगमेषु तथा
भवान् योनिद्वारमार्गेण मायामोहसमेन वै कुचाभ्यां चैनितंबाभ्यां तपसा च विराजते हे भामिनी सर्वाधिकाविष्टिर्दृष्टा चात्र
न संशयः पतनाय च लोकानां मोहरूपं विदर्शितं न भवेत्स्त्रैव सामान्यो यान्त्वया परिकीर्तिता लीलया कुरुते धाता विनोदाय स
दात्मनः यथा नारी तथा पुंसो जीवः सर्वत्र संस्थितः कुचयोनिविहीनापि जीवनस्थकोः सदैव हि स न स्तु पुरुषः प्रोक्तो
नारी प्रकृतिरुच्यते रमते नैव वैसार्द्ध नपुंसा हि कदाचन भवान्प्रकृतिसंयुक्तः पुरुषेषु प्रदृश्यते कः कस्य कुरुते लज्जा
मेवं ज्ञात्वा सुरश्रेष्ठ वृद्धां स्त्रीयं प्रवक्ष्यामि सदा वृद्धावरानने त्वचा जरज्जुरतां जाता यस्यां योगवरानने पश्यंते स्त्रैव तस्या
केशैः पलितैश्च समाकुला बलहीना पदेनापि व्यापिता वलिना तदा नैषं वृद्धा भवेन्नारी परवृद्धा च कथ्यते एतत्स्याल्ल
क्षणं प्रोक्तं वृद्धां क्लिष्टं वदाम्यहं ज्ञानेन वर्द्धते नित्यं जीवयार्थे समास्थिता लज्जा तस्याः प्रकर्तव्या अन्यचैव वदाम्यहं
मातरं वै प्रवक्ष्यामि या त्वया परिकीर्तिता प्राणिनामंगदेशेषु सदैव चेतनास्थिता परमानंदाख्याच सा प्रमाणं परि कथ्य
ते प्रमाणानां समाख्याता प्राणिनां पालनाय सा संस्थिता सर्वलोकेषु पाशस्यायहितायवा समतिनी मया प्रोक्ता सामान्या
परिकथ्यते संसारद्वारमार्गाणि यानि रूपाणि निस्पृशाः भवंति मातरो सोता वहुदुःखप्रदायिनीताः मातरूपं समाख्यातं

।

सुनिश्चितः त्वयैवोतरागेण विवेकेन महेवहि ध्यानयुक्तो भव त्वं आत्मानमवलोकयन् आत्मध्यानस्त्वस्थि
रो भूत्वा निरातंको विकल्पितः यथा दीपो निवातस्थः कज्जलं वमते स्थिरः तथा दोषान् प्रज्वलित्वा निर्वाणं हि प्र
यास्यति एकांतस्थो निराहारो मौनी प्रीभव सर्वदा निर्द्वंद्वः सद्धर्महीनो निश्चलो ह्यासने स्थितः आत्मानमात्म
नाध्यायमात्मैव स्थिरबुद्धिना प्राप्स्यसे परमं स्थानं तद्विष्णोः परमंपदं इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे अध्यात्मे अ
ष्टमोध्यायः ८। कश्यप उवाच एवं संबोधितस्तेन आत्माध्यानादिकेन तदा त्यक्त्वा कामः न तत्कार्यं प्रबोधात्मके सबु
द्धिमान् निर्मितान्येव पश्येव प्राप्यतां स्तान्प्रयाति सः विहाय कामं निर्लज्जं पतितं नैव पश्यति स हि वा द्धि
तयोनास्ति संबंधः प्राणदेहयोः धनपुत्रकलत्रैश्च संबंधः केन हेतुना एवं ज्ञात्वा परं गच्छ लैव्यं मामज स
26 मीपे अपमेवपरं ब्रह्मरूपमेव सनातनः अयं सृजति भूतानि अयं पालयते प्रजाः संहरत्येष धर्मात्मा धर्मरूपी
जनार्दनः अनेनोत्पादिता देवा दानवाश्चैव सुग्रीव देवाश्च धर्मेनिष्ठास्ते धर्महीनाः सुतास्तवाधर्मो येनाध
वस्थांगं सर्वदेवैश्च पालितं धर्मचिंचितये हे विघ्न धर्मे वै वतुपालयेत् तस्य विघ्नः स धर्मात्मा सर्वदेवप्र
सादवान् धर्मेणावर्तिता देवा सत्येन तपसा किल येषां विघ्नः प्रसन्नो वै धर्मस्तैरिह पालितः विघ्नः कार्य
मिदं धर्मं सत्यं हृदयमेव च यस्तं पालयते नित्यं तस्यादित्यः प्रसीदति दूषयेद्यः स तु धर्मं पापमेव समपाल

गते त्वयि संसारे किं किं भुक्तं सुखं स्वल्पं प्राप्तो वा च गर्भवासे महद्दुःखं अनुसहं दारुणं मया जातोऽहं महाप्राज्ञ ज्ञानहीने
नवै सदा देहेऽपि ज्ञानविभ्रष्टः सोऽहं जातोऽस्मि नेकधा बालावस्थां गते नापि कृत्याकृत्यं कृतं मया तारुण्येन कृता क्रीडा भुक्ता भो
गा ह्यनेकशः स्वार्थं न प्राप्य संतप्तः पुत्रपौत्रादिभिस्तथा भार्यादीनां वियोगे तु दग्धोऽस्म्यहं महान्ति प्राप्य दुःखैरनेकसंचयैः सं
तप्तोऽस्मि दिने दिने विचारात्त्वो महाप्राज्ञ नविंदामि सुखं क्वचित् एवं दुःखैः सुसंतप्तः किं करोमि महामते तमुपायं वद मे ये
न सुखं विंदामि येन वै अस्मात्संसारजालौघान्मोचयाम्यसुबंधनात् विवेक उवाच भवान्प्रबुद्धोऽसि निर्हेहो हा पापोऽसि ज
गत्याते एनं गच्छ महात्मानं वीतरागं सुखप्रदं निःसंशयं त्वया दृष्टं न्यायसाचारवर्जिते सुखप्रदर्शको ह्येष सर्वसंताप
नाशकः एवमाकर्ण्य च गुरुत्मा वीतरागं ततः पुनः समुवाच ज्ञस्तन्द्रीनः श्रूयतां वचनं मम सुखं विंदामि येनाहं ते
मार्गं मम दर्शय एवमस्तु महाप्राज्ञ करिष्ये वचनं तव पुनर्गच्छ विवेकोऽहं ते तत्सर्वं कथयिष्यति सुखमार्गस्य वै वज्ञा
तव एव भविष्यति भवच्छेदकरणमपि घोरस्य संसारदारुणात् विवेक उवाच ज्ञानं गच्छ महाप्राज्ञ स ते सर्वं वदि
ष्यति अस्मात्तपोऽस्तः संप्राप्तो यत्र ज्ञानं प्रतिष्ठितं भोभो ज्ञान महातेजः सर्वभावप्रदर्शकः प्राप्तोऽस्मि त्वामहं प्राप्तः सुख
मार्गप्रदर्शयः ज्ञानमुवाच भद्र त्वोऽहं तव लोके प्राप्तं त्वं मां वेत्सि न संशयः तत ध्याने नवेपर्वं वारितस्त्वं पुनः पुनः पं
चात्मकानां संयोगे न प्राप्तं प्राप्तवान्भवान् ध्यानं गच्छ महाप्राज्ञ स ते दाता सुखस्य च ज्ञानेन प्रेषितो ध्याना ३१
ध्यानमाश्रित्य संस्थितः सुखं पश्यसि हं च ध्यानं मे दर्शय सुखं भवच्छेदकरणमायातं मामेव परिरक्षय एवं सं
भाषितेन तस्य ध्यानमाकर्ण्य तद्वचः तं मया च पुनस्थापितं तस्मान्ने प्रहृष्टवान् नैवत्यान्यायोस्मद्दं तात सर्वकर्म

ये तु पिता पुत्रे च वै तथा अत्र प्रधाने कर्मैव मामेवं बुद्धिवाक्यैर्न तद्धि विधं कर्म सर्वं धर्मापथं पुण्यसमं तदेवं सत्यमेव समाश्रि
त्य क्रियते धर्ममुत्तमं तपो ध्यानसमायुक्तं नारायणपरा हि ते सत्ताः पातनापातकं प्रोक्तं धर्मं देवो न संशयः बलेन पौरुषेण
श्रीमज्जात्येन पुत्रकाः पुण्यहीनस्य पुंसो वै तद्बलं विकलायते उन्नता गिरिदुर्गेषु वृक्षाः संति सुपुत्रकाः पतंति वात
वेगेन समूला स्तु घनास्तथा सत्यधर्मविहीनाश्च तथा यांति यमक्षयं साधारणा प्राणिनां च धर्ममेव सुपुत्रकाः
येन संतरते जंतुरिहैव परत्र च तद्युक्ताभिः प्रीत्यर्थं सत्यं धर्मसमन्वितं अधर्ममास्थितं पुत्राः पुण्याभिः सत्य
वर्जितैः सत्यधर्मतपोभ्रष्टाः पतिता दुःखसागरे देवाश्च सत्यसंपन्नाः श्रेयसा च समन्विताः तपः शांतिदमोपेताः
सुपुण्याः पापवर्जिताः यत्र सत्यं च धर्मश्च तपः पुण्यं तथैव च यत्र विष्णुर्हृषीकेशो जयस्तत्र प्रदृश्यते तेषां स
27 हायः संभूतो वासुदेवः सनातनः तस्माज्जयंति ते देवाः सत्यधर्मसमन्विताः सहायेन बलेनैव पौरुषेण तथैव च
भवंत किल वै पुत्रास्तपसत्यविवर्जिताः परस्य विष्णुः सहायश्च तपश्चैव बलं तथा तस्यैव च जयो दृष्ट इति
धर्मविदो जनाः यूयं धर्मविहीनाः स्तु तपः सत्यविवर्जिताः रौद्रं पदं बले नैव प्राप्स्यंते तस्य पर्वतः तपोविना
महाप्राज्ञा धर्मेण यशसा विना प्राप्यं दूरं पदं पुत्रास्ततो भ्रष्टा भवंति हि तस्मात् यूयं प्रकुर्वंतु तपः पुत्राः समन्विताः
वैरं चैव न कर्तव्यं केशवेन समं कदा एवं विधा यदा पुत्रा पूर्वं धन्या भविष्यथ परं सिद्धिं तदा सर्वे यास्यथ न संश
यः एवं संभाविताः स्ते तु कश्यपेन महात्मना समाकर्ण्य पितुर्वाक्यं दानवास्ते महौजसः प्रणम्य कश्यपं भक्त्या
समस्याः परत्वरान्विताः समेते चक्रिरे दैत्याः परस्परं समाहिताः हिरण्यकशिपू राजा तानुवाच यदा

येत तस्य विष्णुः प्रकुप्यत नाशाय इति वीर्यवान् वैष्णवैः पालितं धर्मं तप सत्ये न संस्थितैः तेषां प्रसन्नो धर्मात्मा रक्षामेवं करोति च
तव पुत्रा दनोः पुत्राः सैंहिकेयास्तथैव च अधर्मरतापि पापे न वर्तिताः पापचेतसः सूदिताः वासुदेवेन समरे चक्रपाणिना योसा
वात्मा यथायोग्यः पूर्वमेव तवाग्रतः सोयं विष्णुर्न संदेहो धर्मात्मा सर्वपालकः दैत्यकार्येषु यस्त्वस्य पापमेव समास्थितः पित्र
वा मद्दानवान् देवि स चक्री महामतिः स वाह्याभ्यंतरे भूत्वा तव पुत्रान्निपातितान् येन चोत्पादिता देवि तेनैव विनिपातित मन्नैवां
मोहमस्तु कर्तव्यो भवत्या वचनं मम पापे न वर्तते योसौ स भवान्निधनं व्रजेत् तस्मान्मोहं परित्यज्य सदा धर्मं समाश्रय इति
रुवाच एवमस्तु महाभाग करिष्ये वचनं तव कश्यपेन च मुनिश्रेष्ठ मेवमाभाष्य दुःखिता संबोधिता सा मुनिना दुःखं संत्य
ज्य संस्थिता इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे दितिसंबोधनं नाम नवमोऽध्यायः ॥९॥ ऋषय ऊचुः ततस्ते दानवाः सर्वे
हिरण्यकशिपुपूर्वकाः युद्धभग्नास्तु किं कुर्युर्व्यवसायं महामते विस्तरेणापि नो ब्रूहि तेषां वृत्तमनुत्तमं श्रोतुमिच्छामहे
सर्वे त्वत्तो वै सांप्रतं द्विजाः सूत उवाच भग्ना रणात्तु ते सर्वे वलहीनास्तु वै तदा गतगर्वाः सुदुःखार्ता दैत्याः संतापितां ग
ताः भक्त्या प्रणम्य ते सर्वे [illegible] समूचुः कश्यपं तदा दानवा ऊचुः भवद्भिः पीडितं सत्पते अस्माकं द्विजसत्तम
देवतानां महाभाग दानवानां तथैव च वयं च दानवाः सर्वे वलवीर्यपराक्रमाः उपायत्ताः सुधीराश्च उद्यमेन सम[illegible]ताः न्वि
मत्तनागसहस्राणामेकैकस्य महामते वलमस्ति च दैत्यस्य नास्ति देवेषु तादृशः जयश्च दृश्यते तात देवेष्वेव महा
देवेन तत्सर्वं कथय स्वैव संशयं छेत्तुमर्हसि कश्यप उवाच श्रूयतां पुत्रकाः सर्वे जयस्यापि कारणं यस्माद्धि देवताः स
र्वे समरे जयिनोऽभवन् वीर्यनिर्वीर्यकस्तातो मानाश्रेत्रेतं सदा धारणे पालने चैव पोषणे च यथैव हि किं कुर्याद्विषमा

२८

ऋषय ऊचुः सर्वरोगनल्पापामेतं दैत्यदानवसंकं इत्वा वीर्याणि निच्चागाः पुण्ड्रकस्य महात्मनः
कस्य पुत्रो महाप्राज्ञो कस्य गोत्रसमुद्भवः किं तपस्तस्य विप्रस्य कथमाराधितो हरिः सूत उवाच कथा
प्रसंगप्रभावेन सर्वमेव यथाश्रुता कथ्यां विप्राः प्रवक्ष्यामि पुण्ड्रकस्य महात्मनः चरितं पावनं दिव्यं चेलवक्त्रे
पमावहं भक्तानामग्रतः सर्वविलोकैव प्रसादतः पद्मकल्पे महाकल्पः पुण्ये पापनाशने रेवाती
रे पुण्ये चाविधवा नव वंशजे कोऽपि कश्चित् कुले जातः ब्राह्मणो नाम जीवतः स तु पुत्रविहीनश्च दुःखमान्वि
28
तः दारिद्र्येण दुःखेन सर्वदेव प्रपीडितः पुत्रोपायं यतन्नापि सर्वदेवविचिन्तयेत् एकदा तु प्रियां तस्य सुमनां नाम
सुपुत्रां भर्तारं चिंतयोपेतमपोभुरववीत् सन्तापात् सन्तप्तं तवाकांत तेन वाचं पतापस्वनी दुःखिता
स्वेरकां स्वेसु नव चिन्तं प्रपश्यति भर्ताहेन प्रभुहोसि त्वं चिंता महामते ममदुःखं समापयत्वं सर्वा
भवस्वक्षज नास्ति चिंता समं दुःखं कायपरिशोषणमेवाहं यदि मां न्यज्यवैतेन्मम पुण्य सुखं न प्रमोदते ११ चिंतापाः
कारणं विप्र स्वपपन्तयनमानयतः प्रियावाक्यं समाकर्ण्य ब्राह्मणो मार्मावृवीत्प्रियां ब्राह्मणोवाच दुःखेपा
चिंतनं मे दुःखं चिंता दुःखस्य कारणं तत्सर्वं ते प्रवक्ष्यामि शृणुत्वा चैवावधार्यतां न जाने केन पापेन पतहीनो २८

नवान् तपश्चैव करिष्यामो दुष्करं सर्वदायकं ॥ हिरण्यकशिपुस्तदोवाच करिष्ये दारुणं तपः ततो वलेन तैर्लोकान् ग्रहीष्यन्नात्र संशयः
यः रणे निर्जित्य गोविंदं तमिमं पापचेतसं व्यापाद्य देवताः सर्वाः पदमैंद्रं ग्रहीष्यहं वलिरुवाच एवं न युज्यते कर्तुं पुण्यमीदृशि ते
जोध्वराः विष्णुना सह वैदूरं तद्धेरं नाप्याकारणं दानधर्मैस्तपापुण्यैः स्तपोभिर्यज्ञयाजनैः तमाराध्य हृषीकेशं सुखं गच्छंति
मानवाः हिरण्यकशिपुरुवाच अहमेवं न करिष्ये हरेराराधनं कदा स्वभावं तु परित्यज्य प्राप्तस्तेवां प्रचयीते स्मरणं दीर्घकं
तु मानयंतिहि पंडिताः विष्णोः सेवा न वै कार्या मया चान्येषु मद्दानवैः तमेवाच महात्मानं वलिः पितामहं पुनः धर्मशास्त्रेषु
पदद्वं मुनिभिस्तत्त्ववेदिभिः राजनीतियुतं मंत्रं मंत्रोश्चैव प्रधानतः हीनमात्मानमालोक्य रिपुं तु वलिनं तथा तस्य पार्श्वे प्रजेद्वे
व जयकाले प्रतीक्षयेत् द्वीपछायां समाश्रित्य तमो वसति सर्वदा स्नेहं दक्षागतं प्रेक्ष्य द्वीपस्यापि महावले प्रकाशयाति
वेगेन तमस्य वहुते पुनः तथाप्रमाथये द्वृतं स्नेहं निद्विपूपितत्वं ततः स्नेहं कृत्वा सुरैः सार्द्धं धर्मभावैस्तु रद्धितः पश्चिमं तं सुमं
त्रैतु मुनिना कश्यपेन हि तेन मे त्रोसा राजेंद्र कुरु कार्यं स्वमात्मनः तस्य तद्वचनं श्रुत्वा प्राह दैत्यः प्रतापवान् यत्नेनैव
करिष्येहं मानभंगं तथात्मनः अन्येच वांधवा सर्वे तमूचुर्नयपंडितं वलिनोक्तं च यत्पुण्यं देवतानां प्रियंकरं प्रा
प्रोक्तं क्रमानि करं दानवानां भयंकरं करिष्यामो वयं सर्वे तपस्त्वं मत्तुलं मे तपसा निर्जित्य देवान् हरिष्यामः स्वकं पदं
एवमामंत्र्यते सर्वे निराकृत्य वलिं तदा विष्णोः सार्द्धं मादवैरं हृदि कृत्वा महासुराः तपश्चक्रुस्ततः सर्वे गिरिदुर्गेषु
सानुषु दानवास्ते दानवाः सर्वे त्यक्तरागाः मुनिश्चिन्नताः कामक्रोधविहीनाश्च निराहारा जितक्लमाः ॥

इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे दैत्यतपश्चर्या दशमोध्यायः १०

१२

ऋणसंबंधिनः केचित्केचिन्न्यासापहारकाः लाभप्रदा भवंत्येके उदासीनास्तथा परे भेदैश्चतुर्भिर्ज्ञायं
ते पुत्रमित्रस्त्रियस्तथा भार्या पिता च माता च भृत्याः स्वजनबांधवाः स्वेन स्वेन हि जायंते संबंधेन म
हीतले न्यासापहारभावेन यस्य येन कृतं भुवि न्यासस्वामी भवेत्पुत्रो न्यासापहारकस्य च गुण
वान्रूपवांश्चैव सर्वलक्षणसंयुतः भक्तिं तु दर्शयन्तस्य पुत्रो भूत्वा दिने दिने प्रियवाग्मधुरो बा
लो बहुस्नेहं विदर्शयन् स्वीयं द्रव्यं समुद्धृत्य प्रीतिमुत्पाद्य चोत्तमां पर्यायेन चरत्नेस्मान्न्यासस्य
हरणं तत्पुरा दुःखमेव महाभाग दारुणं चोपगच्छति दुःखं दत्वा प्रयात्येवं कस्य पुत्रो हि कः पिता
अनेनापहृतं न्यासं मदीयस्यापकारणं द्रव्यापहरणेनापि न मे प्राणा गताः किल दुःखेन महता
चैव अश्रुसह्येन चैव पुरा तथा दुःखं प्रदत्वा हं द्रव्यमुद्धृत्य चोत्तमं गतास्मि सुभृशं चाधकस्या
हं सुत ईदृशः न चैव मे पिता पुत्रः पूर्वमेव न कस्यचित् विपाकं च त्वं मया दत्तमस्येवेति दुरात्मनः
एवमुक्त्वा प्रमात्येवं तं प्रहस्य पुनः पुनः प्रयात्यनेन मार्गेण दुःखं दत्वा सुदारुणं एवं न्यासस्य मु
ह्नं तु पुत्रकाश्च भवंति वै संसारे दुःखबहुला ईदृशं पतेपत्र तत्र च ऋणसंबंधिनः पुत्रान्प्रवक्ष्यामि त
वाग्रतः ॥४४॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे सुव्रतोपाख्याने ॥११॥ सुमनोवाच ॥ ऋणसंबंधि

२२

१२

स्मि सुव्रते॥ तथा पुत्रविहीनश्च येन दुःखस्य कारणं॥ सुमनोवाच॥ श्रूयतामभिधास्यामि सर्वसंदेहना-
शनं स्वरूपमुपदेशस्य सर्वविज्ञानदर्शिनां लोभः पापस्य बीजोयं मोहो मूलं च तस्य हि असत्यं तस्य वै
स्कंधो माया शाखा सुविस्तरं दंभकौटिल्यपत्राणि कुबुद्धी पुष्पितः सदा अनृतं तस्य सौगंध्यं फलमज्ञा-
नमेव च छद्मपाखंडचौराश्च क्रूराः कूटाश्च पापिनः पक्षिणो मोहवृक्षस्य मायाशाखासमाश्रिताः अज्ञा-
नं सुफलं तस्य रसो धर्मफलस्य हि भावोदकेन संवृद्धो श्रद्धा तस्य ऋतुः प्रियः अधर्मसु रसस्तस्य उ-
त्कटो मधुरायते यादृशोस्य फलैः स्वैव सुफलो लोभपादपः अस्य छायां समाश्रित्य यो नरः परितुष्य-
ते फलानि तस्य चाश्नाति सुपक्वानि दिने दिने फलानां तु रसेनापि अधर्मेणानुपालितः स संतुष्टो भवत्यम-
र्थः पतनायाभिगच्छति तस्माच्चिंतां परित्यज्य वृमालोभं न कारयेत् धनपुत्रकलत्राणां चिंतामेकां न का-
रयेत् यो हि विद्वान्भवेत्कांत मूर्खाणां पथमेव हि सुभार्यामिह विंदामि कथं पुत्रान्नहं लभे एवं चिंत-
यते नित्यं दिवारात्रौ विमोहितः तृष्णामेकं प्रपश्येत चिंतामध्ये महत्सुखं पुनश्चैतन्न मायाति महादुः-
खेन पीड्यते चिंतामोहौ परित्यज्य अनुवर्त्ती वसद्विज संसारे नास्ति संबंधः केन सार्द्धं महामते
मित्राश्च बांधवाः पुत्राः पितृमातृसमस्तकाः संबंधिनो भवंत्येव कलत्राणि तथैव च॥ सोमश- पि
र्मोवाच॥ संबंधः कीदृशो भद्रे तथा विस्तरतो वद येन जायंति ते सर्वे धनपुत्रादि बांधवाः॥ सुमनो- छि

२० मृतेगुरौसमाज्ञायस्नेहेनरुदतेपुनः श्राद्धकर्माणिसर्वाणिपिंडदानादिकंक्रियां करोत्येवसुदुःखार्त्तस्ते
ष्योमात्रांप्रयच्छति ऋणत्रयान्वितःस्नेहाज्जंतुर्जायतेनित्यशः यस्मात्प्रभ्यंभवेत्कांतप्रयच्छति
नशंशयः पुत्रोभूत्वामहाभाग अनेनविधिनाकिल उदासीनंप्रवक्ष्यामितवाग्रेप्रियसांप्रतं उदा
सीनेनभावेनसदैवपरिवर्त्तते ददातिनैवगृह्णातिनचकुप्यतितुष्यति नोवाददातिसंत्यज्यउदा
सीनोद्विजोत्तम तवाग्रेकथितंसर्वंपुत्रामित्राःस्तथाभार्यापितामाताथबांधवाः भूत्वाप्यन्येस
माख्याताः परावस्तुरगास्तथाराज्ञामहिष्योदासाश्चऋणसंबंधिनस्त्वमी गृहीतंनऋणंतेनश्र
वाभ्यांतुनकस्यचित् न्याससमेवंनकस्यापिहृतंवैपूर्वजन्मनि धारयामिनकस्यापिऋणंकांतक
20 ऋणंश्चहि नचैवमस्तिकेनापिपूर्वजन्मनिवैकृतं आवाभ्यांहिनविप्रेंद्रनत्यक्तंहितथापते
एवंज्ञात्वाशमंगच्छत्यजचिंतामनर्थकीं कस्यपुत्राःप्रियाभार्याःकस्यस्वजनबांधवाः हृतंनैव
नकस्यापिनैवदत्तंत्वयापुनः कथंहिधनमायातिविस्मयंव्रजमाधव प्राप्तव्यमेवयत्रैःवमवेद्
यंद्विजोत्तम अनामासेनहस्तेहितस्त्रैवपरिजायते यत्नेनमहताचैववर्द्धमरक्षतिमानवः व्रज
मानोव्रजत्येवधनंतत्रैवातिष्ठति एवंज्ञात्वाशमंगच्छजहिंतामनर्थकीं महामोहेनसंमूढमानवाः
पापचेतसः इदंगृहमयंपुत्रश्चमानार्यामभैवहि अनंतंदृश्यतेकांतसंसारस्यहिबंधनं एवंसंबोधि

नपुत्रंप्रवक्ष्यामितवाग्रतः ऋणंयस्यगृहीत्वायःप्रयातिमरणंकिल १ अर्थदातासुतोभूत्वाभ्राताचाथपि-
ताप्रिया मित्ररूपेणवर्त्तेत अतिदुष्टःसदैवसः २ गुणंनैवश्रयश्येतसक्रूरोनिष्ठुराकृतिः जल्पतेनिष्ठुरं
वाक्यंसदैवस्वजनेषुच ३ मिष्टंमिष्टंसमश्नातिभोगान्भुंजतिनित्यशः द्यूतकर्मरतोनित्यंचौरक-
र्मणिसस्पृहः ४ गृहद्रव्यंवलाद्गृह्णन्वार्यमाणःसकुप्यति पितरंमातरंचैवकुत्सतेचदिनेदिने ५
द्रावकस्त्रासकश्चैवबहुनिष्ठुरजल्पकः एवंभुक्त्वाधनंद्रव्यंसुखेनपरितिष्ठति ६ जातकर्मादि-
भिर्बाल्येद्रव्यंगृह्णातिदारुणः पुनर्विवाहसंबंधान्नानाभेदैरनेकधा ७ एवंसंजायतेद्रव्यमेवमे-
तद्ददात्यपि गेहंक्षेत्रादिकंसर्वंममैवहिनसंशयः ८ पितरंमातरंचैवहसत्येवदिनेदिने सुदंडै-
र्मुशलैश्चैवसर्वघातैःसुदारुणैः ९ मृतेतुतस्मिन्पितरिमातर्येवातिनिष्ठुरः निःस्नेहोनिष्ठुरश्चैव
जायतेनात्रसंशयः १० श्राद्धकर्माणिनैवासौकरोतिद्विजपुंगवः बाल्येवयसिसंप्राप्तेरिपुत्वेनव-
र्त्ततेसदा ११ पितरंमातरंचैवक्रीडमानोहिताडयेत् ताडयित्वाप्रयात्येवप्रहस्यैवपुनःपुनः
१२ पुनरायातिसंत्रस्तःपितरंमातरंपुनः प्रयात्येवंसदुष्टात्मापूर्ववैरानुभावतः॥ अथातःसंप्र-
वक्ष्यामियस्माल्लभ्यंभवेत्प्रियः मातरंचप्रियंकुर्याद्बाल्येलालनताडनैः वयःप्राप्यप्रियंकुर्यान्मा-
तापित्रोरनुत्तरं भक्त्यासंतोषयेन्नित्यंताभ्यांनोमरितोषयेत् स्नेहेनवचसाचैवप्रियसंभाषणेनच

२१

नद्विजोत्तम अदृश्यवर्त्मा सत्यात्मा नदृष्टो देवदानवैः अत्रिवंशसमुत्पन्नो अनसूयात्मजो द्विजः
तेन दृष्टो महाधर्मो दत्तात्रेयेण वै सदा द्वावेतौ तु महात्मानौ कुर्वाणौ तपउत्तमं धर्मेण वर्तमानौ तौ
तपसा च बलेन च दशवर्षसहस्रं तु तावत्कालं तयोर्जितं सुसाध्यमानयोश्चैव तत्र धर्मः प्रदृश्यते
पंचाग्निः साध्यते ग्रीष्मे तावत्कालं द्विजोत्तम त्रिकालसाधितस्तावन्निराहारं कृतं तथा जलमध्ये स्थि
तो तावद्दत्तात्रेयो यतिस्तथा दुर्वासास्तु मुनिश्रेष्ठस्तपसा चैव कर्षितः धर्मं प्रति स धर्मात्मा चुक्रोध मु
निपुंगवः क्रुद्धे सति महाभागे तस्मिन्मुनिवरे तदा अथ धर्मः समायातः स्वचक्रेण च वै तदा ब्रह्मचर्या
दिभिर्युक्तो धृतैर्युक्तः स बुद्धिमान् सत्यब्राह्मणरूपेण ब्रह्मचर्य तथैव च तपस्तु द्विजवर्योसौ दमः शा
21 न्तो द्विजोत्तमः बुद्धिः प्रज्ञा तथा श्रद्धा मेधायुक्तः स सत्यवान् पंचयज्ञास्तथा पुण्याः सांगा वेदास्तु ते तदा
सर्वे रूपधराश्चैव ते सर्वे सिद्धिमागताः ससाधनाः सुपुण्याढ्याः अश्वमेधादयस्तथा रूपलावन्यसंयु
क्ताः सर्वाभरणभूषिताः दिव्यमाल्याम्बरधरा दिव्यगंधानुलेपनाः किरीटकुंडलोपेता दिव्याभरणभू
षिताः एवं धर्मः समायातः परिवारसमन्वितः यत्र तिष्ठति दुर्वासा क्रोधनं कालवत्तथा ॥धर्म उवाच॥
कस्मात्कोपः कृतो विप्र भवांस्तपः समन्वितः क्रोधो हि नाशयेच्छ्रेयस्तमेव न संशयः सर्वनाशकरस्त
स्मात्क्रोधं तत्र विवर्जयेत् स्वस्थो भव द्विजश्रेष्ठ तत्केष्ट तपस फलं ॥दुर्वासा उवाच॥ भवान्को हि सम

२१

तोदृश्या भार्यया प्रियया तदा। पुनः प्राह प्रियां भार्यां सुमनां ज्ञानवादिनीं सम्यगुक्तं त्वया भद्रे सर्वसंदेहनाशने
तथापि वंशमिच्छंति साधवः सत्यपंडिताः यथा पुत्रस्य मे चिंता धनस्य च तथा प्रिये येन केनाप्युपायेन पुत्र
मुत्पादयाम्यहं ॥सुमनोवाच॥ पुत्रेण लोकान् जयते सत्पुत्रेण महामते एकः पुत्रो वरं विद्वान् बहुभिर्निर्गु
णैस्तु किं एकस्तारयते वंशमन्ये संतापकारकाः पूर्वमेव मया प्रोक्तमन्ये संबंधगामिनः पुण्येन प्राप्यते पुत्रः
पुण्येन प्राप्यते कलत्रं सुगर्भः प्राप्यते पुण्यैस्तस्मात्पुण्यं समाचर जातस्य मृतिरेवास्ति जन्म रावमृतस्य च
सुजन्म प्राप्यते पुण्यैर्मरणं तु तथैव च सुखं धनं च यः कांत भुज्यते कर्मबंधने: ॥सोमशर्मोवाच॥ पुण्यस्या
चरणं ब्रूहि तथा जन्मान्यपि प्रिये सुपुण्यैः कीदृशी भद्रे वद पुण्यस्य लक्षणं ॥सुमनोवाच॥ आदौ पुण्यं प्रव
क्ष्यामि यथा पुण्यं श्रुतं मया पुरुषो वाथवा नारी यथा नित्यं च वर्त्तते यथा पुण्यैः समाप्नोति कीर्तिपुत्रान् श्रि
यां धनं पुण्यस्य लक्षणं कांत सर्वमेव वदाम्यहं ब्रह्मचर्येण सर्वत्र सुखनित्यं च वर्तते दानेन नियमैः
क्षमापित्र माशौचेन वल्लभः अहिंसया सुशक्त्या चास्तेयेनापि वर्त्तते एतैर्दशभिरंगैस्तु धर्ममेवं प्रपूरयेत्
संपूर्णो जायते धर्मो ग्रासैर्भोगो यथोदरे धर्मं सृजति धर्मात्मा त्रिविधेनैव कर्मणा तस्य धर्मः प्रसन्ना
त्मा पुण्यमेव तु प्रापयेत् यं यं चिंतयते प्राज्ञस्तं तं प्राप्नोति दुर्लभं ॥सोमशर्मोवाच॥ कीदृशो मूर्तिर्धर्मस्य का
न्यंगानि च भामिनि शीघ्रं त्वं कथय मे कांते श्रोतुं श्रद्धा प्रवर्त्तते ॥सुमनोवाच॥ लोके धर्मस्य वै मूर्त्तिः के ईदृशा

पद्य

यस्विनी इयं लज्जा महाभागयशस्समागता बहुबुद्धिसमाक्रांता बहुज्ञानसमाकुला सुभोगासक्त
रूपा सा सुस्थिता चारुमेगात्ता सर्वैश्वर्यध्यानसंयुक्ता लोकमाता यशस्विनी गौरवर्णसमायाता मा
ल्यवस्त्रविभूषिता पंच मेधा महाप्रज्ञा तवैव परिसंस्थिता हंसचंद्रव्रतीकाशा मुक्ताहारविलंबि
नी सर्वाभरणसंभूषा सुप्रसन्ना मनस्विनी श्वेतवस्त्रासंवीता शतपत्रेशयेकृतं पुस्तकं करायं
कजस्था राजमाना सदैव हि पीतपुष्पकृतामालाहारकेयूरभूषणा मुद्रिकाकंकणोपेता कर्णकुंडल
सरस्वती मंडिता पीतेन वाससा देवी सदैव परिराजते त्रैलोक्यस्यापकाशमपोवणपद्धितीयका यस्याः शील
द्विजश्रेष्ठ सदैव परीकीर्तितं सेयं दयासुसंप्राप्ता तव पार्श्वे हि जानीम इयं त्वा महाप्राज्ञभावभा
२२ र्यातपस्विनी ममभाता द्विजश्रेष्ठ धर्मो हि तव सुव्रत इति ज्ञात्वा शमं गच्छ मामेव परिपालय
दुर्वासा उवाच॥ यदि धर्मः समायातो मत्समीपं तु सांप्रतं एतन्मे कारणं ब्रूहि किं ते धर्म करोम्यहं॥ धर्म
उवाच॥ कस्मात्क्रुद्धोसि विप्रेंद्र किं मे ते विप्रियं कृतं तन्मे त्वं कारणं ब्रूहि दुर्वासो यदि मन्यसे॥ दुर्वा
सा उवाच॥ येनाहं कुपितो देव तदिदं कारणं शृणु दमशौचैः सुसंक्लेशैः शोधितं कायमात्मनः लक्ष
वर्षप्रमाणं वै तपश्चर्या मया कृता एवं पश्यति मामेवं नित्यं स्यात्प्रवर्त्तते तस्मात्क्रुद्धोस्मि ते देव शा

परोपकारकरणाबुद्धसत्यमभाकुला मितालापामंदकामौ ॥ अक्रत्यागे समागता ॥

यातराते र्द्विजवरैः सहसप्तनार्यः प्रतिष्ठंतिसुरूपाः समस्तंकृताः कथयस्वसमाग्रेत्वंविस्तरेणमहामते ॥ धर्मउवाच
अयंब्रह्माणरूपेणसर्वतेजः समन्वितः दंडहस्तःसुप्रसन्नः कमंडलुधरस्तथा तवाग्रेब्रह्मचर्योयंसोयंपश्य
समानतः अन्यंपश्यस्ववैत्वंचदीप्तिमंतंद्विजोत्तमः कपिलंपिंगलाक्षंचसत्यमेनंद्विजोत्तम ताहशंपश्य
धर्मात्मन्वैश्वदेवसमप्रभं यत्तपोद्वितयाविप्रसर्वदेवसमाश्रितं एनंपश्यमहाभागंतवपार्श्वसमागतं
प्रसन्नवाउरीन्नियुक्तः सर्वजीवदयापरः दमएवतथापतेयः पोषयतिसर्वदा जटिलः कर्कशः पिंगो घृतिती
व्रोमहाप्रभुः नाशकोहिप्रयापानां खड्गहस्तोद्विजोत्तम अभिशांतोमहाप्राणोनित्यक्रियासमन्वितः नि
यमस्तुसमायातस्तवपार्श्वेद्विजोत्तम अतिभक्तोमहादीप्तः शुद्धस्फटिकसन्निभः पद्मः कमंडलुकरः
द्रेकाष्टाधरोद्विजः शौचाख्यसमायातोभवतः सन्निधाविह अतिसाध्वीमहाभागासत्यभूषणभूषिता
सर्वभूषणसर्वांगीपुष्पधेयंसमागता अतिधारापसन्नांगीगौरीप्रहसितानना पद्महस्ताइयंधात्रीप ति
द्मनेत्रासुपद्मिनी दिव्येराभरणैर्युक्ताक्षमानामाद्विजोत्तमः अतिशांतासुप्रभातिशावहुमंगलसं
युता दिव्यरत्नकृतशोभादिव्याभरणभूषिता तवशांतिर्महाप्राज्ञज्ञानरूपासमागता प्रसन्नाद्वीसमायुक्ता
सर्वाभरणभूषिता पद्मासनासुरूपासाश्यामवर्णायशस्विनी ज्ञानभावसमाक्रांताप्रणयहस्तात

नान्यथा ॥ गछचांडालयोन्निंचधर्मत्वंस्वेछयाव्रज ॥ एवंशापत्रयंदत्वागतोसौद्विजसत्तमः ॥ अनेनापिप्रसं
गेनदृष्टोधर्मः पुराकिल ॥ सोमशर्मोउवाच ॥ धर्मस्तुकीदृशोजातस्तेनशप्तोमहात्मना ॥ तत्सर्वंतस्यमेब्रूहियद्
द्विजानासिमामिनि ॥ सुमनोवाच ॥ सुनगानांकुलेजातोधर्मोभूत्वायुधिष्ठिरः ॥ विदुरोदासिपुत्रस्तु अ
न्यच्चैववदाम्यहं ॥ यथाराजाहरिश्चंद्रोविश्वामित्रेणकर्षितः ॥ तदाचांडालतांप्राप्तः सद्विधर्मोमहामतिः
दुर्वाससोद्विशापाद्वैसत्यमुक्तंतवाग्रतः ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेसोमशर्मोपाख्याने ॥ १२ ॥ सोमशर्मो
वाच ॥ लक्षणंब्रह्मचर्यस्यतन्मेविस्तरतोवद ॥ कीदृशंब्रह्मचर्यंचपरिजानासिमामिनि ॥ सुमनोवाच ॥
नित्यंसत्येरतिर्यस्यपुण्यात्मानुष्ठितोव्रजेत् ॥ ऋतौप्राप्तेव्रजेन्नारींस्वीयांदोषविवर्जितः ॥ स्वकुलस्यसदा
चारंकदानैवविमुंचति ॥ एतदेवसमाख्यातंगृहस्थस्यद्विजोत्तम ॥ ब्रह्मचर्यमयाप्रोक्तंगृहिणामुत्तमं
किल ॥ यतीनांतुप्रवक्ष्यामितन्मेनिगदतः शृणु ॥ दमसत्यसमायुक्तः पापाद्भीतः सुसर्वदा ॥ भार्यासंगं
वर्जयित्वाध्यानज्ञानप्रतिष्ठितः यतीनांब्रह्मचर्यंचसमाख्यातंतवाग्रतः तपस्विनांप्रवक्ष्यामितन्मेनि
गदतः शृणु आचारेणप्रवर्तेतकामक्रोधविवर्जितः प्राणिनामुपकाराय संस्थितउद्यमावृतः
तपस्वंसमाख्यातंसत्यमेवंवदाम्यहं परद्रव्येष्वलोलुत्वंपरस्त्रीषुतथैवच दृष्टामतिर्वैयस्यस्यात्स
सत्यः परिकीर्तितः दानमेवप्रवक्ष्यामियेनजीवतिमानवाः आत्मसौख्यंप्रतिछिद्यसहसैवपरस्यवा
वचनस्यमहादानंसुखस्यवधुवस्यवा ग्रासमात्रंतथादेयंक्षुधार्तायनसंशयः दत्तेसतिमहत्पुण्य।

पमेवं दास्यहं एवं ज्ञात्वा तदा तस्य तमुवाच महामतिः ॥ धर्म उवाच ॥ मयि न वै महाप्राज्ञ लोके नाशं समे
ष्यति यस्य मत्तु महं तात निकृशामि भ्रंशं द्विज सोऽखं पश्चाद् दूर स्त्रियं दिसत्यं न मुंचति महात्मेषां
दराम्येवं परत्र च न संशयः ॥ दुर्वासा उवाच ॥ सुखं येनाप्यते तेन परं दुःखं न पद्यते तं तु मर्त्यं परित्यज्य
अन्येनापि प्रभुज्यते न तत्सुखं को विजानाति निश्चयं नैव पश्यति येन कायेन क्रियते भुज्यते नैव तत्सुखं
अन्येन क्रियते क्लेशमन्येनापि प्रभुज्यते तत्सुखं को विजानाति नान्यायं धर्ममेव च ॥ भुनक्ति पुरुषो
धर्मं तत्सर्वं ग्रियसा पुतं पुण्यं चैव अनेनापि अनेन फलमश्नुते कृतमत्र पुनः पापमन्येन परिभु
ज्यते तत्सर्वं हि सुखं प्रोक्तं येन तथा पस्यत्तत्त्वं । धर्मशास्त्रं वृतं चैव कृतं सर्वत्र नान्यथा येन काये
न प्रकुर्वंति तेन दुःखं सहंतिते परत्र तेन भुंजंति अनेनापि तथैव च ॥ इति ज्ञात्वा स धर्मात्मा भवान्स
मवल्लीकयेत यथा चौरा महापापाः स्वकायेन सहंतिते दुःखेन दारुणं तीव्रं तथा सुखे कथं न हि ॥
धर्म उवाच ॥ येन कायेन पापाश्च संचरंति हि पातकं तेन पीडां सहंते ये पातकस्य हि तत्फलं दंडमे
कं परं दुष्टं धर्मशास्त्रेश्च पंडितैः तं धर्मपूर्वकं विज्ञाय तेनापस्तमेव हि ॥ दुर्वासा उवाच ॥ एवं न्यायं न
मन्येऽहं तथैव । मृगे धर्मराट् शापं च यं प्रदास्यामि क्रुद्धो हं तच नान्यथा ॥ धर्म उवाच ॥ यदा क्रुद्धो महाप्रा
ज्ञ मामेव हि त्वमत्सच दुर्वासाश्च ततः क्रुद्धो धर्मं चैव शशाप ह राजा भव त्वं धर्मांशो दासीपुत्रश्च

२४ वचनैः कायैः मनएवंप्रकारयेत्॥ दममेवप्रवक्ष्यामितवाग्रेद्विजसत्तम। दमनादिंद्रियाणांवैमनसोपिविका
रिणः॥ क्रोधंलोभंनाशयेन्मोहंसच्चैतन्योवशीतदा॥ शुश्रूषांतुप्रवक्ष्यामिधर्मशास्त्रेषुयादृशी॥ पूर्वाचार्यै
र्यथाप्रोक्तांतामेवंप्रवदाम्यहं॥ एवंज्ञात्वामहाप्राज्ञधर्ममेवंव्रजस्वहि॥ भार्यायास्तुवचःश्रुत्वासोमशर्मा
सुबुद्धिमान्॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपंचपंचाशतसहस्रसंहितायांसुमनोपाख्यानंनाम॥१३॥ सोमशर्मोवाच॥ ह्व ४
एवंविधमतिपुण्यंधर्मव्याख्यानमुत्तमं॥ कथंजानासिभद्रेत्वंकस्माच्चैवत्वयाश्रुतं॥ सुमनाउवाच॥ भार्ग
वाणांकुलेजातः पितामममहामते॰ च्यवनोनामविख्यातः॰ सर्वज्ञानविशारदः तस्याहंद्विजकन्यावैपित्रा
सार्द्धंव्रजाम्यहं यत्रयत्रव्रजत्येषतीर्थारामेषुसुव्रत सभासुचमुनीनांतुदेवतायतनेषुचतेनसार्द्धंव्रजा
24 म्येकाक्रीडमानोदृवहि कौशिकान्वयसंभूतोवेदशर्मामहामतिः ममपितुःसखादैवादृष्टमानः
समागतः दुःखेनमहताविश्चिंतयानोमुहुर्मुहुः समागतंमहात्मानंतमुवाचपितामम भवंतंदुः
खसंतप्तमितिजानामिसुव्रत कस्माद्दुःखीभवान्जातः तस्मात्वंकारणंवद एतद्वाक्यंतस्यश्रुत्वा
च्यवनस्यमहात्मनः तमुवाचमहात्मानंपितरंममसुव्रतं वेदशर्मामहाप्राज्ञसर्वंदुःखस्यकार
णं ममभार्यामहासाध्वीपतिव्रतपरायणा अपुत्रासाहिसंजाताममवंशोनविद्यते एततेका
रणंप्रोक्तंभ्रमितोस्मियतस्त्वया एतस्मिन्नंतरेप्राप्तःकश्चित्सिद्धःसमागतः ममपित्रातथा

मनंतेसोभ्यर्च्यतेसदा॥ दिनेदिनेप्रदातव्यंयथाविभवसंभवं॥ तेषांशुश्रूषानुवचनंगृहच्छायासुशीतला
भूमिरापस्तथाचान्नंप्रियवाक्यमनुत्तमं॥ आसनंवचनालापंकौटिल्येनविवर्जितं॥ आत्मनोजीवना
र्थायनित्यमेवंकरोतियः॥ इहैवमोदतेसोवैपरत्रहितथैवच॥ एवंधर्मस्त्वसंयोवेदाना[ध्य]यनकर्मभिः
पःकुर्यान्मनुष्योभूत्वासदेवोनात्रसंशयः॥ नियमंचप्रवक्ष्यामिधर्मसाधनमुत्तमं॥ देवानांब्राह्मणानां
चपूजामभिरतोहिवै॥ नित्यंनियमसंयुक्तोदानवृत्तेषुसुव्रतः॥ उपकारेषुपुण्येषुनियमोयंप्रकीर्तितः
क्षमारूपंप्रवक्ष्यामिश्रूयतांद्विजसत्तम॥ पराक्रोशंहिंसंभ्रुकृत्यताडितेसतिकेनचित्॥ क्रोधंनचैवगच्छे
त्ताडितोनहिताडयेत्॥ सहिष्णुःस्यात्सधर्मात्मानहिरागंप्रयातिच॥ समप्राप्तिपरंसोख्यमिहचामु
त्रवापिच॥ एवंक्षमासमाख्याताशौचमेनंवदाम्यहं॥ सदाद्वाभ्यांतरेपोवैमुक्तरागविवर्जितः
स्नानाचमनकैरेवम्यवहारेणवर्तते॥ शौचमेवंसमाख्यातंअहिंसानुवदाम्यहं॥ तृणमपिविनाका
र्यं छेतव्यंनविजानता॥ अहिंस्यानिरतोभूयातयथात्मनितथापरे॥ शांतिमेवप्रवक्ष्यामिशांत्यासु
खंसमश्नुते॥ शां[illegible]तिरेवप्रकर्तव्यालोके शान्त्यैवपरित्यजेत्॥ मत्तवैरंविद्वेषंएवमनएवं
प्रमारयेत्॥ एवंशांतिःसमाख्याताअस्तेयंतुवदाम्यहं॥ परस्वंनेवहर्तव्यंपरजायातथैवच॥ मनोभि

श्रीत्वपदास्थितः संनिधिं ब्राह्मणानां च राजवेश्मगतोथवा रणभूमिं समाश्रित्य पूर्वपित्रमतानयः मत्पु
ण्यानानि पुण्यानि केवलं धर्मकरणि गोग्रहं तु समं प्राप्य तथा अमरकंटकं प्रभुं धर्मकरोनित्यं धर्मे
तो धर्मवत्सल एवं स्थानं समाप्नोति यदा मत्पु समाश्रितः मातरं पश्यते पुण्यं पितरं च नरोत्तमः
भ्रातरं श्रेयसा युक्तं मन्यं स्वजनबांधवं बंदीजनं तथा पुण्यं पलयमानं जनः पुनः पापिष्ठेनैव यश्चे
तमात पित्रादिकं प्रभः गीतं गायंति गंधर्वाः स्तुवंति स्तवकास्तवैः मंत्रपाठैस्तथा विप्रा माता स्नेहेन
पूजयेत् पिता स्वजनवर्गाश्च धर्मात्मानं महामतिः एवं द्वताः समाप्नोति पुण्यस्थानानि ते विभो
25 यस्य ज्ञानं पश्यते द्रुतान् हास्ये नेह समाविलान् न च स्वप्नेन मोहेन क्रोधयुक्तेन नैव सः धर्मराज्यो महा
प्राज्ञो भवं तं तु समाह्वयेत् एहोहि त्वं महाभाग यत्र धर्मः स तिष्ठति तस्य मोहो न च भ्रांतिर्न ग्लानिः
स्मृतिविभ्रमः जायते नात्र संदेहः प्रसन्नात्मा स तिष्ठति ज्ञानविज्ञानसंपन्नः स्मरन् देवं जनार्दनं तैः
सार्द्धं तु प्रयाते वै संतुष्टो हृष्टमानसः एवं विजायते तत्र त्यक्त्वा स्वकं कलेवरं दशमद्वारमाश्रित्य त्वा
त्मा तस्य स गच्छति शिबिका तस्य आयाति हंसयानं मनोहरं विमानमेव चायाति हयो वा गज उत्तमः
छत्रेणाध्रियमाणेन चामरैर्व्यजनैस्तथा वीज्यमानः स पुण्यात्मा पुरोपरे वं समंततः गीयमानस्तु
धर्मात्मा स्तूयमानस्तु पंडितैः वेदिभिश्चारणैर्दिव्यैर्ब्राह्मणैर्वेदपारगैः साधुभिः स्तूयमानस्तु सर्वे

तेनतत्रैववेदशर्मणा द्वाभ्यामपिचसिद्धोसौपूजितोभक्तिपूर्वकैः उपहारैस्सभोज्यान्नैर्वचनैर्मधुरा
क्षरैः द्वाभ्यामपिगतेपृष्टस्सर्वोक्तंचपश्चात्त्वया उभौतौप्राहधर्मात्मासस्सर्वंपितरंमम धर्मस्यका
रणंसर्वंमयोक्तंतेतथाकिल धर्मेणप्राप्यतेपुत्रोधनंधान्यंतथास्त्रियः ततस्तेनकृतंधर्मंसंप्रणी
वेदशर्मणा तस्माद्धर्मात्सुसंजातंमहत्सौख्यंसपुत्रकं तेनसंगत्रसंगेनरातन्मेमतिनिश्चयं यथा
कोतत्तत्वद्विप्रोक्तंमयैवचपरंशुभे ।। तस्मात्श्रुतंमहासिद्धात्सर्वसंदेहनाशने विप्रधर्मंसमाश्रि
त्यच्चानुवर्त्तस्वसर्वदा ।। सोमशर्मा उवाच ।। धर्मेणकीदृशोमृत्युःजन्मचैववदस्वमे उभयोर्लक्ष
णंकोतेतत्सर्वंहिवदस्वमे ।। सुमना उवाच ।। सत्यंशौचंदमःक्षान्तिस्तीर्थपुण्यादिकंतथा धर्मंच
पालितंयेनतस्यमृत्युंवदाम्यहं रोगोनजायतेतस्यनचपीडाकलेवरं नश्रमोवैनचग्लानिर्नै
चस्वेदोभ्रमस्तथा दिव्यरूपधराभूत्वागंधर्वाब्राह्मणास्तथा वेदपाठसमायुक्तागीतज्ञानवि
शारदाः तस्यपार्श्वंसमायांतिस्तुतिक॰वैंतिचातुलां स्वस्थोहिआसनेयुक्तोदेवपूजारतःकिल
तीर्थंचलभतेप्राज्ञस्नानार्थंधर्मतत्परः अन्यागारेचगोस्थानेदेवतायतनेशुच आरामेचतडा
गेचपत्रस्वस्थोवटस्तथा ब्रह्मवृक्षंसमाश्रित्यश्रीवृक्षंचतथापुनः अशोकंचूतवृक्षंचसम

तान्महोदरान् तांस्तान्प्राप्यसदुष्टात्मात्रुतिश्चैतान्महोदरान् अ[illegible]तुग्रनकरालांश्चस्थूलमांसवसो
पमान् रौद्रदंष्ट्रान्करालांश्चसिंहास्यान्सर्पहस्तकान् सतान्दृष्ट्वाप्रकंपेतत्रिघतचमुहुर्मुहुः शिवासं
नादरवांघोरानमहारावान्महामते मुंचंतिदूतकाःसर्वेकर्णमूलेनुतस्यहि गलेपाशैःप्रबद्धास्तेकटिबद्धा
स्तथापरे समाध्मापनिपात्यंतेहाहेतिवदतेमुहुः म्रियमाणस्यपार्श्वेस्थातामेवंप्रवदाम्यहं परद्रव्या
पहाराणपरभार्याविडंबनं ऋणंपरस्यसर्वस्वंगृहीतंयेस्तुपापिभिः पुनर्नैवप्रदत्तंहिलोभातस्वादवि(
मोहतः अन्यमेवंमहापापंकृ प्रतिग्रहमेवचकंठमायांति तेसर्वेम्रियमाणस्यतस्यच पानिकानिचपाप
26 निपूर्वमेककृतानिच आयांतिकंठमूलेतेमहापापस्यनान्यथा दुःखमुत्पादयंत्येतेकफबंधेनदारुणं
पीडाभिर्दारुणाभिस्तुकंठोघुरघुराय[illegible]ते रौद्रतेकंपतेत्यर्थंमातरंपितरंपुनः स्मरतेभ्रातरंतत्रभार्यापु
त्रान्पुनःपुनः पुनर्विस्मरणंयातिमहापापेनमोहितः तस्यप्राणानगच्छंतिबहुपीडासमाकुलाः पत
तेकंपतेचैवमूर्छतेचपुनःपुनः एवंपीडासमाक्रांतोदुःखंभुंजतिमोहित तस्यप्राणाः[illegible]सुदुःखेनम
हाकष्टैः प्रचालिताः अपानमार्गमाश्रित्यमरणांतंप्रयांतिते एवंप्राणीमहामुग्धोभ्रममोहसमन्वि
तः नीयतेयमदूतैस्तुतस्यदुःखंवदाम्यहं॥इतिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेऐंद्रसुमनोपाख्यानेपापमरणविव

सोव्ययसमन्वितः यथादानप्रभावेनफलमाप्नोतितत्रसः आरामवाटिकामध्येसप्रयातिसुखेनवै अप्सरो
भिःसमाकीर्णोदिव्याभिर्मंगलैर्युतः देवैःसंस्तूयमानस्तुधर्मराजंप्रपश्यति॥ देवाश्चधर्मसंयुक्ताजग्मुः
संमुखमेवते एह्येहिवैमहाभागभुंक्ष्वभोगान्मनोनुगान्॥ एवंसपश्यतेधर्मंसौम्यरूपंमहामतिस्व
स्यपुण्यप्रभावेनभुक्त्वाचस्वर्गमेवसः भोगान्त्यात्सधर्मात्मापुनर्जन्मप्रयातिसः ब्राह्मणस्यसुपुण्य
स्यक्षत्रियस्यतथैवच॥ धनाढ्यस्यसुपुण्यस्यवैश्यस्यैवमहामते॥ धर्मेणमोदतेतत्र पुनःपुरापकरो
तिसः॥ इतिश्रीपद्मपुराणेपंचपंचाशत्सहस्रसंहितायांभूमिखंडेसुमनोनामाध्यायः॥२५॥ सोमशर्मो
वाच॥ पापिनांमरणंब्रूहिकीदृशंलक्षणैर्युतं तन्मेत्वंविस्तराद्ब्रूहियद्विजानासिभामिनि॥१॥ सुमनोउ
वाच॥ श्रूयताममभिधास्यामितस्मात्तसिप्रोतंश्रुतंमया पापिनांमरणंकांतयादृशंलिंगमेवच २ महा
पातकिनांचैवस्थानंचेष्टांवदाम्यहं लिंगान्नाममेघसंक्लेदैःभूमिंपापसमन्वितांसतांप्राप्यसदुष्टात्मा प्रा
णान्दुःखेनमुंचति चांडालभूमिंसंप्राप्यमरणंचातिदुःखितः गर्दभेनचरितांभूमिंश्वपाकगेहसमाश्रितः
ग कलपालयंगृहंगत्वानिधनायोपगच्छति अस्थिचर्मनखैःकेशैःसमाश्रितंपापकिल्बिषैः तांप्राप्यचसदुष्टात्मा
मृत्युंयातिसनिश्चितः भैरवान्दारुणान्घोरान्अतिकष्टान्महोदरान् पिंगाक्षान्पीतनीलांश्च[illegible]

मुनेयोनिशतं प्राप्य भुंजते यातनं पुनः मार्जारसूकरो योनिसर्पयोनिं तथैव च॥ माघोनवतिदु
घात्मा रासभीं याति वै पुनः नानाभेदासु सर्वासु तिर्यक्षु च पुनः पुनः पापपंक्तिषु संयाति॥ अन्यासु
महतीष्वपि च चांडालभिन्नयोनिषु पुल्किसीयाति या पकृत्॥ अन्यदेवं प्रवक्ष्यामि यद्दृष्टं श्रुतिमान
द॥ इति श्रीपद्मपुराणे पंचपंचाशत्सहस्रसंहितायां ऐंद्रे सुमनोपाख्याने पापपन्याचिविकानामाध्यायः॥१६॥
सोमशर्मोवाच॥ सर्वं देवि समाख्यातं धर्मसंस्थानमुत्तमं॥ कथं प्रत्नमहाविद्यां सर्वज्ञत्वं लभ्यते॥१॥
वदत्वं मे महाभागे यदि जानासि सुव्रते दानधर्मादिकं भद्रे परं वेद न संशयः॥२॥ सुमनाउवाच॥
वसिष्ठं गच्छ धर्मज्ञं तं प्रार्थय महामुनिं तस्मात्प्राप्स्यसि त्वं पुत्रं धर्मज्ञं धर्मवत्सलं ३ एवमुक्ते त
दा वाक्ये सोमशर्मा द्विजोत्तमः वसिष्ठं सर्ववेत्तारं दिव्यं तत्तपतां वरं ४ गंगातीरे स्थितं पुण्यमाश्र
मस्थं द्विजोत्तमा भक्त्या प्रणाम्य विप्रेशं दंडवच्च पुनः पुनः ५ तमुवाच महातेजा ब्रह्मसूनुमक
ल्मषं उपविश्यासने पुण्ये सुखेन सुमहामते: ६ एवमुक्त्वा स योगींद्रः पुनः प्राह तपोधनं गृहे
पुत्रेषु ते वत्स दारेषु सर्वदा हि मम भक्ति महाभाग पुण्यकर्मसु चाग्निषु निरामयोसि चांगेषु धर्मे
पालयसे सदा एवमुक्त्वा महाप्राज्ञः पुनः प्राह सुशर्माणं किं करोमि प्रियं कार्यं सुप्रियं ते द्विजोत्तमः एवं संभाष्यते
विप्रं विरराम स कुंभजः तस्मिन्नुक्ते महाभागे वसिष्ठे मुनिपुंगवे स होवाच महात्मानं वशिष्ठं तपतां वरं भग

ह्यानामाध्यायः॥१६॥सुमनाउवाच॥ अंगारसंचयेमार्गे ध्यमानोहिनीयते दह्यमानःसदुष्टात्माचेष्टमा
नःपुनःपुनःपत्रातयोमहातीव्रोद्वादशादित्यतापितः नीयतेतेनमार्गेणसततंतःतत्ररश्मिभिः पर्वतेष्वेवदु
र्गेषुछायाहीनेषुदुर्मतिः नीयतेतेनमार्गेणक्षुधात्तृषाप्रपीडितः सद्भूतैर्हन्यमानस्तुगदाखड्गैःपरश्वधैः
कशाभिस्ताड्यमानस्तुनिंद्यमानस्तुदूतकैः ततःशीतमयेसूर्येवायुनासेव्यतेपुनः तेनशीतेनदुःखीसम्भ ते
त्वापातितनिःशंशयः आकृष्यमाणोदूतैस्तुनानादुर्गेषुनीयते एवंपापीसदुष्टात्मादेवब्राह्मणनिंदकः (
सर्वपापसमाचारोनीयतेयमकिंकरैः यमंपश्यतिदुष्टात्माकल्पांतजनचयोपमं तमुग्रंदारुणंभीमंभी
मद्भूतैःसमावृतं सर्वव्याधिसमाकीर्णंचित्रगुप्तसमन्वितं आरूढंमहिषंदेवंधर्मराजंद्विजोत्तमं
दंष्ट्राकरालमत्युग्रंतेजसाकालानलसन्निभंपीतवासंगदाहस्तंरक्तगंधानुलेपनं रक्तमाल्य
रूतामलंगदाहस्तंभयंकरं एवंविधंमहाकायंयमंपश्यतिदुर्मतिः तदृष्ट्वासमनुप्राप्तंसर्वधर्म
बहिःकृतं यमःपश्यतितंदुष्टंपापिष्ठंधर्मकंटकं शासनेतुमहादुःखैःपीडामिदारुमुद्गरैः पाव
युगसहस्रांतेतावत्कालंप्रपच्यते नानाविधेषुनरकेषुपच्यतेचपुनःपुनः नरकयोनिंप्रयाते
कल्पकोटिंचपापकृत् अमेध्येपच्यतेनित्यंहाहाभूतोविचेतनः मरणमेवंपापात्माएवंयाति
सुनिश्चितःएवं पापस्यसंयोगंभुंजतेचसदुर्मतिः पुनर्जन्मप्रवक्ष्यामियासुयोनिषुयान्तिच

कश्चित्कर्त्तोज्ञानहीनोमहालोभेनसंयुतः एकभार्यःसदादेहीवहुपुत्रोप्रदत्तवान् धर्मंनैवविजाना
नासिसत्यंनैवापिवाश्रुतं दानंनैवत्वयादत्तंशास्त्रंनैवश्रु तिश्रुतं कृतंनैवत्वपातोर्थंपात्राच्चैवम
हामते एवंज्ञातंत्वयाविप्रकुत्सितमार्गंपुनःपुनः पश्चूनांपालनंसर्वंगवांचैवद्विजोत्तम महिषीनां
तथाश्वानांपालनंचपुनःपुनः एवंप्रवृत्तंकृतंकर्मत्वयैवद्विजसत्तम विप्रलेचधनंतल्लोभेनपरि
चिंतितं तस्मात्वयंसुपुण्येननकृतंतुत्वयाकदा पात्रेदानंनदत्तंतुत्वयाप्रादुर्बलमेकंच कूपंकृत्वा
नदत्तंतुभवताधनमेकंच गोमहिष्यादिकंसर्वंपश्चूनांसंचयैस्तथैः विक्रीयंचधानंविप्रसंचितंहि
त्वयाकृतं दुःकालंचिंतितोविप्रमोहितोविष्णुमायया त्वयामहार्थमेवंतुकृतंब्राह्मणसत्तम स
द्येनत्वयादानंनदत्तंतुकदाचन देवानांपूजनंविप्रभवतानकृतंकदा द्विजेभ्यःपर्वणिप्राप्यद्र
व्यंनचसमर्पितं श्राद्धकालंतुसंप्राप्यश्रद्धया भार्यावदतितत्साध्वीदिनमेनंसमागतं स्वसु नदत्तंत्वया
रस्यश्राद्धकालः श्वश्रस्याश्चैवमहामतेतच्छ्रुत्वातद्वचस्तस्यागृहांत्यक्त्वापलायसे धर्ममार्गेन
दृष्टंतेश्रुतंनैवकदात्वया लोभोमातापितालोभभ्रातालोभःस्वजनबांधवाः पालितंलोभमेवै
कंत्यक्त्वाधर्मसंदेहंहि तस्मात्दुःखीभवान्जातोदारिद्र्येणातिपीडितः दिनेदिनेमहात्तस्माह

वन्मश्रपत्ता वाक्यं सुप्रसन्नेन चेतसा। यदि मे सुप्रियं कार्यं त्वयैव मुनिपुंगव ममश्चश्चार्थसंदेहं विछेद्य द्विजो
त्तम दारिद्र्यं केन भवितपुनः सौख्यं कथं न हि एतन्मे संशयं तात कस्मात्पापाद्धदुःखमे महामोहेन
संमुग्धः प्रियया बोधितो द्विजः तयाहं प्रेषितस्तात तव पार्श्वे समागतः तत्सर्वं हि समाख्या ह्यत्सर्वसंदेह
नाशकं मुक्तिदाता भवस्व त्वं मम संसारबंधनात्॥ वसिष्ठउवाच॥ पुत्रा मित्राः स्त्रियाः भ्राता अन्ये स्वजन
चतुर्णांतु बांधवाः पंचानेदानसुसंभेदात पुरुषस्य भवंतितिते सुमनया प्रोक्ताः पूर्वमेव तवा यतः ऋणसंबंधि
२९ नः सर्वे ते तु कुर्वं द्विजोत्तमः पुत्रस्य लक्षणं पुन्यं तवाग्रे प्रवदाम्यहं पुण्यपुत्र संसक्तो यस्यात्मा सत्य
धर्मव्रतः सदाप्यु द्वि विज्ञानसंपन्नस्तपस्वी चाग्निर्वदांवरः सर्वकर्मसु संधीरो वेदा पुण्यव्रतसक्तो यसा
[illegible] ध्ययनतत्परः स सर्वशास्त्रवेत्ता चदैव ब्राह्मणपूजकः याजकः सर्वयज्ञानां
दाता त्यागी प्रियंवदः विष्णुध्यानपरो नित्यं शांतो दांतः सुहृत्सदा पितृमातृपरो नित्यं सर्वस्वजनव
त्सलः कुलस्य तारको विद्वान् सकलं पवियोषकः एवंगुणैश्च संयुक्तः सुपुत्रः सुखदायकः अन्ये
संबंधसंयुक्ताः शोकसंतापदायकाः॥ औदासीन्येन किं कार्यं फलहीनं तु तेन च आयांति यांति ते स
र्वे तावद्दत्वा सुदारुणं पुत्ररूपेण ते सर्वे संसारे द्विजसत्तम॥ पूर्वजन्मकृतं पुण्यं पत्न्या या यदि यालितं
तत्सर्वं हि त्वया स्मामि श्रूयतामद्भुतं पुनः॥ वसिष्ठउवाच॥ भवानू मूढो महाप्राज्ञ पूर्वजन्मनि नान्यथा

२८ विष्णोः प्रसादेन दारापुत्रेन लभ्यते ॥ सुजन्मचक्रलेविप्रत्तद्विष्णोः परमंपदं ॥ इति श्रीपद्मपुराणे पंच
पंचाशत्सहस्रसंहितायां भूमिखंडे सुमनोपाख्याने नामाध्यायः ॥ १ ॥ सोमशर्मउवाच ॥ पूर्वजन्मकृतं
पापं त्वयाख्यातं ममैव मे ॥ अद्य त्वेन तु विप्रेंद्र मयैव परिसंचितं ॥ १ ॥ विप्रत्वं हि मया प्राप्तं तत्कथं द्विज
सत्तम ॥ तत्सर्वं कारणं ब्रूहि ज्ञानविज्ञानपंडित ॥ २ ॥ वशिष्ठउवाच ॥ यत्त्वया चेष्टितं पूर्वं केनधर्मोऽप्यि
तद्विजः ॥ तदहं संप्रवक्ष्यामि श्रूयतां परिमन्यसे ॥ ३ ॥ ब्राह्मलोकः सुधर्मात्मा सदाचारः सुपंडितः ॥ वि
ष्णुभक्तस्तु धर्मात्मा नित्यं विष्णुपरायणः ॥ ४ ॥ मान्या ज्ञाजेन तीर्थानां भ्रमतेकः समेदिनी ॥ अटमानः
२१ समायातः तव गेहं महामतिः याचितं स्थानमेकं वे वासार्थं द्विजसत्तम ॥ तवैव भार्यया रक्तं त्वया च
सह पुत्रकैः ॥ रमतामेव तावदसुत्तन सुखेन सु गृहे मम वेश्मवं ब्राह्मणं पुण्यमित्युवाच पुनः पुनः ॥ सुखेन
स्थीयतामत्र गृहे मितव सुव्रत ॥ अद्य धन्यो स्म्यहं तीर्थमद्य तीर्थमहं पुनः ॥ अद्य तीर्थफलं प्राप्तं तवां
घ्रिद्वयदर्शनात् ॥ गवां स्थानं वरं पुण्यं निवासाय निवेदितं ॥ अंगसंवाहनं कृत्वा पादौ चैव प्रमर्दितौ ॥
क्षालितौ च पुनस्तोयैः स्नातः पादोदकेन हि ॥ सद्योघृतं दधि क्षीरमन्नमेवं प्रदत्तवान् ॥ तस्मै च ब्रा
ह्मणायैव भवांस्तस्मै महात्मने ॥ एवं संतोषितो विप्रस्त्वया च सह भार्यया ॥ पुत्रैः सार्धमसौ भागो वेश्म ह
वौ ज्ञानपंडितः ॥ अथ प्रभाते संप्राप्ता सर्वपातकनाशिनी ॥ मस्यां देवो हृषीकेशो योगनिद्रां प्रगच्छति २८

दयेते प्रवर्द्धते ॥ यदा यदा गृहे द्रव्यं वृद्धिमायाति तेतदा ॥ तस्य पारा घ्नमानस्तु तया त्वं वन्हिरूपया ॥ रात्रौ
धनं प्रसह्य तु निष्क्रितो हि प्रचिंतसि ॥ दिनं प्राप्य महामोहे व्याप्तोसि सदैव हि ॥ सहस्रं लक्षमेकं कोटिः
कदार्बुदमेव च ॥ नाविष्यति कदा खर्वौ निखर्वं च क्व धर्मे गृहे ॥ एवं सहस्रलक्षस्य कोटिरर्बुदमेव च
खर्वौ निखर्वः संजातो तस्मान्नैव प्रगच्छति ॥ तदा कालं परित्यज्य वृद्धिमायाति सर्वदा नैव दत्तं द्रुतं वि
विप्रभुक्तं नैव कदा त्वया ॥ निश्चितं मम ध्येतु तृप्तं पुत्रो न जायते ॥ अन्यमेवमुपायं तु द्रव्यागम
नकारणात ॥ कुरुषे सर्वदा विप्र लोकान् पृच्छसि बुद्धिमान् ॥ खनित्रमंजनं वादधातुवादमतः परं ॥
पृच्छमानो भ्रमस्येक तत्तस्य पापपरिमोहितः स्वार्थं चिंतयसे नित्यं कल्याण सिद्धिप्रदायकान् ॥ इवे
शं विवराणां तु चिंतमानः सुपृच्छसि ॥ तस्मान्तेन रुध्येन तु खनैव प्रगच्छति ॥ तस्मान्
तेन संदीप्तो हाहाभूतो विचेतनः ॥ एवं मुग्धोसि विप्रेंद्र गतस्त्वं कालवश्यतां ॥ दारापुत्रेषु त
द्रव्यं पृच्छमाने पुर्वे त्वया ॥ कथितं नैव वृत्तांतं ब्राह्मणस्य स्कोगतो पमं ॥ एवं सर्वं मया ख्यातं ते वृ
त्तांतं तव पूर्वकं ॥ अनेन कर्मणा विप्र निर्धनोसि दरिद्रवान् ॥ संसारे पस्पस्तु त्राभक्तिः मतः
सदैव हि ॥ सुशीला ज्ञानसंपन्ना सत्यधर्मरताः सदाः ॥ भवति गृहे तस्य पस्य विष्णुः प्रसीदति ॥
धनं धान्यं कलत्रं तु पुत्रपौत्रमनंतकं सुभुक्त्वा मर्त्यलोके वैतस्य विष्णुः प्रसन्नवान् ॥ विना

उ०

पाप्मापितं मनः॥ पूर्वजन्मनि ते विप्र अर्थमेव प्रसंचितं॥ न दत्तं ब्राह्मणेभ्यो हि दीनेभ्यश्च सुवेलया॥ दा
रे सुपुत्रलाभे न म्रियमाणेन वै तदा॥ तस्य पापस्य भावेन दारिद्र्यं त्वामुपाविशत्॥ पुत्रलाभं परित्यज्य स्ने
हं त्यक्त्वा प्रदूरतः॥ अपुत्रवान्भवान्जातस्तस्य पापस्य वै फलं॥ सुपुत्रं च कुलं विप्र धनधान्यावरस्त्रि
यः॥ सुजन्ममरणं चैव सुभोगाः सुखमेव च॥ प्रसादात्तव देवेश विष्णोश्चैव महात्मनः॥ तस्मादाराध्य गो
विंदं नारायणमनामयं॥ प्राप्स्यसि त्वं परं स्थानं तद्विष्णोः परमं पदं॥ सुपुत्रं त्वं धनं धान्यं सुभोगान्सुख
मेव च॥ पूर्वजन्मकृतं सर्वं पत्वपापरिचेष्टितं॥ तन्मया कथितं विप्र तत्त्वावयेपरिनिष्ठितं॥ एवं ज्ञात्वा महाभा
उ० ग नारायणपरो भव॥ ब्रह्मात्मजेनापि महानुभावः ॰ स विप्रवर्यः परिबोधितो हि ह्येवेणयुक्तः स महानुभा
वो भक्त्या वशिष्ठं प्रणिपत्य तत्र आमंत्र्य विप्रः स जगाम गेहं तां प्राप्य भार्यां सुमनां प्रहृष्टः सर्वं हि वृत्तं मम पू
र्वचेष्टितं ते नैव विप्रेण तव प्रसादात्॥ भद्रे वसिष्ठेन विकाशनीतं मद्येव मोहं परिनाशितं मे॥ आराध्यापि
र्व मधुसूदनं हि पास्यामि मोक्षं परमं पदं तत्॥ आकर्ण्य वाक्यं परमं महांतं सुमंगलं मंगलदायकं हि॥ ह
र्षेण युक्ता तमुवाच कांतं पुण्योसि विप्रेण विबोधितोसि॥ इति श्रीपद्मपुराणे पंचपंचाशत्सहितायां भू
मिखंडे ऐंड सुमनोनामाध्यायः॥ १८॥ सूत उवाच॥ सोमशर्मा महाप्राज्ञः सुमनया सह सत्तम॥ कपिला
संगमे पुण्ये रेवातीरे सुपुण्यदे॥ १॥ द्वादशाक्षरमंत्रेण ध्यानयुक्तो महात्मना॥ तस्मै चैव देवदेवस्य वासुदेवस्य

स्नात्वा तत्र सुमेधावी तर्पयित्वा सुरान् ततः तपलेपे सुशांतात्मा जपन्नारायणं शिवं उ०

तां प्राप्य च ततो लोकास्तत्यजुर्बुद्धिपंडिताः। गृहस्य सर्वकर्माणि विस्मृध्या नरताः द्विज ॥ उत्सवे परमं चक्रु
र्गीतमंगलवादनैः ॥ स्तुवंति ब्राह्मणाः सर्वे वेदैः स्तोत्रैः सुमंगलैः ॥ एवं महोत्सवं प्राप्य स च ब्राह्मणसत्तमः
तस्मिन् दिने स्थितस्तत्र संप्राप्ते समुपोषणं ॥ एकादश्यास्तु माहात्म्यं पठितं ॥ ब्राह्मणेन वै भार्यापुत्रैः सुतैः
सार्द्धं श्रुतं धर्ममनुत्तमं श्रुतं तस्मिन् महापुण्ये भार्या पुत्रैस्तु प्रेरितः संसर्गाद्दस्य विप्रस्य व्रतमेनं समाचर
तदाकर्णे महद्याव्यं सर्वपुण्यप्रदायकं ॥ व्रतमेनं करिष्यामि इति निश्चितमानसः ॥ भार्यापुत्रैः समं गत्वा
नद्यां स्नानं कृतं ततः ॥ हृष्टेन मनसा विप्र पूजितो मधुसूदनः ॥ सर्वोपहारैः पुण्यैस्तु गंधधूपादिभिः पुरा
रात्रौ जागरणं कृत्वा नृत्यगीतादिभिस्तथा ॥ ब्राह्मणस्य प्रसंगेन नद्यां स्नानं पुनः कृतं ॥ पूजितो देवदे
वेशः पुष्पधूपादिमंगलैः ॥ नत्वा प्रणम्य गोविंदं स्तोत्रपाठं पुनः पुनः ॥ निर्वापं तादृशं दत्ते ब्राह्मण भोजनं
य महात्मने ॥ नत्वा प्रणम्य तं विप्रं दत्तं तस्मै सदक्षिणं ॥ कृतवान् पारणं विप्र पुत्रभार्यादिभिः समं ॥ त्रेधि
तो भक्तिपूर्वेण सद्भावेन तत्र वै वसः ॥ एवं व्रतं समाचीर्णं त्वया वै द्विजसत्तम ॥ तेन तमा ब्राह्मणस्ये
चिह्नो द्वैव ह प्रसादतः ॥ भवान् ब्राह्मणो जातः शुद्धः सत्यधर्मसमन्वितः ॥ तस्य व्रतस्य भावेन त्वया
प्राप्तं महत्कुलं ॥ भूसुराणां महाप्राज्ञ सत्यधर्मसमाविलं ॥ सत्तस्मै ब्राह्मणायैव वै त्म वाय महात्मने ॥ श्र
द्धया सत्यभावेन दत्तमन्नं सुसंस्कृतं ॥ तस्य दानस्य भावेन मिष्टान्नमुपतिष्ठति ॥ महामोहे समुग्धोहि तत्स्म

३१

अभयो भयनाशाय पापनाशाय ज्ञानदाकान् ॥ एकश्चैंद्रसरूपेण तमस्मि शरणं गतः व्याधीनां नाशका
ये वपथ्यौषधस्वरूपवान् ॥ निरामयो निरानंदस्तमस्मि शरणं गतः ॥ अचलश्चालये ल्लोकान् ॥ ध्रुवो यो
ज्ञानमेव च ॥ तमस्मि शरणं प्राप्तो भयं किं मे करिष्यति ॥ साधूनां चापि सर्वेषां पालको यो घनो मयः ॥
याति विध्वंसविश्वात्मा तमस्मि शरणं गतः ॥ यो मे मृगेंद्ररूपेण नयं दर्शयते यतः ॥ तमहं शरणं प्राप्तो
नरसिंहं नमाम्यहं ॥ मदमत्तो महाकायो वनहस्ती समागतः ॥ गजलीलागतिं देवं शरणागतवत्सलं
गजास्यं ज्ञानसंपन्नं सर्पांकुशधारिणं कालो सौ गजतुंड श्च भृशं त्रासयते मम हिरण्याक्षप्रहर्तारं वा
राहं शरणं गतः ह्रस्वास्तु वामनाः कुब्जाः प्रेताः कूष्मांडकादयः वामनं तं प्रपन्नोस्मि शरणागतवत्सलं मत्स्यरू
पधरा सर्वे दर्शयंति भयं मम अमृतं तं प्रपन्नोस्मि किं मे भयं करिष्यति ब्रह्मणोपि ब्रह्मदो ब्रह्मा ब्रह्मज्ञानमयो हरिः
शरणं तं प्रपन्नोस्मि भयं किं मे करिष्यति अभावाग्निर्भवो ज्ञानो भीतिहा भीतिदायकः भयरूपं प्रपन्नोस्मि
भयं किं मे करिष्यति मारकः सर्वलोकानां नाशकः सर्वपापिनां तमहं शरणं प्राप्तो धर्मरूपं जनार्दनं
झंझावातो महाचंडो वायुर्दूयति मे भृशं तस्य शरणं प्रपन्नोस्मि सदागच्छत्वं हरेः अतिशीतं त्वतिवर्षा आतप
स्तापदायकरो घरूपेण यो देवस्तस्याहं शरणागतः कालरूपा अमी ग्राह्या भयदा मम बालकाः राघवा शरणं
प्रपन्नोस्मि हरेः सर्वस्वरूपिणं सदा यं सर्वदेवं परमेश्वरं हि निः केवलं ज्ञानमयमद्वितीयं यमेकनारायण

32

३१

सुव्रतः २ आसने शयने याने स्वप्ने पश्यति केशवं सदैव निस्पृहो लोभ त्याकाम क्रोधादिवर्जितः साच
साध्वी महाभागा पतिव्रतपरायणा सुमना कांतमेवापि शुश्रूषति तयान्विते ध्यायमानस्य तस्यापि
विघ्नैः संदर्शितं भयं सर्पो विबोल्बणाः कृष्णास्तत्र यांति महात्मनः पार्श्वं तिसोमशर्मस्य तप्यमानस
तस्य ते सिंहव्याघ्रगजान्दृष्ट्वा भयमेवं प्रचक्रिरे वेतालराक्षसाभूता कूष्मांडाः प्रेतभैरवाः भयं
विदर्शयंत्येते दारुणं प्राणनाशनं नानाविधा महाभीमा सिंहास्तत्र समागता दंष्ट्राकरालवक्त्रोताज
गर्जुस्त्वतिभैरवं विलोक्य ध्यानात्स धर्मात्मा न चचाल महामतिः महाविघ्नैः सुसंरुद्धैः चालि
तो मुनिपुंगवः एवं न चलते ध्यानात् सोमशर्मा द्विजोत्तमः कृष्णा वा तैः प्रदर्शितेन महाभयासु
पीडितः इंद्रनीलप्रतीकाशं पीतवाससमहौजसं शंखचक्रधरं देवं गदापंकजधारिणं श्रीवत्सांके
नरिम्लेन हृदयं यस्य राजते सर्वाभरणशोभांगं शतपत्रनिभेक्षणं सुस्मितास्यं तु प्रसन्नं रलदा
मामिभूषितं भ्राजमानं हृषीकेशं ध्यानेतेन कृतं ध्रुवं त्वमेव शरणं कृष्ण शरणागतवत्सलः
नमोस्तु देवदेवाय किं मे भयं करिष्यति यस्यादरेण त्रयो लोका समन्नचान्ये महात्मनः शरणं तस्य
प्रविष्टोस्मि कस्य भयं ममैवहि यस्माद्भयात्प्रवर्तते कृत्यादिषु महाबलाः सर्वो भयप्रहर्त्तारं त
मस्मि शरणंगतः पातकान्नैतु सर्वेषां दानवानां महाभये रक्षको विष्णुभक्तानां तमस्मि शरणंगतः

यतेनमः नमो हिरण्यरेताय तस्मै तेजायतेनमः ॥ अतितेजः स्वरूपाय सर्वतेजोमयाय च ॥ दैत्यतेजोवि
नाशाय पायतेजोहराय च ॥ गोब्राह्मणहिताय ते नमोस्तु परमात्मने ॥ नमोस्तु कुत्तमोक्षे च नमो हव्यवहाय ते
नमः कव्यवहायैव स्वधारूपाय ते नमः ॥ स्वाहारूपाय यज्ञाय पावनाय नमो नमः ॥ नमोस्तु हरिकेशाय सर्व
क्लेशहराय ते ॥ केशवाय परायैव नमस्ते विश्वधारिणे नमः कृपाकरायैव नमो हर्षमयाय ते ॥ आनंदाय नमो
नित्यं प्रद्युम्नाय केवलाय ते रुद्रायामितपाराय विरंचि नमिताय ते ॥ इंद्रासुरैर्नमिताय कृष्णाय परमात्मने ॥
नमो नमः परेशाय अजिताया मलात्मने ॥ क्षीरसागरवासाय पद्माप्रियाय ते नमः ॥ ॐकाराय प्रद्युम्नाय अच
लाय नमो नमः ॥ आपिने व्यापकायैव सर्वसंहारिणे ॥ नमो नमो वराहाय महाकूर्माय ते नमः ॥ नमो
वामनरूपाय नृसिंहाय महात्मने ॥ नमो रामाय दिव्याय सर्वतत्त्वव्यापक च ॥ सर्वज्ञानामतस्याय न
मो रामाय ते नमः ॥ नमः कृष्णाय कृष्णाय नमो म्लेच्छप्रणाशिने ॥ नमः कपिल विप्राय हयग्रीवाय ते नमः
नमो व्याससरूपाय नमः सर्वमयाय ते ॥ एवं स्तुत्वा हृषीकेशं तमु वाच जनार्दनं ॥ गुणानां तु परं पारं
ब्रह्मा वेत्ति न यावतः ॥ तथैव ब्राह्मणाः सर्वे तथा रुद्रः सहस्रदृक् ॥ कः कोहि समर्थस्तु कोहृशी मेमतिर्विभो
निर्गुणं सगुणं स्तोत्रं मयैव तव केशव ॥ क्षमशब्दापशब्दं मे तव दोसोस्मि सुव्रत ॥ जन्मजन्मनि लोकेश
दयां मे कुरु पावन ॥ इति श्रीपद्मपुराणे पंचपंचाशत सहस्र संहितायां भूमिखंडे ऐंद्रे सुमनोपाख्याने ॥

मस्तिसिद्धंसिद्धेश्वरंतंशरणंप्रपद्ये इतिध्यायन्स्तुवन्नित्यंकेशवंक्लेशनाशनं भक्त्यातेनसमानीतस्तदात्मह
दयेहरिः उद्यमंविक्रमंतस्यसहृष्ट्वासोमशर्मणः व्यवसायंहृषीकेशस्तमुवाचप्रहृष्टवान् सोमशर्मन्
महाप्राज्ञभार्ययासहसुव्रत वासुदेवोस्मिविप्रेंद्रउन्मील्यनयनंद्विजपश्यविश्वेश्वरंदेवंघनश्याममंमहोद
यं सर्वाभरणशोभांगंसर्वायुधसमन्वितं दिव्यलक्षणसंपन्नंपुंडरीकनिभेक्षणं पीतेनवाससादेवंरा
जमानंसुरेश्वरं वैनतेयसमारूढंशंखचक्रगदाधरं ब्रह्मादीनांसुधातारंजगतोस्यमहायशाविश्वस्या
स्यसदातातंरूपातीतंजगद्गुरुं हर्षेणमहताविप्रोददर्शवत्प्रणीयत्यश्च श्रियायुक्तंभासमानंसूर्यकोटि
समप्रभं वद्धांजलिपुटोभूत्वासुमनयासहसद्विजः जयजयेतुवाचेनंजयमाधवमानद जय
योगेशयोगींद्रजयनागांगशायन यज्ञांगजयशाश्वतजयशाश्वतसर्वग जयसर्वेश्वरानंतयज्ञरू
पनमोस्तुते जयज्ञानवतांश्रेष्ठजयत्वंज्ञाननायक जयसर्वदसर्वज्ञजयत्वंसर्वभावनः जयजी
वस्वरूपेणमहाजीवनमोस्तुते जयप्रज्ञादप्रज्ञांगजयप्राणप्रदायक जयपापघ्नपुण्येशजय
पुण्यपतेहरेजयज्ञानस्वरूपेणज्ञानगम्यायतेनमः जयपद्मपलाशाक्षपद्मनाभायतेनमः जयगो
विंदगोपालजयशंखधरामल जयचक्रधराव्यक्तव्यक्तरूपायतेनमः जयविक्रमशोभांगजयवि
क्रमनायकः जयलक्ष्मीविलासांगनमोवेदमयायते जयविक्रमशोभांगजयउद्यमदायकः जयउ
द्यमकर्ताचउद्यतायनमोनमः जयउद्यमभोक्ताचउद्यमनप्रधारकः पुंजोद्यमवरकायतस्मैधर्मा

प॰भू॰ लौविराजितौ॥सुवर्णनीलोपपुतंपताकादंडसंयुतं॥नीलंमध्येस्थितोदिव्यपुरुषोहृदसुप्रभः मद्धहस्य
३२ सुधर्मात्मास्तूयमानः॥प्रयातिचाएवंचिंतयतस्तस्यप्रावक्षहेसप्राप्तवान्॥प्रविशंतंगृहद्वारेदेवरूप
मनूपमं॥हर्षेणमहताविष्टःसोमशर्माद्विजोत्तमः॥स्वगृहंप्रतिधर्मात्मात्वरमाणःप्रयातिच॥गृह
द्वारंगतोयावत्तावत्तंतुनपश्यति॥पतितान्येवपुष्पाणिसोहृष्टानिमहामतिः॥दिव्यानिवासुयुक्तानि
प्रांगणेद्विजसत्तमः॥चंदनैःकुंकुमैपुष्पैःसुगंधैस्तुविलेपनं॥स्वकीयप्रांगणेहृष्ट्वादूर्वाक्षतसमन्वित
सएवंविस्मयाविष्टश्चिंतयमानःपुनःपुनः॥सुमनोहृष्टामहाप्राज्ञोदिव्यमंगलसंपदं॥सोमशर्मोवाच
केनदत्तानिदिव्यानिएतान्याभरणानिच॥शृंगाररूपसोभाग्यंवस्त्राभरणभूषणं॥तन्मेत्वंकारणंभद्रे ५
33 कथयस्वाविशंकिता॥एवंसंभाष्यतांभार्यांविररामद्विजोत्तमः॥सुमनोवाच॥नजानेकोपिदेवोसौविप्र
गंधर्वसेवितः॥स्तूयमानःसमायातोदिव्यगंधर्वताभिःसर्वाभिर्देवतैःपुरुषेणमहात्मना॥चतुष्कंपूरि रहं
तंरत्नैःसर्वशोभासमन्वितं॥तत्राहमासनेपुण्येस्थापितावासरोणैःकिल॥वस्त्रालंकारभूषांमेददुस्ते
सर्वमेवहि॥वेदमंगलगीतैस्तुशास्त्रगीतैश्चपुण्यदैः॥अभिषिक्तास्मितैःसर्वैरंतर्धानंपुनर्गताः मामे
वंपरित्ताःसर्वेपुरुनरूश्चद्विजोत्तम॥तवगेहेवयंसर्वेवसिष्यामःसदैवहि॥शुचिर्भवस्वकल्याणभ
र्त्तासार्द्धंसदैवहिएवमुक्त्वागताःसर्वेरंचहृष्टंमयैवहि॥तयापतत्कथितंवृत्तंसमाकर्ण्यमहामतिः राम
चारणैः॥शोभितैःपुण्यरूपाढ्याःरूपशृंगारसंयुताः॥सर्वाभरणशोभा ३२

नामाध्यायः ॥ १९ ॥ हरिरुवाच ॥ तपसानेन पुण्येन सत्येन द्विजसत्तम ॥ स्तोत्रेण पावनेनापि तुष्टोस्मि विप्र
तां वरः ॥ १ ॥ वरं दद्मि महाभाग यत्ते मनसि वर्त्तते ॥ यंयमिछसि कामं त्वं तं तं ते प्रदद्याम्यहं ॥ २ ॥ सोमश
र्म्मउवाच ॥ प्रथमं देहि मे कृष्ण वरमेकं सुवांछितं ॥ सुप्रसन्नेन मनसा यद्यस्ति सुदया मम ॥ ३ ॥ जन्मजन्मां
तरं प्राप्य तव भक्तिं करोम्यहं ॥ दर्शयस्व परं स्थानं अचलं मोक्षदायकं ॥ स्ववंशतारकं पुत्रं दिव्यलक्षण
संयुतं ॥ विष्णुभक्तिपरं नित्यं मम वंशप्रधारकं सर्वज्ञं सर्ववेदांतं तपस्तेजः समन्वितं ॥ देवब्राह्मणलो
५१ कानां पालनं प्ररकं सदा ॥ देवमित्रेषु लोपभावं दातारं ज्ञानपंडितं ॥ देहि मे ईदृशं पुत्रं दारिद्र्यं हर केशव ॥ भ
वत्वेवं न संदेहो वरमेकं वृणोम्यहं ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ एवमस्तु द्विजश्रेष्ठ भविष्यति न संशयः ॥ मत्प्रसा
दात्सुपुत्रस्तु तव वंशप्रतारकः ॥ भोक्ष्यसि त्वं वरान् भोगान् दिव्यान् प्रसादानुगानिह ॥ समाप्तोस्य परं सौ
ख्यं पुत्रसंभवजं सुखं ॥ यावज्जीवसि विप्र त्वं तावद्दुःखं न पश्यसि ॥ दाता भोक्ता गुणग्राही भविष्य
ति न संशयः ॥ सुतीर्थमरणं चापि यास्यसि त्वं परां गतिं ॥ एवं वरं हरेर्लब्ध्वा सप्रियायद्विजापसः ॥ अंत
र्धाने गते देवः स्वप्नवत्परिदृश्यते ॥ सुमनया वनितयाप्युक्तः सोमशर्मा द्विजोत्तमः ॥ सुतीर्थपावने त
स्मिन् रेवातीरे सुपुण्यदे ॥ अमरकंटके विप्रदानं पुण्यं करोति सः ॥ गते बहुतरे काले सोमशर्मस्य त
स्य च ॥ कपिलारेवयोः संगे स्नानं कृत्वा स निर्गतः ॥ दृष्टवान् पुरतो विप्रः स्वचित्तमे के हि कंजरं ॥ सुप्रभं सु
रं दिव्यं सुमदं चारुलक्षणं ॥ नानाभरणशोभांगं चकुलक्ष्म्या समन्वितं ॥ सिंदूरैः कुंकुमैस्तस्य कंनस्य.

प. भू.
३४

सूर्यतेजःप्रतीकाशः सोमशर्मा महामतिः ॥ सा चापि सुप्रभा देवी सुमना पुण्यमंगलैः । पुत्रपौत्रैर्महाभागा
दानव्रतैस्तु संयुतैः ॥ अतिभाति विशालाक्षी पुण्यैः पतिव्रतादिभिः । तारुण्येन समायुक्ता यथा षोडशवा
र्षिकी ॥ मोदमानौ महात्मानौ दंपती चारुमंगलौ ॥ हर्षेण च समायुक्तौ पुण्यात्मानौ महोदयौ ॥ एवं तयो
स्तु वृत्तांतः पुण्याचारसमन्वितः ॥ सुव्रतस्य प्रवक्ष्यामि वृत्तं च वै द्विजोत्तमाः ॥ यथा तेन समाराधय
नारायणमनामयं ॥ इति श्रीपद्मपुराणे पंचपंचाशतसहस्रसंहितायां भूमिखंडे ऐंद्रे सुमनोपाख्याने
सुव्रतोत्पत्तिर्नामाध्यायः ॥ २० ॥ ब्रह्मोवाच ॥ पाराशर्य महाभाग श्रूयतां पुण्यमुत्तमं ॥ सुव्रतस्य सुचि
34 त्रस्य तपश्चर्यासमन्वितं ॥ १ ॥ सुव्रतो नाम मेधावी बाल्यादपि सचिंतयन् ॥ गर्भे नारायणं देवं हृष
वान्नुरूपोत्तमं ॥ २ ॥ सपूर्वकर्माभ्यासेन हरेर्ध्यानं गतस्तदा ॥ शंखचक्रधरं देवं पद्मनाभं सुपुण्यदं
ध्यायते चिंतयेत्सोहि गीते ज्ञाने प्रपाठके ॥ एवं देवं हरिं ध्यायन् ॥ वदेद्वै द्विजसत्तमः ॥ क्रीडत्येवं
सदा डिंभैः सार्धं च बालकोत्तमः ॥ बालकानां स्वकं नाम हरेरेव महात्मनः । चकार स हि मेधा मे
वी पुण्यात्मा पुण्यवत्सलः ॥ समाह्वयति यं मित्रं हरेर्नाम्ना महामतिः ॥ भो भो केशव शौरे हि त
हि माधव चक्रधृक् ॥ क्रीडस्व च मया सार्धं त्वमेव पुरुषोत्तमः ॥ सममेवं प्रगंतव्यमावाभ्यां मधु राम
सूदनः ॥ स ध्यायते तमेकं हि विश्वनाथं महेश्वरं ॥ तृणकाष्ठे च पाषाणे पुष्पे मले हि केशवं ॥ पश्य ३४

ब्रह्मकर्मगुणसंयुक्तं साधर्म्यं धर्ममुत्तमं ॥ तस्माज्जन्मे महाभागादघोरव्रतशालिनी ॥ तेन गर्भं गुणसा देवी अ
धिकं प्रभुमुमे तदा ॥ संदीप्त पुत्रसंयुक्ता तेजोज्वालासमन्विता ॥ सा हि जज्ञे च तपसा तनयं देवसन्निभं
अतीव हृत ततो नेदुर्देवदुंदुभयस्तदा ॥ शंखान्दध्मुर्महादेवा गंधर्वा ललितं जगुः ॥ अप्सरसस्तथा
सर्वा ननृतुस्तास्तदा किल ॥ अथ ब्रह्मासुरैः सार्द्धं समायातो द्विजोत्तम ॥ चकार नामतस्यैव सुव्र
तो नाम वै भवान् ॥ नाम कृत्वा ततो देवा जग्मुः सर्वे महौजसः ॥ गते पुत्रे सुदेवेषु सोमशर्मा सुतस्य
च ॥ जातकर्मादिकं कर्म चकार द्विजसत्तमः ॥ जाते पुत्रे महाभागे सुव्रते देवनिर्मिते ॥ तस्य गेहे
महालक्ष्मीः धनधान्यसमाकुला ॥ गजाश्वा महिषी गावः कांचनं रत्नमेव च ॥ यथा कुबेरभवनं प्र
भूमे धनसंचयैः ॥ सोमशर्मणः तद्गेहं तथैव परिराजते ॥ ध्यानपुण्यादिकं कर्म चकार द्विजसत्तमः ॥
तीर्थयात्रां गतो विप्रो नानापुण्यसमाकुलः ॥ अन्यानि यानि पुण्यानि दानानि द्विजसत्तमः ॥ चकार
तत्र मेधावी ज्ञानपुण्यसमन्वितं ॥ एवं साधयते धर्मं पालयेच्च पुनः पुनः ॥ पुत्रस्य जातकर्मादि कर्मा
णि द्विजसत्तम ॥ विवाहं कारयामास हर्षेण महता किल ॥ पुत्रस्य पुत्राः संजाता सुगुणा लक्षणान्विताः ॥
सत्यधर्मतयोपेता दानधर्मरताः सदा ॥ सततं पुण्यकर्माणि सोमशर्मा चकार सः ॥ पौत्राणां तु महाभाग
स्तेषां सुखेन मोदते ॥ सर्वं सौख्यं च संभुंज्य जरारोगविवर्जितः ॥ पंचविंशतिकोपद्व तद्वत्कायं तु तस्य हि ॥

नस्तु तालं तालसमन्वितं ॥ गीतेन गायते कस्मै वालकैः सह मोदते एवं क्रीडारतो नित्यं वालभावेन
प०भू० वै तदा सुव्रतः सुमना पुत्रो विष्णुध्यानपरायणः क्रीडमानं समायांतं सुव्रतं चारुलक्षणं ॥ भोजनं कु
३५ रु मे वत्स क्षुधा त्वां परिपीडयेत् ॥ तामुवाच पुनः प्राज्ञः सुमनां मातरं पुनः ॥ महामतेन तृप्तोस्मि ह
रिध्यानरसेन वै ॥ भोजनासनमारूढो मिष्टमन्नं प्रपश्यति ॥ अयमन्नं स्वयं विष्णुरनेनान्नेन तृप्यतु
क्षीरसागरसंवासो यस्यैव परि संस्थितः उदकेनानेन पुण्येन तृप्तिमायातु केशवः ॥ तांबूलं चंदनै
35 र्गंधैरेभिः पुष्पैर्मनोहरैः आत्मस्वरूपेण तृप्तस्तृप्तिमायातु केशवः ॥ शयने याति धर्मात्मा तदा कृ
ष्णं प्रचिंतयेत् ॥ योगनिद्रान्वितं कस्मै तमहं शरणं गतः भोजने छादने चैव वस्त्रासने शयने द्विजः ॥
चिंतयेद्वासुदेवं तं तस्मै सर्वं प्रकल्पयेत् ॥ तारुण्यं प्राप्य धर्मात्मा कामभोगान् विहाय वै ॥ स पुत्रः के
शवध्याने वैडूर्यपर्वतोत्तमे ॥ पत्र सिद्धेश्वरं लिंगं वैष्णवं पापनाशनं ॥ रुद्रमोंकारविज्ञेयं सुरे
श्वरं महेश्वरं ॥ ब्रह्मणां वार्चितं देवं नर्मदादक्षिणे तटे ॥ सिद्धेश्वरं समाश्रित्य तपो भावेन चिंत
त इ ॥॥ इति श्रीपद्मपुराणे पंचपंचाशत सहस्रसंहितायां भूमिखंडे रेंद्रे सुमनोपाख्यानं ॥ २१ ॥ व्यास उ राम
वाच ॥ प्रक्रमेकं महाभाग कारिष्यसां प्रतं वद ॥ त्वयैव पूर्वमुक्तं हि सुव्रतस्य व्रतीश्वर ॥ पूर्वाभ्यासेन ३५

त्येवं सधर्मात्मा गोविंदं कमलेक्षणं ॥ आकाशे भूमिमध्ये तु पर्वते भुवनेषु च ॥ जले स्थले च पाषा
णे जीवेष्वेव महामतिः ॥ नृसिंहं पश्यते विप्र सुव्रतः सुमनः सुतः ॥ बालक्रीडां समासाद्य रमते वैदि
ने दिने ॥ गीतैश्च गायते कृष्णं सुरागैर्मधुराक्षरैः ॥ तालैर्लयसमायुक्तैः ॥ सुस्वरैर्मूर्छितान्वितैः ॥
सुव्रत उवाच ॥ ध्यायंति वेदविदुषः सततं मुरारिं यस्यांगमध्ये सकलं हि विश्वं ॥ योगेश्वरं सक
लपापविनाशनं च व्रजामि शरणं मधुसूदनस्य ॥ लोके त्रयो हि सकलेषु वर्तंते लोका यस्मि
न्निवसंति सर्वे दोषैर्विहीनमखिलैः परमेश्वरं तं तस्यैव पादयुगलं सततं नमामि ॥ नारायणं गुणनि
धानमनंतवीर्यं नित्यं तं मुनयः प्रपठंति नित्यं संसारसागरमनंतमगाधदुर्गं तं तारणार्थमखि
लं शरणं प्रपद्ये ॥ योगींद्रमानससरोवरराजहंसं मुकुंदं प्रभावमखिलं सततं हि यस्य ॥ यस्यैव पा
दयुगलं विमलं विशालं दीनस्य मे सुरिपो कुरु तत्परं हि ॥ यः श्रुतिवेदमखिलं परिधर्मकार्यस्तस्यानि
तं सकललोकगुरुं सुरेशं गायाम्यहं सुरतगीतकतालमानैः ॥ श्रीरंगमेकमनिशं भुवनस्य देवं
दुःखांधकारदलनार्थं सदैव चंद्रमानंदकंदमखिलं समेते ॥ संपूर्णमेव मम तस्य कलावितानं
संगीतकौशलमनन्यरसैः प्रयाति प्रत्यंतं स्वयोगकरणैः परमार्थदृष्टिं ॥ विश्वं स पश्यति चराचरमे
वनितं पश्यंति नैव पापि महात्र सुपायलोकास्तं केशवं शरणमेवमुपैति नित्यं करणं वा घम

प॰भू॰ नासह॥एवंवर्षशतंस्थित्वा ध्यायतोस्यमहात्मनः॥सुव्रतस्ततोजगन्नाथः शंखचक्रगदाधरः॥तस्मैवरं
३६ ददौसन्तुष्टःसतत्त्वयासहकेशवः॥भोभोसुव्रतधर्मात्मन्बुध्यस्वविबुधोत्तम॥वरंवरय भद्रंतेकस्माहं
तेसमागतः॥एवमाकर्ण्यमेधावीविष्णोर्वाक्यमनुत्तमं॥हर्षेणमहताविष्टोदृष्ट्वादेवंजनार्दनं॥बद्धांज
लिपुटोभूत्वाप्रणाममकरोत्तदा॥सुव्रतउवाच॥संसारसागरमतीवमहासुदुःखजालोर्मिभिर्विवि
धमोहचयैस्तरंगैः संपूर्णमस्मिनिजदोषगुणैस्तुप्राप्तस्तस्मात्समुद्धर जनार्दनमामुदीनं कर्म
बुदैर्महातिगर्जतिवर्षतीवविद्युल्लवेलसतियातकसंचयेमे मोहांधकारपटलेममनास्तिदृष्टिर्दी
36 नस्यतस्यमधुसूदनदेहिहस्तं संसारकाननघनंबहुदुःखवृक्षैःसंसेव्यमानमपिमोहमयैश्चसिं १
हैः संदीप्तमप्यस्तिकरुणावहुदुःखशाखंपापैस्तुसंचयघनंफलितंमुरारे।तत्राधिरूढपतितं
भगवन्निवहे दुःखानलैर्विविधमोहमयैःसधूमैःशोकैर्वियोगमरणांतिकसन्निभैश्च दग्धो
स्मिकस्मसततंममदेहिमोहंत्रज्ञानंवदेःसममभिषिंचसदेवमांत्वं घोरांधकारपटलेमहतीवग
र्तेसंसारनाम्निपतितंसततंहिकस्मात्त्वमसत्कृपोममहिदीनभयातुरस्यतस्मात्त्विरज्यशरणंतवग्रा राम
गतोस्मि त्वामेवयेनियतमानसभावयुक्ताः ध्यायंतिज्ञानमनसापरवीतलभंतेततवैवपादयुग ३६

सध्यायेतनारायणमनामयं। कस्मांज्ज्ञात्वा समुत्पन्नः सुव्रतः पूर्वजन्मनि। तन्मेत्वंसांप्रतंब्रूहि कथमाराधि
तोहरिः अनेनापिसदेवेश कोयंपुण्यसमाचितः॥ वसिष्ठोवाच॥ वैदिशेनगरेपुण्येसर्वऋद्धिसमा
कुले तत्रराजामहातेजा ऋतध्वजसुतोवली तस्यात्मजोमहाप्राज्ञोरुक्मांगदविश्रुत संध्या
वलीयस्यभार्याधर्मपत्नीयशस्विनी तस्यांपुत्रंसमुत्पाद्यसआत्मसदृशंगतः तस्यधर्मांगदेना
मचकारनृपनंदन सर्वलक्षणसंपन्नंपितृभक्तिपरायणं रुक्मांगदस्यतनयोयोयंभागवतो
वरःपितुःसौख्यार्थयेनापिमोहिन्यैतुशिरोददे वैष्णवंचचधर्मेणपितृभक्त्यातुतस्यहि सुप्रसन्नो
हृषीकेशःसकायोवैष्णवंपदंनीतस्सर्वधर्मज्ञोवैष्णवोभागवतोवरः धर्मांगदोमहाप्राज्ञः शा
स्त्रज्ञानविशारदः तत्रस्थोवैमहाप्राज्ञधर्मसोधर्मभूषणः दिव्यान्मनोनुगान्भोगानुदमानः
प्रभुंजति पूर्णयुगसहस्रांतेधर्मविधर्मभूषणः तस्मात्पदात्परिभ्रष्टोविष्णोश्चैवप्रसादतः
सुव्रतोनाममेधावीसुमनानंदवर्द्धनः सोमशर्मस्यतनयश्रेष्ठोभागवतोवरः तपश्चचार
मेधावीविष्णुध्यानपरोभवत् कामक्रोधादिकान्दोषान्परित्यज्यद्विजोत्तमः संयम्यचेंद्रि
यवर्गंतपस्तेपेनिरंतरं वैदूर्यपर्वतश्रेष्ठेसिद्धेश्वरस्यसन्निधौ एकीकृत्यमनश्चायंसंयोज्यविष्णु

प०भू० हनाशनं देवस्य लीला ह्येषा प्रवर्तते द्विजसत्तम ॥ यथा वाराश्च पक्षाश्च मासाश्च ऋतवो यथा संवत्स
३१ राश्च मन्वन्तरास्तथा यांति युगाः पुनः ॥ पश्चात्कल्पः समायाति व्रजाम्येवं जनार्दनं ॥ अहमेव महाप्राज्ञ मपियं
ति चराचराः पुनः सृजति योगात्मा मत्सर्वं विश्वमेव हि ॥ पुनरहं पुनर्वेदाः पुनस्ते देवता द्विजाः ॥ तथाश्चपा
श्चाते सर्वे स्वचरित्रसमाविलाः ॥ प्रभवंति महाभागा यथा रुक्मांगदो नृप ॥ तथा धर्मांगदश्चायं संजातः
ख्यातिमान्द्विजः ॥ रामाद्यो महाप्राज्ञा ययातिर्नहुषस्तथा मन्वाद्यो महात्मानः ॥ प्रभवंति लयंति च
37 ऐंद्रपदं च भुंजंति राजानो धर्मतत्पराः ॥ यथा धर्मांगदो विप्र भुंजति महत्पदं ॥ एवं वेदाश्च देवाश्च पुराणाः
स्मृतिपूर्वकाः एतैः सर्वमाख्यातं तवाग्रे द्विजसत्तम अन्यत्कं तु महाभाग प्रब्रवीमि तवाग्रतः ॥ इति श्री
पद्मपुराणे पंचपंचाशत्सहस्रसंहितायां भूमिखंडे ऐंद्रं समाप्तं ॥ २२ ॥ ऋषय ऊचुः विचित्रेयं कथा पुण्या ध
ध० न्यापशोविंदोमिनी ॥ सर्वपापहरा प्रोक्ता भवता वदतां वर ॥ १ ॥ ऋषिसंबंधमेतन्नो तद्भवान्वक्तुमर्ह
सि ॥ पूर्वमेव यथा ऋषिः विस्तरात्सूतनंदन ॥ २ ॥ सूत उवाच ॥ विस्तरेण प्रवक्ष्यामि ऋषिसंबंध
कारणं ॥ श्रुतिमात्रेण यस्यापि नरः ॥ सर्वज्ञतां व्रजेत् ॥ ३ ॥ हिरण्यकशिपुनापि व्यापितं भुवनत्रयं ॥ त रा०म०
यसाराधितं ब्रह्म वरं ब्राह्मं सुदुर्लभं ॥ ४ ॥ तस्माद्देवात्महाभागादमरत्वं तथैव च ॥ देवान्लोकान्ससं ३१

त्तंमहासुपुण्यपत्तंदेवकिंनरगणाःपरिचिंतयंति तवैवमाद्युगलंसततंनमामिकामंत्वमेवप्रमप्र
रयमेघलक्ष्मद्भरेणयातुममयातकसंचयस्तेदेवोस्मिदेवतवकिंकरजन्मजन्म॥यदिकृष्णप्रस
न्नोसिदेहिमेसुवरंप्रभोममातापित्तरौकृष्णसकायोमंदिरंनय॥आत्मनश्चमहावेदेचमयासहनं
संशयः॥श्रीकृष्णउवाच॥एवंतेपरमंकार्यंभविष्यतिनसंशयः॥तस्यतुष्टोहृषीकेशोमन्त्यातस्य
प्रतोषितः॥प्रयातौविष्णवंलोकंदाहप्रलयवर्जितौ॥सुव्रतेनसमंतौद्वौसुमनासोमशर्मकौ
यावल्कल्पद्वयंप्राप्तंतावत्ससुव्रतोद्विजः॥बुभुजेबुभुजेदिव्यानल्लोकांश्चैवमहामते देवका
र्यार्थंततश्चैवकाश्यपस्यगृहेपुनः॥अवतीर्णोमहाप्राज्ञवच्च तत्तस्यचक्रिणः ऐंद्रंपदंद्वियोभुं
क्तेविष्णोश्चैवमहात्मनःवसुदत्तेतिविख्यातःसर्वदेवैर्नमस्कृतः॥ऐंद्रंपदंद्वियोभुंक्तेसांप्र
तंवासवादिभिःएतत्तेसर्वमाख्यातेस्यपिसंबंधकारणं॥अन्यदेवंप्रवक्ष्यामिइहैवपरिपृच्छ
सि॥व्यासउवाच॥धर्मांगदोमहाप्राज्ञोरुक्मांगदसुतोबली॥आद्येकलियुगेजातःसपि
कालेसवासवः॥तत्कथंदेवदेवेशअन्योधर्मांगदोभुवि॥अन्योरुक्मांगदोराजाकिंचार्यंवि
दशाधिपः॥एतन्मेसंशयंतातत्तद्वान्वक्तुमर्हसि॥ब्रह्मोवाच॥हंततेकथयिष्यामिसर्वसंदे

 ममानंदकरं द्विज सर्वलक्षणसंपन्नं पुत्रं मे देहि त्वं विभो एवमाकर्ण्य तत्तस्याः कश्यपो वाक्यमुत्तमं कृपावि
 ष्टमनास्तु हृष्टो दुःखिताया द्विजोत्तम तामुवाच महाभाग कृपणां दीनमानसां तस्याः शिरसि संन्यस्य स्वहस्तं भाव
तत्परः भविष्यति महाभागे यादृशो वांछितः सुतः स जगाम महाभागो मेरुं गिरिवरोत्तमं तपस्तेपे निरालं
बः साधयन् परमव्रतः एतस्मिन्नंतरे सा तु दधार गर्भमुत्तमं सा दितिः सर्वधर्मज्ञा चारुकर्मा मनस्विनी
शतवर्षप्रमाणं सा प्रसुचिस्वांतावभवत् तपा वै जनितः पुत्रो ब्रह्मतेजःसमन्वितः अथ कश्यप आपा
तो हर्षेण महतान्वितः नाम चकार मेधावी तस्य पुत्रस्य सत्तमः बलमित्यब्रवीत् पुत्रं नामतः सदृशो म
 हान् एवं नाम चकाराथ व्रतबंधं चकार सः मम पुत्र महाभाग ब्रह्मचर्यं प्रसाधय एवमेव करिष्यामि
तव वाक्यं द्विजोत्तम वेदस्याध्ययनं कुर्यां ब्रह्मचर्येण सत्तम एवं वर्षशते सार्ध्यं गते तस्य तपस्यतः
मातुस्समक्षमायातस्तपस्तेजःसमन्वितः तपोवीर्यमयं दिव्यं ब्रह्मचर्यं महात्मनः दितिः पश्यति पुत्रस्य
हर्षेण महतान्विता तमुवाच महात्मानं बलं पुत्रं तपस्विनं मेधाविनं महात्मानं प्रज्ञाज्ञानविशारदं त्वयि
जीवति मेधाविन् प्रजीवंति सुता मम हिरण्यकशिप्वाद्यास्ते ये हताश्चक्रपाणिना वरं साधय मे वत्स ज
हि देवान् रिपून् रणे सा त्वनुक्तमुवाचेदं बलं पुत्रं महाबलं आराधितं हि देवेंद्रं तु ते स्वस्य पुत्रक पश्चो

न्याप्यत्रमुत्वैस्वपमर्जितं ५ ततो देवाः सगंधर्वाः मुनयो वेदपारगाः नागाश्च किन्नराः सिद्धाः पन्नगाश्चैव
तथापरे ६ ब्राह्मणं तु पुरस्कृत्य जग्मुर्नारायणं प्रभुं क्षीरसागर संसुप्तं योगनिद्रागतं प्रभुं ७ तं संबो
ध्य महास्तोत्रैः देवाः प्रांजलयस्तथा संबुद्धे सति देवेशे वृत्तं तस्य दुरात्मनः ऊचुश्च दुर्महाप्राज्ञे समा
कर्णय जगत्पतिः नृसिंहरूपमास्थाय हिरण्यकशिपुं न्यहन् पुनर्वाराहरूपेण हिरण्याक्षो महाबलः
उद्धृता वसुधा पूर्णा असुरो घातितस्तदा अन्यांश्च घातयामास दानवान् घोरदर्शनात् एवं चैतेन
नष्टेषु दानवेषु महत्सु च अन्येषु तेषु दुष्टेषु दितिपुत्रेषु वै तदा जनः स्थानेषु प्राप्तेषु देवेषु च महत्सु
च पश्चेष्वेव प्रवर्त्तेषु धर्मकर्मसु सर्वसुखस्थेषु सर्वलोकेषु सा दितिर्दुःखपीडिता पुत्रशोके
न संतप्ता हाहाभ्रत्ता विचेतना भर्त्तारं सूर्यसंकाशं तपस्तेजः समन्वितं तमुवाच महात्मानं भर्त्तारं
कश्यपं तदा नत्वा प्रणम्य विप्रेंद्रं तमुवाच महामतिं भगवन्नष्टपुत्राहं कृतं देवेन चाक्रिणा दैत्याः
दानवाः सर्वे देवैश्चैव निपातिताः पुत्रलोपानलेनाहं संतप्ता मुनिसत्तम ममानंदकरं पुत्रं सर्वते
जः करं विभो सुबलं चारुसर्वांगं देवराजः समप्रभं बुद्धिमंतं सुसर्वज्ञं त्रातारं सर्वपंडितं तपा
स्तेजः समायुक्तं सबलं चारुलक्षणं ब्रह्मण्यं ज्ञानवेत्तारं देवं ब्राह्मणपूजकं जेतारं सर्वलोकानां

प॰पु॰ कांम्युच्चमेनोसहिजोत्तमः इंद्रस्यैववधार्थायपुत्रमुत्पादयाम्यहं ॥ तस्मात्कुंडात्समुत्पन्नोहुताश
३८ नमुखादपि ॥ कस्मांजनन्वपोपेतः पिंगाक्षोभीषणाकृतिः ॥ दंष्ट्राकरालवक्त्रोतीजगत्तामयप्रद
पकः महाचर्चारतोघोरखङ्गचर्मधरस्तथा सर्वांगतेजसादीप्तोमहामेघोपमोवली
उवाचकश्यपंविप्रमादेशोममदीयतां कस्मादुत्पादितोविप्रभवताकारणंवद तमहंस
धयिष्यामिप्रसादात्तवसुव्रत अस्याःमनोरथंपुत्रप्रपूरयस्वममैवहि आदित्यास्त्वमहाप्राज्ञ
जहिइंद्रंदुरात्मकं निहतेदेवराजेहिऐंद्रंपदंप्रभुंक्ष्वचे एवंतेनसमादिष्टंकश्यपेनमहात्मन
39 वृत्रस्तुउग्रमंत्रकेतस्येववप्रवधायच धनुर्वेदस्यचाभ्यासंसचक्रेपौरुषान्वितः वलवीर्य
तथाहेत्रंतेजोधैर्यसमन्वितं दृष्ट्वाहितस्यदैत्यस्यसहसाक्षोभयातुरः उपायंचिंतितत्त
स्यवृत्रस्यापिदुरात्मनः वधार्थंदेवदेवेनसमाहूयमहामुनीन् सप्तऋषीन्महाप्राज्ञो
वृत्रंदैत्येश्वरंप्रतिभवंतस्तत्रगच्छंतुयत्रवृत्रःसतिष्ठति संधिंकुर्वंतुवैतेनसार्द्धंममसुनी
श्वराः एवंतेनसमादिष्टामुनयःसप्ततेतदा वृत्रासुरंततःप्रोचुःसहसाक्षप्रचालिताः
सख्यंकर्तुंप्रयच्छेमःकिंपतादैत्यसत्तमः मैत्रमिच्छतिवैकर्तुंतत्कंपंनकरोतिकिं अर्धमै राम
द्रंपदंवीरसत्वंभुंक्ष्वसतेनवै वर्तत्वर्द्धेनइंद्रत्वंअसुरादेवतास्तथासुखंवर्ततुतेसर्वेवैरंचै ३८

देवान्निपात्यतं तातत्ततो गरुडवाहनः ॥ तपो राकर्णय देवी अदितिः पतिदेवता ॥ दुःखेन महता विष्टा पुत्र
मिदमभाषत ॥ दितिपुत्रो महाकायो वर्द्धते ब्रह्मतेजसा ॥ देवानां हि वधार्थी च तपस्तेपे निरंजने
एवं ज्ञानी हि देवेश यदि त्वं मामिहेच्छसि ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं समातुः पाकशासनः ॥ चिंतामवाप दुः
खेन महतीं देवराट् तदा ॥ महाभयेन संत्रस्तश्चिंतयामास वै ततः ॥ एवमेनं हनिष्यामि देवधर्मविदूषकं
इति निश्चित्य देवेशो वलस्य निधनं प्रति ॥ एकदा हि वलः सोपि संध्यार्थी सिंधुमाश्रितः ॥ कृष्णाजि
नेन दिव्येन दंडकाष्ठेन राजते ॥ अमलेनापि पुण्येन ब्रह्मचर्येण तेन सः ॥ सागरस्योपकंठे तं संध्यास
नमुपागतं ॥ जपमानं सुशांतं तं ददर्श पाकशासनः ॥ वज्रेण तेन दिव्येन ताडितो दितिनंदनः ॥ वलं
निपतितं दृष्ट्वा गतसत्वं गतं भुवि ॥ हर्षेण महताविष्टो देवराट् प्रमुमुदे तदा ॥ एवं निपात्यतं दैत्यं
दितिनंदनमेव च ॥ राज्यं चकार धर्मात्मा सुखेन पाकशासनः ॥ इति श्रीपद्मपुराणे पंचपंचा
शतसहस्रसंहितायां भूमिखंडे वलदैत्यवधो नाम ॥ २३ ॥ सूत उवाच ॥ हतं श्रुत्वा च तं काले
तपस्विनी ॥ सा गता कश्यपं कांतं तमुवाच यशस्विनी ॥ २ ॥ तेन पुत्रेण पापेन इंद्रेण अपनीतो हि मे
सागरोपगतं दृष्ट्वा वलं मे ब्रह्मलक्षणं ॥ ३ ॥ वज्रेण घातितं कांत संध्यामास्यंतमेव हि ॥ एवमुक्त्वा
ततः क्रुद्धो मरीचितनयस्तदा ॥ क्रोधेन महताविष्टः प्रजज्वालेव मन्युना ॥ अवलुंचज्जटामे
तपाउ एवंसु वलं वलमेव च ॥ रुदितं करुणं कृत्वा हाहा कष्टं भृशं मम ॥ १ ॥ एवं सुकरुणं कृत्वा दुःखपंगतेति

प०मं० बहुवृक्षफलोपेतं मगयन्हिसमाकुलं मंदिरे मंदिरे दिव्यैः सर्वत्र परिशोभितं दिव्यं गंधर्वसंगीतं भ्र
४० मराकुलितं सदा कोकिलानां रुतैः पुण्यैः सर्वत्र मधुरायतैः शिखिसारंगवादैश्च सर्वत्र सुसमाकुलं
दिव्यैस्तु चंदनैर्वृक्षैः सर्वत्र समलंकृतं वापीकुंडतडागैश्च जलपूर्णैर्मनोहरैः कमलैः शतपत्रैश्च यु
क्तैः समलंकृतं देवगंधर्वसंसिद्धैः चारणैश्च वकिंनरैः मुनिभिः सुप्रभैर्दिव्यैः दिव्योद्यानवरेण
च ॥ अप्सरोगणसंकीर्णं नानाकौतुकमंगलैः हेमप्रसादसंबाधं दंडछत्रैश्च चामरैः कलशैश्च पता
काभिः ॥ सर्वत्र समलंकृतं वेदध्वनिसमाकीर्णं गीतध्वनिसमाकुलं ॥ एवं नंदनमासाद्य सारं भाचा
40 रुहासिनी ॥ अप्सरोभिः समंतत्र क्रीडत्येवं विलासिनी ॥ सूत उवाच ॥ एकदा तु स चत्तत्रैव लीलाकृष्टो
गतो वनं कतिभिर्दानवैः सार्द्धं मरपापरमाप्रतः अलक्षो भ्रमते यात्र वैतस्यैव च महात्मनः देवराजो
पिविप्रेंद्राः छिद्रान्वेषी द्विषां किल सहस्राक्षो महाप्राज्ञो विश्वस्तः सर्वकर्मसु इंद्रमिंद्रपदं जज्ञान् मिं
न्नभयं च केनचित्तस्य सः भ्रममाणो वने यस्मिंस्तत्सर्वत्र परमं शुभं रम्यं कौतूहलैर्युक्तं वनितागणसंकुलं
चंदनस्यापि वृक्षस्य छायां शीतां सुप्राणप्रदां समाश्रित्य विशालाक्षी रंभा तत्र प्रक्रीडति ॥ सखीभिस्तु महा
भागदोलारूढा यशस्विनी गायंती सुस्वरं गीतं सर्वविश्वप्रमोहनं तत्र वृत्तः समायातः ॥ कामाकुलित राम
मानसः दोलारूढा समालोकायं भां चारुसुलोचनां ॥ इति श्रीपद्मपुराणे पंचपंचाशत्सहस्रसंहि ४०

वविसर्ज्यवै ॥ वृत्र उवाच ॥ यदि सत्येन देवेंद्रो रमे त्वमिच्छसि सत्तमः सत्यमाश्रित्य चैवाहं करिष्ये
नात्र संशयः धर्मं चैवं पुरस्कृत्य इंद्रो द्रोहं समाचरेत् तदा किं क्रियते विप्राः इत्यर्थे प्रत्ययं हि किं
करिष्यसि त्वं इमाच्च खलु रित्यर्थे प्रत्ययं वद तत्र त्वं सत्यमाब्रूहि यदि सख्यमिहेच्छसि यद्य सत्येन
वर्त्तामि भवद्भिः सह छद्मना ब्रह्महत्यादिकैः पापैर्लिप्येहं नात्र संशयः इत्युवाच महाप्राज्ञः त
मेवं स पुरंदरः एनेन प्रत्ययेनापि सख्यं कुरु महामते नवतां शिष्टमार्गेण सख्येनानेन तस्य च मैत्रमे
व करिष्यामि तेन सार्द्धं द्विजोत्तमा वृत्रमिंद्रस्य स्वस्थानं नीतं ब्राह्मणपुंगवैः इंद्रस्तमागतं दृष्ट्वा
वृत्रमिन्द्रार्घ्यमुद्यतः सिंहासनात्समुत्थाय अर्घमादाय सत्वरः ददौ तस्मै स धर्मात्मा वृत्राय
दैत्यसत्तमे अर्घं भुंक्ष्व महाप्राज्ञ ऐंद्रमेनं महत्पदं वर्त्तयावः सुखेनाद्य आवाभ्यां दैत्यसत्त
म एवं विश्वासितं दैत्यं वृत्रमिंद्रस्तावेत्तदा गते पुते पु विप्रेषु स्वस्थानं द्विजसत्तम छिद्रंपश्य
ति दुष्टात्मा वृत्रस्यापि सदैव हि सावधाने त्वमिंद्रोपि दिवारात्रौ प्रचिंतयेत् तस्य छिद्रं न प
श्यति वृत्रस्यापि महात्मनः उपायं चिंतयामास ततसो वध हेतवे रंभां सं प्रेषिता तेन मोहया
स्व महासुरं येन केनाप्युपायेन यथाहं त्वा लभे सुखं वनं पुण्यं महादिव्यं पुण्यपादपसेवितं

प० भू० ४१ त्वः स तस्याः सुरतेन च ॥ तमुवाच महाभागं वृत्रं दानवसत्तमं ॥ सुरापानं कुरुष्वेह पिब त्वं मधुमा
धवीं ॥ तामुवाच विशालाक्षीं रंभां शशिनिभाननां ॥ पुत्रोहं ब्राह्मणस्यापि वेदवेदांगपारगः ॥ सुरापा
नं कथं भद्रे करिष्यामि विनिंदितं ॥ तस्याः स्नेहप्रभावेन सुरापानं कृतं तदा ॥ अतीव मुग्धः सुरापा
नेन भ्रष्टो यदाऽभवत् हतो इंद्रेण स तु सुप्तो वज्रेण महता तदा ॥ सत्तमं प्रोचुः ब्रह्महत्यादिकैः पापैः स
लिप्योपि वृत्रं हनेनत ॥ अस्मात्कारणात् विप्रस्तो वृत्रो नाम महाबलः ॥ हतो विश्वासभावेन एवं पापं
त्वमाकृतं ॥ इंद्र उवाच ॥ येन केनाप्युपायेन यज्ञानां धर्मकंटकं ॥ निहतं दानवं दुष्टं त्रैलोक्यस्यापि
42 नायकं ॥ किमर्थं कुपिता यूयमेतन्न्यायस्थलं हि तत् ॥ विचारमेनं कर्तव्यं भवद्भिर्द्विजसत्तमाः ॥ पश्चा
त्कोपं न कर्तव्यं मन्यायं मम चिंतितं ॥ एवं संबोधिता विप्रा इंद्रेणापि महात्मना ॥ ब्रह्मादिभिः सु
रैः सर्वैर्बोधितास्ते च सत्तमाः ॥ जग्मुः स्वस्थानमेवं हि निहते धर्मकंटके ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे
वृत्रासुरवधो नामाध्यायः ॥ २५ ॥ सूत उवाच ॥ तं पुत्रं निहतं श्रुत्वा सा दितिर्दुःखपीडिता ॥ पुत्रशोके
न तेनैव संदग्धा द्विजसत्तमः ॥ १ ॥ पु[illegible] नरुं चेमहात्मानं कश्यपं मुनिपुंगवं ॥ इंद्रस्यापि सुदुष्टस्य
वधार्थं द्विजसत्तमः ॥ २ ॥ ब्रह्मतेजोमयं तीव्रं दुःसहं सर्वदैवतैः ॥ पुत्रं के दीयतां कांत सुप्रियाहं प
दा विभो ॥ कश्यप उवाच ॥ निहतौ बलवंतौ तु मम पुत्रौ महाबलौ ॥ अद्य मायाविना देवेन इंद्रेणापि दु राम
रात्मना ॥ तस्यैव च वधार्थाय पुत्रमेकं ददाम्य[illegible]हं ॥ वर्षाणां तु शते कर्हि प्रच्छिर्म[illegible]वपशस्विनी ॥ ४१

वं

तायां भूमिखंडे वृत्रवधो नामाध्यायः ॥२४॥ सूत उवाच ॥ इंद्रिका गायति चारुलोचना विलासभावैः परि
विभ्रमेव अतीव बाला शुभ्रशुभेन मनोहरां संभ्रमभावैः ॥ परिमोहयेज्जनं दृष्ट्वा स रंभा कमलायताक्षी ॥ पीन
स्तनी चर्चितकुंकुमांगी पद्माननी कामगृहं ममैवानवारतिश्चारुमनोहरेयं संभ्रमभावा परिरूपयुक्ता
कामांगशीला मतिशीलभावा यस्यास्त्यहं वश्यमिहैव चास्या मनोभवेनाद्य इहैव प्रेषितः ॥ अतीव दैत्य
स्वरश्चिंतयान्वितः कामेन मुग्धो बहुकालनोदितः ॥ समातुरस्तु जगाम सत्वरं ॥ उवाच तां दीननयना
सुलोचनां कस्यासि नाम सुंदरी केन प्रेषिता किं नाम ते पुरा यद्वदस्व मे शुभे ॥ तवैव रूपेण महातितेजसा
मुग्धोस्मि बाले मम वश्यतां व्रज ॥ एवं श्रुत्वा विशालाक्षी वृत्रं कामाकुलं प्रति ॥ अहं रंभा महाभाग
क्रीडार्थं वनमुत्तमं ॥ सखीसार्धं समायाता नंदनं वनमुत्तमं ॥ त्वं तु को वा किमर्थं हि मम पार्श्वे समागतः
श्रूयतामभिधास्यामि योहं बाले समागतः हुताशनात्समुत्पन्नः कश्यपस्य सुतः शुभे ॥ सखाहं देववंदे
नस्य इंद्रस्यापि वरानने ॥ रौद्रं पदं वरारोहे अर्धं मि भुक्तिमागतं ॥ अहं वृत्रः कथं देवि मामेवं न तु विंदसि
त्रैलोक्यं वशमायातं पश्येय वरवर्णिनि ॥ अहं शरणमायातः कामार्त्तो वरानने ॥ भज त्वं मां विशाला
क्षी कामेनाकुलितं प्रिये ॥ रंभोवाच ॥ वशगाहं तवैवाद्य भविष्यामि न संशयः ॥ यं यं वदाम्यहं वीर तं तं
कामं तवये व हि ॥ एवमस्तु महाभागे तत्तं सर्वं करोम्यहं ॥ एवं स वंधकं कृत्वा तया सह महाबलः ॥ त
स्मिन्वने महापुण्ये परेमे दानवसत्तमः तस्या गीतेन नृत्येन तहास्येन ललितेन च ॥ अतिमुग्धो महादे

प॰भू॰ रोदमानं महागर्भं तमुवाच पुनः पुनः ॥ शतक्रतुर्महातेजा मा रोदीरित्यभाषत सप्तधा कृतवा
४२ न् शक्रस्तं गर्भं दितिजं पुनः ॥ एकैकं सप्तधा छित्वा रोदमानं स देवराट् ॥ एवं वै मरुतो जातास्ते तु देवा
महौजसः यथा इंद्रेण ते प्रोक्ता बभूवुर्नामभिस्ततः ॥ अतिवीर्या महाकायास्तीव्रतेजः पराक्रमाः
एकोनामा बभूवुर्हि ते सर्पं चाशरेव हि मरुतो नाम ते ख्याता इंद्रमेव समाश्रिताः ॥ भूतानामेव
सर्वेषां रोचयंति गणं महत् ॥ निकाये पुनिकाये पुहरिः ॥ प्रादात्प्रजापतिः क्रमशस्तानि राज्यानि
पृथुपूर्वाणि तानि वै स देवः पुरुषः कृत्स्नः सर्वव्यापी जगद्गुरुः ॥ तपो जिष्णुर्महातेजाः सर्वलोक
42 प्रजापतिः पर्जन्यः पावकः पुण्यः सर्वात्मा सर्व एव हि तस्य सर्वमिदं पुण्यं जगत्स्थावरजंगमं
भूतसर्गमिमं सम्यक् जानतो द्विजसत्तमः नावृत्तिभयमस्तीह परलोके न यं कुतः ॥ इमां सृष्टिं
महापुण्यां सर्वपापहरां शुभां यः शृणोति नरो भक्त्या सर्वपापैः प्रमुच्यते । स हि धन्यश्च पुण्यश्च
स हि सत्यसमन्वितः यः शृणोति इमां सृष्टिं स याति परमां गतिं सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोके
स गच्छति ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे मारुतोत्पत्तिः षड्विंशोऽध्यायः ॥२६॥ सूत उवाच ॥ सः प्र राम
भुः सर्वलोकेशो अभिषिंच्य ततो नृपं ॥ वैन्यस्य तनयं पृथुं सर्वराज्ये महाप्रभुं महाबाहुं महाकायं ४२
यथेंद्रं च सुरेश्वरं ॥ क्रमेणाधिपतीन् ब्रह्मा राज्यानि च विचार्य वै ॥ यद्यस्याधिपं वै योग्यं प्रादेशमुप

चक्रमे वृक्षाणां ब्राह्मणानां च ग्रहनक्षत्राणां तथा लोकानां राज्ये सोमभिषिंचत् । तपसां च महामति धर्माणां धर्ममेव ज्ञानानां पुण्यानां नदीः

पर्वतानां

एवमुक्त्वा स योगीन्द्रो हस्तं शिरसि वै ददेत् इत्युक्त्वा च स योगीन्द्रो गतो मेरुं ततो वने तपस्तताप सा देवी त।
सा वननिवासिनी शुचिष्मती सदा भूत्वा पुत्रार्थी द्विजसत्तम ततो देवः सहस्रांशो ज्ञात्वा उग्रमस्मेवच
इत्युक्त्वैव महाभाग अन्तरं प्रेक्षको भवेत् पंचविंशतिको भूत्वा देवराट् दैवतो यमः ब्राह्मणस्य स्वरू
पेण तस्याश्चान्तिकमागतः स तां प्रणम्य धर्मात्मा मातरं तपसान्वितां तयोक्तस्तु सहस्रांशो भवान्को द्वि
जसत्तम तामुवाच सहस्रांशुः पुत्रोहं तव शोभने ब्राह्मणो वेदविद्वांश्च सनधर्मं जानाति मा मिनि
तपसस्तव साहाय्यं करिष्यामि नात्र संशयः शुश्रूषति स तां देवी मातरं तपसान्वितां तमिदं सा न जाना
ति आगतं द्व्येकारणं धर्मं पुत्रं विजानाति शुश्रूषंतं दिने दिने अंगसंवाहनं देव्याः पादौ प्रक्षालये
त् ततः पत्रं मूलं फलं तत्र वल्कलाजिनमेव च ददात्येव स धर्मात्मा तस्यै दिव्यै स हैव हि भक्त्या संतो।
षिता तस्य संतुष्टा तमभाषत पुत्रे जाते मया पुण्ये इंद्रे च निहते सति कुरुराज्यं महाभाग इंद्रेणास
ह दैवकं एवमस्तु महाभागे ते प्रसादाद्भविष्यति तस्याश्चैवोदरं चैव सुरभवत्याकुशासनः ऊनेव
र्षशते चास्याः दुर्शांतरमच्युतः श्रुत्वा पादयोः शौचं दितिः शयनमाविशत् शय्यां ते सा शिरः
कृत्वा मुक्तकेशांतविह्वला निद्रामाहारयामास तस्याः कुक्षिं प्रविश्य हवज्रपाणिस्ततो गर्भंस
प्तधा तं च कृत्वा तत वज्रेण तीक्ष्णधारेण रोदन उदरे स्थितः स गर्भस्तत्र विप्रेन्द्राः इंद्रहस्तगतेन वै

सुर्वी

प॰भू॰ नामराजानंसोभ्यषिंचत तैरियंपृथिवीसम्यग्दीयासपत्नना॥यथादिवसमध्यापिधर्मेणप्रतिपाल्यते॥पश्चि
४३ मस्यांदिशिब्रह्मादिकपालान्समहौजसः॥पृथुरेवंमहाभागःसोभिषिक्तोनराधिपः राजसूयादिभिःस
र्वैरभिषिक्तोमहामखैः विधिनावेददृष्टेनराजराज्येमहीपतिः॥चाक्षुषेनाम्निसंपूर्णेप्रतीतेचमहौज
सिमच्चैतरेमहाभागदेवपुण्यदितेविभौ॥ततोवैवस्वतायैवमनवेराज्यमाविशत॥विस्तरंचास्य
मारव्यास्मिमनोश्चैवमहात्मनः॥यदिमामेवविश्रेद्गुमुषस्यसिश्रुतेद्विजः॥एतदेवमधिष्ठानंमहा
पुण्यंप्रकीर्तितं॥सर्वेश्चैवस्तुपुण्यैश्चपुण्यतत्तिनिश्रितसदा॥पुराणपदशास्यमायुष्यंस्वर्गवासकरंशुभं
43 धन्यंपवित्रमायुष्यंपुत्रदंचवृद्धिदायकं॥यःश्रणोतिनरोभक्त्याभावध्यानसमन्वितः॥अश्वमेधफ
लंतस्यजायतेनात्रसंशयः॥इतिश्रीपद्मपुराणेपंचपंचाशत्सहस्रसंहितायांभूमिखंडेराज्याभिषेकः
२७॥ऋषयऊचुः॥विस्तरेणममाख्याहिजन्मतस्यमहात्मनः पृथोश्चैवमहाभागश्रोतुकामावयंपुनः
राज्ञातेनयथादुग्धाइयंधात्रीमहात्मनापुनर्देवैश्चपित्रभिर्मुनिभिस्तत्ववेदिभिः ब्राह्मणैश्चतथा
सिद्धैः राक्षसैर्भीमविक्रमैः पूर्वमेवयथादुग्धाश्चान्यैश्चसुमहात्मभिः तेषामेवहिसर्वेषांविशेषंपात्रधा
रणं क्षीरस्याभिविधिंब्रूहिविशेषंत्वमहामते वैणस्यापिनृपस्यैवयागौरेवमहात्मनः ऋषिभिर्मथितः राम
पूर्वेसकस्मादिहकारणात् श्रुतश्चैवमहापुण्यैःसूतपुत्रवदस्वनः विचित्रेयंकथापुण्यासर्वपापघ्न ४३

एषतेजसां अपांमध्येतथादेवंतीर्थानांहितथैवच वरुणंसोभिषिंच्यैवरत्नानांचद्विजोत्तम अन्येषांसर्वरा
ज्ञांचराज्येवैश्रवणंपुनः विष्णुमेवमहाप्राज्ञमादित्यानांपितामहः राज्येसंस्थापयामासजनितांहितदेव
वे सर्वेषामेवपुत्राणांदक्षमेवप्रजापतिं कामाधिपंसर्वधर्मज्ञंप्रजापतीनांसुप्रभुं ब्रह्मादंसर्वधर्मज्ञंस
हिराज्येन्यरूपयत् दैत्यानांदानवानांचविष्णुतेजःसमन्वितं यमंचैवस्वतंधर्मेपेअराज्येभिषिंच्य
चयक्षराक्षसभूतानांपिशाचोरगसर्पिणांयोगीनामपिसर्वेषांनेतालानांमहात्मनांकालानांहिसर्वे
षांकूष्मांडानांतथैवच पार्थिवानांतुसर्वेषांहिमवंतंमहागिरिं नदीनांचतडागानांवापिकानांतथै
वच कुंडानांकूपराज्येहिदिव्येषुचसुरेश्वरः सागरंस्थापितंपुण्यंसर्वतीर्थमनुत्तमं गंधर्वाणांतु
सर्वेषांराज्येपुण्येतथैवच चित्ररथंततोब्रह्मा अभिषिंच्यसुरेश्वरः नागानांपुन्यवीर्याणांवासुकिंचचतु
र्मुखः सर्पाणांतुतथाराज्ये अभिषिंच्यसतक्षकं वारणानांततोराज्येरैरावतमभिसिंचत अश्वानांतुस
सर्वेषांउच्चैःश्रवसमेवच पक्षिणांचैवसर्वेषांवैनतेयंपयापिसः मृगाणांसततोराज्येब्रह्मासिंहमविंदत
गोवृषंतुगवांमध्ये अभिषिंच्यप्रजापतिः वनस्पतीनांसर्वेषांप्लक्षमेवपितामहः एवंराज्यानिसर्वाणि
संस्थाप्यचपितामहः दिशापालांस्ततोब्रह्मास्थापयामाससत्तमः वैराजसंतथापुत्रंपूर्वस्यांदिशिस
त्तमः सुधन्वानंदिशःपालंराजानंसोभ्यषिंचत दक्षिणस्यांमहात्मानंकर्दमस्यप्रजापतेः पुत्रंशंखपदं

प०भू०
४४

पापमेव समाचरत् ॥ वेदाचारमयं धर्मं परित्यज्य नराधिपः ॥ अन्ववर्त्तत पापेन मदमत्सरमोहितः ॥ वेदा
ध्यायं विना लोके प्रावर्त्तंत तदा जनाः ॥ निःस्वाध्यायवषट्काराः ॥ प्रजास्तस्मिन्प्रजापतौ प्रवर्त्तेन वपुः ।
सोमं हुतं यज्ञेषु देवताः इत्युवाच स दुष्टात्मा ब्राह्मणांश्चाप्रतिषेधितः ॥ नाध्येतव्यं न होतव्यमिति तेन स
प्रजापतेः ॥ आसीत्प्रतिज्ञा क्रूरेयं विनाशे प्रत्युपस्थिते ॥ अहमिज्यश्च यज्यश्च इज्यश्चेति पुनः पुन दि
मयि यज्ञा विधातव्या मयि होतव्यमित्यपि ॥ इत्यब्रवीत्सदा वेनः अहं विष्णुः सनातनः ॥ अहं ब्रह्मा अहं
रुद्रो अहमिंद्रः ॥ सदागतिः अहमेव प्रभोक्ता च हव्यं कव्यं न संशयः ॥ अथ ते मुनयः ऊचुर्वेनं प्रति महाबलाः
44 ऊचुस्ते संगताः सर्वे राजानं पापचेतनं ॥ ऋषय ऊचुः ॥ राजा हि पृथिवीनाथः प्रजां पालयते सदा ॥ धर्ममूर्तिः
स राजेंद्र तस्माद्धर्मं हि रक्षयेत् ॥ वयं दीक्षां प्रवेक्ष्यामो यज्ञे द्वादशवार्षिके ॥ अधर्मं कुरु मा यागेनेव धर्मः स
तां गतिः कुरु धर्मं महाराज सत्यं पुण्यं समाचर ॥ प्रजा हे पालयिष्यामि इति तेन समयः कृतः ॥ तांस्तथा ब्रु
वतः सर्वान्महर्षीनब्रवीत्तदा ॥ वेनः प्रहस्य दुर्बुद्धिरिममर्थमनर्थकं ॥ वेन उवाच ॥ स्रष्टा धर्मस्य कश्चान्यः
श्रोतव्यं कस्य वा मया श्रुतवीर्यतपः सत्ये मया वा कः समो भुवि प्रभवं सर्वभूतानां धर्माणां च विशेषतः
संमूढा न विदुर्नूनं भवंतो मां विचेतसः इच्छन्दहेयं पृथिवीं प्लावयेयं जलैस्तथा द्यां च भुवं च वै रुंध्येयं ना राम
त्र कार्या विचारणा यदा न शक्यते मोहादवलेपाच्च पार्थिवः अपनेतुं तदा वेनं ततः क्रुद्धा महर्षयः विसु ४४

णाशिनी ॥ श्रोतुकामा महाभाग तत्किं न्वं प्रजापते ॥ सूत उवाच ॥ वेणस्य हि प्रपौत्रस्य वतस्य विस्तरमेव च
जन्म वीर्यं तथा हेत्तं पौरुषं द्विजसत्तमाः ॥ प्रवक्ष्यामि यथा सर्वं चरितं तस्य धीमतः ॥ शुश्रूषध्वं महाभा
गा मामेवं द्विजसत्तमाः ॥ अभक्ताय न वक्तव्यं अश्रद्धाय शठाय च ॥ सुमहत्स्वाय सुमोहाय कुशिष्याय पत
थैव च ॥ श्रद्धाहीनाय क्रूराय सर्वनाशाय मा द्विजः ॥ अन्यथा पठते यो हि वक्ता नाकं प्रपाति च ॥ भवं
तो भावसंयुक्ताः सत्यधर्मपरायणाः ॥ भवतामग्रतः सर्वं चरित्रं पापनाशनं ॥ सप्रवक्ष्यामि शेषेण शृ
णुध्वं द्विजसत्तमाः ॥ स्वर्ग्यं यशस्यमायुष्यं धन्यं वेदैः प्रसंमितं ॥ रहस्यमृषिभिः प्रोक्तं प्रवक्ष्यामि द्वि
जोत्तमाः ॥ यच्छ्रुत्वा नं कीर्त्तयेन्नित्यं पृथ्वी वैण्यस्य विस्तरं ॥ ब्राह्मणो ध्यानमस्कृत्वा न स शोचेत् कृता
कृतं ॥ सप्तजन्मार्जितं पापं श्रुतमात्रेण नश्यति ॥ ब्राह्मणो वेदविद् अभ्रहत्ति यो विजयी भवेत् ॥ वैश्यो
धनसमृद्धिः स्यात् शूद्रः सुखमवाप्नुयात् ॥ एवं फलं समाप्नोति यः शृणोति द्विजोत्तमाः ॥ तस्यासर्वस्य धर्म
स्यातं गो नाम प्रजापतिः ॥ आसीत्तस्य सुपुत्रो वै वेणो नाम प्रजापतिः ॥ धर्ममेव परित्यज्य स चैव प्रवर्त्तते
मृत्योः कन्या महाभागा सुनीथी समुपेयिवान् ॥ तस्यामुत्पाद्य पुत्रं तं वेणं धर्मप्रणाशनं ॥ मातामहस्य
दोषेण वेणः कालात्मजात्मजः ॥ निजधर्मं परित्यज्य अधर्मनिरतोऽभवत् ॥ कामात् लोभान्महामोहात्

प० भू० त्तमाः पृथुर्वैण्यो राजराज्येऽभिगम्य चराचरैः देवैर्विप्रैस्तथा सर्वैरभिषिक्तो महामनाः राज्ञां समधिरा
४५ ज्ये वै पृथुर्वैण्यः प्रतापवान् तस्य पित्रा प्रजाः सर्वाः कदाचिन्नैवानुरंजिताः तेनानुरंजिताः सर्वे मुमुदिरे
सुखेन वै अनुरागात्तस्य वीरस्य नाम राजेत्यजायत प्रयातस्य तु वीरस्य समुद्रस्य द्विजोत्तम आपस्तंरे
भिरे सर्वा नयातस्य महात्मनः दुर्गमार्गं निलोप्यैवं सुमार्गं ददुः पर्वताः ध्वजभंगं न च क्रुस्ते गिरयः
सर्व एव ते अकृष्टपच्या पृथिवी सर्वत्र कामधेनवः पर्जन्यः कामवर्षी च वेदयज्ञान्महोत्सवान्
45 कुर्वंति ब्राह्मणाः सर्वे क्षत्रियाश्च तथा परे सर्वकामफलान्वृक्षास्तस्मिन् शासति पार्थिवे न दुर्भि
क्षं न च व्याधिर्नाकालमरणं नृणां सर्वे सुखेन जीवंति लोका धर्मपरायणाः तस्मिन् शासति दुर्धर्षे
राजराजे महात्मनि एतस्मिन्नेव काले तु यज्ञे पैतामहे शुभे सूतः सुत्यां समुत्पन्नः सौम्येऽहनि महा
त्मनि तस्मिन्नेव महायज्ञे जज्ञे प्राज्ञोऽथ मागधः पृथोः स्तवार्थं तौ तत्र समाहूतौ महर्षिभिः सू
तस्य लक्षणं वक्ष्ये महापुण्यं द्विजोत्तमाः शिखासूत्रेण संयुक्तो वेदाध्ययनतत्परः सर्वशास्त्रार्थ
वेत्ता सोऽग्निहोत्रमुपासते दानाध्ययनसंपन्नो ब्रह्माचारपरायणः ब्रह्मचर्यपरो नित्यं संबं राम
धं ब्राह्मणैः सह एवं स मागधो जज्ञे वेदाध्ययनवर्जितः वंदिनश्चारणाः सर्वे ब्रह्माचारविवर्जिताः ४५
ज्ञेया लिंच महाभागास्ताबकाः प्रभवंति ते स्तवनार्थमुभौ सृष्टौ निपुणौ सूतमागधौ ता वूचतुः स

रं ततदा वेणं बलात् गृह्य तत्तोरुषा वेणस्य तस्य सव्योरुं ममंथुर्जातमन्यवः कृष्णांजनचयोपेतमतिह्र
स्वं विलक्षणं दीर्घास्यं च विरूपाक्षं नीलकंचुकवर्चसं लंबोदरं बद्धकर्णमतिभीतं कृशोदरं दृष्ट्वा मुनिस्ते महा
त्मानो निषीदेत्यब्रुवंस्ततः तेषां तद्वचनं श्रुत्वा निषसादभयातुरः पर्वतेषु वनेष्वेव तस्य वंशः प्रतिष्ठि
तः निषादाश्च किरातांश्च भिल्ला नाहलकास्तथा भ्रमराश्च पुलिंदाश्च ये चान्ये म्लेच्छजातयः पापाचारा
स्तु ते सर्वे प्रासन्नमसस्ततः गतकल्मषमेवं तं जातं वेणान्नृपोत्तमं ममंथुर्दक्षिणं पाणिं तस्यैव च महात्मनः
मथ्यमानस्य पाणौ तु संजाते स्वेदसंभवे हि पुनर्ममंथुस्ते विप्रा दक्षिणं पाणिमेव च तस्मात् करात्तु संजज्ञे प्रा
दुर्भावादित्यसन्निभः तप्तकांचनवर्णांगो दिव्यमाल्यांबरधरः दिव्याभरणशोभांगो दिव्यगंधानुलेपनः मु
कुटेनार्कवर्णेन कुंडलाभ्यां विराजते महाकायो महाबाहुः रूपेणाप्रतिमो भुवि खड्गबाणधरो धन्वी
कवची च महाप्रभुः सर्वलक्षणसंपन्नः सर्वालंकारभूषणः तेजसा रूपभावेन सुवर्णैश्च महामतिः
दिवि इंद्रो यथा भाति भुवि वेणात्मजस्तथा तस्मिन् जाते महाभागे देवाश्च ऋषयोमलाः उत्सवं चक्रिरे स
र्वे वेणाश्च तनयं प्रति दीप्यमानः स्ववपुषा साक्षादग्निरिवोज्ज्वलः आद्यमाजगवं नाम धनुर्गृह्य महावरं
शरान् दिव्यांश्च रक्षार्थं कवचं च महाप्रभं जाते सति महाभागे पृथौ वीरे महात्मनि संप्रहृष्टानि भूतानि
विविधाविविधानि च स्थावराणि चराण्येव बभूवुरधिकं नराधिपं महावीरं प्रजापालं पृथुमेव द्विजो

प॰ म॰ ह्मणेभ्यो द्विजश्रेष्ठा प्रायच्छन्दाता पृथुः पुरा सर्वज्ञं सर्ववेदानां तारं धर्मवीर्यं नरोत्तमं तेददृशुः प्रजाः सर्वा मु
४६ नयश्च तपोमलाः ऊचुः परस्परं पुण्य एष राजा महामतिः देवादीनां च नित्तदाता अस्माकं च विशेषतः
प्रजानां पालकश्चैव वर्त्तते दोहिम भविष्यति इत्युक्त्वा ते महाप्राज्ञाः उ न्नवीज पुरा किल जीवनार्थं प्र
जाभिस्तु ग्रासपित्वा स्थिरा भवत् ततः पृथुं द्विजश्रेष्ठाः प्रजाः समभिदुद्रुवुः विधत्स्वेति सुव्रतैः
नो मुनीनां वचनं यथा ग्रासपित्वा तदान्नानि पृथ्वी जाता सुनिष्फला प्रजानां तु महत्तत्र स दृष्ट्वा
राजसत्तमः महर्षिवचनात्सोपि प्रगृह्य सशरं धनुः अभ्यधावत वेगेन पृथ्वीं क्रुद्धो नराधिपः कुं
46 जररूपमास्थाय पलायत्त सा तु मेदिनी वने वृक्षदुर्गदेशेषु ग्रामेषु त्वा चचार सा नपश्यति महाप्राज्ञः
कुरूपं द्विजसत्तमाः आचचक्षुर्महाप्राज्ञाः कुंजररूपमास्थिता ततः कुंजररूपां ताम भिदुद्राव
पार्थिवः हरेः रूपं ततः कृत्वा ताड्यमाना महात्मना हरेः रूपं समास्थाय अभिदुद्राव पार्थिवः
सोतिक्रुद्धो महाप्राज्ञो रोषारुणसुलोचनः सुवासो निशितैस्तीक्ष्णैः राजघानस मेदिनी आकुल
व्याकुला जाता बाणाघातहता तदा माहिषं रूपमास्थाय पलायनपराभवत् अभ्यधावत वेगेन राम
बाणपाणिर्धनुर्धरः सा गोर्भूत्वा द्विजश्रेष्ठाः सर्वमेवागता ध्रुवं ब्रह्मणः शंकरं प्राप्ता विष्णोश्चैव ४६

श्रीराम

ऋषयः सर्वे स्तूयतामेष पार्थिवः कर्मैतदनुरूपं च पात्रं चायं नराधिपः ता ऊचतुस्तु तदा सर्वांस्तानृषी
न्सूतमागधौ आवां देवानृषींश्चैव प्रीणयावः स्वकर्मभिः न चास्य विद्मो वै कर्म न तथा लक्षणं यशः प्रसिद्धो२
कर्मणा येन कुर्वीव स्तोत्रमस्य महात्मनः भविष्यैस्तैर्गुणैः पुण्यैः स्तोतव्योऽयं नरोत्तमः कृतवान्या
नि कर्माणि पृथुरेवं महायशाः ऊचुस्ते मुनयः सर्वे गुणान्दिव्यान्महात्मनः सत्यवान् ज्ञानसंपन्नो
बुद्धिमान्न्चातिविक्रमः सदाप्यरोगणग्राही पुण्यवान् त्यागवान् गुणी धार्मिकः सत्यवादी च यत्
ज्ञानो याजकोत्तमः प्रियवाक्सत्यवादी च धान्यवान्धनवान्गुणी गुणज्ञः सुगुणग्राही धर्मज्ञः स
त्यवत्सलः सर्वगः सर्ववेत्ता च ब्राह्मण्यो वेदवित्सुधीः प्रज्ञावान् सुस्वरश्चैव वेदवेदांगपारगः धा
ता गोप्ता प्रजानां स विजयी समरांगणे राजसूयादिकानां तु यज्ञानां राजसत्तमः आहर्ताभृतले
ह्येकः सर्वधर्मसमन्वितः एतैर्गुणैस्तस्य चोगो भविष्यति महात्मनः ऋषिभिस्तौ नियुक्तौ तु कवी
तौ सूतमागधौ गुणैश्चैव भविष्यैः स्तोत्रं तस्य महात्मनः तदाप्रभृति वै लोकाः स्तवैस्तु शुभमहा
मतेः पुरतश्च भविष्यति दातारः स्तावने गुणैः ततः प्रभृति लोके स्मिन् स्तवे बुद्धिजसत्तमाः आशीर्वा
दाः प्रयुज्यंते तेनैवाद्रविणमुत्तमं सूताय मागधायैव वंदिने च महोदयं चारणाय ततः प्रादात् तैलं
गं देशमुत्तमं पृथुः प्रसादात्कर्मा तमाहेहयं देशमेव च रेवातीरे पुरं कृत्वा स्वनाम्नान्यनेरनः ब्रा

प०भू० अवध्यां तु स्त्रियं प्राहुः तिर्यग्योनिगतेष्वपि ॥ विचार्यैवं महाभाग न धर्मं त्यक्तुमर्हसि ॥ एवं नानाविधैर्वा
४१ क्यैः क्रोधात्मा नराधिपः ॥ कोपमेनं महाराज त्यज दारुणमेव हि ॥ प्रसन्ने त्वयि राजेन्द्र तदा स्वस्था भवा
म्यहं ॥ एवमुक्तस्तु सा राज्ञा पृथुर्वैण्यः ॥ प्रजापतिः तामुवाच महाभाग धरित्रीं द्विजसत्तमाः ॥ इति
श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे १ पृथ्याख्याने नामाष्टाविंशोध्यायः ॥ २८ ॥ पृथुरुवाच ॥ हते चैव महापापे एकस्मि
न् पापचारिणि लोकाः सुखेन जीवंति साधवः पुण्यदर्शिनः १ तस्मादेकं प्रहर्तव्यं पापिष्ठं गतचेतनं
47 तस्मात्त्वां हि हनिष्यामि सर्वं तत्त्व प्रणाशिनी २ त्वया बीजानि सर्वाणि लुप्तान्येतानि सांप्रतं ग्रासं
कृत्वा स्थिरीभूत्वा प्रजां हत्वा क्व यास्यसि ३ हते पापे दुराचारे सुखं जीवंति साधवः तस्मात्पापे
प्रहंतव्यं साधुमेवं न संशयः ४ पालितव्यं प्रयत्नेन यस्माद्धर्मः प्रवर्द्धते भवत्येतु महत्पापं प्रजा
संक्षयकारकं ५ एकस्यार्थेन यो हन्यात् आत्मनो वा परस्य वा लोकोपतापकं हत्वा न भवेत्त
स्य पातकं ६ सुखमेधंति बहवो यस्मिंस्तु निहते शुभे वसुधे निहते दुष्टे पातकं नोपपातकं ७
प्रजापतिनिमित्तं त्वां हनिष्यामि न संशयः यदि मे पुण्यसंयुक्तं वचनं न करिष्यसि ८ जगतोस्य हि राम
तार्थाय साधुमेवं वसुंधरे निहन्याजेन बाणेन मध्यासनपराङ्मुखी स्त्रीयेन तेजसा चैव पुण्ये ४१

वमहात्मनः रुद्रादीनां सुदैवानां त्राणस्थानं न विंदति अलभंती त्राणं चैनमेवान्वविंदत तस्य पार्श्वे
पुनः प्राप्ता बाणाघातसमाकुला बद्धांजलिपुटा भूत्वा तं पृथुं वाक्यमब्रवीत् त्राहि त्राहीति राजेंद्र सा
तुरा तमभाषत: अहं धात्री महाभाग सर्वधारा वसुंधरा निहते मयि राजेंद्र निहतं लोकसप्तकं कृतां
जलिपुटा भूत्वा पृथ्व्या लोकैस्त्रिभिः सदा उवाच चैनं राजानमवध्यास्त्रीसदा नृपस्त्रीणां वधे महत्पा
पं दृष्टमस्ति द्विजोत्तमैः गवां वधे महत्पापं दृष्टमस्ति द्विजोत्तमैः मया विना महाराज कथं धारयसे प्रजाः
अहं यदा स्थिरा राजन् तदा लोकाश्चराचराः स्थिरत्वं यांति ते सर्वे स्थिरीभूता मदाश्रयं मां विना तु इमे
लोका विनश्येयुश्चराश्चराः ततः प्रजा विनश्येयु मम नाशे समागते कथं धारयिता चासि: प्रजा रा
जन् मया विना मयि लोकाः स्थिरा राजन् मयेदं धार्यते जगत् मद्विनाशे विनश्येयुः प्रजाः सर्वा न सं
शयः न मामर्हसि वै हंतुं श्रेयश्चेत्त्वं विकीर्षसि प्रजानां पृथिवीपाल शृणु देव वचो मम उपायैश्च
महाभाग सुसिद्धिं यांतु उपक्रमाः समालोक्य मुपायं ते प्रजा येन धरिष्यति मा हत्वा त्वं महाराजन्
धारणे पालने सदा पोषणे च महाप्राज्ञ मद्विना हि कथं नृप धरिष्यसि प्रजां चेमां कोपं यच्छ त्वमा
त्मनः अन्नमयी भविष्यामि धरिष्यामि प्रजामिमां अहं नारी अवध्या च प्रायश्चित्ती भविष्यसि ।

पृ०भू० विसर्गेन विषमेच्च धरातले ग्रामाणां च पुराणां च पत्तनानां तथैव च २५ देशानां क्षेत्रपालानां मयीशानहिद
४८ श्यते कृषिर्नैव वनवाणिज्यं न गोरक्षा प्रवर्तते २६ नानृतं वदते सत्यं न लोभो न च मत्सरः नाभिमानं चवै
पापं न करोति कदाचित्ल वैवस्वतस्य संप्राप्ते ग्रंतरे द्विजसत्तमा वैण्यस्य संभवे प्राप्ते प्रजानामेव संभवः
इमाः प्रजाः द्विजाः सर्वा निवासं समरोचयन् क्वचिद्भूमौ गिरौ क्वापि नदीतीरेषु वै तदा कुंजेषु सर्वतीर्थे
षु सागरस्य तटेषु च निवासं चक्रिरे सर्वाः प्रजाः पुण्येन वै तदा तासां माहात्म्यसंजातः फलमूलम
48 धुस्तथा कष्टेन महता तासां माहारभ्भा द्विजोत्तमाः पृथुर्वैण्यः समालोक्य प्रजानां कष्टमेव हि स्वायं
भुवमनुं वत्सं कल्पितस्तेन भूभुजा स्वपाणौ कल्पितस्तेन पात्रमेवं महामतिः स पृथुः पुरुषव्याघ्रो दु
दोह वसुधां तदा सर्वसस्यमयं क्षीरं समर्थान्नं गुणान्वितं तैः पुण्येन चान्नेन सुधाकल्पेन वै प्रजाः तर्पितेन न
यंति देवान्वै प्रजाः पितॄंस्तथा परान् प्रसादात्तस्य वैण्यस्य सुखं जीवंति ततः प्रजा देवेभ्यश्च पितृभ्यश्च
दत्वा चान्नं द्विजोत्तमाः ब्राह्मणेभ्यो विशेषेण अतिथिभ्यस्तथैव च पश्चाद्भुंजंति पुण्यास्ताः प्रजाः सर्वा
द्विजोत्तमाः यज्ञैश्चान्यैः प्रजेश्यै वतर्पयंति जनार्दनं तेन चान्नेन यज्ञेषु तत्त्रिगच्छंति देवताः पुनर्वर्षं
ति पर्जन्याः प्रेषिता माधवेन च तस्मात्तु एणामहौषध्यः संभवंति सुपुण्यदाः सस्यजातानि सर्वाणि राम
पृथुर्वैण्यः प्रजापति तेनान्नेन प्रजाः सर्वाः वर्तंते चापि नित्यशः ऋषिभिश्चैव मिलितैर्दुग्ध्या चै ४८

त्रैलोक्यवासिनी ॥ प्रजाश्चैव धरिष्यामि धर्मेणापि न संशयः ॥ १० ॥ मच्छासनं समास्थाय धर्मयुक्तं वसु
धरे ॥ इमाः प्रजाः समाधेहि वसं जीवय सदैव हि ॥ ११ ॥ एवं मे शासनं भद्रे आद्य यदि करिष्यसि ॥ ततः प्रीतो
ऽस्मि ते नित्यं गोपयिष्यामि सर्वदा ॥ १२ ॥ त्वामेव हि न संदेहः अन्नैश्चैव नृपोत्तमाः ॥ धेनुरूपेण सा पृथ्वी
वाणाञ्चितकलेवरा ॥ १३ ॥ उवाच वेदपृथुं वैण्यं धर्माधारं महामतिं ॥ धरण्युवाच ॥ तवादेशं महाराज स
त्यपुण्यार्थसंयुतं ॥ १४ ॥ प्रजानिमित्तमत्यर्थं विधास्यामि न संशयः उद्यमेनापि पुण्येन उपायेन नरेश्वर ॥ १५ ॥ स
मारंभाः प्रसिद्ध्यन्ति पुण्याश्चैवाप्युपक्रमाः ॥ उपायं पश्य राजेन्द्र येन त्वं सत्यवान् भवेः ॥ १६ ॥ धारयेयं प्रजाश्चे
माः येन सर्वाः प्रवर्द्धये ॥ सल्लग्नाश्चोत्तमा बाणाः ममांगे ते शिलाशिताः ॥ १७ ॥ समक्षं त्वयं राजन् पुन्यति
भुतमेवते ॥ सूत उवाच ॥ धनुष्कोट्येण तान् शैलान् नानारूपान् गुरूंस्तथा ॥ १८ ॥ उत्सारयंस्ततः सर्वं हि सम
पंचकारसः ॥ तदाप्रभृति ते शैला वृद्धिमापुर्द्विजोत्तमा ॥ १९ ॥ तस्याश्चांगात् स्वयं बाणान् स्वकीयान्नृपनं
दनः ॥ समुद्धृत्य ततो वैण्यः प्रीतेन मनसा तदा ॥ २० ॥ उद्धृताः कंदराश्चैव बाणाघातैः समीकृताः ॥ एवं पृथ्वी
समं सर्वं चकार [illegible]नः ॥ समीकृत्य महाभागो वत्सं तस्याप्यकल्पयत् ॥ मनुः स्वायंभुवं पूर्वं परिकल्पि
त्य पुनः पुनः ॥ २२ ॥ अतीते चाक्षुषे सर्वे सुमन्वंतरे सुसत्तमाः ॥ विषमत्वं गता भूमिः पंथा नासीत्त्वकस्यचित् ॥ २३ ॥
समानि विषमाण्येवं स्वयमासन् द्विजोत्तमाः ॥ पूर्वं मन्वोऽस्माञ्चाक्षुषस्य प्रान्ते चैवांतरे तदा ॥ २४ ॥ जाते पृथ्वे

वत्सं जातः पात्रं कृत्वा तु शैलजं [illegible] नदीरेरा [illegible] सर्वेतहो [illegible] पुनर्दुग्धा ८

प.भू. धरस्थापितपुण्यः प्राज्ञोबुद्धिमतांवरः दोग्धारजतनाभस्तुसुतश्चासीन्महामतिः सर्वज्ञः सर्वधर्मज्ञोय
४८ द्राजसुतोबली अष्टबाहुर्महातेजाबलवीर्यसुमहातपाः पदावर्ततितेनापिसर्वदेवद्विजोत्तमाः
पुनर्दुग्धाइयंपृथ्वीराक्षसैश्चमहाबलैः तथान्यैश्चपिशाचैश्चसानुदैर्दुग्धवारिभिः उष्णुतंतत्रकपा
लंशावपात्रमयंकृतं सम्पूर्णंभोक्तुकामादैतीबुकोपप्यराक्रमाः दोग्धारजतनाभस्तुचैद्यमासीत्म
हाबलः यक्षास्तेनचजीवंतिभूतसंघाश्चदारुणाः गंधर्वैरप्सरोभिश्चपुनर्दुग्धावसुंधराकृत्वावत्स
49 सुविद्वांसंतेश्चचित्ररथंपुनः दुदुदुः पद्मपत्रेतुगंधर्वाः गीततत्पराः सुरुचिर्नामगंधर्वस्तेषा
मासीन्महामतिः दोग्धापुण्यतमश्चैववत्सस्याश्चद्विजसत्तमाः श्रुचिगीतमहात्मानः सुतीरंदुदुदु
स्तरा गंधर्वास्तेनजीवंतिअन्याश्चाप्सरसस्तथा पर्वतैश्चमहापुण्यैर्दुग्धाचेयंवसुंधरा रत्नानिवि
विधान्येवओषधीश्चामृतोपमाः वत्सश्चैवमहाभागोहिमवान्परिकल्पितः मेरुर्दोग्धामहाचे
तेः पुण्यैः कल्पद्रुमादिभिः पालाशपात्रमानिन्युश्छिन्नदग्धप्ररोहणं शालोदुदोहपुष्पांगाः जहो
नसोभवत्तदा ऊ हू के श्चारणैः सिद्धैर्विद्याधरगणैस्तदा दुग्धाचेयंसर्वधात्रीसर्वकामप्रदायि
नी इयंधात्रीविधात्रीतुइयंश्रेष्ठावसुंधरा सर्वकामदुघाधेनुरियंपुण्यैरलंकृता इयंजेप्यप्रति राम
ष्ठानुइयंसर्वस्थिरे यंप्रजापावनीपुण्यदापुण्यासर्वसस्यप्ररोहणी चराचरस्यसर्वस्यप्रतिष्ठा ४८

यैवसुधरापुनर्विप्रैर्महाभागैः सत्यवद्भिस्तपोनमैः सोमोवत्सस्वरूपोभूत्तद्दोग्धादेवगुरुःस्वयं ऊर्ज्जं
क्षीरंपरंकल्प्यंयेनजीवंतिचामराः तेषांसत्येनपुण्येनसर्व्वेजीवंतिजंतवः सत्यधर्मेप्रवर्त्तंतेऋषिदुग्धा
वसुधरा अथातःसंप्रवक्ष्यामियथादुग्धाइयंधराः पितृभिश्चपुरावत्सविधिनायेनवैतदा सुपात्रंराज
तंकृत्वासुधाक्षीरंसुधान्वितं परिकल्प्यार्यमंवत्संदोग्धाचांतकस्तथा वसःनागःसर्वैस्ततोदुग्धातक्षकंवत्स
तुवि५ मेवच अलाबुपात्रमादायविषक्षीरंद्विजोत्तमाः नागानांतुतथादोग्धाधृतराष्ट्रःप्रतापवान् सर्पानागा
द्विजश्रेष्ठास्तेनवर्त्तंतिचातुलाः नागावर्त्तंतेह्यपि अस्तुरेणद्विजोत्तमाः विषेणघोररूपेणसर्पाश्चैवंम
यानकाः तेनैववर्त्तयंतुउग्रामहाकायामहाबलाः तदाहारास्तदाचारास्तद्वीर्यास्तत्पराक्रमाः अथातः
संप्रवक्ष्यामियथादुग्धावसुंधरा असुरैर्दानवैःसर्वैः कल्पयित्वाद्विजोत्तमाः पात्रमायसदृशंतैरायसं
सर्वकामिकं क्षीरंमायामयंकृत्वासर्वरातिविनाशनं तेषामभूत्तस्यैववत्सोविरोचनःप्रतापवान् ऋत्विक्
मूर्द्धादैत्यानामधर्दोग्धामहाबलः तयाहिमायायादैत्याप्रवर्त्तंतेमहाबलाः महाप्रज्ञामहाकायामहा
तेजःपराक्रमाः तद्बलेपौरुषेतेषांतेनजीवंतिदानवाः तदेतेमायायाद्यापिसर्वमायाद्विजोत्तमाः प्रवर्त्तं
त्यमितप्रज्ञास्तेनतदेषामिदंबलं तथैवदुग्धायक्षैःसासर्वधारावसुंमेदिनी इतिसुश्रुमविप्रेंद्राः पुराकल्
ल्पेमहात्मभिः अंतर्धानमयंक्षीरंमामपात्रेसुविस्तरे वैश्रवणोमहाप्राज्ञस्तस्यावत्सप्रकल्पितं मणि

प०भू० पुण्याख्यानेनामैकोनत्रिंशोध्यायः॥२९॥ ऋषय ऊचुः॥ योसौ वैश्यः त्वया ख्यातः पापाचारेण वर्त्तितः॥ तस्य
५० पापस्य का गतिः किं फलं प्राप्तवान् द्विजः॥ चरित्रं तस्य समाख्याहि सूतवान् हि यथा पुरा॥ विस्तरेण द्विजश्रे
ष्ठ ततो विस्तरतो वद॥ सूत उवाच॥ चरित्रं तस्य वैश्यस्य वैश्यस्यापि महात्मनः॥ प्रवक्ष्यामि सुपुण्यं ते यथा
न्यायं श्रुतं पुरा॥ जाते पुत्रे महाभागे तस्मिन् पृथु महात्मनि॥ विमलत्वं गतो राजा धर्मत्वं गतवान् पुनः॥
महापापानि सर्वाणि अर्जितानि नराधमैः॥ तीर्थसंगप्रसंगेन तेषां पापं प्रणश्यति॥ सतां संगात्प्रजायेत पुण्यमे
50 वन संशयः॥ पापानां तु प्रसंगेन पापमेव प्रजायते॥ संभाषाद्दर्शनात्स्पर्शादासनात्भोजनात्किल॥ पापि
नां संगमाच्चैव किल्बिषं परिसंचरेत्॥ तथा पुण्यात्मकानां च पुण्यमेव प्रसंचरेत्॥ महातीर्थप्रसंगेन पापाः
शुध्यंति नान्यथा पुण्यां गतिं प्रयांत्येते निर्द्धूताशेषकल्मषाः॥ ऋषय ऊचुः॥ तत्कथं यांति ते पापाः परां
सिद्धिं द्विजोत्तम॥ तन्नो विस्तरतो ब्रूहि श्रोतुं श्रद्धा प्रवर्त्तते॥ सूत उवाच॥ लुब्धकाश्च महापापाः
जाता दासा स्वधीवराः॥ रेवा च यमुना गंगास्तासामंभसि संस्थिताः॥ ज्ञानतो ज्ञानतः स्नात्वा संक्रीडंति च
वै जले॥ महानद्याः प्रसंगेन ते यांति परमां गतिं॥ दासत्वं पाससंघातं परित्यज्य व्रजंति ते॥ पुण्यतोयप्र
संगाच्च अन्यासां चैव सत्तमाः॥ महापुण्यजनस्यापि पापिनां पापं नश्यति॥ प्रसंगाद्दर्शनात्स्पर्शान्न राम
कार्या विचारणा॥ अत्रार्थे श्रूयते विप्रा इतिहासोघनाशनः॥ तं वो ह्यद्य प्रवक्ष्यामि बहुपुण्यप्रदायकं ५०

योनिरेव च महालक्ष्मीरियं विद्या सर्वविश्वमयी सदा ॥ सर्वकामदुघा दोग्ध्री सर्वबीजप्ररोहणी सर्वेषां प्र
सन्नमा ता सर्वलोकधराइयं पंचानामपि तत्त्वानां प्रकाशोरूपमेव च ॥ आसीदियं समुद्भूता मेदिनीति परि
श्रुता मधुकैटभयोः कृत्स्नामेदसा समभिप्लुता ते नेयं मेदिनी नाम प्रोच्यते ब्रह्मवादिभिः ॥ ततोभ्युपगमात्रा
ज्ञः पृथोर्वैण्यस्य सन्नमा दुहितत्वमनुप्राप्ता देवी पृथ्वीति चोच्यते तेन राज्ञा द्विजश्रेष्ठा पालितेयं वसुंधरा
ग्रामाधारागरहाणां च पुरपत्तनमालिनी ॥ सस्याकरवती स्फीता सर्वतीर्थमयी द्विजाः एवं वसुमती देवी सर्वलोक
मयी सदा ॥ एवं प्रभावो राजेंद्र पुराणे परिपठ्यते ॥ पृथुर्वैण्यो महाभागः सर्वकर्मप्रकाशकः ॥ यथा विष्णुर्यथा
ब्रह्मा यथा रुद्रः सनातनः ॥ नमस्कार्यस्तु यो देवो देवाद्यैर्ब्रह्मवादिभिः ॥ ब्राह्मणैः ऋषिभिः पूर्वं नमस्कार्यो नृपो
त्तमः वर्णानामाश्रमाणां यः स्थापकः सर्वलोकधृक् ॥ पार्थिवैश्च महाभोगैः पार्थिवत्वमिहेप्सुभिः ॥ आदि
राजो महाकायः पृथुर्वैण्यः प्रतापवान् ॥ धनुर्वेदार्थिभिर्योधैः सदेवजयकांक्षिभिः नमस्कार्यो महाराजो व
त्तिदाता महामतिः ॥ एवं पात्रविशेषाश्च मया ख्याता द्विजोत्तमाः ॥ वत्सानां तु विशेषाश्च दोग्धॄणां च तत्त्वतः
क्षीरस्यापि विशेषं तु यथोद्दिष्टं हि भूभुजा ॥ समाख्यातं ततो वाग्रे वे यथावत्सर्वमेव च ॥ धन्यं यशस्यमारोग्यं पु
ण्यं पापप्रणाशनं ॥ पृथोर्वैण्यस्य चरितं यः शृणोति द्विजोत्तमाः ॥ तस्य भागीरथीस्नानमहन्यहनि जायते ॥ २
सर्वलोकविष्णुज्ञात्मा विष्णुलोकं प्रयाति सः ॥ इति श्रीपद्मपुराणे पंचपंचाशत्सहस्रसंहितायां भूमिखंडे पृ

प.भू. युध्यमानौ ततस्तौ तु द्वावेव च तु परस्परौ ॥ क्रोधलोभौ महाभागौ पतितौ विमले जले ॥ तस्मिन्काले महा
५१ पर्वं वर्त्तते गतिदायकं ॥ अमावास्या समायोगो वर्त्तते गतिदायकः ॥ वेलायां पतितौ ताः सर्वे तस्यां पर्वणि ॥
सत्तमा ॥ जपध्यानविहीनास्ते भावसत्यविवर्जिताः ॥ तीर्थस्नानप्रसंगेन मग्नौ तस्याच सलुब्धकः
सर्वपापविनिर्मुक्तास्ते गताः परमां गतिं ॥ तीर्थानां च प्रभावेन सतां संगो द्विजोत्तमाः ॥ नाशयेत्पा
पिनां पापं दहेदग्निरिवेंधनं ॥ सूत उवाच ॥ तेषामेवं हि संसर्गात् ऋषीणां च महात्मनां ॥ संभाषाद्द
51 र्शनात्स्पर्शनात्सेवनात्तस्य च ॥ वेणस्य कल्मषं नष्टं तासां संसर्गात्सुराः किल ॥ अतस्तु पुण्यसंस
र्गात्पापिनां पापनश्यति ॥ अतस्तु पापिनां संगात् पापमेव प्रसंचरेत् ॥ मातामहस्य दोषेण स लिप्तो
वेणो वै वसः ॥ ऋषय ऊचुः ॥ मातामहस्य किं दोषं तन्नो विस्तरतो वद ॥ समंतुः सच्चैव कालः स
यमो धर्म एव च ॥ न हिंसको हि कस्यापि तस्मिन्देवे प्रतिष्ठितः ॥ चराचरास्त्रयो लोकाः स्वकर्मवश
वर्त्तिनः ॥ जीवंति विषयानेते भुंजंते स्वस्वकर्मभिः ॥ पापाः पश्यंति तं घोरं तेषां कर्मविपाकतः ॥ नि
रयेषु च सर्वेषु कर्मणो वसुपुण्यवान् ॥ योजयत्येव कर्मात्मा तस्य दोषो न दृश्यते ॥ समंतोः केन
दोषेण पापवेणः प्रजायते ॥ सूत उवाच ॥ समंतुः शासको नित्यं पापानां दुष्टचेतसां वर्त्तते का राम ५१
लरूपेण तेषां काले विपश्यति ॥ दुष्कृतं कर्म यस्यापि कर्मणा तेन घातयेत् ॥ तस्य पुंसो विदित्वा

योजयेन्नाडयेत्तान्वशः तद्दिने दिने सर्वेषां च सुकृतं पुण्यकर्मस्वेवं तु पालयामास

कश्चिदस्तिमृगव्याधः॥सुलोमाख्योमहावने अभिर्वागुरिजालैश्चधनुर्बाणैस्तथैवच मृगयारम
तेनित्यंपिशितास्वादलंपटः॥एकदासदुष्टात्मा बाणपाणिर्धनुर्धरः अभिः परिवृतोदुर्गवनंविंध्य
स्यवेगतः मृगान्रुरून्वराहांश्चभीतानुत्सृदितवान्बहून् रेवातीरंसमासाद्यकश्चित्सफर
घातकः॥शफरानुत्सृदयित्वासनिर्जगामबहिर्जलात्॥मृगव्याधस्ततोभस्वभयपन्नस्ततस्ततोमृगी॥
जीवनबाणपरासातीजिह्वालुलितवानवा॥त्वरमाणापल्लवेतीरेनातीरंसमाश्रिताश्वासैश्चचालि
तासातुबाणघातशतातुरा स्वस्तनस्यापिवेगेनसुलोमोमृगघातकः दृष्टमेवसमायातिमृगींश
फरघातकः दृष्टवान्तांततोदृंतुबाणपाणिःसमुद्यतः धनुरानम्यवेगेन अनुरुध्यचतांमृगीं
तावल्लुब्धकलोभाख्यः अभिःसार्द्धंसमागतः नहंतव्यामदीयेयंमृगयामेसमागतः तस्य
श्रिवदत वाक्यंसमाकर्ण्यमृगहामांसलंपटः बाणंमुमोचदुष्टात्मातामुद्दिश्यमहाबलः निहतामृ
गव्याधेनबाणेननिशितेनच प्रहृतासामृगीतत्रबाणभयापापचेतसा अभिर्दंतैःसमा
क्रांतात्वरमाणापपातसापिरेवाप्लुहृदेपुण्ये वापाःपापनाशने अनमत्वरमाणास्तत्रपरि
पातामलेहृदे मृगव्याधोवदत्येवंधीवरंक्रोधमूर्छितः मदीयेयंमृगीदुष्टकस्मात्त्वयाहृ श्मा
तात्वया तमुवाचपुनःसोपिमीनहामृगघातकं मदीयेयंनसंदेहोऽवलिन्नममाभवत ।

पु॰भं॰ ततः सा पापमोहाद्वा बाल्याज्ज्ञातमिदैव च समुवाच महात्मानं सुसुखं तपसि स्थितं त्रैलोक्यवा
५२ सिनां तातो मम एव परिघातकः असत्तो भीतये नित्यं सत्मानुत्परिपल्लयेत् नैव दोषो भवेत्तस्य महा
पुण्येन वर्त्तयेत् एवमुक्त्वा गता सा तु पितरं वाक्यमब्रवीत् मया हि ताडितस्तात गंधर्वतनयो
वने तपस्तपन् सरैकांते कामक्रोधविवर्जितः समामुवाच धर्मात्मा क्रोधरागसमन्वितः ।
ताडयेन्नैव ताडंते क्रोशंतं नैव क्रोशयेत् इत्युवाच समां तात तत्त्वं मे त्वं कारणं वद एवमुक्तः सवै
मृत्युः सुनीथां द्विजसत्तमाः किंचिन्नोवाच धर्मात्मा ब्रह्मा प्रत्युत्तरं ततः वनं प्राप्ता पुनः सा हि
६२ सुसुखो यत्र संस्थितः कराघातैस्ततो रोषात् घातितस्तपतां वरः सुसखस्ताडितो विप्रामत्सो
क्रोबहिकन्यया ततः क्रुद्धो महातेजाः शशाप तनुमध्यमां निर्दोषो हि यतो दुष्टे त्वयैव परिता
डितः अहमत्र वने संस्थस्तस्मात् शापं ददाम्यहं गार्हस्थ्ये च समासाद्य सह भर्त्रा परामृण
पापाचारमयः पुत्रो देवब्राह्मणनिंदकः सर्वपापरतो दुष्टस्तव गर्भे भविष्यति एवं शप्त्वा गतः
सो पि तपसे एव समाश्रितः गते तस्मिन्महाभागे सा सुनीथा गृहं गता समाचष्ट महात्मानं पितरं
तप्तमानसा एवं शप्ता तदा तेन गंधर्वतनयेन सा तत्सर्वं संश्रुतं तेन मृत्युना परिभाषितं कस्मा राम
त्कृतस्त्वया घातस्तपसि रोषवर्जिते धृतं नैव कृतं तेन त्वया चैव हि ताडनं एवमाभाष्य ५२

सोनयत्येवंहितं तथा सुकृतान्मानवान्सर्वान् कर्मणा च कृतेन वै योजयत्येव तान्सर्वान्मृत्युरेव
सुदूतकैः महता सौख्यभावेन गीतमंगलकारिणा दानभोगादिभिश्चैव योजयेच्च सुसत्यकान् ।
पीडाभिर्विविधाभिश्च क्लेशैः काष्ठैश्च दारुणैः त्रासयेत्ताडयेद्धि प्राणान्स क्रोधो मृत्युरेव तान् कर्म
णैवं हितस्यापि व्यापारः परिवर्त्तते मृत्योश्चापि महाभाग पापात्पुण्यात्प्रयोजयेत् सुनीथा नाम
वै कन्या मृत्योश्चैव महात्मनः पितुः कर्म विपश्यैव क्रीडमाना सदैव सा प्रजानां शास्तिकर्त्तारं पु
णपापनिरीक्षणं सा तु कन्या महाभागा सुनीथा नाम तस्य सा रममाणा वनं प्राप्ता सखीभिः प
रिवारिता तत्रापश्यन्महाभागं गंधर्वतनयं वरं गीतकोलाहलस्यापि सुसुखं नाम सा नदा दृ
श चारुसर्वांगं तप्यंतं सुमहत्तपः गीतविद्यासु सिद्ध्यर्थं ध्यायमानं सरस्वतीं तस्योपघातनमे
वं वै सा चकार दिने दिने सुखं दुःखं हि मे नित्यं गच्छ गच्छेति सा ब्रवीत् प्रेषिता नैव गच्छेत्सा वि
घ्नमेव समाचरेत् तेनाप्युक्ता सा हि क्रुद्धा ताडयेत्तपसि स्थितं तामुवाच ततः क्रुद्धः सुस
खः क्रोधमूर्छितः दुष्टे क्रोधं समाचरेः कस्माद्धि घ्नस्त्वया कृतः ताडितास्ताडनं दुष्टेन कुर्वंति म
हाजनाः आक्रोशनैव कुर्वंति इति धर्मस्य संस्थितिः त्वयाहं घातितः पापे निर्दोषं तपसान्वि
तः एवमुक्त्वा स धर्मात्मा सुनीथां पापचारिणीं विरराम महाक्रोधात् ज्ञात्वा नारीं न वर्त्तितः

प॰भू॰ तोनम्रकंधरः कोयंपुरुषःसमाचारैरिंद्रत्वंभुंजतेमहत् कस्यपुत्रस्यवैपुत्रैः किंकृतंकर्मकीदृशं
५३ कीदृशंतपएतत्तस्यकमाराधितवान्पुरा ॥ एतन्मेविस्तरेणत्वंब्रूहिसत्यव्रतंवर ॥ ऋषिरुवाच ॥ साधु
साधुमहाभागयद्येवंपृच्छसेमयि ॥ चरित्रमिदंस्यवत्सतन्मेनिगदतःशृणु सुव्रतोनाममेधावीपुरा
ब्राह्मणसत्तमः ॥ तेनकृष्णोहृषीकेशस्तपसाचैवतोषितः ॥ पुण्यगर्भेपुनःप्राज्ञोह्यदित्याःकश्यपा
त्किल ॥ विष्णोस्तैवप्रसादेनसुरराजोबभूवह ॥ तुंग उवाच ॥ कथमिंद्रसमःपुत्रोममस्यात्पुत्रवत्सल
53 तदुपायंसमाचक्ष्वभवान्ज्ञानवतांवरः ॥ ऋषिरुवाच ॥ समासेनैवतस्यैवसुव्रतस्यमहात्मनः चरि
त्रमखिलंपुण्यंतुंगस्याग्रेनिवेदितं यथासुव्रतमेधावीपुराराधितवान्हरिं तस्यभावंचभक्तिंच
ध्यानंचैवमहात्मनः समालोक्यजगत्सर्वंतस्यदत्तंमहत्पदं सऐंद्रंसर्वभोगाढ्यंत्रैलोक्यंसचरा
चरं विष्णोस्तैवप्रसादात्तत्पदंभुंक्तेत्रिलोककंटकं एवंतेसर्वमाख्यातमिदंस्यापिविचेष्टितं भ
क्त्यातुष्यतिगोविंदोभावध्यानेनसत्तम सर्वदादातितुष्टात्माभक्त्यासंतोषितोहरिः तस्मादाराध्य
गोविंदंसर्ववंद्यंसर्वसंभवं सर्वज्ञंसर्ववेत्तारंसर्वेषांपुरुषंवरं तस्मात्प्राप्स्यसिसर्वंत्वंयदपीच्छ॥
क्षिनंदन सुखस्यदातापरमार्थदातामोक्षस्यदाताजगतांहिनाथः तस्मात्त्वमाराधयगच्छपुत्र राम
संप्राप्स्यसेइंद्रसमंहिपुत्रं श्लोकाप्येयाकंपरमार्थपुत्रमुक्तंमहात्माऋषिणालोकहितेन संगृहीतं ५३

धर्मात्मा मत्तः परमं दुःखितः ॥ सूत उवाच ॥ अत्रिपुत्रो महातेजास्तुंगो नाम प्रतापवान् ॥ एकदा तु गतो
विप्रो नंदनं प्रति सद्विजः तत्र दृष्ट्वा देवराजं तमिंद्रं पाकशासनं ॥ अप्सरसां गणैर्युक्तं गंधर्वैः किन्नरै
स्तथा गीयमानं महात्मानं ऋषिभिर्देवमंगलैः ॥ गीतगोष्ठ्या ततः प्राप्यैः सुस्वरैः सप्तकैस्तथा ॥ अप्स
रोभिर्महात्मानं गंधर्वैः किन्नरैस्तथा ॥ वीज्यमानं सुगंधैश्च व्यजनैः सर्वएव सः यो विविधैरुप
युक्तोभिश्चामरैर्हंसगामिभिः ॥ छत्रेण हंसवर्णेन चंद्रबिंबानुकारिणा ॥ राजमानं सहस्राक्षं सर्वा
भरणभूषितं ॥ कामक्रीडागतं देवं ददर्श बानमितोपमं तस्य पार्श्वे महाभागा पौलोमी चारुमंगला
रूपेण तेजसा चैव तपसा च यशस्विनी सौभाग्येन विराजंती पातिव्रत्येन तां सतीं तया सह सह
स्राक्षः सरमें नंदनवने ॥ तस्य लीलां समालोक्य तुंगश्चैव द्विजोत्तमः ॥ धन्योयं देवराजोयं मीदृशैः
परिचारितः ॥ अहो स्य तपसो वीर्यं येन प्राप्तं महत्पदं पदं मम ईदृशः पुत्रः सर्वलोकप्रधारकः भवे
त्तदा महत्सौख्यं प्राप्स्यामीह न संशयः ॥ इति चिंतापरो भूत्वा रममाणो गृहागतः ॥ इति श्रीपद्म
पुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने नामाध्यायः ॥ ३० ॥ सूत उवाच ॥ अथ तुंगो महातेजा दृष्ट्वा इंद्रस्य संपदं
भोगं चैव विलासं च लीलां तस्य महात्मनः ॥ कथं मे इंद्रसदृशः पुत्रः स्यात्तु मे संप्रतः ॥ चिंतयित्वा
तृणां तेन ख्यातधर्मभृतांवरः ॥ स्वकं गेहं समायातः सत्यव्रतनतत्परः ॥ अत्रिं सम्प्रष्टुपितरं प्रणे

प०पु०
५४
सर्वत्र परिशोभिते कनकोत्पलैश्चैत रक्तोत्पलविराजितैः नदीश्च वापीसंघातैर्विमलैश्चोदकैस्तथा श
लातलैश्च रूप्यैश्च सराजैः स्फाटिकैस्तथा विस्तीर्णैः कांचनैर्दिव्यैः सर्पवद्भिः समप्रभैः शिलातलै
श्च संघर्षैः शैलराजो विराजते विमानैर्देवतानां च प्रासादैः पर्वतोत्तमैः हेमचंद्रप्रतीकाशैर्हेमदंडैर
लंकृतैः कलशैश्चामरैर्युक्तैः प्रासादैः परिशोभितः नानागणसमुदितदेववृंदैश्च शोभितः देववृंदैरनेकै
श्च गंधर्वैश्चारणैस्तथा सर्वत्र राजते पुण्यो मेरुगिरिवरोत्तमः तस्माद्गंगा महापुण्या प्रवाह :तोपामहा
54 नदी प्रसूता पुण्यतीर्थोदजा हंससमन्वितैः समाकुला मुनिभिः सेव्यमाना सा च ऋषिसंघैर्महानदी एवं
गंगागिरिश्रेष्ठं पुण्यं कौतुकमंगले तुंगश्चात्रिसुतः पुण्यः प्रविवेश महामुनिः गंगातीरे सुपुण्ये च रा
कांते चारुकंदरे तत्रोपविश्य मेधावी कामक्रोधविवर्जितः सर्वेंद्रियाणि संयम्य हृषीकेशं मनोह
तं ध्यायमानः स धर्मात्मा कमलाक्षं पापहं प्रभुं आसने शयने ध्याने भोजने मधुसूदनं नित्यं पश्यति
युक्तात्मा योगयुक्तो जितेंद्रियः चराचरेषु जीवेषु तेषु पश्यति केशवं सार्द्रेषु लक्षयुक्तेषु सर्वेष्वन्येषु
स द्विजः एवं वर्षशतं जातं तप्यमानस्य तप्यतः समागतो वा जगन्नाथश्चक्रपाणिर्द्विजोत्तमं बहु
विघ्नांस्तु घोरांश्च दर्शयत्येव नित्यशः तेजसा तस्य देवस्य न्यसिंहस्य महात्मनः निराते को स धर्मात्मा राम
दहत्यग्निरिवेंधनं नियमैः संयमैश्चान्यैरुपवासैर्द्विजोत्तमः दीप्यमानस्तु संजातः दीप्यमानः स्वते ५४

७७

वचनस्यतस्यब्राह्मणस्यतेशाश्वंशोसम्प्रयातस्सः आश्रमंत्वनुगः पितरंम॥ हात्माजं काश्यपं ब्रह्मसमानमे
वं संप्राप्तवान्मेरुगिरोनुश्रृंगोतंकांचनैः रत्नमयैः समंतं॥ इति श्रीपद्मपुराणे पंचपंचाशत्साहस्र्यां संहि
तायां भूमिखंडे वेण्योपाख्याने एकत्रिंशोध्यायः॥३१॥ सूत उवाच॥ नानारत्नैः सुदीप्तांगो हाटकेनापि सर्वतः
राजमानो गिरिश्रेष्ठो यथा सूर्यस्य रश्मिभिः छायामस्य च संप्राप्य शीतलां सुखदायिनीं ध्यायंति यो
गिनः सर्वे उपविष्टा हठासने क्वचिल्लपंति मुनयः क्वचिज्जपंति किन्नराः संतुष्टाश्च त्रिगंधर्वा वी
णातालकराविलाः तालमानलयैर्लीनाः स्वरैः सप्तभिः सुस्वरैः मूर्छनारक्तसंयुक्तं सुगीतं सुम
नोहरं तस्मिन्नेव पर्वतश्रेष्ठे चंद्रसच्छायके स्थिताः गंधर्वा गीततत्त्वज्ञा गीतं गायंति तत्पराः नृत्यं
ति योषितस्तत्र देवानां पर्वतोत्तमे पापहा पुण्यदो दिव्यः सुश्रेयसां प्रदायकः वेदध्वनिः समधुरः श्रू
यते पर्वतोत्तमे चंदनाशोकपुन्नागैः शालैस्तमालकैः तथा वटैस्तु मेघसंकाशैः राजते पर्वतोत्तमः
संतानकैः कल्पवृक्षैः रंभापादपसंकुलैः नागेंद्रो भाति सर्वत्र नाकवृक्षैः सुपुष्पितैः नानाधातुस
माकीर्णो नानारत्नचयो गिरिः नानाकौतुकसंयुक्तो नानामंगलसंवृतः वेदवंदैः सुसंजुष्टो ह्याश्र
मैः संकुलः ऋषिभिर्मुनिभिः सिद्धैर्गंधर्वैः परिभाति सः गजैश्चाचलसंकाशैः सिंहनादैर्विराजते
शरभैर्मत्तशार्दूलैः मृगयूथैरलंकृतः वापीकूपतडागैश्च सरसीभिर्विमलोदकैः हंसकारंडवाकीर्णैः

ग उमाङ्क

प॰ भू॰ ५५ हंसंमहत्स्त्रंतुवैनतेयसमारूढमात्मरूपंप्रदर्शितं सर्वाभरणशोभांगंहारकंडल शोभितं राजमानंपरंदिव्यंनिर्म
५५ लंवनमालया॥ तुंगस्याग्रेहृषीकेशः शोभमानमहत्प्रभुः श्रीवत्सांकेनपुण्येनकौस्तुभेनजनार्दनः॥ सूत
उवाच॥ महात्मानंततुस्तुंगेऽकविसन्नमं भोभोविप्रमहाभागश्रूयतांवचनंमुने मेघगंभीरघोषेणसमा
भाष्यद्विजोत्तमं तपसानेनतुष्टोस्मिवरंवरयशोभने तुष्यमानंहृषीकेशंतंदृष्ट्वाकमलापतिं दीप्यमा
नंविराजंतंविश्वरूपंजनेश्वरं पादांबुजद्वयंतस्यप्रणम्यचपुनःपुनः हर्षेणमहताविष्टस्तमुवाचजना
र्दनं दासोहंतववदेवेशशंखचक्रगदाधर वरंमेदातुकामोसिदेहित्वंवंशजंसुतं दिविशक्रोयथाभातिस
SS र्वतेजःसमन्वितः तादृशंदेहिमेपुत्रंसर्वलोकस्यरक्षकं सर्वदेवप्रियंदेवब्रह्मण्यंब्रह्मपंडितं दातारंज्ञान
संपन्नंधर्मतेजःसमन्वितं त्रैलोक्यरक्षकंकल्पसत्यधर्मानुपालकं यज्वानामुत्तमंचैकंशूरंत्रैलोक्य
भूषणं ब्राह्मणंवेदविद्वांसंसत्यसंधंजितेंद्रियं अजितंसर्वजेतारंविश्रुततेजःसमप्रभंवेत्सवंपुराण
कर्त्तारंपुण्यलक्षणंसंभक्तंशांतंतुतपशायतंसर्वशास्त्रविशारदं वेदज्ञंयोगिनांश्रेष्ठंभवतांगुणसन्नि
भंईदृशंदेहिमेपुत्रंदातुकामोपरावरं॥ श्रीवासुदेवउवाच॥ दाभिर्ष्ठितोःसमायुक्तःतवपुत्रोभविष्यति अत्रि
वंशस्यवैधतौविश्वस्यास्यमहामते तेजसायशसाप्रायैःपितरंपदं एवंवरंततोदत्वाअंतर्ज्ञानेग राम
तोहरिः इत्युक्त्वादेवदेवेशस्तत्तुंगप्रतिसद्विजः कस्यचित्पुण्यवीर्यस्यपुण्यांकन्यांविवाहय तस्मात्सु ५५
चौधरिष्यति उपरिष्यतियः सप्तैः पितरं सपितामहं भवान् या स्याति मे स्थानं तद्विष्णोः परमं २

जसा सूर्यपावकसंकाशस्तुंगणेव प्रदृश्यते ॥ तुंगउवाच ॥ त्वंगतिः सर्वभूतानांभूतभावनपावनः भूतात्मा
सर्वभूतेश नमस्तस्मैगुणायच गुणरूपायगुणातीतायतेनमः शंखधरायवनमोनमो हिरण्यपा
त्मनेहिरण्यायनमोनमः नमोरथांगधारिणेसन्न्यासत्यभावायसर्वसत्त्वमयायच आकाशस्यप्रकाशायवा
ह्निरूपायतेनमः नमोहव्यायकव्यायस्वधाकारायतेनमः स्वाहाकारायभुक्तायअव्यक्तायमहात्मने व्यासा ९५
यवासनायैववसुरूपायतेनमः वसुदेवायविश्वायवह्निरूपायतेनमः हुतायहुतभोक्त्रेचहरिरूपायतेनमः
नमोनृसिंहदेवायसत्त्वपालायतेनमः नमोगोविंदगोपायनमस्कारार्थायचनमःसर्वोत्तरायैवहंसरूपाय
तेनमः त्रितत्त्वायनमस्तुभ्यंपंचतत्त्वायतेनमः पंचविंशतितत्त्वायतत्त्वाधारायवैनमः कूर्मायकूर्मरूपाय
लक्ष्मीनाथायतेनमः नमःपद्मपलाशायआनंदायपरायच नमोविश्वंभरायैवयायनाशायवैनमः नमः
पुण्यसुपुण्यायसत्यधर्मायतेनमः नमोनमः शाश्वतअव्ययायनमोनमः सत्यमनोमयाय श्रीपद्मनाभा
यमहेश्वरायनमामितेकेशवपादपद्मं आनंदकंदकमलाप्रियवासुदेवसर्वेशईशमधुसूदनदेहितासं
पादेनमामितवकेशवजन्मजन्मकर्माकुरुष्वममशांतिंशंखपाणे संसारदारुणहुताशनतापदग्धं ६३
पुत्रादिबंधुमरणैर्बहुशोकतापैः ज्ञानंददेनममभावयपद्मनाभदीनस्यमेशरणरूपभवस्वनाथ ए
वंसोजसमाकर्ण्यतुंगस्यापिमहात्मनः दर्शयित्वास्वकंरूपंघनश्याममनोहरं शंखचक्रगदापाणिपद्म

प.भू. सतांसंगंसमाश्रित्यस्वैरंवैपरिवर्त्तययोगाभ्यासेनज्ञानेनपरिवर्त्तयनंदिनिसतांससंगोमहापुण्योवहुश्रेयोविधायकः
५६ वालेपश्यसुदुष्टात्वंसतांसंगस्यपद्गुणं अथवासंस्पर्शनात्पानात् स्नानात्तत्रमहाधियः ॥ मुनयः सिद्धिमायांतिवा
ह्याभ्यांतरक्षालिताः शुचिश्चतेभवंत्येतेलोकाः सर्वेचराचराः ॥ आपः शांताः सुशीताश्चमृदुगात्राः श्रियंकरा
निर्मलाः रसवंत्यश्चपुण्यवीर्यामलापहाः ॥ तथासंतस्त्वयाज्ञेयानिषेव्याश्चप्रयत्नतः ॥ यथाशांतोभवेत्सु
त्रः सर्वसौख्यप्रदायकः यथावह्निप्रकाशाच्चमलंत्यजतिकांचनं ॥ यथासतांहिसंसर्गात्पापंत्यजतिमानवः
56 सत्यवह्निः प्रदीप्तश्चप्रज्वलेत्पुण्यतेजसा सत्यनदीप्ततेजाः सुज्ञानेनापिसुनिर्मलः अत्युग्रोध्यानभावे
नअस्पृश्यः पापजैर्नरैः सत्यवह्नेः ॥ प्रसंगाच्चपापंसर्वंविनश्यति ॥ तस्मात्सत्यस्यसंसर्गः कर्त्तव्यः सर्वथात्वया
रा॥ पापभारंपरित्यज्यपुण्यमेवंसमाश्रय ॥ सूतउवाच ॥ एवंपित्रासुनीथासादुःखिताप्रतिबोधिता नमस्कृ
त्यपितुःपादौगतासानिर्जनंवनं कामक्रोधंपरित्यज्यवाल्यभावंतपस्विनी मोहामोहंचमायांचत्यक्त्वा
एकांतमास्थिता तस्याः सख्यस्समाजग्मुः क्रीडार्थंलीलयान्विताः तांददृशुर्विशालाक्षींसुनीथांदुः
खभागिनीध्यायंतीचिंतयानानातामूचुश्चिंतयाण्णकस्माच्चिंतसिभद्रेत्वंअनयाचिंतयान्विता तन्नोवद राम
कारणंब्रूहिचिंतादुःखप्रदायिनी एकैवसार्थकीचिंताधर्मस्यार्थेविचिंत्यते द्वितीयासार्थकाचिंतायो ५६
गिनोकेमेनंदिनी अन्यानिरर्थिकाचिंतातांतेननोपरिकल्पयेत् कायनाशकरीचिंताबलतेजःप्रणाशिनी

पाद्यते पुत्रं तस्मात्पुत्रो न संशयः ॥ भविष्यति न संदेहो मत्प्रसादान्महामते ॥ इति पद्मपुराणे भूमिखंडे वेन्योपा
ख्याने तुंगवरप्रदानं नामाध्यायः ३२ ॥ ऋषिरुवाच ॥ शप्ता गंधर्वपुत्रेण सुसुखेन महात्मना तस्य शापात्कथं जा
ता किं किं कर्म कृतं तया ॥ सत्ते मे कीदृशं पुत्रं तस्याः पापात्तु द्विजोत्तमः सुखेन तस्याश्चरितं तन्मे विस्तरतो
वद ॥ सूत उवाच ॥ सुसुखेनापि तेनैव संशप्ता तनुमध्यमा पितुः स्थानं गता सा तु सुनीथा दुःखपीडिता पित
रं चात्मनश्चैव चरित्रं च प्रकाशितं कृतवान्सोपि धर्मात्मा मृत्युः सत्यवतां वरः तामुवाच सुनीथां तु सु
तो शप्तां महात्मना भवत्याः दुष्कृतं पापं धर्मतेजः प्रताडने कस्मात्कृतं महाभागे सुशंखस्य हिता [illegible] ना
डने विरुद्धं सर्वलोकस्य भवत्या परिकल्पितं कामक्रोधविहीनं च सुशंखं धर्मवत्सलं तपोमार्गे वि
लीनं यं परं ब्रह्मणि संस्थितं तमेव घातयद्या वै तस्य पापं महत्कृतं हि पापात्मा जायते पुत्रः किल्विषं ल
भते बहु ताडितं ताडयेद्यो वै क्रोशंतं [illegible] क्रोशयेत्पुनः नास्य पापं समं मन्ये ताडितस्य न संशयः सर्वे
शांतः स जितात्मा ताडितो यो न ताडयेत् निर्दोषं प्रति येनापि महद्दोषं क्रियते रथ्यानिर्दिष्टं ताडयेत्सम्रा
न्महात्मा येन केनचित् स पापी पापमाप्नोति निर्दोषस्य शरीरजं निर्दोषो घातयेत्तं वै ताडनः पापचे
तसं पुनरुस्या पवेगेन साहसात्पापचेतनं पापकर्तुश्च यत्पापं निर्दोषं प्रतिगच्छति ताडनेनैव तस्मा
देताडयेद्ज्ञानवान्सदा दुष्कृतं च महत्तु वित्तत्वयैव परिपालितं शप्तातेनापि पापात्वं तस्मात्पुत्रं समाचर

पू॰ भ॰ स्यवै विदुः तीरमध्ये प्रयाति सः पश्चान्नाशयते तीरमात्मरूपं प्रकाशयेत ॥ तद्दृष्टिनाशये दृष्टं शं पापः पुत्रो
५१ न संशयः अनेनापि हि दोषेण तवेयं पापभागिनी अन्यस्मै दीयतां गच्छ दैवैरुक्तः पिता मम ॥ दैवैश्चापि सगंध
र्वैः ऋषिभिश्च महात्मभिः ॥ तैश्चापि संपरित्यक्तः पिता मे दुःखपीडितः ममान्ये चापि स्वीकारे न कुर्वंति हि
सज्जनाः ॥ एवं पापमयं कर्म मया चैव पुराकृतं ॥ संतप्ता दुःखशोकेन वनमेव समाश्रिता तप एव चरि
ष्यामि करिष्ये कायशोषणं ॥ भवतीभिः सुपृष्टाहं कार्यकारणमेव हि ॥ मम चिंतानुगं कर्म मया तद्दुःप्र
57 प्रकाशितं ॥ एवमुक्त्वा सुनिश्वासा मृत्योः कन्या यशस्विनी ॥ विरराम च दुःखार्त्ता किंचित्रो वाचवै पुनः ॥
सख्य ऊचुः ॥ दुःखमेवं महाभागे त्यज कोपविनाशितं नास्ति कस्य कुले दोषो दैवैः पापसमाश्रितं व्र
हत्यमुक्तं पुरा तेन ब्रह्मणो हरसंनिधौ दैवैश्चापि सहितस्त्वको ब्रह्मा ह्युत्पन्नमोभवत् ब्रह्महत्या न
पुत्रोसौ देवराजोपि पश्य भो दैवैः सार्धं महाभाग त्रैलोक्यं परिभुंजति गौतमस्य प्रियां भार्यां महि
त्वां गतवान्पुरा परदाराभिगामी स देवत्वे परिवर्त्तते देवानुमतितं देवं ऋषयो वेदपारगाः राम
आदित्यः कुष्ठसंयुक्तः त्रैलोक्यं च प्रकाशयेत् लोकानमतितं देवं देवाद्यास चराचराः कस्मात्त्वं
त्कैः महाशापभार्गवेण कृतं पुरा गुरुभार्यागतश्चंद्रः क्षयी तेन प्रजायते ५१

नाशयेत्सर्वसौख्यं वानुरूपहानिं निदर्शयेत् ॥ तस्मान्मोहं त्यजेद्बाले भजेदेकां चिंतां हि द्रावयेत् ॥ पापमुत्सादयेत्
चिंता चिंतिता च दिने दिने ॥ चिंताव्याधिः प्रणाशाय नरकाय प्रकल्पयेत् ॥ तस्मात्त्वं चिंतां परित्यज्य सुख
दुःखादिकं वद ॥ तासां तद्वचनं श्रुत्वा सुनीथा वाक्यमब्रवीत् ॥ इति श्रीपद्मपुराणे पंचपंचाशत्साहस्र
संहितायां भूमिखंडे नामाध्यायः ॥ ३३ ॥ सुनीथोवाच ॥ यथा ज्ञा भावेनैश्वर्यं सुखेन महात्मना तासु सर्वं
समाख्यातं सखीष्वेव विचेष्टितं १ आत्मनश्च महाभागा दुःखेनातिप्रपीडिता । अन्यच्चैव प्रवक्ष्ये
मि सख्यः प्राप्तं तु सांप्रतं २ मदीयरूपसंपत्तिं वपुःसगुणसंपदं विलोक्य तातः चिंतात्मा संजातो म
मकारणात् ३ देवेभ्यो दातुकामो सौ मुनिभ्यस्तु महायशाः । मां च हस्ते विगृह्यैव सर्वांश्चाक्यमुदा
हरत् ४ गृह्यतां सुता बाला मम पद्मचारुलोचना दातुकामोस्मि भद्रं वो गुणेन सुमहात्मने ५
मत्सुतां वीक्य ततो देवाः सगणाः शुश्रुवुस्तदा तमब्रुवन्नमाणास्ते देवा इंद्रपुरोगमाः तव कन्या गु
णज्ञेयं शीलानां परमो निधिः दोषेणैकेन संदुष्टा ऋषिशापेन तेन वै अस्यामुत्पत्स्यते पुत्रो पस
वीर्यात्तु मानिकिल भविता स महापापी स्ववंशविनाशकः गंगातोयेन संपूर्णं कुंभमेव प्रदृश्यते
सुरापाविंदुना लिप्तो मद्यकुंभः प्रजायते पापस्य पापसंसर्गात् कुले पापं प्रजायते ० आरनाल

पू॰भू॰ स्यामः॥ पुरुषाणां प्रमोहिनी सर्वमाया विरंभे सर्वभद्रप्रदायिनी॥ विद्याराजं ततो दृष्टुस्तस्यैताः सख्यः प्रियिनी
५८ पयं मोहयितुं भद्रे इच्छस्येवं सुरादिकं॥ विद्याया हि सुसिद्धा मां सा सुनीथा सुनंदिता॥ नव स्तैवं सखी मित्तु पु-
रुषान् सा विपश्यति॥ अटमाना गता पुण्यं नंदनं वनमुत्तमं॥ गंगातीरे ततो दृष्टो ब्राह्मणो रूपसत्तमं॥ सर्व-
लक्षणसंपन्नं सूर्यतेजःसमप्रभं रूपेण प्रतिमल्लोके द्वितीयमिव मन्मथं॥ देहवंतं महाभागं आगच्छ-
तं सुभागपदं॥ अनेनोपम्यं महात्मानं विष्णुतेजःसमप्रभं वैष्णवं सर्वपापघ्नं विष्णु तेजःसमप्रभं काम-
58 क्रोधविहीनं तमविवंशविम्मखणं॥ दृष्ट्वा सरूपं तं तपसा स्वरूपं दिव्यप्रभावं परितप्यमानं पप्रच्छ रंभा सु-
सखीं सरागा कोयं सखी विप्रवरो महात्मा॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेण्योपाख्याने नामाध्यायः॥ १२४॥
रंभोवाच॥ ब्रह्मा अव्यक्तसंभूतस्तस्माज्जज्ञे प्रजापतिः॥ अत्रिर्नाम स धर्मात्मा तस्य पुत्रो महामनाः॥
तुंगो नाम स्वयं भद्रे नंदनं वनमागतः॥ इंद्रस्य संपदं दृष्ट्वा लीलतेजसमुत्तमं॥ २॥ कृतास्पृहा अनेनापि इंद्रस्य स-
हृषीकेशः पुरा॥ ईदृशो हि यदा पुत्रो मम स्याद्धर्मसंयुतः॥ ३॥ सुश्रेयो मे भवेज्जन्म यस्य कीर्तिसमन्वितं॥ आराधितो हृ-
षीकेशस्तपोभिर्नियमैस्तथा॥ सुप्रसन्नो हृषीकेशो वरं याचितवान् यं॥ इंद्रस्य सदृशं पुत्रं विष्णुतेजःपराक्रमं
वैष्णवं सर्वपापघ्नं देहि मे मधुसूदन॥ दत्तवान् स तदा पुत्रमीदृशं सर्वधारकं॥ तदा प्रभृति विप्रेंद्र पुण्यात्मा प्रपश्यति राम
एनं गच्छ वरारोहे अस्मात् पुत्रो भविष्यति॥ पुण्यात्मा प्रथमे धर्मज्ञो विष्णुतेजः ५८
यथा त्वं चारुसर्वांगी तथायं परिपश्यति॥

नाशयेत्सर्वसौख्यानुरूपहानिंनिदर्शयेत् ॥ तस्मान्मोहंत्यक्त्वात्मानंएकाचित्ताहिध्यापयेत् ॥ पापमुत्सादयेत्
चिंताचिंतितात्वदिनेदिने ॥ चिंताव्याधिःप्रणाशायनरकायप्रकल्पयेत् ॥ तस्माच्चिंतांपरित्यज्यसुख
दुःखादिकंवद ॥ तासांवचनंश्रुत्वासुनीथावाक्यमब्रवीत् ॥ इति श्रीपद्मपुराणेपंचपंचाशत्साहस्र
संहितायांभूमिखंडेनामाध्यायः ॥ ३३ ॥ सुनीथउवाच ॥ यथाग्रामावनेश्वर्वैसुसुखेनमहात्मना तासुसर्वे
समाख्यातेसखीष्वेवविचेष्टिते १ आत्मनश्चमहाभागदुःखेनातिप्रपीडिता अन्यच्चैवप्रवक्ष्या
मिसख्यःश्रूयतांतुसांप्रतं २ मदीयरूपसंपत्तिवयःसद्गुणसंपदं विलोक्यतातः चिंतातस्यसंजातोम
मकारणात् ३ देवेभ्योदातुकामोसौमुनिभ्यस्तुमहायशाः मांचहर्षेणविप्रेभ्योवसर्वाश्चाकामदा
हरत् ४ गणयुक्तासुताबालाममैषाचारुलोचना दातुकामोस्मिभद्रंवोगुणेनेसुमहात्मने ५
मत्वोवाक्यंततोदेवाःऋषयःशुश्रुवुस्तदा तमब्रुवन्महामातेदेवाइंद्रपुरोगमाः तवकन्याग
णज्ञेयंशीलानांपरमोनिधिः दोषेणैकेनसंदुष्टाऋषिशापेनतेनवै अस्यामुत्पत्स्यतेपुत्रोपापस
वीर्यात्तुमान्किल भवितासमहापापीपूर्ववंशविनाशकः गंगातोयेनसंपूर्णःकुंभएवप्रदृश्यते
सुरापाविंदुनालिप्तोमद्यकुंभः प्रजायते पापस्यपापसंसर्गात् कुलेपापंप्रजायते० आरनाल

भविष्यतिमहातेजाराजराजःप्रतापवान् ॥ पांडुपुत्रोमहाप्राज्ञोधर्मात्मासयुधिष्ठिरः ॥ एतेश्चैववर्षा
र्थापंचशन्नंतेसर्वदिष्यति ॥ एतेष्वेवमहत्यापवर्त्तनेचमहत्सुचवैगणेकस्यचैनास्तिकस्यनास्ति
चलोक्षणं ॥ भवतीस्वल्पदोषेणविलिप्तासिवरानने ॥ उपकारंकरिष्यामस्तेवेववरवर्णिनि ॥ तवां
गेयेगुणाःसंतिसत्यंस्त्रीणांपथ्याशुभे ॥ अन्यत्रापिनपश्यामस्तेगुणान्चारुलोचने ॥ रूपमेवगुणाः
स्त्रीणांप्रथमंभयणांशुभिशीलमेवद्वितीयंचततीयंसत्यमेवच ॥ आर्जवत्वंचतुर्थंचपंचमंध
र्ममेवहि ॥ मधुरत्वंततःप्रोक्तंषष्ठमेववरानने ॥ मृदुत्वंसप्तमंबालेअंतमोहेसुपोषितोअष्टमं
हिपितुर्भावःशुश्रूषानवमंकिलसहिष्णुर्देशमंप्रोक्तंरतिस्त्रैकारशंतथा ॥ पतिव्रतत्वंततःप्रो
संवं ५ क्तंद्वादशंवरवर्णिनितैसंभूषिताबालेमाविमेषिवरानने ॥ येनोपायेनतेभर्ताभविष्यतिसु
धर्मधृक् ॥ तमुपायंप्रपश्यामस्तवार्थंवयमेवहि ॥ तामूचुस्तावराःसर्वेमात्वंवेसाहसंकुरु ॥ सूत
उवाच ॥ एवमुक्तास्तुनीयासापुनरूचेसारवीस्तुताः कथपश्चेममोपायंयेनभर्ताभविष्यति ता
मूचुस्तावरानारीरंभाद्याश्चारुलोचनाः रूपमाधुर्यसंयुक्तानवेत्तीमतिवर्द्धिनी ब्राह्मणाये
नसंभीताभयेनवहुसंगतातांप्रोचुश्चविशालाक्षींमत्याःकन्यासुलोचना विद्यामेकांप्रदा

पु॰भू॰ संचये देववृंदैः समाकीर्णे विद्रुमपुष्पोपशोभिते देववृंदसमाकीर्णे गंधर्वाप्सरःसेविते मनो
५८ हरे सुरम्ये च शीतच्छायासमाकुले । चंदनानामशोकानां तरूणां चारुहासिनी दोलायां सा समारू
ढा सर्वशृंगारशोभिता कौशेयेन सुनीलेन राजमाना वरानना चंपकपुष्पवर्णेन कंचुकेन द्वि
जोत्तमा सर्वांगसुंदरी बाला वीणातालकराविला गायमाना वरं गीतं सुस्वरं विश्वमोहनं ता
भिः परिवृता बाला सखीभिः सुमनोहरा तुंगस्तु कंदरे पुण्ये एकांते ध्यानमास्थितः कामक्रोध
59 विहीनस्तु ध्यायमानो जनार्दनं सशृण्वानो सुस्वरं गीतं मधुरं सुमनोहरं तालमानक्रियायेतं सर्व
सत्वविकर्षणं ध्यानाच्च चाल तेजस्वी मायागीतेन मोहितः समुत्थायासनात्तूर्णं वीक्षमाणो मु
हुर्मुहुः जगाम तत्र वेगेन मायाचलितमानसः दोलास्थां सुविलोक्यैव वीणादंडकराविलां
हसमाना सुगायंती पूर्णचंद्रनिभानना मोहितस्तेन गीतेन रूपेणापि महायशाः तस्यालाव
ण्यभावेन मन्मथस्य शराहतः व्याकुलव्याकुलज्ञानो विप्रपुत्रो द्विजोत्तमः चलपत्यतिमो
हेन जृंभते च पुनः पुनः स्वेदः कंपोथ संतापस्तस्याजायत तत्क्षणात् मुग्धस्त्रिव महामोहेगी
तत्स्खलितमानसः वेपमानस्ततस्तां तु स्तुगतस्तंऽतमानसः तामालोक्य विशालाक्षीं मुनिकन्या राम
पशालिनी ऋष्यावाच महात्मासः सुनीथां चारुहासिनी कात्वं कस्य वरारोहे सखीभिः परिवा ५८
स्तु

पराक्रमः॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं यथा हं ब्रह्मिताल्पया अयं भक्तो भवत्यद्वि भवे देवं न संशयः॥ सुतस्यापि समुत्पत्ति
र्यथा देवि भविष्यति॥ अस्मा जाते महाभागे पुत्रे धर्म प्रचारिणि॥ भविष्यसि सुखाभद्रे सत्यं वदाम्यहं॥ सुते
वेकृषिकारस्तु बीजं वपति तत्परः॥ स तथा भुंजते देवि यथा बीजं तथा फलं॥ अन्यथा नैव जायेत
तत्सर्वं सदृशं भवेत॥ अयमेषमहाभागस्तपस्वी पुण्यवीर्यवान्॥ अस्य वीर्यसमुत्पन्नो अ
स्यैव गुणसंपदा॥ भक्तः पुत्रो महातेजाः सर्वधर्मभृतां वरः॥ भविष्यति महाभागे पापुत्रो ह्यायोग
तत्ववित॥ एवं हि वाक्यं तु निशम्य बाला रंभाप्रियो क्तं शिवदायकत्वं॥ निश्चित्य बुध्येह सुनीथया
तदा तत्वार्थमेतत्परिसत्यमेवाहि॥ इति श्री पद्मपुराणे भूमिखंडे एणोपाख्याने नामाध्यायः॥ ३५॥ सु
नीथउवाच॥ सत्यमुक्तं त्वया भद्रे एवमेतत्करोम्यहं अनया विद्यया विप्रं मोहयिष्यामि नान्यथा
साहाय्यं देहि मे पुण्यं पयेनगच्छामि सांप्रतं एवमुक्तौ तयारंभा तामुवाच तपस्विनी कीदृगद्य मिसा
हाय्यं तत्वं कथयभामिनि दूतत्वं गच्छ मे भद्रे एतं प्रति सुसांप्रतं एवमुक्ते तया तां तु रंभाप्रति सुलो
चनं एवमेव प्रतिज्ञातं रंभया देवयोषिता करिष्यतव साहाय्यं आदेशो मम दीयतां सद्भावेन वि
शालाक्षी रूपयौवनशालिनी मायया दिव्यरूपा सा संवभूव वरानना रूपेणाप्रतिमा लोके मो
हयती जगत्त्रयं मेरो श्चैव महाभागपेशिखे रे चारु कंदरे नाना धातु समाकीर्णे नाना रत्नोप ।

प॰मू॰ ६० एवंसमधिकंकृत्वासत्यप्रत्ययकारकं ॥ गांधर्वेणविवाहेनसुनीथांसमुपेयिवान् ॥ तस्मैद
त्वासुनीथांतांरंभाहर्षेणचेतसा ॥ सातंचामंत्रयित्वावैगतागेहंस्वकंपुनः ॥ प्रहृष्टचेतसःस
र्व्वाःस्वस्थानंप्रति जग्मिरेगतासुतासुसर्वासुसखीषुद्विजसत्तमः रेमेतुंगस्तयासार्धंप्रिययाभा
र्ययासह ॥ तस्यामुत्पाद्यतनयंसर्वलक्षणसंयुतं ॥ चकारनामतस्यैववेणेत्येवतनयस्यहि ॥ सव
वृधेमहातेजासुनीथातनयस्तदा ॥ वेदशास्त्रमधीत्यैवधनुर्वेदंगुणान्वितं ॥ सर्वासामपिमेधा
वीविद्यानांपारमेयिवान्तुंगस्यतनयोवेणः ॥ शिष्टाचारेणवर्तते ॥ सवैलोकब्राह्मणश्रेष्ठः तत्रा
चारपरोभवत् ॥ द्वितीयइवयथाभातिसर्वतेजःसमन्वितः भात्येवतुमहाप्राज्ञःस्वबलेनपराक्रमैः
चाक्षुषस्यांतरेप्राप्तेवैवस्वतसमागते ॥ प्रजापालविनालोकाःप्रजाःसीदंतिसर्वदा ऋषयोध
र्मतत्वज्ञाप्रजाहेतोस्तपोधनाः ॥ अचिंतयन्महीपालधर्मज्ञंसत्यपंडितंवेणमेवतुददृशुःसंपन्न
लक्षणैर्युतं ॥ प्रजापालपदेपुण्ये अभ्यषिंचन्द्विजोत्तमाः ॥ अभिषिक्तेमहाभागेतुंगापुत्रेतदा
नृपे ॥ तेप्रजापतयःसर्वेजग्मुस्तेचतपोवनं ॥ गतेषुतेषुसर्वेषुवेणोराज्यंप्रकोशयन् ॥ स्तुतेऽब्ध
चः ॥ सासुनीथासुतंदृष्ट्वासर्वराज्यप्रसाधकं ॥ विशंकतेप्रभावेनशापात्तस्यमहात्मनः ॥ ममा राम॰ ६०
पुत्रोमेमहाभागोधर्मत्राताभविष्यति ॥ इत्येवंचिंतयेन्नित्यंसंपुत्रं

60

रित्ता॥केनकार्येणसंप्राप्ताकेनत्वंप्रेषितावने॥तवांगसुंदरंसर्वमत्रभातिमहावने समाचक्ष्वममा
छेचप्रसारात्सुमुखीभवमायामोहेनसंमुग्धस्तस्याःकर्मनविंदति॥मार्गतोमेन्मधस्यापिपरीवि
क्षोमहामुनिःनोवाचकिंचसाविप्रेसमालोक्यसखीमुखं॥रंभांचप्रेरयामासमुनीद्यासंज्ञयासखी
तांसुनाचेततोरंभासमाचष्टद्विजंप्रति॥इयंकन्यामहाभागामस्योप्यापिमहात्मनः॥मुनीद्याख्या
प्रसिद्धेयंसर्वलक्षणसंपदा॥पतिमन्विच्छतीबालाधर्मवंतंतपोनिधिं॥शांतंदांतंमहाप्राज्ञंवेदविद्या
विशारदं॥तामुवाचततस्तुंगोरंभामप्सरसांवरां॥मयाचाराधितोविष्णुःसर्वविघ्नमयोहरिः॥(
तेनदत्तोवरोमह्यंपुत्राख्यःसर्वसिद्धिदःतन्निमित्तमहंभद्रेपुत्रार्थीनित्यमेवच॥कस्यचित्तु
रापवीर्यस्यकन्यामेकोप्यचिंतमेसदैवाहंनपश्यामिसुभार्यासत्यमीदृशी॥इयंधर्मस्यवै
कन्याधर्माचारावरानना॥मामेवेहिभजेत्येवमापरिक्रांतमिहेच्छसि॥यदभिच्छतीयंबाला
तरदैमिनसंशयः॥अदेयंदेयमित्याहेअस्याःसंगमकारणात्॥एकमेवंत्वयादेयमस्मन्मनो
द्विजसत्तम॥रंभाउवाच॥विप्रेंद्रत्वंप्रएच्छेहव्रतिस्तोवच्मिसांप्रतं॥एतामेवत्वयात्याज्या
धर्मपत्नीतवैवहि॥अस्मादेशोत्तलोनैवयाघएवत्वयाकदा॥इत्यर्थंप्रत्ययंविप्रप्रयत्त
परिरक्षय॥स्वहस्तंदेहिविप्रेंद्रसत्यंप्रत्ययकारकं॥एवमस्तुमयादत्तमस्याहंसानसंशयः

प०भ० ६१

त्वं अहं अग्र्यतमो सुरैः ॥ अहं ज्ञानमहं सत्यमहं धाता सनातनः ॥ अहं धर्ममहं मोक्षः सर्वदेवमयो

ह्यहं ॥ ब्रह्मदेवात्समुद्भूतः सत्यसंधोस्मि नान्यथा ॥ जिनरूपं विजानाहि सत्यं धर्मकलेवरं मामेव

यंति ते सर्वे योगिनो ज्ञानतत्पराः ॥ **वेणुरुवाच** ॥ त्वयैवं कीदृशं कर्म किं ते दर्शनमेव च ॥ किमाचा

रावरस्ते हि इत्युक्ते तेन भूभुजा ॥ **पातकउवाच** ॥ अर्हन्तो देवता यत्र निर्ग्रंथो गुरु दृश्यते ः दर्शने

स्मिन्न संदेहो ॥ आचारान्प्रवदाम्यहं ॥ यजनं याजनं नास्ति वेदाध्ययनमेव च ॥ नास्ति संध्या

62 तपो दानं स्वधास्वाहाविवर्जितं ॥ हव्यकव्यादिकं नास्ति नैव यज्ञादिकाः क्रियाः पितृणां तर्पणं

नास्ति नातिथिर्वैश्वदेविकं पतयः स्यवराः पूज्या अर्हतो ध्यानमुत्तमं ॥ अयं धर्मः समाचारो जै

न मार्गे प्रदृश्यते ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं निजधर्मस्य लक्षणं ॥ **वेणुरुवाच** ॥ वेदप्रोक्तं यथा धर्मं

यत्र यज्ञादिका क्रिया ॥ पितृणां तर्पणं श्राद्धं वैश्वदेवं न दृश्यते ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं निजधर्म

स्य लक्षणं न दानं न तपश्चास्ति कोस्ति धर्मस्य तत्र वै ॥ वद सत्यं ममाग्रे तु दयाधर्मश्च कीदृशः ॥

पातकउवाच ॥ पंचतत्त्वप्रवद्धोयं प्राणिनां कायएव च आत्मा वायुस्वरूपोयं तेषां नास्ति प्र राम

संगता यथा जलबुद्बुदानामपि सं [illegible] गराएवतां जायते बुद्बुदाकारं तद्वत्भूतसमागमः ६१

रिता ॥ केन कार्येण संप्राप्ता केन त्वं प्रेषिता वने ॥ तवांगसुंदरं सर्वं मत्र भाति महावने समाचक्ष्व मम मा
येव प्रसारात्सुमुखीभव मायामोहेन संमुग्धस्तस्याः कर्मेन विंदति ॥ मार्गलोमश्च तथस्या विपरीवि
प्रो महामुनिः नोवाच किंच सा विप्रं समालोक्य सस्मितं मुखं ॥ रंभा च प्रेरयामास सुनीथां संज्ञया सखीं
तां सुवाचं ततो रंभा समाचष्ट द्विजं प्रति ॥ इयं कन्या महाभागा मम त्यो प्याश्याषि महात्मनः ॥ सुनीथाख्या
प्रसिद्धेयं सर्वलक्षणसंपन्ना ॥ पतिमन्विच्छती बाला धर्मवंतं तपोनिधिं शांतं दांतं महाप्राज्ञं वेदविद्या
विशारदं ॥ तामुवाच ततस्तु गो रंभा मन्मथ शासनं वरं ॥ सदाचारान्वितो विप्रः सर्वविभ्रमयो हरिः ॥ १
तेनदत्तो वरो मह्यं पुत्रः ख्यातः सर्वसिद्धिदः तन्निमित्तमहं भद्रे पुत्रार्थे नित्यमेव च ॥ कस्यचित्तु
रापवीर्यस्य कन्यामेकां प्रचिंतमे स देवाहं न पश्यामि सुभार्यां सत्यमीदृशीं ॥ इयं धर्मस्य वै
कन्या धर्माचारा वरानना ॥ मामेवं हि भजत्येषा यदि कांत मिहेच्छसि ॥ पंथमिच्छतीयं बाला
तदर्दीमि न संशयः ॥ अद्येयं देयमित्याहि अस्याः संगमकारणात् ॥ एकमेव त्वया देयमस्य सत्तो
द्विजसत्तम ॥ रंभा उवाच ॥ विप्रेंद्र त्वं पुरा एव्वेह व्रतिज्ञो वच्मि सांप्रतं ॥ एषा नैव त्वया त्याज्या
धर्मपत्नीन वैव हि ॥ अस्या दोषो गुणो नैव त्वया ग्राह्यः कदा ॥ इत्यर्थे प्रत्ययं विप्र प्रत्ययं तं
परिस्पृश्य ॥ स्वहस्तं देहि विप्रेंद्र सत्यं प्रत्ययकारकं ॥ एवमस्तु मया दत्तमस्याहं ततन शंशयः

प॰भ॰ स्वं अर्हं प्रज्यतमो सुरैः ॥ अर्हं ज्ञानमहं सत्यमहं ध्यातासना तनः ॥ अर्हं धर्ममहं मोक्षः सर्वदेवमयो
६१ ऽप्यहं ॥ ब्रह्मदेवात्समुद्भूतः सत्यसंधोस्मि नान्यथा ॥ जिनरूपं विजानाहि सत्यं धर्मकलेवरं मामेव
पांतिते सर्वे योगिनो ज्ञानतत्पराः ॥ वेणुरुवाच ॥ तवैवं कीदृशं कर्म किं ते दर्शनमेव च ॥ किमाचा
रो वरस्ते हि इत्युक्ते तेन भुजा ॥ पातक उवाच ॥ अर्हं नो देवता यत्र निर्ग्रंथो गुरु दृश्यते ॥ दर्शने
स्मिन्न संदेहो ॥ आचारान्प्रवदाम्यहं ॥ यजनं याजनं नास्ति वेदाध्ययनमेव च ॥ नास्ति संध्यां
61 तयो दानं स्वधास्वाहा विवर्जितं ॥ हव्यकव्यादि नास्ति नैव यज्ञादिका क्रियाः पितृणां तर्पणं
नास्ति नातिथ्ये वैश्वदेविकं पतयः स्यवराः प्रज्या अर्हतो ध्यानमुत्तमं ॥ अयं धर्मः समाचारो जै
नमार्गे प्रदृश्यते ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं निजधर्मस्य लक्षणं ॥ वेणुरुवाच ॥ वेदप्रोक्तः यथा धर्मो
यत्र यज्ञादिका क्रिया ॥ पितृणां तर्पणं श्राद्धं वैश्वदेवं न दृश्यते ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं निजधर्म
स्य लक्षणं न दानं तपो वास्ति कास्ति धर्मस्य तत्र वै ॥ वद सत्यं ममाग्रे तु त्वद्धर्मो कीदृशः ॥
पातक उवाच ॥ पंचतत्वप्रवृत्तो यं प्राणिनां काय एव च आत्मा वायुस्वरूपो यं तेषां नास्ति स राम
संगता यथा जलेषु बुद्बुदानामपि संगाराणां वै जायते बुद्बुदाकारं तद्वत्भूतसमागमः ६१

वेणेन तदा सती ॥ मातापित्रोस्तयोर्वाक्यं युक्तः प्रजाः प्रपालयेत् ॥ एवं वेणः प्रजापालः संजातः क्षि
तिमंडले ॥ सुखेन जीवते लोकः प्रजाधर्मेण रंजिताः एवं राज्यप्रभावं तु वेणस्यापि महात्मनः ॥
धर्मभावाः प्रवर्त्तंते तस्मिन् शासति पार्थिवे ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने नामा
ध्याय ॥ ३६ ॥ ऋषय ऊचुः ॥ एवं वेणस्य चैवासीन्नस्थिरेव महात्मनः धर्माचारं परित्यज्य
कथं पापमतिर्भवेत् ॥ सूत उवाच ॥ ज्ञानविज्ञानसंपन्नैः मुनिभिस्तत्त्ववेदिभिः शुभाशुभं वे
दत्येवं तन्नस्यादिह अन्यथा तप्यमानेन तेनापि हि सुखेन महात्मना कश्चित्पुरुषः समाया
६२ तः पैच्छलिंगधरस्तदा नग्नरूपो महाकायः शिरोमुंडो महाप्रभः मार्जनीमयूरपत्राणां कक्षासहितं
धीर्यवान् गृहीत्वा पाणिपात्रं तु नालिकेरमयं करे पठमानमसच्छास्त्रं वेदधर्मविदूषकं यत्र वेणो
महाराज तत्रायातस्त्वरान्वितः समीपं तस्य वेणस्य प्रविवेश सपापवित् तं दृष्ट्वा समनुप्राप्तं वे
णः प्रश्नं तदाकरोत् यमवान्को हि समाँत ईदृग्रूपधरो मम सभायां वर्त्तमानस्य पुरः कस्मात्समाग वा
तः किं वेषः किं नु ते नाम को धर्मः कर्म ते वद किं देवस्ते किमाचारः किं तपः का प्रभावना किं ज्ञा
नं किं प्रभाष्यते किं सत्यं धर्मलक्षणं तत्त्वं सर्वं समाचक्ष्व मामग्रे सत्यमेव च श्रुत्वा वेणस्य तद्वाक्यं
ततो वाक्यमुदाहरत् ॥ पापनर उवाच ॥ करोष्येवं वृथा राज्यं महामूढो न संशयः अहं धर्मस्य सर्व

प्रति 6

प॰भू॰ मरणं यत्र तत्राधर्मो न संशयः स्वाहाकारः स्वधाकारः तपः सत्यं न योत्तम दयाहीने चाफलं
६२ स्यान्नास्ति धर्मस्तु तत्र हि एते चोदानवेदास्तु दया यत्र न विद्यते दयादानपरो नित्यं जीवमे
वप्ररक्षयेत् चांडालोप्यथ शूद्रो वा स वै ब्राह्मण उच्यते ब्राह्मणो निर्दयो यो वै पशुघात
परायणः सर्वेषु निर्दयः पापी कठिनः क्रूरचेतनः वेचकैः कथितो वेदो यो वेदो ज्ञानवर्जितः
यत्र ज्ञानं भवेन्नित्यं तत्र वेदः प्रतिष्ठति दयाहीनेषु वेदेषु विप्रेषु च महामते नास्ति सत्यं त्रिपा
तत्र वेदविप्रेषु वै तदा वेदान्न वेद राजेंद्र ब्राह्मणाः सत्यवर्जितः दानस्यापि फलं नास्ति तस्माद्दानं न जैनस्य)
62 दीयते यथा म्राज्ञस्य वै चिह्नं तथा दानस्य लक्षणं निजस्यापि च पद्म मे भुक्ति प्ररूपकं आदौ
दयाप्रकुर्तव्या शान्तम् तेन चेतसा आराधयेत्तत्र देवं जिनं येन चराचरं मनसा भाव भावेन जै
नमेकं प्रपूजयेत नमस्कारः प्रकर्तव्यः तस्य देहस्य नान्यथा ॥ माता पित्रोस्तु वै पादौ कदा
नैव प्रवंदयेत ॥ अन्येषामपि का वार्ता श्रूयतां राजसत्तम ॥ वेणुरुवाच ॥ एते विप्राः प्रशा
चार्यो गंगाद्याः सरितस्तथा ॥ वदंति पुन्य तीर्थानि बहु पुण्यप्रदानि च तत्किं वदस्व सत्य
मेयदि पुण्यमिहेच्छसि ॥ पातक उवाच ॥ नाताहूने महाराज मेघा वर्षंति वै जलं भूमौ हि स राम
तते ह्वे वसर्वत्र पतितं जलं तस्मात्ता यस्तत्तस्तिष्टे द्ध्यास वै त्रभावयेत् नद्यः पापप्रवाहा ६२

ले

ज्योतिस्तत्र प्रदृश्येत सुवीरा वर्द्धितयन्त्रान् आकाशे हि वहन्त्यश्वान् वृजरत्वं प्रजायते अस्तु
मध्ये प्रनात्येव सुतेजोवर्द्धुत्तवरं क्षणमात्रं प्रदृश्येत क्षणं नैव च दृश्यते तद्वद्भूतसमायोगः
सर्वत्र परिदृश्यते अंतकाले प्रयात्यात्मा पंचपंचसु पातिते मोहमुग्धो स्ततो मर्त्यो वर्तते च प
रस्परं श्राद्धं कुर्वंति मोहेन तत्त्या हं पितृतर्पणं कान्तेमन्तः समश्नाति कीदृशोसौ नन्योन्न मे किंज्ञा
ने कीदृशं कार्यं केन दृष्टं वदस्व नः मिष्टान्नं भोजयित्वा च तृप्तां याति च ब्राह्मणाः कस्य श्रा
द्धे च पितरः अतः श्रद्धा निरर्थका अन्यदेवं प्रवक्ष्यामि वदानो कर्म दारुणं यदातिथिर्गृ
हे याति महोक्षं पचते द्विज अजं वा राजराजेंद्र अतिथिं परिभोजयेत् अश्वमेधमखे
अश्वं गोमेधे वृषमेव च नरमेधे नरं राजन् बाध्यते ततोऽग्रजान् राजसूये महाराज प्रा
णिनां घातनं बहु पुंडरीके गजं हन्यात् गजमेधे च कुंजरं सौत्रामणौ पशून्मेधे मे
एवं प्रदृश्यते नानारूपेषु सर्वेषु श्रूयतां तत्र यत्नेन नानाजातिविशेषाणां पशूनां घा
तनं स्मृतं पश्चात्पितृदीयते दानं किं तद्दानस्य फलं क्षणं तदत्र मुक्ति यज्ञे येन क्रियते भूरि भोजनं
अन्तेन दोषहीनं स्यात् हन्यन्ते यन्महामखे तत्र किं दृश्यते धर्मं किं फलं तत्र जायते पशूनां

प॰मु॰ पीव्यजायत तुंगः प्रजापतेः पुत्रो वैशल्लो छन्नमागतः पुनः पप्रच्छ धर्मात्मा सुतां मन्योर्महात्मनः क
६३ स्य दोषात्समुत्पन्नो वद सत्यं मम प्रिये ॥ मुनीश्योवाच ॥ पूर्वमेव सुवृत्तांतं पृष्टा सा पुन्यनेदिनी समाचष्ट
सुतुंगाय मम दोषान्महामते संजात ईदृशः पुत्रो महापापी द्विजोत्तमः क्रीडनाय समाभाष्य कन्नीरंभय
विहृत्य समाकर्ण्य महातेजा तया सह वने ययौ गतेतस्मिन्महाभागे सभार्ये च वने तदा ॥ सर्वैस्ते ऋषय
स्तस्य वेणोः पार्श्वे गतास्तथा समाहूय ततः प्रोचुस्तुंगस्य तनयं प्रति ॥ मा मैवं साहसं कार्षीः प्रजापालो भ
वानिह त्वया सर्वमिदं लोकं त्रैलोक्यं सचराचरं धर्मं चैव महाभाग सकलं हि प्रतिष्ठितं ॥ पापकर्म परि
63 त्यज्य पुण्यं कर्म समाचर एवमुक्ते मुनिभिश्चैव प्रहसन्वाक्यमब्रवीत् ॥ अयमेव परो धर्म अयमेव सना
तनः अहं धाता अहं गोप्ता अहं वेदार्थ एव च अहो धर्मो महापुण्यो जैन्यधर्मः सनातनः ॥ ऋषय ऊचुः ॥
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्या स्त्रयो देवद्विजातयः सर्वेषामेव वर्णानां श्रुतिरेषु सनातनी वेदाचारेण व
र्तंते तेन जीवंति जंतवः पश्चाद्राजा पृथिव्यां च संजातः कृतविक्रमः राजधर्मेण राजेंद्र सुखं जी
वंति वै द्विजाः राज्ञः पापेन नश्यंति तस्मात्पुण्यं समाचर नेदं कृतं त्वया कर्म कृतस्यापि नरा
धिप त्रेतायुगस्य पः कर्म द्वापरस्य तथा न हि कलौ श्रेवं प्रवेशंतु वर्तयिष्यति मानवाः पापस्य मूल राम
मेतं वै जैन्यकर्म न संशयः व्यवहारं कलौ श्चैवं त्वं पजपुण्यं समाश्रयः वर्तेय स्वहि सत्येन प्रजाप ६३

स्तु तासु तीर्थेषु तेषु कथं जलाशया महाराजतडागाः सागरास्तथा पृथिव्यां धारका वर्गा गिरयो
ऽम्बुराशयः नास्त्येते पुण्यचैव तीर्थं जलैर्युतं तमनु तमं स्नाते स्नानेन यदा पुण्यं कस्मान्न स्त्येषु वैनहि
हस्नास्नानेन नैव विसिद्धि मीनाः प्रयुञ्जन्ति तान्येषां यत्र जिनस्तत्र तीर्थं तत्र धर्मः सनातनः तपोदा
नादिकं सर्वं पुण्यं तत्र प्रतिष्ठितं एकोऽर्हन् जिनः सर्वमयो न पदं नास्त्यपवर्गधर्मं परमं हि तार्थं श्रेयं तु
लाभः परमं तु तस्मात्त् ध्यायस्व नित्यं सुखमेव विख्यातिविनिघधर्मे सकले सदेवे ॥ दानं सपु
ण्यं परियाज्ञरूपं ॥ पापस्वनावेर्वर्द्धु बोधितेन न पस्तुंगस्य पुत्रेण भुवि तेन पापिना ॥ इति पद्मपुराणे
पंचपंचाशत्साहस्र्यां संहितायां भूमिखंडे वेणोपाख्याने नामाध्यायः ॥ ३७ ॥ सूत उवाच ॥ एवं संबो
धितो वेणः पापभावं गतः किल पुरुषेणापि तेन जैनेन महापापेन मोहितः १ नमस्कृत्य ततः पादौ त
स्यैव च दुरात्मनः वेदधर्मं परित्यज्य सत्यधर्मादिकां क्रियां सु यज्ञानां निवृत्तिः स्यात्तवेदानां हित
येव च पुण्य शास्त्रमयं धर्मं तदा नैव प्रवर्त्तितं सर्वपापमयो लोकः संजातस्तस्य शासनात् नैव मागा
प्ये वेदाश्च धर्मशास्त्रार्थमुत्तमं न ध्यानाध्ययनं विप्रास्तस्मिन् शासति पार्थिवे एवं धर्मप्रलोपोऽभूत् तमह
त्यापे प्रवर्त्तितं युगेन वार्यमाणस्तु सुन्यथा कुरुते भृशं नन नाम पितुः पादौ मातुश्चैव दुरात्मवान् सन
कस्यापि विप्रस्य रूपमेकः प्रतापवान् पितृभ्यां निवार्यमाणश्च मात्रा चैव दुरात्मवान् न करोति शुभं पु
ण्यं तीर्थदानादिकं कदा आत्मभावानुरूपं च वेत्ति कालं महायशाः पुनः स वैर्विचार्यैवं कस्मात्त्यात्

प.भू. मक्रोधविवर्जितं तस्यास्य तपसा देवः शंखचक्रगदाधरः प्रसन्नोऽस्मि महाभाग व्रियतां वर उत्तमः
६४ वेण उवाच ॥ देवदेव प्रसन्नोऽसि देहि मे वरमुत्तमं अनेनापि शरीरेण गंतुमिच्छामि तत्पदं पित्रा
सार्धं महाभाग मात्रा चैव सुरेश्वर तवैव तेजसा देव तद्विष्णोः परमं पदं ॥ श्रीवासुदेव उ
वाच ॥ एवमेव महाभाग तु गंता मम महात्मना अहमाराधितस्तेन तस्मै दत्तो वरो मया प्र
यास्यसि महाभाग वैष्णवं लोकमुत्तमं कर्मणा स्वेन विप्रेंद्र पुण्येन नृपनंदन आत्मार्थे त्वं महा
भाग वरमेवं प्रयाचय दानमेव परं श्रेष्ठं दानं सर्वत्र भावनं तस्माद्दानं ददस्व त्वं दानात्पुण्यं प्रवर्त्त
64 ते दानेन नश्यते पापं तस्माद्दानं ददस्व मे अश्वमेधादिभिर्यज्ञैर्यजस्व नृपसत्तम भूमिदानादिकं दानं
ब्राह्मणेभ्यो ददस्व वै सुदानात्प्राप्यते भोगः सुदानात्प्राप्यते सुखं दानेन स्वर्गमाप्नोति फलं तत्र प्रभुज्य
ते दत्तस्यापि सुदानस्य श्रद्धायुक्तस्य सत्तम काले प्राप्ते व्रजेत्तत्र पुण्यस्यापि सुदानतः पात्रं विज्ञाय
मत्ताय श्रद्धाभ्युतेन चेतसा यो ददाति महादानं मयि भावं निवेश्य च तस्याहं सकलं दद्मि मनसा यं प्र
मिच्छसि ॥ वेण उवाच ॥ कालं दानस्य मे ब्रूहि कीदृक्कालस्य लक्षणं तीर्थस्यापि च पद्म पात्रस्यापि सु
लक्षणं ॥ दानस्यापि जगन्नाथ सर्वं विस्तरतो वद प्रसादसुमुखो भूत्वा दयाभेयदि वर्तते ॥ श्रीकृष्ण राम
उवाच ॥ दानकालं प्रवक्ष्यामि नित्यं नैमित्तिकं तथा काम्यं चान्यं महाराज चतुर्थं प्रायिकं पुनः सर्वो ६४

त्वोभवस्वहि ॥वेनउवाच॥ अहं ज्ञानवतां श्रेष्ठः सर्वज्ञातं मयाऽद्य ह अन्यं धर्मा भाषमाणं ते राजानं या
पचेतनं ऋषिपत्नास्ते महात्मानः सप्तैते ब्रह्मणः सुताः ऋषिते ब्रुव विप्रेषु वेणो राजा महात्मकः सुब्रह्मश
प्तभयात्तेषां पवल्मीकं प्रविवेश ह अथ ते मुनयः क्रुद्धा वेणं पश्यंति सर्वतः ज्ञात्वा प्रच्छन्नं भूपं ते व
ल्मीकस्थं सुसंप्राप्तं बलाद्दुर्निर्युस्ते विप्रास्कुरंतं पापचेतनं सव्यजानु ममंथुस्ते भूपस्ते जातमल्पकः त
स्माज्जातो महाह्रस्वः नीलवर्णो भयंकरः पर्वत्तो रक्तनेत्रस्तु बाणपाणिर्धनुर्धरः सर्वेषामेव यया
नानि षादानां बभूव ह धाता पालपिता राजा म्लेछानां तु विशेषतः तेद्दुष्टपापकर्मणां अथ प्रपस्तु म
हामतेः ममंथुर्दक्षिणं पाणिं वेनस्यापि महात्मनः तस्माज्जातो महात्मा स येन दुग्धा वसुंधरा पृथुना
म महाप्राज्ञो राजराजो महाबलः तस्य पुत्रस्य प्रसादात्स वेणो धर्मार्थकोविदः चक्रवर्त्तिपदं भुक्त्वा प्र
सादात्तस्य चक्रिणः जगाम वैष्णवं लोकं तद्विष्णोः परमं पदं ॥इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोप
ख्याने नामाध्यायः ॥२८॥ ऋषिय ऊचुः ॥ कथं वेणेन गतः स्वर्गे जायं त्यक्त्वा च दूरतः तन्नो विस्तर
तो विप्रा वदस्व त्वं वदतांवर ॥सूत उवाच॥ ऋषीणां पुरस्य संसर्गात्संवादाच्च द्विजोत्तमा कायस्य म
थनात्पापो बहिस्तस्य विनिर्गतः पश्चाद्वेणः स धुतपाप्मा ज्ञानं लेभे च शाश्वतं रेवायां दक्षिणे
कूले तपश्चचार स द्विजाः तृणबिंदोः आश्रमे श्रेष्ठे आश्रमे पापनाशने वर्षाणां तु शतं साग्रं का

प॰मू॰ गान् किं करोति समर्थश्चान दत्तं दानमुत्तमं महता दानरूपेण तमेतत्त्वारि वारयेत् नित्यकालस्य पद्म
६५ नमात्मार्थं पापविभिर्यथा न दत्तं राजराजेन्द्र अक्षय्यं तेन चेतसा तथा तान् जारे पाप्मनान् उपाये
र्दारुणैः किल नैमित्तिकं तथा कालपुण्यं चैव कारणायतः प्रवक्ष्यामि नरश्रेष्ठ सुबुध्याश्रमे तत्परः
अमावास्यां महाराज पौर्णमासी तथैव च यदा भवति संक्रान्तिर्व्यतीपातो नरेश्वर वैधृतश्च
दाश्चैकोपदा एकादशी भवेत् महामाघी तथाषाढी वैशाखी कार्तिकी तथा अमासोमसमायोग
65 मन्वादिषु युगादिषु गजच्छाया तथा प्रोक्ता पितृच्छाया तथैव च एते नैमित्तिकाः ख्याताः तत्र वाग्रेप
रिकीर्तिताः एतेषु दीयते दानं तस्य दानस्य यत्फलं तत्फलं तु प्रवक्ष्यामि शृणु तान् नृपसत्तम मामुद्दिश्य
नरो भक्त्या ब्राह्मणाय प्रयच्छति तस्याहं निर्विकल्पेन प्रयच्छामि न संशयः गृहं सो त्वं महाराज स्वर्ग
मोक्षादिकं बहु काम्यं कालं प्रवक्ष्यामि दानस्य फलदायकं वृत्तानामेव सर्वेषां देवादीनां तथैव च
दानस्य पुण्यकालं नु संप्रोक्तं द्विजसत्तमैः आभ्युदयिकमेवाथि कालं वक्ष्यामि ते नृप मखाना
मेव सर्वेषां वैवाहिकमनुत्तमं पुत्रस्य जातमात्रस्य चौलमौञ्ज्यादिकं तथा प्रासादध्वजदेवानां प्रति
ष्ठाकर्माणि द्विजा वापीकूपतडागानां गृहवास्तुप्रवेशने नृप तदाभ्युदयिकं प्राप्तमात्रेणापि च प्रजने
तस्मिन् काले ददेदन्नेन पूजावृद्धिप्रदायकं आभ्युदयिकमेवातः कालः प्रोक्तो नृपोत्तम अन्यस्मिं राम
वश्चव प्रवक्ष्यामि पापपीडानिवारणं मृत्युकाले च संप्राप्ते त्वयं ज्ञात्वा नरोत्तम तत्र दानं प्रदातव्यं ६५

दपस्यवेत्तापांपापंनश्यंतिसर्वतः अंधकाराधिकाघोरानराणांनाशकारकाः एवसूर्योममांशोयंतेजः
सामेचकल्पितः तेनैवतेजसादग्धाभस्मयांतिचकिल्विषाः उदयंतममासंवाधायोम्यचकेतुदारुणं
तन्नमेकथ्यतेकालेंबहुपुण्यविवर्द्धनेसंप्राप्तायांसुवेलायांतस्यापुण्यकरोनरः स्नात्वाभ्यर्च्यपितॄन्
देवान् धनदाताभवेत्सुनः यथाशक्तिप्रभावेन श्रद्धापूतेनचेतसा अन्नंपयःफलंपुष्पंवस्त्रंतांबूलमं
बरं हेमादिकंततस्तस्यै श्रद्धापूतेनचेतसामध्याह्नेतुततोराजन् अपराह्णेतथैवच मामुद्दिश्यचयो
दद्यात्तस्यपुण्यफलंशृणु खाद्यपानादिकंमिष्टंलेपनंगंधकुंकुमंकर्पूरादिकमेवापिवस्त्रालंकारसं
युतं धनादयोगुणवान्ब्राह्मणः पंडितोपिविचक्षणः यत्किंचिमासदिनेयावत्यद्दंतेलभतेतदा तमेवकार
पाम्यवबुद्ध्याचैवनरोत्तमः सपद्मेमवतीयत्नेसंव अदत्वादानमुत्तमं उन्मादयाम्यहंरोगंसर्वभोग
निवारणं तेषांकायेषुवसंतुशोषंबहुपीडाप्रदायकं मंदानलेनसंयुक्तंज्वरसंतापकारणं त्रिकाले
पुनदत्तंयैर्ब्राह्मणाधुसुरेषु चस्वयममस्नातिमिष्टंतुतेनपापंमहत्कृतं त्रापश्चितेनरौद्रेणतमेवंपरिशो
धयेत् उपवासैर्महाराजकायशोषकरादिकैः चर्मकारोयथाचर्मकुंडस्थोपरिनिर्घृणाःशोधयेच्चव
बाधेम्भकंडस्थंस्फोटयेद्यथातथाहंपापकर्त्तारंशोधयामिनसंशयः औषधीनांसुयोगाश्चकषायैः
कंडुकैर्मधुः उन्मादकैश्चसंतापैर्वैघरूपेणनान्यथा अन्येभुंजंतितस्याग्रेभोगान्पुन्यान्मनोनु

प॰ मू॰ नद्यो महाराज त्वासु तीर्था प्रतिष्ठिताः पत्र प्रवर्त्तिता यत्र अग्निहोत्रे यथा स्थितः सोमया पीत
६६ वेद्यत्र तीर्थस्तत्र प्रतिष्ठितः आरामो यत्र वै पुण्यो अश्वत्थो यत्र तिष्ठति ॥ वृक्षश्च त्तोमचैवात्र
वटवृक्षस्तथैव च ॥ अन्येच्च वन संस्थाना तत्र तीर्थं प्रतिष्ठितं ॥ एते तीर्थाः समाख्याता पिता
माता तथैव च ॥ पौराणं पठ्यते यत्र गुरुर्यत्र स्वयं स्थितः ॥ सुभार्या तिष्ठते यत्र तत्र तीर्थं न संशयः
सुपुत्रस्तिष्ठते यत्र तत्र तीर्थं न संशयः ॥ एते तीर्थाः समाख्याता राज वेश्यपते थैव च ॥ वे॰ उवाच ॥
पात्रस्य लक्षणं ब्रूहि यस्मै देयं वरो जनः प्रसाद सुमुखो भूत्वा कृपया मम माधव ॥ श्रीवासुदे
66 व उवाच ॥ शृणु राज महाप्राज्ञ पात्रस्यापि सुलक्षणं यस्मै देयं सुदानं च आज्ञापूते महा
त्मभिः ब्राह्मणस्य कुलोपेतं वेदाध्ययन तत्परं शांतं दांतं तयो युक्तं युक्तमेव विशेषतः
प्रज्ञावंतं ज्ञानवंतं देवपूजन तत्परं सत्यवंतं महापुण्यं वैष्णवं ज्ञानपंडितं धर्मज्ञं मुक्त
लोलुपं च पाखंडैस्तु विवर्जितं एवं पात्रं मया ख्यातं मन्ये देवं वदाम्यहं एवमेतैर्गुणैर्युक्तं
स्वस्य पुत्रं नरोत्तमं एवं पात्रं विजानीहि दुहितुस्तनयं ततः जामातरं महाराज भागिनेयं ततः संयु
तं गुरुं च दीक्षितं देवपात्रमुत्तमोत्तमं एतान्येव सुपात्राणि दानयोग्यानि सत्तम वेदाच्चा राम
रसमोपेतं दत्तं नैव च गंधादि तिवर्जयेत किं तत्तद्विप्रतां पाकानां सुधर्त्तकं अतिक्रमम ६६

यमपथसुखप्रदं नित्यनैमित्तकाः कालाः काम्यमाभ्युदयिकं तव अल्पकालो महाराज समाख्याततव
ग्रतः एते कालाः समाख्यातास्वकर्मफलदायकाः तीर्थस्यलक्षणंराजन्प्रवक्ष्यामितवाग्रतः सुतीर्थं
नामियंगंगाभातिपुण्या सरस्वतीरेवाचयमुनातापीचर्मण्वतीत्वसौततथा सरयूर्घर्घराचेणीसर्व
पापप्रणाशिनी कावेरीकपिलाचान्याविशालाविश्ववारणागोदावरीसमाख्यातातुंगभ
द्रानरोत्तमा पापानांभीतिदानित्यंभीमरथ्याप्रपद्यतेदेविकाकृष्णागंगाचअन्याः सरिद्वरो
त्तमाः एतासांपुण्यकालेषुसंतितीर्थान्यनेकशः ग्रामेवापदिवारण्येनद्यः सर्वत्रपावनाः
तत्रतत्रप्रकर्तव्यास्नानदानादिकाः क्रियाः यस्नानजायतेनामतासांतीर्थस्यसत्तमाः नामो
च्चारंप्रकुर्वीत विष्णुतीर्थमिदंनृप तीर्थस्यदेवतातद्वदहमेवनसंशयः नामैवमुच्चरेद्यो वै
तीर्थेदेवेषुसाधकः तस्यपुण्यफलंजातमन्त्रामनृपनंदन अज्ञातानांसुतीर्थानांदेवानां
नृपसत्तम नामान्येवनरस्तत्रमन्त्रान्नाहिसमुच्चरेत् तीर्थानामेवराजेंद्रयात्रायात्रा ई
माकृताः सिद्धयः सर्वपुण्यानां सर्वेसुक्षितिमंडले यत्रतत्रप्रकर्तव्यंस्नानदानादिकंनृप
अक्षय्यंफलमाप्नोतिसुतीर्थानांप्रसादतः तीर्थरूपामहापुण्याः सागरासप्तएवच मान
साद्यास्तथाराजन्सरस्यःप्रवर्तिताः निर्झराः पल्वलाश्चैकास्तीर्थरूपानसंशयः स्वल्पा

प॰म॰ ६१ णपात्रवित् ॥ तेषांचिह्नंप्रवक्ष्यामिशृणुपतिस्त्वंप्रजायन्ते सर्वशास्त्रप्रदाहृष्टासुगुणविदपारगाः
आयुष्मंतःप्रजावंतःपशःपुण्यसमन्विताः विपुलाश्चैवजायंतेस्फीतालक्ष्मीर्महामते सोख्यंच
लभंतेपुण्यंधर्मेनान्यशसान्विताः महापर्वन्तुसंप्राप्तेतीर्थमब्धाप्रपत्नतः कपिलांकांचनींदत्वा
ब्राह्मणायमहात्मने तस्यपुण्यंप्रवक्ष्यामि दानस्यास्यमहामते कपिलादो महाराजसर्वसौख्यान्
प्रभुंजति यावद्ब्रह्माप्रजिवेस्तावत्तिष्ठति सर्वतः महापर्वणिसंप्राप्ते अलंकृत्यचगांतत
67 दाकांचनेनसमायुक्तांदत्वा ज्ञानसमाकुला सर्वविद्यापतिर्भूत्वा विष्णुभक्तोभवेत् किल विष्णु
लोकेवसेन्नत्योयावत्तिष्ठतिमेदिनी तीर्थंगत्वातुयोदद्यात् ब्राह्मणायविभूषणं भुक्त्वातुविपुला
न्भोगान् इंद्रेणसहक्रीडते महापर्वणिसंप्राप्ते वस्त्रंचद्विजपुंगवे दत्वान्नंभूमिसंयुक्तं दत्वा
पात्रसमन्विते मोदतेदिविवैकुंठे विष्णुतुल्यपराक्रमः सवस्त्रंकांचनंदत्वाद्विजायपरिशांतये
स्वेच्छयाअग्निसदृशो वैकुंठेचाय वेत्सुखी सुवर्णस्यसुकुंभंचपतेनपरिपूरयेत् पिधानंरोप्य
कर्तव्यंवस्त्राद्यैरलंकृतं पुष्पमालान्वितंकुर्यात् ब्रह्मसूत्रेणवेष्टितं प्रोक्षितंदेवमंत्रैस्तस
पूज्यमहामते उपचारैःपवित्रैश्च षोडशैःपरिपूजयेत् सालंकृतंततोदद्यात् ब्राह्मणायमहात्मने राम
षोडशंचततोगावः सुरूपाःकांस्यदोहनाः कुंभयुक्ताश्चैलवस्त्रा दक्षिणांचसकांचनां तथा ६१

हाराजकपित्थं परिवर्जयेत् मर्कटाक्तं सुनीलं च श्यामदंतं विवर्जयेत् ॥ नीलदंतं तथा राज
न् पीतदंतं तथैव च गोघ्नं सुरूक्षमदंतं च बर्बरमपिपीं भुक्तं हीनांगमधिकांगं च कुष्ठिनं कुनखं
तथा दुश्चर्माणं महाराज स्वल्वाटं परिवर्जयेत् ॥ अन्यायेषु रतायस्य जायाविप्रस्य कस्य च तस्मै
नं न दातव्यं पदि ब्रह्मसमो भवेत् ॥ स्त्रीजिताय न दातव्यं स्वैरिणे च महामते ॥ व्याधिने नैव दातव्यं भ्रष्टान
भोजिषु भूपते चौरेषु च न दातव्यं संपद्यत्रिसमो भवेत् ॥ कृतघ्नाय न दातव्यं अशौचं तु परिवर्जयेत् ॥ वे
दशास्त्रसमायुक्तः समाचारेण वर्जितः श्राद्धे दाने च राजेंद्र नैव युक्तं कदा भवेत् ॥ अथ दानं प्रवक्ष्यामि स
फलं पुण्यप्रदायकं ॥ नास्ति श्रद्धासमं तीर्थं संसारे प्राणिनां नृप श्रद्धाभावेन संयुक्तो मामेवं परिसंस्म
रेत् ॥ पात्रहस्ते प्रदातव्यं स्वल्पमेव नृपोत्तम ॥ एवंविधस्य दानस्य विधियुक्तस्य यत्फलं ॥ अनंतं फ
लमाप्नोति मत्प्रसादात्सुखी भवेत् ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेण्योपाख्याने नामोध्यायः ॥ ऊर्ध्व
वेणुरुवाच ॥ नित्यदानफलं देव त्वत्तः पूर्वं मया श्रुतं नैमित्तकस्य दानस्य दत्तस्यापि हि यत्फलं ॥ तत्फ
लं हि समाचक्ष्व त्वत्प्रसादात्प्रयत्नतः ॥ महातीर्थेन गच्छामि श्रोतुं श्रद्धाप्रवर्तितः ॥ विष्णुरुवाच ॥॥
नैमित्तिकं प्रवक्ष्यामि दानमेव नृपोत्तम ॥ महापर्वणि संप्राप्ते भूमिदानं ददाति यः ॥ गोदानं वा महारा
ज सर्वभोगपतिर्भवेत् ॥ ब्राह्मणाय सुपुण्याय प्रदानं दद्यात्प्रयत्नतः ॥ महादानानि यो दद्यात्तीर्थे पर्व

प. भू.
६८

॥१॥ श्रीविष्णुरुवाच॥ अस्ति वाराणसी रम्या गंगायुक्ता महापुरी॥ तस्यां वसति वैश्यः कः कुक
लो नाम नामतः तस्य भार्या महासाध्वी पतिव्रतपरायणा धर्माचारपरा नित्यं सा वै पतिप
रायणा सुकला नाम सुपुण्या शीलपुत्रा चारुमंगला॥ सत्यंवदा सदा प्रहृष्टा प्रियमाका
रा प्रियो सती एवं गुणैः समायुक्ता शुभंगा चारुकारिणी वैश्यो नामुत्तमो वैश्य धर्मज्ञो ज्ञान
वान् गुणी॥ पौराणं तत्परः श्रोता श्रुतं धर्ममनुत्तमं॥ तीर्थयात्राप्रसंगेन बहुपुण्यप्रदायकः
अद्भुयानिर्गतो यात्रां तीर्थानां पुण्यमंगलः॥ ब्राह्मणानां प्रसंगेन सार्थवाहेन तेन च व्र
स्थितो धर्ममार्गे तु तमुवाच पतिव्रता॥ पतिस्नेहेन संमुग्धा भर्त्तारं वाक्यमब्रवीत्॥ सुक
लउवाच॥ अहं ते धर्मतः पत्नी सती पुण्यकरा प्रिया पतिमार्गव्रती त्वाहं पतिदेवपज्ञा म्य
हं केदानैव मया त्याज्यः स्वामी प्रोच्यते द्विजोत्तम तवछायां समाश्रित्य करिष्ये धर्ममुत्तमं प
तिव्रता स्व्यपापघ्नं नारीणां गतिदायकं पुण्यं स्त्री कथ्यते लोके या स्यात्पतिपरायणा पुवत्तीनां
पृथक् तीर्थं विना भर्तुर्न शोभते सुखदं नास्ति वै लोके स्वर्गमोक्षप्रदायकं सव्यंपादं च भर्तु
श्च प्रयागं विद्धि सत्तम वामं च पुष्करं तस्य या नारी परिक्षालयेत् तस्य पादोदकं वेदस्नानी राम
त्पुण्यं प्रजायते प्रयागपुष्करयोऽश्च वरः स्त्रीणां न संशयः सर्वतीर्थमयो भर्ता सर्वपुण्यमयः ६८

68

घादशगावस्त्रावस्त्रालंकारभूषणाः पृथगास्ताः पवित्रा प्रदातव्या नात्र संशयः एवमादिसुदानानि
अन्यानि नृपनंदन तीर्थकाले सुसंप्राप्य विप्रावसथमेव च स्वश्रद्धाभावेन संजाते बहुपुण्य
करं भवेत् ॥ विष्णुरुवाच ॥ फलमुद्दिश्य प्रदानेकामना परिकल्पितं तस्य दानस्य भावेन भाव
ना परिभावितः तादृक् फलं समश्नाति मानुषो नात्र संशयः ॥ अभ्युदयं प्रवक्ष्यामि यत्रादिष्टु
प्रवर्तते तेन दानेन तस्यापि सुखं सुमासमन्वितः सर्वर्द्धिं समवाप्नोति न च दुःखं प्रविंदति भो
गान् भुनक्ति धर्मात्मा जीवमानस्तु सांप्रतं ॥ तत्रैव भुंजते भोगान्नु दाता दिव्यां गतिं गतः स काले
जायते स्वर्गात् पुण्यानां च महात्मनां ॥ एवमाभ्युदयं प्राप्तं प्राप्तं तेषु वदाम्यहं कायस्य च त्यं
त्वा त्वाजरपापोपपीडितं ॥ दानं तेन प्रदातव्यं मासांकस्य न कारयेत् मतेमपि च मे पुत्राः ॥ अन्ये
स्वजनबांधवाः ॥ कथमेते भविष्यंति मा विना सुहृदो मम मते वा मासा प्रमुग्धो वै न ददाति स कें
चन मृत्युं प्रयाति मोहान्नानाविचित्राणि यानान्यत्र महामते ॥ नानागंधाः सकर्पूरं मम पथ्यसुखे
स्वदे उपानहौ च दानमेव प्रदाउ दिपुत्रं सुखं ॥ एतैर्दानैर्महाराज यमपथे सुखेन वै प्रयाति मानवो
राजेन्द्र यमतस्य च मंदिरं ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने नामाध्यायः ॥४०॥ वेन
रुवाच ॥ पुत्रो भार्या कथं तीर्थं पिता माता कथं वद गुरुश्चैव कथं तीर्थं तन्मे विस्तरतो वद

प.भू. वेनपसांप्रतं ॥ **विष्णुरुवाच** ॥ श्रुत्वातंसर्वंहितेनापित्रियायाभाषितंवचः ॥ प्रहस्यैववचोब्रूतेतामेवं
६९ कृकलःपुनः ॥ नैवसाज्यामवैज्ञार्याप्राप्ताधर्मेणवैप्रिये ॥ **सूतउवाच** ॥ एवमाभाष्यतांभार्यांसंबो
ध्यचपुनःपुनः ॥ तस्याश्चस्नानमात्रेणसोसार्थेनसमंगतः ॥ गतेतस्मिन्महाभागेकृकलेपुण्यकर्म
णोदेवकर्मसुवेलायांकालेपुण्येशुभाननानैवपश्यतिभर्त्तारं ॥ भर्त्तुःसंशून्यमंदिरं ॥ समुत्थायपत्वरा
पुत्रोरोदमानासुदुःखितावपस्यान्यपश्यतिभर्त्तुर्दुःखशोकाधिपीडितापृष्टामित्रीमहाभागाभवे
ताममबांधवाः यदिदृष्टोमहाभागःकृकलोममसांप्रतं भर्त्तारंपुण्यकर्त्तारंसर्वज्ञंसत्यपंडितं ।
69 कथयंतुमहात्मानंयदिदृष्टोमहापतिः तस्यास्तद्भाषितंश्रुत्वाताम्रूचुस्तेमहामतिं धर्मयात्राप्र
संगेननाथस्तेकृकलःशुभेतीर्थयात्रांचकारासौकस्मात्त्वंचसिसुव्रते साधयित्वामहत्तीर्थं
पुनरेष्यतिशोभने एवमाश्वासितासाचपुरुषैराप्तकारिभिः पुनर्गेहंगत्वाराजन्सुकलाचा
रुलोचनीरुरोदकरुणंदुःखंसुकलाप्रियसत्पत्नीयावदायातिमेभर्त्ताभूमौस्वपामिसंस्तरे ।
घृतंतैलंनभोक्ष्येहंदधिक्षीरंतथैवच लवणंचपरित्यक्तं तथातांबूलमेवच मधुरंचततथा
राजन्त्यक्तंगुडादिकंतथा एकाहारानिराधारातावत्स्थास्येनसंशयः यावदागमनंभर्तुःपुन
र्भविष्यति एवंदुःखान्विताभूत्वा एकवेणीधरापुनः एककंचुकसंवीतामलिनासाव राम.
मलवसामलनेनापिवस्त्रेण एकेनैववस्थितापुनः हाहाकारंप्रमुंचंतीनिश्वसंतीसुदुःखिता । ६९

पतिः मत्स्यानां पजनात्पुण्यं प्रपद्यते भवति दीप्तिते तत्फलं समवाप्नोति सेव्य पा भर्तुर्नान्यथा गयादी
नां सुतीर्थानां पात्रं कृत्वा हि यद्भवेत् तत्फलं समवाप्नोति भर्तुः अपराण्यपि समासेन प्रवक्ष्या
मि तन्मे निगदितं शृणु नास्ति मम हि पृथग्धर्मः पतिशुश्रूषणं विना तस्मात्कर्मसहायं ते क
रोमि सुखदायिनी तव छायां समाश्रित्य आगमिष्यामि नान्यथा ॥ **सूत उवाच** ॥ रूपशीलगु
णं भर्तुः समालोक्य वयस्तथा समालोक्य विचार्यैवं कृकलः स पुनः पुनः पद्येवं हि न पिष्या
मि दुर्गमार्गं सुदुःखदं रूपनाशो भवेदस्याः शीतातपविलोकजात पद्मगर्भप्रतीकाश
मस्याः अंगं प्रकर्षणं रुक्षवातेन शीतेन कुत्स्मवर्णं भविष्यति पंथा कर्कशसुग्रावापा
दौ चास्याः सुकोमलौ एष्यते वेदनातीव्रा मया गंतुं न च क्षमा क्षुत्तृष्णाभिपरीतांगी
कीदृशी पूर्ववर्णिष्यति ममाप्येवं सुखस्थानवशात्वं च वरानने मम प्राणप्रिया नित्यं
नित्यं धर्मस्य चाप्यपः नाशमेति पदा वालाम मनाशो भवेदिह इयं मे जीविका नित्यं
प्राणस्य चेश्वरी न न पिब्य वनं तीर्थाणि कक्षे वाप्यहं व्रजे चिंतयित्वा हृणं नूनं सुकलेन महात्मना
तथा चिंतानुगं भावं तया ज्ञातं नृपोत्तम पुनरूचे महाभागा भर्त्तारं प्रस्थिते तदा स्वतंत्रानेव चैतस्या
ज्या पुरुषैः शृणु सत्तम अन्यमेवं हि धर्मस्यात् पुरुषस्य महामते एवं ज्ञात्वा महाभागमामे

प०भू० संबंधः पुण्यसंसर्गात्तु जायते नात्र संशयः नारीणां च सदा तीर्थं भर्त्तुः शास्त्रेषु निश्चितं तत मेवाचारये
७० न्नित्यं वाचाकायेन कर्मभिः मनसा पूजयेन्नित्यं भावसत्येन तत्परा भर्त्तुः पार्श्वे महातीर्थं दक्षिणांगं
सदैव हि तमाश्रित्य यदा नारी गृहस्था परिवर्तयेत् भर्त्तुः प्रसादात्सर्वं च लभते नात्र संशयः विद्य
माने यदा कांते अन्यं धर्मं करोति या निःफलं जायते तस्याः पुंश्चली परिकथ्यते नारीणां यौवनं रूप
मवत्तारं स्मृतं ध्रुवं एकस्यापि हि भर्त्तुश्च तस्यार्थे भूमिमंडले ॥ कुतस्तस्याः सुखं रूपं यशः कीर्त्तिः सु
ताभुवि सुदेवाभार्यं महद्दुःखं संसारे न हि भुज्यते पापभागा भवेत्सा च दुःखाचारा सदैव हि तुष्टे
70 भर्त्तरि तस्याः स्तुत्तुष्टाः सर्वाश्च देवताः तुष्टे भर्त्तरि तुष्यंति ऋषयो देवमानवाः भर्त्ता नाथो गुरुर्भर्त्ता
देवता दैवतैः समा भर्त्ता तीर्थं च पुण्यं च नारीणां नृपनंदन ॥ श्रृंगारं भूषणं रूपं वर्णं सौगंधमेव च
कृत्वा सा तिष्ठते नित्यं वर्जयित्वा सुपर्वसु ॥ श्रृंगारैः भूषणैस्तस्या वैनोर्याः स्मरणं नृपते ॥ इच्छत्या वै म
हासौख्यं भवितव्यं कदाचन श्रृंगारं भूषणं रूपं वर्णं सौगंधमेव च सुजाया याः परो धर्मो भर्त्तुः शास्त्रेषु
४५ गीयते ॥ तस्माद्देशाश्च तं धर्मं न नमो ज्यभार्यया किल एवं धर्मं विजानामि कथमेनं परित्यजे ॥ इत्य
र्थेश्च यते सत्यं ॥ इतिहासः पुरातनः सुदेवायाश्च चरितं सुपुण्यं पापनाशनं ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भू
मिखंडे वेश्यापाख्याने नामाध्याय ॥ ४१ ॥ सत्यम् उ° चु ॥ सुदेवा कालया प्रोक्ता किमाचारं वदस्व राम
नः त्वया प्रोक्तं महाभागे वदने सत्यमेव च ॥ १ ॥ सुकलोवाच ॥ अयोध्यायां महाराजः सत्यसी ज्ञ ७०

वियोगानलसंदग्धा रुक्षांगी मलधारिणी ॥ एवं दुःखसमाचारा सुकशाविह्वला नदा रोदमानादि
वा रात्रौ निद्रां लेभे न वै निशि क्षुधां न विंदते राजन् दुःखेन विदलीकृता ॥ अथ सख्यः समायाताः
पप्रच्छुः सुकलां तदा सुकले चास्य सर्वांगि कस्माद्रोदिषि संप्रति ततस्त्वं कारणं ब्रूहि दुःखस्या
स्य वरानने ॥ सुकलोवाच ॥ समात्यक्त्वा गतो भर्त्ता धर्मार्थी धर्मतत्परः तीर्थयात्राप्रसंगेन त्र
ष्टं ते मे दिनं ततः मां त्यक्त्वा स गतः स्वामी निर्दोषां पापवर्जितां ॥ अहं साध्वी समाचारा सदा पुण्यपति
व्रता मां त्यक्त्वा स गतो भर्त्ता तीर्थसाधनतत्परः तेनाहं दुःखिता सख्यः वियोगेनातिपीडिता जीवना
शो वरं मृत्युश्च न वरं विषभक्षणं वरमग्निप्रवेशश्च वरं कायविनाशनं ॥ नारी प्रिया परित्यक्ता भर्त्ता पा
तिसुनिष्ठुरः भर्त्तृत्यागो वरं नैव प्राणत्यागो वरं सखे ॥ वियोगं न समर्थाहं सहितुं नित्यदारुणं तेनाह
दुःखितास्त्वा वियोगेन म पिनित्यशः ॥ सख्युवाच ॥ तीर्थयात्रां गतो भर्त्ता पुनरेष्यति ते पतिः वृथाशो
चयसे कायं वृथा शोकं करोषि वै वृथा त्वं तप्यसे बाले वृथा भोगान् परित्यजेः पिबस्व पानं भुक्त्व त्वं
पापकृत पूर्वकं कस्य भर्त्ता सुताः कस्य कस्य स्वजनबांधवाः कस्य नास्ति संसारे संबंधः केन चैव हि के
नस्याते मृत्युना बाले संसारस्य हि तत्फलं ॥ मृते प्राणानि को भ्राति को हि पश्यति तत्फलं । पीयते भुज्यते
बाले पतन् संसारतः फलं ॥ सुकलोउवाच ॥ भवितीभिः श्रुयुक्तं पत तन्मस्याद्धेदसंमते सत्य भर्त्तुः पृथग्ग
तायातिदेन कासदैवहि पापभर्त्ता भवेन्नारी तां न मन्चेति सज्जनाः ॥ भर्त्तुः सत्यं सदा सख्यः दृष्टं वेदेषु सर्वदा

पूर्वमन्यजन्मनि ७ श्रद्धितं येनाहं घोरे कंदरे योनौ गतोहं पापसंचयात् द्वाभ्यामपि व्याप्तं घोरं ८

प॰भू॰ ७२ येकुर्वंतियायंगिरिदुर्गकंदरे सदेवदुष्टावद्धचित्तपापकाः जाताश्चसर्वेपरितापिनोकले तेषांहिहस्तान्मरणं
द्विनेमिमत्तोपियास्यामिपुनश्चपापं दूरंगिरिंपर्वतकंदरोरुव्रजामिकांतेश्रपमत्युभीतः श्रूयंहियुत्योनर
नाथश्चागतोविश्वाधिकःकेशवरूपभूपः युद्धंकरिष्येसमरेमहात्मनासार्द्धंप्रियपौरुषविक्रमेण ज्या
स्यामिरूपंपदिस्येनतेजसा मोक्ष्यामिकीर्तिमतुलांपृथिव्यांतेनाहतोवीरवरेणसंगरेयास्यामिलोकंमधु
सूदनस्य ममागमस्तेनपलेनमेदसातृप्तिंपरांयास्यतिभूमिनाथः तत्राभविष्यतिसुलोकदेवतास्तस्माद
पचागतवज्रपाणिः अस्यैवहस्तान्मरणंयदाभवेत्ताभश्वमिसुंदरिकीर्तिरुत्तमासस्याघशोभूमितलेज
72 गत्रयेव्रजामिलोकंमधुसूदनस्य नैवंभीतोस्मिचुक्षुब्धोस्मिगतोहंगिरिसानुषु पापाद्भीतोगतःकांतेघ
मेद्दृष्ट्वास्थितोगृहं नजानेपातकंपूर्वपातकसंचयं वाणैदकेमहाघोरैः सुतीक्ष्णैः निशितैःशितैःपुत्र
न्पौत्रांस्तुवाराहिकन्यांकदुंवबालकं गिरिंगछग्रहीत्वातुममभार्हामिमंत्पजममश्रेहपारितस्तज्ज
हरिरेषसमागतः अस्यहस्तात्स्वयांस्यामितद्विष्णोःपरमंपदं देनेनापिममाधेवस्वर्गद्वारमनुत्तमं
ह्यूटितकपाटंतुयास्यामिसुमहादिनं॥श्रूकर्युवाच॥यस्मिन्पूर्वेमचान्त्वामोपुत्रपौत्रैरलंकृतः
मित्रैश्चमात्रैर्भिश्चैवअन्यैःस्वजनबांधवैः सावालकृतोयूथोभव तापरिशोभते त्वांविनायंमहे
भागकीदृकयूथोभविष्यति तवैवसुचलेनापिगर्जमानाश्चश्रूकराः किंचरंतिगिरौकांततनया राम
ममबालकाःकदान्मत्तान्स्तुमहंतांनिर्भयास्तवतेजसा दुर्गेषुवनकुंजेषुया ७२

र्मकोविदः मनुपुत्रोमहाभागोसर्वधर्मार्थतत्परः इक्ष्वाकुर्नामसर्वज्ञोदेवब्राह्मणपूजकः तस्यभा
र्यासदापुन्यापतिव्रतपरायणा तयासार्द्धंयजेद्यज्ञैतीर्थानिविविधानिच तयासार्द्धंसवैराजाजन
नोपुण्यनायकः सरेमेनृपशार्दूलः नित्यंचप्रिययातया एकदातुमहाराजः तयासार्द्धंवनंययौ ॥
गंगारण्यसमासाद्यमृगयांक्रीडतेसदा सिंहान्हत्वावराहांश्चगजांश्चमहिषांस्तथा क्रीडमा
नस्यतस्याग्रेवराहश्चसमागतः बहुशूकरयूथेनपुत्रपौत्रैरलंकृतः एकाचशूकरीतस्य
याप्रतिष्ठितावाराहशूकरयूथैस्तमेवंपरिवारितं ददर्शराजराजेन्द्रोदुर्जयंमृगयादिभिः पर्वताग्रे
रमाश्रित्यभार्ययासहशूकरः तिष्ठत्येकः सुवीर्येणपुत्रपौत्रान्गुरून्शिशून् ज्ञात्वातेषांमहारा
जमृगयाकदनंमहत् तानुवाचसुतान्पौत्रान्भार्यांतांचससूकरः कोशलाधिपतिर्वीरोमनु
पुत्रोमहाबलः क्रीडतेमृगयांकांतेमृगान्संहरतेबहून् समायास्यतिमहाराजराघवस्तेनात्रसंशयः अन्य
थालुब्धकानामेनाहिमानोभयंध्रुवम् ममरूपंनयाहष्ट्वात्तमानेवकरिष्यति दर्पेणमहताविष्टोबाणपाणि
र्धनुर्धरःश्वभिर्युक्तोमहातेजालुब्धकैः परिवारितः प्रियंकरिष्यतेघातेममाप्यत्रनसंशयः ॥ शूकरीउवाच ॥
यदायदापश्यसित्वंलुब्धकान्बहून्महावनेकांतयुद्धासमान्बहून् एतेस्तुपुत्रैःममपौत्रकैःसमंदूरंप्रयास्यासिप
लायमानः त्यक्त्वासुधैर्यंबलपौरुषंमहत्तमहाभयेनापिविषण्णचेतनः दृष्टान्त्वयेद्रंपुरुषोत्तमोत्तमंकरोषिकिं
त्वदस्वकारणं तस्यास्तुवाक्यंसनिशम्यकोलंउवाचतांशूकरराजउत्तरं यदर्थमीतोस्मिसुलुब्धकान्प्रि

प.पु. णां परो धर्मो युद्धं देयं न संशयः स युद्धं दीयमानेन रणभूमिगतेन वै निर्जितः सुपुरं तत्र यशः कीर्तिं च भुंजते
७२ स चाहतो युध्यमानः यो रणे त्यक्तनिर्भयः वीरलोकमवाप्नोति दिव्यान्भोगान्प्रभुंजति यावद् धर्मस्तु
स्त्राणां विशत्येकप्रिये रणे वीरलोके वसेत्तावद् देवि चीरे महीपते मनुपुत्रः समायातः अयं वीरो न सं
शयः संग्रामं याचमानस्तु युद्धं देयं मया ध्रुवं युद्धातिथिः समायातो विष्णुरूपः सनातनः सत्कारो युद्ध
रूपेण कर्तव्यश्च मया शुभे ॥ शूकर्युवाच ॥ यदा युद्धं त्वया देयं राजेन्द्रेव महात्मने तदाहं पौरुषं का
तं पश्यामि तत्र कीदृशं एवमुक्त्वा प्रिया पुत्रान् समाहूय तदान्विताः यावत्तिष्ठति वै नाथो भवतां प्रति
72 पालकः स्वयं गच्छत वै दूरं दुर्गं गिरिगुहासु खं सुखं जीवनमेव त्सा वर्जयित्वा सुलब्धकान् मया तत्रैव
गंतव्यं यत्रैष हि गमिष्यति भवतां श्रेष्ठभ्रातायं प्रत्यर्थतां करिष्यति ॥ एते पितृव्यकाः सर्वे भवतां त्राणका
रकाः दूरं प्रयात वै सर्वे मां विहाय सुपुत्रकाः ॥ पुत्रा ऊचुः ॥ अयं हि पर्वतश्रेष्ठो बहुमूलफलोदकः
भयं तु कस्य वै नास्ति सुखं जीवनमस्ति वै ॥ पुत्राश्चापि हि अकस्माद्देशं दंभुक्तो भयंकरं तन्नो हि का
रणं मातर्वद सत्यमिहैव हि ॥ शूकर्युवाच ॥ अयं राजा महारौद्रः कालरूपः समागतः क्रीडते मृ
गयालुब्धो मृगान्हत्वा बहून्वने इक्ष्वाकुर्नाम दुर्धर्षो मनुपुत्रो महाबलः संहरिष्यति कालोयं राम
दूरं यात सुपुत्रकाः ॥ पुत्रा ऊचुः ॥ मातरं पितरं त्यक्त्वा यः प्रयाति स पापधीः महारौद्रस्तु घोरं तु ७२

मिमुनगरे पुच नकुर्वंति भयंतीव्रं सिंहानामपि पतंते मानुषाणां महाभागाः पातितास्त्वत्तेजसा त्वयात्य
क्त्वा अमी सर्वे बालकाः मम शूकरदीनाश्च वाकुलाश्च भविष्यंति विचेतनाः नित्यमेव सुखवर्त्मनि
गत्वा पश्यंति बालकाः पतिविहीना यदा नारी शोभते नैव शोभना अलंकृता पयाद्दिव्यै रत्नकोटैः सु
कांचनैः परिछदैरत्नवस्त्रैः पितृमातृसहोदरैः श्वशुरपक्षकैश्चान्यैः पतिहीना न भाति सा चंद्रही
ना यथा रात्री पुत्रहीनं यथा कुलं दीपहीनो यथा गेहो न वभाति कदाचन त्वांविनायंतथा पृष्ठो नैव शोभ
तमानद आचारेण यथा मर्त्यो ज्ञानहीनो पतिर्यथा मंत्रहीनो यथा राजा तथायं नैव शोभते केवलेन विना
नौर्वा संभ्रतीपरिसागरे न भाति सैव यथा सार्थः सार्थवाहेन वै विना सनाथ्यदेशमध्ये विना यथा सैन्यं न भाति वै
त्वां विना वै तथा सैन्यं शूकराणां महामते दीना भविष्यति तथा धनहीनो यथा द्विजः मयि भारं कुरु वसा वि
निवेश्य प्रगछसि मरणं सुलभं ज्ञात्वा काप्रतिज्ञा ते इह शी त्वां विनाहं न शक्नोमि धर्तुं प्राणान्प्रियेश्वर
त्वयैव सहिता स्वर्गं भूमिं वाथ महामते नरकं वापि भोक्ष्यामि सत्यं सत्यं वदाम्यहं त्वं वा पुत्रास्तु पौत्रास्तु ग
हीत्वा पृथमुत्तम आद्या प्रजा च देशे प्यदुर्गमे वसु सरः स्वरं जीवितव्यं शरीरं त्यज्य रणे पवरं गम्यते तत्र
किं दुःखं तेलाभो मरणे वदसां प्रतं ॥श्रीवराह उवाच॥ वीराणां त्वं न जानासि सुधर्मं प्राणसाम्प्रतं पुत्रार्थिना । रा
हि वीरेण वीरं गत्वा प्रपाचितं देहि मे यो धनं संख्ये युद्धार्थं इह समागतः परेण याचितं युद्धं न ह दाति य
दा नरः कामात्स्त्री भात्प्रमादाद्वापि मोहाद्वा भ्रमणं नरत्वमे कुंभीपाके वसेदेव तावद्यावत्पुग सहस्रकं ज्ञात्वि पा

कैस्तथा नानावल्लीविताने श्च पुष्पितैः पद्मकैस्तथा नानावर्णैः सुपुष्पैश्च नानावृक्षैरलंकृतः दिव्य
प॰भू॰ ७३ वृक्षैः समाकीर्णः स्फाटिकस्य शिलातलैः पोगयोरोद्ध संसिद्धैः कंदरांतर्निवासिभिः गिरिराजो विभात्येकः
सानुभिः सहसंस्थितैः निर्झरैश्चैव रम्यैश्च वकुलश्च चयोगिरिः॥ नदीप्रवाहसंहृष्टैः संगमैरुपशोभितैः
हृदैश्च पल्वलैः कुंडैः निर्मलोदकधारिभिः गिरिराजो विभात्येकः सानुभिः सहसंस्थितैः शरभैश्चैव शार्दू
लैर्मृगपक्षिभिरलंकृतः महामत्तैश्च मातंगैः महिषैर्रुरुभिः सदा अनेकैर्दिव्यभावैश्च गिरिराजो विभाति सः
73 अयोध्याधिपतिर्वीर इक्ष्वाकुर्मनुनंदनः तयासुभार्यया युक्तः चतुरंगबलेन च पुरुतो युद्धवेला
यां शूरः शून श्वशीघ्रगः यत्रासौ शूकरः शूरो भार्यया सहितो बली॥ बहुभिः शूकरैर्गर्भगुरुभिः शि
शुभिस्ततः मेरुशृभी समाश्रित्य गंगातीरे च सत्तमः॥ सुकलोवाच॥ तामुवाच वराहस्तु सुप्रियां हर्ष
संयुतः प्रियेयपश्यस समायातः कौशलाधिपतिर्बली मामुद्दिश्य महाप्राज्ञो मृगयां क्रीडते नृपः युद्धमेव
करिष्यामि सुरासुरप्रहर्षकं॥ अथ भूयो महातेजा बाणपाणिः धनुर्धरः सुमनाः सत्संधमौगीता
स्कर भुवाचप्रहर्षितः पश्य प्रिये महाकोलं गर्जमान महाबलं यातासेनाबलातेजः पराक्रमवीनिर्गता कोलं राम
प्रतिगता सर्वेवायुवेगेन संप्रतं॥ विध्यंति बाणजालैस्ते निशितैर्वनचारकाः नानाशस्त्रैरथास्त्रैश्च ७३
वाराहवीररूपिणं॥ सुकलोवाच॥ ततस्ते शूकराः सर्वे लुब्धकाश्च परस्परं युयुधुः संगरं कृत्वा क्रोधा

नरकंप्रतिपद्यते॥मातुःपुरांपपपःपीत्वापुष्टोभवतिनिर्घृणः मातरंपितरंत्यक्त्वायःप्रयातिसदुर्बलः पूयंन
रकमेध्यंतेकृमिदुर्गंधसंकुलं॥मातस्तस्मात्त्वपास्यामोगत्वाऽयत्काइहैवच एवंदैन्यंचसंजातंतेषांधर्मार्थ
संयुतं॥व्यूहंकृत्वास्थिताःसर्वेबलतेजःसमाकुलाःसाहसोत्साहसंपन्नायशंपन्निनपनंदनं नंदनःपौरुषे
पुत्राःक्रीडमानावनेतदा॥इतिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेवेणोपाख्यानेसुकलाचरित्रेनामाध्यायः॥
४२॥सुकलउवाच॥एवंतेशूकराःसर्वेयुद्धायसमुपस्थिताः॥तानपश्यन्महाराजःशालतालवनाश्रयतेषांत २५
द्वचनंश्रुत्वामनुपुत्रःप्रतापवान्गृहीतांश्रवाराहविधौतावलदर्पितः॥एवमाभाष्यतान्वीरोमनुपुत्रःप्रताप
वान् अथतेलुब्धकाःसर्वेमृगयामदमोहिताः॥स्वनजाःसंस्थिताःसर्वेश्वभिःसार्द्धंप्रजग्मिरे॥हर्षेण
महतोविष्टोराजराजोमहाबलः अश्वारूढःसुसैन्येनचतुरंगेणमहामतिः॥गंगातीरंसमासाद्यमेरौ
गिरिवरोत्तमे रत्नधातुसमाकीर्णेनानावृक्षैरलंकृते॥सुकलोवाच॥योयोधवलगिरींद्रःसप्रियायुक्तः
देवैश्चारणकिन्नरैःपरिवृतोगंधर्वविद्याधरैःसिद्धैरप्सरसांगणैर्मुनिजनैर्नागेंद्रविद्याधरैः श्रीखं
डैर्चंदनैस्तुसरलैःशालैस्तमालैर्गिरिःरुद्राक्षैर्वरसिद्धिदायकघनैःकल्पद्रुमैःशोभते नानाधा
तुविचित्रितैर्नानारत्नविचित्रितैः विमानैःकांचनैर्दंडैःकलशैरूपशोभतेनालिकेरवनैर्दिव्यैः
पूगवृक्षैर्विराजते दिव्यपुन्नागवकुलैःकदलीखंडमंडितैःपुष्पकेश्चंपकैरण्डैःपाटलैःकेन

प॰ पु॰ दृष्ट्वा प्रयाति संहृष्टस्तस्य पुण्यफलं शृणु पदे पदे महत्पुण्यं स्नाने भागीरथ्याः प्रजापतेरणाद्भ्योगदं पाति
७४ यो लोभाच्च प्रियं शृणु मातरं संप्रकाशेनु निजानतः परिकथ्यते अन्वयज्ञाश्च तीर्थाश्च देवाकाशे महेऽत सः
पश्यति कौतुकं तेन तु मुनयः सिद्धचारणाः त्रैलोक्यं वर्तते तत्र पत्रवीरप्रकीर्तने समायान्ते प्रपश्यति
सर्वे ते लोकवासिनः शंसंति निर्घृणं पापं प्रदसंति पुनः पुनः दुर्गतिं दर्शयेत्तस्य धर्मराजो न संशयः
सन्मुखः समरे युद्धे स्वशिरः शोणितं पिवेत् अश्वमेधफलं भुंक्ते इहलोके प्रगच्छति यदा जयति स
74 ग्रामे शत्रून् स्वरो वराननेन तदा प्रभुंजते लक्ष्मीं नानाभोगान्न संशयः यदा त्यजते प्राणान् सन्मुखः
सन्निरामयः स गच्छत्यपरं स्थाने देवकन्याः प्रभुंजते एवं धर्मं विजानामि कथं न गच्छे वृजाम्यहं अन्ये
न समरे युद्धं करिष्ये नात्र संशयः मनोः पुत्रेण धीरेण राज्ञा इक्ष्वाकुना सह दिमानं गृहीत्वा पादितं सुख
जीववराननेन तस्य तद्वचनं श्रुत्वा न ग्राह तव बंधनैः स्नेहमानरसाख्ये स्वरति क्रीडनकैः प्रियपुरतः से
मतः साक्षिप्राणांस्त्यजामि मानद एवमेतौ सुसंभाष्य परस्परहितैषिणौ पुनर्यदि निश्चितौ भूत्वा समालोक
यतो रिपून् कोशलाधिपतिं वीरं तमिक्ष्वाकुं महामतिं मध्ये व मेघः परिगर्जते दिनिप्रावट्सुकाले सु
नडित्वकाशैः तथैव सागर्जंतिकौ तयोस्समं समाकर्ण्य द्राजवरं खुराग्रैः सर्जमाने दद्दशे महात्मा वारा
हमेकं पुरुषार्थयुक्तं ससारत्र्यक्षस्य जवेन युक्तं स सन्मुखं तस्य नृपवीरधीरः ॥ इति श्रीपद्मपुराणे राम॰
भूमिखंडे वेणोपाख्याने सुकलाचरित्रे नामाध्यायः ॥ ४३ ॥ सुकलोवाच ॥ स्वसैन्यं दुर्धरं दृष्ट्वा नि ७४

रूणाविलोचनाः लुब्धकैश्च हताः कोल्लाः कोल्लैश्चापि सुलुब्धकाः निहताः पतितास्ते भूमौ तत्तनु तेना
पि सारुणाः जीवंत्यक्ता हताः कोल्लैर्लुब्धकाः पतितास्तथा मत्ताश्च सूकरास्तत्र श्वानः प्राणांश्च तत्यजुः
यत्र यत्र मृतास्ते भूमौ पतिताश्च मृगघातकाः बहवः सूकरा नाना बहुपातैर्निपातिताः कतिनष्टा हताः
कोल्ला भीता दुर्गेषु संस्थिताः कुंजेषु कंदरेषु गुहांतेषु नयोत्तमाः लुब्धकाश्च मृताः केचिन्न छिन्ना
दंष्ट्राग्रसूकरैः प्राणांस्त्यक्त्वा गताः स्वर्गं खंडशो विदलीकृताः वागुरा पशुजालोर्ध्वकूटिका
पंजरास्तथा नाना श्वपतिताः भूमौ यत्र तत्र समंततः एको द्वितीय तथा सार्धं वाराहः परितिष्ठति योत्रकैः
पंचसप्तभिर्युद्धार्थं वलदीपितः तमुवाच तदा कांते सूकरं सूकरी पुनः गच्छ कांत मया सार्धं मिभिस्तु वालकैः
सह प्राह प्रीतो वराहस्तां विश्वस्तां सुप्रियामिति कं गच्छामि प्रभग्नो हस्थानेन नास्ति महीतले मयि न क्षेम
हाभागे कोलमध्यं विनेष्यति द्वयोश्च स्थिरयोर्मध्ये सूकरः पिवति जलं द्वयोः सूकरयोर्मध्ये सिंहो ने
चपि वत्ययः एवं सूकर जातीषु दृश्यते बलमुत्तमं तदहं नाशयाम्येव यथा भग्नो व्रजाम्यहं जाने
ऽहं महाभागे बहुश्रेयोविधायकं कस्मात्त्रोभाद्भयाद्वापि युध्यमानः प्रयास्यति एणतीर्थपरि
त्यज्य तस्मात्पापि न संशयः निशितं शस्त्रसंभूहे हस्ताहर्षं प्रयास्यति अनगाह्यामरीसिंधुतीर्थे
मारं व्रजस्यति सपाति वैकुंठं लोके पुरुषांश्च समुज्जरेत्तयोधनेशस्त्रसंकीर्णे तत्र वीरानन्यदायके

प॰ म॰ ७५ तत्रमार्गेसुविस्तीर्णेनिःकाशापपुर्यास्यतांतयासुनिश्चितंकृत्वापुत्रान्प्रतिविचिंतितं तानुवाचम
हाराजपुत्रान्प्रतिसुमोहितान् यावन्निशाम्यहंपुत्रास्तावद्गच्छतशीघ्रगाः तेषांमध्येसुतोज्येष्ठ
स्तोकष्टंपास्यामिमातरं संत्यज्यजीवतोकार्यंधिग्मेमातःसुजीवितंपितृवैरंकरिष्यामिसाध
पिष्येरणेरिपून् गृहीत्वात्वंकनीयांसोभ्रातृभिःसहदुर्गकंदरं पितरंमातरंत्यक्त्वायोयातिहि
सयायधिःनरकेयोनियात्यैवबहुमिकोटिसमाकुलं तमुवाचसादुःखार्त्तात्वात्यक्त्वाहंकष्टंसुत
75 संपास्यामिमहापापायेयोगच्छंतुमेसुताः जग्मतुर्दुःखमार्गेणतेष्वामेवसुपश्यतां तेजसासुवे
नापिगर्जंतौचपुनःपुनः अथतेलुब्धकाःक्रूराःसंप्राप्तावातरंहसःयथातेनापिदुर्गेणत्रयस्तेप्रवि
तान्यतिष्टतस्मपथंरुध्वाग्रावेतौजननीसुतौ लुब्धकास्ततः प्राप्ताःखड्गबाणधनुर्धराःसं
पुत्रास्तोमरैस्तीक्ष्णैः मुशुंडैर्मुशलैस्ततः मातरंप्रहतःकृत्वातनयोयुध्यतेसतैःदंष्ट्रयानिह
ताःकेचित्केचित्तुंडेनपातिताः सज्जघानखराग्रैश्चश्वानश्चपतिताःरणे प्रयुद्धेसूकरःसंख्येदृष्टो
राज्ञामहात्मनापितुःसकाशाद्धूरोयमितिज्ञात्वाससन्मुखः बाणपाणिर्महातेजामनुसूनुःप्रताप
वान् निशितेनापिबाणेनअर्द्धचंद्रानुकारिणाराज्ञाहतःपपातायविद्धोरस्कोमहात्मना ममा राम
रसहसाभूमौपपातसहिसूकरः प्रत्रमोहपरंप्राप्तातस्यापरिगतास्वयं तयाचनिहताश्शूरास्तेः ७५

र्जितं दुर्धरं रणं चुकोप मत्स्यपतिः क्रूरं दुःसहं मकरं प्रति १ धनुरादाय वेगेन बाणं कालानलोपमं
तस्यापि मुखमेवाग्रे प्रयास्तन्यपेनैनः २ तमिहैव उन्मीप्यति वेगमनः प्रखरेणाजवेनानुखारमनो
ग्रसितासितेनेह हतोन्नपतिनाननिंहितिनोपरियुद्धमति निहतं तनु रणे त्रस्यैव बलं तुरगाः प
तितोभ्रतो भुवि चन्द्रसुगतो लघुस्पंदनमेव गतोन्नपतिः निशितेन शरेण हतः शिकटिसहिगर्जो रथे ४
ति मकरपान्थवरं उपरिस्थितपौरुषतेजवरं हयवाहकतेन हतः पतितेनिगडितः छुरिका प्र
हतः छुरिकाभिहतः क्षितिनाथपतेः पतितः सुमुमूर्छ सतो मकर त्रिवरः रुधिरारुणमेव यपो वि
कृतोन निवर्त्तति युद्धगतः प्रबलः सहवेगतरोन्नपतेः परितः परिगर्जति मेघरवैः प्रबलः रथ
नी उगतेन पतिं प्रहरत् सुमुखेन च मकरराजवरः गदया निहतः सहिमपतिना शिरसि हबलेन
तनुसज्जहौ प्रविधाय पराणि तितपापगणां परिहाय गतो हरिधाम वरं कृत्वा स युद्धे समरे हितेन राज्ञा
समं मकरराजसंख्ये पपात भूमौ च हतोयदानुवर्षी रे देववराः सुवर्षं ॥ मकरी सुनिश्चितेकृ
त्वा पुत्रान्प्रति विचितितं परराजो वतिमवाला भ्रत्वारो वंशधारकाः मवंतस्य सुवीरस्य कोलस्य
पि महात्मनः केनो पापेन पुत्रान्वे रत्नायुक्तान्न कोऽस्पहं इति चिंतापराभूत्वा हृष्टा पर्वतसंकटे

पिकृत्वासाहसमुत्तमं तत्रसाचमहाभागातंपतिंवाक्यमब्रवीत् पशुराजन्नपूर्वेणसंस्कृतंभावतेमहत् पशु
योनिगताचैवयथावैमानुषीवदेत् तदाकर्ण्यततोराजासर्वज्ञानवतांवरः॥ अद्भुतमद्भुताकारंयन्नदृष्टंश्रुतंमया श्रु १
तामुवाचततोराजासुप्रियांसुभ्रुवांसदा पृच्छचैनांशुभांकांतेकाचेयंतुभविष्यति॥ श्रुत्वातुनृपतेर्वाक्यंसाय
प्रहस्यचसूकरीकामविश्वसित्वंभद्रेचित्तेनहेनृपतेवद पशुयोनिगतात्वंवैभाषसेमानुषंवचः सोऽपवेज्ञ
नसंशयन्नवदमेपूर्वचेष्टितं भर्तुश्चापिमहाराजभर्तुस्यास्यमहात्मनः कोयंधर्मीमहावीर्योगतः स्वर्गपराक्रमैः
आत्मानञ्चस्वभर्तुश्चसर्वंपूर्वानुगंवद एवमुक्तामहाभागाविररामनृपप्रिया॥ सूकरीउवाच॥
नार्वे यदिपृच्छसिमांभद्रेममास्यचमहात्मनः तत्सर्वंतेप्रवक्ष्यामिचरितंपूर्वचेष्टितं अयमेषमहाश्रेष्ठो
76 गंधर्वोगीतपंडितःगीतविद्याधरोनित्यंसर्वशास्त्रार्थकोविदः मेरुगिरिवरंश्रेष्ठंचारुकंदरनिर्झरं
तमाश्रित्यमहातेजाःपुलस्त्योमुनिसत्तमः तपश्चचारतेजस्वीनिर्मलीकेनचेतसा विद्याध
रस्तत्रगतःस्वेच्छयासमहाप्रभे तमाश्रित्यगिरिश्रेष्ठंगीतमभ्यसतेतदास्वरतालसमायुक्तं
सुस्वरंचारुहासिनि॥ गीतंश्रुत्वामुनिस्तस्यध्यानाच्चलितमानसः गायंतंतमुवाचेदंगीतविद्याधरंप्रति
भवद्गीतेनदिव्येनदेवामुह्यंतिनान्यथा सुस्वरेणसुरूपेणतत्तालमानेनपंडितलययुक्तेनभावेनमूर्छ
नासहितेनच॥ ममनश्चलितंध्यानात्गीतेनानेनसुव्रत इदंस्थानंपरित्यज्यअन्यस्थानंव्रजस्वतत् राम
गीतविद्याधरउवाच॥ आत्मज्ञानसमंगीतमन्यस्थानंव्रजामिकिंदुःखंददेनकस्यापिसुखदोनुसर्वदा ७६

घातैर्महीतलेनिपेतुर्लुब्धकाःशराःकनिष्ठामतान्यपि ॥ द्रावयंतीमहत्सैन्यंदंष्ट्राभिःसूकरीततः
यथाकृत्यासमुद्भूतामहाभयविधायिकाः तमुवाचततोराज्ञीदेवराजसुतोपमं अनयानिहतंराजन्
महत्सैन्यंतवेवहि कस्मादुपेक्षसेकांतत्वन्मेत्वंकारणंवद तमुवाचमहाराजोनाहंहन्मिशमांस्त्रियं
महादोषःप्रियेदृष्टःस्त्रीवधेदैवतैःकिलतस्मान्नघातयेन्नारींश्रेयसेहंनकिंचन अस्यावधनिवृत्त्यर्थे
पापाद्भेदेपिसुंदरि तूष्णीमास्तदाराजाविरराममहीपतिः लुब्धकोक्रूरनामदद्दृशेसतुसूकरींकुर्वतींक
दनंतेषांदुःसहंसुभटैरपि ॥ आविव्याधसुबाणेनबाणेननिशितेनहि संलग्नेनचबाणेनशोणितेनपरि
प्लुताशोभमानात्वरांप्राप्तावीरश्रियासमाकुला तुंडेनापिहतःसत्विक्रूरःसतयापुनः पतमानेन
तेनापिक्रूरेणतदाहता ॥ खड्गेननिशितेनापिपपातविह्वलीकृता ॥ श्वसमानारणेसापिमूर्छितानाभिपरि
प्लुता ॥ दुःखेनमहताविप्राजीवमानामहीतले ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेवेणोपाख्यानेसुकला
चरित्रेनामाध्याय ॥ ४५ ॥ सुकलाउवाच ॥ अथसंतोसूकरीदृष्ट्वापतितापुत्रवत्सला ॥ मुप्रावरूपया
विष्टागत्वाताद्दुःखितांप्रति ॥ अभिषिंचमुखंतस्याःशीतलेनोदकेनच ॥ पुनःसर्वांगमेवापिदुःखितार
णशालिनी ॥ पुण्येनशीततोयेनसाउवाचाभिषिंचिता ॥ उवाचमानुषीवाचंसुखंत्वंनृपतिप्रियंसुखंभ
वतुतेदेविस्त्वभिषिक्तात्वयायदिसंपर्कोदर्शनादेवविगतोमेपापसंचयः तदारण्यमहद्वाक्यमद्भुताकार
संयुतं चित्रमेतन्मयादृष्टंकृतंतेनामयंवचः स्वरव्यंजनसंपन्नंसंस्कृतं उक्तंमेमम हर्षेणविस्मयेन ॥

प० भू०
११

गतेतस्मिन्महाभागेपुलस्त्येमुनिपुंगवे कालादिष्टेनतेनापिगीतविद्याधरेणच चिंतितंसुचिरंकालंनदृष्टो ६
यंमयान्मम क्वगतस्तिष्टतेवापिकुरुतेकिंकथंचसः ज्ञात्वायद्यात्मजस्तुतमेकांतवनशालिनं गतोवरा
हरूपेणतस्याश्रममनुत्तमं आसनस्थंमहात्मानंतेजोज्वालासमाविलं दृष्ट्वाचचारचेष्टांभेदविप्रस्यत
स्यभामिनि तर्कयेद्यथतंविप्रंतुंडाग्रेणकुचेष्टया यधुंज्ञात्वामहाराजहतमतेनस्पदुष्कृतं मत्तेयतपु
रातारंरा वंचकुरुतेततः नृत्यतेक्रीडतेतत्रपततिक्रोशनेतुनः यधुंज्ञात्वायरित्यज्यमुनिनातेनमूद
पते एकदातुतथायातेतेनरूपेणवैपुनः अट्टाट्टहासेनपुनर्हास्यमेवकृतंतदा रोदनंचकृतंतत्रगी
नन तंगायतिसुस्वरं तथासमागतेविप्रेगीतविद्याधरेणय चेष्टितंतस्यवेदृष्ट्वाघोरंसमभवन्नहि ज्ञात्वा सूकर
तस्यानुवृत्तांतंमामेवंपरिचालयेत् यधुंज्ञात्वामयात्यक्तमयामेवसुनिर्घृणः एवंज्ञात्वामहात्मातंगंध
र्वाधममेवहिचुकोपपुनिशार्दूलस्तंशशापमहामतिः यस्माच्छूकररूपेणमामेवंपरिचालयः तस्मा
त्वजमहापापयोनिंतुसूकरीं सप्तस्तेनाविदिप्रेणगतोदेवपुरंदरं तमुवाचमहात्मानंकंपमानो
वरानने आणवाक्यसहस्रात्तनवकार्यकृतंमयात्यराणवहिकुर्वंतसनदारुणांमुनिपुंगवः तस्मात्वयः प्र
भावात्तुचालितःक्षोभितोमयाशप्तस्तेनास्मिविप्रेणदेवरूपप्रणाशितं यधुयोनिंगतंशक्रमामेवंप
रिरक्षयः ज्ञात्वातस्यसवृत्तांतंगीतविद्याधरस्यच तेनसार्धंगतइंद्रस्तंमुनिंपर्यभाषत दीयतानुग्रहोना राम
थसिद्धिज्ञोसिद्धिजोतमंतन्मतामुनिवर्यास्मिन् क्रियतांशापमोक्षणं इतिसंप्रार्थितोविप्रोमहेंद्रेणहृष्ट ११

शोभामायांतिगीतेन वेदाश्चत्वार उत्तमाः गीतेन देवताः सर्वे तोषमायांति नान्यथा ॥ तमेवमन्ये सेगीतं
मामेवं परिचारयः ॥ अन्यायं तु महाभाग तवैव इह दृश्यते ॥ पुलस्त्य उवाच ॥ त्वया मुक्तं त्वयाद्यैव गीतार्थं व
द पुण्यदं श्रृणु त्वं मामकं वाक्यं मानं त्यज महामते ॥ नाहं गीतं प्रकुर्वामि गीतं विद्धि मिनान्यथा ॥ विद्या श्रनुदे
शे वेताम्कीमाकेन भावदाः ॥ प्राणिनो सिद्धिमायांति मनसा निश्चलेन च ॥ तपश्च तं चक्रेत्रा श्रसुसिद्धं त्वे
क चिंतया इंद्रियाणां हृषीकाणां वर्गो महावलो मम ॥ विजयेद्येव सर्वे मुनयस्यात्मानमुच्चकैः चालयित्वा मन
स्तस्मात् ध्यानाद्देवन संशयः ॥ यत्र शब्दं न रूपं च पुच्छतीने वति इति ॥ मुनयस्त्वग एतित्तयः सिद्धर्थमेव हि
अयं गीतः पवित्रस्तेन दुःसौख्यप्रदायकः नयश्रेयमवयं वीरतिष्ठामो वन संस्थिताः ॥ अन्यत्र स्थाने प्रयाहि त्वं
नो वा वयं व्रजामहे ॥ गीतविद्याधर उवाच ॥ इंद्रियाणां बलं चैव जितं सेन महात्मना सजपीकथ्यते योगी
स च वीरः स साधकः ॥ शब्दं श्रुत्वाथवा दृष्ट्वा रूपमेवं महामते ॥ चलनेनैव योध्यानात् स धीरस्तपसांवरः
भवांस्तु तेजसा हीनः इंद्रिये वाजितोपनः ॥ स्वर्गे पिना स्तिसामर्थ्यं मम गीतस्य धर्मतो वर्जयंति वनं सर्वे
हीनवीर्यान् संशयः ॥ अयं साधारणो विप्र वनदेशो न संशयः ॥ देवानां सर्वजीवानां यथा मम तथा तव ॥ क
थं गच्छाम्यहं त्यक्त्वा वनमेव मनुत्तमं ॥ स्वयं गच्छ ततो तिष्ठं तु यद्भव्यं तत्प्रकुर्वते ॥ एवं माभाष्यंतं विप्रं गीतवि
द्याधरस्तथा ॥ समाकर्ण्य ततस्तेन मुनिना तस्य उत्तरं ॥ चिंतयामास मेधावी किं कृत्वा सुकृतं भवेत् ॥ त
मांकृत्वा जगामाथ मनसा समपश्यतो ॥ एवं स्थितस्तदा योगी पुलस्त्यो मुनिसत्तमः ॥ शुक्ल उवाच

पं०म० पितानित्यं पितुश्चापि महामते रूपेणाप्रतिमा जाता संसारे नास्ति तादृशी रूपयौवनवर्गेण मत्ताहं चारु
१८ हासिनि अहं कन्या सुरूपा वै सर्वालंकारशोभिता मां च दृष्ट्वा ततो लोकाः सर्वे स्वजनवर्गकाः मां
वै याचमानास्ते विवाहार्थं वरानने याचिताहं द्विजैः सर्वैः न ददाति पिता मम स्नेहाच्चैव महाभागे मु
२४ मोहस्स महामतिः नत्ताहं तदा तेन पित्रा चैव महात्मना संप्राप्ता यौवनं बाल्ये मयि भावसमन्विता
रूपं मे तादृशं दृष्ट्वा मम माता सुदुःखिता पितरं मे उवाचाथ कस्मात्कन्या न दीयते त्वं कस्मै सुदि
78 जायैव ब्राह्मणाय द्विजात्मने वसुदत्तो द्विजश्रेष्ठः प्रत्युवाच द्विजोत्तमः मातरं मे महाभागे श्रूय
तां वचनं मम महामोहेन दुर्गेण संयुतायाः ब्रवीमि ते यो मे गृहस्थो विप्रो वै मन विष्वति मुने
श्रुण तस्मै कन्यां प्रदास्यामि जामातृं तु न संशयः मम प्राणप्रिया चैषा सुदेवा नात्र संशयः एव
मुक्त्वा मे महर्षे स च वसुदत्तः पिता मम कौशिकस्य कुले जातः सर्वविद्याविशारदः ब्राह्मणानां गुणैर्यु
क्तः शीलवान् गुणवान् शुचिः वेदाध्ययनसंपन्नः पठमानं हि सुस्वरं भिक्षार्थं द्वारमायातं पितृमातृ
विवर्जितं . तं दृष्ट्वा समनुप्राप्तं रूपं वीक्ष्य महामतिः तं प्रोवाच पिता एवं कोन वान्सन विष्मतिः कि
ते नाम कुलं गोत्रमाचारं वद साम्प्रतं समाकर्ण्य पितुर्वाक्यं वसुदत्तमुवाच सः कौशिकस्यान्वये जातो
वेदवेदांगपारगः शिवशर्मेति मे नाम पितृमातृविवर्जितः संति मे भ्रातरश्चान्ये चत्वारो वेदपारगाः राम
एवं सर्वे समाख्याते पितरं शिवशर्मणा शुभे लग्ने तिथौ प्राप्ते नक्षत्रे भगदैवते पित्रा दत्तास्मि सुभ १८

धीभविष्यति मनुर्महाराज मनुपुत्रो महाबलः ॥ इक्ष्वाकुर्नाम धर्मात्मा सर्वधर्मानुपालकः ॥ तस्य हस्ताद्यदा मृत्युरस्ये
व च भविष्यति ॥ तदेव वैस्वकं देहं प्राप्स्यते नात्र संशयः ॥ एतत्ते सर्ववृत्तांतं प्रकरस्य निवेदितं ॥ आत्मनश्च प्रवक्ष्या
मि पत्न्या सार्धं शृणुष्व हि ॥ मया च पातकं घोरं कृतं पापं यथा पुरा ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने
सुकलाचरित्रे ॥ ४६ ॥ सुकलोवाच ॥ सुराज्ञी च रूसर्वांगी त्वा मुखाच्चाध्य सत्करी ॥ पक्षयोनिगता त्वं हि कथं व
दसि संस्कृतं ॥ १ ॥ एवंविधं महाज्ञानं कस्माद्भूतं वदस्व मे ॥ कथं ज्ञानासि वै भर्तुश्चरित्रमात्मनः शुभे ॥ सूक
र्युवाच ॥ पत्नभ्यासेन मोहेन तुष्टाहं वरवर्णिनि निहिता स्वकुवा ॥ अपतितारणं मूर्धनि ॥ मूर्छमाभिवारोवि
न्याज्ञानहीना वरानने ॥ तया भिविक्तायेनाहं पुण्यहस्तेन सुंदरी पुण्योदकेन शीतेन तव हस्तगतेन वै अभि
षिक्तो हि मे कायो मोहान्धो विहाय मां ॥ यथा विनाशते ज्योतिरंधकारः प्रयाति सः ॥ तथा तवाभिषेके
न मम पापं गतं शुभे ॥ श्रूयताम् अभिधास्यामि पूर्ववृत्तांतमात्मनः ॥ यत्कृतं तु मया भद्रे यायादुःकृतं वसु १८
कलिंगाख्ये महादेशे श्रीपुरं नाम पत्तनं ॥ सर्वसिद्धिसमाकीर्णं चतुर्वर्णनिषेवितं तत्र वसति स्म द्विजः
कोपि वसुदत्त इति श्रुतः ॥ ब्रह्माचाररतो नित्यं सत्यधर्मपरायणः वेदज्ञानविवेत्ता शुचिमान् ॥ गु ३
णवानृद्धिमान् धनधान्यसमाकीर्णः ॥ पुत्रपौत्रैरलंकृतः ; तस्याहं तनया भद्रे सोदरैः स्वजनबांध
वैः अलंकारैः शुभंगारैः ॥ अविताऽस्मि वरानने सुदेवा नाम मे तात प्रकारसमहामतिः तस्याहं द

प॰भू॰ स्यात्तां च वार्षिकः शिक्षां बुध्वा सदा कांत पुण्यभावेन योषितः ॥ स्नानाच्छादनकैर्भक्ष्यैः भोज्यैः पानैर्न संशयः
७९ गुणेषु योजयेत्कांत सद्विद्यासु च तं सुतं ॥ गणाशिक्षार्थी निर्मोहः पिता भवति सर्वदा ॥ पालने योष
णे कांत संमोहः परिजायते सद्गुणं गणयेत् पुत्रं कुत्सयेच्च दिने दिने ॥ कोटि नं च वदेन्नित्यं सुविद्
द्याज्ञानतत्परः ॥ अभिमानं छलेनापि यातेन्त्का प्रकुरुतः ॥ नैपुण्यं जायते नित्यं विद्यासु च गुणेषु च
माता च ताडयेत्कन्यास्तु साध्व्यः प्रवर्विताडयेत् ॥ गुरुश्च ताडयेच्छिष्यं ततः सिध्यति नान्यथा भार्यां
79 च ताडयेत्कांत तत्र न्यायेन पतिस्तथा ॥ हयं च ताडयेद्वीरो मातंगं च दिने दिने ॥ शिक्षां बुध्वा च
सिध्यंति ताडनात्पालनाद्धि नो ॥ स्वयं नाशिता नाथ सर्वदैव न संशयः ॥ सार्धं सुब्राह्मणेनापि न तं
न्ताशिवशर्मणा निरंकुशा कृता गेहे तेन नष्टा महामते ॥ तावद्विधारयेत्कन्यां गेहे कांत वचः शृणु
॥ अष्टवर्षान्विता यावत् प्रबलां नैव धारयेत् ॥ पितुर्गेहे स्थिता पुत्री यस्यां यदि प्रकुर्वति उन्मा
न्यामपि तस्यां पितृन्यामपि विंदति ॥ तस्मान्न धार्यते कन्या समं ध्यानि जमंदिरे ॥ यस्य दत्ता भवेत्सा
च तस्य गेहे प्रयोधयेत् तत्रस्था साधयेत्कांत सद्गुणं भक्तिपूर्वकं ॥ कुलस्य जायते कीर्तिः पिता सुखे
न जीवति ॥ तत्रस्था कुरुते पापं तस्यां भुंजन्ति पातिः ॥ तत्रस्था वर्द्धते नित्यं पुत्रैः पौत्रैः सदैव सा ॥ पि
ता कीर्तिमनाप्नोति सुतायाः सुगुणैः प्रियः तस्मान्न धारयेत्कांत गेहे पुत्री समर्तृका ॥ इत्यर्थं श्रूयते ॥ राम ७९

गेतस्मैविप्रायवैतदापितृगेहेवसाम्यकांतेनसार्धंमहात्मना॥ नैवभुक्तंपितृभर्त्रोःसुमहापापयात
दापितृमातृसुहृद्वर्गैर्नोपिविमोहिता॥ अंगसंवाहनंतस्यनकृतंहिमयाकदा इतिभावेनस्नेहे
नवचनेनमहाशुभे॥ करवुद्यादितंदृष्टंसर्वदापाय॥ यामयापुंश्चलानांप्रसंगेनतदावैनुगताशुभे
मातापित्रोश्चशिक्षार्थंभ्रातृणांचतथैववचनंकरोम्यहंमेवापिपत्युस्तत्रव्रजाम्यहं एवंमेदुःकृतंहा
शुभशिवशर्मापतिर्ममस्नेहाच्चसुखंगस्यममभर्त्तामहामतिः॥ नकिंचिद्दृष्टंमांसोपितृमनेदुःकृ
तंमम॥ वार्यमाणाकुटुंबेनअहमेवसुपापिनी॥ तस्यशीलंविदित्वातुतेनसाधुत्वेशिवशर्मणःपितामा
ताचमेसर्वेममपापेनदुःखिताः भर्त्तामेदुःकृतंदृष्ट्वास्वगृहान्निर्गतोवहिः तद्देशंग्राममेतंचपरि
त्यज्यगतस्ततः॥ गतेभर्त्तरिमेतातःसंजातश्चिंतयान्वितः॥ ममदुःखेनदुःखोत्मायथारोगेणपी
डितः॥ ममामाताउवाचेनंनन्नारिंदुःखपीडितंकस्माच्चिंतयसेकांतवददुःखंममाग्रतः॥ वसुदत्तउवाचे
नोमातरंममनंदने॥ सुतांतस्याकागताविप्रोजामाताममवल्लभे॥ इयंपापसमाचारानिर्लज्जापापचारिणी
अनयाहिपरित्यक्तःशिवशर्मामहामतिः॥ समस्तस्यकुटुंबस्यदाहोयेनमहामतिः ममायंसद्विजःकां
तेसुदेवांनैवनाद्यते॥ वसतेसोस्वभावेननैवनंदतिकुत्सतिसुदेवांपापसंचारांसर्वैःपंडितवद्धिमान्॥
किंनविध्यतीयंदुष्टासुदेवाकुलनाशिनी॥ अहमेनांपरित्यज्यव्रजामिगृहदन्नास्तिनी॥ ब्राह्मण्युवाच॥
अयंज्ञातंत्वयाकांतसुतापापागुणदूषणी॥ नवमोहेनस्नेहेननहेयंप्रमलंस्रांवृत्तं॥ तावदित्वाडयेसुत्रेयाव

प द्मावत्यां हि जानमः हर्षेण महता विष्टा विदर्भा पितृ ... तेः ... ता ... नैन ...

प॰भो॰ वमनसाचमहाराजस्तस्यो त्वकेठेन वर्त्तते ॥ समाकर्ण्य ततो वाक्यमुग्रसेनो नृपोत्तमः ॥ प्रीत्या स्ने
८० हेन तस्यापि सत्यकेतोर्महात्मनः ॥ दातिं सथेन च विप्रेंद्र प्रेषयामास भूपतिः ॥ पद्मावतीं प्रियां भार्यामुग्र
सेनः प्रतापवान् ॥ प्रेषिता तेन राजेंद्र गता पद्मावती स्वकं ॥ पूर्वे गृहं सती सा तु महाहर्षेण संकुला ॥ पितृ
पूर्वैः कुटुंबैस्तु ददृशे चारुमंगला ॥ मिलितुं पादौ न नामाथ शिरसा सत्यपतत्परा ॥ आगता यां महाराज पद्मावती सु
खेनापि पितुर्गेहे प्रवर्त्तते सखीभिः सहिता सा तु निःशंका इव वर्त्तते ॥ रमते सा तदा तत्र यथा पूर्वं तथैव सा
गृहे वने तडागे तु प्रासादे च तथैव सा पुनर्बालवद्भूता सा निर्लज्जा संप्रवर्त्तते ॥ निःशंका वर्त्तते विप्र सखी
80 भिः सह सर्वदा पतिव्रता महाभागा हर्षेण महताऽन्विता सुखं तु पितृगेहस्य दुर्लभं श्वासुरे गृहे ॥ एवं ज्ञा
त्वा तदा रेमे कदाचिद्गमिष्यति ॥ अनेन मोहभावेन क्रीडालुब्धा वरानना सखीभिः सहिता नित्यं वने
नृपवने तदा ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने सुकलाचरित्रे नामाध्यायः ॥ ४८ ॥ सुक
पुवाच ॥ एकदा तु महाभागे गता सा पर्वतोत्तमे रमणीयं वनं दृष्ट्वा कदलीखंडमंडितं शालैस्तालै
स्तमालैश्च नालिकेरैस्तथोत्कटैः पूगीफलैर्मातुलिंगैर्नारंगैश्चारुजंबुकैः चंपकैः पाटलैः पुष्पैः पु
ष्पितैः कुटकैर्वटैः अशोकवकुलोपेतै नानावृक्षैरलंकृतं पर्वतं पाप एवं तं पुष्पितैश्च नगोत्तमैः
सर्वत्र दृश्यते रम्यो नानाधातुसमाकुलः कोकिलानां रुतैः पुण्यैः सुस्वरैः परिशोभितः मयूराणां त

ग्रु दे वे दारं सी राम ८०

कांतइतिहासोभविष्यति ॥ अष्टाविंशतिके त्वाग्ने युगे द्वापरके महान् ॥ उग्रसेनस्य वीरस्य यदुज्येष्ठस्य भा
मिनी ॥ चरित्रं ते प्रवक्ष्यामि शृणुष्वैकमना द्विज ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेनोपाख्याने सुकलाचरित्रे ॥ ४९ ॥
सुकलोवाच ॥ माथुरे विषये देवि मथुरायां नृपोत्तम उग्रसेनेति विख्यातो यादवः परवीरहा सर्वकर्मार्थतत्त्व
ज्ञो वेदज्ञः श्रुतवान्बली दाता भोक्ता गुणग्राही सद्गुणावृतम्नृपतिः राज्यं च कारमेधावी प्रजा धर्मेण पालयेत् एवं
स च महातेजा उग्रसेनः प्रतापवान् वैदर्भे विषये दिव्ये सत्यकेतुः प्रतापवान् तस्य कन्या महाभागा पद्माह्रीकम
लानना नाम्ना पद्मावती नाम सत्यधर्मपरायणा सा तु स्त्रीणां गरीयैका द्वितीयेव समुद्भवा वेदगर्भा शुभा रा
जन् स गतैः सत्यकारैः माथुरो उग्रसेनस्तु उपयेमे सुलोचनां तया सह महाभागे सुखं रेमे प्रतापवान् अ
ति प्रीतो गरौ तस्यास्तया सह सुखी भवेत् तस्याः स्नेहेन मत्या च संमुग्धो माथुरेश्वरः ॥ पद्मावती महाभागा त
स्य प्राणप्रिया भवत् तया विना न भुंजेत तया सह प्रक्रीडयेत् ॥ तया विना न सेवेत परमं सुखमेव सः एवं प्री
ति करौ जातौ परस्परमनुत्तमौ स्नेहवंतौ द्विजश्रेष्ठ सुखसंप्रीतिदायकौ ॥ सुकलोवाच ॥ सत्यकेतुश्च रा
जेंद्रस्स स्मार पद्मावतीं तां स्वसुतां महाभागां माता तस्याः सुदुःखिता सदूतान्प्रेषयामास विदर्भाधिप माथुरं
उग्रसेनं नवीरेंद्र सादरेण द्विजोत्तम उग्रसेनं महाराज सदूतो वाक्यमब्रवीत् विदर्भाधिपतिर्वीरो भवतः पार्श्वे
हे नंदयेत् आत्मानः कुशलं ब्रूते भवतां परिपृच्छति सत्यकेतुर्महाराज त्वामेव परिपृष्टवान् दर्शनाय
प्रेषयस्व सुतां पद्मावतीं मम यदि त्वं मन्यसे नाथ प्रीतिं स्नेहहितस्य च प्रेषयस्व महाभागां प्रियां प्रीतिकरां त

प.भू. सदा किं वा न पुंसको राजा राज्ञीं यो हि परित्यजेत् ततो दृष्ट्वा स तु कामात्मा संजातस्तत्क्षणादपि स्वयं पति
८१ व्रता बाला दुःप्राप्या पुरुषैरपि राज्ञी कथं प्राप्नुयामि कामो मामतिपीडयेत् अनुरक्तैर्न यदा या सत
स्यान्मृत्युममैव हि अद्यैव हि न संदेहो यतः कामो महाबलः इति चिंतापरो भूत्वा गोभिलो मनसे
प्सितं कृत्वा मायया मर्त्यरूपमुग्रसेनस्य भूपतेः यादृशमुग्रसेनस्य सांगोपांगं महान्नृपः गोभिलस्तादृशो
भूत्वा चचार स्वरमायया यथावस्त्रं यथावेशो वयसा च तथा पुनः दिव्यमालांबरधरो दिव्यगंधा
नुलेपनः सर्वाभरणशोभांगो यादृशो माथुरेश्वरः भूत्वाथ तादृशो दैत्य उग्रसेनसमस्तदा मायया
81 परया युक्तो रूपलावण्यसंपदा पर्वताग्रेऽशोकस्य च्छायामाश्रित्य संस्थितः शिलातलस्थो दुष्टा
त्मा वीणादंडेन वीरकः सुस्वरं गायमानस्तु गीतं विश्वविमोहनं तालमानक्रियायुक्तं सप्तस्वरविभू
षितं गीतं गायति दुष्टात्मा तस्या रूपेण मोहितः पर्वताग्रे स्थितो विप्रहर्षेण महतान्वितः सखीमध्य
गता सा तु पद्मावती वरानना शुश्राव सुस्वरं गीतं तालमानलयान्वितं कोऽयं गायति धर्मात्मा महत्
सौख्यप्रदायकं गीतं हि सक्रियायुक्तं सर्वभावसमन्वितं सखीभिः सहिता गत्वा श्रोत्सकेनान्यात्मजा
ऽशोकच्छायामाश्रित्य विमले सुशिलातले ददर्श भूपवेषेण गोभिलं दानवाधमं पुष्पमालांबर राम
धरं दिव्यगंधानुलेपनं सर्वाभरणशोभांगं पद्मावती पतिव्रता माथुरेशः समायातः कदाधर्मपरा ८१

याशब्दैः सर्वत्रमधुरायते ॥ षट्पदानांसुनादेन सर्वत्रपरिशोभते ॥ एवंविधगिरिंरम्यंतदेववनमुत्तमं
तडागंसर्वतोभद्रंदृष्टशैलपतेर्दिनीवैदर्भीक्रीडमानासासखीभिःसहितातदा ॥ जलक्रीडासमालो
नादसत्तेगायंते पुनः रममाणाश्चसातस्मिन्नस्मिन्सरसिनाभिनि ॥ एवंविप्रतदासानुसुखेनपरिवर्त्ते
यत ॥ विदुरुवाच ॥ गोमिलोनामवैदैत्योसुतोवैश्रवणस्यच दिव्येनापिविमानेनसर्वभोगपरिप्लुतः
यातिचाकाशमार्गेणगोमिलोदैत्यसत्तमः तेनदृष्टाविशालाक्षीवैदर्भीनिर्भयातदा सर्वयोषिद्वरासा
हि उग्रसेनस्यवैप्रिया रूपेणाप्रतिमालोके सर्वांगेषुविराजते रतिर्वैमन्मथस्यापिकिंवापीयंहरिप्रि
या किंवापिपार्वतीदेवीकिंवासर्वाभविष्यति यादृशीदृश्यतेचेयंनारीणांप्रवरोत्तमा अन्यापिईदृशी
नास्तिद्वितीयाहितिमंडले नक्षत्रेषुयथाचंद्रःसंपूर्णोभातिशोभने गुणरूपकलाभिस्तुतथाभाति
वरानना पुष्करेषुयथाहंसस्तथेयंचारुहासिनी अहोरूपमहोभाव अस्यास्तुपरिदृश्यते ।
काकस्यशोभनावाला सर्ववृत्तपयोधरा एवमशक्तोमिलोदैत्यः पद्मावतींवराननां चिंतयित्वा
हृणंविप्रकाकस्यापि भविष्यति ज्ञानेनमहताज्ञात्वावैदर्भीतिनसंशयः दयितोउग्रसे
नस्यपतिव्रतपरायणा आत्मबलेनतिष्ठतीहि गोप्यापुरुषैरपि उग्रसेनोमहामर्षः प्रेषिता
येनवैवरा पितुर्गेहमियंबालासनुभाग्येनवर्तितः अनयाविनानजीवेत्सत्यंकूटमतिः

१०४ दैत्याचारेणवर्त्तामिज्ञानविद्यार्थमुत्तमं ॥ वेदशास्त्रार्थमेवापिकलानांनिचयंपुनः ॥ एवंसर्वंविजाना
८२ मिदैत्याचारंशृणुष्वमे ॥ परस्वंपरदाराश्चबलाद्भुंजामिनान्यथा ॥ वयंदैत्याःसमाकर्णिदैत्याचारेण
सांप्रतं ॥ वर्त्तामोरात्रिन्दिनसत्यंसत्यंवदाम्यहं ॥ ब्राह्मणानांहिछिद्राणिविपश्यामोदिनेदिने ॥ ते
में षांहित्यपशानाशंविधेः ॐ नसंशयः ॥ छिद्रंज्ञात्वानिशंदेहेनाशयामोनसंशयः ब्राह्मणानुश्रयज्ञामंडे
देवयज्ञंवरानने ॥ नाशयामोवयंयज्ञान्धर्मयज्ञंनसंशयः ॥ सुब्राह्मणान्परित्यज्यदेवंनारायणंत्र
भुं ॥ पतिव्रतांमहाभागांसुमतिंभर्तृतत्परां ॥ दूरेणापिपरित्यज्यतिष्ठामोनात्रसंशयः ॥ तेजोदेवि
82 सुविप्रस्यहरेश्चैवमहात्मनः ॥ नार्याःपतिव्रतायाश्चसो ७ दैत्याश्चनत्तमाः ॥ पतिव्रताभयेनापिवि
ष्णोःसुब्राह्मणस्यच नश्यंतिदानवाःसर्वेदूरेणात्तसपुंगवाः ॥ अहंदानवधर्मेणविचरामिमहीतले
कस्मात्वंशानुकरमासिममदोषोविचारिता ॥ पद्मावत्युवाच ॥ ममधर्मसुकार्यंचत्वयैवपरिन
शितं ॥ अहंपतिव्रतासाध्वीपतिकामातपस्विनी ॥ स्वमार्गेसंस्थितापापसापंपापरिनाशिता ॥ तस्मा ते
त्वामप्यहंदुष्टञ्चाधक्ष्यामिनसंशयः ॥ गोभि ॥ स उवाच ॥ धर्ममेवप्रवक्ष्यामिभवत्तोयदिमे
न्यसे ॥ अग्निचित्ब्राह्मणस्यापिश्रूयतांत्वपनेदिने ॥ जुहुयाद्देवंहिकालेयोनत्यजेदग्निमं
दिरं ॥ सचाग्निहोत्रीभवतियजत्येवदिनेदिने ॥ अन्यच्चैवप्रवक्ष्यामिसत्यधर्मंवरानने मन रामः
साकर्मणावाचाविष्णुज्ञेयापिनित्यशः ॥ नित्यमादेशकारियःवीक्ष्याति [illegible] तिष्ठतिचाग्रतः ८२

यणः ॥ मम नाथो महात्मा वै राज्यं त्यक्त्वा प्रदूरतः ॥ यावत्किंचिंतयेत्सा च तावत्पायेन तेन सा ॥ समाहूता
तुरीभूप राहि त्वं हि प्रिये मम ॥ चकिता शंकिता सा च कथं भर्त्ता समागतः ॥ लज्जिता दुःखिता जाता
अधः कृत्वा ततो मुखं ॥ अहं पापा दुराचारा निःशंका परिवर्जिता ॥ कोयमेव महाभागाः करिष्यति न संशयः ॥
यावत्किंचिंतयेत्सा च तावत्तेनापि पापिना ॥ समाहूता तुरीभूप राहेहि त्वं मम प्रिये ॥ त्वया विना हृतो देवि
प्राणान्धर्त्तुं वरानने ॥ नहि शक्तोऽप्यहं कांते जीवितं प्रियमेव च ॥ तव स्नेहेन लुब्धोऽस्मि त्वां त्यक्त्वा
नोत्सहेऽन्यशं ॥ ब्राह्मण उवाच ॥ एवमुक्त्वा गता पश्यत्तस्य न्मुखं लज्जयान्विता ॥ समालिंग्य ततो दैत्यः सती
पद्मावतीं तदा ॥ एकांतं तु समानीता सुभुक्त्वाऽप्यपाततः ॥ दैत्येन गोमिलेनापि सत्यकेतोः सुता तदा ॥
सुकलोवाच ॥ सुभ्रू कस्यानेस्य संकेतं नाविंदत्तवरानना सुवस्त्रं सा परिगृह्य शंकिता दुःखिता हि भर्तृ ॥
संसक्तो घावचः प्राह गोमिलं दानवाधमं ॥ कस्त्वं पापसमाचारो निर्घृणो दानवाकृतिः शत्रुः का मे समु
धुक्त्वा मुखेनाकुलितेन्द्रणां वेपमाना तदा राजन् दुःखभारेण पीडिता ॥ मम कांत छलेनैव त्वयागत
त्वदुरात्मनानाशितं धर्ममेवाप्रपतिव्रतमनुत्तमं ॥ सुखं रहदितं हत्वा मम जन्म त्वया हतं ॥ एवं संभाष
माणोशो शत्रुका मासगोमिलः ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने सुकलाचरित्रे नाम अ
य ॥ ५८ ॥ सुकलोवाच ॥ अस्यास्तु वचनं श्रुत्वा गोमिलो वाक्यमब्रवीत् ॥ भवती शत्रुका मासि कस्मा
त्मिकारणं वद ॥ के नदे सेगात्लिन्नोसिः यस्मात्वं शत्रुमुद्यता ॥ गोमिलो नाम दैत्योऽस्मि पौलस्त्यस्य सुतः शुभे

प० पु० दानवाःराक्षसाःप्रेतायाताश्चाप्यथयदादितः तत्रेहकारणंसर्वंप्रवक्ष्यामिनसंशयः ब्राह्मणादान
वाश्चैवपिशाचाश्चैवराक्षसाः धर्मार्थंसकलंप्रोक्तमधीतंतैस्तुसुंदरि विंदंतिसकलंसर्वेआन्व
८२ रंतिनदानवाःविधिहीनंप्रकुर्वंतिमानवाःज्ञानवर्जिताः अन्यायेनव्रजंत्येतेमानवाविधिवर्जिताः पतेनशा
शनहेत्वर्थंकृतानितापिनान्यथाविधिहीनंप्रकुर्वंतियेहिधर्मेनराधमाः तान्वयंशास्यामोवै
दंडेनमहताकिल भवत्यादारुणंकर्मकृतमेवसुनिष्ठुरं गार्हस्थ्यंचपरित्यज्य अत्रायाताकि
83 मर्थतःवदस्वमुखेनापिअहंहिपतिदेवता कर्मणानास्तितेदुष्टेपतिदैवत्यमेवते भर्तारंचपरित्य
ज्यकिमर्थंत्वमिहागताअग्रगारंभूषणंवेषंकृत्वातिष्ठसिनिर्घृणाकिमर्थंहिकृतंत्वयाधिकस्पर्धितोवदस्वमे
निःशंकावर्त्तसेयापत्रमत्तागिरिकाननेन मयात्वसाधितायायेदंडेनमहताम्रण अधर्मचा
रिणीदुष्टापतिंत्यक्त्वासमागता कास्तितत्पतिदेवत्वंदर्शयत्वंममाग्रतः भवतीपुंश्च
त्य लीनामपयासक्तस्वकंपतिःपृथक्शय्यायदानारीतदासापुंश्चलीमता योजनानांशतैक
स्यसांतरेणप्रवर्त्तते कास्तितेपतिःपृथक्सय्यायदानारीतदासापुंश्चलीमता योजन राम
कास्तितेपतिदैवत्यंपुंश्चलीचारुचारिणी निर्लज्जेनिर्घृणेदुष्टे किमेवदसिसन्मुखी तपसःका ८२

सम्भत्यः कथ्यते देवि पुण्यभागी न संशयः ॥ यः पुत्रो गुणवान् ज्ञात्वा पितरं पालयेच्छुभः ॥ मातरं च
विशेषेण मनसा कायकर्मभिः ॥ तस्य भागीरथीस्नानमहन्यहनि जायते ॥ अन्यथा कुरुते यो हि स पा
पी स्यान्न संशयः ॥ अन्यच्चैव प्रवक्ष्यामि पतिव्रतमनुत्तमम् ॥ वाचा सुमनसा चैव कर्मणा स्पृशन्नामि
ति ॥ शुश्रूषां कुरुते या हि नर्तुश्चैव दिने दिने ॥ तुष्टमन्तरिया श्रीतानात्यजेत् क्रोधनं पुनः भर्त्तुः क
र्मसु सर्वेषु परतस्तिष्ठते यदा सा चापि कथ्यते नारी पतिव्रतपरायणा ॥ पतितो पि पिता पुत्रैर्वहद्दोष
समन्वितः कस्मादपि च न त्याज्यः कुष्ठितः क्षुधितो पि वा एवं पुत्राः शुश्रूषंति पितरं मातरं मातरं किं
ल तेयांति परमं लोकं तद्विष्णोः परमं पदं एवं हि स्वामिनं ये चैउपचारं ति भृत्यकाः पश्चुलोकं
प्रयांत्येते प्रसादात्स्वामिनस्तथा अग्निनेव त्यजेद्धि यो ब्रह्मलोकं प्रयाति सः अग्निं चापि तरं चैवन
अग्नित्यागकरो विप्रो द्वयम्लीपतिरुच्यते स्वामिद्रोही भवेद्भृत्यः स्वामित्यागान्न संशयः अग्निं चापि
तरं चैव न त्यजेत्स्वामिनं शुभे सदा विप्रः सुतो भृत्यः सत्यं सत्यं वदाम्यहं परित्यज्य व्रजन्ति ते
यांति नरकार्णवं पतितं व्याधितं देवि विकलं कुष्ठिनं तथा सर्वकर्मविहीनं च गतवित्तादिसंचयं भर्तारं
न त्यजेन्नारी यदि श्रेय इहेच्छति सा मता पुंश्चली लोके सर्वकर्मवहिः कृता गते भर्तरि या कामं भोगं
शृंगारमेव च लौल्याच्चकुरुते नारी पुंश्चलीं वदते जनः एवं धर्मं विजानामि वेदशास्त्रैश्च संमितं ॥

प०भू० राचारे दानवे पापचारिणि दुःखेन महताविष्टा न्यपतत्सा रुरोद ह ॥ इति पद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपा

८४ पाख्याने नामाध्यायः ॥४८॥ सूत उवाच ॥ गते तस्मिन् दुराचारे गोभिले पापचेतसि पद्मावती रु

रोदाथ दुःखेन महतान्विता तस्यास्तु रुदितं श्रुत्वा सख्यः सर्वाः द्विजोत्तमाः पप्रच्छुस्तां राजक

न्यां ताः सर्वाश्रुवदनाः कस्माद्रोदिषि भद्रे त्वं कथयस्व हि चेष्टितं क्व गतः सो महाराजो माथुराधिप

तिस्तव येन त्वं हि समाहूता प्रिये त्युक्त्वा वदस्व नः नाह वाच सुदुःखेन रोदमाना पुनः पुनः तया

आवेदितं सर्वं यज्ञातं दोषसंभवं तां विनीय पितुर्गेहे वेपमानां सुदुःखितां मातुः समग्रं तस्या

स्तु आचचक्षुस्तदा स्त्रियः समाकर्ण्य ततो देवी गता सा भर्तृमंदिरं भर्तारं श्रावयामास सुताचरितं

तमेव हि समाकर्ण्य ततो राजा महादुःखी अजायत माता आच्छादनं दत्त्वा परिवारसमन्वितां मथु

रां प्रेषयामास गता सा प्रियमंदिरं सुतादोषं समाघ्राय पिता माता द्विजोत्तम उग्रसेनस्तु धर्मात्मा पद्मा

वतीं समागतां स दृष्ट्वा मुमुदे चापि उवाचेदं वचः पुनः त्वया विना न शक्तोस्मि जीवितुं हि वरानने बहुव

भावा मे प्रीतिगुणशीलेस्तु सर्वदा भक्त्या सत्येन ते कांते पतिदैवत्यकैर्गुणैः समाभाष्य प्रियां भार्यां पद्माव

तीं नरेश्वरः तया सार्धं स वै रेमे उग्रसेनो नृपोत्तमः ववृधे दारुणो गर्भः सर्वलोकभयप्रदः पद्मावती राम

विजानाति तस्य गर्भस्य कारणं स्वोदरे वर्द्धमानस्य चिंतयंती दिवानिशं अनेन किं सुजातेन लोकना ८४

ते

स्तितेभावः कांतेजोवलमेवच ॥ दर्शयस्वममाद्येववलवीर्यपराक्रमं ॥ पद्मावतीउवाच ॥ त्वेहेनापिसमा
नीताश्रूयतामसुराधम ॥ भर्त्तुर्गेहादपिपित्राक्वास्तितत्रचपातकं ॥ नैवकामान्नलोभाच्चनमोहान्नचम
त्सरात् ॥ आगताहंपतिंत्यक्त्वापतिभावेनसंस्थिते ॥ भर्त्तुरूपंच्छलेनापित्वयैवपरिवंचिता ॥ भवंतंम
त्पुरंज्ञात्वागताहंसन्मुखंतव ॥ मायाचितुंयदाजानेत्वामेवंदानवाधम ॥ एकेनहुंकृतेनैवभस्मीभूतं
करोम्यहं ॥ गोभिलउवाच ॥ चक्षुर्हीनानपश्यंतिमानवाः शृणुसांप्रतंधर्मनेत्रविहीनात्वंकथंजा
नासिमामिह ॥ यदातेभावउत्पन्नःपितृगेहंप्रतिशृणु ॥ पतिध्यानंपरित्यज्यमुक्ताध्यानेनतत्तदा ॥ ज्ञान
नेत्रंतदानष्टंस्फुटंचहृदयेतव कथंमांत्वंविजानासिज्ञानचक्षुर्हतामुविकस्यामातापिताभ्राता
कस्यास्वजनबांधवाः सर्वेस्थानेपतिर्ह्येकोनार्याःसोयोनसंशयः ॥ इत्युक्त्वा [illegible] हसैवगोभिलोदानवा
धमः ॥ नभयंविद्यतेतेद्यममापिशृणुपुत्रतत्वि ॥ किंभवेत्तवशापेनवृथैवपरिकुप्यसे ॥ ममगेहंसमाश्रित्य
मुक्तंभोगान्मनोनुगान् ॥ पद्मावत्युवाच ॥ गच्छपापसमाचारकिंत्वंवदसिनिष्ठुराः सतीभावेनसंस्था
स्मिपतिव्रतपरायणा ॥ शप्स्यामित्वांमहापापपद्येवंतुपदिष्यसि ॥ एवमुक्त्वातथैकांतेनिष्प्रसादम
हीतलेदुःखेनमहताविभ्रांतामुवाचसगोभिलः तवोदरेमयान्यस्तंस्ववीर्यंसुकृतंपुत्रनेतस्मा
दुत्पद्यतेपुत्रस्त्रैलोक्यत्रासकारकः ॥ एवमुक्त्वाजगामाथगोभिलोदानवस्तथा गतेतस्मिंस्तु

प०म० द्विजोत्तमः गतो वै मतिमान्दुष्टः कलदुष्टप्रचारिणि मन्वंते तिष्ठते भर्त्ता तत्र गच्छ न संशयः त्वया पुत्रो च
८५ ते स्थानं यथादिष्टं तथा कुरु एवमुक्ता महाभागे पितृमातृकुटुंबकैः परित्यक्ता गता शीघ्रं निर्लज्जाहं
वरानने नलनाम्नमहमेवाद्य विवासस्थानं सुलभं शुभे भर्त्सयंति च मां लोकाः युक्तालीयं समागता अहं मा
नागता देशात् कुलमानेन वर्जिता देशं गच्छेत्के पुरुषे सोरा सूक्ष्मे वनमंदिरे वनस्थानेति विख्याता तं नगरं अ
द्रिसंकुले अतिवपीडिता देवि क्षुधया हतदारुणा कर्पटं हि करे गृह्य भिक्षार्थमुपचक्रमे गृहाणां द्वारदे
85 देशेषु प्रविशामि सुदुःखिता मम रूपं न पश्यंति लोकाः कुत्संति मां मिति न ददंति च मे भिक्षां पापाचेयं
द्व समागता एवं दुःखसमाहारा दारिद्र्यपरिपीडिता अहं त्वा च मया दृष्टं गृहमेकमनुत्तमं तुंगप्राकारसं
वेष्टं वेदशालासमन्वितं वेदध्वनिसमाकीर्णं बहुविप्रसमाकुलं धनधान्यसमाकीर्णं दासीदासैरलं
कृतं प्रविवेश गृहं रम्यं लक्ष्मीमुदितमेव तत् तं गृहं सर्वतोभद्रं तस्यैव शिवशर्मणः भिक्षां देहीत्युवाच
यसु देवा दुःखपीडिता शिवशर्माथ सुश्राव भिक्षाशब्दं द्विजोत्तमः मंगला नाम वै भार्या लक्ष्मीरूपा वरा
नना इयं हि दुर्बला प्राप्ता भिक्षार्थं द्वारमागता समाकर्णय प्रिये चैनां देहि त्वं भोजनं शुभे कृपया परयावि
ष्टः ज्ञात्वा तां तु समागतां प्रोवाच मंगला कांत्वं दास्यामि प्रियभोजनं एवमुक्त्वा च भर्त्तारं मंगला मंगलान्वि
ता पुनस्तां भोजयामास मिष्टान्नेन सुदुर्बलां तामुवाच स धर्मात्मा शिवशर्मा महामुनिः कात्वमत्र समाया
ता कस्य वा श्रमसे जगत् केन कार्येण सर्वं त्वं कथयस्व ममाग्रतः एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं भर्त्तुरेव महात्मनः राम
स्वरेण लक्षितः कांतो मया वै पापया तदा पीडया घोरया जाता दृष्टो भर्त्ता यदा मम मंगला चारुसर्वांगी ८५

नाशकरेणवै अनेनापिनमेकार्यंदुःखपुत्रेणसांप्रतं औषधीरक्षतेसातुगर्भपातस्यसर्वतः नारीमहौ
षधीसाहिविंदंतीचदिनेदिनेगर्भस्यपातनायैवउपायावहुशःकृताः वर्धतेदारुणोगर्भःसर्वलोकभयंकरः
तामुवाचततोगर्भस्समातरंपद्मावतीं कस्मात्त्वंमथसेमातरौषधीभिर्दिनेदिने पुण्येनवर्धितेचा
युःपायेनाल्पंतुजीवितं आत्मकर्मविपाकेनजीवंतिचम्रियंतिच आमगर्भाप्रयोत्पन्नाश्च्यवकाश्च
महीतले जातमात्राम्रियंतेन्येकतितेयौवनान्विताः वालावृद्धाश्चतरुणाः आयुष्योचक्षयंगताः सर्वे
कर्मविपाकेनजीवंतिचम्रियंतिच औषधानेकदेवाअनिमित्ताःस्युर्नसंशयः मातेवहिनजानासिभवती
यादृशोद्यहंदृढंश्रुतंत्वयासर्वंकालनेमिर्महावलः दानवानांमहावीर्यस्त्रैलोक्यस्यभयप्रदः देवासुरमहा
युद्धेहतोहंविष्णुनापुरा साधयितुंचतद्वैरमागतोस्मितवोदरं साहसंचकृतंमातर्माकुरुष्वदिनेदिने
एवमुक्त्वाद्विजश्रेष्ठमातरंविरराम सः मातोद्यमंपरित्यज्यमहादुःखादभूत्तदा दशाब्दाश्चगतायावत्
तावद्वृद्धिमवाप्तवान् पश्चाज्जातोमहातेजाकंसोभूत्समहावलः येनसंशापितालोकास्त्रैलोक्यस्यनिवा
सिनः योहतोवासुदेवेनगतोमोक्षंनसंशयः एवंकृतंमयाकालेभविष्यंतुभविष्यति सुरारिष्ठेषुसर्वे
मुनिश्रेष्ठतेकथितंतव पितृगेहेस्थितात्कन्यानाशमेवप्रयातिसा गृहवासायमेकांतकन्यामोहेनकार
येत् इत्यादुःखंमहामायापापिनिस्वस्थिताभव प्रानयंतुमहापापदुःखदारुणमेवच लोकेश्रेयःकरं
कांतनंशत्वंमयासह एतद्वाक्यंसमंत्रंतुकृत्वासहिद्विजोत्तमः स्वागमंतिच्चकारसोसमाहूतागृहंतदा
रासकलंवस्त्रशृंगारंममदत्तंप्रसुमेभ्रमः तवैवहुर्नेयविरुद्धःप्रियचशर्मा

प०भू० नने यमदूताः समायाता नानाशस्त्रधरास्तदा असिपत्रे च संछिन्ना भत्ययंत्रेण पीडिता कूटशा
८६ ल्मलिनरके सुदृष्टा तेन महात्मना अपशोणितविष्ठायां पतिता कृमिसंकुले सर्वेषु नरके
ष्वेवं दृष्टाहं नृपनंदिनी योनिगर्तेषु दुःखितास्मि पतिता दुःखसंकटे धर्मराजेन तेनाहं नरके
षु निपातिता वल्गुनीयोनिमासाद्य मुक्ते दुःखं सुदारुणं गताहं कोरकी योनिं अनीयोनिं पुन
र्गता सकृद्धोटी च मार्जारी आसु योनिं गता ह्यहं एवं योनिविशेषेषु पापयोनिषु तेन च दृष्टा
स्मि धर्मराजेन पीडिता सर्वयोनिषु तेनैवाहं कृता भूमौ शूकरी नृपनंदनी तव हस्ते महाभा
86 ग संति तीर्थान्यनेकशः तेनोदकेन शिक्तास्मि त्वयैव वरवर्णिनि मम पापं गतं देवि प्रसादात्त
व सुंदरि तवैव तेजः प्रभावेन जातं ज्ञानं वराननं इदानीं मामुद्धरस्व पतितां नरकसंकटे मा
नोद्धरसे देवि पुनर्यास्यामि दारुणं नरकं च महाभागे त्राहि मां दुःखभागिनी॥ सुकलाउवाच॥
किं कृतं हि मया भद्रे सुकृतं पुण्यसंभवं येनाहमुद्धरे त्वां वै तन्मे त्वं वद सांप्रतं॥ शूकर्युवाच॥ अयं राजा महाभा
ग इक्ष्वाकुर्मनुनंदनः विष्णुरेष महाप्राज्ञो भवती श्रीर्हि नान्यथा पतिव्रता महाभागा पतिव्रतपरायणा त्वं
त्वं सती सर्वदा भद्रे सर्वतीर्थमयी प्रिया देवि सर्वमखा देवि सर्वदेवमयी सदा महापतिव्रता लोके एका
त्वं नृपतेः प्रिया यया शुश्रूषितो भर्ता भगवत्या अहर्निशं एकस्यादिवसस्यापि पदं मे कुरु सुप्रियं मम माता रा०म०
पिता त्वं वै त्वं मे गुरुः सनातनः अहं पापा दुराचारा असत्या ज्ञानवर्जिता मामुद्धर महाभागे भीता हि यमतोऽनैः ८६

भर्तारमिदमब्रवीत् काचेयंहिसमाचरस्वत्वांदृष्ट्वाहिविलज्जति कथयस्वप्रसादेनकाचभार्याममवि
ख्याता ।। इतिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेवेनोपाख्यानेनामाध्यायः ।। ।। सुकलउवाच ।। मंगलेम्रयंतो
वाक्यंपदिपृच्छसिसांप्रतं यदर्थंहित्वयापृष्टं तन्निबोधवरानने ~~सुदेवानाममद्रेममजायाप्रिया~~
इयंहिसांप्रतंजातानराकीमिहुरूपिणी वसुदत्तस्यविप्रस्यसुतेयंचारुलोचने सुदेवानाममद्रेयं
ममजायाप्रियासदा केनापिकारणेनैवदेशंत्यक्त्वासमागता ममदुःखेनदग्धेयंवियोगेनवरानने ।
मोज्ञात्वानुसमायाताभिहुरूपेणातेऽहं एवंज्ञात्वात्वयाभद्रे अतिथ्यंपरिशोभितं कर्तव्यंनचसंदेहस्ह
त्वाममसुप्रियं भर्तुर्वाक्यंनिशम्यैवमंगलायतिदेवता हर्षेणमहताविष्टास्वयमेवसुमंगला ।
स्नानाच्छादनभोज्यंचममचक्रेवरानने रत्नकांचनयुक्तैश्च आभरणैश्चपतिव्रता अहंहि
भक्षिता भद्रेतयैवपतिकाम्यया तयाहंभूषितादेविमानजालैश्चभोजनैः भर्त्राहंमानितादे
वितदादुःखमनंतकं ममोरसिमहातीव्रंसर्वप्राणविनाशनं तस्मान्नेमयादृष्टोदुःखमात्मग
तंतथा चिंतामेदारुणाजातायथाप्राणाव्रजंतिमे कदापिवचनंदत्तेनमयापापयाशुभे असे
वविप्रवर्यस्यआचरंत्याचन कृतंपादप्रक्षालनंचैवअंगसंवाहनंनहि एकांतेनमयासा
र्धमस्यैवहिमहात्मनः संभाषाकथनस्यैवकरिष्यपापनिश्चया रात्रौचैवतदातत्रयतिता ।
दुःखसागरे एवंहिचिंतमानायास्फुटितंहृदयंमम गताप्राणास्तदाकायंपरित्यज्यवरा

पद्म
८१

पुटोंजलिस्तथा सहस्राक्षमुवाच सः ॥ कस्मादहं त्वया नाथ अधुना शंस तत्त्वतो विभो ॥ आदेशो दीयतां मेघ सर्व
भावेन मानद ॥ इंद्र उवाच ॥ सुकलेयं महाभागा पतिव्रतपरायणा अस्याः स्वकामदेव त्वं कुरु सा
हाय्यमुत्तमं निष्कर्षय महाभागां सुकलां पुण्यमंगलां एवमस्तु सहस्राक्ष करिष्यामि न संशयः
साहाय्यं देवदेवेश तव कौतुककारणात् एवमुक्त्वा महातेजाः कंदर्पो मुनीदुर्जयः देवान् जेतुं समर्थो
हं स मुनीनृषिसत्तमान् किं पुनः कामिनीं देव पश्य योगेनात्रिवेवलं कामिनीनामहं देव अंगे गुह्ये वसा
म्यहं भाले कुचे च सुनेत्रे मुकचाग्रे सुचसर्वदा नाभौ कट्यां पृष्ठदेशे जघने योनिमंडले अधरे दंतभागे मुक
87 ताया हि न संशयः नारी मम गृहं देव सदा तत्र वसाम्यहं स्वभावेन बलादेव संतप्ता मम मार्गणैः पितरं मा
तरं दृष्ट्वा अन्यं स्वजनबांधवं सुरूपं सगुणं देव मम बाणहता सती ॥ चलते नात्र संदेहः विपाकं नैव च
चिंतयेत् योनिःस्पंदेत नारीणां अस्तत्वे मोक्षी वा सुरेश्वरः ॥ नास्ति धैर्यं सुरेशान सुकलां नाशयाम्यहं ॥ इंद्र उवाच ॥
पुरुषोऽहं भविष्यामि रूपवान् गुणवान् धनी कौतुकार्थमिमां नारीं चालयामि मनोभव अहं निकृतिसंयुक्तो
रूपवान् गुणवान् स्वयं सर्वाभरणशोभांगः सर्वभोगसमन्वितः भोगलीलासमाकीर्णः सर्वदौदार्यसंयुतः यत्र सा तिष्ठ
ते देवी कृकलस्य प्रियान्वय आत्मलीलां सुरूपं च गुणभावं प्रदर्शये न नैव पश्यति सा तं तु पुरुषं रूपसंपदं यत्र
यत्र व्रजेत्सा हि तत्र तां पश्यते नृपा साभिलाषेन मनसा तामेव परिपश्यति का मन्येष्टां सहसा ह्यो दर्शयन्सर्व राम
भावकैः चतुष्पथे पथे तीर्थे यत्र देवी प्रयाति सा तत्र तत्र सहस्राक्षस्तामेव परिपश्यति इंद्रेण प्रेषिता सुकलां ८१
दूती

त्वंतह चक्रेवोनविष्यति एवमुक्त्वा वरा नारी सुश्रवा चारुमंगला उवाच देवा च पुण्यं तो ... २

एवं श्रुत्वा तया प्रोक्तं समालोक्य नमं तदा किंकरोमि महाराज एष्याकिं वदते यम ॥ इकलाकरुवाच ॥ एनां
दुःखां च याकीवे पापयोनिर्गतां शुभे समुद्धरस्व पुण्येन मया दत्तं वरानने एवमुक्ते न वाक्येन तया देव्या हित
क्षणात् रूपयौवनसंपन्ना दिव्यमालाविभूषिता दिव्यदेहा च संभूता तेजोज्वाला समावृत्ता सर्वभूषण
शोभाढ्या नानारत्नैश्च शोभिता संजाता दिव्यरूपा सा दिव्यगंधानुलेपना दिव्यं विमानमारूढा अत्रांतरे
संगता सती तामुवाच ततो राज्ञी प्रणतानतकंधरा स्वस्ति स्तुते महाभागे प्रसादात्तव सुंदरि व्रजामि पा
तकान्मुक्त्वा स्वर्गं पुण्यतमं शुभं प्रणम्यैवं गता स्वर्गं सुदेवा प्रश्न सत्तम एतत्ते सर्वमाख्यातं सुकला
या निवेदितं ॥ इति श्री पद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने सुकलाचरित्रे सुदेवास्वर्गारोहणं नामा
ध्यायः ॥ ॥ सुकलोवाच ॥ एवं धर्मं श्रुतं पूर्वं पुराणे सुतदा मया पतिहीना कथं भोगं करिष्ये पापप
निश्चया २ कोत्तेन तु विना तेन जीवं कायेन धारये एवमुक्त्वा परं धर्मं परं तीव्रमनुत्तमं तां तु सखी
वरा नारी हर्षेण महतान्विता श्रुत्वा धर्मं परं पुण्यं नारी यां जाति दोषकं स्तुवंति तां महा
भागां सुकलां धर्मवत्सलां ब्राह्मणाश्च सुराः सर्वे पुण्यस्त्रियो नरोत्तमाः तस्या ध्यानं प्रकुर्वंति
पतिकामप्रभावतः अत्रार्थे हे द्विज इंद्रः सुविचिंत्य सुरेश्वरः सुकलायाः परं भावं सुविचार्य
मरेश्वरः चालयेयं धैर्यमस्याश्च प्रतिस्नेहं न शाश्वतः समस्मार मन्मथं देवं त्वरमाणः सुराधिपः ३
पुष्पचापं सुसंगृह्य मीनकेतुः समागतः प्रियपार्श्वं तया नक्तौ रत्या हृष्टे महाबलः बद्धांजलि

द्वि ५ चौसत्त साध्याय

प०म० अयंहियुरुषव्याघ्रः सर्वज्ञोगुणवान्धनी नवार्थीनित्यसंयुक्तः स्नेहेनचरवीणि ॥सुकलाउवाच॥ वाल्येना
८८ स्त्यपिजीवस्यतारुण्यंनास्तिजीवतः वृद्धत्वंनास्तिचैवास्यस्वयंसिद्धःसुसिद्धिदः अमरोनिर्जरोव्यापीससिद्धः
सर्ववित्तमः अकामःकामदोलोके आत्मरूपेणवर्त्तते यथागेहस्यसंस्थानंतथाकायस्यदृश्यते यथावार्द्धकि
नाकायःतथासूत्रेणमंदिरं अमित्तकाष्ठसंघातैर्नानादारुसमुच्चयैः मृत्तिकयाउदकेनापिसमंतासरिणमयेत्
लिंपितंलेपकैःकाष्ठंचित्रंभवतिचित्रकैः अथमंरूपमायातिगृहंसूत्रेणसूत्रितं वर्णनादोलितंनित्यंगृहंचम
लिनायतेरूपहानिर्भवेत्तस्यगृहस्वामीविलेपयेत् तारुण्यंतस्यगेहस्यद्भुतिकेपरिकथ्यते काष्ठसंघेषुजीर्णत्व
44 वहुकालैःप्रयातिसःस्थान भ्रष्टाःप्रजायंतेमृत्ताश्चप्रवलंतितं नसहेद्भेपनाभारंआधारेनप्रतिष्ठति एतद्गृ
हस्यवार्द्धक्यंकथितंप्रणद्भुतिहि पतमानंगृहंदृष्ट्वागृहस्वामीपरित्यजेत् गृहमन्यंप्रवेशेयंप्रयात्येवहिसत्वरं
तथावाल्यंचतारुण्यंनराणांवृद्धत्वमेवचसवाल्येवाल्यरूपश्चज्ञानहीनेप्रकारयेत् चित्रयेत्कायमेवापिवस्त्रा
लंकारभूषणैः लेपनैश्चंदनैश्चान्यैस्तांवूलप्रभवादिभिः कायस्तरुणतांयातिअतिरूपोविजायते वाह्याभ्यं
तरमेवापिरसैःसर्वैःप्रयोषयेत् तेनपोषणभावेनपरिपुष्टःप्रजायतेजायतेमांसवृद्धिस्तुरसैश्चापिनवोत्तमा
मानिविस्तरतांयातिरंगान्याप्यायितान्यपि प्रत्यंगानिरसैश्चैवस्वंस्वंरूपंप्रयांतिवै दंताधरौस्तनौवाल्यकटिःपृष्ठ
मुरूउभेहस्तयोरत्नलोतद्भुतेत्वप्रतियेहिरेउभाभ्यामपितान्येववृद्धिमायांतितानिवै अंगानिरसमासाभ्यांसु राम
रूपाणिभवंतितेनैःसुपैर्भवेत्मर्त्योरसवंधश्चद्भुतिके सुरूपःकथ्यतेमर्त्योलोकेकेनप्रियोभवेत् विशु ८८

प्रतिसागता सुकलांसुमहाभागांप्रत्युवाचप्रहस्यवै अहोसत्यमहाधैर्यमहोकांतिरहोत्तमा अस्यारूपेणसंसारे
नास्तिनारीवरानना कात्वंभवसिकल्याणिकस्यभार्याभविष्यसि यस्यत्वंसुगुणाभार्यासधन्यःपुण्यभाग्भुवि तस्या
स्तुवचनंश्रुत्वातामुवाचमनस्विनी वैश्यजात्यांसमुत्पन्नोधर्मात्मासत्यवत्सलः तस्याहंहिप्रियाभार्यासत्यसंधस्य
धीमतः कृकलस्यापिवैश्यस्यसत्यमेववदामिते ममभर्त्तासधर्मात्मातीर्थयात्रांगतःसुधीः तस्मिन्गतेमहा
भागेममभर्त्तरिसंप्रति अतिक्रांताःश्रृणुष्वत्वंत्रयश्चैवापिवत्सराः ततोहंदुःखिताजाताविनातेनमहात्मना
एतत्तेसर्वमाख्यातमात्मवृत्तांतमेवते भवतीपृच्छतेमांकाभविष्यतिवदस्वमे सुकलावचःश्रुत्वादीनमाभाष्य
तापुनः मामेवपृच्छसेभद्रेतत्तेसर्ववदाम्यहं अहंतवांतिकेप्राप्ताकार्यार्थंवरवर्णिनि श्रूयतामभिधास्यामिश्रु
त्वाचैवावधार्यतां गतस्तेनिर्घृणोभर्त्तात्वांत्यक्त्वातुवरानने किंकरिष्यतितेनैवंभवतीक्लिश्यसेवृथा कस्मा
न्नाशयतेचांगंदिव्यदेहसमप्रभं बाल्यंवयस्तुसंप्राप्तेमानवोनचविंदति एकंसुखंमहाभागेबालक्रीडांविना
नाशुभे वार्द्धकेदुःखसंप्राप्तिर्जराकायंप्रहिंसयेत् तारुण्येभुंजतेभोगाःसुखात्सर्वेवरानने यावत्तिष्ठतितारु
ण्यंतावद्भुंजंतिमानवाःसुखभोगादिकंसर्वंस्वेच्छयापारमत्तेनरः यावत्तिष्ठतितारुण्यंतावद्भोगान्प्रभुंजते व
यस्यपिगतेभद्रेतारुण्येपोकिंकरिष्यति संप्राप्तेवार्द्धकेदेविकिंचित्कार्यंनसिध्यति स्थविरश्चिंतयन्नित्यंसु
खकार्यंचगच्छति पयस्यापिगतेबालेक्रियतेसेतुबंधनं तादृशोयंभवेत्कायस्तारुण्येतुगतेशुभे तस्मात्कुत्व
सुखेनापिपिबस्वमधुमाधवी कामबाणाद्दहंत्यंगेतेवयस्याचारुलोचने अयमेषसमायातःपुरुषोरूपवां
न्गुणी

पं.म.
८८
नलभतेवीर्यंचचलत्वेनवर्द्धते प्राणिनांहिकपालेषुकृमयःसंतिपंचवै द्वावेतौकर्णमूलेतुनेत्रस्थानेततः
पुनः कनिष्ठांगुलिमानेनरक्तपुच्छासुद्भूतिके नवनीतस्यवर्णेनकृम्यश्च्छानसंशयः तेषांनामानिभद्रेत्वंमम
निगदितंशृणु पिंगलीशृंगलीनामद्वौकृमीकर्णमूलयोः शृंखलीजंगलीचान्येनेत्रयोरंतरस्थितौ कृमी
णांशतपंचाशत्तत्तादृग्भूतानसंशयः स्वस्थानेसंस्थितिताश्चप्राजापत्यस्यवैमुखे तद्वीर्यंरसरूपेणापतततेन
त्रसंशयः पिबतेमुखेनचवीर्यंतेनमत्तः प्रजायतेतालुमध्यप्रदेशश्चक्रचलत्वेनवर्त्तते इडाचपिंगला
नाडीसुषुम्नाख्याचसंस्थितासुचलेनापितस्यैवनाडिकाजालपंजरे कामकंडूतवद्भूतिसर्वेषांप्राणिनांकिलपुंस
८९ श्चस्फुरतेलिंगंनार्यायोनिश्चसद्भूतिके स्त्रीपुंसौसंभ्रमेतौतुव्रजतःसंगमंततः कायेनकायसंघर्षैर्मैथुनेनहिजायते
क्षणमात्रंसुखंकायेपुनःकंडूश्चतादृशी सर्वत्रदृश्यतेद्भूतिभावएवंविधःकिल व्रजत्वमात्मनस्थाननैवास्त्यत्र
अपूर्वता॥ अपूर्वंनास्तिमेकिंचित्कोऽप्येवंनसंशयः॥इतिश्रीमत्पद्मपुराणेभूमिखंडेवेनोपाख्यानेसुकलाचरित्रेनाम
त्रिपंचाशत्तमोध्याय ध्यायः॥५२॥विष्णुरुवाच॥एमुक्त्वागतादूतीतयासुकलयातदा समासेनसुसंप्रोक्तमवधार्यपुरंदरः तदर्थंभाषितं
तस्यासत्यधर्मेनसंशयः आलोक्यसाहसंधैर्यंज्ञानमेवपुरंदरः ईदृशीहिवदेत्काहिनारीभूत्वामहीतले योगरूप
सुसंशिक्षयायोवैज्ञालितंवचः पवित्रेयंमहाभासत्यरूपानसंशय त्रैलोक्यस्यसमस्तस्यधुरंधर्तुंभवेत्क्षमा एत
दर्थंविचार्यैववज्रिहस्तःकंदर्पमब्रवीत् त्वयासहगमिष्यामिद्रष्टुंतांसुकलप्रियां प्रत्युवाचसहस्राक्षंमन्मथोवल रा.म.
दर्पितः गम्यतांतत्रदेवेशयत्रास्तेसापतिव्रता मानंवीर्यंबलंधैर्यंतस्यास्तस्यपतिव्रत गत्वाहंनाशयिष्यामिकिय ८८

मत्रस्यैवैकोशःकायएषचदूतिके अपवित्रशरीरोयंसदास्रवतिनिर्घृणः तस्यकिंवर्णितंरूपंजलबुद्बुदवद्भु
मे यावत्पंचाशवर्षाणितावत्तिष्ठतिवैदृढं पश्चाच्चजायतेहानिस्तस्यैवापिदिनेदिने दंताश्चशिथिलायांति
तथालालायतेमुखं चक्षुर्भ्यामपिपश्येन्नकर्णाभ्यांनशृणोतिच गतिंकर्तुंनशक्नोतिहस्तपादैश्चदूतिके अक्षमोजा
यतेकायोजराकालेनपीडितः तद्रसःशोषमायातिजराग्नितापशोषितः अक्षमोजायतेदूतिकेनरूपस्त्वमिष्यते य
थाजीर्णगृहंयातिक्षयमेवंनसंशयः तथासत्क्षयमायातिवार्द्धकेतुकलेवरं ममरूपंसमायातंवर्णस्यवदिनेदिने
केनाहंरूपसंयुक्ताकेनासौपुरुषोबलीयस्यार्थमागतादूतिभवतीकंनशंससि किमुचैवतयादृष्टंममांगेवदसां
प्रतं तस्यांगाविहहीनंचदूतिनास्त्यधिकंतथा यथात्वंचतथासौवैतथाहंनात्रसंशयः कस्यरूपंनविद्येतरूप
वान्नास्तिभूतले उद्धृयाःपतंतिताश्चनागस्तुगिरयःशुभे कालेनपीडितायांतितद्वद्भूताश्चनान्यथा अरूपो
रूपवान्दिव्यःआत्मासर्वगतःशुचिः स्थावरेष्वेवसर्वेषुजंगमेषुचदूतिके एकोनिवसतेशुद्धोघटेघटेकंयथो
दकं घटनाशात्प्रयात्येवमेकत्वंचनवद्धसे पिंडनाशाद्धिचात्माएकरूपोविजायते एकरूपंमयादृष्टंसंसारे
वसतासदा एवंचदस्यतेज्ञात्वापस्यार्थमिहचागता दर्शयस्वत्र्यर्थमेयदिभोक्तुमिहेच्छसि व्याधिनापीड्यमा
नःसकफेनापिपरित्यजेत् पूयतोजायतेपश्चात्कृमिदुर्गंधसंकुलं जायतेतत्रवैवृश्चकाःकृमियोवानसंशयः
सत्कृमिःकुरुतेस्फोटंकंडूंचपरिदारुणां व्यथामुत्पाद्येदुष्टकासर्वांगंपरिचालयेत् नखाग्रैर्घृष्यमाणसाकंडू
शांताप्रजायतेनिर्मलःशुद्धवीर्यस्तुब्रह्मस्थानंप्रयातिच आकृष्टैःससमासेननीतस्तेनापिवायुना स्थानं

प॰ भू॰ ममचास्तिसदाश्रेष्ठा विहीनोमृतकल्पएवकस्यापिग्रामस्यप्रजाः प्रनष्टाः सुविक्रियांत्वंपरिगृह्यकर्मसमोहिते

८० नाद्यविनाशककृतसाहसेशोभातिनमेद्यकायः यदामत्तोवलवान् हर्षयुक्तस्त्वयंदशावेपरिलिप्यमानः तथात्र

नेनापिप्रभाषयेन्नुतयोर्मांहिवाछत्यपिभोक्तुकामः एवंविचार्यैवतदामहासतीसत्यास्वरजुचाददृढवज्ञं चेतना

वा तुं पं गृहंस्वकीयंप्रविवेशसातदान्नतस्यभावंनियमेनहंतुं ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेवेणोपाख्यानेसुकलाच

रितेनामाध्यायः॥५४॥ विष्णुरुवाच॥ भावंविदित्वासुरराङ्नतस्याः प्रोवाचकामंपुरतस्थितंसः नचास्तिमानः

चो स स्मरतेंजयायसत्यास्मररूपेणसुदंशितासती धर्मीखड्गचापंस्वकरेगृहीत्वाज्ञानाभिधानंवरमेववाणं॥

न नो योऽकुरुणेसंप्रतिसंस्थितासतीवीरायथार्पितवीर्यभावः जिगायतेजःपुरुषार्थमेवत्वमात्मपुत्रः पुरुषो नं.

रुषंनुत्वामद्यजेतुसमरेसमर्थोयज्ञात्वमेवंतदिहैवचिंत्य रघोसिपूर्वेत्वमिदं वशंमुनामहात्मनातेनस

ध्याय मंविरोधंकृत्वाफलंतस्यविकर्मणोऽत्रजातोस्यनंगःस्मरसत्यमेव यथात्वयाकर्मकृतंपुरास्मरफलंतुप्राप्नु

तथैवतीव्रंसुकुत्सितंगंतुमवाश्यसिध्रुवंसाध्वानयासार्धमिहैवकष्यसेयेज्ञानवंतः पुरुषाजगत्त्रयेवैरं

९० प्रकुर्वंतिमहात्मभिःसमं भुंजंतितेदुष्कृतमेवतत्फलंदुःखान्वितरूपविनाशनंच आद्युद्यत्रार्वनुवृजाव

कामणेनोपरित्यज्यसतीप्रयुज्यसत्याःप्रसंगेनपराभयानुलब्धंफलंपायमयात्रसद्यं त्वमेवजानासिचरि राम

त्रमेतत्त्वप्रोक्तमितिनापिचगौतमेन जातक्षमेमयचभगाःसदाव्रहंभवानूगतोमांतुविहायमत्र तेजःप्र ८०

भावमन्तुलंसतीनां धातासमर्थःसहितुंनसूर्यःसुकन्दि-नेरूपमयंतुचक्रेपुरानरूपामुनिनाहिसत्ते

यन्मात्रासुरेश्वर समाकर्ण्य सहस्राक्षो वचनं मन्मथस्य च भो-भो तेगम्यतां त्वमधिकं भाषितं मुदा सुहृत्त्वासम
वर्यं यं सुस्थिरा धर्मकर्मभिः सुकलेयमजेया वै तत्र ते पौरुषं न हि इत्याकर्ण्य ततः क्रुद्धो मन्मथस्त्विदमब्रवीत्
ऋषिगणां देवतानां च बलं मया प्रकाशितं अस्याबलं किं यन्मात्रं भवता मम कथ्यते पश्यतस्तव देवेश नाश
यिष्यामि तां प्रियां नवनीतं यथा चाग्नेस्तेजो दृष्ट्वा द्रवं व्रजेत् तथैमां द्रावयिष्यामि स्वेन रूपेण तेजसा गच्छ
तत्र महत्कार्यं कुरु पश्य साध्वं तं ध्रुवं कस्मात्कुरुतस सिमेज्ञानं त्रैलोक्यस्य विनाशनं ॥ विघ्नरूनाम ॥ आकर्ण्य वा
कं तु मनोभवस्यैतामसाध्यां नव कामजाने धैर्यं समुद्यम्य च पुण्यदेहां पुण्येन पुण्यां बहुपुण्यपारां प
श्यामि ते पौरुषमुग्रवीर्यमिति हि गत्वा तु चनुष्पातां वै तेनापि सार्धं त्रिजगाम भूयो रत्या च दूत्या च पतिव्रतां तां
एकां सुपुण्यां स्वगृहस्थितां तां ध्यानेन यत्तु अरतो नियुक्तां पथा सुयोगी प्रवीध्याय चित्तं विकल्पहीनं न चक
ल्पयेत्तत् अत्यद्भुतरूपमनन्ततेजोयुतं चकाराथ सतीप्रमोहं लीलाचितं भोगयुतं महात्मा रूपध्वजश्चै
वपरं ददर्श दृष्ट्वा सुलीलं प्ररूपमहान्तं चरं तमेवं परिकामभावजाया हि वैश्यस्य महात्मनस्तु मेनेनसा
रूपयुतं गणेशं अभोय यथाप अर्हस्ले गतं वैश्यपाति मुक्ताफलकस्य कीर्तिं तत्तस्य भावः परिसत्त्वयुक्तो जज्ञे च
तस्मात्तु पतिव्रतायाः अनेन दूती परित्रपिता भरामांप वत्याहृ गणेशमेनं लीलास्वरूपं वहु धात्मभावं
ममैष सर्वं परिदर्शयेच्च ममैष कालं प्रबलं विचिन्त्यागतो हि मे कान्तगणेश सनु बलः रत्या समेतस्तु कथं नु
जीवेत्सत्याश्रमारेण मर्दितश्च ममापि भावं परिगृह्य कान्तो जीवेत्क्रियां चापि सुबद्धियुक्तो अन्यो हि कार्यो

प॰भू पश्यधर्ममहाप्राज्ञमन्मथस्यविचेष्टितं तवार्थमात्मनश्चैवपुण्यस्यापिमहात्मनः विसृजामिमहास्थानंवास्तुरूपेसुलो
८१ दये सत्यात्वंचसुप्रियात्वंसुदेवात्वंगृहेत्तमे तमेवनासयेनगत्वाकामएवभ्रमत्तधीः रिपुरूपःसदुष्टात्मा आस्माकंहि
नसंशयः यतिस्तपोधनोविप्रःसुसत्यायायतिव्रतासुसत्याभूपतिर्धर्मो ममगेहानसंशयः यत्राहंवर्तिसंपुष्टस्तत्रवासो
हितेभवेत् तत्रपुण्यंसमायातिश्रद्धयासहक्रीडते क्षमाशांत्यासमायुक्तोआयाति ममामंदिरं यथासत्योदमश्चैववद
यासोहृदमेवच प्रज्ञायुक्तःसनिर्लोभोयत्राहंतत्रसंस्थितः शुचिःस्वभावस्तत्रैवतत्रमीचममबांधवाः यज्ञस्तेजो
ह्यहिंसाचतितिक्षाचवृद्धिरेवच ममगेहेसमायातोधन्यतांमत्सुधर्मराट् गुणाश्चापिप्रभूतावाविस्फुलत्तया समाव्रजेः
ऊ१ मद्गृहंतुसमायांतिदेवाश्चाग्निपुरोगमाः मोक्षमार्गप्रकाशंयभानोर्दीप्त्यासमन्वितः तैःसार्धंवसाम्येवसमीपुःधर्म
वत्सलसाधकश्चैतेषुसर्वेषुगृहरूपेषुमेसदा उक्तेनापिकुटुंबेनवसाम्येवत्वयासहसत्वाःसाधुरूपासुसोमेधसा ना:
मेगृहीःकृताःसंचरामिमहाभागस्वछंदेनचलीलया ईश्वरश्चजगत्स्वामीत्रिनेत्रोवृषवाहनः ममगेहस्वरू
३१ पेणवर्तते शिवयायुतःतदिदंसंसृतेःसारंगृहरूपंमहेश्वरं सदानंशंकरेत्यात्वंनाशितंमन्मथेनवै विश्वामि वेवे
त्रेमहात्मानंतपंतंतपउत्तमं मेनकांहिसमाश्रित्यकामोविजितेवलात् पुरापतिव्रताहित्यागोत्वमस्यप्रिया
शुभा सुसत्याच्चालितातेनमन्मथेनदुरात्मना मुनयःसत्यधर्मज्ञानानारुविपःपतिव्रताः मद्गृहास्ताइमा। राम
सर्वाःदीपिताकामवह्निनादु[illegible]र्धरोदुःसहोव्यापीयतिसत्येमुनिस्वरः मामेवंपश्यतेनित्यं क्वस्थितःसत्यत्ति। ८१

निरुध्य सूर्यं परिवेगवंतमुद्यंतमेनं प्रभया सुदीप्तं भर्तुश्च मत्युपरि बाधमाना मांडव्यशापस्य च कौडिन्यस्य अत्रेः
प्रियासत्यपतिव्रता तात पापस्य पुत्र तां देवत्रयं हि नीतं तन दि पुरा मन्मथं तं श्रुतं सदा संस्कारयुक्ताः प्रभवंति सत्यः
सावित्रिनाम्ना द्युमत्सेनपुत्रो नीतं प्रियं सा पुनरानिनाय यमादि दैवाश्वपतेः सुपुत्री सुवृद्धमेवं परिसत्यवंतं
अग्नेः शिखांकः परिसंस्पृशेत नरेंद्रिकः सागरमेव मूढः गलेतु वध्वा सुशिलां भुजाभ्यां को वा सतीं वशयन्ति
वीतरागं च काम ॥कामउवाच॥ हास्यं करिष्यति ममापि स घोना यो जितो मन्मथ एष भीमः तस्मात्त्वया स्वामि त्वयैव सार्धं
मो अस्यावलंमानमतः सुरेश तेजश्च धैर्यं परितोशयामो भवान्तत्र कस्मा द्विजेभि शक्रसंबोधितं तयेन सुराधिनाथ चार्यंग
हीतं स शरं सुपुष्पं उवाच क्रीडां पुरतः स्थितो तो विधाय मायां भवतो प्रयातु वैश्यस्य भार्यां सुकलां सुपुण्यां पासत्ये स्थि
तां धर्मविदां गुणज्ञां इत्तो द्विगत्वा कुरु कार्यमुक्तं साहाय्यरूपं च प्रियासखेश्च ऋतुः क्रीडां समाभाष्य ततो मनोभवः
त त्वरितां प्रीतिं स समाक्रयत पुनः कार्यं भवत्याम मम कार्यमुत्तमं एनां सुस्नेहेश्च परिभावयत्वं इं द्रहि दृष्ट्वा सुकलाय
या भवेत स्नेहानुगा चारु विलोचनेयं तेसैः प्रभावैर्गुणवाक्ययुक्तैर्यथा स्ववश्यं च प्रियासखे भ्रमण पुष्पोपयु
क्तं च फलं श्च धान्य धुरंस्तैः कोकिलषट्पदानां आह्य वीरं मकरंदमेव सरसानां स्वादुगुणोरूपेतं समस्तगंगा
निजकर्मयुक्ते वासस्स जिह्वा पनरेव कामं एवं समादिश्य महत्सुसैन्यं त्रैलोक्यमोहनकरस्तु कामः चक्रे प्रया
णं सुरराजसार्धं संमोहनायैव महासतीनां ॥इति श्री पद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने सुकलाचरित्रे नामाध्याय॥
॥५५॥ विष्णुरुवाच॥ तस्याः सत्यविनाशाय मन्मथः स सुराधिपः प्रस्थितः सुकलां तत्र हि सत्यो धर्ममयाब्रवीत् ॥सत्य उवाच॥

पंच पंच
पौसत
मोध्याप:

पु॰ १

प॰भू॰ वादाकर्ण्य सर्वं सुकला समुक्तं सखुञ्जभावाच विचिंत्य चाह कस्माद्गतः सुंदरि ते च नाथः विहाय ते रूपमतीव सत्यमाच
६२ क्ष्व सर्वं भवती सुभर्तुः धर्मेण प्रयुक्ता सकलं करोति सखी स्वरूपा गृहमागता मे क्रीडा च भामे स्मरणा सत्यमेतं चरि
त्रभावं मम भर्तुरस्य अहं प्रियं यस्य सदैव युक्ता यामिष्ट ते तं प्रति शांत्वयामि कर्तुं सुपुण्यं वचनं सुभर्तुर्धर्मेण प्रयु
क्ता सकलं करोमि एकांतशीला सुगुणानुरूपा भक्ता च ये कांतमिदं हि देवि मम पूर्वविपाको यं संप्रेत्य च प्रवर्तते
यतस्त्यक्तागता भर्त्ता मामेव मंदभागिनी सखेन धारये जीवं स्वकीयं कायमेव च पत्या हीनाः कथं नार्यः सुजीवंति
च निर्घृणाः रूपशृंगारसौभाग्यसुखं संपच्च नान्यथा नारीणां हि महाभागे भर्त्ता शास्त्रेषु गीयते तया सर्वं समाकर्ण्य
प्रयुक्तं क्रीडया तथा सत्यभावं विदित्वा सा मेने संभाषितं तदा विश्वस्ता सा महाभागा सुकला पतिदेवता तामु
वाच पुनः सर्वमात्मचेष्टानुगं वचः समासेन समाख्यातं पूर्ववृत्तांतमात्मनः पश्चाद्भर्त्ता गतो यात्रां पुण्यसाधन
७२ तत्परः आत्मदुःखसुसत्यं च तपश्च मनस्विनि बोधिता क्रीडया सा तु समाख्यातं पतिव्रता एकदा तु तया प्रोक्तं।
क्रीडया सुकलां प्रति सखि पश्य वनं सैंद्यं दिव्यवृक्षैरलंकृतं तत्र तीर्थं परं पुण्यमस्ति पातकनाशनं नाना वल्
लीवितानैश्च सुपुष्पैः परिशोभितं आवाभ्यामपि गंतव्यं पुण्यहेतोर्वरानने समाकर्ण्य तया सार्द्धं सुकला
व मायया तदा प्रविवेश वनं दिव्यं नंदनोपममेव सा सर्वत्र कुसुमोपेतं कोकिलाशतनादितं गीयमानं समधुरैर्ना
दैर्मधुकरैरपि कूजद्भिः पक्षिभिः पुण्यैः पुण्य[illegible]निसमाकुलं चंदनादिभिर्वृक्षैश्च सौरभैश्च विराजितं सर्वभो राम
गैः सुसंपूर्णं मामपापा माधवेनवै रचितं मोहनायैव सुकलायाश्च कारणात् तया सार्द्धं प्रविष्टा सा तद्वनं व ६२

इतिमामेवंताडयेत्पापोमहाबलमनोभवः अस्यधाम्नाप्रदग्धोहंस्मरणत्वंब्रजामिवै नूतनंगत्वहमिच्छामिस्त्रिया॥
रूपयतिभ्रूयति कृकलस्यापिपुण्यस्यप्रियेयंपशिवमंगला तन्नहंसुकलाखंमेदग्धंयायःसमुद्यतः अयमेवसहस्रा
क्षःकामेनसहितोबलीकामस्यकारणात्कस्मात्पूर्ववृत्तमविदत्त अहिल्यायाःप्रसंगेनमेघोयस्योभ्वजायत योस
गौतमुनेर्दृष्ट्वासत्याश्चैववप्रधर्षितं नष्टोकामस्ततोनूनंसुरराट्तत्रसंस्थितः मुक्तवान्दारुणंशापंदुःखेनमहता
न्वितः कृकलस्यप्रियामेनांसुकलांपुण्यचारिणीं एषवैतुसमायातिसहस्राक्षसउद्यतः पथाचेन्द्रेणनीयातिकाम
एवतयाकुरु धर्मराजमहाप्राज्ञमबान्मतिमतांवरः॥ शुकमौउवाच॥ तवतेजःकरिष्यामिकामस्यमरणंतथा एको
पापोमयादृष्टस्तस्मिन्नैवप्रपश्यतु॥ प्रज्ञाचैषामहाप्राज्ञशकुनीरूपचारिणी॥ भर्तुरागमनंपुण्यशब्देनाख्यातुखेयतः॥
शकुनस्यप्रभावेनभर्तुरागमनेनच॥ दुष्टेनशानभूयेतस्यचित्तानसंशयः॥ प्रज्ञासंप्रेषितातेनगतासासुकला
गृहं॥ चक्रवर्तीमहच्छंवं दृष्टादेवेनसाबभौ॥ पूजितामानितापज्ञाध्यपदीपादिभिस्तदा॥ ब्राह्मणांसुकलापृच्छतकिं
मेषाचवदेत्मम॥ ब्राह्मणउवाच॥ भर्तुरागमनंब्रूतेतवैवसुभगेस्थिरा॥ दिनसप्तकमध्येसआगमिष्यतिनान्यथा॥
इत्येवमाकर्ण्यसुमंगलंतंद्विजप्रयुक्तासहसाचभव्यधर्मज्ञमेकेसुगुणैर्हिकांतेशकुनात्॥ प्रदिष्टंहिसमागतंतं॥
इतिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेवेणोपाख्यानेसुकलाचरित्रेनामाध्यायः॥५९॥ विष्णुरुवाच॥ क्रीडांसतीरूपधरां
प्रभ्रूत्वागेहंगतास्त्र पपतिव्रतायाः गतागतासत्यस्वरूपयुक्तासासादरंवाक्यमुवाचधन्या वाक्यैःसुपुण्यैःपरि
पूजितासाउवाचक्रीडांसुकलाविहस्यमापानुगंविश्वविमोहनंसतीव्रतसुतंसत्यक्रमेयपयुक्तं ममापिभर्तापिबलोगुणज्ञो
धीरःसविद्योमहिमानयुक्तः त्यक्त्वागतःपापतरांसुपुण्यांमामेवनाथःक्षणपुण्यपत्तोहि वाक्यैस्तुसर्वैरवलास्वभा

प॰ भू॰ ९३ कृकलवैश्यस्यभार्यासुकलासुतन्वी॥ दृष्ट्वासर्वंगहनंमनोरमंतामेवपप्रच्छसखींसतींसा॥ आराममे
नंप्रवरंसुपुण्यंदिव्यंसमस्तैकस्यमनोभिरामं॥ स्निग्धंसुकामैःप्रवरैःसमस्तैःपप्रच्छहर्षात्सुकलासखींतां
क्रीडोवाच॥ एतद्धिनंदिव्यगुणैःप्रयुक्तंविपश्यसर्वंमकरध्वजस्य एवंवाक्यंततःश्रुत्वाहर्षेणमहतान्वि
ता समालोक्यमहद्वृत्तंरंभारीनागमहाशिरोच्च वायुनाधूयमानंतत्समाघ्रायअतिसौरभं वातिवायुःस्वभावेन
सौरभेनसमन्वितः नघ्राणोविशतेनाशांयथातस्यासुलीलया सुबुध्यानैवगृह्णातिपुष्पाघ्राणंवरा
नना नचास्वादयतेसातुसुरसान्सामहासती सरसाःकामदेवस्यरममाणोविनिर्जितः लज्जितःपरा
ङ्मुखोभूत्वाभुविपपाततल्लहदः फलेभ्योदिसुपक्वेभ्यःपुष्पमंजरिसंस्कृतः लवरूपोपतद्भूमौ
९३ रसस्तेषतयाजितःमकरंदःसुदीनात्माफलाद्भूमिंततःपुनः नत्पतेमल्लिकाभिश्चयथामत्तोरणेतथो
मल्लिकाभ्रममाणस्तुप्रवाहेणप्रयातिसः मंदंमंदंप्रयात्येवबलेहसंतिपक्षिणःप्रवल्गांतःशकनयौवन
मध्यगतास्तथा सुकलायाजितोह्येषनिमंत्रपथानमाश्रितः श्रीत्यासमेतारतिकामचर्यागत्वाब्रवी
त्वासुकलाविहस्य स्वस्त्यस्तुतेस्वागतमेवभद्रे रमस्वप्रीत्यात्वनयाविलोक्यतेरूपमिष्टममलमिंद्रस्यापिमहा
त्मनः यदेष्टंतेतदाब्रूहिसमानेष्यनसंशयः अन्यावेषधरोदेविमहारूपःसुराधिपः सतमाश्रित्यअनुगतस्तु
तंपिरयालीलयातदा सर्वभोगसमाकीर्णःसर्वाभरणशोभिनः दिव्यमालावरधरोदिव्यगंधानुलेपनः राम
तेयाद्भूत्यासमायातोपत्रास्तिपतिदेवता प्रियस्तुवाच्चमहाभागांसुकलांसत्यचारिणीं धूर्तोद्भूतीसमंहृत्तेप्री ९३

सर्वभावनेस्त्वदर्शसोत्थदंपुरायंमायाभावेनविद्यते ॥ बीजमानावनेदिव्यंतयासहजनेश्वर ॥ शक्रोप्यिवायवयोतत्र
देवमूर्त्तिविराजितः ॥ तयादृष्टासमंप्राप्तः कामस्तत्रसमागतः ॥ सर्वभोगपतिर्भूत्वाकामलीलासमाकुलः का
ममाहसमोभाष्यरामासासुकलागता ॥ प्रहस्यमहाभागक्रीडयाः पुरतः स्थिता ॥ मायांकृत्वासमानीताक्रीड।
पातवसंनिधौ ॥ पौरुषंदर्शयाद्यैवपद्यस्तिकुरुनिश्चितं ॥ काम उवाच ॥ आत्मरूपंदर्शयस्वचतुरलीलया
च न्विते ॥ येनाहंप्रवराप्येतांपञ्चवाणैः सहस्वहकू ॥ इंद्र उवाच ॥ क्वास्तितेपौरुषंमूढ येनलोकंविडंबसे ॥
ममाप्यनुमतोभूत्वायोप्रभुक्तिहसिसांप्रतं ॥ काम उवाच ॥ तेनापिदेवदेवेनमहादेवेनशूलिना ॥ पूर्वमेव
हृतंरूपममकायोनविद्यते ॥ इच्छाम्यहंपदानारीहंतुंप्राणप्रवसांप्रतं ॥ परकायंसमाश्रित्यआत्मरूपं
प्रदर्शये ॥ एषसोवापिसहस्राहनार्याः कायंसमाश्रये ॥ पूर्वदृष्टापदानारीतामेवपरिचिंतयेत ॥ चिंत्य
मानस्तुपुरुषोनार्यारूपंपुनःपुनः ॥ अहंपुंतुसमाश्रित्यपुंसपुंसमुन्मादयाम्यहं ॥ तथाप्युन्मादपा
स्यचेनामानेगंनसंशयः ॥ संस्मरणात्स्मरोनामममजातंसुरेश्वरः ॥ एवमुक्तः सदेवेंद्रकोपंचक्रेमहा
त्मनः ॥ सखासोमाधवस्यापिसमाश्रित्यसुमापुष्पं ॥ तामेवहंतुकुसुमायुधोपिसाध्वींसुपुण्यां
हुंकलस्यभार्यां ॥ समुत्सुकस्तिष्ठतिवालतंत प्रकांपनपनेविलोक ॥ इति श्रीपद्मपुराणे
भूमिखंडेवेनोपाख्यानेसुकलाचरित्रेनामाध्यायः ॥ ५७ ॥ विष्णुरुवाच ॥ क्रीडाश्चयुक्तासुवनेप्रति

प॰भू॰ ६४ इतिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेसुकलाचरित्रेनामाध्याय॥५८॥विष्णुरुवाच॥कृकलःसर्वतीर्थानिसाधयित्वा
गृहंप्रति प्रस्थितःसार्थवाहेनमहानंदसमन्वितः १ एवंचिंतयतेनित्यंसंसारेसफलोमम तस्मात्स्व
र्गंप्रयास्यंतिपितरोममनान्यथा २ तावत्तंत्वमहारूपेणबध्वातस्यपितामहान् पुरतस्तस्यसंभूतो
नहितेपुण्यमुत्तमं ३ दिव्यरूपोमहाकायःकृकलंवाक्यमब्रवीत् तवतीर्थफलंनास्तिश्रममेवहि
थाकृथाः ४ स्वयंसंतोषमाप्नोषिनहितेपुण्यमुत्तमं ॥ एवंश्रुत्वाततोवैश्यःकृकलोदुःखपीडितः
भवान्कःसंवदस्वकस्माद्बद्धाःपितामहाः केनदोषप्रभावेनतन्मेत्वंकारणंवद कस्मात्तीर्थफलं
34 नास्तिश्रमएवव्यथाकृतः केनदोषप्रभावेनतन्मेत्वंकारणंवद ॥ कस्मात्तीर्थफलंनास्तिममयात्राकथंनहि
सर्वंममसमाचक्ष्वयदिजानासिसत्सुर ॥८॥ धर्मउवाच ॥ दत्तोपुण्यतमास्त्रीयाभार्यांत्यक्त्वाप्रयातिय
तस्यपुण्यफलंसर्वंवृथाभवतिनान्यथा धर्माचारपरांपुण्यांसाधुव्रतपरायणां पतिव्रतरतांभार्यां
सगुणांपुण्यवत्सलां १० तामेवापिपरित्यज्यधर्मकार्यंप्रयातियः तस्यव्यर्थंकृतंसर्वंधर्मंभवति
नान्यथा ११ सर्वाचाररतांभव्यांधर्मसाधनतत्परां पतिव्रतरतांनित्यंसर्वदाज्ञानवत्सलां १२ एवं
गुणांभवेद्भार्यायस्यपुण्यामहासती तस्यगेहेसदादेवास्तिष्ठंतिचमहौजसः १३ पितरोगेहमध्य
स्थाःश्रेयोवांछंतितस्यच गंगाद्याःपुण्यनद्यश्चसागरास्तत्रनान्यथा १४ पुण्यासतीयस्यगेहेव राम
र्ततेसत्यतत्परा तत्रयज्ञाश्चगावश्चऋषयस्तत्रनान्यथा १५ तत्रसर्वाणितीर्थानिपुण्यानिवि ६४

सा माया प्रवला प्रवला माया मम भर्तुः महापाश्यैहेमांसहातिदेहमानि ७ ष्ठहं हा पुनतानितं दासशां ७

त्याच प्रहिता मया कस्मान्न मन्यसे भद्रे मत्तावीरैर्महात्मभिः ॥ अरे रे अपुरुषाकारैः सर्वत्र परिरक्षितान
प्रस्तापवसे वक्तुं व्याघ्राकर्माणि तस्य च पावत्तस्पंदते नेत्रं तावत्कालं महामते ॥ सुकलउवाच ॥ स निजसकल
वर्गैः स्वीयपत्यो निवेशयच्छति मतिध्वंति बुध्या लेक्षणा न स्पसत्य अचलस्सकलधर्मो नित्ययुक्तो महात्मा स
ममसवलधर्मात्मा सदा मां ज्जुगोप मामेव परिरक्षते दमगुणैः शौचैस्तु धर्मः सदा सत्यपक्ष्यसमागममपरः
शांत्या पात्तमायापुनं लोधमत्याति महावलः प्रयुपशायो मान संचेत्कदा नद्राहे दृढबंधनैः स्वगुणेज्ञैः सा
निध्यमेवं गतारस्तायुक्ताः कृतास्सर्वे सत्याद्यामम सोप्रत्त धर्मलाभादिकास्सर्वे दमबुद्धिपराक्रमाः मामे
वेहि प्ररक्षंतिकिं मां प्रार्थयसे बलात् केन त्वं निर्भयो भूत्वा हत्वा सार्धं समागतः सत्यं धर्मस्तथा पुण्यं ति परायणा
न मां जेतुं समर्थश्च अपि साक्षात् शचीपतिः यदि वा मन्मथो वापि समागच्छति वीर्यवान् रक्षिता हे सदा नि
त्यं सत्यके नैव नान्यथा निरर्थकास्तस्य बाणा भविष्यंति न संशयः त्वामेव हि हनिष्यंति यति धर्मादयो भटाः
तिबतीचेत दूरं गच्छ पलाय त्वं मत्र मातिष्ठ भोन्मातेरन्तिपादिमो हात मेस्मीभूतो भविष्यासि मत्राविना निरीक्ष्य त्व
मम रूपं समर्थवान् यथा चरूचरे दग्धि स्तथा भस्या मिनान्यथा एवं श्रुत्वा सहस्त्रात्तो मन्मथस्यापि तत्
स्सुखं यपपुण्ययोरूप मेतस्यापुत्र्यस्त्वनिजपौरुषैः यथागतास्तथा सर्वे महाभयभयातुराः स्वंस्वस्था
नं महाराजं इंद्राद्याः प्रयषुस्तद्गतेषु तेषु सर्वेषु सुकला सा पतिव्रता स्वगृहं पुरायसंपुक्ता पतिध्या
नेन चागता स्वगृहं पुण्यसंयुक्तं सर्वतीर्थमयं सदा सर्वयज्ञमयं राजन् संप्राप्ता पति देवता ॥

पु॰ भू॰ नोगृहंगत्वातस्माहस्तेनवैकृतः ॥ स्नात्वापुण्यानितीर्थानियजस्वत्वंसुरोत्तमान् ॥ ३ ॥ तीर्थयात्राकृतासिद्धिस्तवचैवभविष्यति
६५ भार्याविनातुयोलोकेधर्मंसाधितुमिच्छसि ॥ ४ ॥ सगार्हस्थ्यंविलोप्यैवएकाकीप्रचरेद्यदा ॥ विफलोजायतेलोकेतेनमन्यं
तिदेवताः ॥ ५ ॥ पत्न्याःसिद्धिंतदायांतियदास्याद्गृहिणीगृहे ॥ एकाकीससमर्थोनधर्मार्थसाधनायच ॥ ६ ॥ सएवं वा
मुक्त्वातवैशूंपगतोधर्मोयथागतं ॥ कृकलोपिसधर्मात्मास्वगृहंप्रतिप्रस्थितः ॥ ७ ॥ स्वगृहंप्राप्यमेधावीदृष्ट्वा
तांचपतिव्रतां ॥ सार्थवाहेनतेनापिस्वस्थानंप्राप्यबुद्धिमान् ॥ ८ ॥ तयासमागतंदृष्ट्वाभर्तारंधर्मकोविदं ॥ १
कृतंसुमंगलंपुण्यंभर्तुरागमनेतदा ॥ ९ ॥ समाचष्टसधर्मात्माधर्मस्यापिविचेष्टितं ॥ समाकर्ण्यमहाभागाभर्तु
७५ र्वाक्यमबुध्यत ॥ १० ॥ सूत उवाच ॥ अथैषसकृकलोवैश्यस्तयासार्धंसुपुण्यकं ॥ चचारश्रेयं ॥ चकारश्रद्धया
सार्धंदेवताग्रहसंस्थितोः ॥ ११ ॥ पितरोदेवगंधर्वाविमानैश्चसमागताः ॥ तुष्टुवुस्तेमहात्मानोदंपतीमुनय
स्तथा ॥ १२ ॥ अहमेवततोब्रह्मादेवाश्चक्रोमहेश्वरः ॥ सर्वेदेवाःसगंधर्वाविमानैश्चसमागताः ॥ १३ ॥ अहमे
वततोब्रह्मादेवाश्चक्रोमहेश्वरं ॥ सर्वेदेवाःसगंधर्वास्तस्यासत्येनतोषिताः ॥ १४ ॥ ऊचुश्चतेमहात्मानो
धर्मज्ञोसत्यपीडनौ ॥ भार्ययासहभद्रंतेवरंवरयसुव्रत ॥ १५ ॥ कृकल उवाच ॥ कस्यपुण्यप्रसंगेन
तपसाचसुरोत्तमाः ॥ सभार्यायवरंदातुंभवंतोहिसमागताः ॥ १६ ॥ इंद्र उवाच ॥ एषासतीमहाभागासुक राम
लाचारुमंगला ॥ अस्याःसत्येनतुष्टाःस्मदातुकामावरंत्वयं ॥ १७ ॥ समासेनहिसंप्रोक्तंपूर्ववृत्तांतमेवसः ॥ १ ६५

विधानि च भार्यायोगेन तिष्ठंति सर्वाणि पितानिनान्यथा ॥ १८ ॥ पुण्यभार्याप्रयोगेण गार्हस्थ्यं संप्रजायते गार्ह
स्थात्परो धर्मो द्वितीयो नास्ति भूतले गृहस्थस्य गृहं पुण्यं सत्यपुण्यसमन्वितं गार्हस्थ्यं सारमाश्रित्य सं
वैजीवंतिजंतवः ॥ तादृशं नैव पश्यामि अन्यथाश्रममुत्तमं आमैवाप्युपनाष्टापसर्वं धर्मस्य साधनं ॥ १९ ॥
नास्ति भार्यासमं पुण्यं नास्ति भार्यासमं सुखं ॥ नास्ति भार्यासमं तीर्थं तारणाय हिताय च ॥ २० ॥ धर्मयुक्तांस
तीं भार्यां त्यक्त्वा पापासि नराधम गृहधर्मं परित्यज्य क्वास्ते धर्मस्य ते फलं ॥ २१ ॥ तया विना यदा तीर्थं श्राद्धदानं
कृतं त्विह ॥ तेन दोषेण वै बद्धास्तव पूर्वे पितामहाः ॥ २२ ॥ भवान् चौरो हि धर्मी चौरा ये सुतकं सुलोलुपैः ॥ त्वया
दत्तस्य श्राद्धस्य अन्नमेवं तया विना ॥ २३ ॥ सुपुत्रः श्रद्धया युक्तः श्राद्धदानं ददाति यः ॥ भार्यादत्तेन पिंडेन तस्य
दानं वदाम्यहं ॥ २४ ॥ यथान्नस्य पानेन न तृप्तिर्हि जायते तथा पितॄणां श्राद्धेन सत्यं सत्यं वदाम्यहं ॥ २५
गृहस्थस्य च धर्मस्य सा भार्या भवति स्वामिनी त्वये भावं चित्ताम्रष्ट चौरकर्म कृतं त्वया ॥ २६ ॥ अमी पितामहाः क्रोधाये भुक्तं
तु तया विना भार्या पचनं त्विचेदन्नं स्वहस्तेनामृतोपमं ॥ २७ ॥ तदन्नमेव भुंजंति पितरो हृष्टमानसाः तेनापि तृप्तिर्भार्यां
तिसंतुष्टाश्च भवंति ते ॥ २८ ॥ तस्माद्भार्यां विना धर्मः पुरुषस्य न सिध्यति ॥ नास्ति भार्यासमं तीर्थं सर्वसौख्यगतिदायकं ॥ २९
भार्यापुण्यं विना यो हि स एव निष्फलो भवेत् ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेन्योपाख्याने सुकलाचरित्रे नाम
ध्यायः ॥ ५९ ॥ सुकलोवाच ॥ कथं मे जायते सिद्धिः कथं पितृविमोचनं एतन्मे विस्तरेणापि धर्मराज वदस्व मे
१ ॥ धर्म उवाच ॥ गच्छ गेहं महाभाग त्वां विना दुःखमाचरेत् संबोधय त्वं सुकलां स्वपत्नीं धर्मचारिणीं ॥ श्राद्धादा

प.भू.
९६

वेनउवाच॥ भार्यातीर्थंसमाख्यातंसर्वतीर्थोत्तमोत्तमं॥ पितृतीर्थंसमाख्याहिपुत्राणांतारणंपरं १॥ वि
ष्णुरुवाच॥ कुरुक्षेत्रेमहाक्षेत्रेकुंडलोनामब्राह्मणः सुकर्मानामसत्पुत्रःकुंडलस्यमहात्मनः गुरुस्तस्यम
हावृद्धौधर्मज्ञौशास्त्रकोविदौ द्वावेतौतुमहात्मानौजरयापरिपीडितौतयोः शुश्रूषणंचक्रेभक्त्याच
परयाततः धर्मज्ञोभावसंयुक्तोह्यहर्निशमनातं तस्माद्वेदानधीतेसपितुःशास्त्राण्यनेकशः सर्वाचा
रपरोदक्षोधर्मज्ञोज्ञानवत्सलः अंगसंवाहनंचक्रेगुर्वोस्त्वयमेवसः पादप्रक्षालनंचैवस्नान
भोजनकीक्रियां भक्त्याचैवस्वभावेनतद्ध्यानेतन्मयोभवत् मातापित्रोस्सराजेंद्रउ
96 पचर्यामकारयत्॥ सूतउवाच॥ पिप्पलोनामविप्रेंद्रःकश्यपस्यमहात्मनः तपस्तेपेनिरा
हारोजितात्माजितमत्सरः दयादांतक्षमोपेतःकामक्रोधविवर्जितः दशारण्यगतोधीमान्ज्ञानशां
तिपरायणः सर्वेंद्रियाणिसंयम्यमनसानीतिसंग्रहे नशृणोतियथाशब्दकस्यचित्द्विजसत्तमः सस्था
नंतादृशंगत्वास्थित्वाएकाग्रमानसं ब्रह्मध्यानमयोभूत्वासानंदसुखपंकजः अशोकोष्टमयोभूत्वासु
स्थिरोधर्मवत्सलः एवंवर्षसहस्रैकंसंयातंतस्यधीमतः पिपीलिकाभिर्बह्वीभिः कृतंमृज्जानुसंचयंत राम
स्यापरिमहाकायंवल्मीकंनिजमंदिरं वल्मीकोदरमध्येपिप्पलस्तपतेतयः कृष्णसर्पैस्तुसर्वत्रवेष्टितो। ९६

तस्याश्चरितमाहात्म्यं श्रुत्वा भर्त्ता सहर्षितः ॥ १८ ॥ तया सह स धर्मात्मा हर्षव्याकुललोचनः ॥ ननाम दे-
वताः सर्वा उवाच च पुनः पुनः ॥ यदि तुष्टा महाभागाः त्रयो देवाः सनातनाः ॥ अन्ये च व्रतपः पुण्याः तुष्टाः
कृत्वा ममोपरि ॥ २० ॥ जन्मजन्मनि देवानां भक्तिमेवं करोम्यहं ॥ धर्मे सत्ये रतिः स्यात्मे भवतां हि प्रसादतः ॥
२१ ॥ पश्चाद्दिव्येन देहेन वं लोकं सभार्यश्च पितामहः ॥ गंतुमिच्छाम्यहं देवा यदि तुष्टा महौजसः ॥ २२ ॥ देवा ऊचुः
एवमस्तु महाभाग सर्वमेव भविष्यति ॥ पुष्पवृष्टिं ततश्चक्रुस्तस्योपरि नृपोत्तम ॥ २३ ॥ जगुर्गीतं महापुण्यं फल-
लितं सुस्वरं ततः ॥ गंधर्वा गीततत्त्वज्ञा ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ २४ ॥ ततो देवाः सगंधर्वाः स्वं स्वं स्थानं नृपोत्तम
वरं दत्वा प्रजग्मुस्ते स्तूयमानाः पतिव्रतां ॥ २५ ॥ नारी तीर्थं समाख्यातमन्यत्किं स्विद्वदामि ते ॥ एतत्ते सर्व-
माख्यानं पुण्याख्यानमनुत्तमं ॥ यः शृणोति नरो राजन् सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ शृणुयाच्च एतेन नारी सुकला-
ख्यानमुत्तमं ॥ सौभाग्येन तु सत्येन पुत्रपौत्रैर्न मुच्यते ॥ मोदते धनधान्येन सह भर्त्रा सुखी भवेत् ॥ पति-
व्रता भवेत्सा च जन्मजन्मनि नान्यथा ॥ ब्राह्मणो वेदविद्वांश्च क्षत्रियो विजयी भवेत् ॥ धनधान्य-
भवेत्तस्य वैश्यगृहे न संशयः ॥ धर्मज्ञो जायते राजन् समाचारः सुखी भवेत् ॥ शूद्रः सुखमवाप्नोति
पुत्रपौत्रैः प्रवर्त्तते विपुला जायते लक्ष्मीर्धनधान्यैरलंकृता ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे पंचपंचा-
शतसाहस्र्यां संहितायां भूमिखंडे वेनोपाख्याने स्त्रीतीर्थे निमित्ते सुकलाचरित्रं समाप्तं ॥ ६ ॥

प·भू· द्वितीयो नास्ति वै लोके मत्समः पुरुषोत्तमः ॥ सूत उवाच ॥ एवं हि कल्पमानस्य पिप्पलस्य महात्मनः ज्ञात्वा
८१ मानसिकं भावं सारसस्तु मुवाच ह ॥ सरसो रगतो गर्वं कुरुषे किं मुधा द्विज ॥ न कुंडलस्य पुत्रेण सदृ
शस्त्वं सुकर्मणा न दत्तं तेन वै दानं न ज्ञानं परिचिंतितं ॥ हुतं यज्ञादिकं कर्म न कृतं तेन वै तदा न गतस्ती
र्थयात्रायां न च वै हेरुपासनं ॥ स करां कृतवान् विप्र धर्मसेनार्थमुत्तमं ॥ स्वछंदचारी ज्ञानात्मा पि
तेमातस्तुतः सदा ॥ वेदाध्ययनसंपन्नः सर्वशास्त्रार्थकोविदः ॥ पादृशं तस्य वै ज्ञानं बालस्यापि सु
कर्मणः ॥ तादृशं नास्ति ते ज्ञानं वृथा त्वं गर्वमुद्वहेः ॥ पिप्पल उवाच ॥ कोऽनवान्यातिरूपेण मामेवं प
९७ रिकुत्सयेत् ॥ कस्मान्निंदसि मे ज्ञानं पराधीनं तु कीदृशं ॥ तन्मे विस्तरतो ब्रूहि त्वयि ज्ञानं कथं भवेत्
किं वा ब्रह्मा च विष्णुश्च किं वा रुद्रो मे विस्मयसि ॥ सारस उवाच ॥ नास्ति ते तपसो भावः फलं नास्ति च
तस्य तु ॥ त्वया च परितप्तस्य तपसः सांप्रतं फलं ॥ कुंडलस्यापि पुत्रस्य बालस्यापि पश्यागणं ॥ तथा ते
नास्ति वै ज्ञानं परिज्ञातं न तत्पदं ॥ इतो गत्वापि पृच्छ त्वं मम रूपं द्विजोत्तम ॥ स वादिष्यति धर्मात्मा स
वैज्ञानं तथ्यं वदेः ॥ एवमार्पितं तत् सर्वं सारसेन प्रभाषितं ॥ निर्जगाम स वेगेन शरण्यं महाश्रमात्
इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने नामाध्यायः ॥ ६४ ॥ विष्णुरुवाच ॥ कुंडलस्याश्रमं ज्ञात्वा स उ२
त्यधर्मसमाकुलं ॥ मातापित्रोः पदांते तमुपविष्टं ददर्श सः ॥ महाभक्त्यान्वितं शांतं सर्वज्ञानमहा राम ८१

द्विजसत्तमः तमुग्रतेजसंविज्ञेयेदशंतिविप्रोत्त्वणाः संप्राप्यगात्रमर्माणिविव्यंतस्यनभेदयेत् तस्य
कायात्समुद्भूताश्चार्चिषोदीप्ततेजसः यथाप्रवहेरवरन्तरास्तथाविधानरोत्तम यथामेघोदरेसूर्यः प्रविष्टो
भातिरश्मिभिः वल्मीकस्थस्तथाविप्रप्पलोभातितेजसा एवंवर्षसहस्रैकंतपश्चाचरतस्ततः
वपुः राजराजेन्द्रमुनेस्तस्यमहात्मनः त्रिकालंसाध्यमानस्तुशीतावर्षातपान्वितः गतःकालोमहा
राजपिप्पलस्यमहात्मनः एवंतप्यमानंतुकृतंतेनमहात्मना त्रीणिवर्षसहस्राणिगतानितस्यत
प्यतः तस्यमूर्ध्निततोदेवैः पुष्पवृष्टिःकृतापुरा ब्रह्मरोसिमहाभागसर्वज्ञोसिनसंशयः सर्वज्ञा
नमयोसित्वंसंजातःस्वेनकर्मणा यंयंत्वंवांछसेकामंतंतंप्राप्स्यसिनान्यथा सर्वकामप्रसिद्धस्त्वंचस्त
यएवभविष्यति समाकर्ण्यमहद्वाक्यंपिप्पलेनमहात्मना प्रणम्यदेवताःसर्वाःभक्त्यानमितकं
धरः हर्षेणमहताविष्टोवचनंप्रत्युवाचसः इदंविश्वंजगत्सर्वममवश्यंयथाभवेत् तथाकु
रुध्वंदेवेंद्राविद्याधरोभवाम्यहं एवमुक्त्वासमेधावीविरराम नृपोत्तम एवमस्तुद्विजश्रेष्ठसर्वमेतत्
द्भविष्यति एवंसपिप्पलोनामविद्याधरमहामतिः संजातोदेवलोकेषुसर्वशास्त्रविशारदः एकदा
तुमहातेजाः पिप्पलःपर्यचिंतयत् वश्यमावश्यंमनवेतत्सर्वंममदत्तोवरोनमः तदर्थंप्रत्ययंकर्तुंमु
घातोद्विजपुंगवः यंयंचिंतयतेकर्तुंतंतंहिवशमानयेत् एवंसप्रत्ययेजातेमनसापर्यकल्पयत्

प॰भू॰
९८

अत्पपार्घ्यैसमाहूताअस्यैवचमहात्मनः॥ स्वंस्वंस्थानंप्रगछध्वमित्युवाचसुरान्प्रति॥ तमूचुस्ते
ततोदेवाःसुकर्माणंमहामतिं॥ अस्माकंदर्शनंविप्रनमोघंजातुजायते वरंवरयभद्रंतेमनसा
यद्विरोचते॥ ततोहर्षेणसंदेहमेवमूचुःसुरोत्तमाः भक्त्याप्रणम्यतान्देवान्ययाचेसद्विजोत्तमः
अचलांदत्तदेवेंद्राःसुभक्तिंभावसंयुतां॥ मातापित्रोश्चमेनित्यंपतद्वैवरमनुत्तमंपितामेचैवहिस्वंलो
कंप्रयात्वितद्वरोत्तम॥ तद्वन्माताचदेवेशांवरमन्यंनयाचये॥ देवाऊचुः॥ पितृभक्तोसिविप्रेंद्रभक्त्या
तववयंद्विज॥ सुकर्मन्नप्रयत्तांवाक्यंप्रीत्याप्रोक्ताःसदैवतैः॥ एवमुक्त्वागतादेवाःस्वर्लोकंनपनं
दन॥ सर्वमेश्वर्यमेतेनतस्याग्रेपरिदर्शितं॥ दृष्ट्वंतुपिप्पलेनापिकौतुकंचमहाद्भुतं॥ तमुवाचसु
धर्मात्मापिप्पलःकुंडलात्मजं॥ अर्वाचीनंहितंपूर्वंपराचीनंचकीदृशं॥ प्रभावमुभयोश्चैवत्वंवद
स्ववेदतांवर॥ सुकर्मोवाच॥ अर्वाचीनस्यारूपस्यलिंगमेववदामिते येनलोकाःप्रमोदंतेइं
द्राद्याःसचराचराः अयमेवजगन्नाथाःसर्वगोव्यापकः।प्रभुः अस्वरूपेनदृश्योहिकेनाप्येवहि
योगिना श्रुतिरेवदृष्टेवंतेनकुशंकितेवसा अपाणिपादनासश्चअकर्णोमुखवर्जितः
सर्वंपश्यतिवैकर्माकृतंत्रैलोक्यवासिनां तेषामुक्तमकर्णोश्चसशृणोतिसुसाहपदः गतिहीनो राम
व्रजेत्सोपिसहिसर्वत्रदृश्यते पाणिहीनोपिगृह्णातिपादहीनःप्रधावति सर्वत्रदृश्यतेविप्र ९८

98

गपत४

निधिं ॥ कुडलस्यापि पुत्रेण सुकर्मेण महात्मना ॥ आगतं पिप्पलं दृष्ट्वा द्वारदेशे महामतिं ॥ आसनान्तु
मुत्थाय अभ्युत्थानं कृतं पुनः ॥ आगच्छ त्वं महाभाग विद्याधर महामते ॥ आसनं पाद्यमर्घं च दत्तो
तस्मै महामतिः ॥ निर्विघ्नोस्मि महाप्राज्ञ कुशलेन प्रवर्तते ॥ निरामयं च पप्रच्छ पिप्पलं तं समागतं ॥ यस्मा
दागमनं ते द्य तत्सर्वं प्रवदाम्यहं ॥ वर्षाणां च सहस्राणि पावित्त्वया तपः ॥ तन्नमेव महाभाग सुरेभ्यः
प्राप्तवान्वरं ॥ वश्यत्वं च त्वया प्राप्तं कामचारस्तथैव च ॥ तेन मत्तेन न जानासि गर्वं मुद्वहसे वृथा ॥ दृष्ट्वा
ते चेष्टितं सर्वं सारसेन महात्मना ॥ ममाभिधानं कथितं मम ज्ञानमनुत्तमं ॥ पिप्पल उवाच ॥ योसौ मां सार
सो विप्र सरित्तीरे प्रयुक्तवान् ॥ सर्वज्ञानं वदेन्मां हि स तु कः प्रभुरीश्वरः ॥ सुकर्मा उवाच ॥ भवेत्तमुक्तवा
न्यो वै सरित्तीरेपि सारसः ॥ ब्राह्मणं त्वं महाप्राज्ञं नं तं विद्धि परमेश्वरं ॥ अन्यं त्वं किं पृच्छसे चेद्धि तमेव प्रवदा
म्यहं ॥ एवमुक्तोस्य धर्मात्मा सुकर्मा न पनेन न ॥ पिप्पल उवाच ॥ त्वपि वश्यं जगत्सर्वमिति श्रुतं मम
भूतले ॥ तन्मे त्वं कौतुकं विप्र दर्शय स्वप्रयत्नतः ॥ पश्य कौतुकमेवाद्य त्वं वश्यावश्यकारणं ॥ तमुवाच स
धर्मात्मा सुकर्मा पिप्पलं प्रति ॥ इन्द्राद्यांल्लोकपालांश्च देवाश्चाग्निपुरोगमाः ॥ समागताः समाहूता नाना
विद्याधरास्तथा ॥ सुकर्माणं ततः प्रोचुर्देवाश्चाग्निपुरोगमाः ॥ कस्मात्स्मृता स्त्वया विप्र तन्नोर्थं कारणं वद
क सुकर्मा उवाच ॥ अयमेष समुसंप्राप्तो विद्याधरो हि पिप्पलः ॥ मामेव ब्रुवते विप्र वश्यावश्या त्व कारणं

प.भू.
९९

अमीलोकायेभवंतिजगत्त्रये॥ पराचीनःसमस्तात्मायेसुपश्यंतियोगिनः॥ मोक्षरूपंपरंस्थानंपरंब्रह्म
स्वरूपिणं॥ अव्यक्तमक्षरंहंसंशुद्धंसिद्धिसमन्वितं॥ पराचीनस्यपदंयंविद्याधरतवाग्रतः॥ सर्वमेव
मयाख्यातमव्यक्तंतेवदाम्यहं॥ पिप्पलउवाच॥ यज्ञनंपोज्ञनंतीर्थंतयोनाकतवानसि तत्स्वभावंवद
दस्वैवकेनज्ञानेनतवाकुलं॥ सुकर्माउवाच॥ नयएवनजानामिनकृतंकायशोषणं यज्ञानंयाजनंचा
पिनजानेतीर्थसाधनं नमयासाधितंध्यानंपुण्यकालंसुकर्मजं स्फुटमेकंप्रजानामिपितृमातृ.प्र
पूजनं उभयोरपिहस्तेनमातापित्रोस्तुनित्यशः पादप्रक्षालनंपुण्यंस्वयमेवकरोम्यहं अंगसंवा
९९ हनंस्नानंभोजनादिकमेवच त्रिकालेध्यानसंलीनःसाधयामिदिनेदिने यावदरक्षंतयोश्चैवमा
तापित्रोदिनेदिने भक्तिभावेनविंदामिपूजयामिसुभावतः गुरूमेजीवमानौतुयावत्कालंहिपिप्पलः
तावत्कालंहिमेलाभोह्यतुलश्चप्रजायते त्रिकालंपूजयाम्येतौशुद्धभावेनचेतसः स्वःछंदलोलपाचा
रीवर्त्तमानहिपिप्पलः किंमेचान्येनतपसाकिंमेकायस्यशोषणैः किंमेसुतीर्थयात्राभिरन्यैःपुण्यै
श्चसांप्रतं मखानामेवसर्वेषांयत्फलंप्राप्यतेद्विज तत्फलंतुमयादृष्टं पितुःशुश्रूषणादपि मातुःशु
श्रूषणाःतदत्रपुत्राणांगतिदायकं सर्वकर्मसुसर्वत्वंसारभूतंजगत्त्रये पुत्रस्यजायतेलोकेमातुःशु
श्रूषणादपि पितुःशुश्रूषणोतद्वत्तमहत्पुण्यंप्रजायते तत्रगंगागयातीर्थंतत्रपुष्करमेवच यत्र राम
मातापितातिष्ठेत्पुत्रस्यपितुःशुश्रूषणादपिपितुःशुश्रूषणात्तस्यदानस्यतपसःफलं सत्पुत्रस्यभ ९९
वेत्पुत्रस्यापितस्यांगतः अन्यानितत्रतीर्थानिपुण्यानिविविधानिचभवंत्येतानि [illegible] -

व्यापकः पापवर्जितः यं न पश्यंति देवेंद्रा मुनयस्तत्वदर्शिनः सच पश्यति तान्सर्वान्सत्यासत्य
पदे स्थितान् व्यापके विमले रूपमस्कृतिरा ख्याति निश्चितं व्यासश्चैव हि जानाति मार्कंडेयश्च
तत्पदं अर्वाचीनं प्रवक्ष्यामि पिप्पल एकाग्रमानसः यदा संहृत्य भूतात्मा स्वयमेकः प्रगच्छति
अस्मु शय्यां समास्थाय शेषभोगासनस्थितं योगनिद्रागतं कांतं शंखचक्रगदाधरं एकानारी म
हाभागा कृष्णा जनचयोपमा दंष्ट्राकरालवदना भूमिरूपा द्विजोत्तम तयोक्तो सौ मुनिश्रेष्ठो
मा भैरिति महामुनिः केशवे सति सुप्तेपि नास्त्यत्र च भयं तव तामुवाच सुयोगींद्रः कात्वं भवसि
स्वामिनि अस्मिन्विनिर्जिते चैकाभवती परिबृंहिता नागभोगांकपर्यंके सयः स्वपिति केशवः
अस्याहं वैष्णवी शक्तिः कालरात्रिरिहोच्यते मामुबाबिद्धि निद्रेंद्रं सर्वमायासमन्विता म
हामाया पुराणेषु जगन्मोहायकथ्यते इत्युक्त्वा सा गता देवी अंतर्धानं हि पिप्पल दृष्ट्वा म
नुगतायां तु मार्कंडेयस्य पश्यतः तस्य नाभ्यां समुत्पन्नं पंकजं हाटकप्रभं यस्माज्जज्ञे महाते
जा ब्रह्मा लोकपितामहः तस्माद्विजज्ञिरे लोकाः सर्वे स्थावरजंगमाः इंद्राद्या लोकपालाश्च देवा
श्चाग्निपुरोगमाः अर्वाचीनस्वरूपं हि दर्शितं हि मयानघ अर्वाचीनस्वरूपोयं पराचीनो निराश्रयः
यदा सदर्शयेत्कार्यं कार्यरूपा भवंति ते ब्रह्माद्याः सर्वलोकाश्च अर्वाचीना हि पिप्पलः अर्वाचीना

प॰भू॰ १०० सहस्रकं कल्पनर्योनिर्भवेत् सोपि यावज्जन्मशतत्रयं मातरं पितरं च क्रमकः शोयप्रवर्तते ग्राहोपि
जायते दुष्टो जन्मकोटिशतैरपि तावत्तौ कुत्सते पुनः कटुकैर्वचनैरपि स च पापी भवेद्व्याघ्रः पश्चात्
ऋक्षः प्रजायते मातरं पितरं पुत्रो यो न मन्यते दुष्टधीः कुंभीपाके वसेत्तावत् यावद्युगसहस्रकं ना
स्ति मातृसमं तीर्थं पुत्राणां च पितुः समं तारणाय हितायैव इहैव च परत्र च तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पितृदेवं
वं प्रपूजयेत् मातृदेवं सर्वदैव योगयोगी तथा भवम् मातापितृप्रसादेन संजातं ज्ञानमुत्तमं त्रैलोक्यं समस्तं
स्तं तु संप्राप्ता मम वश्यं प्रतापं अर्वाचीनं गतिं जाने देवस्यास्य महात्मनः वासुदेवस्य तत्त्वस्य परा चीनां महा
२०० मते सर्वज्ञानं समुद्भूतं पितृमातृप्रसादतः एतत्तु त्रसवे धर्मं तथा तीर्थं नरेश्वरः एतत्तु त्रसवेयज्ञोद
नमेव न संशयः पितरं पूजयेन्नित्यं भक्त्याभावेन तत्परः तस्य ज्ञातं समस्तं तद्यद्दुक्तं पूर्वमेव हि दानस्या
पि फलं तेन तीर्थस्यापि न संशयः यज्ञस्यापि फलं प्राप्तं माता येनाप्युपासिता पिता येन सुभक्त्या च नित्
मेवाप्युपासितः ॥ तस्य सर्वाः सुसंसिद्धा यज्ञाद्याः पुण्यदाः क्रियाः एतदर्थं समाज्ञातं धर्मशास्त्रमुत्त
मया पितृभक्तिपरेणैव नित्यं तस्मात् पिप्पल त्वं न्यथाः तुष्टे पितरि संप्राप्तं यद्दुर्गपुरं सुखं रुष्टे पितरि १५
गु चप्राप्तं महत्पापं पराभवं ॥ रुष्टे रोरुर्विरणापि पिपित्राशतैनभूतले एवं ज्ञानं मयाप्राप्तं तावत्तोयच्युत्या
सितो एतयोश्च प्रसादेन प्राप्तं फलमनुत्तमं ॥ इति श्री पद्मपुराणे भूमिखंडे वैण्योपाख्याने सुकर्माच राम॰
रित्रे ॥ पिप्पल उवाच ॥ पितुः प्रसादमाचाप्य यद्दुर्नासुखमुत्तमं कथं प्राप्तं सम्भुक्तं च तन्मे विस्तरतो वद १००

वेद्गाजनन्यधर्मः प्रजायते पितुः शुश्रूषणात्पुत्रः प्राप्नोत्यनुत्तमं सुकर्मा सर्वमेवमिहैव च परत्र च
जीवमानौ गुरू त्वेतौ सुमातापितरौ तथा ॥ शुश्रूषते सुतो भक्त्या तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ देवास्तस्य पितुः सु
तिष्ठ यः प्राप्य वत्सलाः त्रयो लोकास्तु तुष्यंति पितुः शुश्रूषणादिह मातापित्रोस्तु यः पादौ नित्यमेवाहि
क्षालयेत् ॥ तस्य भागीरथीस्नानमहन्यहनि जायते ॥ मातरं पितरं दृष्ट्वा हर्षितः संभाषयेत्पुनः ॥ निद्धयत्नस्य
संतुष्टास्तस्य गेहे वसंति ते ॥ गावः सोऽहं समायांति पुत्रस्य सुखदाः सदा इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वे
पित ऐपाख्याने मातातीर्थमहात्म्ये नामाध्यायः ॥ ६२ ॥ सुकर्मोवाच ॥ तयोश्चैव पित्रोश्च श्रद्धांततयोः पुत्रस्य पितृद्विजश्रेष्ठ मातो ६२श्री
६ पिद्विसर्वांगे यः तं तं व्रजकल्पयदा सर्वतीर्थसमं स्नानं पुत्रस्यापि हि जायते पतितं विकलं वृद्धमश
क्तं सर्वकर्मसु व्याधितं कुष्ठिनं चान्यं मातरं च तथाविधा उपाचरति यः पुत्रस्तस्य पुण्यं वदाम्यहं विष्णु
स्तस्य प्रसन्नात्मा जायते नात्र संशयः प्रयाति वैष्णवं लोकं स संप्राप्नोति योगिभिः एनौ हि विकलौ दी
नौ वृद्धावितो गुरू सुतः महागदेन संप्राप्तौ परित्यजति पापधीः पुत्रो नरकमाप्नोति दारुणं कृमिसं
कुलं वृद्धाभ्यां च समाहूतो गुरुभ्यामिह सांप्रतं न प्रयाति सुतो भक्त्या तस्य पापं वदाम्यहं विष्ठाशी
जायते मूढो ग्रामघोणी न संशयः यावज्जन्मसहस्रं तु पुनः श्वाभिजायते पुत्रगेहे स्थितौ च
मातरं च जनकस्तथा अभोजयित्वा नान्नं स्वयमत्ति च यः सुतः मूढो विष्ठां समश्नाति तथा च जन्म

तेसंदृष्य

प॰भू॰ १०१ समप्रभं ॥ देवर्षिं च समायांतं सर्वतत्त्वज्ञानपंडितं मधुपर्कादिभिर्भक्त्या मानयित्वा कंधरः ॥ निवेश्य चासने चापि पप्रच्छ मु
निपुंगवं ॥ कस्मादागमनं तेद्य किमर्थमिह चागतः ॥ किं ते हि सुप्रियं विप्र करोम्यद्य महामुने ॥ नारद उवाच ॥
देवराज कृतं सर्वं भक्त्या यत्त्वं प्रभाषितं ॥ संतुष्टोस्मि महाप्राज्ञ प्रश्नोत्तरं वदाम्यहं ॥ सत्यलोकात्तु संप्राप्तः सां
प्रमोयितं तव मंदिरं ॥ त्वामन्वेष्टुं समायातो हि दृष्टो नहुषो मे मयच्च ॥ इंद्र उवाच ॥ सत्यधर्मेण को राजा प्रजाः पा
लयते सदा ॥ सर्वधर्मसमायुक्तः श्रुतवान् ज्ञानवान् गुणी ॥ पृथिव्यामस्ति को राजा वेदज्ञो ब्राह्मणप्रियः
ब्राह्मणो वेदविच्छूरो यज्वा दाता सुभक्तिमान् ॥ नारद उवाच ॥ राज्ञ आयोस्तु संप्रजातो नहुषस्यात्मजो बली इंद्रो
सत्येन वीर्येणागर्वा कोटिशतानि च कोटिहोमांश्च कारायत्तत्र होमांस्त्वेव च भूमिदानादिदानानि ब्राह्मणे
भ्योदादच्च सः सर्वयज्ञस्वरूपं हि धर्मस्य परिपालितं एवं गुणैः समायुक्तो पयाति नहुषात्मजः वर्षाणां तु सह
स्राणि अशीतिं नृपसत्तमः राज्यं चकार सत्येन ययात्यादिभि भवानिह एवमाकर्ण्य देवेंद्रो नारदात्तु मनीश्व
रात् समालोक्य समेधावी ययाति धर्मपालनाम शतपत्रप्रभावेन नहुषो हि पुरा मम ऐंद्रपदं गतो वीरो दे
वराजो भवत्तु राशश्चीबुद्धिप्रभावेन परस्माद्भ्रष्टो व्यजायत तादृशोयं महाराजः पितुस्तुल्यपराक्रमः अश्यपते
नात्र संदेहः पदमैंद्रं न संशयः येन केनाप्युपायेन तं भक्ते दिवमानये इत्येवं चिंतयामास शचीनाथः सुरेश्वरः राम
भूपालस्य न पश्येदुपपत्तिः सुमहत्त्वयात आनयनार्थं ततो दूतं प्रेषयामास देवराट् नहुषस्य विमानं तु सर्व १०१

दृष्या

कस्मात्पापप्रभावं च रुरुर्जु क्रे द्विजोत्तम सकलं विस्तरेणापि वद मे कुंडलात्मज ॥सुकर्मोवाच॥ श्रूयतां
मभिधास्यामि चरित्रं पापनाशनं नहुषस्य सुपुण्यस्य ययातेश्च महात्मनः सोमवंशात्प्रसूतो हि नहुषो मेदिनी
पतिः दानधर्माननेकांश्च चकार स तु लानपि मखानामश्वमेधानां यथान्यूक्तमुत्तमं वाजपेयशतं
चापि अन्यानु यज्ञाननेकधा आत्मनः पुण्यभावेन इंद्रलोकमवाप सः पुत्रं धर्मेणयोयेतं प्रजापालं
चकार सः ययातिं सत्यसंपन्नं धर्मवीर्य महामतिं ऐंद्रं पदं गतो राजा नहुषस्य पुत्रपदे स्वके ययातिः सत्य
संपन्नः प्रजाः धर्मेण पालयेत् स्वयमेव प्रपश्येत्सः प्रजाकर्माणि तान्यपि याजयामास धर्मज्ञ श्रु
त्वा धर्ममनुत्तमं यज्ञतीर्थादिकं सर्वं दानं पुण्यं चकार सः राज्यं चकार मेधावी सत्यधर्मेण वै तदा यदौ रा
शीतिसहस्राणि वर्षाणां नृपनंदन तावत्कालं गतं तस्य ययातेस्तु महात्मनः तस्य पुत्राश्च चत्वार
स्तद्वीर्यबलविक्रमाः तेषां नामानि वक्ष्यामि श्रृणु एकैकाश्च पिप्पल तस्यासीदेकपुत्रस्तु रुरुर्नाम म
हाबलः पुरुर्नाम तथा चासीत् कुरुश्चान्यस्तृतीयकः यदुर्नाम सधर्मात्मा चतुर्थो नृपतेः सुतः
एवं चत्वारः पुत्राश्च ययातेस्तु महात्मनः तेजसा पौरुषेणापि पितृतुल्यपराक्रमाः एवं राज्यं कृतं
तेन धर्मेणापि ययातिना तस्य कीर्तिर्यशोभाव स्वेलोके प्रचुरोभवत् ॥विष्णुरुवाच॥ एकदा तु द्विज
श्रेष्ठो नारदो ब्रह्मनंदनः ऐंद्रं लोकं गतो राजन् द्रष्टुं चैवं पुरंदरं सहस्राक्षं ततो पश्यन्नहुषेणान

व

प॰भू॰ ०
१०२ तिरुवाच॥पंचात्मकेनकायेनसुकृतंदुःकृतंनराः॥उत्पाद्येवप्रयांत्येवअत्रतद्धितुमातले॥कोविशेषोहि
धर्मस्यकर्मेकायंपरित्यजेत्॥पापपुण्यप्रभावाद्वैकायस्यपतनंभवेत्॥दृष्टांतेदृश्यतेसूतप्रत्यक्षंमर्त्यमं
डले॥विशेषंपश्यनैवास्तिपापपुण्यस्यचाधिकं॥सत्यधर्मादिकंकर्मयेनमर्त्यैःसमर्जितं॥आत्माकायस्य
चावेनोमित्ररूपाश्रुभावपि॥कायमित्रंपरित्यज्यआत्मायातिसुनिश्चितः॥मातलिरुवाच॥सत्यमुक्तंत्व
याराजन्कायंत्यजत्ययंततः॥संबंधोनास्तितेनापिसमंकायेनचात्मनः॥यस्मात्पंचत्वरूपोयमनिजर्जरितः
सदा॥जरयापीड्यमानस्तुव्याधिभिर्दूषितःसदाजरादोषैः॥भग्नोसौअत्रस्थातुंसनेच्छति॥आकुलव्या
202 कुलोभूत्वाजीर्णवस्त्रत्वाचप्रयातिसः॥सत्येनधर्मपुण्येश्चदानैर्नियमसंयमैः॥अश्वमेधादिभिर्यज्ञैस्ती
र्थैःसंयमनैस्तथा॥सुपुण्यैःसुकृतैश्चान्यैर्जरानैवप्रधावति॥पातकैश्चमहाराजद्रवतेकायमेवसा॥
ययातिरुवाच॥कस्माज्जरासमुत्पन्नाकस्मात्कायंप्रपीडयेत्॥ममविस्तरजंस्वंचवक्तुमर्हसिसत्तम॥
पंचभूतात्मकंकायःविषयैःपंचभिःश्रितःपश्चात्मात्यजतेराजन्सकायःपरिहीयते॥वह्निनाडीसमा
नस्तुसरसोज्वलतेतेनपतस्माद्धिजायतेधर्मोधर्ममानाच्चघाणजाशिरः॥मेघाद्वारापःप्रवर्तंतिस्वघृःप
थ्वीप्रकल्प्यते॥जलमायातिसाध्वीसायथानारीरजस्वला॥तस्माद्वैजायतेगंधोगंधाद्रसोन्नपोनम
रसाद्धिकांचरेन्नित्यकायंपुष्णातिसर्वतः॥रसस्तुवर्धमायातिबलरूपोभवेन्नरा॥रक्तोयंबलवंधोर राम
नवीर्यमर्मातिचालयेत्॥तेनवेत्तामतेकामःशल्यरूपोभवेन्नृपः॥सकामाग्निःसमाख्यातोव १०२

कामसमन्वितं ॥ सारथिं मातलिं नाम विमानेन समन्वितं ॥ गतो हि मातलिस्तत्र यत्रास्ते नहुषात्मजः ॥ अहितः
सुरराजेन समानेतुं महामतिं ॥ सभायां वर्तमानस्तु ययातिर्द्रुः प्रशोभते ॥ तथा ययातिर्धर्मात्मा स्वसभा
यां विराजते ॥ तमुवाच महात्मानं राजानं सत्यभूषणं ॥ सारथिर्देवराजस्य प्रणराजन्वचो यथा ॥ प्रेते राजं
विसर्ज्येव वल्त्वाचां नेष्टिमुत्तमां ॥ इत्तो राज्ञा महातेजा वसते नहुषात्मज ॥ पुरु नाम महावीर्यो विप्रचित्ति
महामनाः भरतोऽपि च नाम्ना च ख्यातः कान्ति वीर्येण नरेश्वरः ॥ यज्ञमाहत्य मरुत्तो मोदते दिवि तुल्यवान् ॥ अन्येपि च
व तु राजानो यत्तकर्मसु तत्पराः ॥ सर्वे ते दिवि चैन्द्रेण मोदंते स्वेन कर्मणा त्वपुनः ॥ सर्वकर्मरतः सर्वधर्मेषु सं
स्थितः ॥ शक्रेण सह मोदस्व स्वर्गे लोके महीयते ॥ ययातिरुवाच ॥ किं मयात कृतं कर्म येन मय्यर्थितातन ॥ इंद्र
स्य देवराजस्य तत्सर्वं मे वदस्व च ॥ मातलिरुवाच ॥ यदत्त्वाति सहस्राणि वर्षाणां हि त्वया नृप ॥ दानपुण्यादिकं
कर्म यज्ञैस्तु परिसाधितं ॥ दिवं गच्छ महाराज कर्मणा स्वेन भूपते ॥ सखित्वं देवराजेन कुरु गच्छ सुरालयं
पंचात्मकं शरीरं च भूमौ त्यक्त्वा महामते ॥ दिव्यरूपं समास्थाय भुंक्ष्व भोगान्मनोनुगान् ॥ यथा यथा कृताः स्व
र्गे भोगार्थे तेन रेश्वरः ॥ ययातिरुवाच ॥ येन कायेन सिद्धं मे सुकृतं दुष्कृतं मवि ॥ मातले तत्कथं त्यक्त्वा प
गच्छे लोकमुपार्जितं ॥ मातलिरुवाच ॥ यत्रैवोपार्जितं कायं पंचात्मकमिदं नृप ॥ तत्रैवं परिमुज्य दिव्येना
पि व्रजेतितं ॥ इतरा मानवाः सर्वे पापपुण्यप्रसाधकाः ॥ तेपि कायं परित्यज्य अत ऊर्ध्वं व्रजंति वै ॥ यया

प॰ भू॰ मायोगात्तद्दिवं याति नरेश्वरः कायः पार्थिवभागोयं समानार्थं प्रतिष्ठितः ॥ ५ ॥ न कायः स्वर्गमायाति यथा पृथ्वी तथा
१०३ स्थितः ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं तनदोषः पार्थिवस्य हि ॥ ६ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे पितृतीर्थमाहात्म्ये नामध्याय
ह्व ॥ ययातिरुवाच ॥ पापात्पतति कायोयं धर्मोत्त्वं श्रृणु मातले ॥ विशीर्यंतेन च पश्यामि पुण्यस्यापि महीतले पुनः
प्रजायते कायो यथा हि पतनं पुरा ॥ कथमुत्पद्यते देहस्तन्मे विस्तरतो वद ॥ मातलिरुवाच ॥ अथ नारकिनां पुंसां म
ध्ये भदेव केवलात् क्षणमात्रेण भूतेभ्यः शरीरं प्रजायते तद्वद्धर्मेण चैकेन देवानामौपपादिकं उद्भिज्जाः स्थावरा
ज्ञेयास्तृणगुल्मादिरूपिणः जरायुजाश्च विज्ञेया मानुषाश्च चतुष्पदाः तत्र सिक्तो जलैर्भूमिरंते उष्मविपाचिता
203 वायुना धम्यमाना च क्षेत्रे बीजं प्रपद्यते यथा उष्मामिलौजानि संसिक्तान्यंभसा पुनः उपगम्य मृदुत्वं च मूलभावं व्रजं
ति च तन्मूलादंकुरोत्पत्तिरंकुरात्पर्णसंभवः पर्णान्नालं ततः कांडं कांडाच्च प्रभवः पुनः प्रभवाच्च भवेत्क्षीरं क्षीरात्तं
दुलसंभवः तंदुलाश्च ततः पक्वं भवंत्योषधयस्तथा यवाद्याः शालिपर्यंताः श्रेष्ठास्तत्र दशास्तथा ओषध्यः फ
लसाराद्याः शेषाः क्षुद्राः प्रकीर्तिताः एता लूना मर्दिताश्च खलोद्गताः तदन्नं पिंडकवलैर्ग्रासैर्भुक्तं च देहिभिः अंत
१ स्थूलाशये सर्वप्राणिग्वाधैतति क्रमात् अपक्वं भुक्तमाहारं स वायुः कुरुते द्विधा संप्रविश्यान्नमध्ये च पृथ भवमेव
क् पृथक् अग्नेरूर्ध्वं जलं स्थाप्य तदन्नं च जलोपरि जलस्याधः स्वयं प्राणः स्थित्वाग्निं धमते शनैः राम
वायुना धम्यमानोग्निरत्युष्मं कुरुते जलं तदन्नमुष्मयोगेन समंतात्पच्यते पुनः द्विधा भवति तत्पक्वं १०३

ल्तनाशकरो नृप ॥ मैथुनस्य प्रसंगेन विमानं च करे कृते ॥ नारी च संश्रये तस्मात् पीडितः कामवह्निना ॥ मै
थुनस्य प्रसंगेन मूर्छितः कामकर्तितः । तेजोहीनो भवेत्कायो बलहानिश्च जायते बलहीनो यदा स्यादो दुर्ब
लो वह्निप्रेरितः ॥ स वह्निः प्रचरेत्काये शोणितं शुक्रमेव च ॥ शुक्रशोणितयोर्नाशात् नृप देहो भिज्जायते ॥
अतीव जायते वायुः प्रचंडो दारुणाकृतिः ॥ विवर्णो दुःखसंतप्तो भ्रष्टबुद्धिस्ततस्ततः ॥ दृष्ट्वा श्रुतानु यानां
रीतश्चिंतो भ्रमते सदा ॥ तस्मिन्निर्जायते काये लोलपे चित्तवर्त्मनि ॥ पतितं जायते कायेनाशितं कामवह्निना
तस्मात्संजायते कामी वृद्धो भूत्वा दिने दिने ॥ स्मरते चिंतते नारीं यथा वर्द्धकिको नरः ॥ तथा तथा भवे
द्धानिस्तेजसोस्य नरेश्वरः ॥ तस्मात्त्वजरिते काये नाशं रूपं समृच्छति ॥ अग्निः प्रजायते भूयो जरारूपं
नसेशयः ॥ प्राणिनां हृदयस्थेपि ज्वराभवति दारुणः ॥ स्थावरा जंगमाः सर्वे जरया परिपीडिताः नाशमा
यांति ते सर्वे बहुपीडाप्रपीडिताः एवमेव महाराजे मातलि शक्रसारथिः ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणो
पाख्याने नामाध्यायः ॥ २४ ॥ ययातिरुवाच ॥ धर्मस्य लक्षणं कायो मातले चात्मना सह ॥ नो कर्मेव न प्रया
ति तन्मे लं कारणं वद ॥ १ ॥ मातलिरुवाच ॥ पंचानामपि भूतानां संगतिर्नीतिभूपते ॥ आत्मना सह वर्तंते संग
त्यागेन पंच वै ॥ २ ॥ सर्वेषां तत्र संघातः कायस्त्रामेप वर्त्तते जरया पीडिताः सर्वे स्वं स्वं स्थानं प्रयांति ते ॥ ३ ॥
यथा रसाधिका पृथ्वी महाराज प्रकल्पिता रसैः ॥ किंन्नः समायुक्तः कोपायेन तु आत्मजः ॥ ४ ॥ कथं प्राणास

श्री

ग०पु०
१०४
चिह्नं द्वं षण्मासाभ्यंतरे पुनः पायुर्मेढ्रमुपस्थं च शिश्नश्चाप्युपजायते संधयोप्येव गात्रेषु मासे जाय
त सप्तभिः पंचप्रतंगसंपूर्णो शिरः केशसमन्वितं विभक्तावयवस्पष्टं पुनर्मासाष्टमे भवेत् पंचात्म
कसमायुक्तः परिपक्वः स तिष्ठति मातुराहारवीर्येण षड्विधेन रसेन च नसासूत्रनिबद्धेन वर्द्धते
स दिने दिने ततः स्मृतिं लभेज्जीवः संपूर्णेस्मिन् शरीरके सुखं दुःखं विजानाति निद्रां स्वप्नं पुराकृतं
त मृतश्चाहं पुनर्जातो जातश्चाहं पुनर्मृतः नानायोनिसहस्राणि मया दृष्टान्यनेकधा अधुना जात
204 मात्रोहं प्राप्तसंस्कार एव च ततः श्रेयः करिष्यामि येन गर्भे न संभवः गर्भस्थश्चिंतयत्येवमहं ग
र्भाद्विनिःसृतः जीवः कर्मवशाद्यस्ते मोहोपायं विचिंतयेत् यथा गिरिवराक्रांतः सुखेदुःखेन ति
ष्ठति करिष्यामि परं ज्ञानं संसारविनिवर्तकं अवश्यं गर्भदुःखेन महता परिपीडितः तथा जरायु
णा देही दुःखं तिष्ठति चिंतितः पतितः सागरे यद्वद्दुःखमास्ते समाकुलः गर्भोदकेन सिक्तांगः
तथास्ते व्याकुलमनः लोहकुंभे यथान्यस्तः पच्यते कश्चिदग्निना सूचीभिरग्निवर्णाभिर्भिन्न
गात्रो निरंतरं यद्दुःखं जायते तस्य तद्गर्भेष्टगुणं भवेत् गर्भवासात्परं वासं कष्टं नैवास्ति कुत्र राम
चित् देहिनां दुःखमतुलं सुघोरमपि संकटकं इत्येतद्गर्भदुःखं हि प्राणिनां परिकीर्तितं १०४

घाकिंदं पृथग्रसः मलैर्धातुरशान्तिः किंह निम्बं देहाद्बहिर्व्रजेत् कर्णाक्षिनासिकाजिह्वादन्तोष्ठध्वजगुदः
मलाश्रयात्फलं स्वेदो विण्मूत्रं द्वादश स्मृताः हृत्पद्मे प्रतिबद्धाश्च सर्वनाड्यः समंततः तासां मुखेषु
तत्सूक्ष्मं प्राणः स्थापयते रसं रसेन तेनाम्भः प्राणः पूरयते पुनः संतर्पयन्ति ता नाड्यः पूर्णा देहं समं
ततः ततः स नाडिमध्यस्थः शारीरेणोष्मणा रसः पच्यते पच्यमानश्च भवेत्पाकद्वयं पुनः पुम्मानं
सास्थिमज्जातो रुधिरं च प्रजायते रक्ताल्लोमानि मांसं च केशाः स्नायुश्च मांसतः स्नायोर्मज्जा तथा
स्थीनि निनशामज्जास्थिसंभवाः मज्जाकरणं वै शुक्लं शुक्रं च प्रसवात्मकं इति द्वादशधा चान्नस्य परि ग
णामाः प्रकीर्तिताः शुक्रं तस्य परीणामः शुक्राद्देहस्य संभवः क्रीडाकाले यथा शुक्रं निर्दोषं दोषसे
स्थिते तथा तद्वायुस्सह स्त्रीरक्तेनैकतां व्रजेत् विसर्गकाले शुक्रस्य जीवः करणसंयुतः नित्यं
प्रविशते योनिं कर्मभिः स्वैर्नियंत्रितः शुक्रस्य सह रक्तेन स्यादेकाहे कललं भवेत् पंचरात्रेण कल
लं बुद्बुदत्वं ततो भवेत् मांसत्वं मासमात्रेण पंचधा जायते पुनः ग्रीवा शिरश्च स्कंधश्च पृष्ठवं
शस्तथोदरं पाणी पादौ तथा पार्श्वौ कटिः पादतलेव च मासद्वयेन पर्वाणि क्रमशः संभवन्ति च
त्रिभिर्मासैः प्रजायन्ते शतशोऽङ्कुरसंधयः मासैश्चतुर्भिर्जायन्ते अंगुल्यादि यथाक्रमं नव
नासा च कर्णौ च मासैर्जायन्ते पंचभिः दंतपंक्तिस्तथा जिह्वा जायते च नखाः पुनः कर्णयोश्च भवे

स्मृतः यथा नैव विष्ठ्वाकृतेः शुचिस्यात्नवहिर्गत शौचेन शोध्यमानोपि देहोयं न शुचिर्भवेत्

प॰अ॰ १०५ ज्ञेयापल्लानिदशमेदसःपलत्रकमहारक्तं मज्जारक्तोशुक्लतुर्गलं शुक्रार्धकुडवंज्ञेयंतत्तदर्धंदेहिनांवलं
मंसस्यचैकेपिंडेनपलसाहस्रमुच्यते रक्तंपलशतंज्ञेयं विण्मूत्रंचाप्रमाणतः इतिदेहगृहे
रजन्वासस्यान्नित्यमात्मनः अशुद्धंचविशुद्धस्यकर्मबंधविनिर्मितं शुक्रशोणितसंयोगात्देहसं
जायतेध्रुवंचित्त ततोविण्मूत्रसंयुक्तस्तेनायमशुचिर्भवेत् पंचाख्यातिपुविन्नाणिपंचगव्यहवींषिच
अशुचित्वंप्रयात्याशुदेहोयमशुचिस्ततः हे जनाः किंनपश्यध्वंपुनिर्यातिदिनेदिने देहानुगमलं
205 मूलस्तत्सधारः कथंशुचिः देहःसंशोध्यमानोपि पंचगव्यकुशांबुभिः घृष्यमाणइवांगारोनिर्मल
त्वंनगच्छतिस्रोतांसियस्यसततंप्रवहंतिगिरेरिव कफमूत्राद्यमशुचिःसदेहःशुध्यतिकथंसर्वा
शुचिर्निधानस्यशरीरस्यनविद्यते शुचिरेकाप्रदेशोपि विट्मूत्रस्यादिवाहिवादिवानायदिवाराचौमृ
त्तोयैःशोध्यतेकरः तथापिशुचिभाक् नस्यान्नविरज्यंतितेनराः कायोयमगन्धपाद्यैर्यत्नेनापिसुसंस्कृ
तः संशोध्यमा
नः नजहातिस्वभावंहिश्वपुच्छमिवनामितं तथापातेवकस्मात्लोनमुक्त्वाघातुतापतः
नापितथाभवेन्मलिनेनिर्मला जिघ्रन्नपिस्वदुर्गंधं पश्यन्नपिमलंस्वकं नविरज्यतिलोकोयंपीडय
त्वपिनासिका अहोमोहस्यमाहात्म्यंयेनव्यामोहितंजगत् जिघ्रन्पश्यन्स्वकान्दोषान्कायस्य राम
नविरज्यते स्वदेहस्यविगंधेनविरज्यतेनयोनरः विरागकारणंतस्यकिमन्यदुपदिश्यते सर्वमेव १०५

चरास्थिराणां सर्वेषां मातृगर्भानुरूपतः गर्भात्कोटिगुणा पीडा योनियंत्रनिपीडनात् संमूर्छितस्य
जायेन जायमानस्य देहिनः इक्षुवत्पीड्यमानस्य पापमुद्गरपेषणात् गर्भान्निःक्रममाणस्य प्रबलैः
सूतिवायुभिः जायते सुमहद्दुःखं परित्राणमविंदतः यंत्रेण पीड्यमानस्य निःसारं तस्य शिलादितः य
था तथा शरीरस्य योनियंत्रनिपीडनात् अस्थिमद्वर्तुलाकारं स्नायुबंधघनवेष्टितं रक्तमांसवसालि
प्तं विण्मूत्रद्रव्यभाजनं केशलोमनखच्छन्नं रोगायतनमातुरं वदनैकमहाद्वारं गवाक्षाष्टकभूषितं
ओष्ठद्वयकपाटं तु नाडीस्वेदप्रवाहकं कफपित्तपरिक्षिप्तं जराशोकसमाविष्टं कालवक्त्रानलेस्थितं
कामक्रोधसमाक्रांतं व्यसनैश्चापमर्दितं भोगतृष्णातुरं मूढं रागद्वेषवशानुगं संवर्णितांगप्रत्यंगं
जरायुपरिवेष्टितं संकटेनाविविक्तेन योनिमार्गेण निर्गतं विण्मूत्ररक्तसिक्तांगं षट्कोशिकसमुद्भवं
अस्थिपंजरसंघातं ज्ञेयमस्मिन्कलेवरे सेन्त्रपंचकस्याधिकं पंचत्रयीशतानि च सार्धाभिस्तिसृभिश्च
त्रसमेतं नाड्रोमकोटिभिः शरीरं स्थूलसूक्ष्माभिर्दृश्यादृश्याभिरंततः एताभिर्मांसनाडीभिः कोटिभिस्तत्स
मन्वितं प्रागवेदमेमस्त्रुचिमोचिरात्तस्यास्रवंते रिह द्वात्रिंशद्दशनाः प्रोक्ता विंशतिश्च नखाः स्मृताः
गे पित्तस्य कुडवं ज्ञेयं कफस्यार्धाढकं तथा वसायाश्च पलास्त्रिंशत्तदर्धं फलकस्य च पंचार्बुदं पला

च : नपश्यति

प॰भू॰ १०६ शातनतस्तस्य पूर्वकर्मवशेन च ततः संजायते तस्य जंतोस्तत्रैव जन्मनि रक्तो मठ अलोकोयमकार्ये संप्रवर्त्तते
न चात्मानं विजानाति न परं न च दैवतं न शृणोति परं श्रेयः सचक्षुरपि तृप्यति समे पथि स्थितिः शनैन विषवले
तीपदे पदे सत्प्रावुद्धीन जानाति बोध्यमानो बुधैरपि संसारे क्लिश्यते तेन नरो लोभवशानुगः गर्भस्मृतेरभावे न
च शास्त्रमुक्तं शिवेन च तद्दुःखकथनाथीय स्वर्गमोक्षप्रसाधकं येन तस्मिन् शिवज्ञाने धर्मकामानयाक्रूते
न कुर्वत्यात्मनः श्रेयस्तदत्र महदद्भुतं अव्यक्तेंद्रियवृत्तित्वाद्बाल्ये दुःखं महत्पुनः इच्छन्नपि न शक्नोति वक्तुं
कर्तुं च शक्नये दंभजन्म महदुःखं लोल्येन वा पुनात तथा बालरोगैश्च विविधैः पीडा बालग्रहैरपि तृट्बु
206 भुक्षापरीतांगाक्के चितिमृत्यगोर्न्नय विन्मूत्रम अत्तणो चय भोहाद्बालः समाचरेत् कौमारः कर्णवेधेन
मातापित्रोश्च ताडनैः अक्षराध्ययनाद्यैश्च दुःखं स्याद्गुरुशासनात् अमतेंद्रियवृत्तेश्च कामरागप्रपीडितः । वृद्धः
रागार्त्तस्य सततं कुतः सौख्यं हि यौवने ईर्ष्यया सुमहद्दुःखं मोहाद्दुःखं क्रस्य जायते नेत्रस्य त्कपित्तस्यैव । रागप्र
रागो दुःखाय जायते रात्रौ न विंदते निद्रां कामाग्निः खेदतेयदा दिवा वापि कुतः सौख्यमर्थोपार्जनचिंत
या स्त्रिया चावृतदेहस्य पुंसः शुक्रविद्रवः न ते सुखाय मंतव्याः स्वेदजा इव विद्रवः कृमिभिस्ताद्य
मानस्य कुष्ठिनः पामनस्य च कंडूयनाग्नितापेन यत्सुखं स्त्रीषु तद्विदुः यादृशं मन्यते सौख्यमर्थोपार्जन
चिंतया तादृशं स्त्रीषु गतन्यमधिकं नैनविद्यते भुक्तिक्रियाने त्रभावो गंडस्य परिभूयते न धर्ममर्थं कामं राम॰
च मोक्षं च जरयावृतः शक्तः साधयितुं तस्मात् युवा धर्मं समाचरेत् वातपित्तकफादीनां वैषम्यं व्याधिरुच्यते १०६

जगत्पूर्वं देहमेवाशुचिपरं यन्मलावयवस्पर्शाच्छुचिरप्यशुचिर्भवेत् गंधलेपाद्यनोदाय शौचं दे
हस्य कीर्तितं द्वयस्यापगमात्पश्चात् भावशुद्ध्या विशुध्यति स्वरुजस्थो हि तीर्थेन विशुद्धिमधिग
च्छति अंतर्भावप्रदुष्टस्य विशतोपि हुताशनं न स्वर्गो नापवर्गोश्च देहनिर्दहनं परं भावशुद्धिः परं
शौचं प्रमाणं सर्वकर्मसु अन्यथालिंग्यते कांता भावेन दुहितान्यथा मनसाभिद्यते चैतत्तिरभिन्नेष्व
पि वस्तुषु अन्यथैव सतीपुत्रं चिंतयेदन्यथापतिं पश्याः पश्याः स्वभावस्य महाभागमुदाहृतं परि
ष्वक्तोपि यः भार्या भावहीनां न कामयेत् नाद्यादिविविधमन्नाद्यं रस्यानि सुरभीणि च अभावेन
नरस्तस्मात् भावः सर्वत्र कारणं चित्तशोध्यप्रयत्नेन किमन्यैर्बाह्यशोधनैः भावतः शुचिशुद्धा
त्मा स्वर्गमोक्षे च विंदति ज्ञानामलांभसा पुंसः सवैराग्यमृदा पुनः अविद्यारागविण्मूत्रलेपगंध
विशोधनैः एवमेतच्छरीरं हि निसर्गादशुचिं विदुः विंधादसाराणः सारं कदलीसारसन्निभं ज्ञात्वैवं दोषवद् धा
देहं यः प्राज्ञः शिथिलो भवेत् सोतिक्रामति संसारं दृढग्राहो वतिष्ठति एवमेतन्महाकष्टं जन्मदुःखं प्रकी
र्तितं पुंसामज्ञानदोषेण नानाकर्मवशेन च गर्भस्थस्य मतिर्यास्यात् साद्यतस्य प्रणश्यति संस्थितस्य
दुःखेन यंत्रयोनिनिपीडनात् वाह्येन वायुना चास्य मोहसंगेन देहिनो स्पृष्टमात्रस्य घोरेण ज्वरः समु
पजायते तेन ज्वरेण महता सहामोहः प्रजायते संमूढस्य स्मृतिभ्रंशः शीघ्रं संजायते पुनः स्मृतिभ्रं

पृ०म०
१०१
स्यक्तलतुण्डमक्षविष्टानुलेपितः पाच्यमानश्च सलिलं शुष्ककंठोष्ठतालुकः चिंत्यमानःस्व
वित्तानिकस्येतानि मृतेमपि पंचत्वं दासमापन्नः कालस्य पाशेन कर्षितः म्रियते पश्यतामेवं ग
लेघुरुघुरायते जीवस्तृणाज्जलौकेवदेहाद्देहं विशन् क्रमात् ग्राह्योन्मतरमंगे चदे
हंत्यजतिपूर्वकं मरणात्प्रार्थनादुःखमधिकं हि विवेकिनां क्षणिकं मरणादुःखमनं
तंप्रार्थनाकृतं जगतांपतिरर्थित्वाद्धि मुर्वामनतांगतः अधिकः कोपरस्तस्मात्सो
नयास्यति लाघवं ज्ञातमपेदमधुना मतो भवति यद्गुरुः नपरं प्रार्थयेद्यस्तस्मा
207 लाघवकारणं आदौ दुःखं तथा मध्ये दुःखं मंते च दारुणं निसर्गात्सर्वभूतानामिति
दुःखपरंपरावर्तमानान्यतीतानि दुःखान्यतानियानि तु नरानसाध्यं तुज्ञात्वानविर
ति तेनते अत्याहारान्महद्दुःखं अनाहारात्तदेव तत् तुलितेभोजनेत्वेवं भोजने च कृतः
सुखं क्षुधाहि सर्वरोगाणां व्याधिः श्रेष्ठतमः स्मृतः स चान्नौषधलेपेन क्षणमात्रं प्रशा
म्यति क्षुद्व्याधिवेदनातीव्रा निःशेषबलकृन्तनी तयाभिभूतो म्रियते यथान्यैर्व्याधिभिः राम
नरः तद्रसेपि हि किं सौख्यं जिह्वाग्रपरिवर्तिनिः तत्क्षणाद्दीर्घकालेन कंठं प्राप्य निवर्तते १०१

वातादीनांसमूहेनदेहोयंपरीकीर्तितः॥ तस्माद्व्याधिमयंज्ञेयंशरीरमिदमात्मनः वाताद्यव्यतिरिक्तत्वात्
व्याधीनांपंजरस्वयं रोगैर्नानाविधैर्यातिदेहीदुःखान्यनेकधा तानिचस्वात्मवेद्यानिकिमन्यत्कथयाम्य
हं एकोत्तरंमृत्युशतंअस्मिन्देहे प्रतिष्ठितं॥ तत्रैकःकालसंयुक्तःशेषाश्चागंतवःस्मृताः येत्विहागंतवः
प्रोक्तास्तेप्रशाम्य॥ तिभेषजैः जपहोमप्रदानैश्चकालमृत्युर्नशाम्यति॥ परिचायदिवामृत्युर्नस्यादि
व्यादशंकितः॥ नचान्नमृत्युघ्नस्तस्मादपमृत्योर्विनिर्जितः विविधाव्याधयस्तत्रसर्वोद्भूताःशालिनांतथा
विषाणिचाभिचाराश्चमृत्योर्द्वाराणिदेहिनां॥ पीडितेसर्वरोगाद्यैरपिधन्वंतरिःस्वयं स्वस्थीकर्तुंनशक्नो
तिकालप्राप्तेनचान्यथा॥ नौषधंननतयोदानंनमातानचबांधवाः॥ शक्नुवंतिनरात्रातुंनरंकालेनपीडितं
रसायनंतपोजाप्यंयोगसिद्धिर्महात्मभिः ततःसिद्धिमवाप्नोतिकालमृत्युमवाप्नुयात् जायतेव्याधिकी
टेबुम्नतःकर्मवशात्तुनः देहभेदेनयःपश्चात्प्रवियोगःकर्मसंक्षयात् मरणंतद्धिनिर्दिष्टंननाशःपर
मार्थतः महातमःसंप्रविष्टस्याछिद्यमानेषुमर्मसु यदुःखंमरणेजंतोर्नतस्येहोपमाक्वचित् हाता
तमातःक्वांतेतिकंदन्नेवसुदुःखितः मंडूकइवसर्पेणग्रस्यतेमृत्युनाजगत् बांधवैःसंपरित्यक्तः
प्रियैश्चपरिवारितः निःश्वसन्दीर्घमुष्णंचमुखेनपरिशुष्यता खट्वायांपरिवर्तेतमुह्यतेचमुहु
र्मुहुः संमूढःक्षिपतेत्यर्थंहस्तपादावितस्ततः खट्वातोवांछतेभूमिंभूमेःखट्वांपुनर्महीं विवश

त्वंकश्चित् न यः ख्यातोस्ति भूतले निरवलंबनिरस्तस्य सुखेति हृतिनिर्भयः पुत्रैर्बान्धुसहस्त्रैर्हि
पातयामास भूतले श्रीमतः कार्तवीर्यस्यर्षिपुत्रः प्रतापवान् ऋषिपुत्रस्य रामस्य रामो दशर
थात्मजः हनुमानपि सूर्येणा विहितस्तः पतितहितौ निवातकवचोग्रान्सर्वदानवान्बलदर्पितान्
हतवानर्जुनः श्रीमान् गोपालैः स विनिर्जितः सूर्यः प्रतापयुक्तोपि मेघैः संछाद्यते क्वचित् हि
प्यते वायुना मेघो वायोवीर्येन गर्जितं दह्यते वह्निना शैलाः स वह्निः शाम्यते जलैः तज्जलं शोष्य
ते सूर्यैः ते सूर्याः सह वारिणा त्रैलोक्येन समस्तेन नशंपते ब्रह्मणोदिने ब्रह्मापि त्रिदशैः सार्द्धमुप
संह्रियते पुनः परार्द्धद्वयकालांते शिवेन परमात्मना एवं नैवास्ति संसारे पञ्च सर्वोत्तमं बलं
विहायैकं जगन्नाथं परमात्मानमव्ययं ज्ञात्वा सातिशयं सर्वं मतिमानं विवर्जयेत् एवंभूतेज
गत्यस्मिन् कः सुरः पंडितोपि वा न ह्यस्ति सर्ववित्कश्चित् न वा मूर्खोप्यसर्ववित् पावत्यस्तु विज्ञा
नाति तावत्तत्र स पंडितः न सदानं च सर्वत्र प्रभावः सदृशः स्मृतः क्षिपतेन सदैवात्र प्रभावः क
स्यचित्क्वचित् दानवैर्निर्जिता देवास्ते वा देवा निर्जितापुनः इत्यन्योन्याश्रितो लोको भाग्ये जय राम
पराजयेः एवं वत्स पुंगराज्ञा ग्रस्थमात्राव भोजनं यानं शय्यासनं चैवं केशवं दुःखापके वलं १०८

इतिदुःखाभितप्तानामन्नमौषधवत्स्मृतं ननत्तसुखायकर्तव्यंपरमार्थैनियंडितैः प्रबोधेपिकृतःसो
ख्यंकोपेक्षपहतात्मनः कृषिवाणिज्यसेवादिगोरक्षादिपरश्रमैः खिद्यथापिहिभिर्मासर्म
स्पृतेभ्यापदैर्भुवि जलेचभवत्तेमत्स्येस्तथासर्वेविचित्तवान् विमोहयतिसंपत्तुनाशयतिव
यत्सच खेदयत्यर्जनेकालेकदार्थीसुखसुखावहाः यस्मार्थपतिसु क्लिश्नोपगुप्तसर्वार्थानिःस्पृहः ६
तयोरर्थपतिर्दुःखीसुखीमन्येविरक्तधीवसंतग्रीष्मतापेनदारुणावर्षपर्वसु वातातपेनकृष्या
चकालेप्येवंकृतः सुखंविवाहवित्तेदुःखंतद्धर्मोद्वहनेपुनः सूतिवैधव्यदुःखेभ्रदुर्धेविघ्ना
भिकर्मभिः दैत्ताव्रतिरोगंपुत्रस्पहाकष्टंकिंकरोम्यहं गावोनष्टाःकृषिर्भग्नाभोगाश्चप्रवल्लापिता ६
स्वामीप्राघुणकाःप्राप्ताः भग्नाहोदुःखमेगृहे वालापत्याचमेभार्याकः करिष्यतिरंधनंविवाहका
लेकन्यायाःकीदृशंस्याद्वरोभवेत् एभिश्चिंताभिभूतानांकृतः सौख्यंकटविनो कुटुंविनांकुटुंव
चिंताकुलितस्यपुंसः श्रुतंचशीलंचगुणाश्चसर्वे अपक्ककुंभेनिहितांईवापः प्रयांतिदेहेनसा
मंविनाशं राज्ञोपिहिकृतःसौख्यंसंधिविग्रहचिंतया पुत्रादपिभयंयत्रतत्रसौख्यंहिकीदृशं स्वजा
तीयाद्भयंप्रायः सर्वेषामेवदेहिनां एकद्रव्याभिलाषित्वात्पशूनामिवपरस्परं प्रविशेच्चव

प.भू.
२०९
राज्यसेवाद्यागोरक्षादिककर्मभिः वृद्धभावेनजरयाव्याधिभिश्चप्रपीडनात् मरणेचमहद्
दुःखंप्रार्थनायांततोधिकं राजाग्निजलदायादचौरशत्रुभयंमहत् अर्थस्यार्जनरक्षायांभय
नाशेभवेत्पुनः कार्पण्यमत्सरोद्वेगोधनाधिकेभ्यभयंमहत् अकार्यसंप्रवृत्तिश्चदुःखानिध
निनांसदा भृत्यवत्पकुशीदंचदासत्वंपरतंत्रता इष्टानिष्टाभियोगश्चसंयोगाश्चसहस्रशः
दुर्भिक्षेगतवंचमूर्खत्वंचदरिद्रता अधरोत्तरभावश्चनारकं राजविक्रमं अन्योन्याभिभवंदुः
209 खमन्योन्याभिमतंमहत् अन्योन्यममभेदाश्चअन्योन्यपीडाकरासदा बुधाश्चपापभेदेन अ
न्योन्यंचाभिभूताः इत्येवमादिभिर्दुःखैर्यस्माद्व्याप्तंचराचरं निरयादिमनुष्यांतंतस्मात्सर्वंत्यजे
द्बुधः स्कंधात्स्कंधेनयन्भारंविश्रामंमन्यतेयथा तद्वत्सर्वमिदंलोकेदुःखंदुःखेनशाम्यति अ
न्योन्यातिशयोपेताःसर्वदाभोगसंप्लवाः धर्मक्षयाच्चदेवानांदिविदुःखमवस्थितं नानायोनि
सहस्रेषुसंभवः पुण्यसंक्षयात् रोगाश्चविविधाकारादेवलोकेपिसंस्थिताः यज्ञस्यैहिशिरो हम
छिन्नं अश्विभ्यांसंधितंपुनः तेनदोषेणयज्ञस्यशिरोरोगःसदैवहि मार्त्तंडभानोःकुष्टंचैव राम ०
रुणस्यजलोदरं शक्रस्योदशनवैकल्यंभुजस्तंभःशचीपतेःसमहान्क्षयरोगश्चसोमस्यपी २०९

श्री

सत्रमेर्चैपिभवनेखट्वामात्रेपरिग्रहः उदकुंभसहस्रेभ्यः स्नेशयासविस्तरः प्रत्यर्थैतूर्यनिघोषःस
मंपुरनिवासिभिःराज्येभिमानमात्रेहिममचाप्यघ ते गृहे सर्वमाभरणंभारःसर्वमालेपनंमलं
सर्वप्रलीपंगानंचनृत्यमुन्मत्तचेष्टितं ईत्येवंराज्यसंभोगैःकुतःसौख्यंविचारतःनृपाणांविग्रहे
चिंत्यमन्योन्यविजिगीषया प्रायेण श्रीमदालेपान्नदुःखाघामहानृपाःस्वर्गप्राप्तानिपतिताःकः
श्रियाविंदतेसुखंस्वर्गेपिचकुतःसौख्यंहस्वदीप्तापरश्रियं उपर्युपरिदेवानामन्योन्यातिशयस्थितं
नरैः पुण्यफलंस्वर्गेमूलछेदेनभुज्यतेनचान्यत्क्रियतेकर्मसोत्रदोषःसुदारुणःछिन्नमूलतरु
र्यद्वत्दिवसैःपततिक्षितौ पुण्यस्यसंक्षयात्तद्वत्म्रियतेत्रिदिवौकसः सुखाभिलाषनिष्ठानांना
स्तिसौख्यंविचारतः क्षयाम्रविषयासिक्ताःस्वर्गभोगायकर्मणि पत्रशाखाफलानांचपातमम्रडेन
वायुना उन्मूलनान्नदीभिम्नगजैरन्येम्नदेहिभिः दावाग्निहिमशोषेम्नदुःखंस्थावरजातिषु
तद्वद्भूतंगसर्पाणांक्रोधेदुःखंचदारुणं दुष्टानांघातनंलोकेपाशेनचनिबंधनं अस्माच्चजन्ममरण
कीटानांचमुहुर्मुहुः सरीसृपनिकायानामेवंदुःखान्यनेकधा गर्भवासेमहदुःखंजन्मदुःखंतथान
णं सुबालदुःखंचाज्ञानंकौमारेगुरुशासनं यौवनेकामरागाभ्यांदुःखंचैवैर्षयापुनः कृषिवा

प.म्र. मातुले ॥ १ ॥ मानवामर्त्यलोकेचपापंकुर्वंतिदारुणं ॥ तेषांकर्मविपाकंचवदमातलेसांप्रतं ॥ २ ॥ मात
११० लिरुवाच ॥ श्रूयतामभिधास्यामिपापाचारस्यलक्षणं श्रुतेसतिमहज्ञानमज्ञाकालेप्रजापते वेदनिं
दांप्रकुर्वंतिब्रह्माचारस्यकुत्सनं महापातकमेवापिज्ञातंमेज्ञानपंडितैः साधूनामपिसर्वेषां
यःपीडांहिसमाचरेत्महापातकमेवापिप्रायश्चित्तेनहिव्रजेत् कुलाचारंपरित्यज्यअनाचा
रंव्रजंतिच एतच्चपातकंघोरंकथितंकल्पवेदिभिः मातापित्रोश्चयानिंदाताडनंभगिनीषुच
110 पितृस्वसृर्निंदनेचतदेवपातकंध्रुवं संप्राप्तेश्राद्धकालेपिपंचक्रोशांतरेस्थितेजामातरंपरित्य
ज्यतथाचदुहितुःसुतं स्वसारंचैवस्वस्रीयंपरित्यज्यप्रवर्तंते कामात्क्रोधाद्भयाद्वापिअन्यभोज
यंतेयदापितरोनैवभुंजंतिदेवाश्चैवनभुंजति एतच्चपातकंतस्मातपितृघातसमंकृतंदानका
लेपिसंप्राप्तेआगतेब्राह्मणेकिल भूरिदानेपरित्यज्यसतेभ्योहिप्रदीयते एकस्मैदीयतेदानम
न्येभ्योपिनदीयते एतच्चपातकंघोरंदानभ्रंशकरंस्मृतं यजमानगृहेसेवासस्थितान् ब्राह्मणान्
निजान्परित्यज्यहियद्दानंनदानस्यचलक्षणं समाश्रितंहियंविप्रंधर्माचारसमन्वितं सर्वपापैः राम
समुपेतंसुदानेवर्द्धिभिर्नयः नगण्येन्मूर्खविप्रंतंसौपापिष्ठोविप्रःसदाभवेत् नहित्यक्त्वाददे १५०

कार्त्तितः ज्वरोऽश्रसुमहानासीद्दक्षस्यापिप्रजायतेः कल्पेकल्पेचदेवानांमहातामपिसंक्षयः परा
र्द्धद्वयकालेतुब्रह्मणश्चाप्यनित्यता दक्षस्यदुहितापौत्रीब्रह्मणाकामितवान्मुनः क्रोधेनचभयंदी
र्घीयोगस्यासुमन्नवान्प्रभुः कामक्रोधौस्थितौतस्यपश्चदोषास्तदात्मकोदुःखानिचसमस्तानिसंस्थि
ता निनसंशयः विशीर्णज्जन्ममरणंमाययात्स्यचसर्वत स्त्रीवधः कामसक्तिः प्रसारश्चययौ
दुर्वेवलेरुद्रेणत्रिपुरंदग्धंदक्षयज्ञोविनाशितः स्कंदस्यजन्मभ्रुक्तोक्रीडादीनांसहस्रशः
एवंत्वपापिरागाद्यैर्दोषैर्देवाः समन्विताः शम्भुः परः प्रभुः शांतः परिपूर्णः समुक्तिदः एवमे
तत् जगत्सर्वमन्योन्यातिशयेस्थिते दुःखेनकलितेज्ञात्वानिर्वेदपरमंव्रजेत निर्वेदा
च्चविरागःस्यात्विरागाज्ज्ञानसंभवः ज्ञानेनतमंज्ञानं शैवंमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ समस्तदुःख
निर्मुक्तःस्वस्थात्मासुखीतदा ॥ सर्वज्ञः परिपूर्णश्चमुक्तइत्यभिधीयते ॥ मातलिरुवाच ॥ रात्रे
तेसर्वमाख्यातंपत्वयापरिपृच्छितं ॥ धर्माधर्मविवेकोहिसर्वज्ञानसमुद्भवः इंद्रलोकेप्रगंतव्य
देवराजस्यशासनात् ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेवेणोपाख्यानेपितृमातृतीर्थेनामध्यायः ॥
॥ ६५ ॥ ययातिरुवाच ॥ अस्माकमस्यत्वसंगेनभवतोदर्शनंमम ॥ संजातंशाक्कसंवादेएतच्छ्रेयोमे

प.भू. निंदंति ये पापाः ब्रह्मद्वेषकराः श्च ये। आचारनिंदका लोके ते महापातकोत्तमाः असंपूज्य परं ज्ञा-
१११ नं पुराणं भागवतं तथा वैष्णवं हरिवंशं वा मत्स्यं वा कूर्ममेव च पद्मं वायुं पूजयंति ते तेषां श्रेयो वद
म्यहं श्रुत्यर्हं तेन चैरेवः पूजितो मधुसूदनः तस्मात्पूजा प्रभावेन वैष्णवं चित्सु वल्लभं देवस्थाने
च नित्यं वै वैष्णवं पुस्तकं न्यय तस्मिन्नपूजिते विप्र पूजितः कमलापतिः असंपूज्य हरेर्ज्ञानं पधी
पते लिखंति च अन्यायतः प्रपश्यति प्र एवं तु च्चारयंति च विक्रीडंति च लोभेन कुज्ञानं नियमेन च
असंस्कृत प्रदेशे पुस्तकं स्थापयंति च हरिज्ञानं पश्चात्ते मम कृत्वा तु प्रकाशयेत् अधीयते समर्थो
111 ष्ट्रयः प्रसादं करोति च अशुचिश्चाशुचौ स्थाने यः प्रवक्ति शृणोति च इति सर्वं समासेन ज्ञाननिं
दासमं स्मृतं गुरुपूजामकृत्वा वा यः शास्त्रं श्रोतुमिच्छति न करोति च शुश्रूषां ज्ञानं गच्छभावतः
नाभिनंदति तद्वाक्यमुत्तरं च प्रयच्छति गुरुकर्मणि साध्ये च तदुपेक्षां करोति च गुरुमार्तमश-
क्तं च विदेशं प्रस्थितं तथा अरिभिः परिभूतं वा यः संत्यजति पापकृत् पठमाने पुराणं तु तस्य
पापं वदाम्यहं कुंभीपाके वसेत्तावत् यावदिंद्राश्चतुर्दश पठमाने गुरुर्योहि उपेक्षयति पापधीः
एवं हि पातकं घोरं बहुतर्कं निवासिने भार्यापुत्रेषु मित्रेषु पश्चाद्वर्ज्यां करोति च इत्येतत्पातकं राम
ज्ञेयं गुरुनिंदासमं महत् स ब्रह्महा कृतघ्नश्च सुरापी गुरुतल्पकः महापातकिनश्चैते योगीना ॥१११

दत्तमन्यस्मै ब्राह्मणाय वै दत्ते तु तं भवेत्तस्य निःफलं नात्र संशयः पुण्यकालेषु संप्राप्ते संश्रिते प्र
जेयद्विजं मूर्खं वापि हि विद्वांसं तस्य पुण्यफलं स्मृतम् अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलं तस्य प्रजायते।
ब्राह्मणः [illegible] वापि वैश्यः शूद्रश्चतुर्थकः कस्माद्विकारणाद्वा जन्तुः शक्यप्राप्यन कालयेत्
ज्यन्यविप्रस्य वै स्नेहात् श्राद्धं पितृपितामहे उभौ द्वौ पूजयेत्तात भोजनाच्छादनैस्तत्तांबूलद
हिणाभिश्च पितरस्तस्य हर्षिताः श्राद्धं भुक्त्वा परात व्यसदा दानं चरद्धितानरदंश रम्याद्वक।
तोयो गोहत्यादिसमं भवेत् द्वावेतौ पूजयेत्तस्मात् प्रद्वयान्यसत्तमः निर्द्धनत्वप्रभावाद्वै
तमेकं हि प्रपूजयेत् व्यतीपातेपि संप्राप्ते वैधृते च नरोत्तम अमावास्यां तथा राजन्नृत्याहे परमात्तंके
श्राद्धमेव प्रकर्तव्यं ब्राह्मणेन विजानता यस्यापि ज्ञायते वंशः कुलं त्रिपुरुषं तथा आचारश्च तथा राजन्
संविप्रं सन्निमंत्रयेत् कुलं न ज्ञायते तस्य आचारेण विचारयेत् नाश्नंति तस्य वै गेहे पितरोपि प्रतर्पिताः।
शापं दत्त्वा ततो यांति श्राद्धादि प्रविवर्जितान् माहापापी भवेत्सोहि ब्रह्मणः सदृशाय दैत्ये त्रा चारपरिस्त
ज्यमोहेनापि नरोत्तम महापापी स विज्ञेयः सर्वधर्मबहिःकृतः ये त्यजंति शिवाचारं वेदमवं भोगदा
दायिनं निंदंति ब्राह्मणं ये मे विज्ञेयाः पापवृत्तिताः ये त्यजंति शिवाचारं शिवभक्तान् द्विषंति च हरौ

प॰मू॰ लंपतदुपरत्यागनकं द्विजद्रव्यापहरणमर्यादायाव्यतिक्रमं अतिमानातिकोपश्च दांभिकत्वंकृतघ्नता ता
११२ अन्यत्रविषयासक्तिः कार्पण्यंपमांधावित्तरं परदाराभिगमनंसाध्वीकन्याभिदूषणं परिवित्तिःप
रिवेत्तापपाच्चपरिविद्यते तयोर्दानंचकन्यायास्तयोरेवचयाजनं पुत्रमित्रकलत्राणामभावेचस्वा
मिनस्तथा आर्याणांचपरित्यागंसाधूनांचतपस्विनां गवांक्षत्रियवैश्यानांस्त्रीशूद्राणांचघातनं
शिवायतनवृक्षाणांपुष्पारामविनाशनं आश्रमःपीडामाश्रमस्थानांमाचरेदल्पिकामपि तद्भृत्यप
रवर्गस्यपशुधान्यधनस्यच कुप्यधान्यपशुस्तेयमयाज्यानांचयाजनं यज्ञारामतडागानांदारा
११२ पत्यस्यविक्रयः तीर्थयात्रोपवासानांव्रतानांचस्वकर्मणां स्त्रीधनान्युपजीवंतिस्त्रीभरात्यंत
जीविनास्वधर्मविक्रये यस्तुस्वधर्मनतीनेनरः परदोषप्रवादीचपरच्छिद्रावलोककः
परद्रव्याभिलाषीचपरदारावलोककः एतेगोघ्नसमानाश्चज्ञातव्यानयत्नतः यःकु
तोसर्वशस्त्राणांगोहंतागोश्वविक्रयी निर्दयोतीवभूतेषुयश्चनारमकश्चसः मिथ्याप्रवद
तेवाचमाकर्णयतियःपरैः स्वामिद्रोहगुरुद्रोहीमायावीचपलःशठः योभार्यापुत्रमित्राणि रम॰
गणवालवृद्धकृशातुरान् भृत्यानतिथिबंधूंश्चत्यक्त्वाभुंक्तेक्षुधान्वितः यस्तुमृष्टंसमश्नाति ११२
नोचांघ्रंतंददातिच पृथक्पाकीसविज्ञेयोब्रह्मवादिभिर्गर्हितः नियमान्स्वयमारभ्ययस्तंजं
ह

भगिनीषु च कुमारीषु साहसं ये पापं २ अंत्यजस्त्रीनिषेवणं सगोत्रास्त्रीगमनं

शाकपंचमं क्रोधाद्द्वेषाद्भयाल्लोभात् ब्राह्मणस्य विशेषतः मर्मातिकृन्तमहादोषं ब्रह्मघ्नः स प्रकी
र्तितः ब्राह्मणं यः समाहूय याचमानमकिंचनं पश्चान्नास्तीति यो ब्रूयात्स चैव ब्रह्महा नृप यस्तु
विद्याभिमानेन निस्तेजयति वै द्विजं उदासीनं सभामध्ये स ब्रह्महा प्रकीर्तितः मिथ्यागुणैश्चा
त्मानेन यत्कृत्य कर्षितो पुनः गुरुं विरोधयेद्यस्तु स च वै ब्रह्महा स्मृतः क्षुत्तृष्णार्त्तप्रदेहानामन्नभोज
नमिच्छतां यः समाचरते विघ्नं तमाहुर्ब्रह्मघातकं पिशुनः सर्वलोकानां रंध्रान्वेषणतत्परः उ
द्वेजनकरः क्रूरः स च वै ब्रह्महा स्मृतः देवद्विजगवां भूमिं पूर्वं भुक्तां हरेत्तु यः प्रनष्टामपि का
लेन तमाहुर्ब्रह्मघातकं द्विजवित्तापहरणं न्यायेन समुपार्जितं ब्रह्महत्यासमं ज्ञेयं तस्य पात
कमुत्तमं अग्निहोत्रं परित्यज्य पंचयज्ञादिकर्मणि मातापित्रोर्गुरूणां च कूटसाक्ष्यं सुहृद्वधः
अप्रियं शिवभक्तानां अभक्षाणां च भक्षणं वने निरपराधानां प्राणिनां च प्रमारणं गवां गोष्ठे व
ने चाग्नेः पुरे ग्रामे च दीपनं इति पापानि घोराणि सुरापानसमानि तु दीनसर्वस्वहरणं परस्त्रीग
जवाजिनां गोभूरजतवस्त्राणां मौषधीनां रसस्य च चंदनागरुकर्पूरकस्तूरीपट्टवाससां परन्
न्यासापहरणं रुक्मस्तेयसमं स्मृतं कन्यानां वरयोग्यानां अदाने सदृशे वरे पुत्रमित्रकलत्रे
षु गमनं गुरुतल्पसमं स्मृतं महापातकतुल्यानि पापान्युक्तानि यानि वानि तु तानि पातकसं
ज्ञानि तन्न्यूनमुपपातकं द्विजानर्थे प्रतिज्ञाय न च यच्छति यः पुनः तत्र विस्मरते विप्रस्तु

प॰भू॰ त्रपुकांस्यपूर्णंखर्णंचजलोद्भवं वादित्राणिवंशाद्यंगृहोपस्कारणाणिच ऊर्णाकर्पासकौशेय।
११३ रंगजद्रोद्भवानिचतत्लंसूक्ष्माणिवस्त्राणियेलोभेनहरंतिच एवमादीनिचान्यानिद्रव्याणिविविधानिच
नरकेषुध्रुवंगच्छेत् अपहृत्याल्पकान्यपि यद्यात्तद्वापरद्रव्यमपिसर्षपमात्रकं अपहृत्यनरोयातिन
रकेनात्रसंशयः एवंधनाद्यैर्नरायापेरुक्तंकांतिसमनंतरं शरीरंयातनार्थायपूर्वाकारमवाप्नुवान् यम
ख्या लोकंव्रजत्येतेशरीरस्थायमाज्ञयायमदूतैर्महाघोरैर्नीयमानाःसुदुःखिताः देवतिर्यङ्मनुष्याणांम
धर्मनियतात्मनां धर्मराजःस्मृतःशास्तासुघोरैर्विविधैरपिविनयाचारयुक्तानांप्रमादात्मलिनात्मनां
213 प्रायश्चित्तैर्गुरुःशास्तानचैतेरीहयतेयमः पारदारिकचौराणां अन्यायव्यवहारिणांनृपतिःशासकःप्रोक्तः
प्रछन्नानांचधर्मराट्॥ तस्मात्कृतस्यपापस्यप्रायश्चित्तंसमाचरेत् नाभुक्तस्यान्यथानाशःकल्पको
टिशतैरपि॥ यःकरोतिस्वयंकर्मकारयेद्वानुमोदयेत् कायेनमनसावाचातस्यचाधोगतिःफलं॥ इति
संक्षेपतःप्रोक्तापापभेदास्त्वसाधनाः कथ्यंतेगतयश्चित्राःनराणांपापकर्मिणां॥ अन्यत्किंतेप्रवक्ष्यामित
न्मेब्रूहिनरोत्तम॥ अधर्मस्यफलंचैवष्टंधर्मस्यापिवदाम्यहं इत्युक्त्वामातलिस्तत्रराजानंसर्ववत्सलं
तस्मिन्धर्मप्रसंगेनइत्याख्यातंमहात्मना॥ ॥इतिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेवेणोपाख्यानेययातिचरि राम
त्रेपितृतीर्थवर्णनेनामाध्यायः॥ ६६॥ मातलिरुवाच॥ अथपापैरिमेयांतियमलोकंचतुर्विधाः संत्रास। ११३

षट्षष्ठीतमोध्यायः

त्वजितेंद्रियाः प्रव्रज्यागामिनो ये परद्रव्यहर्त्ता भेदकाः शाध्यत्विप्रान्गुरुंश्चैव यश्च गोद्विप्रना
उपेत् ये ताडयंत्यदोषांश्च नारीं साधुपदे स्थितां आलस्ययुक्तः सर्वेगोपः स्वपिति मुहुर्मुहुः दुर्व
लांश्च न पृच्छंति निष्ठाम्नान्वेषयंति च पीडयंत्यति भारेण सहन्तांश्चाहयंति च सर्वपापरता ये च संयु
क्तापेयं च भुंजते भग्नांगी हतरोगार्त्तां गोरूपांच क्षुधातुरां न यात्नयंति यत्नेन ते जना नारकाः स्मृताः ना
वृषाणां वृषणे ये च यापिष्ट्वा घातयंति च वाधयंति च गावस्ता महानारकिणो नराः आशया समनुप्राप्तं द्र
त्साश्रमपीडितं ये चातिथिं न मन्यंते ते वै निरयगामिनः अनाथं विकलं दीनं बालं वृद्धं कृशातुरं नानु
कंपंति ये मूढास्ते यांति नरकार्णवं शिल्पिनः कारवो वैद्याः ये सारकारान्नपध्वजाः घृतकामांत्यकर्म
णः सर्वे निरयगामिनः पश्चादिकमतिक्रम्य स्वेच्छया आहरेत्करं नरके सुसपचेतपश्चदंडभृतान्यः
उत्कोचके रधिगतेतस्करैश्च प्रपीड्यते पस्य राष्ट्रे पुरे राज्ये पच्यते नरकेषु च द्विजाश्च प्रतिगृह्णं रो:
ति नृपस्य पापवर्त्तिनः प्रयांति ते पि घोरेषु नरकेषु न संशयः पारदारिकचौराणां यत्पापं पार्थिवस्य च
भवत्यरक्षतो घोरो राज्ञस्तस्य परिग्रहं अचौरंश्चौरवध्यस्य चौरं चाचौरवत्पुनः अविचार्य नयोऽन्याय
घ्नां तकर्मांतरं व्रजेत् घृततैलान्नपानादिमधुमांससुरासवं गुडेक्षुक्षीरशाकादिदधिमूलफला
नि च तृणकाष्ठं पुष्पपत्रं कांस्यभाजनमेव च उपानच्छत्रकंटकाशिविकामासनंमृद्ताम्रसीस

प.भू. चकर्मयोगप्रभेदतः १ हिंसादिदोषनिर्मुक्ताक्लेशायासविवर्जिताः सर्वभूतहिताःसूक्ष्मा
११४ स्वायासेमहत्फलं २ अनंतशाखाफलिताशिवमूलैकसंश्रिताज्ञानध्यानसुपुष्पाढ्याशिव
धर्माःसनातनाः ३ धारयंतिशिवंयस्माद्धार्यंतेशिवभाषितैः शिवधर्माःस्मृतास्तस्मात्संसा-
रार्णवतारकाः ४ तथाहिंसाक्षमासत्यंसम्यक्श्रद्धेमनसंशय दानमिज्यातपोदानंदशकंधर्म
साधनं ५ अथस्थानेष्वसमस्तेष्वशिवधर्मेष्वनुष्ठितैःशिवैकरस्यसंप्राप्तेर्गतिरेकैवकल्पिता:
114 ६ यथाभूःसर्वभूतानांस्थानंसाधारणंस्मृतं तत्तथाशिवभक्तानांतुल्यंशिवपुरंस्मृतं ७
यथेहसर्वभूतानांभोगाःसातिशयाःस्मृताः नानापुण्यविशेषेणभोगाःशिवपुरेतथा ८
शुभाशुभफलंचापिभुज्यतेसर्वदेहिभिः शिवधर्मस्यचैकस्यफलंतत्रोपभुज्यते ९ य
कृ स्ययादृग्भवेत्पुण्यंश्रद्धापात्रविशेषतः भोगाःशिवपुरेतस्यतस्यज्ञेयास्तथास्थिताः १०
स्थानप्राप्तिःपरंतुल्याभोगाःसातिशयाःस्थिताः कुर्यात्पुण्यंमहत्तस्मात्महाभोगजिगी(षुणा)
षया ११ सर्वाधिपत्यमेवैकंतत्रनास्तिसुरोत्तमैः आत्मभोगाधिपत्यंस्यात्शिवसर्वज राम
गत्पतिः १२ केचित्तत्रैवमुच्यंतेज्ञानयोगरतानराः आवर्तंतेपुनश्चान्येसंसारेभोगतः ११५

सगाजं नभुख
ज्ञजोत श्रुत्वा
स्तन प्रदानेन
होदूर्मेन
श्रुजेनु यांति
ध्यकया
नैन ६

जननं घोरं विवशाः सर्वदेहिनः ॥ १ ॥ गर्भस्थैर्जायमानैश्च बालैस्तरुणमध्यमैः ॥ पुंस्त्रीनपुंस-
कैर्विद्धि पातव्यं जंतुभिस्ततः ॥ २ ॥ शुभाशुभफलं तत्र देहिनां प्रविचार्यते ॥ चित्रगुप्तादिभिः सर्वै-
र्मध्यस्थैः सर्वदर्शिभिः नतेत्र प्राणिनः संति येन यांति यमक्षयं ॥ अवश्यं पदहिकृतं कर्म भोक्तव्यं
तद्विचारितं येतत्र शुभकर्माणः सौम्यचित्तान्विताः तेन यांति सौम्येन यथा यमनिकेतनं ॥
यः प्रदद्याच्च विप्राणामुपानत्काष्ठपादुके ज वेनाश्वेन महता सुखं याति यमालयं ॥ छत्रप्रदा-
नेन गच्छंति यथा साभ्रेण देहिनः ॥ दिव्यवस्त्रपरीधाना यांति वस्त्रप्रदायिनः ॥ शिविकायाः प्र-
दानेन पुष्पारामप्रदायिनः ॥ देवायतनकर्तारश्च यतीनामाश्रमस्य च ॥ अनाथमंडपानां च
कीडंतो तिगृहोत्तमैः देवाग्निगुरुविप्राणां मातापित्रोश्च पूजकः विप्रेभ्युदीनेभ्युगुणान्विते-
भ्यः पूज्य छत्रं पास्वल्पमपि प्रदत्तं ॥ नत्सर्वे कामान्समुपैति लोके श्राद्धे च दानं प्रवदंति संतः ॥ श्र-
द्धादानेन विज्ञेयमपि वालाग्रमात्रकं ॥ यत्पात्रादि चतुष्टयं श्रद्धाते पुष्पेदासमम ॥ श्रद्धीयते स-
दा तस्मात् श्रद्धापात्रफलं भवेत् ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने नाम ध्या-
यः ॥ ६७ ॥ मातलिरुवाच ॥ अथ धर्मो शिवो नो नः शिवधर्मागमे हमाः ज्ञेया बहुविधास्ते

सपुबछो नमोध्याय

प॰भ॰ एकैः सहस्रसोमेंदुदिव्यैर्वा सूर्यजैजः समप्रभं रुद्रलोकमिति प्रोक्तं नृशेषगुणसंयुतं सर्वेषां
११५ शिवभक्तानां तत्पुरं परिकीर्तितं रुद्रहेत्वेनमतानां चजांम स्थावरात्मनां त्र्यंबकदिवसं भक्त्यायः प्रप
जयति शिवं स याति शिवसंस्थानं विंपुनर्वैकुंठेश्च भवेत् वैष्णवाविष्णुभक्ताश्च विष्णुध्यान
परायणाः तेपि गच्छंति वैकुंठे समीपे देवचक्रिणः ब्रह्मनाचसधर्मात्मा ब्रह्मलोकं प्रयाति सः
तस्मादीशं सदा भक्तिं भावयेदात्मनात्मना हरौवापि महाराज पुक्त्वा तान् नानयं तस्मात्स
११S दविचारेण भावदोषविचारतः एवंविष्णुप्रभावेन निसृष्टेनाधिकर्मणा नरः स्थानमवाप्नो
ति देशभावानुरूपतः इत्येतदपरं प्रोक्तं श्रीमच्छिवपुरं महत् देहिनां कर्मनिष्ठानां पुनरावृ
त्तिकं स्मृतं ऊर्ध्वं शिवपुराण्ये च निरवशेषं चपक्षेषकुलं तेजसां गंधर्वाणां च वायव्यं यादृश्यं च
सकलं स्मृतं पांचभौतिकमिद्रूपं चत्वारिंशद्गुणं महत् सोमसूमानसंदिव्यविष्णशं पंच
भौतिकं सौम्यं प्रजापतीशानामहंकारगुणसाधिकं चतुष्षष्ठिगुणं ब्राह्मं बौधमैश्वर्यमुत्तमं
विष्णोः प्राधानिकं तत्र मैश्वर्यं ब्रह्मणः पदं श्रीमत् शिवपुरे दिव्ये रोश्वर्यं सर्वकामिकं चानंत राम
गुणमैश्वर्यं शिवस्यात्मगुणं महत् आदिमध्यांतरहितं विशुद्धं तत्त्वलक्षणं सर्वावभासकं सूक्ष्मं ११५

तस्माद्विमुक्तिमिच्छंस्तु भोगासक्तिं च वर्जयेत् विरक्तः शान्तचित्तात्मा शिवज्ञानमवाप्नुयात् १४ येये वा
पीशाहृदयायज्ञतीर्थप्रसंगतः तेषामपि ददातीशः स्थानं भावानुरूपतः तत्रार्चयंति ते रुद्रं सरुद्रद्वि
त्र कल्मषाः तेषां पिशाचल्लोके सुभोगानीशः प्रयच्छति संतप्ता दुःखभारेण म्रियंते सर्वदेहिनः
अन्नदः प्राणदः प्रोक्तः प्राणदश्चापि सर्वदः तस्मादन्नप्रदानेन सर्वदानफलं लभेत् त्रैलो
क्ये यानि रत्नानि भोगस्त्रीवाह— निरत्नानि भोगस्त्रीवाहनानि च अन्नदानप्रदः सर्वमिहा
मुत्र फलं लभेत् यस्मादन्नदाने पुरुषः कुरुते प्राणसंचयं अन्नप्रदानुस्तस्याधिकं तु श्राधेन
संशयः धर्मार्थकाममोक्षाणां हेतुः परमसाधनं अन्नं प्रजापतिः साक्षादन्नं विष्णुः शिवः
स्वयं तस्मादन्नसमं दानं न भूतं न भविष्यति त्रपाणामपि लोकानामुदकं जीवनं स्मृतं
पवित्रमुदकं दिव्यं दिव्यं शुद्धं सर्वरसायनं अन्नपानाश्वगोवस्त्रशय्याच्छत्रासनानि च प्रेत
लोके प्रशस्तानि दानान्यष्टौ विशेषतः एवं दानविशेषेण धर्मराजपुरं नरः यस्माद्याति सु
खेनैव तस्माद्धर्मं समाचरेत् ये पुनः क्रूरकर्माणः पापा दानविवर्जिताः भुंजंते दारुणं दुःख
नरके नृपनंदन तथा तु सुखं प्रभुंजंति धर्मकर्त्तार एव तु तेषां तु सम्भवेत्सौख्यं कर्मयोगर
तात्मनो अप्रमेयगुणैर्दिव्यैर्विमानैः सर्वकामकैः असंख्यैस्तु रम्यात्रप्राणिनामुपका

पद्मपुराण ... ६८

प. भू. ११६ सुखगामिनं ॥ एवमुक्त्वा द्विजश्रेष्ठ मौनवान् मातलिस्तथा राजानं धर्मतत्त्वज्ञं ययातिं नहुषात्मजं ॥ इ
ति श्रीपद्मपुराणे भूमिखण्डे वेणोपाख्याने ... नाम अध्यायः ॥ पिप्पल उवाच ॥ मातलेश्च वचः श्रु
त्वा स राजा नहुषात्मजः किं चकार महाप्राज्ञस्तन्मे वक्तुमिहार्हसि सर्ववित् ॥ सुकर्मोवाच ॥ सर्वधर्मभृतां
श्रेष्ठो ययातिर्नृपसत्तम तमुवाचागतं दूतं मातलिं शक्रसारथिं शरीरं नैव त्यक्ष्यामि गमिष्यामि न
दिवं पुनः शरीरेण विना दूत पार्थिवेन न संशयः यद्यप्येवं महादोषः कायस्यैव प्रकीर्तितः पूर्वं
126 चापि समाख्यातं त्वया सर्वं गुणागुणं नाहं त्यक्ष्ये शरीरं वै नागमिष्ये दिवं पुनः इत्याचक्ष्व हि दूत
गत्वा देवं पुरंदरं एकाकिना हि जीवेन कायेनापि महामते नैव सिद्धिं प्रयात्येवं सांसारि
कमिहैव हि नैव प्राणं विना कायो जीवः कायं विना न हि उभयोश्चापि मित्रत्वं नापि स्यान्नाशमिद्धगः
यस्य प्रसादभावाद्धि सुखमश्नाति केवलं शरीरस्याप्ययं प्राणो भोगानीयात्मनोनुगान् एवं ज्ञा
त्वा स्वर्गभोगं न भोज्यं देवदूतक संभवंति महादुष्टा व्याधयो दुःखदायकाः मातले किल्बिषं चैव ज
राद्दोषात्प्रजायते पश्य मे गुणसंयुक्तं कायं षोडशवार्षिकं जन्मप्रभृति मे कालं महाद्वंद्वः प्रया राम
ति च यथा षोडशवर्षस्य कायः एव प्रशोभते तथा मे शोभते देहो बलवीर्यसमन्वितः नैव ग्लानि ११६

तथापि नृ ततो भावः ... जायते ...

तस्माद्विमुक्तिमिच्छंस्तु भोगासक्तिं च वर्जयेत् विरक्तः शान्तचित्तात्मा शिवज्ञानमवाप्नुयात् १४ येयेचा
पीशाहृद्याय त्वत्तीर्थसंगतः तेषामपि ददातीशः स्थानं भावानुरूपतः तत्रार्चयंति ते रुद्रं सरुद्रद्वि
त्रकल्मषाः तेषां पिशाचलोकेषु भोगानीशः प्रयच्छति संतप्ताद्दुःखभारेणाम्रियंते सर्वदेहिनः
अन्नदः प्राणदः प्रोक्तः प्राणदश्चापि सर्वदः तस्मादन्नप्रदानेन सर्वदानफलं लभेत् त्रैलो
क्यां रत्नानि भोगस्त्रीवा-- नि रत्नानि भोगस्त्रीवाहनानि च अन्नदानप्रदः सर्वमिहा
मुत्र च फलं लभेत् यस्मादन्नदानेषु संगः कुरुतेऽघसंचयं अन्नप्रदानस्तस्माधिकं तु श्राद्धेन
सञ्चयः धर्मार्थकाममोक्षाणां हेतुः परमसाधनं अन्नं प्रजापतिः साक्षादन्नं विष्णुः शिवः
स्वयं तस्मादन्नसमं दानं न भूतं न भविष्यति त्रयाणामपि लोकानामुदकं जीवनं स्मृतं
पवित्रमुदकं दिव्यं दिव्यं मृष्टं रसायनं अन्नपानाश्वगोवस्त्रशय्याछत्रासनानि च प्रेत
लोके प्रशस्तानि दानान्यष्टौ विशेषतः एवं दानविशेषेण धर्मराजपुरं नरः यस्माद्याति सु
खेनैव तस्माद्धर्मं समाचरेत् ये पुनः क्रूरकर्माणः पापा दानविवर्जिताः भुंजंते दारुणं दुःख
नरके नृपनंदन तथा सुखं प्रभुंजंति धर्मकर्तार एव तु तेषां तु संभवे सौख्यं कर्मयोगर
तात्मनो अप्रमेयगुणोद्दिष्टैर्विमानैः सर्वकामकैः असंख्यैस्तु रम्यात्र प्राणिनामुपका

प.भू. सुखगामिनं ॥ एवमुक्तो द्विजश्रेष्ठ मौनवान् मातलिस्तथा राजानं धर्मतत्त्वज्ञं ययातिं नहुषात्मजं ॥ इ
११६ ति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने[illegible]माध्यायः ॥ पिप्पल उवाच ॥ मातलेश्च वचः श्रु
त्वा स राजा नहुषात्मजः किंचकार महाप्राज्ञ[illegible]मि सर्वदा ॥ सुकर्मोवाच ॥ सर्वधर्मभृतां
श्रेष्ठो ययातिर्नृपसत्तम तमुवाचागतं दूतं मातलिं शक्रसारथिं शरीरं नैव त्यक्ष्यामि गमिष्येन
दिवं पुनः शरीरेण विना दूत पार्थिवेन न संशयः यद्यप्येवं महादोषा कायस्यैव प्रकीर्तिता पूर्वं
226 चापि समाख्याता तत्त्वया सर्वं गुणागुणं नाहं त्यक्ष्ये शरीरं वै नागमिष्ये दिवं पुनः इत्याचक्ष्व हि दूत
गत्वा देवं पुरंदरं एकाकिना हि जीवेन कायेनापि महामते नैव सिद्धिं प्रयात्येवं सांसारि
कमिहैव हि नैव प्राणं विना कायो जीवः कायं विना न हि उभयोश्चापि मित्रत्वं नापिच्छ्यनाशमिद्रुगः
यस्य प्रसादभावाद्वै सुखमश्नाति केवलं शरीरस्याप्ययं प्राणो भोगानीयात्मनोनुगान् एवं ज्ञा
त्वा स्वर्गभोग्यं न भोक्ष्ये देव हूतक संभवंति महादुष्टा व्याधयो दुःखदायकाः मातले कित्विषं चैव ज
रादोषात्प्रजायते पश्य मे पुण्यसंयुक्तं कायं षोडशवार्षिकं जन्मप्रभृति मे कालमह्वादरूः प्रया॥ राम
तिच यथा षोडशवर्षस्य कायः एव प्रशोभते तथा मे शोभते देहो बलवीर्यसमन्वितः नैव ग्लानि ११६
तथापि नूतनो भावः कायस्यापि प्रजायते मम कालो गतो दूतः[illegible]

अन्नैवमस्त्वंपरस्परं सुसंपूर्णंजगद्वेषंपशुपाशविमोक्षणं योयंस्थानमनुप्राप्तस्तस्यभोगस्तदा
त्मकः पुण्यपार्थितस्यमानेनभवेदीशप्रसादतः नराणांपाणिताराणांदृश्यंतेकोटयस्त्विमाः अ
ष्टविंशतिरेवंतेसदीक्षासुकृतात्मनो येकुर्वंतिनमस्कारंईश्वरेणक्वचित् संपर्कात्कौतुकाल्लो
भात्तद्विमानंलभंतिते नामसंकीर्तनाद्वापिप्रसंगेनशिवस्ययः कुर्याद्वापिनमस्कारंनतस्यविलयोभवेत्
इत्येतागतयस्तत्रमहत्त्वःशिवकर्मणिकर्मणाम्यांतरेणयिपुंसामीशानुभावतः प्रसंगेनापियेकुर्युः
शंकरस्मरणंनराः तेलभंत्यत्वतुलंसौख्यंकिंपुनस्तत्परायणाः विष्णुचिंतांप्रकुर्वंतिध्यानेनगतमा
नसाः तेयांतिपरमंस्थानंतद्विष्णोःपरमंपदं शैवंचवैष्णवंरूपंएकरूपंनरोत्तम द्वयोश्चांतरं
नास्तिएकरूपमहात्मनोः शिवायविष्णुरूपायशिवरूपायविष्णवे शिवस्यहृदयंविष्णुर्विष्णो
श्चहृदयंशिवः एकमूर्तिस्त्रयोदेवाब्रह्मविष्णुमहेश्वराः त्रयाणामंतरंनास्तिगुणभेदःप्रकीर्तितः
शिवभक्तोसिराजेंद्रतथाभागवतोसिवै तेनदेवाःप्रसन्नास्तेब्रह्मविष्णुमहेश्वराः सुप्रीतावरदा
राजन्कर्मणास्तवसुव्रतः इंद्रादेशात्समायातःसन्निधौतवसुव्रत ऐंद्रमेनंपरंयाहिपश्चाद्ब्राह्म
महेश्वरं वैष्णवंचप्रयाहित्वंदाहप्रलयवर्जितं अनेनापिविमानेनदिव्येनसर्वगामिना दिव्य
मूर्तिरतोभुंक्ष्वदिव्यभोगान्मनोरमान् समारुह्यविमानंत्वंपुण्यकं

नवं अध्यायः ग्रं २

पं.भू. इंद्राय च महात्मने ॥ समाकर्ण्य स हृष्टात्मा होपपाते स्तु महात्मनः तस्याथ चिंतयामास त्वायनार्थं दिवं
११९ प्रति ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने पितृतीर्थे नामाध्यायः ॥ [illegible] ॥ पिप्पल उवाच ॥ तस्मि
न्महाभाग तत इंद्रस्थाने पुनः किं चकार स धर्मात्मा ययातिर्नहुषात्मजः ॥ १ ॥ सुकर्मा उवाच ॥ तस्मिन्ग
ते देववरस्य दूते स चिंतयामास नरेंद्रस्तु तुः आहूय दूतान्प्रवरान्स सत्वं धर्मार्थयुक्तं वचनं आदिदेश
गच्छंतु दूताः प्रवरा पुरोत्तमे देशेषु द्वीपेषु खिलेषु लोके येयं तु वाक्यं मम धर्मयुक्तं व्रजंतु लोकाः सु
पथान्हरेश्च भावैः सुपुण्यैरमृतोपमानैर्ध्यानैश्च ज्ञानैर्यजनैस्तपोभिः यज्ञैश्च दानैर्मधुसूद
227 नैकमर्चंतु लोका विषयान्विहाय सर्वत्र पुण्यं त्वशरीरमेकं सुखेषु दुःखेषु चाद्रेष्वपि स्थावरेषु ।
आत्मेषु भूमौ स चराचरेषु दृश्येषु कायेष्वपि जीवपति देवं तमुद्दिश्य परं दं तु दानमातिष्ठ्या
भावैः परिपैत्रिकेश्च नारायणं देववरं यजध्वं दोषैर्विमुच्य त्वास्मु चिराद्भविष्यथ यो मामकं
वाक्यमिहैव मानवो लोभाद्धि मोहाद्यदि नैव कारी स शास्यतां यास्यति निग्रहं ध्रुवं मम
पि चौरो हि यथा निकृष्टः श्रुत्वैवं वाक्यं नृपते स दूताः संहृष्टभावाः सकलां च पृथ्वीम् आ
चख्युरेवं नृपतेः प्रणीतं आदेशभावं सकलां प्रजासु विप्रादि मर्त्येष्वमृतं सुपुण्यं समाचनीतं राम
मुवितेन राज्ञा पिबंतु पुण्यं परिवेष्टमवाक्यं दैवैर्विहीनं परिणाममिष्टं श्रीकेशवं क्लेशहरं वरे ११

नेमेहानिर्नश्यमोव्याधयोनवा मातलेममकायेपिधर्मोत्साहेनवर्द्धते सर्वामृतमयंदिव्यमौषधंपर
मौषधं पापव्याधिप्रणाशार्थंधर्माख्यंहिकृतंपुरा तेनमेशोधितःकायोगतदोषस्तुजायते हृषीकेशस्य
संध्याननामोच्चारणमुत्तमं एतद्रसायनंदृतंनित्यमेवकरोम्यहं तेनमेव्याधयोदोषाः पापाद्याःप्रलयं
गताः विद्यमानेहिसंसारेकृष्णनाम्निमहौषधौ मानवासंसरणेयांतिपापव्याधिप्रपीडिताः नपिबं
तिमहामूढाकृष्णनामरसायनं तेनज्ञानेनध्यानेनपूजाभावेनमातले सत्येनमानपुण्येनमम
कायोनिरामयः पापक्रियामयाःपीडाःप्रभवंतिशरीरिणः पीडाभ्योजायतेमृत्युःप्राणिनांनात्रसंशयः
तस्माद्धर्मंप्रकर्त्तव्यंपुण्यंसत्याश्रयैर्नरैः पंचभूतात्मकःकायःशतसंधिविजर्जरः तमनुसंधित्ते
मत्योहेमकारीयथाकर्णाः तत्रभातिमहानग्निर्धातुरेकचरःसदा शतखंडमयेविश्वेयस्तंसंसधत्तेस
बुद्धिमान् हरेर्नाम्नाचादिस्थेनसौभाग्येनापिपिप्पल पंचात्मकाहियेखंडाशतसंधिविजर्जराः
तेनसंधारिताःसर्वेकायोधातुसमोभवेत् हरेःपूजाप्रकारेणध्यानेननियमेनच सत्यभावेनदा
नेननूतनकायोःविजायते दोषानंपतिकायस्यव्याधयः अणमातलेवाह्याभ्यंतरशौचेहिदुर्गंधंनै
वजायते शुचिसंतोभवेत्तत्रप्रसादात्तस्यचक्रिणः एवंज्ञात्वाप्रयाहित्वंकथयस्वपुरंदरं समा
कर्ण्यततःसूतोन्यपतेः परिभाषितं आशीर्भिरभिनंद्याथआमंत्र्यनृपतिंगतः सर्वंनिवेदयामासं

प॰म॰ वागुद्भवान्ते मरताः समस्ताः लक्ष्मीनिवासं जगतां निवासं श्रीवासुदेवं परिपूजयंति इत्याज्ञातस्य भूप
११८ स्य वर्तंते क्षितिमंडले वैष्णवेनापि भावेन जनाः सर्वे जयंति ते नामभिः कर्मभिर्विष्णुर्यजंते ज्ञानकोविदाः
तद्ध्यानासक्तचित्ता विष्णुपूजापरायणाः यावच्चंद्रमंडलं संवर्धयावत्तपति भास्करः तावद्विमानवालोकाः सर्वे
भागवतावभुः विष्णोर्ध्यानप्रभावेन पूजास्तोत्रेणनामतः आधिव्याधिविहीनास्ते संजाता मानवास्तदा
सर्वैश्वर्यसमापन्नाः सर्वरोगविवर्जिताः अमराः निर्जराः सर्वे धनधान्यसमन्विताः प्रसादात्तस्य दे
228 वस्य संजाता मानवास्तदा मर्त्या विष्णुप्रसादेन पुत्रपौत्रैरलंकृताः सर्वदोषविहीनास्ते विष्णोश्चैव प्र
सादतः सर्वसौभाग्यसंपन्ना ज्ञानध्यानपरायणाः तद्ध्यानासक्तचित्ताः सर्वे संजाता भागवततत्पराः तेषां
गृहाणि दिव्यानि पुण्यानि द्विजसत्तम पताकाभिः सुशुक्लाभिः शंखयुक्तानि तानि वै गदांकितध्वजा
धां भिश्च नित्यं चक्रांकितानि च पद्मांकितानि भासंते विमानप्रतिमानि च गृहाणि भित्तिभागेषु चि
त्रितानि सुचित्रकैः सर्वत्र गृहद्वारेषु पुण्यस्थानेषु सत्तमाः घनानि संति विघ्नेशादृतानि शुभानि च
२८ तुलस्याश्च द्विजश्रेष्ठ तेषु केशवमंदिरे भासते पुण्यदिव्यानि गृहाणि प्राणिनां तथा वैष्णवाः सर्वभावे
न मंगलो बहुदृश्यते शंखशब्दाश्च भूलोके मिथः स्फोटरवैः सर्वे श्रूयंते तत्र विघ्नेन्द्रदोषपा राम
प विनाशकाः शंखस्वस्तिकपद्मानि गृहद्वारेषु भित्तिषु विष्णुभक्ताश्च नारीभिर्लिखितानि द्विजे ११८

एकं आनंदरूपं परमार्थमेवं नामामृतं दोषहरं तु राज्ञः आनीतमस्त्येव पिबंतु लोकाः श्रीपद्मना
भं कमलेक्षणं त्वं आधाररूपं जगतां महेशं नामामृतं दोषहरं तु राज्ञा आनीतमस्त्येव पिबंतु लोकाः
पापापहं व्याधिविनाशरूपं आनंददं दानवदैत्यनाशं॥ नामामृतं दोषहरं तु राज्ञा॥ आनीतमस्
त्येव पिबंतु लोकाः सखदुयायिनं मधुसूदनाख्यं तं श्रीनिवासं सगुणं सुराणां॥ नामामृतं दोष
हरं सुराज्ञा॥ आनीतमस्त्येव पिबंतु लोकाः आदित्यरूपं तमसां विनाशं बंधस्य नाशं मतिपंक
जानां॥ नामामृतं दोषहरं सुराज्ञा आनीतमस्त्येव पिबंतु लोकाः नामामृतं सत्वमिदं सुपुण्य
मधीत्य यो मानव विष्णुभक्तः प्रभातकाले नि॥ यतो महात्मा स याति भक्तिं न हि कारणं च॥ इति श्री
पद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने पितृतीर्थनामाध्यायः॥ [illegible]॥ सुकर्मोवाच॥ इतास्तु ग्रामेषु वदंति स
र्वे ग्रामेषु देशेष्वथ पत्तनेषु लोकाः [illegible] ध्वेन नृपतेस्तदाज्ञा सर्वे प्रभावे हरिमर्चयंतु दानैश्च
यज्ञैर्बहुभिस्तथा योभिर्धर्माभिलाषैर्यजनैर्मनोभिः ध्यायंतु लोका मधुसूदनं तु आदेशमेवं
नृपतेस्तु तस्य राज्ञे सुपुण्यं सकलं तु पुण्यमाकर्ण्य तं भूमितलेषु लोकैः तदाप्रभृत्येव य
जंति मर्त्या ध्यायंति गायंति यजंति मर्त्याः वेदप्रणीतैश्च सुसूक्तमंत्रैः स्तोत्रैः सुपुण्यैः परमं ताप
सानैः श्रीकेशवं तं हुतमानसास्ते व्रतोपवासैर्नियमैश्च दानैः विहाय दोषान्निजकायचित्त

ज्वारं तु वैकुंठपथा कुर्वंति वैष्णवाः ॥ भूतले तादृशोद्धारं प्रकुर्वंति च मानवाः उभयोर्लोकयोर्विप्रा एका
भावः प्रदृश्यते ॥ जरामृत्युभयं नास्ति मृत्युहीना नरा नृणां ॥ दानभोगप्रभावश्च अधिकं दृश्यते भृ विपु
लानां तु सुखं पुण्यमधिकं योत्रं जनराः ॥ प्रभुंजंति सुखेनापि मानवा भुवि सत्तम ॥ विष्णोः प्रसाददानेन
उपदेशेन तस्य च सर्वव्याधिविनिर्मुक्ता मानवा वैष्णवाः सदा ॥ सर्वलोकप्रभावं हि कृतं राज्ञा महीतले ॥ पं
चविंशप्रमाणेन वर्षाणां नृपसत्तम ॥ गृहे गृहे नानराः सर्वे ज्ञानध्यानपरायणाः ॥ यज्ञदानपराः ॥ सर्वे दयाभा
वान्वितमानवाः ॥ उपकाररताः पुण्याधन्यायशस्विभाजनाः सर्वधर्मपराः सर्वे विष्णुध्यानपरायणाः ॥ रा
229 ज्ञा तेनोपदिष्टास्ते संजाता वैष्णवा भुवि ॥ विष्णुरुवाच ॥ श्रूयतां नृपशार्दूल चरित्रं तस्य भूपतेः सर्वधर्म
परो नित्यं विष्णुभक्तश्च नाहुषिः अब्दानां तु सहस्राणि तस्याप्येवं गतं भुवि न तेनो दृश्यते कायः पंचविंशा
द्धिको यथा पंचविंशाद्धिको भाति रूपेण वयसा तदा प्रवृत्तः प्रौढिसंपन्नः प्रसादात्तस्य चक्रिणः मानुषा
भुवमास्थाय परमं नैव प्रयांति ते रागद्वेषविनिर्मुक्ताः क्लेशपाशविवर्जिताः सुखिनो दानपुण्यैश्च सर्वध
र्मपरायणाः विस्तरंते जनाः सर्वे पुत्र पौत्रैः प्रविस्तृताः मृत्युदोषविहीनास्ते चिरं जीवंति ते जनाः स्थिरकाया
तिसुखिनो जरारोगविवर्जिताः पंचविंशतिकाः सर्वे नरा दृश्यंति भूतले सत्याचारपराः सर्वे विष्णुध्या
नपरायणाः एवं सर्वे च मर्त्यास्ते प्रसादात्तस्य चक्रिणः संजाता दानवाः सर्वे सदा दानपरायणाः भूतो

एव आनंदरूपं परमार्थमेवं नामामृतं दोषहरं तु राज्ञ आनीतमस्त्येव पिबंतु लोकाः श्रीपद्मना
भं कमलेक्षणं च आधाररूपं जगतो महेशं नामामृतं दोषहरं तु राज्ञा आनीतमस्त्येव पिबंतु लोकाः
पापापहं व्याधिविनाशरूपं आनंददं दानवदैत्यनाशं ॥ नामामृतं दोषहरं तु राज्ञा ॥ आनीतमस्
त्येव पिबंतु लोकाः सरवड्डयाणां मधुसूदनाख्यं तं श्रीनिवासं सगुणं सुराणां ॥ नामामृतं दोष
हरं सुराज्ञा ॥ आनीतमस्त्येव पिबंतु लोकाः आदित्यरूपं तमसां विनाशं बंधस्य नाशं मतिपंक
जानां ॥ नामामृतं दोषहरं सुराज्ञा आनीतमस्त्येव पिबंतु लोकाः ॥ नामामृतं सत्यमिदं सुपुण्य
मधीत्य यो मानव विष्णुभक्तः प्रभातकाले नि॥ यतो महात्मा स याति मुक्तिं न हि कारणं च ॥ इति श्री
पद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने पितृतीर्थं नामाध्यायः ॥ [illegible] ॥ सुकर्मोवाच ॥ इत्थं तु ग्रामेषु वदंति स
र्वे श्रीयेषु देशेष्वथ पत्तनेषु लोकाः प्रगाढं च वेन्नृपतेस्तदाज्ञा सर्वप्रभावैर्हरिमर्चयंतु दानेश्च
यज्ञैर्वहुभिस्तपोभिर्धर्माभिलाषैर्यजने मनोभिः ध्यायंतु लोका मधुसूदनं तु आदेशमेवं
नृपतेस्तु तस्य राजं सुघुष्टं सकलं तु पुण्यमाकर्णितं भ्रमितलेषु लोकैः तदाप्रभृत्येव यथा
जंति मर्त्या ध्यायंति गायंति यजंति मर्त्याः वेदप्रणीतैश्च सुसूक्तमंत्रैः स्तोत्रैः सुपुण्यैः परमतोष
मानैः श्रीकेशवं तं हुतमानसा ते व्रतोपवासैर्नियमैश्च दानैः विहाय दोषान्निजकायचित्त

प॰भू॰ च्चारंतुवैकुंठेपथा कुर्वंतिवैष्णवाः॥ भूतलेतादृशेष्वारंभं कुर्वंतिचमानवाः उभयोर्लोकयोर्विप्रा एक
११९ भावः प्रदृश्यते॥ जरामृत्योर्भयंनास्तिमृत्युहीनानरानभुः॥ दानभोगप्रभावश्चअधिकंदृश्यतेभविपु
ण्येनतुसुखंपुण्यमधिकंपौत्रंजंनराः॥ भुंजंतिसुखेनापिमानवाभुविसत्तम॥ विष्णोःप्रसादद्दानेन
उपदेशेनतस्यचसर्वव्याधिविनिर्मुक्तामानवावैष्णवासदा॥ सर्वलोकप्रभावेहिकृत्तेराज्ञामहीतले॥ पं
चविंशप्रमाणेनवर्षाणिनृपसत्तम॥ गदैर्हीनानरासर्वेज्ञानध्यानपरायणाः॥ यज्ञदानपराः॥ सर्वेदयाभा
वाश्चमानवाः॥ उपकाररताःपुण्यपापन्यायशास्त्रिभाजनाःसर्वेधर्मपराःसर्वेविष्णुध्यानपरायणाः॥ रा
229 ज्ञातेनोपदिष्टास्तेसंजातावैष्णवाभुवि॥ विष्णुरुवाच॥ श्रूयतांनृपशार्दूलत्वञ्चरित्रंतस्यभूपतेः सर्वधर्म
परोनित्यंविष्णुभक्तश्चनाकुधिः श्रद्धानांतंलक्षंहितस्यायेनगतंभुवि नृत्तनोदृश्यतेकायःपंचविंशा
ब्दिकोयथा पंचविंशाब्दिकोभातिरूपेणवयसातदा एवंतेःप्रौढिसंपन्नःप्रसादात्तस्यचक्रिणः मानुषा
भुवमास्थायपरमंनैवप्रयांतिते रागद्वेषविनिर्मुक्ताःक्लेशपाशविवर्जिताः सुखिनोदानपुण्यैश्चसर्वध
र्मपरायणाःविस्तरंतेजनाःसर्वेपुत्रपौत्रैःप्रविस्तृताःमृत्युदोषविहीनास्तेचिरंजीवंतितेजनाःस्थिरकाया
तिसुखिनोजरारोगविवर्जिताः पंचविंशतिकाःसर्वेनरादृश्यंतिभूतले सत्याचारपराःसर्वेविष्णुध्या राम
नपरायणाः एवंसर्वेचमर्त्यास्तेप्रसादात्तस्यचक्रिणः संजातादानवाःसर्वेसदादानपरायणाः मृतो ११९

तम॥ गीतरागसुवौर्ष्णम ध्वस्तानामसत्वरैः॥ गायंतिकेशवंलोकाः विष्णुध्यानपरायणाः॥ हरिंमुरारिं
वदंतिकेशवंप्रीत्याजितंमाधवमेवचान्ये श्रीनारसिंहंकमलेक्षणंतंगोविंदमेकंकमलापतिंच॥ कृष्णं
शरण्यंशरणंजपंतिकृष्णंचजप्यैः परिपूजयंतिएवंप्रणामैः प्रणमंतिविष्णुंतद्ध्यानयुक्ताः परवैष्णवास्ते॥ इ
तिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेवेणोपाख्यानेययातिचरित्रेनामाध्याय॥ ७३॥ सुकर्मोवाच॥ विष्णुंकृष्णंहरिंरा
ममुकुंदंमधुसूदनं नारायणंविश्वरूपंनारसिंहंतमच्युतं केशवंपद्मनाभंचवसुदेवंवामनं वाराहं
नारसिंहंचहृषीकेशंसुराधिपंविश्वेशंविश्वरूपंचअनंतमनघंशुचिं १ पुरुषंपुष्कराक्षंचश्रीधरंश्रीपतिं
हरिंश्रीनिवासंपीतवाससमाधवंमोक्षदंप्रभुं इत्येवंहिसमुच्चार्यनाममिर्मानवाः सदाप्रकुर्वंतिनराःसर्वेवा
लवृद्धाः कुमारिकाःस्त्रियोहरिंसुगणापतिगृहकर्मरताः सदा आसनेशयनेयानेध्यानेवचसिमा
धवं क्रीडमानास्तथावालंगोविंदंप्रनदंतिते रहंतिचदिवारात्रौहरिरूपपरिपूयते विष्णुस्वरोदिस
वंत्रयूपतेद्विजसत्तम वैष्णवेनप्रभावेनमर्त्याःवर्त्तंतिभूतले प्रासादकलशाग्रेषुदेवतायतनेषुच
यथासूर्यस्यविंवानितथाचक्राणिभांतिच वैकुंठेहश्यतेभावंतत्रावंजगतीतले तेनराज्ञाकृतंवि
प्रपुण्यनाममहात्मना विष्णुलोकस्यसमतांतच्चानीतंमहीतले नहुषस्यापिपुत्रेणवैष्णवेनर
ययातिना उभयोर्लौकयोर्भावमेकमूर्तंमहीतले भूतलस्यापिविष्णोश्चअंतरंनेवदृश्यते विष्णु

प॰मू॰ विवर्जितं ॥ मर्त्यलोकं कृतं तेन नहुषस्यात्मजेन वै ॥ पदभ्रष्टोस्मिन् संजातो व्यापारेण विवर्जितः ॥ एत
१२० त्सर्वं समाख्यातं मम कर्मविनाशनं ॥ एवं ज्ञात्वा सहस्राक्ष लोकस्यास्य हितं कुरु ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं य
दापृष्टोस्मि वै त्वया ॥ एतस्मात्कारणाद्देव आगतस्तव सन्निधौ ॥ इंद्र उवाच ॥ श्रवैमेव मयाद्दृष्टो माननाय मह
हात्मनः ॥ प्रेषितो धर्मराजेंद्र इतेनास्यापि भावितं ॥ नाहं स्वर्गसुखस्यार्थी नागमिष्यदिवं पुनः ॥ स्वर्गरूपं
करिष्यामि सर्वं जगतीमंडले ॥ इत्याचचक्षे भूपालः ॥ प्रजापाल्यं करोति सः तस्य धर्मप्रभावेन ॥ भीतस्ति
१२० ष्ठामि सर्वदा ॥ धर्म उवाच ॥ येन केनाप्युपायेन तमानय सुभूपतिं देवराज महाभाग यदीच्छसि मम प्रियं
इत्याकर्ण्य वचस्तस्य धर्मस्यापि सुराधिपः चिंतयामास मेधावी सर्वतत्त्वेन भूपते कामदेवं समाहूय ध
र्मराजं विसृज्य च मकरंदं रतिं देव आनिनाय महामनाः तथा कुरुत वै सर्वं यथा यागच्छति भूपतिः प्र
यं गच्छतु भूर्लोके मयादिष्टा न संशयः प्रचयोस्तु प्रियं पुराणं करिष्यामि न संशयः तथेत्युक्त्वा च गत्वा
च पश्यतस्तस्य नाहुषेः चरितं नाम नस्यापि नृत्यंति नटरूपिणः रूपेण प्रतिमा लोके सुस्वरं गीतमुत्तमं
गायमाना राजराजनार्या रूपेणावैतदा तस्या गीतविलासेन हास्येन ललितेन च वलेन वै यथा रूपं विधा राम
वत्स्यपुष्पपुरा नाम नस्य यथा रूपं च क्रेमा रोचयतादृशं सूत्रधारः स्वयं कामो वसंतः पारिपार्श्वकः नटी वेष १२०

स्तोत्रतोनमोहविवर्जिताः दानशीला महात्मानः सर्वे धर्मपरायणाः सर्वे धर्मनिरतश्चेति ॥

नश्रूयते लोके मर्त्यः कोपि नरोत्तमः शोकं नैव प्रपश्यंति दौर्घं नैव प्रयांति ते यद्रूपं ॥ स्वर्गलोकस्य तद्रूपं
भक्तलस्य च ॥ संजातं मानवश्रेष्ठ प्रसादात्तस्य चक्रिणः ॥ विष्णुध्यायमहद्भूतास्ते विष्णुरूपे प्रताडिताः ॥ संदृश्य
नागताः सर्वे धर्मराजपुरःसरं ॥ तत्सर्वं कथितं दूतैः श्रोषितं भूपतेस्तुतेः ॥ आधिकं भूतलं ज्ञातं दानभोगेन भा
स्करे ॥ नहुषस्यात्मजेनापि कृतं देवपयात्तिना ॥ विष्णुभक्तेन पुरुषस्य स्वर्गरूपप्रदर्शितं ॥ एवमाकर्णितं स
र्वं धर्मराजेन वै तदा ॥ चिंतयामास सर्वार्थं प्रकृत्येकं न पचेष्टितं ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेनोपाख्याने य
यातिचरित्रे नामाध्यायः ॥ ७४ ॥ सुकर्मोवाच ॥ सोरिर्द्भते तथा सर्वैः सह स्वर्गं जगाम सः ॥ दृष्ट्वा तत्र सहस्रा
क्षं देववृंदैः समावृतं ॥ १ ॥ धर्मराजं समायांतं ददर्श सुरराट् तदा ॥ समुत्थाय त्वरायुक्तो दत्वा चार्घमनुत्तमं
पप्रच्छागमनं तस्य कथय त्वमिहागतः ॥ समाकर्ण्य महद्वाक्यं देवराजस्य भाषितं ॥ धर्मराजोब्रवीत्सर्वं यथा
तथ्यं रितं महत् ॥ धर्मराज उवाच ॥ श्रूयतां देवदेवेश यस्मादागमनं मम ॥ कथयाम्यहमत्रापि येनाहमागतस्तव
नहुषस्यात्मजेनापि वैष्णवेन महात्मना ॥ वैष्णवाः प्रकृता मर्त्या ये वसंति महीतले वैकुंठस्य समं मर्त्यं मर्त्य
लोकस्य वै कृतं ॥ अमरा मानवा जाता जरारोगविवर्जिताः ॥ पापमेवं न कुर्वंति असत्यं न वदंति ते ॥ कामक्रोध
विहीनारायणमवामयं ॥ तेन वैष्णवधर्मेण मानवा जगतीतले ॥ निरामया वीतशोकाः सर्वे च स्थिरयौवनाः
दूर्वावटा यथा देव विस्तरंति स्वशाखिभिः ॥ तथा ते विस्तरं प्राप्ताः पुत्रपौत्रैः स्वकैः ॥ एवं हि वैष्णवं सर्वं जरामृत्यु
प्रपौत्र

पं·भू·० नावृद्वैः सहातफलैः॥ पुष्पितामोदसंयुक्तैः केतकैः पाटलैस्ततः॥ वीक्षमाणो महाराज ददर्श सर उत्तमं॥
१२१ पुरोपादकेन संपूर्णं विस्तीर्णं पंचयोजनं॥ हंसकारंडवाकीर्णं जलपक्षिनिनादितं कमलैश्चापि मुदितं श्वे
तोत्पलविराजितं॥ रक्तोत्पलैर्विराजितं हाटकोत्पलमंडितं॥ नीलोत्पलैः प्रकाशितं कल्हारैरतिशो
भितं॥ रथवेगेन संखिन्नः किंचिच्छ्रमनिपीडितः॥ निषसाद वने तस्मिन् चूतछाये सुशीतले॥ स्नात्वा
पीत्वा जलं शीतं पद्मसौगंधवासितं॥ सर्वश्रमोपशमनममृतोपममेव तत्॥ वृक्षछाये ततस्तस्मिन्नुप
१२२ विष्टेन नृपते॥ गीतध्वनिः समाकर्णि गीयमानो यथा तदा॥ यथा स्त्रीणां पतेर्दिव्या तथा पंश्रुध्व
निः यतेः॥ गीतप्रियो महाराज एवं चिंतापरो गतः॥ चिंताकुलितधर्मात्मा यावच्चिंतयते क्षणं॥ ताव
न्नारी वरा काचित् पीनश्रोणिपयोधरा नृपतेः॥ पश्यतस्तस्य वने तस्मिन् समागता॥ सर्वाभरण
शोभांगी शीललक्षणसंपदा तस्मिन् वने समायाता नृपतेः पुरतः स्थिता॥ तामुवाच महाराजः
का हि कस्य भविष्यसि किमर्थं हि समायाता तन्मे त्वं कारणं वद॥ पृष्टा सती तदा तेन न किंचिद
पि पिप्यत शुभाशुभं च नृपा लेभे स्वबोधत्वरानना॥ प्रहस्य वगता शीघ्रं वीणां दं॥ उक्त्वा वला
न विस्मयेनापि राजेंद्रो मोहं वांव्यापि ततस्तदा॥ मया संभाषिता चेयं मानचूतेस्मसोतरं॥ पुनश्चिंतां समा
पेदे ययातिः पृथिवीपतिः॥ यो वै मृगो मया दृष्टः क्रतुः ... मृगः सुवर्णकः॥ तथा नारी मया दृ... राम १२१

घराज्ञातासारतिर्हृष्टवल्लभा॥ नृपस्यांतश्चरी राजन् सा तस्मिन् नृत्यकर्मणि॥ मकरंदो महाप्राज्ञः प्रज्ञाभावे
नन् नृपति॥ यथा यथा पश्यति नृत्यमुत्तमं गीतं समां कर्र्पयति॥ क्षितीशः तथा तथा मोहितवान्समस्तपतिनष्ठी
प्रणीतेन महानुभावः॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने ययातिचरित्रे नामाध्यायः॥ ॥सुक
र्मा उवाच॥ कामस्य गीतनादेन हास्येन ललितेन च॥ मोहितो राजराजेंद्र रसरूपो बभूव ह॥ १॥ कृत्वामृ
रु तं पुरी स्वं च स राजा नहुषात्मजः॥ अश्रूकलापादयोः शेषं च मासने उपविष्टवान्॥ २॥ तस्यांतरं तु संप्राप्य संच
चार जरा नृपं॥ कामेनापि नृपश्रेष्ठ इंद्रकार्यं कृतं हितं॥ प्रतिष्ठत्तनरके तस्मिन् गते सुते सुनृपतिः॥ जरा
भिभूतो धर्मात्मा कामासक्तस्तु मानसः॥ मोहितः काममोहेन विह्वलो विकलेंद्रियः॥ अतीव मुग्धो धर्मा
त्मा विषये प्राप वाहितः॥ एकदा तु गतो राजा मृगमांसव्यसनातुरः॥ वने च क्रीडते सोपि मोहरागवशं गतः॥
सुकर्मोवाच॥ सरसं क्रीडमानस्य नृपतेश्च महात्मनः॥ मृगश्चैकः समायातः चतुःशृंगो नरोत्तमः सर्वां
गसुंदरो राजन् हेमरूपतनूरुहः रत्नज्योतिःसुचित्रांगो दर्शनीयो मनोहरः॥ अभ्यधावत्स वेगेन बाण दो
पाणिर्धनुर्धरः॥ इत्यमन्यत मेधावी कोपि सत्ते न्यापि दूरमाकर्षितो नृपः गतः सरथ वेगेन श्रमे
णपरिखेदितः॥ यौ सूय मा तास्यत स्यापि मृगः श्रांतरधीयत॥ स पश्यति वनं तत्र रत्नसोपसमुद्भुतैः॥
चारुवृक्षसमाकीर्णं भृतं पंच कशोभितं श्वेदनैः पुष्पैः कदलीखंडमंडितैः पुष्पितैः कर्णिकारैश्च ना

वांयसेभद्रेतद्दास्यामिनसंशयः॥ दुर्जयेनापिकामेनहतोहंवरवर्णिनि॥तस्मात्त्राहिसुदीनंमांप्र
पन्नंशरणंतव॥राज्यंचसकलामुर्वींशरीरमपिचात्मनः संगमेतवदास्यामित्रैलोक्यमिदमेवते
तस्यराज्ञोवचःश्रुत्वासास्त्रीपद्मनिभानना॥विशालासुमुखीप्राहब्रूहिराजानमागतं॥नजानामि
प्रतिस्थानेपितरंमातरंप्रभो॥ममापिभावमेकाग्रमस्याग्रेचनिवेदय तस्याश्रुत्वाकोपितंज्ञात्वाविस
लाभूपतिस्तदा॥उवाचमधुरालापैःप्रयतानपनंदन॥विशालाउवाच॥कामएवपुरादग्धोदानव
प्रभुशंभुना रुरोदसारतिर्दुःखाद्भर्त्ताहीनापिसुस्वरं अस्मिन्नहिसागरेराजन्सारतिस्त्वंवसत्तदा
तस्यप्रलापमेवंसासुस्वरंकरुणान्वितं समाकर्ण्यततोपार्वतीदेवीकृपयापरयान्विता संज्ञा
ताराजराजेंद्रशंकरंवाक्यमब्रवीत् जीवयस्वमहादेवपुनरेवमनोभवं वराकीयंमहाभागभर्तृही
नाहिकीदृशीका मेनापिसमायुक्तांममस्नेहात्कुरुष्वहि एवमस्तुमहाभागेजीवयामिमनोभवं
कायेनापिविहीनोयं पावभुक्तश्चवरानने भविष्यतिनसंदेहोमाधवस्यसखापुनः दिव्येनापिशरीरे
णवर्त्तयिष्यतिनान्यथामहादेवप्रसादाच्चमीनकेतुः सजीवितः अवादिचाभिनंध्येवदेव्याकामोनरो
त्तमः गच्छकामप्रवर्त्तस्वप्रिययासहनित्यशः एवमाहमहातेजास्थितिसंहारकारकारकः पुनःका
मःसरःप्राप्तःपत्नीस्तेरतिःदुःखिता अयंकामसरोराजन् रतिरत्रसुसंस्थिता दृष्ट्वेसतिमाहा भाग

नसत्यंप्रतिभातीमे मायारूपंचयप्ष्यामिदानवानंभविष्यति चिंतयित्वाक्षणंराजाययातिर्नहुषात्मजः
मावमिंतयतेराजातावन्नारीमहावने अंतर्धानंगताराजन्पुष्पहस्यन्नपनंदने एतस्मिन्नंतरेगीतंसुस्व
रंपुनरेवतत् शुश्रुवेपरमंदिव्यंमूर्छनातानसंयुतं जगामसत्वरंराजायत्रगीतध्वनिर्महान् जलां
तेपुष्करंचैवसहस्रदलमुत्तमं तस्योपरिवरानारीशीलरूपगुणान्विता दिव्यलक्षणसंपन्नादिव्या
भरणभूषिता दिव्यैर्भाविःप्रभात्यकावीणांदंडकराविला गायंतीसुस्वरंगीतंतालमानलयान्वितं
तेनगीतप्रभावेनमोहयंतीचराचरान् देवान्मुनिगणान्सर्वान्दैत्यान्गंधर्वकिन्नरान् तांदृष्ट्वा ६ः६
सविशालाक्षींरूपतेजोपशालिनीं संसारेनास्तिचैवान्यानारीदृश्याचराचरे पुनरानवेजसापु
क्तेन्नयतेःकायमेवहि संचारितोमहाकामस्तदासोप्रकटोभवत् मन्मथाविष्टधर्मात्मापद्म
स्यःपद्मलोचनःएवंदुःखसमाचारोययातिःपृथ्वीपतिः तामुवाच वरारोहेकात्वंकस्यासि
वाशुभे पूर्वंदृष्टातुयानारीसादृष्टापुनरेवच तोपप्रच्छसधर्मात्माकाचेयंतंपामुवेगा सर्वंकथयकृ
त्वाशिव्यहंहेहिनहुषात्मजः सोमवंशप्रसूतोहंसप्तद्वीपाधिपःशुभे ययातिनाममेदेविविख्यातोहं
भुवनत्रये तवसंगमनेचेतो भावमेवंप्रवांछते देहिमेसंगमंभद्रेकुरुसुप्रियमेवहि ययेहि

पं.मू. शुभे मम ॥ मामेवं हि भजत्वेषा रतिपुत्री वरानना ॥ यामेषा वांछते बाला तत्सर्वं तु ददाम्यहं ॥ तथा कुरु
१२३ ष्व कल्याणि यथा मे वश्यतां व्रजेत् ॥ विशाल उवाच ॥ अस्या वृतं प्रवक्ष्यामि तमाकर्णय भूतले ॥ पुरुषं
यौवनोपेतं सर्वज्ञं ज्ञानलक्षणं ॥ देवराजसमं येहि धर्माचारसमन्वितं ॥ तेजस्विनं महाप्राज्ञं दातारं यज्वि
नां वरं ॥ गुणानां सर्वभावज्ञं ज्ञातारं पुण्यभाजनं ॥ लोके इंद्रसमं राजन् सुयज्ञैर्धर्मतत्परं ॥ सर्वैश्वर्यस
मोपेतं नारायणमिवापरं ॥ देवानां सुप्रियं यं तु ब्राह्मणानामतिप्रियं ॥ ब्रह्मण्यं वेदतत्वज्ञं त्रैलोक्ये ख्या
तविक्रमं ॥ एवं गुणैः समुपेतं त्रैलोक्येन प्रपूजितं ॥ सुमतिः सुप्रियं कांतं मनसा वरमीप्सति ॥ ययातिरु
223 वाच ॥ भवंतं भूपसर्वज्ञं जाने राजन् जगत्त्रये ॥ सर्वैः कार्यैर्गुणैः सर्वैर्मया संत्यवतेत्वयि ॥ एकेनापि सु
दोषेण त्वामेषा हि न मन्यते ॥ एवमे संशयो जातो भवान्विद्धि सुमयो नृप ॥ ययातिरुवाच ॥ समाच
क्ष्व महादोषं यमेषा नानुमन्यते ॥ तत्वेन चारुसर्वांगी प्रसादसुमुखी भव ॥ विशाल उवाच ॥ आत्म
दोषं न जानासि कस्मात्त्वं जगतीपते ॥ जरया व्याप्तकायस्त्वमनेनेयं न मन्यते ॥ एवं श्रुत्वा महद्वाक्य
मप्रियं जगतीपतिः ॥ दुःखेन महताविष्टस्तामुवाच पुनर्नृपः ॥ एव दोषेण मे भद्रे संसर्गात्कस्य वितदा ॥
समुद्भूतं ममांगे वै तं न जाने जरागमं ॥ यं यं हि वांछते चैषा त्रैलोक्ये दुर्लभं शुभे ॥ तमस्यै दातुकामोहं देवि रामः
यत्तां वरउत्तमः ॥ विशाल उवाच ॥ जराहीनो यदा स्यास्त्वं तदा ते सुप्रिया भवेत् ॥ एतद्विनिश्चये राजन् संत्ये १२३

मन्मथे दुःखधर्षिताः रत्युत्कंठासमुत्पन्नः पावको दारुणाकृतिः ॥ अतीव दग्धा तेनापि सा रतिः परमेश्वरि
मूर्छिता अश्रु यातेमुमोच च यथ भर्तृहीना नरोत्तम ॥ नेत्राभ्यां द्विजलं तस्याः पतिता अश्रुबिंदवः ॥ तेभ्यो जातो
महाशोकः सर्वसौख्यप्रणाशकः ततः पश्चात्समुत्पन्ना अश्रुभ्यो नृपसत्तम ॥ वियोगो नाम दुर्मेधा ते-
भ्यो जज्ञे प्रणाशकः दुःखसंतापको चोभो जज्ञाते दारुणौ तदा ॥ मूर्छा नाम सुता जज्ञे दारुणा सुखना-
शिनी शोकश्चान्यो महाराज कामज्वारो ह्य विभ्रमः ॥ प्रलापो विकलत्वं च एव उन्मादो मृत्युरेव च ॥ तस्या-
श्च अश्रुबिंदुभ्यो जज्ञिरे विश्वनाशकाः रत्याः पार्श्वे समुत्पन्नाः सर्वतापागधारिणः ॥ तत आनंदपूर्णाभ्यां
पतिता अश्रुबिंदवः अस्तु मध्ये तथा राजंश्चापत्नी जज्ञिरे प्रजाः प्रीतिर्नाम मपीलोके ख्यातिल्ली
जुनरोत्तम तेभ्यो जज्ञे महाराज शांतिश्चान्या नृपोत्तम जज्ञाते द्वे उभे पुण्ये सुखसंभोगदायिके ॥ ली-
लाक्रीडा मनोभावसंयोगा सुमहान्नृप रत्यास्तु वामनेत्राद्वै आनंदाश्रुबिंदवः ॥ जलांते पतितर्हि राजन्त-
स्मात् जज्ञे सुयंकजं तस्मात्तु पंकजाज्जाता इयं नारी वरानना ॥ अश्रुबिंदुमती नाम रतिपुत्री नरोत्तम ॥
तस्याः प्रीत्या सुखं कृत्वा नित्यं वर्ते समीपगा सखीभावस्वभावेन संहृष्टा सर्वदा प्रभो ॥ विशाला नाम मे
ख्याता वरुणस्य सुता नृप अस्याश्चाते प्रवर्तामि स्नेहात् स्निग्धास्मि सर्वदा ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं म-
या आत्मनः एव ते तपश्चचार राजेंद्र पतिकामा वरानना ॥ राजा उवाच ॥ सर्वमेतत्त्वयाख्यातं मया ज्ञातं

पं.म्ह० जंयवनुषे अंधारिष्यति ॥ तस्य सौख्यं सुसंपत्तिर्धनं धान्यं भविष्यति ॥ विपुला संततिस्तस्य यशः कीर्त्ति
१२४ र्भविष्यति ॥ पुत्र उवाच ॥ भवान्धर्मपरो राजन् प्रजासत्येन पालकः ॥ कस्मात्ते ईदृशो भावो जातः प्र
कृतिचापलः ॥ राजोवाच ॥ आगता नर्तकाः पूर्वं पुरं नो हि प्रनर्त्तकाः तेभ्यो मे कामसंमोहे जातो
६ मोहमूर्छदृशाः जरयाव्यापितः कायो मन्मथाविष्टमानसः सर्वमेवसुतश्रेष्ठाः कामेनाकुलव्या
कुलः काचीदृष्टा मया नारी दिव्यरूपा वरानना मया संभाषिता पुत्राः किंचिन्नो वाच मे सती विशा
लानाम तस्याश्च सखी चारुविचक्षणा सा माह श्रुणु मे वाक्यं मम सौख्यप्रदायकं जराहीनो [illegible] नोपदास्या
224 स्त्वतदा ते सुप्रिया भवेत् एवमंगीकृतं वाक्यं तयोक्तं गृहमागतः मया जरापनोदार्थं तदेवं समु
दाहृतं एवं ज्ञात्वा प्रकर्तव्यं मत्सुखं हि सुपुत्रकाः पुरुना च ॥ शरीरं प्राप्यते पुत्रैः पितुर्मातुः प्रसादतः
धर्मश्च क्रियते राजन् शरीरेणा विपश्चिता पित्रोः शुश्रूषणाः कार्याः पुत्रैः [illegible] श्चापि विशेषतः
न च मे यौवनदानं स्यात् न वयं श्च नराधिप प्रथमे वयसि भोक्तव्यं न तनु स्यान्न वर्जीवितै तस्माद्
कं यं महाराज करिष्ये नैव ते पुन एवमाभाष्य राजानं कुरुर्ज्येष्ठसुतस्तदा [illegible] रो नो कं तु तत श्रुत्वा सरु
ष्टो राजा बभाषे तं कुरुं शापं धर्मीत्माक्रोधेनारुणलोचनः अपध्वंसस्त्वया देशो मम पापेचेतनः त राम
स्मात्पापी भवस्त्वं त्वं सर्वधर्मबहिःकृतः शिखया त्वं विहीनस्तु वेदशास्त्रविवर्जितः चंडाकर्म १२४

सत्यंवदाम्यहं ॥ श्रुतिरेवंवदेद्राजन्पुत्रेभ्यातारिम्च त्यके जरासंक्रम्यतेयस्माद्रूपंयायोददातिच ॥ फलंरा
न्नूहिततस्यजायतेनात्रसंशयः ॥ दुःखेनोपार्जितेपुण्यमन्यस्मैहिप्रदीयते ॥ सुपुण्यंपतत्रेवतस्यपुण्यस
फलमश्नुतेपुत्रायदीयतांराजन्तस्मात्तारुण्यमेवच ॥ त्रगंधेवसमागच्छसुंदरत्वेनभूपते ॥ यदात्व
मिच्छसेभोक्तुंतदात्वंकुरुभूपते ॥ एवमाभाष्यसामेयंविशालाविरराममह ॥ राजोवाच ॥ एवमाकर्ण्यरा
जेंद्रोविशालावचनंतदा ॥ एवमस्तुमहाभागेकरिष्येवचनंतव ॥ कामासक्तःसमूढस्तुययातिःपृ
थिवीपतिःगृहंगत्वासमाहूयसुतान्वाक्यमुवाचह ॥ उरुंपूरुंकुरुंराजायदुंचपितृवत्सलं ॥ कुरुध्वंपु व
त्रकाःसौख्यंममापिममशासनात् ॥ पुत्रा ऊचुः ॥ पितृवाक्यंप्रकर्तव्यंपुत्रैश्चापिशुभाप्रभो ॥ उच्यतांता
ततच्छीघ्रंकृतंविद्धिनसंशयः ॥ एवमाकर्ण्यतद्वाक्यंपुत्राणांपृथिवीपतिः ॥ आचचक्षेपुनस्तेषु
हर्षेणाकुलमानसः ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेवेणोपाख्यानेनामाध्यायः ॥ ययातिरुवाच ॥
७९ एकोनगृह्णतांपुत्राजरांमेदुःखदायिनीं धीराभवतांमध्येतारुण्यंममदीयतांस्वकीयंहिमहा
भागस्वरूपमिदमुत्तमं ॥ संजातंमानसंघ्नघ्नस्त्रियासक्तंतुचंचलं ॥ भोजनस्यायथापात्रमापत्रावर्तिप
तियावकः ॥ तथामेमानसंपुत्राःकामानालसुचालितं ॥ एकोगृह्णातुमेपुत्राःजरांदोषप्रदायिनीं ॥ स्व
कंददातुतारुण्ययथाकामंचराम्यहं ॥ योमेजरायसंगतां करिष्यतिसुतोत्तमः ॥ सचमेभोक्ष्यतेरा

पं० भू० विश्वामित्र तव वंशयतिर्नृप ॥ तव वंशे भविष्यंति नानाभेदास्तु क्षत्रियाः तेषां ग्रामान्सुदेशांश्च स्त्रियो रत्नानि
१२५ यानि वै ॥ भोक्ष्यंति च न संदेहो ह्यतिचंडा महाबलाः ॥ मम वंशात्समुत्पन्नास्तु रक्षका म्लेच्छरूपिणः ॥ त्व
त्पापेन नाशिताः सर्वे शप्ताः शापैः सुदारुणैः ॥ एवं वभाषे राजानं यदुः क्रोधान्नृपोत्तम ॥ अथ क्रुद्धो महाराजः
पुनश्चैव शशाप ह मत्प्रजाः नाशिताः ॥ सर्वा वंशजास्ते भ्रष्टाश्च हि ॥ यावच्चंद्रश्च सूर्यश्च पृथ्वी नक्षत्र ता
रकास्तावन्निकृष्टाः ॥ अयं त्वं पते कुंभीपाके च रौरवे ॥ दृष्ट्वा ततो बालं क्रीडमानं सुलक्षणं ॥ समाह्वयति
न राजा तं सुतं तन्यपोनं दनं शिशुं ज्ञात्वा परित्यक्तः सकुरस्तेन वै तदा ॥ शर्मिष्ठायाः सुतं पुण्यं पूरुं जगदी
125 श्वरं ॥ समाहूय वभाषे च जरा मे गृह्यतां पुनः ॥ भुंक्ष्व राज्यं मया दत्तं सुपुण्यं हतकंटकं ॥ पूरुरुवाच ॥
राज्यं देव न भोक्तव्यं पित्रा भुक्तं यथा तव त्वदादेशं करिष्यामि जरा मे दीयतां नृप तारुण्येन ममाद्यैव भू
त्वा सुंदररूपधृक् भुंक्ष्व भोगान्सुकर्माणि विषयासक्तचेतसा पापवर्जी वसाम्यहं तात जरां तावद्धराम्यहं
एवमुक्तस्तु तेनापि पूरुणा जगतीपतिः हर्षेण महताविष्टस्तं पुत्रं प्रत्युवाच सः ॥ यस्माद्वत्स ममाज्ञां वै
न हता कृतवानिह तस्मादहं विधास्यामि वहुसौख्यप्रदायकं ॥ एवमुक्तः सुपूरुश्च तेन राज्ञा महीपते
तारुण्यं दत्तवान्स्वं जग्राह स्वजरां नृप तस्माद्वज्जरतरः पूरुः सर्वांगेषु व्यदृश्यत न तन त्वं गतो राजा राम०
यथा षोडशवार्षिकः रूपेण महताविष्टो द्वितीय इव मन्मथः धनं राज्यं च छत्रं च व्यजनं [illegible] न १२५

वकर्त्ता त्वं भविष्यसि नराधमः। सुरालीनः स्तब्धो पापी गोघ्नस्त्वं भविष्यसि। दुष्कर्मी मुक्तकच्छश्च
वृषलैर्वेष्टितो निराकृतिः परदाराभिगामी त्वं महाचंडः प्रलंपटः। सर्वभक्षश्च दुर्मेधाः सदा त्वं च भविष्यसि ले
तव पुत्राश्च भविष्यंति न संशयः। ईदृशाः सर्वपुण्यघ्ना म्लेच्छाः सकलुषीकृता। एवं कु रुं स शप्त्वैव यदुं
पुत्रमथाब्रवीत्। जरां मे धारयस्व त्वं भुंक्ष्व राज्यमकंटकं। यदुरुवाच। बद्धांजलिपुटो भूत्वा यदू रा
जानमब्रवीत्। २ जराभारं न शक्नोमि नवव्वयसि भूपते। कः समर्थो हि वै धर्तुं हमत्वेहि मम साधुना
यदुं क्रुद्धो महाराजः शशाप द्विजनंदन। राज्यार्हो न च ते वंशः कदाचिद्वै भविष्यति बलतेजः समा
हीनः। क्षात्रधर्मविवर्जितः भविष्यति न संदेहो यथा स न पराङ्मुखः। यदुरुवाच। निर्दोषोहं
महाराज कस्मात् शप्तस्त्वयाधुना। कृपां कुरुष्व दीनस्य प्रसादसुमुखो भव। राजोवाच। निर्दोषोहं
महाराज कस्मा। महादेवः कुले ते वै स्वांशेनापि हि पुत्रक। करिष्यति विसृष्टिं च तदा पूतं कुलं तव।
यदुरुवाच। अहं पुत्रो महाराज निर्दोषः शापितस्त्वया। अनुग्रहो मे दीयतां तात यदि मे वत्सते दया
राजोवाच। यो भवेत् ज्येष्ठपुत्रस्तु पितुर्दुःखापहारकः। राज्यदायं स भुंक्ते च भारवोढा भवेत्स हि
त्वया सर्वं प्रकर्त्तव्यं मम व्याम वचनं न संशयः। भवता नाशिता ह्याज्ञा मे असंदेहेन घातिनः। तस्मात्त्वं यहो
नास्ति यत्पेष्टं च तत्याकरः। यदुरुवाच। यस्मात्मे नाशितो वंशः कुलं रूपं त्वया नृप। तस्मात्दुष्टो म

पं.म.
१२६
९७

दास्यहं नृपते नित्यं कार्यं त्वयाद्य वैश्यस्यार्थे मम देहि त्वं करं तं धर्मवत्सल ॥ बहुधर्मसमोपेतं त्वं चारुलक्षणसंयुते
राजोवाच ॥ अन्यभार्यां न विंदामि त्वां विना वरवर्णिनि राज्यं च सकलं भुंक्ष्व मम कार्यं वरानने ॥ सकोशं भुंक्ष्व
चार्वंगि राष्ट्रं नः करस्तव पदे वृषा असमंजसे तदेवानुकरोम्यहं ॥ अश्रुबिंदुमत्युवाच ॥ अनेनापि महाभाग तव
भार्या भवाम्यहं एवमाकर्ण्य राजेंद्रो हर्षव्याकुललोचनः गांधर्वेण विवाहेन ययातिः ॥ पृथिवीपतिः उपये
मे सुतां पुण्यां मन्मथस्य नरोत्तम ॥ तया सार्द्धं महात्मा वै रमते नहुषनंदनः ॥ सागरस्य च तीरेषु वनेषूपव
नेषु च ॥ पर्वतेषु च रम्येषु सरित्सु च तया सह ॥ रमते राजराजेंद्रस्तारुण्येन महीपतिः कंदर्पस्य प्रपंचेन इं
226 द्रस्यार्थे महामते ॥ सुकर्मोवाच ॥ एवं पिप्पल राजासौ ययातिः पृथिवीपतिः तस्या मोहेन कामेन रतेन लालि
तेन वा ॥ न जानाति दिनं रात्रिं मुग्धः कामस्य कन्यया ॥ अश्रुबिंदुमत्युवाच ॥ संजातो दोहदः कांत तन्मे कुरु म
नोरथं ॥ अश्वमेधमखश्रेष्ठं यजस्व पृथिवीपते ॥ राजोवाच ॥ एवमस्तु महाभागे करोमि तव सुप्रियं स
माहूय सुतं श्रेष्ठं राज्यभारे निरोपितं ॥ समाहूतः समायातः भक्त्या नमितकंधरः बद्धांजलिपुटो भूत्वा प्र
णाममकरोत्तदा ॥ तस्याः पादौ ननामाथ भक्त्या नमितकंधर ॥ आदेशो दीयतां राजन् येनाहूतः समागतः
किं करोमि महाभाग दासस्ते प्रणतोस्मि च ॥ राजोवाच ॥ अश्वमेधस्य यज्ञस्य संभारं कुरु पुत्रक समा राम
हूय द्विजान्मुख्यान् ऋत्विजो मम मिपालकान एवमुक्तो महातेजाः पूरुः परमधार्मिकः सर्वं चकार संपूर्णं १२६

नः
चासनंगजंकोशंदेशवलंसर्वंचामरंसांदनंतथा ॥ ददौतस्यमहाराजाप्रत्रोप्येवमहात्मनः कामासक्तस्त्वधर्मा
त्मा तांनारीमनुचिंतयन् ॥ तत्सरःसागरप्रख्यंकामार्त्तनहुषात्मजः ॥ अशुविंदुमतीपत्रजगामत्वघुवि(
क्रमः तांदृष्ट्वातुविशालाक्षींचारुपीनपयोधरां ॥ विशालांचमहाराजकंदर्पाकृष्टमानसः ॥ राजोवाच ॥
आगतोस्मिमहाभागेविशालेचारुलोचने ॥ जरात्यागःकृतोभद्रेतारुण्येनसमन्वितः प्रवाभूत्वासमाया
तोभवत्वेषममाधुना ॥ ययंहिवांछसेचैवातत्तंददामिनसंशयः विशा ॥ लाउवाच ॥ यदाभवान्समायातो
जरांपुष्टांविहायच ॥ दोषेनैकेनलिप्तोसिभवंतंनैवमन्यते ॥ राजोवाच ॥ ममदोषंवदस्वत्वंयदिजाना(
सिनिश्चितं ॥ तंतुदोषंपरित्यक्ष्येगुणारूपंनसंशयः ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेवेणोपाख्यानेनाम
ध्यायः ॥ ॥ विशालाउवाच ॥ शर्मिष्ठायस्यवैनापीदेवयानीवरानना ॥ शोभाग्यंतत्रवैदृष्टमन्यथा
नास्तिभूपते ॥ १ सपत्नजेनभावेनभवान्मत्तोप्रतिष्ठितः ॥ ससर्पोसिमहाराजयथाचंदनःभूतल ॥ २
सर्पैश्चवेष्टितोराजन्महाचंदनएवहि ॥ तथात्वंवेष्टितःसर्पैःसपत्नीनामसंज्ञकैः ॥ ३ ॥ वरमग्निप्रवे
शःश्रशिखाग्रात्पतनंवरं ॥ भूपतेजःसमायुक्तःसपत्नीसहितःप्रियः नवरंतादृशंकांतंसपत्नीविषसंयुतं
४ तस्मात्त्वमन्यतेकांतंभवंतंगुणसागरं ॥ राजोवाच ॥ देवयान्यानमेकार्यंशर्मिष्ठायावरानने ॥ ५ ॥(
त्वर्थंपशमनेकार्मीसत्वधर्मसमन्वितं ॥ अशुविंदुमतीउवाच ॥ अहंराज्यस्यमोक्त्रीचतवकार्यस्यभ
पते ॥ यद्यद्य

पं॰भू॰ १२७ पशुंतंपदं ॥ शर्मिष्ठा च ययातेर्गत्वा शुक्रपुत्री तथा पुनः ॥ ६ ॥ शुश्रूषं कुरु मे वत्स यदि श्रेयो हि मन्यसे ॥ एव
माकर्ण्य ततस्तस्य पितुर्वाक्यं यदुस्तदा ॥ ७ ॥ प्रत्युवाच नृपेंद्रं तं तत्कुर्वं मातरं प्रति ॥ नो हं तु घातये तात
मातरौ दोषवर्जिते ॥ ८ ॥ मातृघाते महादोषः कथितो वेदपंडितैः ॥ तस्माद्घातं महाराज एतयोर्न करो
म्यहं ॥ ९ ॥ दोषाणां तु सहस्रेणा माता लिप्ता यदा भवेत् ॥ स्वसा च भगिनी महाराज दुहिता च तथा पुनः ॥ १० ॥
पुत्रैर्वा भ्रातृभिश्चैव नैव वध्या भवेत्क्वचित् ॥ एवं ज्ञात्वा महाराज मातरौ नैव घातये ॥ ११ ॥ यदोर्वाक्यं ततः
श्रुत्वा राजा क्रुद्धो बभूव ह ॥ शशाप तं सुतं पश्चाद्ययातिः पृथिवीपतिः ॥ १२ ॥ यस्माद्राज्ञाहतात्त्वं पापाप
१२७ समोऽसि हि ॥ मातुलस्तु जनं भजस्व त्वं मच्छापकलुषीकृतः ॥ एवमुक्त्वा यदुं पुत्रं ययातिः ॥ पृथिवीपतिः पुत्रं
१ शप्त्वा महाराज स्वयासार्द्धं महायशाः ॥ १४ ॥ रमते सुखभोगेन विष्णोर्ध्यानेन तत्परः ॥ अश्रुबिंदुमती सा
च तेन सार्द्धं सुलोचना ॥ १५ ॥ बुभुजे चारुसर्वांगी दिव्यान्भोगान्मनोनुगान् ॥ एवं कालो गतस्तस्य य
यातेस्तु महात्मनः ॥ १६ ॥ अजरा यानिर्जराः सर्वाश्च अपरास्तु प्रजास्तथा ॥ सर्वे लोका महाभाग विष्णुध्या
नपरायणाः ॥ १७ ॥ तपसा तेन भावेन सर्वेपि सुखिनो जनाः ॥ १८ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेन
ोपाख्याने नाध्यायः ॥ ॐ ॥ सुकर्मोवाच ॥ ययातिं ब्राह्मणो महाप्राज्ञः सदाभीतो महात्मनः ॥ यया
तेर्विक्रमं दृष्ट्वा दानपुण्यादिकं बहु ॥ १ ॥ मनकां प्रेषयामास अप्सरोभूतकर्मणि ॥ गच्छ त्वं मे महाभागे राम
मम आदेशं वदस्व हि ॥ २ ॥ कामकन्यामितो गत्वा देवराजो वदेदिदं ॥ येन केनाप्युपायेन राजानं त्वमिहा १२७

सप्तसप्ततितमोऽध्यायः

पर्थ्यां कृतं तु महात्मना॥ तया सार्धं स जग्राह सुदीर्घं तावकं मकन्यया॥ अम्बमेधयज्ञवाटे दत्ता दानान्यने
कधा ब्राह्मणेभ्यो महाराज तामुवाच वरानना॥ अन्यन्ते सुप्रियं बाले किं करोमि वदस्व मे तत्सर्वं दे विक
र्तस्मि साध्यासाध्यं वरानने॥ सुकर्मोवाच॥ इत्युक्ता तेन सा राज्ञी अपत्यं प्रत्युवाच ह जातो मे दोहदो
राजन् तत्कुरुष्व ममानघ॥ इन्द्रलोकं ब्रह्मलोकं शिवलोकं तथैव च॥ विष्णुलोकं महाराज द्रष्टुमिच्छा
मि सुप्रियं दर्शयस्व महाभाग यद्यहं सुप्रिया तव॥ एवमुक्तस्तया राजा तामुवाच स सुप्रियां साधु साधु वर
रोहे पुण्यमेव प्रभाषसे॥ स्त्रीस्वभावाच्च चापल्यात् कौतुकाच्च वरानने॥ ममैवाहं त्वया प्रोक्तं मसाध्यं
तत्र संशयः॥ अश्रुविन्दुमत्युवाच॥ त्वयि साध्यं महाराज सत्यं सत्यं वदाम्यहं॥ तपसा यशसा ज्ञानैर्
तत दानेश्चैव नृपते॥ नास्ति मत्तादृशश्चान्यो मर्त्यलोके च मानवः॥ क्षात्रं बलं सुतेजश्च त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितं
तस्मादेवं प्रकर्त्तव्यं मम प्रियं नहुषात्मजः॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेण्योपाख्याने नामाध्यायः
॥ ❀ ॥ पिप्पल उवाच॥ कामकन्यां यदा राजा उपयेमे द्विजोत्तम किं चकार तदा ते द्वे पूर्वभार्ये सुपु
ण्यके॥ १॥ देवयानी महाभागा शर्मिष्ठा वार्षपर्वणी॥ तयोश्चरित्रं तत्सर्वं कथयस्व ममाग्रतः॥ २॥ सुक
र्मोवाच॥ यदानीता कामकन्या स्वगृहे तेन भूभुजा स्पर्धते सा हि तां सा तु देवयानी मनस्विनी ३
रूपेण तेजसा दानैः सत्यपुण्यव्रतैस्तथा शर्मिष्ठा देवयानी च स्पर्धेते स्म तया सह ४ दुष्टभावं तयोश्च
पि सा ज्ञात्वा कामजा तदा राज्ञे सर्वं तया विप्र कथितं तत्र त्वामादिह ५ अथ क्रुद्धो महाराजः समाहू
ता

पं॰मू॰ कृताःसदासुखिनःसर्वकामैश्चमानवाश्चत्वयाकृताः॥१८॥यमस्यापिविरोधेनइंद्रस्यचनरोत्तम।
१२८ व्याधिपापविहीनस्तुमर्त्यलोकस्त्वयाकृतः॥१९॥त्वत्तेजसाहंकारेणस्वर्गरूपंतुभूतले।दर्शितं
हिमहाराजत्वत्समोनास्तिभूपतिः॥२०॥नरोनैवप्रसूतोहिनोत्पत्स्यतिभवादृशः॥भवंतमित्य
हंजानेसर्वधर्मप्रभाकरं॥२१॥तस्मान्मयाकृतोभर्त्तावदस्वैवंममाग्रतः॥नमेमुक्तानृपेंद्रत्वंवद
128 सत्यंममाग्रतः॥२२॥यदित्तेसत्यम[illegible]स्तीहधर्ममस्तिनराधिपदेवलोकेषुमेनास्तिगमनेग
तिरुत्तमा॥२३॥सत्यंत्वत्कृपयादाकुटंवदस्येवंविजानतः॥पूर्वैकृतंहिपच्छेद्योभस्मीभूतंभविष्यति
२४॥राज्ञोवाच॥सत्यमुक्तंत्वयाभद्रेसाध्यासाध्यंनचास्तिमे॥सर्वंसाध्यंतुलोकेमेत्वत्प्रसादाज्ज
गत्पतेः॥२५॥स्वर्गेदेवियतःनैमित्तमेकारणंस्मृतं॥आगतंतुनदास्यंते लोके मर्त्येचदे
वताः॥२६॥ततोमेमानवाःसर्वेप्रजाःसर्वावराननेमृत्युदुःखाभविष्यंतिमयाहीनानसंशयः॥२७
गंतुंस्वर्गंनवांछामिसत्यमुक्तंवरानने॥देव्युवाच॥लोकान्दृष्ट्वामहाराजआगमिष्यसिवैपुनः
२८॥पूर्यपत्त्वमयाघत्वंजाताश्चमहानुलो॥राज्ञोवाच॥सर्वमेवकरिष्यामिपत्त्वयोक्तंनसंशयः
२९॥समालोक्यमहातेजाययातिर्नहुषात्मजः॥अंतर्जलचरोमत्स्यःसोपिजालेनबध्यते॥३०॥ राम
मरुत्समानवेगोपिमृगःप्राप्नोतिवंधनेयोजनानांसहस्रस्थेमामिषंवीक्षतेस्वराः॥३१॥साकंठलग्न १२८

नय ॥ ३ ॥ एवं श्रुत्वा गता सा च मेनिका तत्र प्रेषिता ॥ समाचष्टे तु तत्सर्वं देवराजस्य भाषितं ॥ ४ ॥ एवमु-
क्ता गता सा च मेनका पापप्रचोदिता ॥ गतायां मेनकायां तु रतिपुत्री मनस्विनी ॥ राजानं ॥ धर्मपुत्रं सकौ-
तुकं वाच यशस्विनी राजन् ॥ त्वयाहमानीता सत्यवाक्येन वै पुरा ॥ स्वकरस्थान्तरे दत्तो भवनं च समाहृता यद्य-
द्य दास्यहं राजन् तत्तत्कार्यं हि वै त्वया ॥ ७ ॥ तदेवं हि त्वया वीर नकृतं भाषितं मम ॥ त्वामेवं तु परित्यक्ष्ये
यास्यामि पितृमंदिरं ॥ ८ ॥ राजोवाच ॥ यथोक्तं हि त्वया भद्रे तत्तत्कर्तास्मि न संशयः ॥ असाध्यं तु परि-
त्यज्य साध्यं देवि वदस्व मे ॥ ९ ॥ अश्रुबिंदुमत्युवाच ॥ राजन् दृष्टो महाकांत भवान् हि मया वृतः सर्वल-
क्षणसंपन्नं सर्वधर्मसमन्वितं ॥ १० ॥ सर्वसाध्यमिति ज्ञात्वा सर्वधर्मार्थमेव च कर्तारं सर्वधर्माणां स्र-
ष्टारं पुण्यकर्मणां त्रैलोक्यसाधकं ज्ञात्वा त्रैलोक्ये जगतीसपुत्रं विष्णुनैक महज्ज्ञाने देवदेवानां महा
५ वरं इत्याशया मया भर्ता भवानंगीकृतः पुरा ॥ यस्य विष्णुप्रसादोऽस्ति स सर्वत्र यशो व्रजेत ॥ १२ ॥ दुर्लभं ना-
स्ति राजेंद्र त्रैलोक्ये सचराचरे ॥ सर्वे चैव सुलोकेषु विधत्ते तत्च सुव्रत ॥ १४ ॥ विमोहे द्वताडे नाग-
नेग तिरुत्तमा ॥ सत्यलोके समासाध्या त्वयैव वसुधाधिप ॥ १५ ॥ जरापलितहीना तु मृत्युहीना
जनाः कृताः ॥ गृहेद्वारेषु सर्वेषु मर्त्यानां च नरर्षभ ॥ १६ ॥ कल्पद्रुमास्त्वनेकाश्च त्वयैव परिक-
ल्पिताः ॥ येषां गृहेषु मर्त्यानां मणयः कामधेनवः ॥ १७ ॥ त्वयैव वै प्रेषिता राजन् स्थिरीभूताः

देव एवं जिघांसति शत्रुमात्मानं विषदुर्गेभ्यो रक्षति गावो वनदेवाति ग्रसति तं भवेः तत्संततं देवं दैवं जानते ९

पं०भू० प्राप्यते च स्वकर्मभिः सर्वं तत्तथा भुंक्ते नित्यं विहितमात्मना आत्मना विहितं सौख्यं तद्दुःखं चात्मना हितं
१२६ गर्भशय्यामुपादाय भुंजते पूर्वदेहिनः न कश्चिद्बलाल्लोके न कश्चिन्मुक्तो भुवि बलेन प्रज्ञया वा
पि समर्थः कर्तुमन्यथा सुकृतान्युपभुंजंति दुःखानि च सुखानि च हेतुं प्राप्य नरो नित्यं कर्मबंधैस्तु
बध्यते यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो विंदति मातरं तथा शुभाशुभं कर्म कर्तारमनुगच्छति उपभोगाद्दृते य
229 स्य नाशः स्वनविद्यते प्राक्तनं बंधनं कर्म कोन्यथा कर्तुमर्हति सुशीघ्रमपि धावंतं गच्छंतमनुगच्छ(
ति उप भोगाद्दृते यस्य नाशः स्वनविद्यते करोति कुर्वतः कर्म छायेवानुविधीयते यथा छायातपौ नि
त्यं सुसंबद्धौ परस्परं तद्वत्कर्म च कर्ता च सुसंबद्धौ परस्परं ग्रहारोगवशाः सर्वा शाकिन्यो राक्षसाः
स्तथा पीडयंति नरं पश्चात् पीडितं पूर्वकर्मणा येन यत्रोपभोक्तव्यं सुखं वा दुःखमेव वा स तत्र बध्वा
रज्जुचेव बलाद्दैवेन नीयते दैवः प्रभुर्हि भूतानां सुखदुःखोपपादने अन्यथा चिंत्यते कर्म जाग्रता
स्वपतापि वा अन्यथा स तथा प्राज्ञ दैवेन नाशितं यत्नतस्य स्थानं दृश्यते यथा पृथिव्यां बीजानि
ग्नानि च धनानि च तथैवात्मनि कर्माणि तिष्ठंति प्रभवंति च तैलक्षयाद्यथा दीपो निर्वाणमधि
गच्छति कर्मक्षयात्तथा जंतुः शरीरान्नाशमृच्छति कर्मक्षयात्तथा मृत्युस्तत्वविद्भिरुदाहृतः विविध रोग
घाः प्राणिनस्तस्य मृत्यो रोगाश्च हेतवः तथा कर्मविपाकोयं पूर्वकर्मसु नान्यथा संप्राप्तो नात्र १२६

पशश्चादृश्यैस्तैर्नविमोहितः ॥ कालः समविषमकृत्कालः सन्मानहानिदः ॥ परिभावकरः कालो यत्र
कुत्रापि तिष्ठतः ॥ भूतानि स्थावरादीनि दिवि वा यदि वा भुवि सर्वं ३३ ॥ कलयते कालः कालो ह्येक इ
दं जगत् ॥ अनादिनिधनो धाता जगतः कारणं परं ३४ ॥ लोकान्कालः पचति वृक्षे फलमिवाहितं
दं जगत् ॥ अनादिनिधनो धाता ॥ न मंत्रा न तपो दानं न मित्राणि न बांधवाः ॥ ३५ ॥ शक्नुवंति परित्रातुं नरं कालेन पीडितं ॥ त्रयः कालकृ
न मंत्रा न तपो दानं न मित्राणि न बांधवाः ॥ ३५ ॥ शक्नुवंति परित्रातुं नरं कालेन पीडितं ॥ त्रयः कालकृ
ताः पाशाः शक्यंते नातिवर्तितुं ॥ विवाहो जन्म मरणं यदा यत्र तु येन च ॥ यथा जलधरा व्योम्नि भ्राम्य
ते मातरिश्वना ॥ ३७ ॥ तथेदं कर्मयुक्तेन कालेन भ्राम्यते जगत् ॥ सुकर्मा उवाच ॥ कालोयं कर्मयु
क्तस्तु पोनरैः समुपासितः ३८ कालस्तु प्रेरयत्कर्म न तु कालः करोति सः उपद्रवाघात दोषाः सर्वे व
सर्वे कर्मनियुक्तास्ते ३९ सुखस्य हेतवो ये च उपायाः पुण्यमिश्रिताः ते सर्वे
व्याधयस्ततः ३६ सर्वे कर्मनियुक्तास्ते च मानुषे सुखस्य हेतवो ये च उपायाः पुण्यमिश्रिताः ते सर्वे
कर्मसंयुक्ता नराः पश्येच्छुभाशुभं कर्म वा यदि वा लोके कर्मसंबंधिबांधवाः कर्माणि चोदयंतीह
पुरुषं सुखदुःखयोः सुवर्णं रजतं वापि यथा रूपं विनिश्चितं तथा निबध्यते जंतुः स्वकर्मणा वा ॥
शानुगः पंचैतानीह सृज्यंते गर्भस्थस्यैव देहिनः आयुः कर्म च वित्तं च विद्या निधनमेव च यथा
मृत्पिंडतः कर्त्ता यः कर्त्ता यद्यदिच्छति देवत्वमथ मानुष्यं पशुत्वं पक्षितां तथा तिर्यक्त्वं च

पं॰भू॰ महाभयाद्यथाभीतो मोहगर्तेंगतो यथा ७ त्यज चिंतां महाराज न गतस्त्वं त्वया दिवि येन ते जायते दुः१
१३० खं तन्न कार्यं मयाधुना एवमुक्तस्तथा राजा तामुवाच वरानना चिंतितं पन्नपादे वितत स्फुरण्व हि सं
प्रांते मानभंगो मयाद्य दृष्टो नैव स्वस्थमनः प्रिये मेपि स्वर्गगते कांते प्रजादीनां भविष्यति त्रासपिष्यति दु
ष्टात्मायमस्तु व्याधिभिः प्रजा त्वया सार्धं प्रयास्यामि स्वर्गलोकं वरानने एवमाभाष्य तां राजा समाहूय
230 सुतोत्तमं पूरुं तं सर्वधर्मज्ञं जरायुक्तं महामतिं एह्येहि सर्वधर्मज्ञ धर्मं जानासि निश्चितं जरा मे दी
यतां तात तारुण्यं गृह्यतां पुनः राज्यं कुरु ममेदं त्वं स कोश बल वाहनं आसमुद्रां प्रभुंक्ष्व च त्वं रत्न
पूर्णां वसुंधरां मया दत्तां महाभाग सग्रामवनपत्तनां प्रजानां पालनं पुण्यं कर्त्तव्यं च सदानघ दुष्टा
नां साधनं नित्यं साधूनां परिपालनं कर्त्तव्यं च त्वया वत्स धर्मशास्त्रप्रमाणतः ब्राह्मणानां महाभाग
निधिनापि स्वकर्मणा भक्त्या च पालनं कार्यं यस्मात्पूज्या जगत्त्रये पंचमे सप्तमे घस्रे कोशं पश्य वि
पश्चितः बलं च नित्यं संपूज्यं प्रसाद धनभोजनैः चारुश्चक्षुर्भवस्व त्वं च नित्यं दानपरो भव भवस्व निय
तो मंत्रैः सदा गोप्यः सुपंडितैः नियाता त्वां भवस्व त्वं मा गच्छ मृगयां सुतः विश्वासः कस्य नो कार्यः स्त्री
षु कोशे महाबले पंत्राणां त्वं तु सर्वेषां कलानां कुरु संग्रहं पजपर्वेषु धीकेशं पुण्यात्मा भव सर्वदा राम
प्रजानां कंटकान्सर्वान्मर्दयस्व दिने दिने प्रजासौख्यं प्रकर्तव्यं प्रजाः पोष्य पुत्रक स्वकीं वंशः प्र १३०

संदेहः स्त्रीरूपो पंनसंशयः कर्मगेहं समायातानाटकानटनर्तकाः तेषां संगप्रसंगेन जरादेहं समाश्रिता
पूर्वं कर्मकृतं मन्ये जन्मसंभाषितं ध्रुवं तस्मात्कर्मप्रधानं च उपायाश्च निरर्थकाः एवं वै देवराजेन म
दर्थे दूतसत्तमः प्रेषितो मातलिर्नाम मंनकृतं तस्य तद्वचः तस्य कर्मविपाको यं दृश्यते शापजं मम इति
चिंताःपरोभूत्वा दुःखेन महतान्वितः पद्यस्या हि वचः प्रीत्यानकरोहि मि सर्वथा सत्यधर्मा वुभा वेतो
पास्यतस्तु न संशयः सहंशश्च समापाते पहं स्वं ममकर्मणा भविष्यति न संदेहो देवो हि दुरतिक्रमः
एवं चिंतापरोभूत्वा पप्याति पृथिवीपतिः कृष्णं क्लेशापहं देवं जगाम शरणं हरिं ध्यात्वा नत्वा ततः स्तु
त्वा मनसा मधुसूदनं तथा हिमांशु शरणं प्राप्तस्त्वामहं कमलाप्रियः ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे
वेणोपाख्याने नामाध्यायः ॥ सुकर्मोवाच ॥ एवं चिंतयते यावत् राजा परमधार्मिकः ॥ तावदावा
च सा देवी रतिपुत्री वरानना ॥ १ ॥ किमु चिंतयसे राजन् त्वमिहैव महामते ॥ प्रापेणापि त्रियः सर्वोप्रय
त्नाः स्पुनर्न संशयः ॥ २ ॥ नाहं चापल्यभावेन त्वामहं प्रविचालये ॥ नाहं हि कार्यमासंघैभवत्या र्थसमागता
३ ॥ अन्याः स्त्रियो यथा लोके चपलत्वाद्ददाति च ॥ अकार्यं राजराजेंद्र लोभान्मोहाच्चलेपटाः ॥ ४ ॥ लोकानां
दर्शनायैव जाताप्यज्ञा मम मोरसि ॥ देवानां दर्शने पुण्यं दुर्लभं हि सुमानुषैः ॥ तेषां च दर्शनं राजन् कारया
मि वदस्व मे ॥ दोषं यायकं यत्तु ममं मा गादिहचेद्भवेत् ॥ ५ ॥ एवं चिंतयसे दुःखं पथान्पः ॥ प्रकृतो जनः

प॰भू॰ १३१ किंदारैर्धनभोगैश्चकिंजीवेजीवितेनच॥ त्वांविनासुमहाराजस्वर्गेणापिनहीप्सा॥ शोभमाने
यथादेवोदेवराजःपुरंदरः॥ ऋषिभिस्तूयमानस्तुययातिर्नहुषात्मजः॥ प्रजाःसर्वास्ततोयानैःसमायाता
नरेश्वरःगजैरश्वैरथैश्चान्यैःप्रतस्थेतंदिवंप्रति॥ ब्राह्मणाःक्षत्रियावैश्याःशूद्राश्चान्येपृथक्जनाःसर्वे
चवैष्णवालोकाः॥ विष्णुध्यानपरायणाःतेषांतुकेतवःशुक्लाःहेमदंडैरलंकृताः॥ शंखचक्रांकिताः
सर्वेदंडास्तेचपिनाकिनः॥ प्रजावंदेशुभासंतिपताकामारुतेरिताः॥ दिव्यमालाधराःसर्वेशोभिता
स्तुलसीदलैःदिव्यचंदनदिग्धांगादिव्यगंधानुपलेपनाः॥ दिव्यवस्त्रकृतशोभादिव्याभरणभूषिताः
131 सर्वेलोकासुरामास्तेराजानमुपजग्मिरे॥ प्रजाःशतसहस्राणिलक्षकोटिशतानिच॥ अर्बुदंखर्वसहस्रा
णातेजनाः॥ प्रतिजग्मिरेतेतुराज्ञासमंसर्वेवैष्णवाःपुण्यकारिणः॥ विष्णुध्यानपराःसर्वेजपदा
नपरायणाः॥ सुकर्मोवाच॥ ऐंद्रलोकंजगामाथययातिःपृथिवीपतिः॥ एवंतेप्रस्थिताःसर्वेद
वेणामहतान्वितापूर्वंपुत्रंमहाराजस्वराज्येपरितोष्यतं॥ ऐंद्रंलोकंजगामाथययातिःपृथिवी
पतिः॥ तेजसातस्यपुण्येनधर्मेणतपसातदा॥ तस्यैवापिनयेंद्रस्यपूजयंतानपोत्तमं॥ इंद्र उवाच॥
स्वागतंतेमहाराजममगेहेसमाविशअत्रभोगान्प्रभुंक्ष्वत्वंदिव्यान्कमान्मनोनुगान्॥ राजोवाच॥ राम
सहस्राक्षमहाप्राज्ञतवपादांबुजद्वयं॥ नमस्करोम्यहंदेवब्रह्मलोकंव्रजाम्यहं॥ देवैःसंस्तूय १३१
मानश्चब्रह्मलोकंजगामहे॥ पद्मयोनिर्महातेजाःसार्धंमुनिवरैस्तदा॥ आतिथ्यंचचकाराथ

कर्त्तव्यः परदारेषु मा कृथाः ॥ मतिं द्रव्यं परस्वेषु पूर्वानन्वेहि सर्वदा कुरुष्वैवं नसराजन्सशास्त्राभ्यास
रतो भव ॥ गजस्य वाजिनोभ्यासं स्पंदनस्य च सर्वदा ॥ एवमादिश्य तं पुत्रं आशीर्भिरभिनंद्य च ॥ स्वहस्तेन
च संस्थाप्य करे दत्वा समायुधं ॥ स्वां जरां तु समागम्य दत्वा तारुण्यमस्य च ॥ गंतुकामस्ततः स्वर्गं ययातिः
पृथिवीपतिः ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे ययातिचरित्रे ॥ ॥ सुकर्मोवाच ॥ समाहूताः प्रजाः
सर्वा द्वीपानां च सुधाधियः हर्षेण महताविष्ट इदं वचनमब्रवीत ॥ १ ॥ इंद्रलोकं ब्रह्मलोकं रुद्रलोकमतः
परं वैष्णवं सर्वपापघ्नं प्राणिनां गतिदायकं प्रजाम्यहं न संदेहमनया सह सत्तम ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रियाः वैश्याः
सशूद्राश्च प्रजा मम ॥ सुखेनापि सकुटुंबैः स्थातव्यं तु महीतले ॥ पूरुरेष महाभागो मम चास्ति पालकस्त्विह
स्थापितोस्ति मया लोकाः राजाधीरः सदंडकः ॥ एवमुक्तास्तु ताः सर्वाः प्रजा राजानमब्रुवन् ॥ श्रूयते स च
वेदेषु पुराणेषु नरोत्तम धर्मराज नृपते लोके न दृष्टः केन वै पुरा ॥ दृष्टोस्माभिरसौ धर्मो दशांगः सत्यवल्लभः
सोमवंशसमुत्पन्नो नहुषस्य महागृहे ॥ हस्तपादमुखापुत्रः सर्वाचारप्रचारकः ॥ ज्ञानविज्ञानसंपन्न
पुण्यानां च महानिधिः ॥ गुणानां हि महाराज आकरः सत्यपंडितः ॥ कुर्वंति च महाधर्मं सत्यवंतो महौजसः
नं धर्मं दृष्टवंतः स्म भवंतं कामरूपिणं ॥ भवंतं कामकर्त्तारमीदृशं सत्यवादिनं ॥ कर्मणा त्रिविधेनापि वयं
त्यक्तुं न शक्नुमः ॥ यत्र त्वं तत्र गच्छामः सुसुखं पुण्यमेव च ॥ नरकेपि महाबाहो त्वं पतत्र न संशयः

पं०म० स्तूयमानोमहाराजस्त्रैलोक्येनसमंततः ददर्शवैष्णवंलोकमनौपम्यमनामयं विमानैः कांचनैराजन्स
१३२ र्वशोभासमाविलैः हंसकुंदेंदुधवलैर्विमानैरुपशोभितैः प्रासादैःशतभौमैश्च मेरुमंदरसंनिभैः
शिखरैरुल्लिखद्भिश्चसव्योमहाटकान्वितैः जाज्वल्यमानैःकलशैःशोभतेसुपुरोत्तमं तारागणोर्ध्व
याकाशेतेजः स्त्रियाप्रकाशितैःप्रज्वलत्तेजोज्वालाभिर्लोचनैरिवलोकते नानारत्नौघरत्नौकंप्रहस
द्दशनैरिव संसारपतितान्पुण्यपापेस्मवान्विष्णुवल्लभान् ध्वजव्याजेनराजेंद्रवल्गितांगैः सुप
232 ल्लवैः श्वसनांदोलितैस्तैश्च ध्वजाग्रैश्च मनोहरैः हेमदंडैःसुधंयपभि सर्वत्रसमलंकृतं सूर्यतेजः
प्रकाशैश्च गोपुराट्टालकैस्ततः गवाक्षजालमानैश्च वातायनमनोहरैः प्रतोलीनांप्रकाशैश्च प्राको
ष्ठैःहेमरूपकैः तोरणैः सुपताकाभिर्नानाशंखैः सुमंगलैः कलशैश्चक्रविंबैश्च विचित्रसमप्रभैः
सुभौगैःशतकलशैश्च निर्जलांबुदसन्निभैः दंडछत्रसमाकीर्णैःकलशैरुपशोभितैः प्रावृट्का
लांबुदाकारैः मंदरैरुपशोभते कलशैःशोभमानैःस्वकीर्तिशंखेंदुसन्निभैः हेमप्रासादसंबा
धैः नानाधातुमयैस्तैः विमानैरर्बुदासंख्यैःशतकोटिसहस्रकैः सर्वभोगयुतैश्चैवशोभते हरिपते
पैः समाराधितोदेवः शंखचक्रगदाधरः तेप्रसादात्तस्यतेपुनिवसंतिगृहेषुच सर्वयुगेषुसर्वे राम०
सुभोगाढ्येषुचमानवाः वेश्मवाः पुण्यकर्माणोनिर्धूताशेषकल्मषाः एवंविधैःगृहैःपुण्यैःशोभ १३२

घार्वादिसुविस्तरैः विष्णुलोकं प्रयाहि त्वं पुण्येन निजकर्मणा एवमाभाषितेधात्राजगाम शिवमं
दिरं चक्रे आतिथ्यं राजां च उमया सह शंकरः तस्यैवापि नृपेंद्रस्य राजानमिदमब्रवीत् त्वं हि मत्तो
सि राजेंद्र वस त्वं मम मंदिरं सर्वान्भोगान्प्रभुंक्ष्व च त्वदुःखप्राप्यान्हिमामुखैः अंतरं नास्ति राजेंद्र म
म विष्णोर्न संशयः योसौ विष्णुस्वरूपेण स वै रुद्रो न संशयः यः रुद्रो विद्यते राजन्स च विष्णुः सना
तनः उभयोरंतरं नास्ति तस्मात्त्वेव वदाम्यहं विष्णुभक्तस्य पुण्यस्य स्थानमेतद्वदाम्यहं तस्मात्त्वं म
हाराज स्थातव्यं हि त्वयानघ एवमुक्तः शिवेनापि प्रयाति हरिवल्लभः नत्वा प्रणम्य देवेशं शंकरं
नतकंधरः एतत्सर्वं महादेव त्वयोक्तं मम सुव्रतं पुनयोरंतरं नास्ति एकमूर्तिर्द्विधाभवेत् वैष्ण
वं गंतुमिच्छामि पादौ ते च नमाम्यहं एवमस्तु महाराज गच्छ लोकं तु वैष्णवं समादिष्टः शिवेना
प्रिव्रतस्यैव सुधाधियः पृथ्वी वासैर्महापुण्यैर्वैष्णवैर्विष्णुवल्लभः नृत्यमानैस्ततस्तैस्तु पुरत
स्तस्य भूपते शंखशब्दैः सुपापघ्नैः सिंहनादैः सुपुष्कलैः जगाम निस्वनै राजा पूज्यमानः सुचारणैः
सुस्वरैर्गीयमानस्तु पाःचकः शास्त्रकोविदैः गायति पुरतस्तस्य गंधर्वो गीततत्परा ऋषिभिस्तपसा
न्वितैर्देववृंदैः समन्वितः अप्सरोभिः सुरूपाभिः सेव्यमानः सनातनः गंधर्वकिन्नरैः सिद्धैश्चारणैः
पुण्यमंगलैः साध्यैर्विद्याधरै राजा मरुद्भिर्वसुभिस्तथा रुद्रैश्चादित्यवर्गैश्च लोकपालैर्दिगीश्वरैः

ययातिचरित्रे स्वर्गारोहणं नाम अध्यायः॥ ८१ ॥ सुकर्मोवाच॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं चरित्रं पापनाशनं पुत्र

पं०प० १३३ णां तारकं दिव्यं बहुपुण्यप्रदायकं १ श्रुत्वा यं हृश्यते लोके ययातिचरितं श्रुतं श्रुणाश्च महद्भावं

दुर्गतिं गतवान् गुरुः पितृतीर्थप्रभावेन प्रकोपात्तु तथा पुनः पुत्राणां तारकं पुण्यं यशस्यं धनधा

न्यदं पितृमातृसमं नास्ति अभीष्टफलदायकं साभिलाषेण भावेन पिता पुत्रं समाह्वयेत् माता

च पुत्र पुत्रेति तस्य पुण्यफलं शृणु समाहूतो यथा पुत्रः प्रयाति मातरं प्रति यो याति हर्षसंयुक्तो

233 गंगास्नानफलं लभेत् पादप्रक्षालनं यस्तु कुरुते च महायशाः सर्वतीर्थफलं भुंक्ते प्रसादात्तु त

योः सुतः अंगसंवाहनाच्चापि अश्वमेधफलं लभेत् भोजनाच्छादनस्नाने गुरुरूपः योऽपये

त्सुतः पृथ्वीदानसमं पुण्यं तत्पुत्रे हि प्रजायते सर्वतीर्थमयी गंगा विष्णुः सर्वैर्न संशयः॥

बहुपुण्यमयः सिंधुर्यथा लोके प्रतिष्ठितः॥ अस्मिन् लोके न संदेहः पुराणे कवयो विदुः॥

सुकर्मोवाच॥ नंदंते क्रोशते यस्तु पितरं मातरं पुनः स पुत्रो नरके याति रौरवाख्ये न संशयः

निष्कृतिर्नैव दृष्टा वै पुराणैः कवयो विदुः एवं ज्ञात्वा

कृतं ते पाप कर्त्तायो गरुः पुत्रः स दुर्मतिः

गृहे हं विप्र पूजयामि दिने दिने मातरं पितरं नित्यं भक्त्या नमितकंधरः कृत्वा कृत्यं वदे श्वेव समा राम

गु हूयस्मम यच्च किंचित्प्रकुर्वंति मानवा भुवि संस्थिताः गृहस्थस्त्वहं जाने यज्ञस्वर्गं प्रवर्त्ते १३३

भितंविस्नुमंदिरं ॥ नानारत्नैः समाकीर्णंविमानैश्चंद्रदर्शनशोभितैः ॥ सर्वकामफलैराजन्सर्वत्रसमलंकृतं ॥ वापी
कूपतडागैश्चसागरैरुपशोभितं हंसकारंडवाकीर्णैः कल्हारैरुपशोभितं ॥ शतपत्रैर्महापद्मैः पद्मोत्पल
विराजितैः ॥ कनकोत्पलकानर्णैर्विस्नुवेरुपशोभितं ॥ वैकुंठंददृशेराजामोक्षस्थानमनुत्तमं ॥ देववृंदैः स
माकीर्णंययातिर्नहुषात्मजः प्रविवेशपुरंरम्यंसर्वदाहविवर्जितं ददृशेसर्वक्लेशघ्नंनारायणमनामयं
विमानेरुपशोभितंसर्वाभरणशालिनंपीत वाससंजगन्नाथंश्रीवत्सांकंमहामतिं ॥ वैनतेयसमारूढं
श्रियायुक्तंपरात्परं ॥ सर्वेषांदेवलोकानांयोगतिः परमेश्वरः परमानंदरूपेणाविकल्पेनविराजते ॥ सेव्य
मानंसमालोकैः सुपुण्यैर्विस्नुवैष्णवैः ॥ देववृंदैः समाकीर्णंगंधर्वगणसेवितं ॥ अप्सरोभिर्महात्मानंदुःख
क्लेशापहंहरिं ॥ नारायणंननामथवैतयासहमपतिः ॥ प्रणामुर्मानवाः ॥ सर्वेवैष्णवामधुसूदनं ॥ गत्वा
येवैष्णवाः ॥ सर्वेसहराज्ञामहामते पादांबुजद्वयंतस्यनेमुर्नेकोमहामतेः ॥ प्रणमंतंमहात्मानंरा
जानंदीप्ततेजसं ॥ तमुवाचहृषीकेशस्तुष्टोहंतवसुव्रतः ॥ वरंवरयराजेंद्रयत्तेमनसिवर्तते ॥ तत्तेद
दाम्यसंदेहंसद्भक्तोसिमहामते ॥ राजोवाच ॥ यदितुष्टोदेवदेवशतुष्टोसिमधुसूदन ॥ दासत्वंदेहिदेवेश
श्चात्मनश्चजगत्पते ॥ श्रीकृष्णउवाच ॥ एवमस्तुमहाभागममभक्तोनसंशयः लोकेममहाराजन्स्था
तात्वंहिमयासह ॥ एवमुक्तोमहाराजोपयातिः ॥ पृथिवीपतिः प्रसादात्तस्यदेवविष्णुलोकेप्रसाधितं श्री
निवसत्ययमभूपालोवैष्णवंलोकमुत्तमं ॥ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेवेणोपाख्यानेपितृतीर्थे

प॰ मू॰ र्थं शिष्यगणैर्मम नीयते ॥ एवं ज्ञात्वा ततः शिष्यः सर्वदा तं प्रपूजयेत् गुरुं पुण्यमयं ज्ञात्वा त्रिविधेना
१३४ पि कर्मणा ॥ सूत उवाच ॥ इत्यर्थं श्रूयते विप्र इतिहासः पुरातनः सर्वपापहरः प्रोक्तः च्यवनस्य महा
त्मनः भार्गवस्य कुले जातश्च्यवनो मुनिसत्तमः तस्य चिंता समुत्पन्ना एकदा तु नृपोत्तम कदा
हं ज्ञानसंपन्नो भविष्यामि महीतले दिवारात्रौ प्रचिंतेत्स ज्ञानार्थं मुनिसत्तम एवं तु चिंतमानस्य म
महा तिरासीत्मनः तीर्थयात्रां प्रयास्यामि अभीष्टफलदायिनीं गृहं हित्वा त्रादि संत्यज्य भार्यापुत्रं धनं ततः
तीर्थयात्राप्रसंगेन अटते मेदिनीं तदा लोमानुलोमयात्रां सगंगापाः कृतवान्नृप स तद्वन्नर्मदा
234 पाश्च सरस्वत्यां मुनीश्वरः गोदावर्यादिसर्वासां नदीनां सागरस्य च अन्येषां सर्वतीर्थानां क्षेत्राणां च
नृपोत्तम देवानां पुण्यपत्लिंगानां यात्राव्याजे संभ्रमात् भ्रमयमाणोस्य तस्यापि तीर्थं सुअरमे सुचक्रा
पश्यन्निर्मलो जातः सूर्यतेजः समप्रभः नर्मदादक्षिणे पार्श्वे नाम्ना अमरकंटकं ॐकारं सुमहा
लिंगं सर्वेषां गतिदायकं नत्वा स्तुत्वा तु संपूज्य सिद्धनाथं महेश्वरं ज्वालेश्वरं ततो दृष्ट्वा दृष्ट्वा
चापि महेश्वरं ब्रह्मेशं कपिलेशं च मार्कंडेश्वरमुत्तमं एवं यात्रां ततः कृत्वा ॐकारं समुपागतः
वटच्छायां समाश्रित्य शीतलां श्रमनाशिनीं सुखेन संस्थितो विप्रश्च्यवनो भृगुनंदनः तत्रख राम
न सरसाश्चाजसमुक्तं पक्षिणा तदा दिव्यभाषया समायुक्तं ज्ञानविज्ञानसंयुतं शुकश्च तत्रैव वसन् १३५

राक ७ प्रशीतितमोध्यायः

ते ॥ नागानांवस्यसयोचारैजानामिपिप्पल ॥ एनयोश्चप्रसादाच्चत्रैलोक्यं ममवश्यातां गतंविद्या
धरश्रेष्ठेषुजितोपिदिवंययौ ॥ सुकर्मासोपिधर्मात्मा गुरुशुश्रूषणेतत्पर ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंपि
तृतीर्थानुगंमया ॥ अन्यत्किं तेप्रवक्ष्यामिवदवेणमहामते ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेवे
णोपाख्यानेपितृतीर्थ माहात्म्यंनामाध्यायः ॥ ८१ ॥ वेण उवाच ॥ भगवन्देवदेवेशप्रसादाच्चमम
त्वयाभार्यातीर्थंसमाख्यातंपितृ तीर्थमनुत्तमं ॥ मातृतीर्थं हृषीकेश बहुपुण्यप्रदायकं ॥ प्रसाद
सुमुखोभूत्वा गुरुतीर्थं वदस्वमे ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ कथयिष्याम्यहं राजन्गुरुतीर्थमनुत्तमं ॥ सर्व
पापहरंश्रेष्ठं शिष्याणांगतिदायकं ॥ शिष्याणांपरमंपुण्यं धर्मरूपंसनातनं ॥ परंतीर्थंपरंज्ञानं
प्रत्यक्षफलदायकं ॥ यस्यप्रसादाद्राजेंद्र इहामुत्रफलमश्नुते ॥ परलोकेसुखंभुंक्ते यशः कीर्त्तिमवा
प्नुयात् ॥ प्रसादाद्यस्यराजेंद्र गुरोश्चैवमहात्मनः ॥ प्रत्यक्षंदृश्यतेशिष्यैस्त्रैलोक्यं सचराचरं ॥ व्य
वहारंचलोकानामाचारंनृपनंदन ॥ विज्ञानंविंदतेशिष्यो मोक्षंचैवप्रयाति हि ॥ सर्वेषामेवलोका
नांयथासूर्यःप्रकाशकः ॥ गुरुः प्रकाशकस्तद्वच्छिष्याणांगतिरुत्तमा ॥ रात्रौचैवप्रकाशश्चसोमो
राजन्नृपोत्तम ॥ तेजसानाशयेत्सर्वमंधकारं घनाविलं ॥ अज्ञानतमसाव्याप्तं शिष्यं द्योतयतेगुरुः ॥ शि
ष्यप्रकाशको द्योतेरुपदेशैर्महामते ॥ दिवाप्रकाशकः सूर्यः शशी रात्रौप्रकाशकः ॥ तस्माद्गुरुः परं ती

पं॰भू॰ १३५ पुण्यंपापप्रणाशिनी ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ पित्रानुकुंजलेनापि पृष्ट उज्वलस्त्वात्मजः क्व गतोस्य च पुत्र त्वं किम
पूर्वैस्त्वया पुनः ॥ तत्र दृष्टं श्रुतं पुण्यं तन्मे कथय नंदन कुंजलस्यापि तु वाक्यं समाकर्ण्य स उज्वलः पित
रं प्रत्युवाचाथ भक्त्या नमितकंधरः ॥ प्रणाममकरोन्मूर्ध्ना कथां चक्रे मनोहरां ॥ उज्वल उवाच ॥ प्लक्ष
द्वीपं महाभाग नित्यमेव व्रजाम्यहं महता उद्यमेनापि आहारार्थं महामते प्लक्षद्वीपे महाराज संति दे
शाश्चानेकशः पर्वताः सरिदुद्यानवनानि च सरांसि च ग्रामाश्च पत्तनाश्चान्ये सुप्रजाभिः प्रमोदिता
सदासुखेन संतुष्टा लोका हृष्टा वसंति ते दानपुण्यजपोपेताः श्रद्धाभावसमन्विताः प्लक्षद्वीपे म
135 हाराज आसीत्पुण्यमति सदा दिवोदासस्तु धर्मात्मा तत्सुतासीदनूपमा गुणरूपसमायुक्ता सुशी
लाचारुमंगला दिव्यादेवीति विख्याता रूपेणाप्रतिमा भुवि पित्रा विलोकिता सानुरूपतारूण्य
मंगला प्रथमे वयसि सा च वर्त्तते चारुमंगला सत्तां दृष्ट्वा दिवोदासो दिव्यादेवीं सुतां तदा कस्मै प्र
दीयते कन्यासु वराय महात्मने इति चिंतापरो भूत्वा समालोक्य नरोत्तमः रूपदेशस्य राजानं सत्य
लोका महीपतिः चित्रसेनं महात्मानं समाहूय नरोत्तमः कन्यां ददौ महात्मासौ चित्रसेनाय प्रीतये
तस्या विवाहकाले तु संप्राप्ते समये नृप मृतोसौ चित्रसेनस्तु कालधर्मेण वै किल दिवोदासस्तु राम
धर्मात्मा चिंतयामास भूपतिः सुब्राह्मणान्समाहूय पप्रच्छ नयनंदनः अस्या विवाहकाले तु वि १३५

बहुकालश्च जीवकः कुंजलो नाम धर्मात्मा चतुःपुत्रः सभार्यकः आसंस्तस्य हि पुत्राश्च चत्वारः पितृ
नंदनाः तेषां नामानि राजेंद्र कथयिष्ये तवाग्रतः ज्येष्ठस्तु उज्वलो नाम द्वितीयस्तु समुज्वलः तृतीयो
विज्वलो नाम चतुर्थश्च कपिंजलः एवं पुत्रास्तु चत्वारः कुंजलस्य महामते शुकस्य तस्य पुण्यस्य पितृ
मातृपरायणाः भ्रमंति गिरिकुंजेषु वनेषु च समाहिता भोजनार्थं तु संक्षुब्धाः क्षुधया परिपीडिताः
५ स्वोदरस्थां क्षुधां सौम्य पूरैरमृतसन्निभैः अमृतस्वादुतोयेन शमयंति नयोत्तम फलं पक्वं रसालं तु
आहारार्थं सुपुत्रकाः मातुरर्थे महाभागा भक्तिभावसमन्विताः संतुष्टाहारमुत्पाद्य भक्त्या पंतिपठंति
च तेन क्रीडारताः सर्वे विलसंति रमंति च संध्याकाले समायांति पितुः रतिकमुत्तमं आयांति भद्रप
मादाय गुर्वर्थं तु श्रयन्ते ततः पश्यतस्तस्य विप्रस्य च्यवनस्य महात्मनः आगताः अंडजाः सर्वे पितुर्नी
डं सुशोभनं पितरं मातरं चोभौ प्रणेमुस्ते महामते ताभ्यामह्य समासाद्य उपतस्थुस्तयोः पुरः सर्वे सभा
भिताः पित्रा मातृलालितास्ते सुतोत्तमाः मात्रा च कृपया राजन् वचनैः प्रीतिसंमितैः पक्षवातेन शीतेन मा
ता पित्रोश्च ते तदा तेषामाप्यायनं तो बोधकादेति पत्रिणः आशीर्भिरभिनंद्यैव ताभ्यामपि सुपत्र
कान् तेश्च दत्तो सुसंपुष्ट...माहारममृतोपमं तावेव हि सुसंप्रीतिं चक्राते द्विजसत्तमाः पिबंतानि
र्मलं तोयं तीर्थकोटिसमुद्भवं स्वस्थानं तु समाश्रित्य सुखसंतुष्टमानसौ चक्राते च कथां दिव्यां सु

ति॰ प्रशी तीर्थमा धयाय

पं॰ भू॰ कथ्यपकारणं॥ ॥इतिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडे गुरुतीर्थेच्यवनोपाख्यानेनामाध्यायः॥

१३६ कुंजलउवाच॥ भूत्पुत्रसमाधीयदिव्याद्व्याचदाम्यहं पूर्वजन्मकृतंसर्वंतन्मेनिगदतःशृ

णु १ अस्तिवाराणसीपुण्यानगरीपापनाशिनी तस्यामास्तेमहाप्राज्ञःसुवीरोनामनामतः

वैश्यजात्यांसमुत्पन्नोधनधान्यसमाकुलः तस्यभार्यामहाप्राज्ञचित्रानामसुविश्रुता कुलाचारं

परित्यज्यअनाचारेणवर्त्तते नमन्यतेहिभर्त्तारंरौद्रकृत्याप्रवर्त्तते धर्मकर्मविहीनातुपापमेवा

समाचरेत् भर्त्तारंकुत्सतेनित्यंनित्यंचकालहप्रिया नित्यपरगृहेवासोभ्रमतेसागृहेगृहे पर

छिद्रंसमापश्येत्सदादुष्टाचप्राणिषु साधुनिंदापरादुष्टासदाहास्यकराचसा अनाचारांमहा

पापांज्ञात्वावीरेणनिंदिता सतांत्यक्त्वामहाप्राज्ञउपयेमेमहामतिः अन्यवैश्यस्यवैकन्यांतया

सहप्रवर्त्तते धर्माचारेणपुण्यात्मासत्यधर्मामतिःसदा निरस्तातेनसाचित्राप्रचंडाभ्रमतेमही

दुष्टानांसंगतिंप्राप्तानराणांपापिनांसदादूतीकर्मचकाराथसातेषांपापनिश्चया गृहभंगंचका

राथसाधूनांपापनिश्चया साध्वीनारीसमाहूयपापवाक्यैःसुलोभयेत् धर्मभंगंचकाराथवाक्यैः

नृत्यप्रकारकैःसाधूनांसास्त्रियंचित्राअन्यस्मैप्रतिपादयेत् एवंगृहशतंभग्नंचित्रयापापनिश्च

यासंग्रामंसामहादुष्टाःमिथःकारयतेसुतैः एवंगृहशतंभक्त्वापश्चात्सानिधनंगता शासिता प राम

मराजेनबहुदंडैर्द्विजोत्तम अभोजयत्तां तनकौरौरवानूतरणःसुतः पाचितारौरवेचित्राचित्रयो १३६

त्रसेनो दिवं गतः अस्यास्तु कीदृशं कर्म भविष्यति वदस्व मे ॥ब्राह्मण उवाच॥ विवाहो दृश्यते राजन् क
न्यायास्तु विधानतः यदि मृत्युं प्रयात्यस्या नेता त्यागं करोति च महाधिव्याधिना यस्तु त्यागं कृत्वा
प्रयाति च प्रव्रजितो भवेद्राजन् धर्मशास्त्रेषु दृश्यते अनुवाहिता या कन्या पाउद्वाहः क्रियते बुधैः
अस्यां राजस्वलायां चेदन्यः पतिर्विधीयते विवाहस्तु विधानेन पिता कुर्यान्न संशयः एवं राजन् समा
दिष्टं धर्मशास्त्रे बुधैर्जनैः विवाहः क्रियतामस्याः श्रुत्वा चेति द्विजोत्तमाः दिवोदासस्तु धर्मात्मा द्विज
वाक्यप्रणोदितः विवाहार्थं महाराज उद्यमं कृतवान् नृप पुनर्दत्ता तदा तेन दिव्यादेवी द्विजोत्तमः रूपसे
नाय पुण्याय तस्मै राज्ञे महात्मने मृत्युधर्मं गतो राजा विवाहे तु महीपतिः यदा महाभागो दिव्यदेव्याः स्व
नृपतिः भर्त्ता च म्रियते काले प्राप्ते लग्नस्य सर्वदा एकविंशतिभर्त्तारः कालेमृत्युवशः ततो राजा म
हादुःखी संजातः ख्यातविक्रमः समालोच्य समाहूय समामंत्र्य स मंत्रिभिः स्वयंवरे महाबुद्धिं च
कार पृथिवीपतिः सप्तद्वीपस्य राजानः समाहूता महात्मना स्वयंवरार्थमाहूतास्तत्र याता धर्मतत्पराः
तस्यास्तु रूपसंमुग्धा राजानो मृत्युप्रेषिताः संग्रामं चक्रिरे मूढास्ते मृताः समरांगणे एवं तात
क्षयोजात क्षयोजातः क्षत्रियाणां महात्मनां दिव्यादेवी सुदुःखार्त्ता गता सा वनकंदरं सुतोदक
रणां बाला दिव्यादेवी मनस्विनी एवं तात मया दृष्टमपूर्वं वै तदा पितः तन्मे सुविस्तरं तात तस्याः

पं०भू० तसुखेनापिसुकोमले ॥ भुज्यतामुत्तमंचान्नंशीतलंसलिलंपिब ॥ अंगसंवाहनंकृत्वानाशितं
१३७ श्रममेवच ॥ तयोक्तोहिमहात्मासभुक्त्वापीत्वाद्विजोत्तम ॥ एवंसंतोषितःसिद्धस्तयातत्वार्थदर्शकः ॥
संतुष्टःसर्वधर्मात्माकिंचित्कालंस्थिरोभवत् ॥ स्वेच्छयासगतोविप्रोमहाभोगीयथागतं गतेतस्मि
न्महाभागेसिद्धेचैवमहात्मनि ॥ साचिन्नामरणंप्राप्तावेदनावकुदायकंभुक्तेदुःखंमहाराजसाक्षेयु
गसहस्रकं ॥ भोगांतेतुपुनर्जन्मसंप्राप्तमानुषस्यच ॥ पूर्वंसंपूजितःसिद्धस्तयापुण्यवतांवरः ॥ तस्य
237 कर्मविपाकोयंप्राप्तापुण्यवतांकुले ॥ क्षत्रियाणांमहाराजदिवोदासकुलंसुतदिव्यादेवीचतन्नाम
जातंतस्यानरोत्तम ॥ साहिदत्तं ॥ वतीचान्नंपानंपुन्यंमहात्मनेतस्यपुण्यस्यसाभुंक्तेमहत्पुण्यफलो दा
दयं ॥ पिबतेशीतलंतोयंमिष्टान्नंचप्रभुंजते ॥ दिव्यान्भोगान्प्रभुंजानावर्ततेपितमंदिरे ॥ सिद्धस्या
स्यप्रभावाच्चराजकन्याव्यजायत ॥ पापकर्मप्रभावाच्चगृहभंगान्महीपते ॥ विधवत्वंभुंजतेसादि
व्यादेवीसुपुत्रक ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंदिव्यादेव्याविचेष्टितं ॥ अन्यत्किंतेप्रवक्ष्यामियत्वंपृच्छसिमा
मिह ॥ उज्वलउवाच ॥ कथंसामुच्यतेशोकात्महादुःखाद्वदस्वमे ॥ एकाकिनीमहाभागामहार
ण्येप्ररोदिता ॥ सूतउवाच ॥ पुत्रवाक्यंमहच्छ्रुत्वाज्ञाणमेकंविचिंत्यसः ॥ प्रसुवाचमहाप्राज्ञः कुंज राम
लःपुत्रकंप्रति ॥ शृणुवत्समहाभागसत्यमेतद्वदाम्यहं ॥ पापयोनिंतुसंप्राप्यवुद्धिंमेशोधयन्मम ॥ १३७

डाप्यदर्शिता याहशंक्रियतेकर्मतादृशंपरिभुज्यते ॥ तयागृहारातेभग्नेवैव्यायायनिश्चया ॥
तत्तत्कर्मविपाकोयंतयाभुक्तोद्विजोत्तम ॥ यस्माद्गृहशतंभग्नंतस्माद्दुःखंप्रभुंजति ॥ विवाहस
मयेप्राप्तेभर्त्तामृत्युंप्रयातिच ॥ यथागृहशतंभग्नंतथावरशतंमत्तं ॥ दिव्यादेव्यामयाख्याततंतथामे
पृष्ठितंत्वया ॥ एतत्तेसर्वमाख्याततंतस्याःपूर्वविचेष्टितं ॥ उज्वलउवाच ॥ दिव्यादेव्यास्त्वयाख्यातंय
त्पूर्वेपूर्वचेष्टितं ॥ तथापापंकृतंचोरंगृहभंगाख्यमेवच ॥ प्लक्षद्वीपस्यभूयस्यादिवोदासस्यवैसुता
केनपुण्यप्रभावेनतयाप्राप्तंमहाकुलं ॥ एतन्मेसंशयंतातंतदेतत्प्रब्रवीतुमे ॥ एवंपापसमाचा
राकथंजातानृपात्मजा ॥ कुंजलउवाच ॥ चित्रयाश्रेष्ठितंपुण्यंतत्सर्वंप्रवदाम्यहं श्रूयतामु
ज्वलसुतचित्रयायत्कृतंपुरा भ्रममाणोमहाप्राज्ञःकश्चित्सिद्धःसमागतः कुचेलोवस्त्रही
नश्चसन्यासीसचदंडधृक् कौपीनेनसमायुक्तःपाणिपात्रोदिगंबरः गृहद्वारंसमाश्रित्यचि
त्रायाःपरिसंश्रितः समोनीसर्वमुंडस्तुविजितात्माजितेंद्रियः निराहारोजिताहारःसर्वतत्त्वा
र्थदर्शकः दूराध्वनापरिश्रांतःआतपाकुलमानसः श्रमेणविद्यमानश्चतथाक्रांतःसुपुत्रक
चित्राद्वारंसमाश्रित्यछायामाश्रित्यसंस्थितः तयादृष्टोमहात्मासचित्रयाश्रमपीडितःकृपांच
क्रेचचित्रासातस्यैवसुमहात्मनः पादप्रक्षालनंकृत्वादत्वाआसनमुत्तमं आस्यतामासनेता

पं.म.
१३८ क्रोधलोभादिभिः संज्ञैः वायुभिः परिवर्जितः नीस्पृहो निश्चलो भूत्वा तेजश्चैव स्वयमुज्ज्वलेत् त्रैलो
क्यं पश्यते सर्वं स्वस्थानस्थः स्वतेजसा केवलज्ञानरूपोयं यथा ते परिकीर्त्तितं ध्यानं तस्य प्रवक्ष्या
मि द्विविधं तस्य चक्रिणः केवलज्ञानरूपेण दृश्यते ज्ञानचक्षुषा योगयुक्ता महात्मानः परमार्थपरा
यणाः यं पश्यंति विनिद्रास्तु यतयः सर्वदर्शकं हस्तपादविहीनं च सर्वत्र परिगच्छति सर्वं गृह्णाति
त्रैलोक्यं स्थावरजंगमं स्मृतः नासामुखविहीनस्तु घ्राति जल्पति पत्रकः अकर्णः शृणुते सर्वं सर्व
238 साक्षी जगत्पते अरूपो रूपसंबद्धः पंचवर्गवशंगतः सर्वलोकस्य यः प्राणः पूजितः सचराचरैः
अजिह्वो वदते सर्वं वेदशास्त्रानुगं स्मृतः अत्वचः स्पर्शनं चापि सर्वेषामेव जायते सदानंदो विर
क्तात्मा एकरूपो निराश्रयः निर्गुणो निर्ममो व्यापी सगुणो निर्मलोतिकः अवश्यः सर्ववश्यात्मा स
र्वदः सर्ववित्तमः तस्य धाता न चैवास्ति सर्वैः सर्वमयो विभुः एवं सर्वमयं ध्यानं यः पश्यति यो महात्मनः
स याति परमं स्थानं अमूर्त्तिमसत्तोपमं द्वितीयं तु प्रवक्ष्यामि अस्य ध्यानं महात्मनः मूर्त्ताकारं तु सा
कारं साकारं तु निरामयं ब्रह्मांडं सर्वमतुलं वासितं यस्य वासना स तस्माद्वासुदेवेति उच्यते मम नंदनः
वर्द्धमानस्य मेघस्य पद्मणीतस्य तन्द्वेत् सूर्यतेजः प्रतीकाशं चतुर्बाहुं सुरेश्वरं दक्षिणेशेषाभितं राम
शंखं हेमरत्नविभूषितं कौमोदकी गदा तस्य महासुरविनाशिनी वामे च शोभते वत्स हस्ते तस्य महा १३८

तिर्यक्त्वेन तु मे ज्ञानं न दृष्टं संप्रति पुत्रक ॥ अस्य देवप्रसंगाच्च प्रणवस्य महात्मनः ॥ रेवा पापप्रसादाच्च वि
स्मोश्च व महात्मनः ॥ जपहोमव्रतात्यापं नाशं याति हि पापिनां मदं त्यजेत पद्मानां गोभयात सिंहस्य सर्वदा
नामोच्चारेण रुद्रस्य पतत्यं याति हि किल्विषं तेजसा वेनतेयस्य विषहीना इवोरगाः ॥ ब्रह्महत्यादिकाः पापाः
प्रलयं यांति नान्यथा नामोच्चारेण तस्यापि चक्रपाणेः प्रयांति ते ॥ यदा नाम शतं पुण्यं मघरापि विनाशनं ॥ र
साजपेत स्थिर आसत्वा काम क्रोध विवर्जिता ॥ सर्वेंद्रियाणि संयम्य आत्मज्ञानेन गोपयेत् ॥ तस्य ध्यान प्र
चिष्टा सा रा कन्य तता समाहिता साजपेत् परमं ज्ञानं तदा मोक्षं प्रयाति च ॥ तन्मनास्तद्गता लीना योगयुक्ता
३ यदा भवेत् ॥ उत्पलोवाच ॥ वदतात परं ज्ञानं परमं ममकौतुकं पश्चाज्ज्ञानव्रतं पुण्यं ना शतमिहे वच ॥
कुंजल उवाच ॥ परं ज्ञानं प्रवक्ष्यामि यन्न दृष्टं तु केन चित ॥ अपतात्प्रव केवल्यं केवलं मलवर्जितं ॥
। सूत उवाच ॥ यथा दीपो निवातस्थो निश्चलो वायुवर्जितः ॥ प्रज्वलन्नाशयेत्सर्वमंधकारं महामते ॥ तद्
निराश्रो द्दोषविहीनात्मा भवत्येव निराश्रयः निर्मलो वत्सन मित्रं न रिपुः कदा ॥ शोको विषादहर्षं च अ सुखदुःखे
र्विमुच्यते ॥ विषये आपि सर्वे च इंद्रियाणि स संहरेत् ॥ तदा स केवलत्वं ज्ञानं केवलत्व प्रजायते ॥ अग्नि
कमेघसंगेन दीपस्तैलं प्रशोषयेत् ॥ वर्त्याधारेण राजेंद्र निःसंगो वायुवर्जितः कज्जलं वमते पश्चात्ते
लस्यापि महामते कस्मात् सा दृश्यते रेखा दीपस्याग्रे महामते ॥ स्वयमाकृष्यते तैलं तेजसा निर्मलो
भवेत् ॥ कायादेतः स्थितस्तद्वत्कर्मतैलं प्रशोषयेत् ॥ विषयान्कज्जली कृत्य प्रत्यक्षं संप्रदर्शयेत्

॥ग

पं.म.० तस्यप्रवक्ष्यामिर्यापराशिकिल्बिषनाशनं॥ सुपुत्रशतनामाख्यंनराणांगतिदायकं॥ तस्यदेवस्यपुस्यश
१३९ तनामाख्यंपुत्रकसंप्रत्येवप्रवक्ष्यामितच्छृणुष्वसुतोत्तम॥ कुलउवाच॥ महानामशतस्यापिऋ
षिमहेदेववंदाम्यहं देवंचैवंमहाभागसर्वपापविशोधनं अस्यविष्णोःशतनामस्तोत्रस्यब्रह्माऋ
षिर्विष्णुर्देवता अनुष्टुप्छंदः सर्वकामसमृध्यर्थेसर्वपापक्षयार्थेविनियोगः नमाम्यहंहृषी
केशंकेशवंमधुसूदनं सूदनंसर्वदैत्यानांनारायणमनामयं जयंतंविजयंकृष्णमनंतंवाम
239 नंततः विष्णुंविश्वेश्वरंपुण्यंविश्वाधारंसुरार्चितं अनघंअघहंतारंनरसिंहंश्रियःप्रियंश्री
पतिंश्रीधरंश्रीदंश्रीनिवासंमहोदयं श्रीरामंमाधवंमोक्षंक्षमरूपंजनार्दनं सर्वज्ञंसर्वचेत्ता
रंसर्वदंसर्वनायकं हरिंमुरारिंगोविंदंपद्मनाभंप्रजापतिं आनंदंज्ञानसंपन्नंज्ञानदंज्ञानना
यकं अच्युतंसबलंचैवंचक्रपाणिंपरावरं॥ युगाधारंजगद्योनिंब्रह्मरूपंमहेश्वरं मुकुंदंवै
सुवैकुंठमेकरूपंजगत्पतिं वासुदेवंमहात्मानंब्रह्मण्यंब्राह्मणप्रियं गोहितंयज्ञांगंयज्ञ
वाहनंयज्ञस्यपिसुभोक्तारंवेदवेदांगपारगं वेदज्ञंवेदरूपंतंविद्यावासंसुरेश्वरं अप्रमे
यंतंमहाहंसंसरवपाणिंपुरातनं उरुग्रपुष्करांक्षंतंवाराहंधरणीधरं प्रद्युम्नंकामपालंच राम
व्यासंवालंमहेश्वरं सर्वसौख्यंमहासौख्यंमोक्षंचपरमेश्वरं योगरूपंमहाज्ञानंयोगिनां १३८

त्मनः ॥ महापद्मसुगंधाढ्यं चक्रं दक्षिणहस्तगं शोभमानः स देवास्ते सायुधः कमलाप्रियः ॥ कंबुग्रीवं व
त्रमास्यं पद्मपत्रनिभेक्षणं राजमानहृषीकेशं दशनै रत्नसन्निभैः ॥ गुडाकेशस्तु तस्यास्ति अधरो विद्रुमा
कृतिः शोभते पुंडरीकाक्षः किरीटेनापि पुत्रक विशालेनापि रूपेण केशवस्तु सुवर्चसा ॥ कौस्तुभेनांकि
तेनैव राजमानो जनार्दनः सूर्यतेजःप्रतीकाशः कुंडलाभ्यां प्रभाति च ॥ श्रीवत्सांकेन पुण्येन सर्वदा
राजते हरिः ॥ केयूरकंकणौ हीरे मौक्तिकै ऋक्षसन्निभैः वपुषा भ्राजमानस्तु विजयो जयतां वरः भ्राज
ते सोपि गोविंदो हेमवर्णो जगत्पतिः ॥ मुद्रिकारत्नयुक्ताभिरंगुलीभिर्विराजते सर्वायुधैः सुसंपूर्णो
दिव्याभरणो हरिः ॥ वैनतेयसमारूढो लोककर्ता जगत्पतिः ॥ एवं तं ध्यायते नित्यमनन्यमनसा
नरः ॥ मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं ध्यानमेतज्जगत्पतेः ॥ व्रतं चै
व प्रवक्ष्यामि सर्वपापनिवारणं ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे गुरुतीर्थे नामाध्यायः ॥ [illegible] ॥ कुंज
ल उवाच ॥ व्रतभेदान्प्रवक्ष्यामि यैः समाराधितो हरिः जया च विजया चैव जयंती पापनाशनी ॥
१ त्रिस्पृशा वंजुली चान्या तिलदग्धा तथापरा ॥ अखंडा चारकन्या च मनोरथाख्या सुपुत्रकः ॥
कादृशपास्तु भेदाश्च संति पुत्र अनेकधा ॥ अशून्यशयनं च अन्यजन्माष्टमी [illegible] महाव्रतं ॥ एतै
र्व्रतैर्महापुण्यैः पापं दूरं प्रयाति च प्राणिनां नात्र संदेहः सत्यं सत्यं वदाम्यहं ॥ कुंजल उवाच ॥ स्तोत्रं

पं·भ: १४० पापप्रणाशनं एवं चतुष्टयं साद्धि महापुण्यं समाचरेत् ॥ प्रयाति वैष्णवं लोकं देवानामपि दुर्लभं ॥ इ
तो गत्वा प्रतं वत्स दिव्यारे वी प्रबोधय यः अश्वत्थशयने नाम व्रतराजं वदस्व तां समुद्धर महापापात् रा
जकन्यां यशस्विनी ॥ त्वया कृष्टं मया ख्यातं कल्पं दुष्पापनाशनं ॥ गच्छ गच्छ महाभाग इत्युक्त्वा विरराम
सः ॥ श्रीविष्णुरुवाच ॥ उज्वलोप्येवमुक्तस्तु स पित्रा कुंजलेन हि प्रणम्य पादौ धर्मात्मा मातापित्रोः
महामतिः जगाम त्वरितो राजन् प्लक्षद्वीपं स उज्वलः तं गिरिं सर्वतो भद्रं नानाधातुसमाकुलं नाना
240 रत्नमयैस्तुंगैः शिखरैरुपशोभितं नानाप्रवाहसंपूर्णैर्ह्रदकैरुज्वलैर्नृप नद्यः संति स्वच्छनीरास्त
स्मिन्गिरिवरोत्तमे किन्नरास्तत्र गायंति गंधर्वाः सुस्वरैर्नृप अप्सरोभिः समाकीर्णे देववरैरूपा
वृत्ते सिद्धचारणसंघैश्च मुनिवृंदैरलंकृते नानापक्षिनिनादैश्च सर्वत्र परिनादिते ॥ एवं गिरिं समा
साद्य उज्वलो लघुविक्रमः सुस्वरेणापि सा कन्या गिरौ तस्मिन्प्ररोदिति रोरूयमाणां सप्राहो व
चनं चेदमब्रवीत् का त्वं न वससि कल्याणि कस्माद्रोदिषि सांप्रतं कं मामित्र ता महाभागे केन ते विप्रि
यं कृतं समाचक्ष्व ममाद्यैव सर्वं दुःखस्य कारणं दिव्या ॥ देव्युवाच ॥ भवान् कोऽसि महाभाग कृपया
मम पीडितेः पतितस्य घोरे वत्स सा त्वं परिभाषसे एवमाकर्ण्य तत्सर्वं नाचितं राजकन्यया ९ राम
अहं हे पक्षी महाभाग नाहं हे सिद्धो न ज्ञानवान् रोदमानां महाशालायैर्भवतीदृश्यचानिह ततः पृच्छाम १४०

त्य५

गतिं दिव्यं मुरारिं लोकपालं तं पद्महस्तं गदाधरं गुहावासं सर्ववासं पुण्यवासं महाजनं नमा-
मि निश्चलं नित्यं नारायणमनामयं नाम्नां शतेनापि सुपुण्यकर्त्तीयः स्तौति कृष्णं मनसा स्थिरेण
स याति लोकं मधुसूदनस्य विहापत्तोकानि हि पुण्यकृतः नाम्नां शतं महापुण्यं सर्वपातकशोधनं
जपेदनन्यमनसा जपे ध्यानसमन्वितं ॥ नित्यमेव नरः पुण्यं गंगास्नानफलं लभेत् ॥ तस्मात्तु सुसु-
स्थिरो भूत्वा समाहितमना जपेत् ॥ त्रिकालं च जपेन्मर्त्यो नियतो नियमे स्थितः ॥ अश्वमेधफलं
तस्य जायते नात्र संशयः ॥ जागरे यो जपेन्मर्त्य आत्मानं सहितारयेत् कार्त्तिके स्नानकर्त्तीयः पूज-
येन्मधुसूदनं ॥ यः पठेत्प्रयतः स्तोत्रं प्रयाति परमां गतिं ॥ माघस्नायी हरिं पूज्य भक्त्या च मधुसूदनं
पूजयेद्य हृषीकेशं जपे ध्याय शृणोति वा सुरापानादिकं पापं विहाय परमं पदं ॥ विहाय मानवः
पापं समुपैति जनार्दनं ॥ श्राद्धकाले हि यो मर्त्यो विप्राणां भुंजतां पुरः ॥ यो जपेन्मनसा भूत्वा स्तो-
त्रं पातकनाशनं ॥ पितरस्तु हि मायांति तृप्ता यांति परां गतिं ॥ ब्राह्मणो वेदविद्वान् स्यात् क्षत्रियो वि-
जयते महीं ॥ धनवान् वैश्यो भुंजीत वैश्यो जयति यः सदा शूद्रः सुखं प्रभुंक्ते च ब्राह्मणत्वं च गच्छति
प्राप्य जन्मांतरे वत्स वेदवेद्यां प्रविंदति ॥ सुखदं मोक्षदं स्तोत्रं जप्तव्यं च न संशयः केशवस्य प्र-
सादेन सर्वसिद्धो भवेन्नरः ॥ इति श्रीपद्मपुराणे वेणोपाख्याने भूमिखंडे च्यवनसंवादे नामा-
ध्यायः ॥ ८५ ॥ कुंजल उवाच ॥ व्रतं स्तोत्रं महाख्यानं ध्याने चैव सुपुत्रक ॥ मया ख्यातं तवाग्रे वै विशेषः

वि

श्री

पं॰भू॰ स्थिता ॥ व्रतं च कृतं जिताहारा निराधारा सुदुःखिता कामक्रोधविहीना सा धर्मसंपन्ना नित्यशः इंद्रिया
१५१ णां महाराज महामोहं निरस्य सा ॥ अब्दे चतुर्थके प्राप्ते सुप्रसन्नो जनार्दनः तस्यै वरं दातुकामश्च
पातो वरनायकः ॥ सूत उवाच ॥ इंद्रनीलघनश्यामं शंखचक्रगदाधरं सर्वाभरणशोभांगं पद्म
हस्तं म हे श्वरं बद्धांजलिपुटा भूत्वा वेपमाना निरीक्ष्य सा उवाच गद्गदैर्वाक्यैः प्रणता मधुसू
दनं ॥ तेजसा तव दिव्येन स्थातुं शक्नोमि नैव हि दिव्यरूपो भवेः कस्त्वं कृपया मम चाग्रतः कथ
241 यस्व प्रसादेन किं मत्तव कारणं सर्वमेव प्रसादेन प्रब्रवीहि महामते देवमेवं विजानामि तेज
सा इमितैस्तव ज्ञानहीना जगन्नाथ न जाने रूपनामनी किं ब्रह्मा वा भवान् विष्णुः किं वा शंकर
ण वहि ॥ एवमुक्त्वा प्रणम्यैवं दंडवद्धरणीं गता तामुवाच जगन्नाथः प्रणतां राजनंदिनीं ॥ श्री २
भगवानुवाच ॥ त्वया णामपि देवानीतरं नास्ति शोभने ब्रह्मा समर्च्चितोपेत शंकरो वा वरानने ते
नाहमर्च्चितो नित्यं नात्र कार्या विचारणा अहं हि पूजितस्ते यैः भक्तितो तैः सुपूजितैः अहं देवो हृषी
केशः कृपया तव चागतः स्तवेनानेन नु पुण्येन व्रतेन नियमेन च संजाता कल्मषैर्हीना वरं
वरय शोभने ॥ दिव्यादेवी उवाच ॥ विजयस्व हृषीकेश कृष्ण क्लेशापहारकः नमामि चरण राम
द्वंद्वमानुद्धर सुरेश्वर वरं मे दातुकामोसि चक्रपाणे प्रसीद मे आत्मपादयुगस्यापि भक्तिं १५१

हे देवि वद मे कारणं त्विह पितुर्गेहे यथाद्य नमात्मरत्नां तमेव हि तया निवेदितं सर्वं यथासंख्येन दुः
खदं समासेन समाकर्ण्य उज्वलस्तु महामनाः तामुवाच महायत्नो दिव्यदेवीं सुदुःखितां यथा ते
विवाहकाले पिभर्त्तारो मरणं गताः स्वयंवरनिमित्तं तद्वयं पातकत्त्रियः एतत्ते चेष्टितं सर्वं मया
पतरिविदितं अन्यजन्मकृतकर्म तत्त्वयोरं सुलोचने मम पित्रा ममाग्रे तु रूयपापं परिभाषितं
तेन दोषेण संपुष्टा लिङ्गाजाता वरानने एतावकारणं सर्वं तातेन परिभाषितं पूर्वकर्मविपाकं
कुर्वन्तं त्वं च समाख्यातमेवमाभाषितं तस्य श्रुत्वा कन्या उज्वालस्य तत्तत्प्रमुवाच महात्मानं वू
चेतं पतितां पुनः प्रणतां दीनया वाचा कुरु पाहि कृपां मम ॥ कथय स्व प्रसादेन तस्य पापस्य
निष्कृतिं प्रायश्चित्तं सुपुण्यं च मम पातकशोधनं येन व्रजाम्यहं पुण्यं विमुक्ता येन कल्मषा
प्रायश्चित्तं महाभाग वद मे त्वं प्रसादतः ॥ उज्वल उवाच ॥ तवार्थे तु महाभागे पितरं पृष्टवान
त्समाख्यातमतः पित्रा प्रायश्चित्तमनुत्तमं तत्त्वं कुरु महाभागे सर्वपातकशोधनं ध्यापस्व
हि हृषीकेशं शतनामजपस्व चः भवत्तानपरानित्यं कुरु ... व्रतमनुत्तमं अत्यशयनं
पुन्यव्रतपापप्रणाशनं स ... च पृष्ट सधर्मात्मा सर्वज्ञानप्रकाशकं ज्ञानं स्तोत्रं व्रतं ध्याने विद्मो
क्षेत्रव महात्मनः तस्मात्साहि प्रजज्वाह संस्थिता निर्जने वने सर्वदुःखविनिर्मुक्ता संजाता तयासि

प०भ०
१५२

हाभाग अन्ये तत्र समागताः ॥ ताहृशास्ते च नीला वै अन्ये शुभ्रा महामते ॥ ८ ॥ चतस्रस्तत्र वै नार्यो रौद्रका-
र किर्मीरवर्णाः दंष्ट्राकरालसंक्रूरऊर्ध्वकेशा भयानकाः ॥ ९ ॥ पश्चात्तास्तु समायातास्तस्मिन्सरसि
मानसे स्नात्वा हंसास्तु संस्नातास्तामानसे नरनंदन ॥ १० ॥ निःक्रांतास्ताहृशा स्नाताः स्नातास्त्व-
न्ये च मानसे जहुस्ता स्त्रियः स्नाता तदा स्त्रियुदारदारुणाः तस्मात्सरसि निःक्रांतो हंसस्त्वेको महा-
तनुः ॥ तया ताक्षणमार्गेण विवदन्तः परस्परं तास्तु स्त्रियो महाभीमाः समन्तात्परिवभ्रमुः
242 विंध्यस्य शिखरे पुण्ये वृक्षच्छायासु पुष्पिताः निगताः स्तत्र ये सर्वे दुग्ध्वा दुःखैः सुदारुणैः ते-
षां तु वीक्ष्यमाणानाम् इन्द्राणकः समागतः मृगान्सपीडयित्वा तु बाणपाणिर्धनुर्धरः ॥ शिलातल
समासीनस्य निघसारः सुखेन वै पश्चाद्विजाः समायाता अन्नमादाय सारकं ॥ स्वविप्रप-
वीतन्ते सत्त्वामुदितैलर्क्ष्मणैर्युतं ॥ अन्याहृशः समावीत्यस्य कौतं तेजसावृत्तं ॥ दिव्यते-
जः समाक्रांतं पश्चात्सूर्यं इव स्थितं ॥ नरमन्यं परिज्ञाय तं पीत्यज्य सा पप्रौ ॥ व्याध उवाच ॥
॥ एहि त्वं प्रिया वा कस्मान्मा त्वं न पश्यसि न्तु घ पापीड्यमानो हं त्वामहं चावलोकये राम
तस्य वाक्यं समाकर्ण्य शीघ्रं व्याधी समागता भर्तुः पार्श्वे समासाद्य विस्मिता साभव- १५२
त्तदा ॥ कोयं तेजः समाचारो देवायं मा समाकृयेत ॥ तमुवाच ततो व्याधी भर्त्तारं दीप्ततेजसं

देहि मम मानघ ॥ दर्शयस्व जगन्नाथ भो त्वमर्थं निराश्रयं दासत्वं देहि वैकुंठ यदि तुष्टो जनार्दनः श्री
भगवानुवाच ॥ एवमस्तु महाभाग गच्छ निर्द्धूतकल्मष वैष्णवं परमं लोकं दुर्लभं योगिभिः सदा
गच्छ गच्छ परं लोकं प्रसादान्मम सांप्रतं एवमुक्ते ततो वाक्ये माधवेन महात्मना दिव्या देवी अभ
दिव्या सूर्यतेजःसमप्रभा ॥ पश्यतां सर्वलोकानां दिव्याभरणभूषिता दिव्यमालान्विता सा च दिव्य
हारविलेपिनी गंता सा वैष्णवं लोकं दाहप्रलयवर्जितं पुत्रः पत्नी समायातः स्वर्गं हर्षसंयुतः ॥
तत्सर्वं कथयामास पितरं प्रति सत्तमः ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने गुरुतीर्थे च्यव
नसंवादे नामाध्यायः ॥ [illegible] ॥ कुंजल उवाच ॥ कुंजलस्तु सुतं वाक्यं समुज्वलमथाब्रवीत् ॥ भवा
न्कथय मे विप्र किमपूर्वं तु दृष्टवान् ॥ १ ॥ तन्मे कथय सुप्रीतः श्रोतुकामोस्मि सांप्रतं ॥ एवमादि
श्यपतेः पुत्रे विरराम स कुंजलः ॥ २ ॥ पितरं प्रत्युवाचाथ विनयानतस्सुतः ॥ हिमवंतं नगश्रेष्ठं देव
वृंदसमन्वितं ॥ ३ ॥ आहारार्थं प्रगच्छामि भवताप्रोक्तमात्मनः ॥ पश्यामि कौतुकं तत्र [illegible] नु
तं पुरा ॥ ४ ॥ प्रदेशं मृगविहगगणाकीर्णं मसरोभिः प्रशोभितं ॥ बहुकौतुकशोभाढ्यं मंगल्यं मंगलैर्युतं
५ ॥ बहुपुण्यफलोपेतैर्वनैर्नानाविधैस्ततः ॥ अनेककौतुकागारैः मनसः परिमोहनं ॥ ६ ॥ तत्र
दृष्टं मया तात अपूर्वं मानसांतिके बहुहंसैः समाकीर्णो हंस एकः समागतः ॥ ७ ॥ एकं कृष्णम

प॰भू॰ मुद्गीनाम महीभाग पक्षिणो लघुविक्रमाः तया सार्द्धं ययुः सर्वे रेवासंगममुत्तमं तेषां तु वीक्षमाणानां
१४२ पक्षिणां स्व... पिशाचता तया हि स्नापिता भर्त्ता पुनः स्नाता हि सा स्वयं दिव्यदेहधरो चाभूद्दिव्यकां
तिसमन्वितो संजातो पक्षिणां श्रेष्ठ दिव्यवस्त्रानुलेपनो वेश्मवर्य्यानमासाद्य निगंधर्वसविवेो ग
तो तो वेश्मवं लोकं चेश्मवैः परिपूजितो स्तूयमानो महात्मानो दंपती दृष्टवानहं व्रजंतो स्वर्गमार्गे
243 ण कूजंतेऽपक्षिणस्तथा तीर्थराजं परं दृष्ट्वा हर्षं व्या क्रान्तरै स्तदा चत्वारः कुम्भकेसास्ते संगमे पापना
शने स्नात्वा वै भावमुक्तास्ते पापात् उज्ज्वलतां पुनः स्नात्वा पीत्वा जलं तेनु सरसे व हिरागताः ताच
तत्रा ताः स्त्रियः कुम्भासो ततः स्नातुं गता भवि क्रंदमाना वि ... पितरः पमलोके गता तेत्ता
चित्रं स्तास्तु चित्र दृष्टं मया तदा कुम्भपक्षा महाकायाद्यान्त्रराष्ट्र स्तुताः स्त्रियः कथयस्व प्रसादेन तेमवं ति
च के पित्राः निर्गता रसो मध्याद्यान्तराष्ट्रावदस्व मे ... भविष्यंतितेतात कथय त्वं तु सांप्रतं कस्मात् सु
कुम्भतो प्राप्ताः हे साः ... तेपुनः संजातास्तत्क्षणात् तात कस्मात् जातास्तु ताः स्त्रियः एतन्मे संश
यं तात संजातो दारुणो हृदि छिंधि तु हे सित्त्वं वै सभवान् ज्ञानविचक्षणः प्रसादसुमुखो भूत्वा प्रणतस्य
सदैव मे ॥ एवं संभाष्य पितरं विरराम समुज्ज्वलः ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने गुरु
तीर्थे च्यवनसंवादे ॥ ॥ सूत उवाच ॥ एवमाकर्ण्य ते सर्वे समुज्ज्वलस्य भाषितं ॥ संप्रवक्ष्यामि राम
हे तात श्रूयतां स्थिरमानस ॥१॥ सर्वसंदेहसंभूते चरित्रे पापनाशने इंद्रलोके प्रवर्तते संवादे च १४२

पंचनवतितमोऽध्यायः

अत्रकांतंप्रवदस्वामिभवान्कोदिव्यलक्षणः ॥ सूतउवाच ॥ एवमाभाषितोव्याघ्याव्याधः प्रिया
मभाषत: अहंतेवल्लभः कांतेभवतीचममप्रिया कस्मात्त्वंमांनजानासित्युक्त्वाहास्यंप्रवर्त्तते ॥
क्षुधयापीड्यमानेनपयभ्रांत्नेप्रतीक्ष्यते ॥ व्याघ्युवाच वर्वरः कृष्णवर्णोश्वरक्ताक्षः कृष्णकंचुकः
ईदृशश्चास्तिमेभर्त्तासर्वसत्वभयंकरः भवान्कोदिव्यदेहस्तुप्रियापातुकोसमाहूयेत ॥ एवंमेसं
शयोजातोवदसत्यंममायतः ॥ व्याधउवाच ॥ कृष्णेनामस्त्वकंथामंक्रीडांलिंगसुतेसुतांसमाचष्ट
प्रियापाश्चेतुतस्य: प्रत्ययहेतवे ॥ प्रत्युवाचसाभर्त्तारंसाव्याधीहृष्टमानसा कस्मात्त्वंईदृशः कायः श्वे
तकंचुकधारकः कथंजातंसमाचक्ष्वममाश्चर्यंप्रवर्त्तते ॥ प्रत्युवाचततः श्रुत्वातांप्रियांप्रश्न
यान्वितो ॥ सूतउवाच ॥ एवंसंपृच्छमानस्तुभार्ययामृगघातकः नर्मदाउत्तरेकूलेसंगमश्चास्ति
सुव्रते आतपेनाकुलोजीवोममजातोतिसुप्रिये अस्मिंश्चैवसंगमेकांतेश्रमभ्रांतोहिसत्वरः
गतः स्नात्वाजलंपीत्वापश्चाद्गृहेसमागतः तदाप्रभृतिमेकायईदृशस्तेजसावृतः संजातोव
स्त्रसंयुक्तकंचुकः श्रुणुकांतोगतः पूर्वोक्तलिंगसंस्थानैः कलस्यानेनवैतथा स्वप्रियंलक्षयि
त्वातुष्टात्वातत्रपस्यसंभव प्रत्युवाचथभर्त्तारंसंगमंममदर्शय तत्पश्चात्त्वदास्यामिभोजनं
पानसंयुते इत्युक्तप्रिययाव्याधः सत्वरेणजगामहसंगमोदर्शितस्तेनतस्यायेपापनाशनः स

प॰ मू॰ काम्यानि चान्यानि क्रमशः संनिधाम्भांतरे सर्वाभरणशोभाढ्यैः अशोभिन्नि नरेश्वरः हारकंकेकणकेयूरैर्मालाभिः
१४४ सुसुचंदनैः दिव्यचंदनदिग्धानि सुरभीणि गुरूणि च कमंडलुकराण्येव आयातानि सभांतरे गंगा च नर्मदा पुण्या
ण्या पारा चैव सुवंक्षरा चोणी च सिंधुसौवीरा कावेरी कपिला तथा कुमदा देवनदी पुण्या सुपुण्या च महे
श्वरी चर्मण्वती तथा ख्याता तापिका न्यासु कौशिकी सुहंसी हंसपादा च हंससंवेगा मनोरथा सुराख्या स्वा
र्णा विन्नानद्यवेणा ... सपद्मिनी नाहली सुमरी चान्या पुन्या चान्या पुलिंदिका हेमा मनोरथा देव्या
१४४ चन्द्रका वेदसंज्ञका ज्वाला हुताशनी स्वाहा काला चैव कपिंजला स्वाहासु चक्रला लिंगा गंभीरा भीमवाहि
नी देवद्राची वीरवाहा लक्षहोमा अघापहा पाराशरी हेमगर्भा सुभद्रा च सुपुत्रिका एतान्यघोमहापुण्या
मूर्तिमंत्यान्नरेश्वर सर्वाभरणशोभांगी कुंभहस्ता सुपूजिताः प्रयागः पुष्करश्चैव च चर्चदी चैव मनोरथा
वाराणसी महापुण्या ब्रह्महत्या व्ययोहति द्वारावती प्रभासश्च अवंती नैमिषस्तथा चंडकश्च महार
लो महेश्वर कलेश्वरो कालंजर एव ब्रह्मक्षेत्रं माथुरी मानवा हकः माया किर्त्तिं तथान्यानि दिव्यानि वि
श्री विधानि च अष्टषष्टिः सुतीर्थानि नदीनां दशकोटयः गोदावरीमुखान्सर्वाः समायाता नरेश्वर ॥ ६
द्वीपानां समस्तानि सुतीर्थानि महांति च मूर्तिलिंगधरान्येव सहस्राक्षं सुरेश्वरं आजग्मुस्तास्समा
दिशा आदेशमिह कारकाः प्रणम्य देवदेवेशं भक्त्यानमितकंधराः ॥सूत उवाच॥ तैः श्रीकेतुमहा राम
तीर्थैर्देवराजं यशस्विनं कस्मात्त्वया समाहूता देवदेव वदस्व नः ब्रूहि नः कारणं सर्वं देवराज नमो १४४

देवकौतुकं ॥ समायातस्य देवस्य इंद्रस्यापि महात्मनः देवेंद्रं तु सहस्राक्षं नारदं त्वरितं ययौ ॥ समागतं स
हस्राक्षः सूर्यतेजःसमप्रभं ॥ तं दृष्ट्वा हर्षमायातः समुत्थाय महामतिः ददावर्घं च पाद्यं च भक्त्या प्रणत
मानसः ॥ बद्धांजलिपुटो भूत्वा स्वरूपाय परायणः पृथिव्यां तं रे रः स ॥ त्वाश्च एष प्रदेशेषु तीर्थेषु च सु
भूरूपा देवान् पितॄन्समभ्यर्च्य दृष्ट्वा तीर्थान्यनेकशः एतत्ते सर्वमाख्यातं यत्त्वमापृष्टवान् ते मया ॥ देवेंद्र उ
वाच ॥ दृष्टानि यानि एव तीर्थानि सुतेजास्त्वाग्नि त्वया मुने किं तीर्थं प्राप्य मुच्येत ब्रह्मघ्नो बहुदुष्कृत्या ॥ सुरापो मु
च्यते पापात् गोघ्नो हेमापहारकः स्वामिद्रोहान्महाभाग नारी हंता कथं सुखी ॥ नारद उवाच ॥ यानि का
नि च तीर्थानि गयादीनि सुरेश्वर तेषां नैव प्रजानामि विशेषं पापनाशने सुपुण्यानि सुदिव्यानि पाप
घ्नानि समानि च सर्वाण्येव तु तीर्थानि जानाम्यहं पुरंदरः अविशेषं विशेषं वै नैव जानामि सांप्रतं (
प्रत्ययं क्रियतां देव तीर्थानां गतिदायकं एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं नारदस्य महात्मनः समाहूय सहस्राक्ष
तीर्थान्यत्र तत्र संस्थितान् यानि कानि च तीर्थानि सर्वाणि आगतानि च मूर्तिवंती निदिव्यानि समाया
तानि शास्त्रनात् बद्धांजलीनि दिव्यानि भूषितानि सुभूषणैः दिव्याम्बराणि रम्याणि तेजोवंती च भूत
ले स्त्रीपुंसरूपाण्यनूपाणि कृतानि च विशेषतः हेमचंदनकाशानि दिव्यरूपधराणि च मुक्ताफलस्य वर्णा
न प्रभासंति नरेश्वरः तप्तकांचनवर्णानि सान्द्रतानानि तत्र च केचिद्भुक्तेस्तु पीतानि प्रभावंति भु
भांतरे कानि पद्मानि भान्येवं मूर्तिवंती नि तानि तु सूर्यतेजः प्रकाशानि तडितेजःसमानि च पाव

पं॰ म॰ तेचकारस॥इतिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेवैण्णोपाख्यानेगुरुतीर्थच्यवनसंवादेनामाध्यायः॥
१४५ ॥८८॥कुंजलउवाच॥ब्रह्महत्याभिभूतस्तुसहस्राक्षोमहापुरागौतमस्यप्रियासंगादगम्यागमनेमहत
१ संजातंपातकंतस्यत्यक्तोदेवैश्चब्राह्मणैः सहस्राक्षस्तपस्तेपेनिरालंबोनिराश्रयः २ तथातेदेवताः
सर्वाःऋषयोपन्नगकिन्नराः देवराजस्यप्रजार्थमभिषेकंप्रचक्रिरे देशेमालवकेनीत्वादेवराजंसु
रोत्तमं चतुष्कुंतंमहाभागकुंभैरुदकपूरितैः स्नापितंप्रथमंतातवाराणस्यांस्वयंततः प्रयागेतुस
245 हस्राक्षमर्घ्यतीर्थेनतंपुनःपुष्करेणमहात्मानंस्नापितंस्वयमेवहि ब्रह्मादिभिःसुरैःसर्वैर्मुनिवृंदै
र्द्विजोत्तमैः नगैर्वृक्षैर्नागसर्पैर्गंधर्वैस्तुसकिन्नरैः स्नापितंदेवराजंतंदेवमंत्रैस्तथामलैः मुनिभिः
सर्वपापघ्नैस्तस्मिन्कालेद्विजोत्तमः प्रबुद्धस्तस्मिन्महाभागसहस्राक्षेमहात्मनि ब्रह्महत्यागतातात
स्यअगम्यागमनंतथा ब्रह्महत्याततोनष्टाअगम्यागमनेनच पापेनतेनघोरेणसार्द्धमिंद्रस्यभूपते
सुप्रसन्नसहस्राक्षस्तीर्थेभ्योहिवरंददौ भवंतस्तीर्थराजानोभविष्यथनसंशयः मत्प्रसादान्नसंदे
होयस्मात्स्नातोविमोचितः सुघोरात्किल्विषादद्यअद्भिर्विमलैरहं एवंतेभ्योवरंदत्वामालवा
यवरंददौ यस्मात्मलंत्वयाधीमेधाविधृतंक्षमरायकं तस्माच्चभवत्रयानैश्चधनधान्यैरलंकृतः राम
भविष्यसिनसंदेहोमत्प्रसादान्नसंशयः स्वदुःकालैर्विनात्वंतुभविष्यसिसुपुण्यवान् एवंतस्मैवरं १४५

जाम

स्तुते एवमाकर्ण्य ता सर्वे तीर्थानां वचनं तदा एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं देवराजोऽभ्यभाषत कः स
मर्थो महातीर्थो ब्रह्महत्यां व्यपोहति गोवधाख्यं महापापं स्त्रीवधाख्यमनुत्तमं स्वामिद्रोहं च स्वसं
भर्त्ते सुरापानं च दारुणं हेमस्तेयं तथा जातं गर्भनिंदा समुद्भवं भ्रूणहत्या महाघोरं नाशयेत्कः
समर्थवान् राजद्रोहान्महापापं बहुपीडाप्रदायकं मित्रद्रोहं तथा चान्यं हत्यं विश्वासघातकं
देवभेदं तथा चान्यं लिंगभेदमतः परं वृत्तिच्छेदं च विप्राणां गोत्राचारप्रणाशनं आगारदहनं चान्यं
गृहदीपनकं तथा ॥ षोडशासी महापापा अगम्यागमनं तथा स्वधर्मत्यागात्समुद्भूतं रणं चैव पलाय
यो.६ नात् एतानि नाशये चो वै समर्थी तीर्थ उत्तमः समर्थो भवतां मध्ये प्रायश्चित्तं विना ध्रुवं पश्यतां नारदे
वतानां च नारदस्य च पश्यतः ब्रुवंतु सर्वे संचिंत्य विचार्य वस्तुनिश्चितं एवमुक्ते शक्रेण वाक्ये देवराज
महात्मना ॥ तीर्थान्यूचुः ॥ श्रूयतामभिधास्यामो देवराज नमोऽस्तु ते संति वै सर्वतीर्थानि सर्वपापहरा
णि च ब्रह्महत्यादिकान्पापांस्त्वया प्रोक्तान्सुरेश्वर महाघोरान्सुदीर्घांश्च नाशितुं नैव शक्नुमः
प्रयागः पुष्करश्चैव अर्घतीर्थमनुत्तमं वाराणसी महाभागा समर्थाः पापनाशने महापातकना
शार्थे चत्वारोऽमितविक्रमाः उपपातकनाशार्थे चत्वारोऽमितविक्रमाः अयोध्या चैव देवेंद्र पु
ष्कराद्या महाबलाः एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं तीर्थानां सुरराट् ततः हर्षेण महता विष्टस्तेषां स्तो

तीर्था

पं॰ भू॰ नामवद्दुपातकसंचयः॥ द्वाभ्यामपिसुसंप्रष्टकोभवान्दुःखितावितिकस्माद्भ्रमसिवैपृथ्वीवद्मा
१४६ वेतमात्मनः॥ वेदशर्मातततःशर्मामात्मचेष्टितमेवच कथयामासताभ्यांवैसुरापापीसमागत॥
सगोत्रभ्रष्टविशेषेणतेभ्यप्रपृष्टोयथापुरा॥ तेनत्वावेदितंसर्वंपातकंपत्युराकृतं॥ तेतेराकर्षितेस
र्वमन्येस्तस्यप्रभाषिते॥ एवंचत्वारपापिष्टाएकस्थानेसमागता॥ कःकस्यापिनसंपर्केभोजना
246 च्छादनेनच॥ नकरोतिमहाभागकृतेवात्तीद्विजोत्तम॥ नविशंत्यासनेचैकेनस्वपंतिचसंस्तरे
एवंदुःखसमाशीलानानातीर्थेषुवेगता॥ तेषांतुपापकंघोरंनजहातिचतान्युतः॥ सामर्थ्या
नास्तितीर्थानांमहापातकनाशनेविद्वराघास्ततस्तेतुगताःकालंजरंगिरं॥ इतिश्रीपद्मपुरा तीर्
णेभूमिखंडेच्यवनसंवादेनामाध्यायः॥ ८६॥ कुंजलउवाच॥ कालिंजिरंसमासाद्यनिवसंतिसु
दुःखिता॥ तत्रकश्चित्समायातःसिद्धश्चैवमहायशा॥ १॥ तेनदृष्टासुदुःखार्त्तीविपदादीनमाने
सा॥ सतैःप्रोक्तमहाप्राज्ञःसर्वज्ञानविशारदः॥ २॥ तेषांज्ञात्वामहापापंकृपांचक्रेसुपुण्यभाक्
द्विजउवाच॥ अमासोमसमायोगेप्रयागःपुष्करस्त्रयः अर्घतीर्थस्तत्तीयंतुवाराणसीप्रयान्तिव
गच्छंतुतत्रवैपूर्यंचत्वारःपातकाविला गंगांभसिपदास्नातातदामुक्ताभविष्यथ पातके राम
भ्योनसंदेहंनिर्मलत्वंगमिष्यथ आदिष्टास्तेननैसर्वेप्रणम्यतंप्रपस्नततः कालिंजराततोजर १४९

दत्वा देवराजः पुरंदरः क्षेत्राणि सर्वतीर्थानि देशो मालवकस्तथा आखंडलमनादेवस्त्वस्थानं प्रतिज
ग्मिरे ॥ सूत उवाच ॥ तदा प्रभवति त्वचत्वरः प्रयागः पुष्करस्तथा वाराणसी चार्घतीर्थं प्राप्ता राजसत्तमु
तमे ॥ कुंजल उवाच ॥ अस्ति पंचालदेशेषु विद्रुरो नाम क्षत्रियः किंचित् मोहप्रसंगेन ब्राह्मणो निहतः
पुरा शिखासूत्रविहीनस्तु तिलकेन विवर्जितः भिक्षार्थमटते सो हि ब्रह्मघ्नो हि समागतः ब्रह्मघ्ना
य सुरापाय भिक्षा चान्नं प्रदीयते गृहे गृहे च समस्तेषु भ्रमते हि मही पुरा एवं सर्वेषु तीर्थेषु अटत्वेवं
समागतः ब्रह्महत्यां न तस्यापि प्रयाति द्विजसत्तम वृक्षच्छायां समाश्रित्य दह्यमानेन चेतसा
संस्थितो विज्वरः पापी दुःखशोकसमन्वितः चंद्रशर्मा ततो विप्रो महामोहेन पीडितः न्यवस
न्मागधे देशे गुरुघातकरो ऽसः स्वजनैर्बंधुवर्गैश्च परित्यक्तो दुरात्मवान् सहितत्र समापातो
यत्रासौ विज्वरः स्थितः शिखासूत्रविहीनस्तु विप्रलिंगैर्विवर्जितः तमेव दृष्टवांस्तेन विद्रुरे
णा तदा पुरा भवान् को हि समापातः दुर्मेराद्ध्यमानसः विप्रलिंगविहीनस्तु कस्मात्त्वं भ्रमसे म
ही विद्रुरेणोक्तमात्रस्तु चंद्रशर्मा द्विजाधमः आचष्टे सर्वमेवापि यथा पूर्वं कृतं स्वकं पातकं य
त्पुरा घोरं वसता च गुरोर्गृहे हि महामोहगतेनापि क्रोधेनाकुलितेन च गुरोर्घातः कृतं पूर्वं तेन स्वघो
ऽस्मि संप्रते चंद्रशर्मा चरितं तत्तस्मै सर्वं निवेदितं भवान् को हि सुदुःखात्मा वृक्षच्छायां समाश्रितः
विद्रुरेण समासेन आत्मपापं निवेदितं अथ कश्च द्विजः प्राप्तस्तत्रैव परमकर्षितः वेदशर्मेति वै

पं॰म॰ १४१

247

ऋषिसु तीर्थानां हेमरूपेण तानि तु सार्धं हि प्रसमायातः विद्धं ते त्वं तु मानसं ॥ चत्वारः कृष्णहे सांप्रतं तेषां ना
मानि मे शृणु ॥ प्रयागः पुष्करः श्रेव अर्घतीर्थमनुत्तमं ॥ वाराणसी चतुर्थी च चत्वारः पापनाशनाः
ब्रह्महत्याभिभूतानि चत्वारि प्रारवम्भमुः ॥ तीर्थान्येतानि दुःखेन तीर्थं मुच महामते ॥ नगतं पातकं
घोरं तेषां तु श्रमतां सुतः कुब्जापासंगमे प्राप्य विमुक्ताः किल्बिषात्किल तावद्गर्जंति तीर्थानि यावद्रे
वा न दृश्यते ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां विनाशाय प्रतिष्ठिता ॥ कपिलासंगमे धन्या रेवा सर्वत्र दुर्लभा
सा चोंकारे भृगुः हंत्रे नर्मदा कुब्जसंगमे ॥ दुःप्राप्य मानवैरेवा महिष्मत्यां सुरोत्तम वेदकासंगमे
पुण्या श्रीकंठे मंगलेश्वरे ॥ सर्वत्र दुर्लभा रेवा सुरपुण्यसमाकुला ॥ तीर्थमाला महादेवी अघराशिवि
नाशिनी ॥ उभयोः कूलयोर्मध्ये पवित्रतत्र सुधीनरः ॥ अश्वमेधफलं लभ्ते स्नानेनैकेन मानसः ॥ एवं ते ति
सर्वमाख्यातं यत्त्वया परिपृच्छितं ॥ एवमुक्त्वा महाप्राज्ञः तीर्थं प्रब्रवीत् ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भू अग्र
मिखंडे वेणोपाख्याने गुरुतीर्थे च्यवनसंवादे नामाध्यायः ॥ ॥ कुंजल उवाच ॥ किं तु तात त्वया दृष्ट
मपूर्वं भ्रमता महीं ॥ आश्चर्येण समायुक्तं तन्मे कथय सुव्रत ॥ १ ॥ इतः प्रयासि कं देशं महाराष्ट्रं तु सोऽप्र
मी ॥ प्यदृष्टं त्वया चित्रं समाख्याहि सुतोत्तम ॥ २ ॥ विज्वल उवाच ॥ अस्ति मेरुगिरेः पृष्ठे आनंदो ना राम
मकाननः दिव्यवृक्षैः समाकीर्णं फलपुष्पमयैः सदा ॥ ३ ॥ आनंदकाननः पुण्यो दिव्यभावप्रभासते १४१

स्पृष्ट्वा रीति तमो ध्या.प॰

ग्मुस्त्वरं पापपीडिताः वाराणसीं समासाद्य तस्थुः ते च द्विजोत्तम। प्रयागपुष्करश्चैव अर्घतीर्थस्तु
सत्तमं। अमासोमे स्तु संप्राप्य जग्मुस्ते च महापुरीं। विज्वरश्चेंद्रशर्मा च वेदशर्मा तृतीयकः। वैश्यो व
सुलकश्चैव सुरायः पापचेतनः। तस्मिन् पर्वणि संप्राप्ते स्नाता गंगांभसि द्विज। स्नानमात्रेण मुक्तास्तु
घोरेभ्यः किल्बिषेभ्यो हि ब्रह्महत्यागुरोर्हत्यासुरापानादिपातकैः। लिङ्गानि तानि तीर्थानि परिभ्रमं
ति च मेदिनीं। पुष्करो अर्घतीर्थस्तु प्रयागः पापनाशनः। वाराणसी ततो लिङ्गा महापापैर्द्विजोत्तम
कृष्णत्वं नैव गच्छेत् तेषां तोयेषु चाप्लुत। सुतीर्थानां महाराज स्नाता सर्वेषु वै पुनः। पंपातीर्थं प्रयां
त्पाते सर्वे तीर्थं द्विजोत्तम। हंसरूपेण वै याति ते सार्द्धं तु सुदुःखिता। अथ षष्टिस तीर्थानि हंसरूपे
ण वभ्रमुः। तैः सार्द्धं तु महाराज महातीर्थैः समं पुनः। मानसं चागता स्ते च पातकाकुलमानसः।
मा तत्र स्नाता महाराज न नेजहार्नि च पातकं। तज्जयाविष्टमानस्तु मानसो हंसरूपधृक्। संजातः पु
ष्करमस्तु यत्वया हृष्टवान्पुरा। रेवातीरं ततो जग्मुस्तत्र पापनाशने। कुब्जायाः संगमे तेन तु सुरसिद्धनि
सेविते स्नानमात्रेण मुक्तास्ते पापेभ्यो द्विजसत्तमः। विहाय वर्णमेवैतं सुकृतं प्रतिजग्मिरे यं यं ती
र्थं प्रयांत्येहहंसा स्नानं प्रचक्रमुः। नाहं मुक्ता ततो दृष्ट्वा पातकेनेन गच्छति। तोयमन्लेन कुकुब्जाया
पातकं वरमेवं च भस्मान शेषं संजातं तदाश्चर्या स्तु ता स्त्रियः। ब्रह्महत्या गुरोर्हत्या सुरापानाश्च पा
तकात्। भस्मान्नतास्तु संजाता रेवायाः कुब्जया हता। तास्तु हत्या महाभागया मत्तास्तु सरित्तटे अथ

प॰भ॰ १४८ स्नातः यथा पुंसस्तथा शवः यथा रूपहितस्यापि ताहृशाशव उच्यते २१ यथा रूपं तु नार्या यात् तथा शववद्वि
तीयक स्त्रीशा च स्पत्नुयन्मांसं शास्त्रेण त्वत्यसा ततः २२ भक्षते तस्य मांसानि रक्तान्नुतानि तानि च पुरुष
षो हि भक्ष्यते तत्र तत्र शवमांसं समातुरः २३ क्षुधया पीड्यमानौ तौ भक्षते पि शवं तयोः यथा त्वन्निस
मापातौ ताबन्मांसं च भक्षतं २४ सरस्य च जलं पीत्वा संजातौ स्वस्थतां पुनः श्वः न्येद्युस्तु स्त्रियौ तात म
148 या दृष्टा द्विजोत्तमः २५ रूपसौभाग्यसंपन्नौ ते स्त्रियौ चारुलक्षणौ ताभ्यां च भक्षितं मांसं यदा तात म
हावने प्रहसेते तथा ते देहा स्वैरहा दृकैः पुनः भक्षते च स्वमांसानि तावेतौ परिनित्यशः २७ अन्ये
स्त्रियौ महाभाग रौद्राकारसमंनिभौ दंष्ट्राकरालवदनै तत्रायातातिभीषणौ २८ ऊचतुस्तौ तदा तौ तु
देहि देहीति वै पुनः एवं दृष्टं मया तात वसता वनसंनिधौ नित्यमेव प्रवृत्त्यामि द्रष्टा श्चर्यमपि तु श्च
नित्यमुत्कीर्य भक्ष्येते तौ देहौ तु मांसमेव च ३० जायते च सुसंपूर्णौ कार्यौ च शवयोः पुनः एतदाश्च
र्यसंजातं दृष्टं तात मयानद्य ३१ भवता पृच्छिता तात दृष्टमाश्चर्यमेव च मया ख्यातं तवाग्रे वै सर्वं सं
देहकारणं ३२ कथयास्व प्रसादाच्च प्रीयमाणेन चेतसा विमानेनागतो यो सौ स्त्रिया सार्धं द्विजोत्तम
३३ दिव्यरूपधरो यो सौ स कस्तु कमलेक्षणौ काञ्चनारी महाभाग सद्द मांसं प्रभक्ष्यति ३४ सकस्मा
द्भ्यागतं पुंसः स चैवाप्यमंहयाति प्रहसेते तदा ते वै स्त्रियौ तात वदस्व नः ३५ ऊचतुस्तौ तथा चान्ये देहि दे ताम
हीति वा पुनः तौ चैव त्वं मे समाचक्ष्व महाभीषणकौ स्त्रियौ ३६ एतन्मे संशयं तात छेत्तुमर्हसि सुव्रत १४८

विमानैःकोटिसंख्याभिःहंसकुंदेंदुःसन्निभैः ४ गीतकोलाहलैरम्यैर्वेदध्वनिनिनादितैः षट्पदानांनि
नादेनसर्वत्रमधुरायते ५ अरविंदैश्चूतवृक्षैश्चचंपकैःपुष्पितैश्चवृक्षैः नानापक्षिसमाकीर्णैरानंदवनउत्तमा
६ नानापक्षिनिनादेनबहुकोलाहलान्विते एवमानंदनेदृष्टंसमायायःसुशोभने ७ विमलंचसरस्ता
तशोभनंसागरोपमं संपूर्णंपुण्यतोयेनयत्नसौगंधिकैःशुभैः ८ जलजैस्तुसमाकीर्णंहंसकारंडवैः
सहितः एवमासीत्सरस्तस्यसमध्येकाननस्यहि ९ देवगंधर्वसंबाधोमुनिवृंदैरलंकृतः किंनरोर
गगंधर्वैश्चारणैस्तुतत्रश्रूयते १० तत्राश्चर्यंमयादृष्टंवक्तुंतातनशक्यते विमानेनापिदिव्येनकलशे
रूपशोभते ११ छत्रदंडपताकाभिराजमानेनसत्तमा सर्वभोगाधिकेनापिगीयमानेनकिन्नरैः
१२ गंधर्वैरप्सरोभिश्चशोभमानेनसुव्रता स्तूयमानोमहासिद्धैःऋषिभिस्तत्ववेदिभिः १३ रूपेणाप्र
तिमालोकेनदृष्टःतादृशः क्वचित्सर्वाभरणशोभांगोदिव्यमालाविशोभितः १४ महारत्नकृतामाला
यस्योरसिविराजते हेमहारैश्चमुक्तानांवलयैःकंकणैःस्ततः १५ दिव्यवस्त्रैश्चगंधैश्चचंदनैश्चानुले
पनैः स्तूयमानोगीयमानःपुरुषस्तत्रचागतः १६ रतिरूपावरारोहापीनश्रोणिपयोधराः सर्वाभरणशो
भांगीतादृशीरूपसंपदा १७ द्वावेतौतौमयादृष्टौविमानेनापिचागतौ रूपलावण्यमाधुर्यैःसर्वशोभा
समाविलौ १८ समुत्तीर्णौविमानात्तादागतौसरसंनिधौ श्रांतौतातमहात्मानौस्त्रीपुंसौकमलेक्षणौ
१९ प्रगृह्य तौमहाशवौदंपतौतुपरस्परं रूपेणापिमहाभागतादृशावेवतौशवौ २० देवरूपौमय

प०भ्र देहकृतं कर्म न कश्चित्पुरुषोत्तमः बलेन प्रज्ञया वापि समर्थः कर्तुमन्यथा स्वकृतान्येव भुंजंति दुःखानि
१४९ च सुखानि च हेतुतः कारणैर्वापि सोहंकारेण बाध्यते यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो विंदति मातरं तद्वच्छुभा
शुभं कर्म कर्तारमनुगच्छति उपभोगादृते तस्य नाश एव न विद्यते प्राक्तनं बंधनं कर्म कोन्यथा कर्तुमर्हसि
सुशीघ्रमनुधावंति विधानमनुधावति शेते सह शयानेन यथा कर्म पुराकृतं उपतिष्ठति तिष्ठंतमनुगच्छ
ति गच्छतः करोति कुर्वतः कर्म छायेवानुविधीयते यथा छायातपौ नित्यं सुसंबद्धौ परस्परं एवं राजन्वि
२४५ धाराज्ञो शाकिन्यो मत्त विज्वरा पीडयंति नरं पश्चात्पीडितं पूर्वकर्मणा येन यत्रोपभोक्तव्यं दुःखं वा सु
खमेव च स तत्र बद्ध्वा रज्ज्वेव बलाद्दैवेन नीयते दैवं प्रभुर्हि भूतानां दुःखसुखोपपादने अन्यथा चिं
चित्तस्थ तच्चिंत्यं जाग्रतः स्वपतोपि वा अन्यथा संघटते दैवं जिघांसितं शस्त्राग्निविषदुर्गेभ्यो रक्षितं सुरक्षि (जगन्नाथ
८ ति यथा पृथिव्यां बीजानि रत्नगुल्मतृणान्यपि तथैवात्मनि कर्माणि तिष्ठंति प्रभवंति च तैलक्षया
द्यथा दीपो निर्वाणमधिगच्छति कर्मक्षयात्तथा जंतोः शरीरं नाशमृच्छति कर्मक्षयात्तथा मृत्युः
तत्वविद्भिरुदाहृतं विविधाः प्राणिनां रोगास्ते तेषां च हेतवः तस्मात्तत्र प्रधानं तु कर्मैव
हि प्राणिनां यत्पुरा क्रियते कर्म तदिहैव प्रभुज्यते यात्वया पृष्ठमेवापि पितिषितं तात सांप्रतं ते राम
स्यार्थं तु तया प्रोक्तं भुंजंते तेहि सांप्रतं आनंदकानने दृष्टं तयोः कर्म सुदारुणः तयोः श्लिष्टं प्रवक्ष्या १४९

ववारोगीतितनेध्यायः

एवमुक्त्वामहाराजविररामसचांडज्ज ॥ ३१ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेवेणोपाख्यानेच्यवनसंवादेनाम
माध्यायः ॥ श्री ॥ कुंजलउवाच ॥ श्रूयतामभिधास्यामितत्सर्वंकारणंसुत यस्मात्तेतादृशोजातोस्वमं
सपरिभ्रंतको १ सर्वत्रकारणंकर्मशुभाशुभनसंशयः पुण्येनकर्मणायुक्तनरःसौख्यंप्रभुंजति दुःख
तंभुंजतेचात्रपापयुक्तेनकर्मणा सूक्ष्मवर्त्माविधिः त्वायैवशात्तत्त्वानिनचहुष्वा स्थूलधर्मप्रपस्येवसु
विचार्यपुनःपुनःसमारंभेनरःकर्ममनसानिपुणेनच ४ संमूर्त्तिकामकंस्तत्ररसमोवर्त्ततेयथा अग्नेश्च
श्च६ तेजसापुक्त्वाल्लोभिःसमंततः ५ दुर्वीभूतोभवेत्कांतुर्वन्हिनातापितःशनैः यादृशवत्सभहंतुरसप
केनिषेच्यते ६ तादृशोजायतेवत्सरूपएवनसंशयः यादृशंक्रियतेकर्मतादृशंपरिभुज्यते ७ कर्म
एवप्रधानोपंवर्षोरूपेणवर्त्तते क्षेत्रेषुयादृशंबीजंवपतेकृषिकारकः तादृशंभुंजतेतातफलमेवन
संशयः यादृशंक्रियतेकर्मतादृशंपरिभुंजति विनाशहेतुःकर्मास्यसर्वेकर्मवशावयं कर्मदायादवान्
लोकेकर्मसंबंधिबांधवान् १० सुवर्णरजतंचापियथारूपेनिशिच्यते तथानिषिच्यतेजंतुःपूर्व
कर्मवशानुगः ११ पंचैतानिहिदृश्यंतेगर्भस्थस्यैवदेहिनः आयुःकर्मचवित्तंविद्यानिधनमेवच १२ य वित्तं च
थामृत्पिंडकंकर्ताकुरुतेयद्यदिच्छति तथाकर्मकृतेचैवकर्त्तारंप्रतिपद्यते देवत्वमथमानुष्यंपशु
त्वंपक्षितांतथा तिर्यक्त्वंस्थावरत्वंचायातिजंतुःस्वकर्मभिः सएवतत्तथाभुंक्तेनिहितंहितमा
त्मनः आत्मनाविहितंदुःखं आत्मनाविहितंसुखं १५ गर्भशय्यामुपादायभुंजतेपूर्वदेहिकंपूर्व

प.पु. १५० विधिवत्पात्रेदत्तंस्यात्तेनविद्यते ॥ श्रद्धाधर्मसुदेवीजामातानीविश्वतारिणी ॥ सावित्रीप्रसवि-
त्रीचसंसारार्णवतारिणी ॥ श्रद्धयासाध्यतेधर्मोमहद्भिर्नार्थराशिभिः ॥ निकिंचनापिमुनयः
श्रद्धाधर्मादिवंगताः ॥ सद्भिर्दानान्यनेकानिनानाभेदेन्यपोत्तम ॥ अन्नदानात्परंनास्तिप्राणिनांग-
तिदायकं ॥ तस्मादन्नंप्रदातव्यंप्रसादसमन्वितंघृतमधुरेणापि ॥ पुण्येनवचसाचसम-
न्वितं ॥ नास्त्यन्नात्तुपरंदानंमिहलोकंपरत्रचतारणायहिलोकेवैसुखसंपत्तिहेतवे ॥ श्रद्धयावि-
250 धिवत्पात्रेनिर्मलेनापिचेतसा ॥ अन्नस्यैवहिप्रदातस्यफलंभुंक्तेभवेन्नरः ॥ ग्रासाद्ग्रासंप्रदातव्यंमु-
ष्टिप्रस्थं नसंशयः ॥ अहन्याजायतेतस्यदानस्यापिमहाफलं ॥ नचप्रस्थंनचामुष्टिंनरस्यदरि-
संभवेत ॥ अनालिकाप्रभावेनपर्णिप्राप्यमानवः ॥ श्रद्धयाब्राह्मणांश्चैकंपुत्रपाचैवप्रयोजयेत ॥
एकस्यमपिप्रदानस्यअन्नस्यापिप्रजेश्वरः ॥ जन्मांतरेसुसंप्राप्यनित्यंचान्नंप्रभुंजति अन्न-
दानंप्रयच्छंतिब्राह्मणेभ्योहिनित्यशः शाश्विष्टान्नयानभुंजंतितेनरा ॥ अन्नदायिनः ॥ अन्नमेवचदेहे
तेऽक्षयोनेरयारगाः ॥ प्राणाभृतंतनसंदेहममृताद्धिसमुद्भवं ॥ प्राणास्तेनप्रदाताहियेनचान्नंप्र- राम
यच्छति ॥ अन्नदानंमहाराजदेहित्वंतुप्रयत्नतः ॥ एवमाकर्ण्यतिराजाजैमिनिस्तुमहात्मनः ॥ १५०
पुनः पप्रच्छतंविप्रजैमिनिर्ज्ञानपंडितं ॥ इति श्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेवेणोपाख्यानेगुरुति
नवतितमोऽध्यायः

मिथ्याणवत्सप्रभाषतः ॥ कर्मभूमिरियं तात अन्याभोगार्थभूमयः ॥ सत्वादीनां महाप्राज्ञ ताः सुगत्वा
सुभुंजति ॥ सूत उवाच ॥ चोलदेशे महाप्राज्ञः सुबाहुर्नाम भूमिपः ॥ रूपवान् गुणवान् धीरः पृथिव्यां
नास्ति तादृशः ॥ विष्णुभक्तो महाप्राज्ञो वेदमंत्रार्थवित्सुप्रियः ॥ कर्मणा त्रिविधेनापि प्रध्यायन्मधुसूदनं
अश्वमेधादिकान्यज्ञान् यजते सः सकलान्नृप ॥ पुरोधास्तस्य चैव तिज्जैमिनिर्नाम ब्राह्मणः ॥ तेनाकू
प सुबाहुं च मिदं वचनमब्रवीत् ॥ राजन्देहि सुदानानि येः ॥ सुखं तु प्रभुज्यते दानैस्तु तरते लो
कान् दुर्गान्न्वेत्य गतो नरः दानेन सुखमाप्नोति यशः प्राप्नोति शाश्वतं ॥ दानेनचातुला कीर्तिः जा
यते मृत्युमंडले ॥ यावत्कीर्त्तिः स्थिता चात्र तावत्कर्त्ता दिवं वसेत् ॥ तद्दानं दुःस्करं प्राहुर्दातुं नैव
प्रशक्यते ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन दातव्यं मानवैः सदा ॥ सुबाहुरुवाच ॥ दानाच्च तपसो वापि द्वयो मे
ध्ये सुदुष्करं ॥ किं वा महत्फलं प्रेत्य तन्मे ब्रूहि द्विजोत्तम ॥ जैमिनिरुवाच ॥ दानं तपात् दुःकरत
रं पृथिव्यामस्ति किंचन ॥ राजन्प्रत्यहमेवेदं दृश्यते लोकसाक्षिकं ॥ परित्यज्य प्रियान्प्राणान् धन
र्थे लोभमोहिता ॥ प्रविशंति धरां लोकाः समुद्रमटवीं तदा ॥ सेवामन्ये प्रपद्यंते स्वदं कृषिरितिपार्थिव
ता हिंसाप्रायान्बहुक्लेशान् कर्षिं चैव तथापरा ॥ तस्य दुःखार्जितस्यापि प्राणेभ्योपि गरीयसी
अर्थस्य पुरुषव्याघ्रः परित्यागः सुदुःकरः ॥ विशेषतो महाराज तस्य न्यायार्जितस्य च प्रद्धया

प॰भू॰ परमंपदंमुनेसनातनंज्योतिःपरंब्रह्मेतितद्विदुः नतत्रमूढागच्छंतिपुरुषाविषयात्मकाः दंभलो
१५१ भभयद्रोहक्रोधलोभैरभिद्रुताः निर्ममानिरहंकाराणिर्द्वंद्वाःसंयतेंद्रियाः ध्यानयोगरताश्चैवत
त्रगच्छंतिसाधवः एतत्तेसर्वमाख्यातंयन्मांत्वंपरिपृच्छसि एवंस्वर्गगुणाञ्छ्रुत्वासुबाहुःपृथिवी
पतिः तमुवाचमहात्मानंजैमिनिंवदतांवरंनाहंस्वर्गंगमिष्यामिनचैवेच्छाम्यहंमुने यस्मात्पतनंश्रो
त्रंतत्कर्मनकरोम्यहं दानमेकंमहाराजदानंदास्यकदापि नेदानाच्चफलंलोभाच्चतस्मात्पततिवैनरः
251 इत्येवमुक्त्वाधर्मात्मासुबाहुःपृथिवीपतिः ध्यानयोगेनदेवेशंपजिष्येकमलाप्रियं दाहत्त्वलयद्रा
सावनंविष्णुलोकंव्रजाम्यहं ॥ जैमिनिरुवाच ॥ सत्यमुक्तंत्वयाभूपः सर्वश्रेयःसमाकुलं राजानो
धर्मशीलाश्चमहायज्ञंयजंतिते सर्वदानानिदेयानिपात्रेषुनृपनंदन स्वाद्यवंतंतुपात्रेषुवस्त्र
तांबूलमेवच कांचनंभूमिदानंचगोदानंप्रददंतिच सुयज्ञैर्वैष्णवलोकंतेप्रयांतिनरोत्तमाः
दानेनतत्प्रिमायांतिसंतुष्टासंतिभूमिपाः तपस्विनोमहात्मानोनित्यमेवयजंतिते सुमन्सापाच
यित्वातुस्वस्थानंतुसमागताः भिक्षार्थंतत्स्वभावानिप्रकुर्वंतिचभूपते ब्राह्मणायविष्णवदानंगोग्रा
संतुमहामते सुपार्श्ववर्तिनाचैकंप्रयच्छंतितपोधनाः तस्मात्तस्यप्रदानेनफलंभुंजंतिमानवाः राम
क्षुधातृषाविहीनास्तेविष्णुलोकंव्रजंतिते तस्मात्त्वमपिराजेंद्रदेहिन्यायार्जितंधनंदानात्ज्ञानं १५१

र्यच्यवनसंवादे॥ ८० ॥ सुबाहुरुवाच॥ स्वर्गस्य मे गुणान्ब्रूहि सांप्रतं द्विजसत्तम॥ एतत्सर्वं द्विजश्रेष्ठक
रिष्यामि स्वभावकं॥ जैमिनिरुवाच॥ नंदनादीनि रम्याणि दिव्यानि विविधानि च॥ तत्रोद्यानानि पुण्१
ण्यानि सर्वकर्मफलानि च तरुणादित्यवर्णानि मुक्ताजालांतराणि च॥ चंद्रमंडलशुभ्राणि हेम
शय्यासनानि च सर्वकामसमृद्धानि सर्वदुःखविवर्जिता नराः सुकृतिनस्तेषु विचरंति यथा
सुखं न तत्र नास्तिकायांति न स्तेना नाजितेंद्रियः न नृशंसा न पिशुना कृतघ्ना न च मानिनः॥ १
सत्यास्तपःस्थिताः शूरा दयावंतः क्षमापराः यज्वानो दानशीलाश्च तत्र गच्छंति ते नराः॥ न रो
गो न जरा मृत्युर्न शोको न हिमातपौ न तत्र क्षुत्पिपासा च कस्य ग्लानिर्न विद्यते॥ एते चान्ये च
बहवो गुणाः स्वर्गस्य भूपते दोषास्तत्रैव ये संति शृणु तांस्तु सांप्रतं शुभस्य कर्मणः कृत्स्नफ
लं तत्रैव भुज्यते न चान्यत्क्रियते भूपः सोत्र दोषो महान्स्मृतः॥ असंतोषश्च भवति दृष्ट्वा दीप्तां
परां श्रियं सुखव्यग्रमनस्कानां सहसा पतनं तथा॥ इह यत्क्रियते कर्म फलं तत्रैव भुज्यते॥ १
कर्मभूमिरियं राजन्फलभूमिस्तु सा स्मृता॥ सुबाहुरुवाच॥ महांतः स्वल्पदोषस्तु त्वया स्वर्ग१
स्य कीर्तितः निर्दोषाः शाश्वताश्चान्ये निर्दोषास्तं वदाम्यहं॥ जैमिनिरुवाच॥ आब्रह्मसदनाद्देव
दोषाः संति महांतः अत एव हि नेच्छंति स्वर्गप्राप्तिं मनीषिणः आब्रह्मसदनादूर्ध्वं तद्विष्णोः

प॰म॰ छेदंक्रीतिछेदंचयेनराः आसाछेदंप्रकुर्वंतितेवैनिरयगामिनः शा॰स्त्राणांचैवकर्त्तारशल्यानांध
१५२ नुषांतथा विक्रेतारश्चराजेंद्रनरानिरयगामिनः अनाथंविक्लवंदीनंरोगार्त्तंवृद्धमेवच नानुकंपं
तियेमूढास्तेवैनिरयगामिनः इत्येतेकथिताराजन्नरानिरयगामिनः स्वर्गलोकस्यगंतारोयेजना
स्तान्निबोधमे सत्येनतपसाक्षांत्यादानेनाध्ययनेनच येधर्ममनुवर्त्तंतेतेनराःस्वर्गगामिनः
येचहोमतपःस्नानदेवतार्चनतत्पराः आश्रमस्थामहात्मानस्तेनराःस्वर्गगामिनः शुचयश्च
252 शुचौदेशेवासुदेवपरायणाः पठंतिविष्णुंगायंतितेनराःस्वर्गगामिनः मातापित्रोश्चशुश्रूषांये
कुर्वीतिसदाचलां वर्जयंतिदिवास्वप्नंतेनराःस्वर्गगामिनः सर्वहिंसानिवृत्ताश्चसर्वसाहाश्चयेनराः
शुश्रूषाभिस्तपोभिश्चश्रुतमादायभारत प्रतिग्र
सर्वेषामाश्रयभूताश्चतेनराःस्वर्गगामिनः सहस्रपरिवेष्टारस्तथैवचसहस्रदाः त्रातारश्चसहस्राणांते
हनिवृतायेतेनरास्वर्गगामिनः भयात्पापात्तथाच्छोकाद्दारिद्र्याद्व्याधिकर्शितात् विमुंचंतिचयेजंतून्
तेनराःस्वर्गगामिनः आढ्याःसुरूपवंतश्चयौवनस्थाश्चभारतयैर्वैजितेंद्रियाधीरास्तेनराः राम
तेनराःस्वर्गगामिनः
स्वर्गगामिनः सुवर्णस्यचदातारोगवांभूमेश्चभारत अन्नानांवाससांचैवतेनराः[illegible] १५२
गामिनः येयाचितामनहृष्यंतिप्रियंदत्वावदंतिचत्यक्तदानफले

एकनवतितमोध्यायः

ततः प्राप्य ज्ञानात्सिद्धिं तथा स्वस्ति ॥ यइदं शृणुयान्मर्त्यः पुण्याख्यानमनुत्तमं ॥ तस्य सर्वार्थसिद्धिः स्या
त्पापं सर्वं विलीयते ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेनोपाख्यानो नामाध्यायः ॥ ९० ॥ सुबाहुरुवाच ॥
कीदृशैः कर्मभिः प्रेत्य गच्छंति नरकं नराः स्वर्गं तु कीदृशैः प्रेत्य तन्मे त्वं वक्तुमर्हसि ॥ जैमिनिरुवाच ॥
ब्राह्मण्यं पुण्यमुत्सृज्य ये द्विजा लोभमोहिताः कुकर्मण्युपजीवंति ते वै निरयगामिनः ब्राह्मणा
ति भाषंति ऋतं तन्न पश्यंति ये धनं ब्रह्मस्वानां च हर्तारः परद्रव्यापहारकाः परस्त्रीगामिनो ये च ते ते वै
नरयगामिनः प्राणिनां प्राणहिंसायां ये नरा निरताः सदा प्रव्रज्यां वासितां ये वै ते वै निरयगामिनः कू
पानां तडागानां वापीनां च परंतप सरसां चैव भेत्तारो ते नरा निरयगामिनः विपर्ययं तु ये संति देवा
न्विप्रान्नमस्यंति न नरा निरयगामिनः प्रव्रज्यादूषका ये जना ये च वाश्रमदूषकाः सर्वेषां दूषका
श्चैव ते वै निरयगामिनः आद्यं पुरुषमीशानं सर्वलोकमहेश्वरं नचिंतयंति ये विष्णुं ते वै निरयगामि
नः ब्राह्मणानां गवां चैव कन्यानां सुहृदां तथा साधूनां च गुरूणां च दूषका निरयगामिनः कार्यै
र्वाप्यं कुमिर्वा पितृन्येरु कर्मभिरेव वा ये मार्गानुपरुध्यंति ते वै निरयगामिनः सर्वभूते
ष्व विश्वस्ता कालकल्पास्तथैव च सर्वभूतेषु जिह्मा ये ते वै निरयगामिनः आगतान्भो नि:२
जनार्थं तु ब्राह्मणान्वृत्तिकर्शितान प्रतिषेधं च कुर्वंति ते वै निरयगामिनः क्षेत्रवृत्तिगृह

द्विनवतितमोध्यायः

पं०म० क्लिं च विज्ञाय तेन राः स्वर्गगामिनः एवं ते कथितं सर्वं मया तत्त्वेन पार्थिव ॥ दुर्गतिः सद्गतिश्चैव ब
१५३ प्राप्यते कर्मभिर्ध्रुव ॥ नरः परेषां प्रतिकूलमाचरन्प्रयाति घोरं नरकं सुदारुणं सदानुकूलस्य नर
स्य जीवतः सुलभा महामुक्तिरदूरसंस्थिता ॥ ॥इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने च्यव
नसंवादे नामाध्यायः ॥ ॥कुंजल उवाच ॥ एवमाकर्णितं राज्ञा मुनिना भाषितं तदा ॥ धर्मा
धर्मगतिं सर्वां तं मुनिं समभाषत सोहं धर्मं करिष्यामि नानापुण्यं द्विजोत्तम ॥ वासुदेवं जग
253 द्योनिं पूजयिष्यामि तत्परः ॥ होमेन तु जपेनैव पूजयेन्मधुसूदनं पश्चात्पश्येत तत्र लब्ध्वा विष्णु
मेकं स नृपतिः ॥ पूजितः सर्वकामैश्च विष्णुलोकं स प्राप्नुवान् ॥ गते तस्मिन्महालोके देव
देवं प्रपश्यति ॥ क्षुधा जाता महातीव्रा तस्माच्चातिप्रवर्तते ॥ तयोश्चापि महाप्राज्ञ जीव
पीडाकरा बहु ॥ राजापि प्रियया सार्धं क्षुधार्तः तस्माच्च पीडितः न पश्यति हृषीकेशं दुःखे
न महतान्वितः ॥ सूत उवाच ॥ एवं स दुःखितो राजा प्रियया सह सत्तम ॥ व्याकुलव्याकुलो
जातो पीडितो क्षुधया भृशं ॥ इतश्चेतश्च वेगेन धावते वसुधाधिपः सर्वाभरणशोभांगो चा राम
रुचंदनभूषितः ॥ पुष्पमालाप्रशोभांगो हारकुंडलकंकणैः रत्नदीप्तप्रशोभांगः प्रपपोस १५३

धाश्चतेनराःस्वर्गगामिनः येपरेषांश्रियंदृष्ट्वानतप्यंतिमत्सरात् हृष्टास्वाभिनंदंतितेनराः
स्वर्गगामिनः प्रवृत्तौचनिवृत्तौचप्रतिशास्त्रोक्तमेवच आचरंतिमहात्मानस्तेनराःस्वर्गगामिनः
येवाभ्यासहत्वाद्यनुंनजानंतिवचोप्रियं प्रियवाक्यैकविज्ञातास्तेनराःस्वर्गगामिनः येचाभागार
कुर्वंतिक्षुधातृष्णाश्रमपीडिताः हंतकारस्यकर्त्तारस्तेनराःस्वर्गगामिनः वापीकूपतडागानांप्र
पानांचैववेश्मनां आरामाणांचकर्त्तारस्तेनराःस्वर्गगामिनः असत्येष्वपिसत्याऋजवोनार्जवेष्वपि
रिपुष्वपिहितायचतेनराःस्वर्गगामिनः यस्मिन्कस्मिन्कुलेजाताबहुपुत्राःशतायुषः सानुक्रोशाःसदाचारा
स्तेनराःस्वर्गगामिनः अवध्यंदिवसंकुर्वं धर्मलोकेनसर्वदा व्रतेगृह्णंतियेनित्यंतेनराःस्वर्गगामिनः
आक्रोशंतेस्तुवंतेचतुल्यंपश्यंतियेनराः शांतात्मानोजितात्मानस्तेनराःस्वर्गगामिनः गंगापो
पुष्करेतीर्थेगयायांचविशेषतः पितृपिंडप्रदातारस्तेनराःस्वर्गगामिनः नवशंचेंद्रियाणांच
चयेनराःस्वधर्मेस्थिताः त्यक्तलोभभयक्रोधास्तेनराःस्वर्गगामिनः प्रकामत्केणदेशादीन्
येजंतंस्तुदतस्तनुं पुत्रवत्परिरक्षंतितेनराःस्वर्गगामिनः अज्ञानाद्वायथोक्तेनविधिनासंचयं
तिवैसर्वद्वंद्वसहा हेलोकेतेनराःस्वर्गगामिनः येषन्नाःपरदारांश्चकर्मणामनसागिरा रम
योतिनसत्वस्थास्तेनराःस्वर्गगामिनः निंदितानिनकुर्वंतिविहितान्याचरंतिच आत्मश

प.पु. प्रणतं राजसत्तमं आशीर्भिरभिनंद्यैव राजानं प्रिययान्वितं । उपवेश्यासने पुण्ये स्वासने राजसत्तमं
२५४ आसनादिततः पाद्यैरर्घ्यपूजादिभिस्तथा । मुनिना पूजितं भूप प्रियया सह चागमत् । ऋषिः पप्रच्छ राजानं
महाभागवतां वरं । त्वामहं विष्णुधर्मज्ञं विष्णुभक्तं नरोत्तमं । जाने सदा न संदेहो भवंतं चोत्तमं भूमिपं
निरामयः आगतोसि त्वाद्य भार्यया सह । निरामय आगतो विप्र विष्णुलोकं निरामयं । मया हि पर
याद्देवदेवं देवं जनार्दनं । आराधितं जगन्नाथं भक्तिप्रीतं सुरेश्वरं । कस्मात्पश्याम्यहं तात तं देवक
254 मलापतिं । क्षुधा मे बाधते तात तृष्णा प्रीता सुदारुणा । ताभ्यां शांतिं न गच्छामि वसुखं चिरामि वैवच ॥
एतन्मे कारणं दुःखं संजातं मुनिसत्तमः । तन्मे त्वं कारणं ब्रूहि प्रसादात्सुमुखो भव ॥ वामदेव उवाच
तव भक्तोसि राजेंद्र श्रीकृष्णस्य सदैव हि । आराधितस्त्वया भक्त्या परया मधुसूदन भक्तोपचा
रैस्तं देवमेकं पुष्पैः सुपूजितं नैवेद्येन विना राजन् सर्वजन्मगतं तव । दशमीं प्राप्य राजेंद्र त्वये
व च सदा कृतं एकभक्तं सुरस्तं तु ब्राह्मणाय सुभोजनं एकादशीं तु संप्राप्य न दत्तं भोजनं त्वया
अन्नेनाभूतरूपेण पृथिव्यां संस्थितः सदा अन्नदानं विशेषेण कदा दत्तं न हि त्वया ओमध्यक्र
महाराज नानाभेदास्तु तान् शृणु कटुतिक्तकषायाम्लमधुराम्लो प्रलेहकाः हिंग्वाद्योपस्कराः सर्वे राम
नानारूपा अन्नरूपते अमृताज्जज्ञिरे सर्वा ओषधयः पृथग्देहतः अन्नमेव सुसंस्कृत्य ओष २५४
धर्मे जनान्वितं देवेभ्यो विष्णुरूपेभ्यो इति संकल्प दीयते पितृभ्यो विष्णुरूपेभ्यो हस्ते च ब्रा

महीपति ॥ सुपुण्यस्य निजस्यापि राजेंद्र दुःखं न वर्त्तते ॥ एवमुक्त्वा द्विजो वाक्यं राजानमिदमब्रवीत् ॥
नारद उवाच ॥ सत्यमुक्तं त्वया राजन् नास्ति धर्मस्य वैफलं ॥ वेदशास्त्रपुराणेषु येषु पठ्यंति च ब्राह्म
णा दुःखशोकौ न चैवास्ति सर्वदोषैः प्रमुच्यते ॥ नामोच्चारणाद्देवस्य विष्णोश्चैव सुचक्रिणः ॥ र
पुण्यात्मानो महाभागा ध्यायमानः जनार्दनं ॥ त्वयैवाराधितो देवः शंखचक्रगदाधरः फलं त
स्य न पश्यामि न दृष्टं मधुसूदनं ॥ क्षुधा मे बाधते राजन् तस्माच्चैव प्रशामयेत् ॥ कुंजल उवाच ॥
तथा एवमुक्तस्त्वया राजा चिंताव्याकुलितेंद्रियः ततो दृष्ट्वा महापुण्यमाश्रमः श्रमनाशनं दिव्यवृक्षै
समाकीर्णं तडागैरुपशोभितं वापीकुंडैस्तथा रम्यैः पुण्यतोयैः सुपूरितैः हंसकारंडवाकीर्णं
कह्लारैरुपशोभितं आश्रमं शोभते पुण्यं मुनिभिस्तत्त्ववेदिभिः द्विजसिद्धैः समाकीर्णं ऋषिशि
ष्यैः समाकुलं योगियोगेंद्रसंपुष्टं देववृंदैरलंकृतं कदलीवनसंबाधैः सुफलैः परिशोभितं
नानावृक्षसमाकीर्णं सर्वकामसमन्वितं श्रीखंडैश्चारुगंधैश्च सुफलैः शोभितं सदा एवं
पुष्पसमाकीर्णं विस्तीर्णं लहतामा भ्राजमानं महाद्रीणां परया सूर्यसन्निभः वीरवाहुस्ततो राजा त
या सुप्रियया सह प्रविवेश महापुण्यं तं वनं सर्वकामदं योगासनसमारूढं योगपदेन संवृतं
वामदेवो ऋषिश्रेष्ठो वेष्टमानो नानावरैस्तथा ध्यायमानो हृषीकेशं भुक्तिमुक्तिप्रदायकं वामदे
वं महात्मानं तं दृष्ट्वा मुनिसत्तमं त्वरं गत्वा प्रणम्यैव स राजा प्रियया सह वामदेवस्ततो दृष्ट्वा

त

१५५ यस्मात्त्वं तु महाराज तस्मात् क्षुधा प्रवर्त्तते ॥ तस्मा भक्तये तो गत्वा स्वकायं पतितं भुवि ॥ तव
देहमिदं राज्ञी कुरु तत्र सहस्पते ॥ सुबाहुरुवाच ॥ कियत्कालमिदं कर्म कर्तव्यं प्रियया सह ॥ त
न्मे ब्रूहि महाभाग अनुग्रहं बृहस्पते कदा ॥ वासुदेव उवाच ॥ अन्नदानात् महासौख्यमुदकस्य
महामते भुंजंति मर्त्याः स्वर्गे वै पीडां तेनैव पातके परादानेन नङ्तं तु भवतापि हि मानवैः
255 मृत्युकालेपि संप्राप्ते दानात्सर्वं ददाति च आदावेव प्रदातव्यं मंत्रे चोरकसंयुतं सुवस्त्रोपा
नहौ दद्यात् जलपात्र शुशोभनं भूमिसुकांचनं धेनुं अष्टौ दानानि ददाति यः स्वर्गे न जायते
तस्य क्षुधा तथा दिसंभव क्षुधा न वर्त्तते राजन् मन्नपाना त्सुतृप्तिमान् तस्मात्स्नानं हि स्या
द्वै तन्नो भवति सर्वदा उदकस्य प्रदानेन छत्रदानात्ततः प्रभो छायामाप्नोति दातावै वाह
नं च नयो त्तम उपानह प्रदानेन अन्यदेचैव दास्यहं भूमिदानान्महाभाग सर्वकामानवा
प्नुयात् गोदानेन महाराज राशेः पुष्टो नवे सदा सर्वान् रोगान्प्रभुंजानः स्वर्गलोके वसेन्नरः
त्वत्तो भवति वैराता गोदानेन संशयः नीरुजः सुखसंपन्नः संतु वस्तु धनान्वितः कांचनेन स राम
वर्णस्तु जायते नात्र संशयः श्रीमांश्च रूपवान् त्यागी रत्नभोक्ता भवेन्नरः मृत्युकालेपि संप्राप्ते १५५

नै

ह्मणस्यहि अतिथ्यस्ततोरत्वापरिज्ञानंप्रभोजयेत् आत्मनाभुंजतेपश्चातदत्तममृतोपमं भेत्
दुःखेनचैवास्तितस्यसौख्यंतुनृपते ब्राह्मणाःपितरोदेवाह्येतेनस्यउन्नमेधमानप्रसादतः यथा
हिकर्षकःकश्चित्सुक्षेत्रंकुरुतेसदा तद्वन्मर्त्यःकृषिंकुर्यात् देवैर्विप्राख्यकेन्नृप प्रभावल्लोगत्ते
नापिक्षुद्राशत्रुणाभेदयेत् वृषभोतुमनोबुद्धिर्द्वयोराशिर्वेदास्यहं सत्यंज्ञानभराशीघ्रंमृत्युंज्ञात्मा
तुक्षेत्रोहृत्कः विप्रनाम्निमहान्तेनेमंहृष्यंतिचनित्यशः सुरूपकमलंनित्यंकृषिकोहियथान्यय
देवैस्यउद्यमेयुक्तोवर्धमानेप्रसादयेत् तद्वत्कोपिशुभेउप्येःप्रमाणैःप्रसादयेत्ततद्विप्रसन्ना
यत्विप्रायपरिदीयते देवैस्यवन्नबीजस्ययथाह्येतेप्रभुंजति प्रत्योवाचमुनीन्स्यैवतत्प्रभवति
नान्यथा ब्राह्मणाःपितरोदेवाह्येतेनरूपानसंशयः मानवानांमहाराजवापितृःप्रवर्दतिच फल
मेवंनसंदेहोयादृशंतादृशंध्रुवं कटुकादिनचायंराजन्नमधुराणिच तद्वत्तंमधुरंवश्य
नृपज्ञोघकटुकःपुनः यादृशंवपतेबीजंतादृशंफलमश्नुते नवापृत्नियःह्येतेन सभुंजतित
स्फलंतेचविप्राश्चदेवाश्चपितरःह्येतेनृपाःदर्शयंतिफलंराजननरस्यापिनसंशयःयादृशंकि
यतेकर्मत्वयैवशुभाशुभं तादृशंभुंक्ष्ववैराजन् नान्यथातन्नजायते नपरादेवविप्रेभ्यःपित
भ्यश्चकदाचनमिष्टान्नपानमेवापिदत्तंसुमनसात्वया स्वशरीरंत्वयापुष्टंअन्नैरमृतसन्निभैः

प.म.
१५९

तुष्यावद्गुतीर्यतेवशंतावद्विभ्रज्वलेनामिसमाह्वानंकृतंतदा भोभोपुरुषशार्दूलरेखोयमभवानिह
करोसिनिर्घृणंकर्मदृश्यसेननशक्यते कर्त्तुंपुरुषशार्दूलकोयंविधिविपर्ययः दुःकृतंसमहांसिनि
घ्नलोकेषुसर्वदा वेदाचारविहीनंतत्तस्मात्पापरूपोभवानिह तन्मेत्वंकारणंसर्वंकथयस्वभवानिह
इत्येवंभाषितंतस्यभ्रज्वलेनमहात्मना समाकर्ण्यमहाराजासुप्रियांवाक्यमब्रवीत प्रियेपुगस
हस्रंतुवर्त्ततेममश्रुत्त्वच कदानभाषितंकेनयथायंपरिभाषते ममैवपीड्यमानस्यक्षुधयाहृदये
प्रिये निर्गतंमोत्सुकंकांतेशांतिश्चित्तेप्रवर्त्तते यावदस्यश्रुतंवाक्यंसर्वदुःखस्यशांतिदं तावच्चित्तेस
माह्लादंवर्त्ततेचारुहासिनि कोयंदेवोनुगंधर्वः सहसाद्यैवमाहृष्टातिः एवमाभाषितंतस्यप्रियया
स्यप्रियभाषिते राजानंप्रत्युवाचाथपतींद्रत्यायतिपरासती सत्यमुक्तंत्वयानाथ इदमाश्चर्यमु
त्तमं यथातेवर्त्ततेकांतममचित्तंतथापुनः पक्षिरूपधरःकोयंदृष्टतामधुसूदनः एवमाभाषि
तेतस्याःसुबाहुःप्रत्यभाषत बद्धांजलिपुटोभूत्वाइदंवाक्यमुदीरयेत ॥सुबाहुरुवाच॥ स्वागतं
तेमहाप्राज्ञपक्षिरूपधरःप्रभो शिरसाभार्ययासार्द्धंतवपादांबुजद्वयं नमस्करोम्यहंपुण्यमस्तु
तस्त्वत्प्रसादतः भवान्कःपक्षिरूपेणपुण्य मे वेद्भाषते यादृशंक्रियतेकर्मपूर्वदेहेनसत्तम राम
सुकृतंदुःकृतंवापितदिहैवप्रभुज्यते आत्मवृत्तंसमासेनतस्याग्रेचनिवेदितं यथोक्तंकुंजले १५९

र्थे जपे विनियोगः ॐ नमो भगवते वासुदेवाय नमः पावनं परमं तत्त्वं एव दृं वेदमंदिरं ५
नापि पित्रा श्रुतं पूर्वं तत्तथा ॥ कथयस्व त्वमव्यक्तं तत्त्वं भवान्को मां प्रभाषते ॥ प्रजल उवाच ॥ शुक्र
जात्यां समुत्पन्नः कुंजलो नाम मे पिता तस्याहं प्रज्वलो नाम तत्तनीयस्तु कनीयकः ॥ नित्यमेव प्रव
र्तमिकं मे चैवं सुदारुणं किं पत्कालं महत्कर्म साहसाकारसंयुतं ॥ करिष्यसि महाराज तन्मे कथ
यसोऽनघ ॥ प्रज्वल उवाच ॥ ॐ अस्य स्तोत्रस्य वासुदेवाभिधानस्य सनारदऋषिरनुष्टुप्छंदः ॐका
र देवता सर्वपातकनाशनार्थे विधार्थं भवाधारं प्रणिधानेन नमाम्यहं ॥ नीराभासमप्रकाशं सुप्रकाशम
होदयं निर्गुणं गुणासंवद्धं नमामि प्रणवं परं महाकांतं महोत्साहं महामोहविनाशनं आत्मनोति
जगत्सर्वं गुणातीतं नमाम्यहं भाति सर्वेषु यो भूत्वा भूतानां भूतिवर्द्धनः अनयं नित्यसंबद्धं नमा
मि प्रणवं शिवं गायंति सामगा यं ति गीतं गीतप्रियं प्रभुं गंधर्वं गंधमोंकारं प्रणवं प्रणमाम्यहं (
विचारं वेदरूपं तं यज्ञास्यं भक्तवत्सलं यो निसर्वस्य लोकस्य ॐकारं प्रणमाम्यहं तारकः सर्व
भक्तानां नौरूपेण विराजते संसारार्णवमग्नानां नमामि प्रणवं हरिं सर्वे लोके वसंते एकरूपेण
नैकधा धामकैवल्यरूपेण नमामि प्रणवं शिवं अनंतं जन्मातरं प्रभुं निर्गुणं गुणनायकं वर्जितं
प्राकृतैर्भावैर्वेदस्थानं नमाम्यहं दिव्यादिव्यवियोगेन वर्जितः स्तुतिभिः सदा देवैस्तु यो भोगिभि
र्ध्येयं तमोंकारं नमाम्यहं व्यापकं विश्ववेत्तारं विज्ञानं परमं प्रभुं शिवं शिवगुणं शांतं वंदे प्रणव

वासुदेवाभिधानयत्महापातकनाशनं भवता प्रज्वल्ला स्तुप्रोत मुत्तं राजन विकल्मषः ॥
तेन त्वं भक्तियुक्तोसि संजातो नात्र संशयः मंल्लोके प्रभुं ह्यवत्वं दिव्यान्भोगान्मनोनुगान् ॥ राजो
वाच ॥ यदि देव वरो देयो मम दीनस्य वै त्वया ॥ प्रज्वलापत्रय छस्तवप्रथमं वरमुत्तमं ॥ हरिरुवाच
प्रज्वलस्य पिता पुरा प्पकुंडलोशान पंडितः ॥ वासुदेवं महास्तोत्रं पठंत्ते नित्यमप्यते ॥ पुत्रो त्रि
पासमेतोसौ मम गेहे प्रयास्यति ॥ एतद्धजयते स्तोत्रं सदा दास्याम्यहं फलं ॥ एवमुक्ते प्रभुमेवा
केपराजा केशवमब्रवीत् ॥ इदं स्तोत्रं महापुण्यं पंसत फलं कुरु केशव ॥ हरिरुवाच ॥ कृतेयुगे महा
राजपदास्तोष्यंति मानवा तरा मोहं प्रयांष्यति तत्क्षणान्नात्र संशयः त्रेतायां चैव मासैकेन
षड्भिर्मासैस्तु द्वापरे वर्षेणैकेन च कलौ प्राप्नोतेजयति मानवः स्वर्गं प्रयाति राजेन्द्र देवं अ
वैमस्थं गतिबायकं त्रिकालमेककालं वा प्राप्नोतेजयति पंडितः यं यं तु वांछते कामं तं तं तस्य
भविष्यति त्रिविपस्तु न संदेहो धनधान्यैरलं कृतः वैश्यो भविष्यते राजन् सुखीम्म शूद्रो भविष्यति
अंत्यजो प्राप्नोतये घोरपापान्मुक्तो भविष्यति ब्राह्मणो भोज्यमाने प्रप्राद्धकाले पठिष्यति पि राम
तरौ हृष्टमानसः होमे पुपस्तमध्ये च भावयष्यति मानवाः तत्र विघ्ना न जायंते सर्वसिद्धिस् १६०

वैसवंलोकं स्थान्म संति भपतेनमपैलोंतेजपंकुर्वात ब्राह्मणोयाप त्रिविः निर्वतिप्रशों तस्मापितमो १

नमामि भंनिलं पुण्यपान्वितं प्रकरमेवनित्यं लीयंदनेकेपारस्तं बुनानित्पाद पद्मद्वयमेवतस्य प

समुद्भ्रः तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये दैत्यांतकं दुःखविनाशमलं शांतं परं शांतिविनाशमलं मंजा।
प्यदेवाविनयं प्रयांति तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये सुखं सुखांतं सुखदं सुदेशं ज्ञानार्णवेयं मुनितं।
सुरेशं सत्याश्रयं सत्यगुणोपदिष्टं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये यज्ञांगरूपं परमार्थरूपं मायान्वि
तं मायया तिद्देवपुराणं विज्ञानमेकं जगतां निवासं तं वासुदेवं शरणं प्रपद्ये क्षीराब्धिमध्ये श
यनं हितस्य नागांगभोगे शयनं विशाले श्रीपादपद्मद्वयमेवतस्य तद्वासुदेवस्य श्रीवासुदेव
स्य अश्रापहतंतत् पादाब्जयोतारकौत्पलोचभावं मम भोजलिंगार्जवोपयुक्तौ अलंकृतं नूपुर
मुद्रिकाभिः श्रीवासुदेवस्य नरेंद्रगणैः सुसेवितं माहार्यहाराभरणैः सुभूषितं सदिव्यगं।
धैर्ववरलेपनैर्हारं सुभक्तिभावव्यवनीगतानप देहं ममाप्येसत्तं तं न मामज्ञयेति वाच्याद्यम
हान् भयत्तदा दासोस्मि भक्तोस्मि पुरः स्थितेसदा भक्तिं न जाने न च भावमुक्तं मंपापान्वितं
पापहिचागतेहरे भयाहि मां त्वं शरणं प्रपद्ये धन्यास्तु ते माधव मानवा हि जासदे वतेध्या।
नमनीलनागा समुच्चरं माधव माधवेति ये प्राप्य वैकुंठसुतः सुनिर्मलः तवैव पादांबुजमा
र्गनिसंतेपयः ९ नो ते शिरसा वहंति समस्ततीर्थाद्यवतीयचाप्नुतास्ते मानवा यांति हरेः सुधामः
नास्ति भावं न मे भक्तिः न ज्ञानं नास्ति न मे क्रियाकल्प शरणं प्रसंगेन वरं प्रसन्नप्रक्षिति ॥ हरिरुवाच ॥

पत्र त्रुटितमा
ग्र नग ५८

प॰ म॰ तदंभ्रमणिपत्यसः ॥ यथा विष्णुः समागत्य ददौ तस्मै वरं शुभं ॥ तत्सर्वं कथयामास प्रसन्नेन चेत
१९१ सा कुंजलेनापि वृत्तांतं समाकर्ण्य सम्मतेः ॥ हर्षेण महता विष्टः पुत्रमालिंग्य विज्वलं ॥
युक्तं वृत्तं त्वया वत्स राज्ञे तस्मै महात्मने ॥ उपदेशं महापुण्यं वासुदेवस्य कीर्तनात् ॥ एवमाशिषि ते
पुत्र माशीर्भिरभिनंद्य च ॥ पुत्रं देवसमीपं तं स्तुत्वा चैव पुनः पुनः ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं तेवाचरि
तं महात्मनो ॥ वेणस्य वा नो महाराज अन्यत्किं ते वदाम्यहं ॥ वेन उवाच ॥ अमृतं शंखपात्रेण त
श्री तो वेपानितं मया ॥ श्रोतुमिह देवदेवेश शंखचक्रगदाधरः ॥ कथयस्व प्रसादेन मे कुंजलस्यापि चेष्टितं
259 महात्मना किमुक्तं च चतुर्थं तनयं प्रति ॥ तत्त्वं सुविस्तरादेव कृपया कथयस्व मे ॥ श्रीभगवानु
वाच ॥ श्रूयतामभिधास्यामि चरित्रं कुंजलस्य च चतुर्थस्य समायुक्तं चरित्रं च्यवनस्य च ॥ इदं
पुण्यं नरश्रेष्ठ आरोग्यं पापनाशनं ॥ यः शृणोति नरो भक्त्या गोसहस्रफलं लभेत् ॥ इति
श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे च्यवनसंवादे नामाध्यायः ॥ ९९ ॥ सूत उवाच ॥ देवदेवो हृषीकेशस्तु
ग पुत्रं नयो नमः ॥ समाचष्टे महाश्रेयः आख्यानं पापनाशनं ॥ श्रूयतामभिधास्यामि चरित्रं श्रेय राम
दायकं किं नु पुत्र त्वया दृष्टं सुपुण्यदं ॥ कपिंजल उवाच ॥ यदि तात त्वया पृष्टं सर्वं प्रवदाम्यहं १९१
दृष्टमपूर्वं कथयस्व मे भोजनार्थं भ्रमामि त्वं इतः कांचिन्नतु गोतमः तेन चेन महाभाग वदिष्ये ९

भविष्यति विषमे दुर्गसंस्थाने सिंहव्याघ्रसमसंकटे चोराणां संकटे प्राप्ते तत्र स्तोत्रमुदीरयेत्
तत्र शांतिर्महाराज भविष्यति न संशयः अन्येष्ववसु भन्नेषु राजद्वारगतेन वा वासु
देवाभिधानस्य अयुतं जयते नरः ब्रह्मचर्येण संज्ञात क्रोधलोभविवर्जितः तिलतंडुलके
होमं दशांशमाज्यमिश्रितं वासुदेवं प्रपूज्येव द्यात्वा यतमानसः श्लोकं प्रति ततो देयं हो
मं ध्यानेन मानवैः तथा सुभक्त्यव नित्यं याद्यैर्नैवद्यजाप्यहं कलौ युगे तु संप्राप्ते स्तोत्रेण ना
शं प्रयास्यति वेदसंगमसंगेन पश्यकस्य भविष्यति सर्वकामसमृद्ध्यर्थं सच्चैव हि न विष्य
ति एवं हि सफलं स्तोत्रं महाभूत कृतं पुरा ब्रह्मणा निर्मितं तेन रुद्रो जप्तेन वै पुरा ब्रह्महत्या
विनिर्मुक्तः इंद्रो मुक्तश्च किल्विषात् देवाश्च कश्यपो तंघा सिद्धविद्याधरामरा नागैस्तु प्र
जितं स्तोत्रं आयुसिद्ध भमी स्तुमि जपिष्यति मम स्तोत्रं नात्र कार्या विचारणा आगच्छ त्वं प्रियासा
र्द्धं मम स्थानं त्वं पोत्तम ॥ हस्ताबलं बनं रत्नं हाराणा तसम्पते नेद्वंद्वं उपस्त्व गंधर्वैर्ललि
तं जगुः ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने गुरुतीर्थे पुत्रातिर्च्यारिते नामाध्या
यः ॥ छ ॥ सूत उवाच ॥ वासुदेवाभिधानस्य स्तोत्रं पापिमस्तामनि : समाचष्टे सधर्मात्मापि

प॰भू॰ पुलिंदभिल्ललोकैश्चसेवितंपर्वतोत्तमं विभ्रमःशिखरैःकोटैरद्रिराजः प्रकाशते अन्यैर्नानाविधैःपु
१६२ ण्यैकौतुकैर्मंगलैःशुभैः गंधोदकप्रवाहैश्चमहातत्रप्रदृष्टवान् शंकरस्यगृहंतत्रकैलाशेऽगतवा
नहंतत्राश्चर्यमयो दृष्टंपन्नदृष्टंयच्छ्रुतं श्रूयतामभिधास्यामितातसर्वंमयोदितंशिखरागिरेरा
जस्यमेरोःपुण्यान्महोदयात् हिमक्षीरसवर्णास्तुप्रवाहःपततेभुवि गंगायाश्चमहाभागहंसाभो
घसंघसः कैलाशस्यगिरेःप्राप्यतत्रविस्तारतोगतः दशयोजनमानेनगंगाहृदसुविस्तरात् महा
तोयेनपुण्येनविमलेनविराजतेसर्वत्रभद्रताप्राप्तोमहाहंसैःप्रशोभतेसामोत्थोरेणपुण्येनदिव्येन
260 मधुरेणच हंसास्तत्रप्रकुजंतिसरस्तेनविराजते तस्यतीरेशिलायांवैहिमगिरेर्महामते आसीना
युक्तिकेशांतारूपद्रविणशालिनीदिव्यरूपसुसंपन्नासगुणैरिवलक्षणा दिव्यालंकारभूषाढ्यात
स्यास्तीरेविराजते नजानेगिरिराजस्यतनयावामहोदधेर्नोवास्तुब्रह्मणःकन्नोसावास्वाहाभविष्य
ति इंद्राणीवामहाभागारोहिणीवाभविष्यति ईदृशीरूपसंपत्तिप्रवतीनांनदृश्यते अन्यासांचसु
दिव्यानांनारीणांतातसर्वथासदृशंरूपसंभावगुणशीलंनदृश्यते अप्सरसांकदानास्तितादृशंरू
पलक्षणंपादृशंतुमयादृष्टंतस्यागविश्वमोहनं शिलासंहीसमासीनादुःखेनापिसमाकुलारुदंते। राम
सुस्वरैर्लोपैःकांतरास्वजनैर्विना अश्रूणिमुंचमानासामुक्ताभानिबहूनिचनिर्मलानिसरस्तत्रःप १६२

गं

यन्न दृष्टं श्रुतं केन कस्मान्नैव श्रुतं मया । तमिहैव भवद्वक्त्रामिच्छ यत्तामधुना पितः ॥ एवं तु
भ्रातरः सर्वे मातस्त्वं शृणु सांप्रतं गंगाजलैः शुभैः पुण्यैर्व्याप्तं तं सर्वतः पितः नदीनां तु स
हस्राणि दिव्यानि विविधानि च यस्मान्नानाप्रसूतानि जलानि विविधानि च सपद्मानि सह
स्राणि सरांसि महागिरौ नद्यः संति विशालिन्यो हंससारससेविताः तस्मिन्शिखरिणां श्रेष्ठे
गंगा नान्या सुपुण्यदा वनानि विविधान्येव वृक्षैः कीर्णानि फलानि च नानावृक्षोपशोभानि
हरितानि शुभानि च किन्नराणां च गेहैस्तु समसरोभिः समाकुला गंधर्वचारणैः सिद्धैर्देववृंदैः सुशो
भितं दिव्यं दिव्यवनोपेतं दिव्यमाल्यैः समाकुलं दिव्यगंधैः सुगंधाढ्यैः नानारत्नसमन्वितं शिला
भिः स्फटिकस्यापि शुभ्राभिस्तु सुशोभनैः सूर्यतेजोपमं राजतेजोभिस्तु समाकुलं चंदनैश्चाशो
कैश्च बकुलैर्नीलिपादिते नानापुष्पमयैर्वृक्षैः सर्वत्र समलंकृतं पक्षिणां तु निनादेनाद्भुतदिव्यानां म
धुरायते षट्पदानां निनादेश्च वक्त्राद्यैर्मधुरायते रुतैस्तु कोकिलानां तु शोभते सर्वतो गिरिः गण
कोटिसमाकीर्णं तत्रास्ति शिवमंदिरं श्रीशंभुभिर्विलं पुण्यं पुण्यराशिविशालं च ये सिंहव्याघ्रगजेंद्रमा
नैः भक्षसरभैः कृतैस्तत्र नानामृगैः समाकीर्णं शाखामृगगणाकुलं महत् तत्र कारघोरे रत्नसंहितं
पुष्पं पगजैर्दिव्यं दिव्यगणैः पुण्यं पुण्यधामसमाकुलं सेवितं पुण्यैर्लोकेश्च पुण्यराशि महागिरिं

गं

प०भू०
१६३

दते सुस्वरां एतद्दृष्टा मया तात तत्पूर्वं वदतां वर कथयस्व प्रसादान्मे यदि त्वं वेत्सि कारणं सा का नारी महाभा
गा कस्मात्तात प्ररोदति ॥ पुमान् कस्मात्स देवेशो पूज्यं देवमहेश्वरं ॥ तन्मे त्वं वित्त एतत् ब्रूहि सर्वसंदेहकारणं ॥
एवमुक्त्वा महाप्राज्ञ कपिंजल महामति ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने च्यवन
संवादे नामाध्यायः ॥ ॥ कुंजल उवाच ॥ सर्ववत्स [illegible]या त्वया तं पृष्टं तत्शृणुष्व ममाधुना उभयोर्वे
दनं पुत्र कस्माज्जातं द्विजोत्तमः ॥ एकदा तु महादेवि पार्वती प्रमदोत्तमा तं महात्मानमीश्वरं वाक्यम तिरशान
ब्रवीत् ॥ ममोरसि महादेव जातं महत्सुदोहदं ॥ दर्शयस्व ममाग्रे त्वं काननं काननोत्तमं ॥ श्रीमहादेव
उवाच ॥ एवमस्तु तथा देवि नंदनं देवसंकुलं दर्शयिष्यामि ते शुभं द्विजसिद्धनिसेवितं एवमाभाष्य तां
देवीं [illegible] तया सह गतोस्तत्र स गत्वा मुत्सुको देवो नंदनं वनमेव तु सर्वांगसुंदरं दिव्यपुष्पमाभरणै
र्युतं घंटामालाभिसंयुक्तं किंकिणीजालमालिनं चामरैः पट्टसूत्रैश्च मुक्तामालासुशोभितं हंस
चंद्रप्रतीकाशं वृषभं चारुलक्षणं समारूढो महादेवो गणकोटिसमावृतः नंदिभृंगी महाकालः
स्कंद चंड मनोहर वीरभद्रो गणेशश्च पुष्पदंतो मणीश्वरः अतिबलः सुबलो नाम मेघनादो
घंटावह घंटाकर्णश्च कालिंदः [illegible] पुलिंदो वीरवाहकः केसरिः किंकरो नाम चंडहा राम
सः प्रजापतिः एते चान्ये च बहवः सनकाद्यास्तपोबलाः गणेश्च कोटिसंख्यातैः सशि १६३

762

श्री२

तत्यैवमस्सामते अश्रूणांविंदवोमुक्तानिपतंतिमहोदके तेभ्योभवंतिपद्मानिमद्यानिसुरभी
णितुपद्मानिजज्ञिरेतेभ्योनेश्रुभ्योमहामते गंगाभसितरं तेव असंख्यातानितत्रतु पतितानि
सुहद्यानिरंहंसाप्यानितानिच गंगाप्रवाहमध्येतुहंसवृंदैः समाप्तितः भागीरथ्याप्रवाहस्तुतस्मा
द्वारादिनिर्गतः कैलाशशिखरंप्राप्यरत्नाख्यचारुकंदरं वर्ततेतोपञ्चाशत्तुयोजनद्वयविस्तृतः ।
हंसवंशसमाकीर्णोजयपत्तिसमाकुलः नानावर्णविध्याणिसंतिपद्मानितत्रच प्रवाहेनिर्मलेतत्र चि
तमुनिवृन्दनिशेवित्ते अश्रुभ्योपानिपद्मानिप्रवासेकमलानितु गंगोदकप्लुतान्येवसौरभ्या
ण्णिमहंतिचप्रचरंतिप्रवाहेतु निर्मलेजलपूरितेमध्येमध्येसुहंसाश्चजलपक्षिनिनादिते रत्ना
ख्येतुगिरौतस्मिन्रत्नेश्वरमहेश्वरदेवदेवस्यसुप्रज्ञोपायितिष्ठतेतानसर्वदा तत्रहृष्टोमयातात
त्रि कस्मिंश्चित्पूर्वतमोमुनिः जटाभारसमाक्रांतोनिरस्तोदंडधारकः निराधारोनिराहारः तपसाती
वदुर्बलः कथंगंतुंस्थितंतातत्वचामात्रेणवेष्टितं भस्मोद्धूलितगात्राणिसर्वांगानिमहामनः
भक्ताति शुद्धं पाचाणिशीर्णानिपातितानिचपश्चि वमन्किसमीसोलोदधारारोमहातपा अश्रुभ्यो
ऽनिजातानिसुहद्यानिपद्मानिचगंगातोपात्समानीयदेवदेवंपप्रजयेत् रत्नेश्वरंमहाभागो
गीतनृत्यविशारदःगायतेनृत्यतेतस्यनतस्यत्रिपुरस्यच मठमागत्यधर्मात्मारोदतेसुस्वरो

प॰मू॰ हत्र विमलैः कलशैः शुभ्रैः हेमदंडैः सुशोभनैः नंदनो वनराजस्तु प्रसादैस्तु सुधान्वितैः यत्र तत्र प्रभात्येव
१६४ किंनराणां महागणैः गंधर्वैरप्सरोभिश्च सुरूपाभिर्द्विजोत्तमः देवतानां विनोदैश्च मुनिवृंदैः सुयोगिभिः
सर्वत्र शुशुभे पुण्यसंस्थानो नंदनस्य च एवं समालोक्य महानुभावो भवः सुदेव्या सहितो महात्मा
श्रीनंदनं पुण्यवतां निवासं सुखोकरं शांतिगणोपपन्नं आदित्यतेजो यमतेजवंद्यैः प्रभात्यसौ र
द्रुमभिरंशुमालिनः पुष्पैः फलैः कामगणोपपन्नैः कल्पद्रुमो नंदनकानने पि एवंविधं पादराज प
व मेसंवीक्ष्य रेवीचशिवंवभाषे अस्याभिधानं कथयस्व नाथ स सर्वज्ञ एवं नगराजपुण्यपत्तेजस्वि
नैश्वर्यवरः समंतान्नदेवदेवीचशिवोवभाषे आसीद्वरिष्ठा भवती सुभावदेवेषु श्रेष्ठो मधुसू
दनश्च नरेषु श्रेष्ठा सुरनिम्नगापि विस्तृतकर्तापि पृथ्वैव वृक्षा शुभ्रावकानां च यथा सुचंद्रो भूतं
वरिष्ठा सुयथा च पृथ्वी नागेंद्रराजानां वरिष्ठे क्षीराब्धिश्रेष्ठो हि महोदधीनां ॥ महोदधीनां
262 मिव देवि चात्र महीधराणां हिमवान् यथैव विद्यासु मध्ये सुयथा सुविद्या लोके सुश्रेष्ठः सु
महायशो हरेः तथैव श्रेष्ठतरो राज एषः सर्वान्वितः सर्वपतिः प्रियोयं ॥ श्रीपार्वत्युवाच ॥ गणानु
शंभो ममकीर्तय स्वचरित्राधिपस्यास्य शुभान् सुपुण्यान् आकर्ण्य देवो वचनं च भाषे देव्यास्तु स राम
र्वं सुतरोहितस्यः पंयं कल्पयति सुपुण्यं देवोपमा देववरा सुकंते तं तं हि तेभ्यः प्रददाति वृक्षकः १६४
हिं

वः परिवारितः नंदनं वनमेवापि सेवितं देवकिन्नरैः प्रविवेश महादेवो गणैर्देव्या समन्वितः दर्शया
मास देवेशो गिरिजायै सुशोभनं नानापादपसंपन्नं बहुपुष्पसमाकुलं दिव्यं रंभावनाकीर्णं पुष्पवद्भिस्तु
चंपकैः मल्लिकाभिः सुपुष्पाभिर्मालतीजालसंकुलं नित्यं पुष्पितशाखाभिः पाटलानां वनोत्तमे राज
माने महावृक्षैश्चंदनैश्चारुगंधिभिः देवदारुवनैर्जुष्टं तुंगवृक्षैः समाकुलं अग्नितेजसमाभासै
न्यग्रोधैः सुशोभितं राजवृक्षैः कदंबैश्च पुष्पशोभान्वितं सदा जंबूनिंबमहावृक्षैर्मातुलिंगैः समाकुलं
नारंगैः सिंधुवारैश्च प्रियालैः शालतंदुकैः उदुंबरैः कपित्थैश्चान्यैश्च पादपशोभितं कदलैः पुष्पसौगंधैः
स्फुटनागैः समाकुलं चूतैश्च फलजाढ्यैश्च नीलैश्चैव घनोपमैः शोभितं नंदनं पुण्यं शिवेन परिदर्शितं
नीलैः शालवनैर्दिव्यैस्तालानां तु वनैस्ततः तमालैस्तु विशालैश्च सेवितं तु मनोपमैः सर्वकामफलो
पेतैः कल्पनादुमपादपकैः कल्पद्रुमैर्मंदारपुष्पैः शोभितं नंदनं वनं नानापक्षिनिनादैश्च भ्रमरैस्तं मधु
रस्वरैः कोकिलानां रुतैः पुण्यैर्मधुमत्तमधुकरादिभिः मकरंदविलुब्धानां पक्षिव्रातनिनादितं
नानावृक्षैः समाकीर्णं नानामृगगणान्वितं वृक्षेभ्यो विविधैः पुष्पैः सौगंधैः पतितैर्भुवि साचर्भं
राजते पुष्पपूजितैः सुसुगंधिभिः तत्र वाप्यो महापुण्याः पद्मसौगंधनिर्मलाः तोयैः स्तापूरिताः पुत्र
ल० उ०गं हंसकारंडसेवितं लंडुगैः सागरैश्च मैत्तोपसौगंधपूजितैः नंदनो भाति सर्वत्र गणैरप्सरसां म

म

पं०भू० विकाशंचततःस्वकीयंततःसमालोक्यसुखेनलेभे पद्माननाःसर्वगुणायपन्त्रामदीपभावैःपरि
१६५ निर्मितेयंगंधंस्वकीयंतुवि पश्यपद्मातस्यामुखाब्दानिजगत्समीरैः लज्जाभियुक्तासहसाबभूवजा
लंसमाश्रित्यस्वैवतिष्ठते कतिमतिबुध्यासुधियोवदंतिसुदमन्तुकोशंसमुद्रः कलाभिःसुवरशंन ६
पूर्णैर्हास्यलीलाभियुक्तोहरणार्थरविंवशोनमानः सुखां सुभ्रूःसुनासिकातस्यासुकर्णौतस्याम्
स्थितौ हेमकांतिसमौयेतौकयोस्तोरीन्नसंपूर्तौरेखाः त्रयंप्रशोभंतिग्रीवायांपरिसंस्थितं सौभाग्यर
सीलसंस्कारैस्त्रिपोरेखाइहैवहि सुस्तनौकठिनौपीनौवर्तुलाकारसंन्निभौ तस्याःकेदर्थेकलशा
वभिशेकार्थकल्पितौ भ्रंशावतीवशोभातेसमौमानसान्वितौ सुभुजौवर्तलौश्रद्धौसुवर्णौ
263 लक्षणान्वितौसुसमौकरपद्मौतुपद्मवर्णौसुशीतलौ दिव्यलक्षणसंपन्नौपद्मस्वस्तिकसंयुतौ
सरलौवर्तुसंयुक्ताअंगुल्यस्तुनरोत्तमाः हस्वाग्रनीसुतीक्ष्णानिजेलबिंदुनिभानिच पद्मगर्भ
प्रतीकाशावर्णस्तस्यास्त्रसंभवः पद्मगर्भाचसर्वांगोपद्मेवभातिपद्मिनि सर्वलक्षणसंपन्नान्या
गराशोरू शोभनौरक्तोत्पलनिभौपादौसुश्लक्ष्णौचातिशोभनौ रक्तजंघातिसमाकोरानखाःपादो
तसंभवाः यथोद्दिष्टातशास्त्रेषुतथाचांगेषुदृश्यते सर्वाभरणशोभांगीहारकंकणनूपुरैर्मेख
लाकटिसूत्रेणकांचीवनेवराजते नीलीनपद्मवस्त्रेणपरांशोभांगता शुभा वाचकेनाप्रदि राम
ष्टेनसारक्तेनगणान्विता पार्वतीकल्पिताभावात गुणप्राप्तामहोदयं कल्पद्रुमात्मदेलेभेसं १६५

जै

ल्पद्रुमोनामवरिष्टएव अस्माच्चसर्वेप्रभवंतिपुण्याःद्रुः प्राप्यमंत्रैर्वचयोभिकांक्षितं तंतंहितेभ्यःप्रद
दातिवृत्तकल्पद्रुमोनामवरिष्टएव अस्माच्चसर्वेप्रभवंतिपुण्याःद्रुः प्राप्यमंत्रैर्वचयोभिकांक्षेजीवादि
कंरत्नमयंसुदिव्यंदेवास्तुभुंजंतिमहाप्रधाना सुप्रावदेवीवचनंशिवस्य आश्चर्यमेतंमनसाविचिंत्य
तस्यानुमत्यापरिकल्पितंच, स्त्रीरत्नमेकंसगुणंसरूपंसर्वांगरूपासगुणासरूपातस्मात्सुवृत्तात्
गिरिजाप्रलेने विश्वस्यमोहाययायविष्टासाहाप्यरूपमकरध्वजस्य क्रीडाभिधानेसुवसिद्धरूपं
सर्वापपन्नाकमलायताक्षी पद्मानना पद्मकरासुपद्मा चामीकरस्यापियथासुमूर्त्तिः प्रभातुतद्वि
केशान्मतल मलासुतेजसांस्तुविकुंचितास्ते प्रलंबकेशापरिरत्नबद्धाः पुष्पैःसुगंधैःपरिलेपितप्रप्रवृद्धकंता
हृद्गकेशवद्धेविभातिसारूप्यवरेणबाला सीमंतमार्गेचमुक्ताफलामालाविभात्येवयथातरूः सुए
सीमंतमूलेतिलकंसुदिव्यंयथोदितंरैत्यगुरूःस्वतेजसं भालेषुमध्येमृगनाभितद्वत्समुत्थितस्तेजवरैः
विभाति सीमंतमूलेतिलकस्यतेजप्रकाशयद्रूपश्रियंसुलोके केशेषुमुक्ताफलकेचवामेतस्मात्सुशोभं
विकलोतिनित्यं यथासुचंद्रःपरिभातिभाषासांसंतजेश्चैवविभातितद्वत् संपूर्णचंद्रोपियथाविभाति
ज्योत्स्नावितानेनहिमांशुजालैः तस्यास्तुवक्त्रंपरिभातितद्वत् शोभाकरंविनष्टदर्तीहिमांशुरेवापि
कलंकयुक्तःसंक्षीयतेचैववकलाविहीनसंपूर्णमस्त्येवसदेवहृष्टंतस्यास्तुवक्त्रंपरिनिष्कलंकं गंधैः

प॰ भू॰ अन्येषु नागलोकेषु न च भोगेषु रानने ॥ दर्शनात्ते विशालाक्षि हतः कंदर्पमार्गणैः ॥ शरणं ते ह्यहं प्राप्तः प्रसा
१६६ द सुमुखी भव ॥ भवस्व वल्लभा भार्या मम प्राणसमप्रिया ॥ अशोकसुंदरी उवाच ॥ श्रूयतामभिधास्यामि
सर्वसंबंधकारणं ॥ भवितव्यं सुयोगस्य लोके स्त्रीपुरुषस्य हि भवितव्यस्तथा भर्त्ता स्त्रियो यः सदृशो गुणैः
समकुलैर्लोके लोकमार्गोयं शृणुष्व यत् भुवि अस्त्येव कारणं चात्र यथा तेन भवाम्यहं ॥ सुभार्या दैत्यराजें
द्र शृणुष्व वदतो मम ॥ स्वर्गराजादहं जाता यदा लोका महामते ॥ शंभोर्भावं सुसंगृह्य पार्वत्या कल्पिता
ह्यहं देवस्यानुमते देव्या सदृशो भर्त्ता मम मे वदत् ॥ सोमवंशे महाप्राज्ञ सधर्मात्मा भविष्यति ॥ तस्मात्ते वंग
णायेतं पुत्रमाप्स्यामि सुंदरं ॥ इंद्रोपेंद्रसमं लोके ययातिं जनवल्लभं ॥ लभाम्यहं रणे धीरं तस्मात् शंभोः प्रसादतः
264 अहं पतिव्रता वीर परभार्या विशेषतः ॥ अपास्य सर्वथा वीर त्यज भ्रांतिमितो व्रज ॥ हुंड उवाच ॥ प्रहस्यैव वच
चो ब्रूते अशोकसुंदरी इति नैव युक्तं त्वया प्रोक्तं देव्या देवेन चैव हि नहुषो नाम धर्मात्मा सोमवंशे
भविष्यति भवती वयसा श्रेष्ठा कनिष्ठा न च युज्यते वलेन वयसा युक्तो अथ पुंसस्तु युज्यते कदास
पुरुषवित्सः सदा स्त्रियः पुरुषाणां वल्लभं वयः प्रयाति वरवर्त्तिनि तारुण्ये हि महामत्तं युवतीनां व
णनने तस्याधारेण भुंजंति भोगान्कामान्मनोनुगान् कदासौ सत्सते भद्रे आयोः पुत्रः शृणुष्व मे यो राम
वने वर्त्तते तथैव च भविष्यति गर्भत्वं च शिशुत्वं च कौमारं निशामयः कदासौ यौवनोपेतः १६६
सोम देत व भर्त्ता भविष्यति तारुण्ये सो वर्त्ते चापि नाम्ना भवं प्राप्स्यति यौवनं स पवते ते नापि [illegible] २

करं त्वा कामब्रवीत् ॥ यथोक्तं तु त्वया देव तथा दृष्टं मया द्रुमो ॥ यादृशं कल्प्यते भावस्तादृशं परिदृश्यते
सूत उवाच ॥ अथ सा चारुसर्वांगी तयोः पार्श्वे समेत्य च पादौ वंदनमामाद्य भक्त्या वाक्यमभ्योस्तथा क
स्मात्सृष्टा त्वया नाथ मातर्वद स्वकारणं ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ वृक्षस्य कौतुकाभावात्तु मया वै प्रत्ययं कृतं ॥ सद्यः
प्राप्तं फलं भद्रे भवती रूपसंपदा ॥ अशोकसुंदरी नाम्ना लोके ख्यातिं प्रयास्यति ॥ सर्वसौभाग्यसंपन्ना म
म पुत्री न संशयः ॥ सोमवंशे सुविख्यातो यथा देवः पुरंदरः ॥ नहुषो नाम राजेंद्रस्तव नाथो ॥ भविष्यति एवं
वरं दत्वा तस्यै जगाम गिरिजापति ॥ कैलासं शंकरेण पिमदा परमया युतः ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमि
खंडे च्यवनसंवादे नामाध्याय ॥ ॥ कुंजल उवाच ॥ अशोकसुंदरी जाता सर्वयोषिद्वरा तदा ॥ रेमे
सुनंदने पुण्ये सर्वकामगुणान्विते ॥ सुरूपाभिः सुकन्याभिः देवानां चारुहासिनी ॥ सर्वान्भोगान्प्रभुंजाना गीतन
त्यविचक्षणा ॥ विप्रचित्तेः सुतो हुंडो रौद्रः स्त्रीवृत्त सर्वदा ॥ स्वेच्छाचारी महाकामी नंदनं प्रविवेश ह ॥ अशोकसुंद
रीं दृष्ट्वा सर्वालंकारसंयुतां ॥ तस्यास्तु दर्शनाद्दैत्यो विद्धः कामस्य मार्गणैः ॥ तामुवाच महाकायः कात्वं कस्यासि
वा शुभे कस्मात्त्वं कारणाच्चात्र आगतासि वनोत्तमे ॥ अशोकसुंदर्युवाच ॥ शिवस्यापि सुपुण्यस्य सुताहं सुगुण
सांप्रतं ॥ स्वसाहं कार्तिकेयस्य जननी गौरी जायिमे ॥ बालभावेन संप्राप्ता लीलया नंदने वने भवान् को
हि किमर्थं तु मामेवं परिपृच्छति ॥ हुंड उवाच ॥ विप्रचित्तेः सुतश्चाहं गुणलक्षणसंयुतः ॥ हुंड इति नाम्ना विख्यातो
बलवीर्यमदोद्धतः ॥ दैत्यानामप्यहं श्रेष्ठो मत्समो नास्ति चान्यकः ॥ देवेषु सर्वलोकेषु तपसा यशसा कुला ।

प.भू.
१६७

तपसाकारणं समाचेष्टितथापुरा उपप्लुवेतुंतस्यापिदानवस्यदुरात्मनः मायारूपंविजानातिसोरु
दात्कपिलंत्वया॥हुंडउवाच॥पतिव्रतासुतेदेविसा नु व्रतपरायणा साधुशीलसमाचारासाधुचारा
महासती अहंपतिव्रताभद्रेपतिव्रतपरायणाः ममभर्त्ताहतस्तेनहुंडेनापिदुरात्मना तस्यशापाय
घोरांचसुतपामिमहातपः एहिममाश्रमेसुभ्रूपोगंगातीरेवसाम्यहं अन्येर्मनोहरैर्वाक्यैरुक्तप्रत्यय
कारकैः हुंडेनसखिभावेनमोहिताशिवनंदिनी समाहूतासुवेगेनगताश्रममोहेना आनीतात्मगृ
हेदिव्यंमनोपम्यंसुशोभनं मेरोस्तुशिखरेपुन्नवेदूर्याख्ये सुरोत्तमं अस्तिसर्वगुणोपेतंकांचनाख्यं
सदाशिते तुंगप्रसादसंबाधैः कैलशैर्दंडचामरैः नानारत्नसमोपेतैवनैर्नीलैर्घनोपमैः वापीकुंड
तडागेश्चनदीभिस्तुजलाशयैः शोभमानंमहारत्नैःप्राकारैर्हेमसंपुतैः सर्वकामसमृद्ध्यर्थसंपूर्णं
265 दानवस्यहि दृष्ट्वैशेसाहरंरम्यमशोकसुंदरीतदा कस्यदेवस्यसंस्थानंकथयस्वतवेममहुंडस्य
ले दानवेंद्रस्यदृष्टंपूर्वंपाहितत्त तस्यस्थानंमहाभागेसोहंदानवपुंगव मयात्वंतुसमानीतामा
यपावरवर्णिनी ताममभार्याग्रहेनीताशैलकन्येशुभोभने॥नानावैश्रमैःसमायुक्तंकैलाशशि
खरोपमं निवेशसुंदरीतत्रशैलापांकामपिडिता॥श्रीदेव्युवाच॥नैवचालयितुंशक्तोभवान्मांदान
वेश्वरः मनसानैवसंबाध्यंममिमोहंसमागतभवाहशैर्महापापैर्नदतिवाधमाधमदुःप्राप्यानसंदे राम
होमानदस्वपुनःपुनः स्कंदस्यभगिनीतयतेजयुक्ताजाज्वल्यमानामहातासुरैर्वसंहतुंकामापरि १६७

वयोरूपा भविष्यति यौवनस्य प्रभावेन पिवस्व मा चु माधवीं मया सह विशालाक्षि रमस्व च सुखेन वै ॥ इंदु
स्य वचनं श्रुत्वा शिवस्य तनया पुनः उवाच दानवं चेदं तं सा हसेन समन्विता आष्टाविंशतिके प्राप्ते द्वापरा
ख्ये युगे तदा शेषावतारो धर्मात्मा वसुदेवसुतो बली रेवतस्य सुतां दिव्यां भार्यां स च करिष्यति सापि
जाता महाभागा कृता ख्ये हि युगोत्तमे युगत्रयप्रमाणेन सा हि ज्येष्ठा बलादपि बलस्य सा प्रिया जा जाता
रेवती प्राणसंमिता भविष्य द्वापरे प्राप्ते ईदृशं तु भविष्यति मायावती परा जाता गंधर्वतनया वरा अप
हृत्य नियम्ये वशं वरो दानवोत्तमं तस्य भर्त्ता समाख्यातो माधवस्य सुतो बली प्रद्युम्नो नाम वीरेशो या
दवेश्वरनंदनः तस्मिन् युगे भविष्यति भाग्ये हृष्टं परात्मने व्यासादिभिर्महाभागैर्ज्ञानवद्भिर्महात्मभिः
रावें हि दृष्पते दैत्य वाक्यमुक्तं सदेव्यया मां प्रति हि जगत्त्रया पुत्र्या हिमवतस्तदा त्वं तु लोभेन कामेन ल
ब्धो वदसि दुःकृतं किल्बिषेन समाजुष्टं वेदशास्त्रविवर्जितं यद्यस्याद्दिष्टमेवास्ति शुभं वाप्यशुभं
२७ पूर्वकर्मानुसारेण तत्तस्यापि जायते देवानां ब्राह्मणानां च वदने यत्सुभाषितं निःसरत्यस
त्तथा अन्यथा नैव जायते मन्नागपदे व्यपादिष्टं नहुषस्यापि तस्यापि च मया योगविचार्यैव तत्प्रजन्मा
विमला स्थिता तेन न शक्तो भवान्दैत्य मम मनश्चालितुं ध्रुवं पतिव्रता हठाच्चित्ते सकामेच्चालितं तमः
महाशापेन दहयामि इतो गच्छ महासुर एवमाकर्ण्य तस्या हुलुसहुंडो दानवो अन्यस्मिन्दिवसे प्रा
प्ते मायां वेतापि भाषितं मायारूपेण हुंडेन सहितानां तिव्रप्रियं आत्मसदृशं हि सुवक्त्रां तत्त्वयापरा स्त्री
वती प्रतस्ताणि विचित्यो... नाविहायतां

प॰भू॰ कालेनकालमोहितः तदातेईदृशाजाताकुमतिःकिंनपश्यसि अतेतुआयुपुत्रेणसमालोकयतेहियेः
१९८ अन्योहिनिधनेया

266

सा

दानवेंद्र कालस्य जिह्वेव यथा स्फुरति पुनरुवाच । रे वीतमेवं दानवाधमं अग्रं कर्म कृतं पापं पश्चात्मना
पायहेतवे आत्मवंशस्य नाशाय स्वजनस्यापि वै त्वया दीप्ता स्वगृहमानीता सुशिखा वह्निरूपवर्त्मना
यथा सकृत्कटः पक्षी सर्वलोकेषु संशयं गृहं तु विशते यस्य तस्य नाशं प्रपश्यति स्वजनस्य च सर्वस्य स
धनस्य कुलस्य च स द्विजो नाशः ॥ इत्युक्तं तु विशत्येव तथा गृहे तथा तेहं गृहे आनीता तव नाशं त्वमिच्छ
सि पुत्राणां धान्यस्य तव वंशस्य सांप्रतं जीवं कुलं धनं धान्यं पुत्रपौत्रादिकं तव सर्वं तेनाशयित्वापि
हीस्यास्य धनसंशयः तथाहमानिता पापं चरंति परमं परं इति कामा प्रवाञ्छति न दृष्ट्वा चापुनस्त्वं ।
तथाहि मम भर्त्तारं च नाशयिष्यति दानव तन्निमित्तं उपायोयं दृष्टो द्रव्येन वेधसा सत्यं पलोकिकी माया प्र
गायंति विद्वज्जना प्रत्यक्षं दृश्यते लोके न विंदति कुबुद्धयः येन पत्रप्रकोक्तं व्यं यस्मात् दुःखसुरोदिके २४
सहवसं जनेतत्र तस्मादेव न संशयः कर्मणोस्य फलं भुङ्क्ष्व स्वकीयस्य महीतले पापस्य निरयस्या
विपरदाराभिमर्शनात श्रुती तां हि सुधां तु सुखं दुःखं निबोध इति अंगल्पयेण कोपापतथा मां
५ द्विजसांप्रत सिंहस्य सन्मुखं गत्वा कुं स्यागर्जितस्य च को सुनाति सुखोतन्के शोतसाहसाकारसं
प्रतः सत्याचारां द्मोये तां निपतं तां तपसि स्थितां इच्छते निधनं यो वै सर्वे मां भोक्तुं मिच्छति सुमतिः
कल्मसर्वस्य जीवमानस्य सांप्रतं गृहीतुमिच्छति सो हि महाकालेन प्रेषितः भवान्सुप्रेषितोम्रट

प॰भू॰ गतेतस्मिन्महाभागेनारदेदेवसंमिते आयुरागत्यतांराज्ञींविनिवेद्यसुतस्यच दत्तात्रेयेणयद्दत्तं।
१७४ पुत्रंदेववरोत्तमं तमेवमेद्यसंजातंविस्मयःसंतेजसासह पुनाय्यसोहृतःपुत्रस्यगर्भोमेवराननेशि
रस्तस्यगृहीत्वातुपुनरेवागमिष्यति इत्याहनारदोभद्रेकर्मोःयाशोकमेवचत्यजत्वेनंमहामोहंकार्य
धर्मविनाशनं भर्तुर्वाक्यंनिशम्यैवराज्ञीइंदुमतीततः हर्षेणापिसमाविष्टापुत्रस्यागमनंप्रति।
यथोक्तंदेवविप्रेणतत्तथैवभविष्यति दत्तात्रेयेणमेदत्तं नंदनंपेत्वजरामरंभविष्यतिनसंदेहइत्यत।
यैसत्यमेवहि इत्येवंचिंतयित्वातुननामद्विजपुंगवं नमोस्तुतस्मैसपरिद्विजायअत्रेःसुपुत्रायम
267 हात्मनेनमो॥यस्यप्रसादेनमयासुपुत्रःप्राप्तःसुधीरःसुगुणःसुरूपः एवंस्तुत्वातुसादेवीविरराममुदुः
रिवत्ताः॥आगच्छंतंसमाज्ञायनहुषंतंनयंपुनः॥ ॥इतिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेच्यवनसंवादेनामा
ध्यायः॥१०४॥सूतउवाच॥ ब्रह्मपुत्रोमहातेजावसिष्ठस्तपतांवरः नहुषंतंसमाहूयइदंवचनम
ब्रवीत्॥१ वनंगच्छसुतोघोरंनंदनमारायपुष्कलं समाकेशमुनेवीकंनहुषोनामवीर्यवान्
गत्वावनेचसुश्रावनवाक्समाकाशगामिनं आयोःपुत्रमहाप्राज्ञबाल्यान्मात्राविवोजितः अस्यै
वातिवियोगेनआयुभार्याप्ररोदितिति अशोकसुंदरीतत्रातपःपरमदुष्करं करोपश्यतिसादेवी
पुत्रमिंदुमतीशुभा नाहुषंनामपुत्रहृतंपूर्वंतुदानवैः तपस्तेपेनिरालंबाशिवस्यतनयावरा।
अशोकसुंदरीबालाआयुपुत्रस्यकारणात् अनेनापिकदासाहिसंगतातानुभविष्यति एवंसंसा राम
रिकवाक्यैर्दिविचारणाभाविते शुश्रावसहिधर्मात्मानहुषोविस्मयान्वितः सगत्वावनमारायव १७४

मया सर्वं

कृतं तस्य पूर्वं जन्मनि पापया ॥ कर्मणस्तस्य वै दुःखमनुभुंजामि नान्यथा ॥ रक्षायै हारिणी जाता पुत्र र
त्नहृतं मम ॥ तस्माद्दैवेन मे दिव्यमनोयम्यं गुणाकरं किं वा वितर्कि तेनैव विप्रकर्मणस्तस्यैव फलं प्राप्तं महान्
संदेहः पुत्रशोकान्वितं मे शं किं वा सर्वं विनिराध्य जन्मांतरकृतो मया ॥ तस्य पापस्य भुंजामि पुत्र
शोकं सुदारुणं ॥ भुंजानस्तस्य चैवाग्रे वै दैवस्य कर्मणः किं वा विचालितं चान्तमाहुर्नैव चापि द्विजो
त्तम ॥ एवं सुदुःखमानाश्च स च भगिनी स्तनयास्तदा ॥ इंदुमती महाभागा शोकेन करुणाकुला पतिता मूर्छि
ता शोकविह्वलत्वं गता सती निःश्वासान् मुंचमाना सा वत्सहीना यथा हि गौः ॥ अयुराजो स शोकेन दुः
खेन महतान्वितः ॥ बालं श्रुत्वा हृतं पुत्रं धैर्यं तत्याज पार्थिवः ॥ तपसश्च फलं नास्ति नास्ति दानस्य वै फलं
यस्माद्दैवहृतं पुत्रं तस्मान्नास्ति न संशयः ॥ दत्तात्रेयः प्रसादेन वरमेदत्तवान् पुरा ॥ पर्यं चैये वने पितृ प
ने सर्वगुणान्वितं ॥ तस्य वरप्रदानस्य कथं विघ्नमजायत ॥ इति चिंतापरो राजा दुःखेन महतान्वितः ॥
इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे च्यवनसंवादे नामाध्यायः ॥ १०३ ॥ कुंजल उवाच ॥ अथायासीन्नारदः स्वर्गात्
आयुराजानमागतः आगत्य कथयामास कस्माद्राजन्नु शोचसे पुत्रोपहरणं ते च हृतो मयात महा
मते देवादीनां महाराज एवं ज्ञात्वा तु मा शुच सर्वज्ञः सगुणो मत्वा सर्ववेत्ता न संशयः सर्वकलाभिसं
युतः आगमिष्यति ते सुतः येनापहृतं तं वधेन बालं रेवगणोपमं आत्मगेहे महाराज कालनीतेन सं
शयः तस्याप्यंते स वै कर्त्ता महावीर्यो महाबलः तं घातमेष्यति भूपाशिवस्य तनयास्तह इंद्रोपेंद्रसमः पु
त्रो भविष्यति सुतेजसा इंद्रत्वं भोक्ष्यते सोपि निपुणैः स्वकर्मभिः एवमाभाष्य राजानमायुं संभाष्य नारदः

दुम २

पं.म. ततश्चायं प्रवक्ष्यामि येन भर्त्ता भविष्यति ॥ एवमाकर्ण्य तत्तस्याः कामबाणैः ॥ प्रपीडिता ॥ अजेनापि
२९५ हे तात तेन प्रनीता निजमंदिरं ॥ ज्ञात्वा तया महाभाग प्राप्तोसौ दानवाधमः ॥ नेतुं पुस्यापि हस्तेन तव म
र्त्तुर्भविष्यति ॥ अजाते त्वयि संजाता वरमेत्वं पुरा किल ॥ सत्वमायुसुतो वीर हुंडेनयापितः ॥ सदे
नरक्षितस्तस्य प्रेषितो मम चाश्रमं ॥ मया तत्र वनमध्ये च दृष्टश्चारणकिंनरैः ॥ यत्त्वं तु श्राविती वत्स
मया ते कथितं पुनः ॥ जहि तं पापकर्त्तारं हुंडं तं दानवाधमं ॥ नेत्राभ्यां हि प्रमुंचेति अश्रुणि पदि मार्जय ॥ १
268 इतो गत्वा प्रपश्य त्वमिंदुमती प्रबोधय ॥ निपात्य दानवेंद्रं तं करोत्प्राह त्वमानय ॥ अशोकसुंदरी सा
ह्नितस्य भर्त्ता भवस्व हि ॥ एतत्ते सर्वमाख्यातं प्रश्नस्यास्य हि कारणं ॥ अभ्याप्य नहुषं विप्रो विरराम महा म
मते ॥ आकर्ण्य सर्वं मुनिना प्रयुक्तमाश्चर्यभूतं स हि चिंतयमानः ॥ तस्मात मे कः परिकर्तुकामः अपाः
॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे नहुषचरित्रे नामाध्यायः ॥ ९५ ॥ विष्णुस
सुतः कोपमघारघोरः ॥ आश्रमे अनिर्जगामाथ बाणपाणिर्धनुर्धरः १ एत
268 वाच ॥ प्रणिपत्य प्रसादेन वसिष्ठं तपतां वरं ॥ भक्षुध्या आपीस पत्रे सगणां सुरूपे तेनैव मांसेन सुसं
स्यमांसं पचितं सुपिष्टं बालेन तथा रक्षितमेव ॥ तुष्टा आपीसपत्रेस्तद्दिवानुगं ॥ आयुसुतस्य राजे ६
स्तु तेन मिष्टेन युक्तेन रसोत्तमेन तमेव दिव्यं परिभोक्तुमिच्छुः सद्दिवानुगं आयुसुतस्य राजे ६
स्तु तेन मिष्टेन युक्केन रसोनुगेन तमेव दिव्यं परिभोत्तो मुदः सदेवि ॥ हर्षेणापि समाविष्टो जगाम शोकसुंदरी तामुवाच राम
वभुंजे दानवो मांसं रसं स्वादुसमन्वितं ॥ हर्षेणापि समाविष्टा जगाम शोकसुंदरी तामुवाच २९५
तत स्त्रीणां कालोपहातचेतसि आपुष्टं नमयाम द्वेभक्षितं पतितेवने मामेवमंजचार्वंगि भुंक्ष्व
ततस्त्रीणां कालोपहातचेतसि

सिद्धस्याश्रमंप्रति ॥ वंद्यंनिवेद्यधर्मात्मावशिष्ठायमहात्मने ॥ बद्धांजलिपुटोभूत्वातत्थावनमितकं-
धरः ॥ तमुवाचमहाप्राज्ञंवशिष्ठंतपतांवरं भगवन् ॥ श्रूयतांवाचंपूर्वंचारितोरितं ॥ एषोनहुष-
नाम्नायः ॥ आयुपुत्रोपिधियोजितः पुत्रःसंहृत्यसंदुष्टोरिंदुमत्यासुदानवैः शिवस्यतनयावालातपस्तेपेसुदुष्करं
निमित्तंतस्यधीरस्यनहुषस्यापिदुष्करं ॥ एवमाभाषितंतेस्तुतत्सर्वंहिमयाश्रुतं कोसावायुःस्वधर्मात्मा
कासात्विंदुमतीशुभा ॥ अशोकसुंदरीकासानहुषेतिकउच्यते ॥ तस्मिन्मेसंशयंजातंतत्त्वंवानछेत्तुमर्हसि
अन्यःकोपिमहाप्राज्ञहुंडःसोत्रहुंडेतिच ॥ तत्सर्वंतातमेब्रूहिकारणंतरमेवहि ॥ वशिष्ठउवाच ॥ आयु
राजासधर्मात्मासत्तद्वीपाधिपोवली भार्यांइंदुमतीतस्यसत्यरूपापशस्विनी तस्यामुत्पादितंपुत्रं
भवंतेगुणमंदिरं आयुनाराजराजेनसोमवंशस्यभूषणं हरस्यकन्याशुश्रोणीगुणरूपैरलंकृता
अशोकसुंदरीनाम्नाशुभगाचारुहासिनी तस्यहेतोस्तपस्तेपेनिरालंबातपोवने तस्यभर्ताभवान्
श्रेष्ठोधात्रायोगेननिश्चितः गंगायास्तीरमाश्रित्यध्यानयोगसमाश्रिता सतामेकाकिनींदृष्ट्वातप
साप्रज्वलन्निव रूपौदार्यगुणोपेतांसुभगांकमलेक्षणां हुंडस्तुदानवेंद्रोयःकामबाणैःप्रपीडितः
तामाभाष्यततोगत्वाममभार्याभवस्वहि एवमाभाषितंतस्यतमुवाचतपस्विनी माहुंडसाह
संकार्षीर्माजल्पस्वःपुनःपुनः अप्राप्याहंत्वयावीरपरभार्याविशेषतः देवेनमेपुरासृष्ट आयु
पुत्रोमहाबलः नहुषोनाममेधावीभविष्यतिनसंशयः देवैर्दत्तोमहातेजाआनीयत्वंकरिष्यसि

६

प॰भू॰ भवत्यानद्दुःखंव्रति ॥ कुंडेनपापचारेणन्नध्यायंतस्यधीमतः कृतमेवाद्यमंपूर्वेद्दुःतमायुसुतंशुभे ॥ तमेव
१९६ रक्षितंदेवैरुपायैर्विविधैरपि ॥ कुंडश्चैवंविजानातिस्वायुपुत्रंहृतंमया ॥ भक्षितंतत्तुविशालाक्षितत्वांतिकंसमा
गतः ॥ भवतीश्रावयित्वाहिगतोसौदानवाधमः स्वेनकर्मविपाकेनपुण्यस्यापिमहायशः ॥ पूर्वजन्मा
र्जितेनैवतवभर्त्ताभविष्यति ॥ पुण्यस्यापिबलेनैवचायुर्भवतिनिर्मितः ॥ स्वर्जितस्यमहाभागेनाश
मिच्छंतिघातकाः दुरात्मानोमहापापपरिज्ञोविघ्नकः तेषांयशोविनाशार्थंप्रवर्त्तंतिदिनेदिने
नानाविधरूपायैस्तैःविषशस्त्रादिभिःशुभे घ्नंतुमिच्छंतितंपुण्यंपुण्यकर्मोभिरक्षितं ॥ कुटिलाभिः
कुबुद्धाभिर्मोहनस्तंभनादिभिः पीडयंतिमहापापानानाभेदैर्बलाविलैसुकृतस्यप्रयोगेनपू
269 र्वजन्मार्जितेनहि ॥ पुण्यस्यापिमहाभागेपुण्यवंतंसुरक्षितं ॥ नैवकल्पयातितेषांवैउपायाःपापि
नांशुभे ॥ नमंत्रास्तत्रयंत्राश्चशस्त्राग्निविषनाशमा ॥ नभवंतिमहात्मानंदेवपुन्यैःसुरक्षितं ॥ स्वा
युपुत्रस्यसर्वज्ञागायंतिदेवताःशुभे ॥ पुण्यस्यसंचयंसर्वंतपसांनिधिरेवतु ॥ तस्मात्त्वरक्षितंवी
रंनहुषंबलिनांवरं ॥ सत्येनतपसातेनपुण्येनस्वसंयमैरमे ॥ व्याकरुधाराहणांदुःखंमुंचशोकं
चकारत्वं ॥ सहिजीवतिधर्मात्मामात्रापित्रावनेवने ॥ तपोवनेवसत्येकःतपस्विपरिपालि राम
तः ॥ वेदवेदांगतत्वज्ञोधनुर्वेदस्यपारगः ॥ यथाशशीविराजेतसकलाभिःस्वतेजसा ॥ तथापिसः १९६

भोगान्मनोनुगान् ॥ किं करिष्यसि तेन त्वं मानुषेणागतायुषा तस्तु वाच समाकर्ण्य पिशिकन्या तपस्विनी
भर्त्ता मे देववैर्दत्तः ॥ अजरो मरणवर्जितः तस्य मृत्युर्नवै दृष्टो देवैरपि महात्मभिः एवमाकर्णितं तस्य नहु
षस्य दुरात्मना एवमाकर्ण्यितं तस्य दकोपं च के सुदारुणां वाचा च सत्यसंधा सा तपसा भुविता पुनः आयुसूतः
स्विरापुत्रस्सत्त्वेन भविष्यति ॥ इतो गच्छ दुराचार पदिञ्जी विलुमिर्षसि अन्यथा त्वां महेशस्य पुनर्वनसं
शयः ॥ एवमाकर्णितं तस्याः सदैत्येनं यतिं प्रति ॥ परित्यज्य महाज्ञाएतां सत्यां महासुरः स्वदेन प्रेषितो दे
त्यो स हुंडः पापचेतनः ॥ निर्जगाम त्वरायुक्तः स्वकाभार्यां प्रियां प्रति ॥ चेष्टितं नैव जानाति दास्याः स्वदेन यत्कृतं
तस्यै निवेदितं सर्वं विप्रायेव तत्तामेव च ॥ सूत उवाच ॥ अशोकसुंदरी सा च महातात तपसा किल दुःखेन शो
कसंतप्ता रुवीभर्त्ता तपस्विनी चिंतयंती प्रियं कांतं शोचयंति पुनः पुनः किं न कर्नीति वैदैत्य उपायैर्विवि
धैरपि उपायस्तासदाचुष्मउष्णमन्नापि सर्वदा वर्त्तते निदनुजश्रेष्ठे नानाभावेश्च सर्वदा मायायापेन योगे
न हृताहं पापिना पुरा यथा तथापि तं पुन मायो श्रेष्ठ वभविष्यति यद्दृष्टं स्वयोगेन भावितं तत्र नामयं उप
मनापि सर्वेषां किं वा न स्पतिदानवः किं वा स उ घ्रमः श्रेष्ठ किं वा स्तव कमेंजे पुनः भावाभावः कथं न श्यत
ततो दैवेन नश्यति विशेषभाविता रेवैः स कथं चान्यथा भवेत् एवमेषा महाभागा चिंतयंति पुनः पुनः
किंकरो विहरो नाम वहद्दैश महानतुः मनाभ्याधनरः कायः पद्माभ्यां हि विवर्जिते विभुजो वेशहस्तस्तु
नारिकंकणशोभितः दिव्यगंधानुलिप्तांगो भार्यया सह चागतः तामुवाच निरानंदो सस्तुतां शंकर
स्पाहि किमर्थं चिंतसे देवि विहरं विद्धि चागतं किंकरं विभुं भर्त्तं मां प्रेषितं देवसत्तमे दुःखमेव न कर्तव्यं

पं.भू. चनेष्कमे दुःखमेनंपरित्यज्यसुखेनानुप्रवर्त्तय॥ अशोकसुंदर्युवाच कदापश्यतिमेभर्त्तानिह
२११ देवतेर्यदि॥ सत्यंवदस्वधर्मज्ञममसौख्यंविवर्द्धय॥ विदुलउवाच॥ अचिराद्द्रक्ष्यसिभर्त्तात्वंमेनवप्रसु
सुंदरी॥ सशोकसुंदरीसावत्तयस्सेयेहितत्रवै॥ कामक्रोधपरित्यज्यलोभमेवंद्विजोत्तम॥ ॥इतिश्री
पद्मपुराणेभूमिखंडेच्यवनसंवादेनामाध्यायः॥ १०६॥ सूतउवाच॥ आमंत्र्यसमुनीन्सर्वानवसिष्टत्तय
तांवरं समुत्सुकोगंतुकामोनहुषोदानवंप्रति ततस्तेमुनयःसर्वेवशिष्ठाद्यास्तपोमलाः आ
शीर्भिरभिनंद्यैवआयुपुत्रंमहाबलं आकाशेदेवताःसर्वाःनेदुर्दुंदुभयस्तदापुष्पवृष्टिंप्रच
क्रुस्तेनहुषस्यापिशिरोपरि अथदेवसहस्राक्षःसुरैःसार्द्धंसमागतः ददुश्चस्त्रानिचास्त्राणिसूर्य
तेजोपमानिचदेवेभ्योनहुषशार्दूलोजगृहेद्विजसत्तमः तानिदिव्यानिचास्त्राणिदिव्यरूपोप
मोभवत् अथतादेवताःसर्वसहस्राक्षंतथाब्रुवन्स्पंदनंदीयतामस्मैराज्ञेचैवसुरेश्वरः ९
देवानांमतमाज्ञायवज्रपाणिःस्वसारथिं आहूयमातलिंतंतुआदिदेशततोद्विज एनंगच्छम
हात्मानमायुपुत्रंस्यंदनेनत्वनेनसध्वजेनमहत्प्रज्ञमायुजंसमरोद्धतः राजानंप्रस्तुवाचैवंदेवराज
स्यभाषितंविजयीभवधर्मज्ञरथेनानेनसंगरे इत्युवाचसहस्राक्षस्वामेवत्पतीश्वरः जहि राम
त्वंदानवंसंख्येतंहुंडपापचेतनंसमार्कंपिसराजेंद्रसनंदफलकोद्रुमः प्रसादाद्देवदेवस्यव २११

270

महाप्राज्ञकलाभिः प्रमाणसुंदरी विद्याभिस्तु महापुत्रैः तपस्तपभिर्यशसा तदा राजते परवीरघ्नो रिपुहा
१ सुखं त्वभः हुंडो निहत्य दैत्येंद्र त्वामेव हि त्वं तीर्त्वा तीत्ति इंद्र त्वं भोक्तेते सोहि नहुषः पुण्यविक्रमः यया
तिर्नाम धर्मात्मा आत्मजस्ते भविष्यति प्रजापालो महाराजः सर्वजीवदयापरः तस्य पुत्रास्तु चत्वा
रो भविष्यंति महौजसं बलवीर्यसमोपित्तां धनुर्वेदस्य पारगाः एकश्चानुवे सुर्नाम पुरूर्नाम द्वितीयकः
उरुर्नाम तृतीयश्च चतुर्थो यदुवीर्यवान् अन्ये पुत्रा परे चार्याः तेजस्विन महाबलाः भविष्यंति
महात्मानं सर्वतेजसमन्विताः यदोश्चैव वरेणौ वीरौ सहस्रब पराक्रमतेषां नामानि भद्रे तेगस्त सम्प्रत
कुं. १ सांप्रतं भोजश्च भीमकन्यश्च अंधकोजेरांधकः व्रह्मिर्नाम स धर्मात्मा सत्याधारो भविष्यति
पृष्टस्तु सुतसेनस्तु अश्व ताधारस्तु सप्तमः कालदंष्ट्रो महावीर्यो समरे बलवानवली यदोः पुत्रा म
हावीर्या याद्वाख्या वरानने तेषां तु पुत्रपौत्रास्ते भविष्यंति सहस्रशः एवंन तस्य वंशस्य तत्र वंदे
वे भविष्यति दुःखमेनं परित्यज्य सुखेन स्थीयतामिह समेष्यति महाप्राज्ञः सर्वार्थवरवर्तिनि
निहत्य दानवेंद्रं हुंडं त्वामेव परिणेष्यति दुःखजातानि सोढ्मानि तेत्र आभ्यां हि पतंति च अश्रूणि
इंदुमत्या च मार्जयिष्यति मानदः आयाः पंत्नं समुद्धृत्य स्वकलत्रं तारयिष्यति हुंडं हत्वा पितरं
त्वा प्रजापालो भविष्यति सुखिनं पितरं कृत्वा प्रजापालो भविष्यति एतत्ते सर्वमाख्यातं देवानां च

वादेनामाध्यायः॥ १०७ ॥ कुंजल उवाच ॥ निर्गच्छमानेसमरायचारेनदृष्टेहितस्मिन्सुरराजतुल्येस
प० म० २१८ कौतुकोमंगलगीतयुक्तः क्षिपस्तुसर्वापरिजग्मुरत्र देवतानांवरनार्योरंभाघृताश्चसत्तयाकिंनर्यःकौ
तुकोत्सुकाजग्मुःस्वरेणसत्तमः गंधर्वाणांतथानार्योरूपलंकारसंयुताःकौतुकार्थंगतास्तत्रयत्ररा
जासतिष्ठत ॥ पुरंमहोदरंनामकुंडस्यापिमहात्मनः नस्योपनेदिव्येसर्वत्रसमलंकृतंसप्तकक्षान्वि
तैर्हेमैकलशैरुपशोभितंसपताकैर्महादंडैःशोभमानंपुरोत्तमं कैलासशिखराकारैःसौन्नदैर्दिव
मास्थितैः सर्वश्रियान्वितैर्दिव्यैर्भ्राजमानंपुरोत्तमं वनैश्चोपवनैर्दिव्यैस्तडागैःसागरोपमैःजल
पूर्णैः ॥ प्रभासंतपद्मरत्नोत्पलान्वितैः प्राकारैश्चमहारत्नैश्चाट्टालकशतैरपि परिखाभिःसुपूर्णा
भिर्जलैःस्वस्थैःप्रशोभितं अन्यैश्चैवमहारत्नैःगजाश्वैश्चविराजितं सुनारीभिःसमाकीर्णंपुरुषैश्च
272 महाप्रभैः ॥ नानाप्रभावैर्दिव्यैश्चशोभमानंमहोदयं राजश्रेष्ठोमहावीरोनहुषोददृशेपुरंप्राप्य ३
वनंदिव्यंदिव्यरत्नैरलंकृतं तंविवेशमहावीरोनंदनंहि यथामरः अशोकचक्रेसधर्मस्तातेनमात
लिनासह ॥ उपविष्टःसराजेंद्रोवनमध्येसरित्तटे तत्रताःरूपसंयुक्तादिव्यनार्यःसमागताःगंध
र्वागीततत्त्वज्ञाः ॥ जगुर्गीतिंनृपस्तुतिं सूताश्चमागधाःसर्वेतंस्तुवंतिन्यपोत्तमं ॥ राजानमायुपु
त्रंतैर्भ्राजमानंपथारविं ॥ ॥ इतिश्रीपद्मपुराणेच्यवनसंवादेनामाध्यायः ॥ १०८ ॥ कुंजल उ राम
२१८ वाच ॥ सुश्राव गीतंमधुरंसुतालंस्तोत्रंचपुण्यंमुनिचारणेरितं कुमेवगायंतिसुगीतकै

विष्णुस्यमहात्मनः दानवंसाधयिष्यामिसमरेपापचेतनं देवानांचविशेषेणममयहृत्यन्नचारितं ॥ एव
मुक्तेमहावाक्येन हुयेणमहात्मना ॥ अथायातःस्वयंदेवःशंखचक्रगदाधरः चक्राच्चक्रेसमुत्पाद्य
यस्यैविंचोयमेमहत्सज्वलंततेजसारीप्रसुचन्तारंभुमावह ॥ न हुपायद्देदेवो हर्षेणमहत्ताकि
ल तस्मैमूलंददौशंभुः सुतीक्ष्णंतेजसाज्वलन् तेनमूलवरेणासौशोभतेसमरोद्यतः ॥ क्षितीय
शंकरप्रासोत्रिपुरंचोयथागतः ॥ ब्रह्मास्त्रंदत्तवान् ब्रह्मावरुणःपाशमुत्तमंचंद्रस्तेजप्रतीकाशं
शंखं जनादमंगलंवज्रमिंद्रस्तथाशक्तिं रुद्रोचापंसमार्गणं ॥ आग्नेयास्त्रंतथावह्निर्ददौ तस्मैव
रानने ॥ शस्त्राण्यस्त्राणिदिव्यानिबहूनिविविधानिच ॥ ददुर्देवामहात्मानस्तस्मैप्रोमहौजसः
कुंजलउवाच ॥ अथ आयुसुतोवीरो देवतैः परिमानितः ऋषिभिर्गृणितं चैवमुनिभिस्तत्ववेदि
भिआरुरोहरथंदिव्यंभास्वरंरत्नमालिनं घंटारवैःप्रणादितंछुद्रघंटासमाकुलं रथेनतेनदि
व्येनप्रभुमेन्द्रपनंदनः दिविमार्गेयथासूर्यतेजसात्वेनवेनपः प्रतपंतेजसातद्वदैत्यानांम
स्तकेप्रभुः जगामशीघ्रवेगेनयथावायुः ॥ सदागतिःयत्रासोदानवःपापस्तिष्टतेस्ववलैर्युतः तेन
मातलिनासार्धवाहकेनमहात्मना ॥ निर्गछमानंक्रनिदेवदेवः हुंडन्पेंद्रबलवीर्यकोशी इंद्रोपमं
विस्मसमंसस्वेवधायहुंडस्यसमुद्युक्तं ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेवेणोपाख्यानेच्यवनसं

पं.भू. शमयैवेदंपद्यासिद्धस्तुसर्वदा प्रकृतिर्नैवजानातिज्ञानवित्तानकाकली अहंमुक्तस्त्रधर्मस्त्त्रात्म
७८ चेतिचसुंदरी गछंत्यापितपस्त्वेपएवंदृष्टामहामति पापमेवपरित्यज्यसत्यमेवप्रधावति भर्त्तार
मायुयुक्तेतेएतत्सत्यं नसंशयः अन्यंदृष्ट्वाविशंकेनपुरुषंपापलक्षणं एवमंन्विरुमतादेवैःसत्यया
योनेमत्रितः परास्यादायुयुक्तोपिनतत्वमुपजास्यति एवमाकर्णितंभद्रेआत्मनातेचसुंदरी तन्ना-
वसुत्यसंवधंपरिग्रहास्थितःस्वयं अन्यंभावंनजानेतिआयुर्युक्तं चविंदति प्रकृतिर्नैवतेदेविप्रीतिंजाना
तिचागते एवंज्ञात्वाप्रधानात्मातत्राधेवप्रधावति आत्मासर्वेप्रजानानिआत्मासर्वेप्रजानानिश्रा
त्मादेवःसनातनः आयुमेघसतीर्थ्येन हुंघोनामवीर्यवान् तस्माहृष्टेतिचेतस्तेसत्यसंवंधाधिघो
ॐ ज्ञात्वाचायोर्शिवंभद्रे अन्यंचैवनगछति एतत्तेसर्वमाख्यातमात्मनो गतितात्तिसांप्रतं एवमाभावि
272 तेतस्यारंभायाशिवनंदिनिहर्षेणामहतविष्टातामुवाचसुमुद्दजा अयमेवसत्यात्मामममर्तासुची
र्यवान् मनोनचधावतेत्यर्थकामाकुलितविह्वलं नास्तिचित्तसमोदेवोजानातिसुविनिश्चितं स
त्यमेतन्मयादृष्टंसुचित्रंचारुहासिनि मनोभवसमानंतुपुरुषंदिव्यलक्षणं नधावतिमहाचेतःए
वंदृष्टामहामत्ते तथानधावतेभद्रेपुंसमन्यंनजानति एवंगछावसावाभ्यांसौख्यैभिकृतमेच रा म
हिएवमाभावितारंभामनायोपचक्रामे गमनायोत्सुतंसुत्वानहुषस्यात्मजंप्रति तामुवाच ७८

स्नुसा शंभुपुत्री परिचिंत्यमाना आसनात्तूर्णमुत्थाय महोत्साहेन संयुता तूर्णं गता वरारोहा तत्ये
भावसमन्विता तं दृष्ट्वा देवसंकाशं दिव्यरूपसमप्रभं दिव्यगंधानुलिप्तांगं दिव्यमालाभिशोभितं दि
व्यैराभरणैर्दिव्यैर्मुमुभेन्नपनंदनः दृष्ट्वा तं तथाश्चर्यं दिव्यलक्षणसंयुतं किं वा देवो महाप्राज्ञो गंधर्वो
वाथ विश्रुतः किन्नरो नागपुत्रः को यं किं वा विद्याधरो भवेत् देवेषु नैव पश्यामि कुतो यत्तेषु जायते
अनया लीलया वीरः ॥ सहसा हृतोपि जायते ॥ शंभुरेष भवेत्किं वा चो किं चायं मनोभवः किं चोपि तु ।
सखा स्यात् पौलस्त्योप धनाधिपः ॥ एवं समाचिंतयती यावत् तावच्च रूपगुणाधिपा सा तामे
त्य तं ॥ सुमहासखीभिरूवाच तां शंभुसुतां प्रहस्य ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे च्यवनसंवादे ॥ रंभोउवा
च ॥ ११० ॥ तपएवं परित्यज्य किं वा लोकयसे शुभे तपसः हृतास्या दिव्यरूपस्यापि चिंतनात् ॥ अशो
कसुंदरीउवाच ॥ तपसि मे मनो लीनं न नरं कामयाम्यहं न मां चालयितुं शक्ता देवासुरमहोरगाः
एनं दृष्ट्वा महाभागे मे मनश्चलते भृशं रंतुमिच्छाम्यहं गत्वा एवमुत्सुकतां गतो एवं विपर्ययं श्वा ७
सीन्मनसो मे वरानने तन्मे त्वं कारणं ब्रूहि यच्चित्तं तानमनं मे ॥ आयुपुत्रस्य भार्याहं देवैः सृष्टा
महात्मभिः कस्मात्साधवते चेतउत्सुकत्वाय मे मनं ॥ रंभोउवाच ॥ सर्वेषु च विहितत्वेषु घटरूपेषु भा
मिनि वसत्यात्मा स्वयं ब्रह्म तानुरूपं सनातनः यहात्ति प्रक्रिया बद्धो रिंद्रियैरपकारिभिः मोहपा

दा

प॰भू॰ १८० हुंडात्तस्मात्तु पायेन भवती नियमान्विता सतीगृहा दहं तेन दानेनाधर्मवस्थितो देवि पितृमातृ
विनाकृतः॥ तस्मात्तं तु हनिष्यामि हुंडं तं दानवाधमं॥ पश्चात्त्वां तु नयिष्यामि वशिष्ठस्याश्रमं प्रति ए
वं कथय भद्रं ते रंभे मत्प्रियकारिणि॥ एवं विसर्जिता तेन सत्वरं सा गता पुनः॥ अशोकसुंदरी देवी कथया
मास तस्य च समासेन तत्प्यासर्वं रंभया द्विजसत्तमः॥ अशोकसुंदरी सा तु अवधार्य सुभाषितं॥ नघुषस्य
सुवीरस्य हर्षेण च समन्विता तस्थौ तत्र तया सार्धं सुसख्या रंभया तदा॥ ॥इति श्रीपद्मपुराणे भूमि
खंडे च्यवनसंवादे नामाध्यायः॥ १११॥ सूत उवाच॥ अथ ते दानवाः सर्वे हुंडस्य परिचारकाः नघुषस्या
पि संवादं रंभया तु यथा श्रुतं आचचक्षुः स दैत्येंद्रं हुंडं सर्वं सुभाषितं तमाकर्ण्य स चुक्रोध विशिष्टं वाक्य दे १
173 मब्रवीत्॥ गच्छ वीर ममादेशात् जानीहि पुरुषं हितं॥ संभावितं तया सार्द्धं पुरुषः शिवकन्यया स्वामि
निर्देशमाकर्ण्य जगाम लघुदानवः॥ विष्टो नघुषं वीरमिदं वचनमब्रवीत् सख्यः सांप्रतं ते नहि
क्येन परितिष्ठसि॥ धनुर्यादिकमाधेस्तु सभयं किं भयंकरः कस्य केन तु कार्येण प्रेषितः केन वै भवं
अनया रंभया त्वं च अनया शिवकन्यया॥ किमुक्तं ते स्फुटं सर्वं कथयस्व ममाग्रतः हुंडस्य देवम
देस्य न बिभेति भवान् कथं॥ एतन्मे सर्वमाचक्ष्व यदि जीवितुमिच्छसि सत्वरं गच्छ मा तिष्ठ दुःस रा॰मे॰ १८०
हो दानवाधिपः॥ नघुष उवाच॥ यो सावायुर्बलो राजा सप्तद्वीपाधिपः प्रभुः तस्यात्मजं तनयं विद्धि नाम

ततोरंभारस्माद्देविनागम्यते॥ स्तउवाच॥ ससखीरंमयासार्धंन घुषंवीरलक्षणंतस्यांतिकंसुसंज्ञानं
प्रेषयामाससतोसखीं एनंगछमहाभागेन घुषंदेवरूपिणं कथयस्वकथामयतवार्थेतव आगता
रंभाउवाच॥ एवंसखिकरिष्यामिसुप्रियंतवसुव्रते एवमुक्तागतारंभानहुषंराजनंदनं चापतः॥
घरंवीरंद्वितीयमिनवासवं प्रत्युवाचगतारंभासखीवाक्यचनमुत्तमं आयुपुत्रमहाभागरंभाहंसमु
पागता शिवस्यकन्ययावीरतयाहंपरिप्रेषिता तवार्थेदेवदेवेशोदेव्यादेवेनवैपुराभार्यारूपंचरंभे
स्त्रष्टिलोकेसुदुर्लभं दुःप्राप्यंतुनरश्रेष्टः देवैःसंदैत्यपोधनैः गंधर्वपन्नगैःसिद्धैःचारणैःपुण्यलक्ष
णैः सात्वयमेवसमायातातवार्थेमएकसांप्रतं स्त्रीरत्नंतन्महाप्राज्ञसम्पूर्णेश्वएवनिर्मितं अशोकसुंदरी
नामतवार्थेतपसिस्थिता अत्यर्थंतुतपस्तप्तंभवंतमिछतेसदा एवंज्ञात्वामहाभागभजमानांमन
स्विनीं नामत्तेसावराहापुरुषंचनैवजायते न घुषेणातयोक्तंतुश्रुत्वावधारितंवच प्रत्युत्तरेदेरे
चाथरंभेमेश्रूयतांवचतत्तुसर्वंविजानामियत्वयोक्तंममाग्रतः मयाग्रेकथितंपूर्वंवसिष्टेनम
हात्मनासर्वमेवविजानामित्रूस्यास्तुनरमुत्तमंश्रूयतांकारणांभद्रेयथासोत्वंमनविष्यति अह
त्वादानवंपापंनगछामिवरांगनांसर्वमेतत्सुवृत्तांतमहंजानेतथैवहि ममार्थेत्वचसंभ्रतितपश्च
चरितंनयाममभार्यानसंदेहोभवतीविधिनाकृता ममार्थेनिश्चयंकृत्वातय आस्यापतिरहं॥ तो
त्वा

पु॰ २

नाकीर्णो द्वितीयमिव भास्करं ॥ सूत उवाच ॥ अथ ते दानवाः सर्वे ववर्षुस्तु शरोत्तमैः ॥ खड्गैः पाशैर्म
हाप्रुलैः शक्तिभिस्तु परश्वधैः ॥ अयुसंयुगे तेन नहुषेण महात्मना ॥ संरब्धा गर्जमानास्ते यथा मेघा स्वां
वरे तद्विक्रमसमालोक्य आयुःपुत्रः प्रतापवान् इंद्रायुधसमं चापं विस्फूर्य सगुणं श्रमं ॥ वज्रस्फो
टसमं शब्दं चापस्यापि महात्मनः ॥ नहुषेण कृतं विप्रा दानवानां भयप्रदं ॥ प्रहते तेन घोषेण दानवा ॥ प्र
चकंपिरे कश्मला विष्टहृदया भग्नसत्वा महाहवे ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे च्यवनसंवादे ॥ १२
कुंजल उवाच ॥ ततस्त्वसौ संपति राजमानः समुद्यतश्चापधरो महात्मा यथैव कालः कुपितः सलो
कान् संहर्तुमिच्छेत्स तथा सुदानवान् महास्त्रजालैर्वितजज्वलैः सुदीप्तमग्निर्निज घान दानवान्
वायोर्यथोन्मूलति पादपान्वने तथैव राजा कुपितो महात्मा वायुर्यथा मेघचपादवान् गतानुसंचाल
वार्य तथैव ॥ नशोकदी
पस्य च बलेन तेजसा तथा स राजा असुरान्सदोत्कटान्निनाशयन्बाणवरैस्तु तीक्ष्णैः ॥ सूत उवाच ॥ महांते
नवाः सर्वे बाणवर्षं महात्मनः ॥ भग्नाः केचिद्दु [illegible] ताः केचित्केचिन्नष्टा महाहवात् ॥
तं महाप्राज्ञं महादानवनाशनं चक्रे क्रोधं हुंडो दुरात्मा हृष्टो नरपनंदनं गत्वा दंभाषितं पत्रतिष्ठतिष्ठेति
चाहवे त्वामद्यच नयिष्यामि आयुपुत्रयमालयं ॥ स्थितोस्मि समरे पश्य त्वामहं हंतुमागतं अहं त्वां तु राम
हनिष्यामि दानवं पापचेतनं इत्युक्त्वा धनुरादाय बाणान् त्रिशिखोपमान् छेत्रेणाधिपमानेन पु १०८

दैत्यविनाशनं नकुलंनामविख्यातंदेवब्राह्मणपूजकं कुंडे नापिहतंवाल्यस्वामिनातवदानव सेयं
कन्याशिवस्यापिदैत्येनापिहतापुराघोरंतपश्चरत्येषाकुंडे कुंडस्यापिनघाप्यच यमादोचहतंवालंमयो
क्तंस्तनिकाग्रहात् दास्याऽपिकरेदंतस्तदस्यापिदुरात्मना वधार्थमप्यत्तापापसोहमघ समागतः
अस्यापिकुंडेदैत्यस्य दुष्टस्यपापकर्मणः अन्योप्येदानवान् घोराननयिष्येयमसारनंमामेववि
ह द्धिपापिष्ठस्त्वंकथयदानव एवमाकर्ण्यतंतस्यनकुलस्यमहात्मनः गत्वाकुंडेसदुष्टात्माऽत्रा चा
ष्टितस्यभाषितं विशदस्यमुखात्तंणं चुक्रोधदितिजेश्वरः कस्मात्तदेनपापेन घातितोनभयाशि
शुः सोयंवृद्धिंसमायातोमयाव्याधिरूपेहितः अद्येनंघातमिष्यामिअनयाशिवकन्यया अयोः
युद्धेबलंयुद्धेघोरैरभिः शिलाशिते एवंसंचिंतयित्वातुसारथिंवाक्यमब्रवीत् स्यंदनंयोजयस्व
त्वंतुरगैःसाधुभिः शिवैःसेनाध्यक्षंसमाहूयइत्युवाचसमातुर सज्जतांममसैन्यत्वमश्वान्नागान्
प्रकल्पयतान् सारोहैस्तुरगान्योधान्पताकाछत्रचामरैः चतुरंगबलोमेघयोजयस्वहिसत्वरं
एवमाकर्ण्यतंतस्यदैत्यस्यापितितोलघुः सेनाध्यक्षोमहाप्राज्ञसर्वंचक्रेयथाविधि चतुरंगेनते
नासौबलस्तन्महतासुरः जगामनकुलंवीरंचापबाणधरोरणे दैत्यस्यस्यंदनेयुक्तंसर्वंशस्त्रमस्तंतो
वरं ३ घंतंसमरेवीरंदुरायदेवदानवैः पश्यंति गगनेदेवाविमानस्यामहौजसं तेजोज्वालास

प॰भू॰ सप्तभिः। ध्वजं दंडं त्रिभिस्तीक्ष्णैः दानवः शिखिपत्रिभिः॥ आदानं तु निधानं तु लक्षमोक्षं दुरात्मनः लाघ
१८२ वं तस्य संपश्य देवताविस्मयं गताः॥ तस्यापि रूपमापश्य स राजा दानवोत्तमं॥ शूरोसि कृतविद्योसि धीरो
सि रणपंडितः॥ इत्युक्त्वा दानवं तं तु धनुर्विस्फार्य भूपतिः॥ क्षुरेण निशितेनाशु छित्वा चैकं तु भूपतिः॥ दानव
मुकुटं पतितं दृष्ट्वा दशखंडमयं भुवि गदामुद्यम्य वेगेन राजानमभ्यधावत॥ कृपेणातीत्याघोरे क्षुरेण
२७५ ण तस्य बाहुं विचिच्छिदे॥ सगदं पातितं भूमौ सांगदं सकुंडलं तं॥ महार्णवं ततः कृत्वा वज्रस्फोटं
समं तदा॥ रुधिरेणापि दिग्धांगो धावमानो महाहवे॥ क्रोधेन महता विष्टो ग्रस्तुमिच्छति भूपतिं॥ दु
च र्निवार्यः समापातः पार्श्वं तस्य भूपतेः॥ नहुषेण महाशक्त्या ताडितो हृदि दानवः पतितः सहसा भूमौ
त वज्राहतेव पर्वतः॥ तस्मिन्दैत्ये गते भूमौ वितरा दानवागताः विविशुः कति दुर्गेषु कति पातालमा
श्रिताः देवाः प्रहर्षमाजग्मुः गंधर्वाः सिद्धचारणाः हते तस्मिन्महाभागे नहुषेण महात्मना॥ तस्मि
न्हते दैत्यवरे महाहवे देवाश्च सर्वे प्रमुदं प्रलेभिरे॥ तां देवरूपां वपसा प्रवर्द्धितां स आयुपुत्रः प्रति
लभ्य हर्षितः॥ ॥इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने च्यवनसंवादे॥ ११२॥ कुंजल उवाच॥ राम
अशोकसुंदरी पुण्यारंभया सह हर्षिता नहुषं वीरविक्रांतं तमुवाच तपस्विनी ३ त्वाहयस्व मां वीर १८२

द्धे सोपि संयुगे इंद्रस्य सारथिं दिव्यं मातलिं वाक्यमब्रवीत् वाहयस्व रथं मेघकुंडस्य सन्मुखं भवान् इत्युक्तो
तेन वीरेण मातलिर्लघुविक्रमः तुरगान्नोदितान् शीघ्रान् महावातजवोपमान् उत्पेतुश्च ततो वाता
हंसा इव पयोंबरे छत्रेण इंदुवक्त्रेण रथेनापि पताकिना नभस्तलं तु संप्राप्य यथा सूर्यो विराजते
आयुपुत्रस्तथा संख्ये तेजसा विक्रमेण तु अथ कुंडो रथस्योपि राजमानः स्वतेजसा सर्वायुधैश्च संपन्नः स
द्वीरवृतः स्थितः उनयोर्वीरयोर्युद्धं देवैर्विस्मयकारकं तदाऽऽसीन्महाश्चर्यं दारुणं भीतिदायकं सुवा
णैर्निशितैस्तीक्ष्णैः कंकपत्रैः शिलीमुखैः कुंडेन ताडितो वीरः सुबाहोरंतरे तदा सुभाले पंचभिर्विद्धान्
नहुषोपि पुनस्तथा हष्टा तु योरुधं तस्मात् दानवं वाक्यमब्रवीत् संविद्धस्तु तदा बाणैरधिकं मुमुहे च
पः सारूपं करमालाभिरुदयं तं दिवाकरं रुधिरेण तु दिग्धांगो हेमपुंखैस्तु षट्पदैः सूर्यवच्छोभते राजा
पूर्वकालस्य चांबरे तिष्ठ तिष्ठेति तं दैत्यं पश्य मे लाघवं पुनः इत्युक्त्वा तु रणे दैत्यं ताडितं दशभिः शरैः मु
खे भाले हतस्तेन मूर्छितो निपपात ह पश्यमानैः सुरैर्दिव्यैः रथोपरि महाबलः देवैश्च चारणैः सिद्धैः
कृतं शब्दं सुदुस्सहं जयजयेति राजेंद्र शंखान्दध्मुः पुनः पुनः शंकोहलशब्दस्तु तुमलो देवतोरितः कर्ण
रंध्रमाविवेश कुंडस्य मूर्छितस्य च मुक्त्वा स धनुरादाय बाणमासीद्विलोपमं स्थीयतां स्थीयतां युद्धे नमः
त्तोस्मि त्वया हतः इत्युक्त्वा पुनरुत्थाय लाघवेन समन्वितं पंचभिर्निशितैर्बाणैर्नहुषं ताडितं पुनः एकेन
तु श्च मध्ये तु चर्मिर्बाहुमध्यतः चतुर्भिश्चतरो रत्नान् छत्रमेकेन तेन वै पंचभिर्मातलिं विध्वा रथिनी उंतु

कं एवमाभाष्य तां देवीं राजानमिदमब्रवीत् तव पुत्रो महाबाहो समागतः इति श्रुत्वा प्राचच्छ तत्र हा राजन् ... तेन वाक्यम्

पं.भू. २८३ सुप्रोपं प्रोक्तं मम प्रोत्साहकारं एवमाभाष्य विरराम सुदुःखिता समाकर्ण्य तन्यैदृस्तु तां सुवाच प्रियां प्रति भू.गो. १
पुण्यं प्रोक्तं महाभागे मुनिना नारदेन हि पुत्रे प्रतिनके तेन्ने सुदुःखं राजन् त्वया कदा । तं निहत्य स तु वीर्येण
दानवेंद्रं ध्यति सुतः संजातं सत्यमेवं वे मुनिना भाषितं पुरा अन्यथा वचनं तस्य कथं देवि भविष्यति
दत्तात्रेयं मुनिश्रेष्ठं साक्षाद्देवं जनार्दनं शुश्रूषितं त्वया देवि प्रयाचत् तपसा पुरा । पुत्रं प्रति तेन दत्तं वै सम
वंशप्रधारकं । एवं संभाषितो देवी राजा इंदुमती तदा । महोत्सवं ततश्चक्रे पुत्रस्यागमनं प्रति । एव
276 माभाष्य राज्ञे यद्वै विष्णु संस्मार वे पुनः सर्वोपपन्नं सुखवर्गयुक्तमानं दस्तं परमार्थमेकं ज्ञेशाय दूं हंसो
ख्यपदं नराणां तं वे स्वयं वानामिह मोक्षमेकं ॥ ॥इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने ध्याय

कुंजल उवाच ॥ नहुषः प्रियया सार्धं तया चैव सरंभया ऐंद्रेणापि स दिव्येन स्यंदनेन महात्मना ।
कं नागाड्डयं पुरं प्राप्तः सर्वशोभासमन्वितं दिव्यैर्मंगलकैर्युक्तं भवनैरुपशोभितं हेमतोरणसंयुक्तं पता
काभिरलंकृतं नानावादित्रनादैस्तं वंदिचारणशोभितं देवरूपोपमैः पुण्यैः पुरुषैः समलंकृतं नारी
भिर्दिव्यरूपाभिर्गजाश्वैः स्यंदनैस्तथा नानामंगलशब्दैश्च वेदध्वनिसमाकुलं गीतवादित्रश राम
ब्दैश्च वीणावेणुस्वनैस्ततः सर्वशोभासमाकीर्णं प्रविवेश पुरोत्तमं वेदमंगलघोषैश्च ब्राह्म २८३
णैश्चैव पूजितः ददर्श पितरं वीरमातरं च सुपुण्यकां हर्षेण महताविष्टः पितुः पादौ नमस्सः

यदिधर्ममिहेच्छसि ॥ सदैवचिंतमानासात्वामहंतपसिस्थिता ॥ भवान्धर्मप्रसादेनमयाप्राप्तोनपो
तम ॥ नहुषउवाच ॥ मदर्थेनियताभद्रेयदित्वंतपसिस्थिता ॥ क्षणंक्षीक्षात्मुहूर्तेनततश्चमन्मीभवा
म्यहं ॥ अनमारंभयासार्धमावांगच्छावभामिनि ॥ समारोप्यरथेतांतुतांरंभांतुमनोरमां ॥ तेनापिरथवर्येण
वशिष्ठस्याश्रमंप्रति जगामलघुवेगेनस्यंदनेनमहायशा तयाश्रममगंतविप्रंसमालोक्यप्रणम्यच ॥ त
यासार्धंमहाराज्ञाहर्षेणमहतान्विताः ॥ यथाप्रकुंडंरपोजातंतेनिहतंदानवाधमं तत्सर्वंतुनिवेद्यैवंवशिष्ठ
यमहात्मने ॥ वशिष्ठोपिसमाकर्ण्यनहुषस्यापिचेष्टितं ॥ हर्षेणमहताविष्टआशीर्भिरभिनंद्यच ॥ तियो
लग्नेशुभेप्राप्तेतयोस्तुमुनिपुंगवः वैवाहिकंसर्वंकरोद्विप्रब्राह्मणसन्निधौ ॥ आशीर्भिरभिनंद्यैवनहु
षंप्रेषितंपुनः ॥ मातरंपितरंपश्यतुगत्वामहामते ॥ त्वांविनाहिदुःखितामातापितासोतवसुव्रत ॥ हर्षेण
वृद्धिमाप्नोतियार्वगोंपायसागरः ॥ एवंसंप्रेषितोवीरोमुनिनाब्रह्मसूनुना ॥ तेनापिस्थिरवर्मेणराजगो
मलघुविक्रमः ॥ नमस्कृत्यद्विजेंद्रंचगतोमातलिनातदा स्वपुरंपितरंदृष्टुतान्वैवतुसमातरं ॥ सू
तउवाच ॥ अप्सरामेनिकानामप्रेषितारे [illegible] ततः आयोभार्यासुदुःखेनपतिताशोकसागरे तामु
वाचमहाभागेदेवीमिंदुमतींप्रति मुंचशोकंमहाभागेतनयंपश्यमन्मुखं निहतंदानवंपापं त
वपुत्रापहारकं समायातंसमालोक्यवीरंप्रियंसमन्वितं तस्यैनिवेदयामासइंदुमत्यैमहाम
तिमेनकायावचः श्रुत्वाहर्षेणमहतान्विता सखेसत्यंवदत्येतत्वमितुवाचसगद्गदं सामतं

पं०मू० पन्नित्वं दानधर्मैः सुकर्मभिः पितरं याजयामास राजसूयादिभिस्तदा महायज्ञैश्च दानैश्च व्रतैर्निय
१८४ मसंयमैः सुदानैर्यशसा पुण्यैर्यज्ञैः पुण्यैर्महोदयैः सुसंपूर्णो कृतौ तौ तु पितरौ चायुसूनुना अथ
देवाः समागत्य नागाह्वयपुरोत्तमं अभिषिंच महात्मानं नहुषं वीरमर्दनं मुनिभिश्च सुसिद्धैश्च
आयुना तेन भूभुजा ॥ अभिषिच्य स्वराज्ये तं समेतं शिवकन्यया भार्यया च स्वकायेन आयुराजा
महायशा दिवं जगाम धर्मात्मा देवैः सिद्धैः सुपूजितः ऐंद्रं पदं परित्यज्य ब्रह्मलोकं गतः पुनः हरेर्लोकं
(म. जगामाथ मुनिर्देवपूजितः ॥ स्वकर्मभिर्महाराज पुत्रस्यापि सुतेजसा हरेर्लोकं गतः पुण्यैर्निनसत्वेव
भूपतिः पुत्रो अभुपुराण्यधर्मैरीदृशं पुण्यमुत्तमं ॥ जनितत्वं महाभाग किमन्यैः शोककारकैः अथजा
277 तः सधर्मात्मा नहुषः पितृतारकः कुलस्यधर्ता सर्वस्य नहुषो ज्ञानपंडितः एतत्ते सर्वमाख्यातं च
रित्रं तस्य भूपतेः अन्यत्किं ते प्रवक्ष्यामि वद पुत्र कपिंजल ॥ एवंविधं पुण्यमयं पवित्रं विचित्रमे
नं यशसा समेतं आयोः सुतस्यापि शृणोति मर्त्यो भोगान्सुभुंज्य पदं मुरारेः ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमि
खंडे नहुषोत्पत्तिर्नामाध्यायः ॥ ११५ ॥ कपिंजल उवाच ॥ गंगामुखे पुरा तात रोदमाना वरांगना ने
त्राभ्यामश्रुबिंदूनि निपतंति महज्जले गंगामध्ये निमज्जंति भवंति कमलानि च पुष्पाणि दिव्यरूपाणि
सौगंधीनि महांति च तस्यास्तात सुनेत्राभ्यां किमर्थं सा च देवता गंगोदके महाभाग निर्मला अ राम
श्रुबिंदवः आस्ते च मा वशीश्च सुजटाधारिः पुनः पुनः तानि सौगंधयुक्तानि पद्मानि विचिनोति सः १८४
नरमत्यय:

अशोकसुंदरी सा नु तयोः पादौ पुनः पुनः ननाम भक्तिभावेन उभयोश्च ॥ वराननारंभाच सानना
माय प्रीतिमतुलां चाप्यदर्शयत ॥ एवं नुतां समाभाष्य स्वगुरुं न्यपनेद्दनः आनामयं च पप्रच्छ प्रमा
तरं पितरं प्रति ॥ एवमुक्तो महाभागसानंदपुलको ऽभवः ॥ आयुरुवाच ॥ अद्यैव व्याधयो नष्टा दुःशो
कानुभोगतो भवतो दर्शनात् पुत्र सुपुष्टमिदमजगत ॥ कृतकृत्योस्मि सं॰ संजातः स्वयशो जातो
महोजसि स्ववंशोद्धरणं कृत्वा अहमेव समुद्धृतः ॥ इंदुमती उवाच ॥ पर्वणां प्राप्य इंद्रो स्तु तेजो हृष्टा
मेरो दीर्घ वर्द्धिपातिमहानागतथा हे तव दर्शनात् ॥ वर्द्धितास्मि आनंदेन समाकुला ॥ दर्शनं तमहा
प्राज्ञ धन्या जातास्मि मानद ॥ एवं संभाष्य तं पुत्रमालिंग्य तनयोत्तमं शिरस्याघ्राय तस्यापि वत्सये
नुर्द्याखके ॥ अभिनंदसुतं प्राप्तं नहुषं देवरूपिणं आशीर्भिश्चार्चयद्दे विपुला इंदुमती तदा
सूत उवाच ॥ अथासौ मातरं पुण्यां देवीमिंदुमतीं पुनः कथयामास वृत्तांतं यथा हरणमात्मनः
सुभार्यायास्तथोत्पत्तिप्राप्तिं चैवं महायशा हुंडेनापि यथा युद्धं हुंडस्य विनिपातितं समासेनत
मस्तं तदाख्यातं स्वयमेव हि मातापि त्रापयथावृत्तं तयोरानंददायकं माता सैतत्सर्वमाकर्ण्य पुत्रव
स्वविक्रमो यमं हर्षेण महताविष्टो संजातो हृष्टमानसो नहुषो धनुरादाय इंद्रस्य स्यंदनेन वै
जिगाय ... सर्वान्समन्वीयां स्यपतत्तां पितृसमर्पयामास च सुपर्णां समदंज्जां पितरं हर्षि

पं.भ. तोदैत्यकामबाणैर्हतोंतर ॥ आत्मनाशंनजानातिकालरूपांवराननेयं तं तदृष्ट्वानवद्दे माभोरूपद्रविणशा
१८५ लिनी ॥ लुब्धोविहुंडपापात्मातामुवाचवरांगनां कासिकस्यावरारोहेममचित्तप्रमाथिनी संगमेदेहिमेभ
द्रेत्वत्तरवरानने ॥ संगमात्तवदेवेशियंयमिच्छसिसोप्रतंततदद्मिमहाभागेदुर्लभंदेवरानवैः ॥ मायोवा
च ॥ ममैवंभोक्तुमिच्छत्वंदायंमेदेहिदानव सप्तकोटिषुहृद्यैस्त्वंपुष्पैःप्रजयशंकरं कामोद्भवेसंभवे
दिव्यैसोगंधैर्देवदुर्लभैः तेषांपुष्पकृतांमालांकंठेधत्स्वातुदानवः आरोपयमहाभागएतद्वाक्यंप्रियेहिमे
तदाहंसुप्रियाभार्याभविष्यामिनसंशयः ॥ विहुंड उवाच ॥ एवंदेविकरिष्यामिवरंदद्मिप्रयोचितं
वनानियानिपुष्पाणिदिव्यानिदितिजेश्वरः कस्मामपृच्छ्याविष्टोन्वपश्पतितंदुमं कामो
दारव्यंसपप्रच्छतपञ्जतत्रगतः स्वपंकामोदाव्यंद्रुमंनास्तिवदस्येवंमहाजनाः पृच्छमानःसदु
ष्टात्माकामबाणैःप्रपीडितः पप्रच्छमार्गवंगत्वाभक्त्यानमितकंधरः पदास्माहसतेकेनप्र श्री
संगेनप्रहर्षिता तत्रासाजुजिरेदैत्यसुगंधीनिवरान्यपि सुकुमाराणिदिव्यानिकामोदापा
नसंशयः हृद्यानियानिपुष्पाणिसोरभेणयुतानिचतेनाप्येकेनपुष्पेणयः समर्चतिशंकरं राम
तस्येप्सितंमहाकर्मसमाप्नुरतिशंकरः अस्याप्रोदनात्दैत्यप्रभवंतिनसंशयः तादृशान्येव १८५

278

कामं समेदति

हेमवर्णानि दिव्यानि नीत्वा शिवं समर्चयेत् ॥ सा का नारी समाचक्ष्व को सौ तयो महामते ॥ अर्चयित्वा शि
वं सोथ कस्मात्तत्र श्रोतुं सदेवति एतन्मे सर्वमाचक्ष्व यथाहं वल्लभः सुतः ॥ कुंजल उवाच ॥ अरण्ये वस्तु अ
वहृपामि रुतां ते चैव विनिर्मितं चरित्रं सर्वपापघ्नं विष्णोश्चैव महात्मनः यो सौ हुंडो महावीरो नहुषेण हत
तारणे तस्य पुत्रस्तु विख्यातो विहुंडस्तपश्चास्थितः निहतं पितरं श्रुत्वा समासं सपरिच्छदं ॥ आयुपुत्रे
णवीरेण नहुषेण बलीयसा तपस्तपति स क्रोधो देवान्हंतुं समुद्यतः ॥ यो सौ तं तस्य दुष्टस्य तपसा व
र्द्धितस्य च ॥ जानंति देवतास्सर्वा दुःसहं समरांगणे ॥ हुंडात्मजो विहुंडस्तु त्रैलोक्यं हंतुमुद्यतः पितुर्वैरक
रिष्यामि हनिष्ये मानान्सुरान् एवं समुद्यतः पापो देवब्राह्मणकंटकः ॥ उपद्रवं समालेभे प्रजा पीड
यतीवसः तस्यैव तेजसा दग्धा देवा वाग्निपुरोगमाः ॥ शरणं देवदेवस्य जग्मुर्विष्णोर्महात्मनः ॥ देव
देवं जगन्नाथं शंखचक्रगदाधरं विहुंडग्रहणान्नित्यं तस्माज्जातं महाभयं ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ वयं
तु देवताः सर्वाः सम्मुखेन महेश्वरा विहुंडं नाशयिष्यामि पापिष्ठं देवकंटकं एवमाभाष्य तान्देवा
न्मायां कृत्वा जनार्दनः रूपमेव स्थितस्तत्र नंदने सुमहाप्रशामायी पंचकाराय स्वयं रूपगुणान्विते म
विष्णुमाया महाभागा सर्वविश्वप्रमोहिनी विहुंडस्य वधार्थाय रूपलावण्यशालिनी ॥ कुंजल उवा
च ॥ सदेवानां वधार्थाय दिविमार्गं जगाम ह नंदनं ते ततो मायामपश्यद्दितिजेश्वरः ॥ तया विमोहि

पं०भू० ख्याताकामार्दन्याप्रवर्त्तते तासांमध्येवराश्रेष्ठापूर्वंजातामहामते तस्माज्ज्येष्ठेतिविख्यातालोकेस्मिञ्जा
१८६ मैदेवहि वारुणीयानरूपाचपयःफेनसमुद्भवा अमृतस्यतरंगाभ्र्यकामोदाख्याबभूवह सोमोराजा
तथालक्ष्मीर्जज्ञातेअमृतादिति त्रैलोक्यभूषणःसोमःसंजातःशंकरप्रियः मत्तुरोमहातांसुपदा ता
श्रेष्ठासुपुण्यदा नविद्येन्नुवहरूपेनविष्यतिनसंशयः तयासहजमन्माथोरंतिष्यतिनसंशयः
तयासहजगन्माथोरंनिनिष्यतिनसंशयः तुलस्यापत्रमेकंतु नीत्वाकृष्णायदास्यतिमेनेतस्योपकरणंकिम
स्मैचददाम्यहं इत्येवंचिंतयेन्नित्यंतस्यप्रीतिकरोभवेत् एवंकामोदनामासापूर्वंजातासमुद्भजायदा
279 साहसतेदेवीहर्षागद्गदभाषिणी सोहृद्यानिसुगंधानिमुखात्तस्यापतंतिवै अम्लानितानिपुष्पानियो
गृह्णातिसमुद्यति पूजयेच्छंकरंदेवंब्रह्माणंमाधवंतथा तस्यदेवाःप्रतुष्यंतियमिच्छंतिददंतितत् रोदितेय
दायदासाचकेनदुःखेनदुःखिता सुनेत्राम्भ्योहितस्यास्तुप्रभवंतिपतंतिचसौरभेणविनातेस्तुयःपूजयति
शंकरं तस्यदुःखंचसंतापोजायतेनात्रसंशयः पुष्पैस्तुस्ताहृशैर्देवान्सकृद्द्वेतिपापधीः तस्यदुःखंप्र
कुर्वंतिदेवास्तन्नात्रसंशय एतत्तेसर्वमाख्यातंकामोदाख्यंसुनंदन अथहकृष्णःसंचिंत्येवदुष्टाविक्रम
साहसं विहुंडस्यापियापस्य उद्यमंसाहसंतदानारदंप्रेषयामासमोहयैनंदुरासदं अथनारदसंप्रुप्त राम
वाक्यंविष्णोर्महात्मनः गच्छमानंदुरात्मानंकामोदांप्रतिदानवं गत्वातमाहदेत्येंद्रंनारदःप्रहसन्निव १८६

पुष्पाणि लोहितानि महांति च ॥ सौरत्नेन विना दैत्य तेषां स्पर्शं न कारयेत् ॥ एवमाकर्णितं तेन वाक्यं
शुक्रस्य भाषितं कामोदा नाम या नारी कास्ति सा भृगुनंदनः ॥ शुक्र उवाच ॥ गंगाद्वारे महापुण्ये सर्व
पातकनाशने ॥ कामोदाख्यं वनं तत्र निर्मितं विश्वकर्मणा ॥ कामोदा वसते नारी दिव्य[illegible]रत्नै[illegible]रलं
कृता ॥ तथा चाभरणैर्भाति सर्वदेवैः सुपूजिता ॥ त्वया तत्रैव गंतव्यं पूजितव्या वरा शुभा ॥ उपायेनापि
पुण्येन तां प्रहासय दानवा ॥ एवमुक्त्वा तु योगीन्द्रः शुक्रो दानवं प्रति ॥ विरराम महातेजा स्वकार्यैक
रतोचितः ॥ ॥ इति पद्मपुराणे भूमिखंडे नानामाध्यायः ॥ १२६ ॥ कपिंजल उवाच ॥ तस्याः प्रह
सनात्तात सुहृद्यानि भवंतीति वै ॥ पुष्पाणि दिव्यगंधानि दुर्लभानि सुरासुरैः ॥ कस्मात्तु दानवः ॥
प्राप्य वांछितानि महामते ॥ शंकरः सुखमायाति हास्यपुष्पैः सुपूजितः ॥ किंगुणस्तस्य मे [illegible]जितः तात
तन्मे कथय विस्तरात् ॥ कामोदा नाम भवेत्का तु कस्य पुत्री वरांगना ॥ हास्यात्तस्या महाभाग सुपुष्पा कस्या
णि भवंति च ॥ किंगुणस्तत्कथां ब्रूहि सकलं विस्तरेण च ॥ कुंजल उवाच ॥ यदा देवैर्महादैत्यैः सुरु
ते उद्यमोत्तमे मंथः सागरं क्षीरमम्रतार्थं समुद्यता ॥ मथ्यमाने देवदैत्यानां कलशं [illegible]र तन चतु
र्द्धयं वै सोम दर्शितं पूर्वं सोमश्चैव ततः पावनः ॥ तस्मात्तं दर्शितं पाणिममृतं कलशे स्थितं कन्या
चतुष्टयं पूर्वं देवानां हितमुच्छति ॥ या लक्ष्मी नाम सा चैका द्वितीया वारुणी तथा ज्येष्ठा नाम तथा

पं॰म॰ १८७

माचुलं ॥ तयासंप्रजितो विप्रः सुवाचैरुपागतोद्विभिः ॥ दिव्यासने समारूढं स्तोत्रं च पप्रच्छ चोत्तमं सुखेनस्थि
यते भद्रे विश्रुते जः समुद्भवे ॥ अनामयं च पप्रच्छ अंग्रीधीर्मिरभिनं घत्तां ॥ कामोदा उवाच ॥ प्रसन्नतासतोवि
ह्मासुखेन वर्त्तयाम्यहं कथयस्व महाप्राज्ञ प्रश्न उत्तरकारणं महामोहं समुत्पन्नो मम मांगमुनिपुंगव
व्यापकः सर्वलोकानां मम मांगेमतिनाशकः तस्यान्निद्रा समुत्पन्नो पश्चाव तेषु वर्त्तते सुप्तपातु मया
दृष्टं दृष्टं स्वप्नेतु दारुणं केनाप्युक्तो मम त्येव पुरंतो द्विजसत्तमः अव्यक्तो सो हषीकेशः संसारं सतारि
ष्यति दाराप्यति दुःखेन व्यापितोहं महामते तन्मे त्वं कारणं ब्रूहि भवान् ज्ञानवतां वरः ॥ नारद उवाच ॥
280 वातिकः पैत्तिकश्चैव कफजः सन्निपातिकः स्वप्नः प्रवर्त्तते भद्रे मानवेषु न संशयः न जायते
सुतापेति देवयोनिषु सुंदरि आदित्योदयवेलायां दृश्यते स्वप्नमुत्तमं तत्स्वप्नं मानवानां हि पुण्य
स्य फलदायकं अन्यं देवप्रवक्ष्यामि स्वप्नस्य कारणं शुभे महावातां दोलने अचलं त्यजन्ति वरा
नने उर्ध्वं त्यं च वक्त्रणः सूक्ष्मात्सूक्ष्माणुद्रकं सेच पाव हिरेव पंतं त्येते निर्मलां चकण शुभे पुनर्ले
पं च पां त्येते दृश्या दृश्या भवन्ति वै तद्वत् स्वप्नस्य वै भावं कथ्यते शृणु भामिनि आत्मा शुद्धो विरक्तस्तु राग
द्वेषविवर्जितः पंचभूतात्मकानां च शुभं नित्यं कसुनिश्चयः षड्विंशति तत्त्वानां मध्ये रेखा विराजते राम
शुद्ध आत्मा केवलो नित्यं प्रकृतेः संगतिः गतः तद्भावे वायुवेगेन प्रचलते स्थानतो यदा आत्मनस्तेज १८७

वायुवेगेन

त स

कापासित्वं चरेत्येंद्रसत्वरं चसमातुरः सांप्रतं केन कार्येण कस्यार्थे केन प्रेषितः ॥ ब्रह्मात्मजं नमस्कृत्य प्रत्यु
वाच कृतांजलिः कामोदपुष्पार्थमहं प्रस्थितो द्विजसत्तम ॥ तमुवाच स धर्मात्मा पुनरेव किं ते प्रयोजनं ॥
विप्रवर्यैतमाहत्सुकार्यं कारणमात्मनः ॥ नंदनस्य वनोद्देशे कांचिन्नारीं वरानना ॥ तस्या दर्शनमात्रेणागतो हं
तत्परवश्यतो ॥ तया प्रोक्तो महाभाग पुष्पैः कामोदसंभवैः ॥ पूजयस्व महादेवं पुष्पैस्तु सप्तकोटिभिः तत स्तस्
प्रिया भार्या भविष्यामि न संशयः ॥ तदर्थं प्रस्थितोस्म्याद्य कामोदाख्यं पुरं प्रति ॥ तामहं मानयिष्यामि सिंधु
जां प्रकृतां सांप्रतं ॥ मनोज्ञा से महाहासे हासयिष्याम्यहं पुनः ॥ सुहास्यं गच्छ देवि प्रमम कार्यप्रवर्द्धनं तस्मात्
हास्यात्पतिष्यंति दिव्यानि कुसुमानि च ते स्तु देवमुमाकांतं पूजयिष्यामि सांप्रतं तेन पूजाप्रदानेन तुष्टो
दास्यति मे फलं ॥ ईश्वरः सर्वभूतेशः शंकरो लोकभावनः ॥ नारद उवाच ॥ तत्र देवैर्न गंतव्यं कामोदाख्ये
पुरोत्तमे विष्णुरस्ति सुमेधावी सर्वदैत्यनिवाहरः ॥ येनोपायेन पुष्पाणि कामोदाख्यानि दानवः तवहस्ते
प्रयास्यामि तमुपायं वदाम्यहं गंगातोयेन दिव्यानि पतिष्यंति न संशयः वाहतानि जले दिव्यगामिष्यंति सां
प्रतं ॥ तानि त्वं तु प्रतिगृह्य सुहृच्चानि महांति च ॥ अहं स्वस्ति सुपुष्पाणि साधयिष्य पथे स्थितो नारदः ॥
स तु धर्मात्मा चिंतयामास वै पुनः कथमप्युत्तमा मुच्येत केनोपायेन दुःखिता ॥ ततो बुद्धिं विनिश्चित्य वसं प्र
ये महामना ॥ चिंतयित्वा क्षणं तत्र कामोदाख्यपुरं गतः ॥ ततो बुद्धिं विपश्येव सत्यस्तु वै महामना ॥
इति श्री पद्मपुराणे भूमिखंडे नामाध्यायः ॥ १२७ ॥ सूत उवाच ॥ कामोदाख्यं पुरं दिव्यं सर्वदेवस ॥

पे.मू. ध्येतेवाहुसंकुच्यसंतुष्टेतवदनेनाभिमंडले आत्मनस्तुप्रभावाच्च उदानोनाममारुतप्रजापतेर्महा

१८८ तीव्रांवलरोधंकरोतिसो यथारज्वांप्रवद्धस्तुदारुकीलवृतास्थितः अंतरात्माप्रशक्तस्तुप्राणो

वायुर्महामते विद्धिविद्धिहितांभद्रे अंतरात्माप्रधावति पूर्वजन्मार्जितस्वात्मास्यचाज्ञात्वाप्रधा

वतितत्रसंख्यांमहाप्राज्ञास्वेष्टयारमतेपुनः एवंनानाविधान्स्वप्नानन्तरात्माप्रपश्यति अन्नंमं

स्वविरूढंसकामपुत्रोप्रयश्यतिगिरितरांसकुगोष्ठंउच्चमैंचान्प्रपश्यतिकिंचिद्विफलंवस्त्रचस्वप्नांते वे

श्री वदामहं प्रभातस्तुज्ञेभव्यमेवप्रस्तुज्ञेभव्यमेवच कर्मफलंवरारोहेलाभालाभप्रकाशके स्वप्न

स्यापिज्ञानस्यामेकथितानावरवर्णिनि तज्ज्ञांयंचवरारोहेविलोक्यैवमविष्यति तन्निमित्तंत्वयाहष्टुः

281 स्वप्नंतुप्रकाशितं॥ ॥इतिश्रीपद्मपुराणोत्तरखंडेवैशाखमाहात्म्येनामाध्यायः॥११८॥कामोदाउवाच॥

नविदुर्देवताःसर्वेयस्यांतंरूपमेवच यस्मिंल्लीनस्तुसर्वोयंसचैकात्माप्रकथ्यते यस्यमायाप्रपंचस्तुसंसारः

श्रणुनारदः कस्मात्संयातिसंसारंममस्वामीजगत्पतिः पापस्यास्यतुपुण्यस्यनरोवद्धस्तुकर्मभिःसंसा

281 रंसरतेविप्रहरिः कस्माद्व्रजेद्वद॥नारदउवाच॥श्रणुदेविप्रवक्ष्यामियत्कृतंतेनचक्रिणाभगोरथेप्र

पद्म तिज्ञातंतच्चरक्षांकरोम्यहं इंद्रस्यवचनात्सोपितैसोदानवैःसहयोद्धुंविहायगोविंदोमुक्तगोष्ठेवमरवोत्तमं राम

सत्यंत्यज्यगतोदेवयस्मातेदानवोत्तमाः आगत्यध्वंसितंसर्वंयज्ञंतंपापचेतनैः हरिस्तुकृष्णःसयोगीद्रः १८८

वरं

सप्तैव प्रतितेजः प्रजायते अंतरात्मा प्रमुनेनामपंच आत्माग्नं त्वत्तते पयसश्च यथा निशाम वंते त्र कराणां प्रमुखे
आत्मनस्तु तथा तेज अंतरात्मा प्रचतते सदि इ मनोसहि वायुसचाप्या काशएव हि सर्वे तो यस वै येते जः
एते पंच पुराहृता: आत्मनस्तेज साभूता मलरूपा महात्मनः तस्यापि संगति आज्ञा एकत्वं हि प्रयाति ते स्वा
शा त्मभाव प्रदोषेणा नाशयति वरानने ॥ तसिंउ मन्यमि छेतिंवारं वरानने तेषां तत्र विचारो यस्य शितं तद्धमनसं
आ शयः आत्मा न नश्यते देविं तयो वायुनेन नश्यति न नश्यति धराकाशानपएव न नश्यति पंचैव आत्मनाश तेज
देप्रभवंति प्रयोनिच आत्मोदय अमोभेदे निस्य रूपान संशय पिंडा एव प्राणस्य ततेषां संघातवे पुनर्विव
यागांस दोषैः सरागादेष्यादिभिर्हतः प्रणीशयांति वैरा यानचात्म प्रकाकर्दिकेज पिंडांते वसते आत्मा प्रति
रूपस्तु तस्य च अंतरात्मा यथा चाग्नेः स्फुलिंगस्तु प्रकाशते तथा प्रकाश मायाति इष्यादृश्य प्रजायते अहं
सि त्मा च परं ब्रह्मयदा यं निपततततः अंतरात्मा तु शंभुस्तु प्रकृतेस्तु महागुणैः अनाहारेणास युक्तो अंतरात्मा सुखं
व्रजेत सस सुखाज्जायते मोहः तस्मात्सौ वरानने भावेस्त त्वात्म कानां तु यं चत त्वे प्रयोषितः पूर्वजन्म
स्थिते: पिंड अंतरात्मा प्रगृह्यते सया शप्ति च वेस्या न उच्चके नाल महामते संसार अंतरात्मा वेदो वै बंधः :
प्राणायते कायरहत कजीवात्मा यस्ता तिष्ठति मध्यगः उदानः स्फुरते तो वृत्त स्माच्च वः प्रजायते स्वल्प
प्राणायते कायरहत कजीवात्मा यस्ता तिष्ठति मध्यगः उदानः स्फुरते तो वृतस्माच्चव वः प्रजायत स्वल्प
रंध्रीयथा स्वास उदानः कुरुते नलात आत्मन स्तु प्रभावेन उदानो बलवान्भवेत एकः कायः प्रमघस्तु
रत्तकल्पः प्रजायते ततो निद्रामः हामायाति स्वांगे सुप्रयाति सा हृदि कंठे तथा चोस्येनासिकाग्रप्रति
ततः पृष्ठ हाति तदा रात्रि प्रजा वंत वावतो ध्येते प्राशी विवाय कार्ये मत तु अंतरात्मा

नेबांछ ... तां मालां मम करे प्रदेहि ... कोटिभिः ... पूजा ... महेश्वर

पं.भू. १८९ कलाढ्यं: पेत् कामाकुलः सदुःखार्त्तो न स्वेदाद् भवतत्परः । विमोक्ष्यैव महामायां पूर्वदृष्टे सदानवैः समस्मारदानवः
पापकामनाशैः अपीडितः तस्याः स्मरणमात्रेण केदर्थेणावलीयसा विरहाकुलदुःखार्त्तो देवने तिर्मुहुर्मुहुः
ख्यातो नदु ✓ सदुष्टात्मा शोकजानानि नित्यशः परिग्रहैः समायातः पूजनार्थं महेश्वरं देव्याकृतां हि पू
जां च सुपुष्पैः पारिजातजे तां निनीय सुलोभेन शोकजैः परिपूजयेत् नेत्राभ्यां तस्य दुष्टस्य विंदव
782 स्तेऽश्रुसंभवाश्च विरलाया ततो वत्सपतन्ति लिंगमस्तके देवी ब्राह्मणरूपेण तमुवाच महामते
को भवान्पूजये देवं शोकाः कलमनः सदा पतंत्यश्रुणि देवस्य मस्तके शोकजानि ते अपवित्राणि
मे ब्रूहि एतदर्थं ममाग्रतः ॥ विदुङउवाच ॥ पूर्वं दृष्टा मया नारी सर्वसौभाग्यसंपदा तस्या मोहेन
संदग्धकामेनाकुलतां गतः तस्या विंदुं संभोगं देहि मे देव अभीत कामोदसंभवैः पुष्पैः पूजयस्व भोगाद्भवं
782 महेश्वरं तदर्थं पूजयाम्येव ईश्वरं फलदायकं कामोहसंभवैः पुष्पैः दुर्लभं देवदानवैः ॥ श्री
देव्युवाच ॥ कृते भावं कृते ध्यानं कृते सानन्दुरात्मनः ईश्वरस्यापि संबंधनास्ति किं चिन्तयेव हि का
मोदाया चरं रूपं कीदृशं वदसां प्रतं कलव्धानि सुपुष्पाणि तस्याहास्योद्भवानि च ॥ विदुङउ
वाच ॥ भावं ध्यानं न जानामि न दृष्टा सा मया कदा गंगोतोयगता न्येव परिगृह्णामि नित्यशः तेरहं पू
जयाम्येवं शंकरं सुवदाम्यहं ममाग्रे कथितं विप्रश्रुत्केण पि महात्माना वचनात्तस्य देवेश पूजम रामः
र्चयामि दिने दिने एतत्सर्वमाख्यातं यहि दृष्टास्मि सांप्रतं ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ कामोदा देवनं रतेः ॥ १८९

तोदृतादेव

प्राशायम्म गुरेवतं नरकान् दृष्ट्वा भुंजंस्त्वं महापकलुषीकृतः कर्मणाः स्वस्य संभोग संभोज्यपतिर्जनार्दनः तन्निमि
त्तत्वपादे विष्णुः स्वप्ने परिप्रेक्षितं इत्युक्त्वा सगतो व्यास ब्रह्मलोकं सनारदः कृत्स्नस्यास्य सुदुःखेन दुःखितास
म वत्तदा रुरोदकरुणां वालाहाहेति वदन्ते मुहुः गंगातीरोपविष्टा सा जलातेम्प एकनंदन सुनेत्राभ्यं
तथाश्रुणोदः खेनापि प्रमुंचति तान्यश्रूणि गंगायां अजस्येव पतन्त्यपि जले ऋैव निमज्जंति तस्य
श्राप्यश्रुविंदवः संभवंति पुनस्तानि पद्मरूपाणि तानि च गंगातोये प्रफुल्लानि विहीनानि श्रयांतिवे रह
शेदानवः अथ सविष्णुमयाप्रमोहितः दुःखं जाता न जानानि मुनिना कथनीं त्वि हर्षेण महता विष्टपी
जग्राह स्तोत्सुकः पद्मैस्तु पुष्पितैः सोपि पूजयद्धरिजाप्रियं सप्तकोटि मिति विप्रेन्द्र विष्णुमायाप्रमोहितः
अथ क्रुद्धा जगन्नाथे शं नैकं वाक्यमब्रवीत् पापस्यैतस्य वै कर्म दानवस्य महामते शोकोत्पन्नानि य
श्रानि गंगातोयगतानि वै अयमेषप्रगृह्णाति कामाकलितचेतनः पूजयत्सोपि दुष्टात्मा शोकसंताप ७
कारकैः दुःखजैः शोकजैः पुष्पैस्तैः सुधियः कथं भवेत् यादृशेनापि भावेन अस्य सिद्धिर्भविष्यति
॥श्रीशंभुरुवाच॥ सत्यध्यान विहीनोयं कामादनन्यमानसः संजातः पापचारी तोज हृदि विस्वतेज
सा एवमाकर्णितं वाक्यं शंभोश्चैव महात्मनः अस्यैव संततं पुण्यं भोकरिष्यत तत्शासनात् एवमुक्त्वा
ततो देवी तस्यापि वधकांक्षया वर्त्तते हि विष्णुः अस्य वधोपायं विचिंतयेत् कृत्वा मायामये रूपे ब्राह्म
णस्य महात्मनः पूजयेच्छंकरं नाथं सुपुष्पैः पारिजातजैः समेत्य दानवः पाद्यो दिव्यां पूजां विनाश

कलमाचि

प.म. कस्मात्तेदृशंज्ञानमनिर्देशेप्रवर्त्तितं सुपुण्यंपदहितुकस्यापितपसः फलंकिंवाछन्नोतिरूपेण
१५० अन्येनापिमहामतेकस्त्वंसिद्धोसिदेवोवातन्मेकथयकारणं ॥कुंजलउवाच॥ वत्समहे
कुलंजानेछायामाश्रित्यशीतलं अव्यक्तप्रभवोब्रह्मातस्माज्जज्ञेप्रजापतिः ब्रह्मणस्तुगु
णोर्युक्तोभृगुर्ब्रह्मसमोद्विजः भार्गवोनामतस्यासीत्सर्वधर्मार्थतत्त्ववित् तस्यपुत्रोभ
वान्विप्रश्च्यवनख्यातिमान्मुनिनाहंदेवोनगंधर्वोनाहंविद्याधरःपुनःसोहंविप्रप्रव
त्स्यामितन्मेनिगदितःश्रृणुः कश्यपस्यपकुंजेजातःकश्चिद्ब्राह्मणसत्तमवेदवेदांगत
त्त्वज्ञःसर्वकर्मप्रकाशकः विद्याधरेतिविख्यातःकुलशीलगुणैर्वृतः राजमानःश्रिया
283 विप्रश्चाचरत्तपसातदासंबभूवुःसुतास्तस्यविद्याधरस्यतेत्रयः तेषामहंधर्मशर्मा
कनीयान्गुणवर्जितःसुशर्मातुममभ्राताबेदशास्त्रार्थकोविदः आचारेणसुसंपन्नो
विद्वान्दिगुणैर्युतः नामशर्माद्वितिप्रातस्तथासीद्गुणाधिकः अहमेकोसदामूर्खः
संजातःश्रृणुसत्तमः विद्यानामुत्तमंविप्रभावंसर्वंशुभंकरा नश्रृणोमिकदायामिगुरु
गेहमनुत्तमं ततस्यजनकोमेतुमामेवंपरिचिंतयेत् धर्मात्मामामुवाचसदुःखितः राम
पुत्रगुरोर्गेहंविद्यार्थंपरिसाधय एवमाकर्ण्यततस्यपितुर्वाक्यंमयाशुभं नाहंता १५०
धर्मशर्मेतिपुत्रस्यजातस्यतुनिरर्थकं संजातंदितिमध्येतुनविद्यान्मेगुणाकाः इतिसंचिन्त्यकुलस्यगतिरि

प.२ कर्म ३ ज.

पुष्पैस्तैर्दुःखसंभवैः लिंगमर्च्चय सद्दुष्टप्रभातेनित्यमेवच यादृशेनापि भावेन सुपुष्पैर्यदृशैस्त्व
६ या अर्चितं वदेवेशस्तादृशं फलमाप्नुहि दिव्यं ज्ञानं च निःशेषं वैशोक पुष्पैः प्रपूजिते असौदोस्त्व
वेवात्य समुत्पन्नः सुदारुणः तस्माद्दुःखं प्रदास्यामि भुंक्ष्व स्वकर्मजं फलं तस्यावाक्यं समाकर्ण्य कालकृष्ट
वभाषत रे रे दुष्ट दुराचार मम कर्मप्रदूषकः हन्मि त्वामिह खड्गेन अनेनापि न संशयः इत्युक्त्वा
चाहलणं तं स निशितं खड्गमादाय हंतुकामः स दुष्टात्मा अभ्यधावत् दानवः सादेवी विप्ररूपेण संक्रु
द्धा परमेश्वरी स्वस्थानमागतं दृष्ट्वा हुंकारेण समन्विता तया हुंकारनादेन पतितो दानवाधमः
निष्प्रिष्टः कामरूपेण वज्राहत इवाचलः पतिते दानवे तस्मिन् सर्वलोकविनासके लोकाः
स्वस्थगताः सर्वे दुःखतापविवर्जिताः एतस्मात्कारणाद्वत्स सा स्त्री वै परिदेवति गंगातीरेव रोदति
रारोहा यात्वयापरिपृच्छति एवमुक्त्वा स पुत्रं तं कुंजलो अंडजेश्वरः चिरण मम हारो किं
चिन्नोवाच महामते॥ ॥इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने नामाध्यायः॥१२०॥ विरण
उवाच॥ कुंजलो धर्मपत्नीसहस्तु त्वा तान्सुतान्प्रति विरण मम महाप्राज्ञ किंचिन्नोवाच तान्प्र
च्यवन ति वयध्वस्तो द्विजश्रेष्ठस्तमुवाच महाप्रभुः को भवान्धर्मवक्ता सिपक्षिरूपेण वर्तते किं
वा देवोथ गंधर्वः किं वा विद्याधरो भवान् कस्य शापादिदं प्राप्तं योनिः कीरस्य यातको

प.पु.
१९२

स्ता॰१
नमस्कृत्य महात्मानं पुरुं तू स्पसंस्थितः ॥ दीनरूपेणहं जातो मंदभाग्यस्तथा पुनः तेनाहं पृच्छितो ।
चित्रक स्माज्ञवान्प्रशोचति ॥ केनाभिप्रायभावेन दुःखमेव प्रमुचति ॥ तेने मुक्तो स्मि विप्रेंद्र ज्ञा
निनायोगिना तदा सुमूढेन मया तस्य पूर्व वृत्तां तमेवाहि ॥ तमेव श्राविते संवे सर्वज्ञ त्वं कथं वृजेत
एतदर्थं महादुःखी भवान्मम गतिः सदा ॥ शिवउवाच ॥ सर्वज्ञानमयं दीनं सर्वज्ञानस्य कारणं
श्रूयतामभिधास्यामि ज्ञानरूपं तवाग्रतः ॥ ज्ञानस्य नास्ति वै देहो हस्तौ पादौ व चक्षुषी नासाक
र्णौ न ज्ञास्य नास्ति चैवाक्षि संग्रहं ॥ केन दृष्टं तु वै ज्ञानं कानि लिंगानि तस्य वै ॥ आकारैर्वर्जितं तन्नि
त्यं सर्ववेत्ति स सर्ववित् ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वेणोपाख्याने नामाध्यायः ॥ ॥
वेनउवाच ॥ दिवि प्रकाशकः सूर्यो रात्रौ प्राकाशयेच्छशि गृहं प्रकाशयेद्दीपो लोकमध्ये स्थिता
श्रमी १ तत्पदं केन वै ध्यात्वा दृश्यते प्रकाशसत्तम न विंदति हि मूढास्ते मोहिता मोहमापया कायम
ध्ये स्थितं ज्ञानं धामदीप्तमनोमयं तत्पदं तेन दृश्येत चंद्रसूर्यादिभिस्तत हस्तपादौ विना ज्ञा
नं सचक्षुः कर्णावर्जितः तस्य सर्वत्र गतिरस्ति सर्वं गृह्णाति पश्यति सर्वमाघ्राति विप्रो सो न्य णो स्ति वै
न संशयः नास्ति ज्ञानसमो दीपः सर्वाधः कारनाशनं स्वर्गमर्त्ये च पाताले ज्ञा नस्थानं न दृ राम
श्यते कायनध्ये स्थितं ज्ञानं न विंदति कुबुद्धयः ज्ञानस्थानं प्रवक्ष्यामि यस्माज्ज्ञानं प्रजायते १९२

284

तगमिष्यामिगुरोर्गेहंसदुःखदंदुंसर्वत्रताडनानित्यंभ्रमणंगादिचकोशने अनंतंहश्यतेदुःखं
कर्मणाभ्रमणःसततमहर्दिवारात्रौननिशास्तिनासुखमुखेस्यसाधनं वदुदुःखमयंतातनयास्येहे
गुरुमंदिरं विद्याकार्येनकरिष्येक्रीडार्थमहमुत्सवः मोदितेअहंप्रसीदत्तेकरिष्येक्रीडनंपितः
डिंभैःसार्द्धंसुखेनापिदिवारात्रावनंदितः मामुवाचसधर्मात्मामूढंज्ञात्वासुदुःखितः
मापुत्रसाहसंकार्षीविद्यार्थमुद्यमंकुरु विद्ययाप्राप्यतेसौख्यंयशःकीर्तिमयातुलं
ज्ञानंस्वर्गंचमोक्षंचतस्माद्विद्याप्रसाधयः पूर्वंसुदुःखमस्तात्तुपश्चाद्विद्यासुखप्र
दा तस्मात्साधयपुत्रत्वंगुरोर्विद्यांगृहेव्रज पितृवाक्यमकुर्वाणोअहमेवंदिने
१८ दिने पचपत्रस्थितोनित्यमहीनंकरोम्यहं इतिचिंतापरोजातोदुःखशोकसमाकुलः
कथंविद्यामहंजानेकथंविद्यामहंगणान् कथंमेजायतेस्वर्गःकथंमोक्षंव्रजाम्यहं
इत्येवंचिंतयन्नित्यंप्रवावेपितातःपुनः देवतापतेनेदुःखोउपविष्टस्त्वेकदा मदांगपे
प्रेरितः कश्चित्सिद्धएकःसमागतः निराहारोजिताहारःसदानंदस्तुनिस्पृहः एको
तमास्थितोविप्रयोगयुक्तोजितेंद्रियः एवंब्रह्मणिसंलीनोज्ञानध्यानसमाधिना
तमहंसंश्रितोविद्वज्ञानरूपंमहामतिमयाप्युक्तेनभावेनभक्त्यानमितकंधरः

प॰म॰ त्तमः तस्यपठनभावेनकौतुकाकारसंस्थितः तस्यकौतुकवाक्येवीमुक्तोहंद्विजसत्तम शुकस्य
१९२ पुत्ररूपस्य नित्यंतत्परमानसः ॥ मामेवंवदते सोपिता ततातेति आस्यतां ॥ स्नातुंगच्छ महाभागदे
वमर्च्चयसांप्रतं ॥ इत्यादिचाटुकैर्वाक्यैर्मामेवंपरिभावयेत् ॥ तस्यवाक्यविनोदेन विस्मृतं तज्ज्ञान
मुत्तमं ॥ पुष्पार्थंफलभोगार्थंगतोहंवनमेवच ॥ नीतंशुकंबिडालेन ममादुःखसहेतवे ॥ ममसंसा
रिभिः सर्वैः वयस्यैः साधुचारिभिः ॥ बिडालेनहतः पक्षीतिनेवभाव्यते तोहिसः श्रुत्वामृत्युगतं विप्र
शुकं तं चाटुकारकं ॥ महतादुःखभावेनत्रसत्वेनापिदुःखमुक् शुकराजेति तं वाक्यमोहाकु
लितमानसः ततोहंदुःखसंतप्तः संजातस्तेनकर्मणा ॥ वियोगेनापिविप्रेंद्र शुकस्यस्मरणंसां
प्रतं ॥ विस्मृतं तन्मयाज्ञानं सिद्धेनापिप्रकाशितं ॥ संस्मरन्शोकसंतप्तस्तं शुकं चाटुकारकं
285 वत्सवत्सेतिनित्यंवैप्रलपन् स्मरणमार्गेव गघपघमपे वीक्येसंस्कृतात्तसंयुते ॥ त्वांविना
कोममाद्यवचोघपिष्यति सांप्रतं ॥ कथाभिस्तु विचित्राभिःपद्यैराजस्मरणस्वहि आसीनः
सुनिर्जनोद्यानेविहायसांप्रतंभवान् ॥ केनदोषेणालिन्नोस्मि तन्मेकथयसांप्रतं ॥ एवंविधैर्महा
दौः मायैः करुणैः स्तैस्तुमाहितः ॥ एवमादिभिर्विप्रेंद्र शोकेनापिसुपीडितः ॥ मतोहंतेनमोहेनस्तद्भा राम
वेनातंद्विज ॥ मरणेयादृशोभावोमतिःस्यासीह्यपीदृशी ॥ तादृशेनापिभावेनजातोहंद्विजसत्तमः १९२

प्राणिनां हृदये नित्यं निहितः सर्वदा द्विजः कामादीन् सुमहद्रागान् महामोहादिकांस्तथा विवेक
वह्निना सर्वान् दहत्यतिसंदेवयः सर्वं शांतिमयो भूत्वा इंद्रियार्थान् प्रमर्दयेत् ततस्तु जायते ज्ञानं
सर्वतत्वार्थदर्शकं सत्वमूलमिदं ज्ञानं निर्मलं सर्वदर्शकं तस्मात् शांतिं कुरुष्व त्वं सर्वसौख्यप्र
चक्रं ने समः शत्रौ च मित्रे च तथात्मनि तथापरे भवस्व नियतो नित्यं जिताहारो जितेंद्रियः मैत्रं
नैव प्रकर्तव्यं वैरं दूरात् परित्यजेत् निःसंगो निःस्पृहो भूत्वा एकांतस्थानमाश्रितः सर्वप्रकाशको ज्ञा
नी सर्वदर्शी भविष्यति एवं स्थाने स्थितो वत्स त्रैलोक्यं पङ्गविष्यति वृत्तांतं वत्स सित्वं तु मत्प्रसा
दान्न संशयः सिद्धं नतेन मे विप्र ज्ञानरूपं प्रकाशितं ॥ तस्य वाक्ये स्थितो नित्यं तत्प्रभावेनापि भावितं
त्रैलोक्यं वर्तये नित्यमेकस्थाने स्थितो ह्यहं तमेव प्रविजानामि प्रसादात्तस्य सद्गुरोः ॥ एतत्ते सर्वमा
ख्यातमात्मवृत्तांतमेव हि अन्यत्किं ते प्रवक्ष्यामि यं यं मि पृच्छसि भार्गव ॥ च्यवन उवाच ॥ कीरयो
निं कथं प्राप्तो भवान् ज्ञानवतां वरः तन्मे त्वं कारणं ब्रूहि सर्वसंदेहनाशनं ॥ कुजल उवाच ॥ संस
र्गाज्जायते पापं संसर्गाद्धर्ममेव हि तस्माद्विवर्जयेद्दुष्टं भव्यं हि रुद्धमेव च लुब्धकेनापि पापेन
केनाप्येवं शुकं शुकाः बंधयित्वा समानीतं विक्रयार्थं समुद्यतः चाटुकारं सुरूपं तं पटुवाक्यप्र
भाकरं गृहीतं ब्राह्मणेकेन मम प्रीत्या समर्पितं ज्ञानध्यानस्थितो नित्यं सद्रूमेव द्विजो

प॰भू॰ १९३ माभाष्यतं वेणमंतर्ध्यानंगतो हरिः हर्षेण महताविष्टो वेणो राजा महामतिः ॥ क्वगतो देवदेश इति मं
त्रमुहुर्मुहुः ॥ इति श्रीपद्मपुराणे पंचाधिकपंचाशतिसाहस्रसंहितायां भूमिखंडे च्यवनसं
वादे गुरुतीर्थाख्यानं समाप्तं ॥ १२० ॥ ऋषिरुवाच ॥ विष्णुना देवदेवेन समाख्यातमनुत्तमं धर्मज्ञा
नं महापुण्यं सर्वपातकनाशनं ॥ १ ॥ तीर्थानांगंजंमानांहि सघः प्रत्ययकारकं सवेणः किंचकारायत
न्मे कथयपप्रज ॥ २ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ततो वाच जगन्नाथो नाराय[illegible]न्नृपोत्तमं यज त्वमश्वमेधेन दद
दानं महामते दानान्नश्यति वै पापं सुघोरगतिदायकं ब्रह्महत्यादिकान् राजन् तस्माद्दानं प्रदीयते १
चतुर्वर्गस्तु दानेन साध्यते नात्र संशयः तस्माद्दानं प्रदातव्यं मामुद्दिश्य नरोत्तम याद्दशेनापि भावेन मा
मुद्दिश्य प्रददाति यः ताद्दशं तस्य वै भावं सत्तमे वं करोम्यहं ऋषीणां दर्शनात् स्पर्शनात्तस्ते पापातकानि यः
निःपापस्त्वं समागच्छ मद्भुक्त ममसन्निधौ एवमुक्त्वा हृषीकेशः अंतर्ध्यानंगतस्तत हर्षेण महताविष्ट
चिंतपित्वा द्विजोत्तम समाहायन्यथ श्रेष्ठं तं पृष्ठं मधुरात्तदौरे तमुवाच महात्मानं हर्षेण महता तु दा
त्वया पुत्रेण भूलोके तारितोस्मि सुपातकान् नीतमुज्वलतां वंशं ममापि पृथुसांप्रतं मया विनाशि
तं दोषं त्वया गुणैः प्रकाशितं यदाहमश्वमेधेन दास्ये दानान्यनेकशः विष्णुलोकं व्रजाम्यद्य सकाय राम॰
स्तेप्रसादतः संभरस्व महाभाग संभारांस्त्वं नृपोत्तम आमंत्रय महाभाग ब्राह्मणान्वेदपारगान् ६ १९३

गर्भप्राप्यमया प्राप्तं ज्ञानं स्मृतिविदायकं स्मृतं पूर्वकृतं कर्म स्वयमेव विचेष्टितं महापापेन मूढेन किं
कृतं आत्मतात्मना गर्भे योगसमारूढ पुनस्तं चिंतयाम्यहं तेन मे निर्मलं ज्ञानं जातं वै सर्वदर्शकं
तस्य गुरोः प्रसादाच्च प्राप्तं वै ज्ञानमुत्तमं पयावाकौटयैः स्वच्छैः कायस्य मत्तमेवच सवाह्याभ्यंतरं
विप्र स्नातितं निर्मलं कृतं किंयत्कं च मया प्राप्तं शुकजातिसमुद्भवं शुकस्य ध्यानभावेन मरणे
समुपस्थिते ॥ तस्मिन्काले मृतो विप्र तद्भावेनापि भावितः तादृशोस्मि पुनर्जातः शुकरूपो महीत
ले ॥ मरणे यादृशो भावः प्राणिनां परिजायते तादृशाः स्युस्तु सत्वास्ते तद्रूपास्तत्परायणाः तद्गुण
स्तत्वमूर्त्तास्तन्मयास्ते भवंति हि ॥ मृत्युकालस्य विप्रेंद्र भावेनापि न संशयः तारणाय मनुष्याणां सं
सारपरिवर्त्तिनां ॥ नास्ति गुरुसमं तीर्थं वंधच्छेदकरं द्विज एतत्ते सर्वमाख्यातं मया [illegible] भार्गवनंदन यन्मे
वं पृच्छितं भावं तत्ते सर्वं प्रकाशितं जलजाः श्रोचकाः सर्वा बाह्यमलप्रकाशका जन्मांतरकृता
न्पापान्गुरुतीर्थं प्रणाशयेत् संसारतारणायैव जंगमं तीर्थमुत्तमं वरं वरय भद्रं ते यत्ते मनसि व
र्त्तते ॥ वेण उवाच ॥ नाहं अन्यस्य कामार्थी नान्यत्किंचित्प्रकाशयेत् सदेहो गंतुमिच्छामि तव लोकं
जनार्दनः एवं वरमहं मन्ये यदि दातुमिहेच्छसि ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ यजत्वमश्वमेधेन राजसूयेन
भूयते दानैर्यशोभिः भूयः पुत्रमनघैः सुखदायकैः पश्चादागच्छ मे कायं सुखी भव वत्सज्वरः एव

श्रीविष्णुरु
वाच

प०भू० वंचघटस्थापनं द्विज विघ्नेशं पूजयेत्तत्र सारदां च सरस्वतीं जातवेदं महामायां चंडिकां तत्र ना
१९५ पकं तिलैश्चतंडुलैराज्यैः तेषां मंत्रसमुच्यते एवं होमं प्रकर्तव्यं ब्राह्मणेभ्यो ददेद्धनं यथासंभाविकं
तात् दक्षिणां धेनुसंयुक्तां ततो विप्राः प्रणंपतिपराणां सिद्धिमाप्नुयात् एवं न कुरुते यो हि तस्य वि
घ्नं न संशयः तस्मात्जायते रोगो बहुपीडाप्रदायकः भार्याशोकः पुत्रशोको धनहानिः प्रजायते ना
नाविधान्महारोगान्भजंते नात्र संशयः यस्य गेहे नास्ति वित्तमुपवासं समाचरेत् एकादशीसु
संप्राप्य पूजयेन्मधुसूदनं षोडशैश्चोपचारैश्च भावयुक्तेन चेतसा ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात् यथा
ला वित्तानुसारतः केशवायतनो दद्वा सांकल्पं हविषान्वितं आत्मना कुरुते प्राज्ञो भोजनं सह बांधवैः
पुत्रैस्तु भार्यया युक्तः ततः सिद्धिमवाप्नुयात् पुराणसंहितां पूर्णां श्रोतव्या धर्मतत्परैः चतुर्व
287 र्गस्य वै सिद्धिर्जायते नान्यथा भवेत् सपादलक्षमेकं तु ब्रह्माण्डस्कंदमप्रणं कृतयुगे विनिःप्र
पाप्य एवं ति मनुजा द्विजलक्षस्यार्द्धं ततः कौर्मपुराणं पद्मसंज्ञकं श्लोकानां ससहस्राणां द्वा
भ्यामवेत्तु चाधिकं त्रेतायुगे यदा प्राप्ते पठिष्यंति मानवाः चतुर्वर्गफलं भुक्त्वा ते यास्यंति हरे
रिणः द्वाविंशतिसहस्राणां संहिता पद्मसंज्ञिता धर्माख्या कथा ते सा तु द्वापरस्य महामते द्वा राम
दशैव सहस्राणां प्रख्याता सा तु संहिता कलौ युगे पठिष्यंति मानवा विष्णुतत्पराः एकार्थमेवभावं १९५

दृश्यतेतातपुण्येणपद्मसंत्तके अश्वमेधंमखः पुण्यकल्लौनैवप्रकीर्तते पुराणश्रव्यंयतश्च
त अश्वमेधसमः फलं अश्वमेधस्ययत्पुण्यंस्वर्गमोक्षफलप्रदं नभुंजंतिनरापापायंमार्गस्य
संस्थिता पुराणस्यास्यपुण्यस्यपद्मसंज्ञस्यसत्तमं अश्वमेधसमंपुण्यंनभुंजंतिकल्लौनराः कैं
लौयुगेनरैः पापैर्गंतव्यंनरकार्णवे कस्मात्श्रोष्यंतितेभ्यश्चतुर्वर्गप्रसाधनंयेनश्रुतमिदं
पुण्यंपुराणंपद्मसंज्ञकः सर्वंहिसाधितंतेनतस्मात्वष्टामहामते कलौयुगेगताः स्वर्गंसर्वादा
सांगसस्वराः यःकोपिसत्वसंपन्नश्रद्धावान्भावतत्परः श्रोतुमिच्छामिधर्मात्मासपुत्रोभार्ययास
हश्रवणार्थंमहाश्रद्धापूर्वंतस्यप्रजायते श्रण्वमानस्यतस्यापिमहाविघ्नंतुसंचरेत् अश्रद्धा
जायतेपूर्वंपाठकोपरिनान्यथा लोभश्चजायतेतस्य श्रण्यमानस्यसद्विज प्रेषितोविघ्न
देवेनमहामोहःसुदारुणः अकरोच्चमतेनाशंश्रण्वमानस्यसद्विजदूषकाः कुत्सकाः पापासं
भवंतिदिनेदिने ज्ञातव्यंतुसबुद्धेनविघ्नरूपंममाधुनासंजातंदृश्यतेव्यातथाहोमंसमाचरेत्
वैष्णवैश्चमहामंत्रैः विष्णुसूक्तैः सुपुण्यदैर्विष्णोरराटमंत्रेणसहस्रशीर्षकेनच इदंविष्णुसुमंत्रेण
श्राव्रैह्लेमपुनःपुनः अंतकेनचमंत्रेणहोममेवंसमाचरेत् वडवासाम्नासुमंत्रेणद्वादशाक्षरकेनच
पस्यदेवस्ययोहोमतस्यहोमसमर्पयेत् अष्टोतरंतिलाज्यैश्चपालाशैसमिधैरपिग्रहसामादिकं

प॰भू॰ इत्याज्ञावर्त्तते तस्य वेणस्यापि महात्मनः सर्वलोकः समाचारे परिवर्त्तति नित्यशः दानभोगैः प्रवर्त्त
१९५ ते सर्वे धर्मपरायणाः दानभोगैः भुंजंतो प्रसादात्तस्य भूपतेः ॥ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भूमिखंडे वे
णोपाख्यानेनामाध्यायः ॥ ॥ सूत उवाच ॥ वेणस्याज्ञां सुतः प्राप्य पृथुः परमधार्मिकः संबभ्रे
सर्वसंभारान् तेन निमंत्र्य ब्राह्मणान् सर्वान् नानादेशोद्भवानपि अश्वमेधेन द्विजा यजाते सोऽश्वमेधेन
भूपतिः विष्णुना सह धर्मात्मा नित्यमेव प्रवर्त्तते एतत्ते सर्वमाख्यातं चरित्रं तस्य भूपतेः सर्वपाप
प्रशमनं सर्वदुःखविनाशनं पृथुमेव सधर्मात्मा राजा पृथ्वी प्रशासति त्रैलोक्येन समं देवी दुदो
ह स्वगुणैः स द्विज प्रजास्तु रंजितास्तेन पुण्यधर्मानुकीर्तितं एतत्ते सर्वमाख्यातं भूमिखंडमनुत्तमं
२८८ प्रथमं सृष्टिखंडं तु द्वितीयं भूमिखंडकं ॥ भूमिखंडस्य माहात्म्यं कथयिष्यामहं पुनः अस्य खंडस
वै श्लोकं यः शृणोति नरोत्तम दिनस्यैव स्य पल्लुं तं पापं प्रणश्यति यो नरो भावसंयुक्तो ध्याप्युं
संश्रणे तेसुधीः तस्य पुण्यप्रवक्ष्यामि शृणु त्वं द्विजसत्तमाः दत्तं गोसहस्रस्य ब्राह्मणेभ्यः सुपर्वणि
तत्फलं जायते तस्य नित्यमेव प्रसीदति ॥ अस्य पद्मपुराणस्य पठ्यमानस्य नित्यशः कलौ युगे
तु विघ्नाः प्रजायते च नरस्य वै ॥ व्यास उवाच ॥ कस्मात्कलौ प्रजायंते श्रावमानस्य पद्मज नरस्य राम १९५
पुण्ययुक्तस्य नानाविघ्नाः सुदारुणाः ॥ ब्रह्मोवाच ॥ मखस्याप्य अश्वमेधस्य यत्फलं परिकथ्यते तत्फलं

एवं पृथुः समादिष्टो वेणेनापि महात्मना ॥ पृथुरुवाच महाभाग तातं पितरं पुनः ॥ कुरु राज्यं महाराज भुं
क्ष्व भोगान्मनोनुगान् ॥ दिव्यान्नानामानुषान्पुण्यान्पश्येयं नार्दनं ॥ एवमुक्त्वा प्रणम्यैनं पितरं ज्ञानतत्परं ॥
धनुरादाय पृथ्वीशः ॥ सर्वाणं तत्र पूर्वजः ॥ आदिदेश भरान्सर्वान् घोषध्वं भूतले मम ॥ पापभवन
कर्त्तव्यं कर्मैत्रिविधेन वै ॥ करिष्यंति च यत्पापं आज्ञा वेणस्य भूपतेः ॥ उल्लंघ्य वध्यतां सो हि पापस्तेन ना
त्र संशयः ॥ दानमेव प्रदानमेव प्रदातव्यं यज्ञे श्रेष्ठे जनार्दनं यजध्वं मानवाः ॥ सर्वे स्तद्गतास्तन्मया पुनः ॥
एवं सिद्धां प्रदत्वा सो राज्यं पृथ्वेनेजः निःक्षिप्य जगतो विप्र तपसोर्थं तयोवनं ॥ सर्वान्दोषान्परित्य
ज्य संयम्य विषयेंद्रियान् ॥ शतवर्षं प्रमाणं वै निराहारो वभूव ह ॥ तपसा तस्य वै तुष्टो ब्रह्मा पृथुमुखाच्च
यस्य ॥ वरं वरय भद्रं ते वद पृथुरु ॥ पृथुरुवाच ॥ वेण एवं महाप्राज्ञ पिता मे कीर्त्तिवर्द्ध
ह तपसत्पासि कस्मात्त्वं तन्मे त्वं कारणं वद पृथुरु ॥ वेण एव महाभाग तपस्तेपे जनार्दन अदृष्टेन महाचक्रेण
नः समाचरति यः पापमस्य राज्ये नराधमः शिरश्छेत्ता भवत्वेष तस्य देवो जनार्दन अदृष्टेन महाचक्रे
हरिश्शास्ता भवेत्स्वयं मनसा कर्मणा वाचा कर्तुं वांछति पातकं तेषां शिरांसि त्रुट्यंतु फलं पक्वं यथा
कुमार एतद्देव वरं मन्ये त्वत्तः सुरेश्वरः प्रजानां दोषभावेन न चाल्पं यथा पथा तथा कु
रुष्व देवेश वा रंदातुमिहेच्छसि वद स्वउत्तमं कामं चतुर्मुख नमोस्तु ते एवमस्तु महाभाग वरं दत्त्वा
गतो विभुः पृथुरेव समायातो राजा कर्मणि संस्थितः तदा प्रभृति वै पापं नैव कोपि समाचरेत्

प.भू.
१९६

चचतुर्थंवप्रवर्तितं संहितासवाविश्रेष्ठं [illegible]व्यानप्रविस्तरं द्वादशैवसहस्राणिनाशंपरस्पतिसन्नम
कल्लेोपगेंतुसंप्राप्तेप्रथमेहिम[illegible]तिभूमिखंडनरःश्रुत्वासर्वपापैः प्रमुच्यतेमुच्यतेसर्वदुः
खेभ्यःसर्वरोगैःप्रमुच्यते अन्यदेवंपरित्यज्यपञ्जन्देवंतथापि श्रुतश्रोतव्यंहिप्रयत्नेनपद्मा
ख्यंपापनाशनं प्रथमेस्वर्गंसृष्टिखंडंतोद्वितीयंभूमिखंडकं गोदानसहस्रस्यफलंभवतिमानवः

189. ॥ ॥इतिश्रीपद्मपुराणेभूमिखंडेपंचपंचाशत्साहस्रसंहितायांभूमिखंडः२ःसमाप्तः॥संवत १९ २४
मासउत्तममासेकार्तिकमासेशुभतिथौवारभौमवारद्वितियायांवारभौमवार लिख्यतेपाधाजिउदेराम॥
रद्धोरमध्येपठनार्थमिश्रजिरामनरायणदाससुतरामसरीदासशुभंमस्तु॥श्रीरामजिसहाय॥श्री

राम
१९६

190

150